

Analit

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRATA

1

ELSŐ ÉVFOLYAM

1954 OKTÓBER

TARTALOM

A közgazdaságtudomány fellendítésének szolgálatában — — — —	1
<i>Mikó József</i> : Az új tanácstörvény a tanácsok gazdasági munkájának megjavításáért — — — — — — — — — —	6
<i>Csizmadia Ernő</i> : A mezőgazdasági nagyüzem fölénye és a termelőszövetkezetek erősítése népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában — — — — — — — — — —	21
<i>Wilcsek Jenő</i> : Az önköltség csökkentésének eszközei iparunkban — —	37
<i>Mátyás Antal</i> : Kossuth közgazdasági nézetei — — — — —	50
<i>Soós Gábor</i> : A moszkvai mezőgazdasági kiállítás tanulságai — — —	64
<i>Liska Tibor és Máriás Antal</i> : A gazdaságosság és a nemzetközi munkamegosztás — — — — — — — — — —	75

SZEMLE

Péter György, Rédei Jenő és Zala Júlia Általános Statisztika című egyetemi tankönyvének vitája a Magyar Tudományos Akadémia közgazdasági főbizottságának 1954 július 19-i ülésén (<i>Kecskeméti Zsuzsa</i>) — — — — — — — — — —	95
A vita eredményeinek hasznosítása a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének munkájában (<i>Ollé Lajos</i>)	102

Számok és tények

Nyugat-Németország felfegyverzéséről, a nyugatnémet és a Nyugat-Németországban érdekelt külföldi nagytőkések profitjáról, a nyugatnémet munkásosztály helyzetének romlásáról — — — — —	104
--	-----

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

Engels: A munkásosztály helyzete Angliában (<i>Simai Mihály</i>) — —	107
Fontos könyv a termelési kapacitás kérdéséről: <i>Wagner Zoltán és Szőke György</i> : Az ipari termelési kapacitás felmérése és kihasználásának tervezése (<i>Dános Ernő</i>) — — — —	114

FOLYÓIRATSZEMLE

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 7. számából (<i>M. L.</i>) — — — —	120
---	-----

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ — — — — — — — — — —	127
--	-----

A SZÁM SZERZŐI:

Csizmadia Ernő, aspiráns, az Agrártudományi Egyetem agrárgazdaságtani tanszékének docense; **Dános Ernő**, okleveles könyvvizsgáló, az Építőipari Minisztérium főrevizora; **Kecskeméti Zsuzsa**, a Központi Statisztikai Hivatal közgazdasági osztályának munkatársa; **Liska Tibor**, a Miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem ipargazdaságtani tanszékének adjunktusa, a Közgazdasági Szemle belső munkatársa; **Máriás Antal**, a Budapesti Műszaki Egyetem üzemi tervgazdaságtani tanszékének adjunktusa; **Mátyás Antal**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének tudományos kutatója; **Mikó József**, a Minisztériumi tanács titkárságának munkatársa; **Ollé Lajos**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének docense; **Simai Mihály**, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi politikai és gazdasági ismeretek tanszékének tanársegéde; **Soós Gábor**, a Földművelésügyi Minisztérium Gépállomások Igazgatóságának főagronómusa és főigazgatóhelyettese; **Wilcsek Jenő**, az Országos Tervhivatal osztályvezetője.

A közgazdaságtudomány fellendítésének szolgálatában

Lapunk, a *Közgazdasági Szemle* megindulásával megszűnik a közgazdaságtudomány hazai elmaradottságának egyik kifejezője és fellendítésének egyik akadálya: a megfelelő színvonalú önálló elméleti folyóirat hiánya. A közgazdasági kérdések elméleti feldolgozásával foglalkozó munkáknak a szaksajtóban való közlése a felszabadulás utáni években, különösen a legutóbbi négy évben csak igen szűk keretek közt volt lehetséges. Most, lapunk megindulása ebből a szempontból is új, kedvezőbb helyzetet teremt. De a *Közgazdasági Szemle* nem csupán a közgazdasági írók új fóruma, hanem egyszersmind a közgazdaságtudomány fellendítésére, a párt és a kormány gazdaságpolitikájának tudományos megalapozására hivatott új erő is.

Lapunk nem az első magyar közgazdasági lap. Különböző elnevezésekkel 1877-től egészen 1948-ig működött és hirdette a burzsoá közgazdasági eszméket a *Közgazdasági Társaság* elméleti folyóirata, amely azonban a felszabadulás után már csak néhány számot bocsátott ki. 1946 második felétől jelent meg havonta kétszer a *Magánalkalmazottak Szabad Szakszervezetének* kiadásában a *Gazdaság* című folyóirat, valamint a *Közgazdaság* című hetilap. A *Közgazdaság* 1948 májusában, a *Gazdaság* 1950 nyarán jelent meg utoljára. Mindkét lap megszűnése rendkívül alacsony eszmei-politikai színvonaluk és olvasóközönségük zömének ezzel kapcsolatos elvesztése miatt következett be. Így több mint négy év óta az 1947 elején megindult *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* volt az egyetlen szakfolyóirat, amely lehetőséget adott közgazdasági elméleti cikkek közlésére. A *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* fontos szerepet töltött be közgazdasági életünkben. Nagy érdeme volt, hogy ismertette és népszerűsítette a marxista-leninista politikai gazdaságtan tételeit, a szovjet közgazdaságtudomány eredményeit, előmozdította az oktatókáderek és a gazdasági szakemberek munkáját. Nevelte a magyar szerzőket, különösen 1953 júniusától, amikor pártunk központi vezetőségének határozatai nyomán mind nagyobb teret adott hasábjain a magyar gazdasági élet fontos

problémáit tárgyaló, hazai szerzőktől származó cikkeknek. A *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* olvasótáborával, szerzői gárdájával, szerkesztőségi munkatársaival és aktívaival részben előkészítette az új magyar közgazdaságtudományi folyóirat megindulását, de természetesen nem tölthette be az új lap szerepét, és nem oldhatta meg az új lapra háruló feladatokat. E feladatok megoldásához új lap, az első olyan magyar közgazdaságtudományi folyóirat megindítása volt szükséges, amely a szocialista építés legfontosabb gazdasági problémáinak elméleti megvilágítására, a marxista-leninista közgazdaságtudomány tételeinek alkotó alkalmazására összpontosítja erejét és figyelmét, s ezzel új „építőállványa” lesz a közgazdaságtudomány hazai fellendítésének, népgazdaságunk fejlesztésének.

A párt és a kormány szocialista építésünk új szakaszában nagy figyelmet fordít a közgazdaságtudomány helyzetére és fellendítésére, s új közgazdaságtudományi folyóirat megindítását jelölte meg a fellendítés egyik feltételéül. Rákosi elvtárs az MDP III. kongresszusán, a központi vezetőség beszámolójában rámutatott közgazdaságtudományunk káros elmaradottságára és 1953 június óta tapasztalható némi — de egyáltalán nem kielégítő — megélénkülésére, majd megállapította, hogy közgazdaságtudományunk fellendítése végett általában nagyobb nyilvánosságot kell biztosítani a tudományos közgazdasági munkáknak. A kongresszus programmot is adott az elméleti folyóiratoknak és a közgazdasági írásoknak: „közgazdasági és elméleti folyóirataink tekintsék főfeladatuknak népgazdaságunk kérdéseit tudományos színvonalon tárgyaló elméleti cikkek közlését.” A Tudományos Akadémia ezévi nagygyűlésének megnyitásakor Nagy Imre elvtárs, a Minisztertanács elnöke bejelentette beszédében a kormánynak azt az elhatározását, hogy a közgazdaságtudomány hazai elmaradottságának megszüntetése céljából — egyéb intézkedések közt — népgazdaságunk kérdéseinek széleskörű marxista elméleti feldolgozására hivatott tudományos közgazdasági folyóiratot indít. Felhívta a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy tekintse központi feladatának a közgazdaságtudomány támogatását és fellendítését. A párt nemcsak az új közgazdaságtudományi lap megindításának szükségességét tárta fel, hanem határozataival — első sorban a központi vezetőség 1953 júniusi és a propagandamunkáról szóló 1953 októberi határozatával, valamint a III. pártkongresszus határozataival — irányította és előmozdította a lap megindításához szükséges feltételek megérését.

Folyóiratunk megindulásának feltételei megértek, s ez egyszersmind a közgazdaságtudomány hazai fellendülésének első, kezdeti sikereit is bizonyítja. Erről tanúskodik, hogy egy év óta megnövekedett a közgazdasági viták és a közgazdasági cikkek száma, s hogy elméleti színvonaluk is emelkedett. A *Társadalmi Szemlében*, a párt elméleti folyóiratában rend-

szeresen jelennek meg népgazdaságunk legfontosabb problémáival foglalkozó cikkek. A *Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle* múlt évi utolsó számaiban a cikkeknek mintegy felét, az idén megjelent számaiban pedig a cikkek többségét magyar szerzők írták. Tehát lapunk megindulásának kialakultak a feltételei, de anélkül, hogy a közgazdaságtudomány hazai elmaradottsága megszűnt volna, a közgazdaságtudomány fordulata, az igazi fellendülés megtörtént volna. Ebből adódik lapunk hivatása, legfontosabb feladata: közgazdaságtudományunk fellendítésének szolgálata.

Közgazdaságtudományunk jelenlegi elmaradottsága leginkább abban fejeződik ki, hogy mindezidáig nem látott napvilágot olyan tanulmány, amely népgazdaságunk valamely kérdését kiterjedt tudományos kutatómunka alapján dolgozta volna fel. Még a legutóbb megjelent közgazdasági írások zöméből is hiányzik a problémák bátor felvetése, a gyakorlati tapasztalatok általánosítása a mélyenszántó elemzés, az elmélet és a gyakorlat egysége. Jórészt ebből következik, hogy gazdasági vezetőszerveink munkája elméletileg többé-kevésbé megalapozatlan, s nem áll minden tekintetben biztos, szilárd elvi talajon. Közgazdaságtudományunk elmaradottsága abban is megmutatkozik, hogy elméleti közgazdászaink, felsőfokú oktatókádereink most sem jutottak elég közel a gyakorlathoz, bár a múlthoz képest kétségtelenül közeledtek hozzá. Ez magyarázza az egyes közgazdasági kérdésekről lefolyt viták (például a Társadalmi Szemle „nep”-vitája, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos ülésszakának a mezőgazdaság tervszerű, arányos fejlődéséről folytatott vitája) skolasztikus irányba való eltolódását. Közgazdaságtudományunk jelenlegi helyzete megszabja lapunk munkájának legfontosabb irányelveit: lapunknak elő kell mozdítania népgazdaságunk legfőbb kérdéseinek tudományos kutatáson alapuló feldolgozását, hozzá kell segítenie gazdasági szerveink dolgozóit munkájuk magasabb színvonalra emeléséhez, támogatnia kell elméleti közgazdászainkat tevékenységük tervszerűségének fokozásában, a legfontosabb, valóságos problémák felé irányításában, a gyakorlati munkához fűződő kapcsolataik szorosabbá tételében. Következésképp lapunknak e sokrétű feladatok megoldása végett különféle tárgyú cikkek közlésére kell vállalkoznia.

A szocialista építéssel kapcsolatban ránkáruló feladatok tudományos feldolgozására és közérthető ismertetésére összpontosítjuk erőfeszítéseinket. Elsősorban olyan megfelelő színvonalú cikkeket, tanulmányokat fogunk közölni, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakára, konkrétan szocialista építésünk feltételeire alkalmazzák a politikai gazdaságtan törvényeit, s ezzel hatékonyan elősegítik az új szakaszban ránkvaró gyakorlati feladatok megoldását. Az átmenet gazdaságának kérdéseivel, különösen a mi szocialista építésünk legfontosabb sajátossá-

gainak elemzésével foglalkozó cikkek közlése segíti leginkább a pártot a tudományos gazdaságpolitika kidolgozásában. A gazdasági törvények érvényesülésének konkrét tanulmányozásával juthatunk olyan elméleti eredményekre, amelyekre a párt és a kormány gazdaságpolitikai intézkedései szilárdan támaszkodhatnak.

Legfontosabb feladatunk, hogy cikkeinkben kutassuk átmeneti gazdaságunk összefüggéseit, feltárjuk a gazdaságunkban ható objektív törvényeket, s megtanuljuk helyes alkalmazásukat. Tervezésünk és egész gazdasági tevékenységünk szempontjából különösen fontos, hogy elemezzük a szocializmus gazdasági alaptörvényének és a népgazdaság tervszerű fejlődése törvényének követelményeit.

Elsősorban azokra a kérdésekre kívánjuk összpontosítani figyelmünket, amelyeknek a megoldásában való közreműködést pártunk III. kongresszusa főfeladatul róttá ránk. Ez legelsősorban a mezőgazdaság fejlesztésére, egész népgazdaságunk fejlődésének kulcskérdésére vonatkozik, továbbá az ipari és a mezőgazdasági termelés emelésére és önköltségének csökkentésére, általában a gazdaságosság és a takarékoság szempontjainak érvényesítésére termelésünkben, bel- és külkereskedelmünkben, egész népgazdaságunkban.

Megfelelő teret kell szánnunk a vezetés színvonalának emelésével, az ésszerűsítés, az egyszerűsítés elveinek érvényesítésével foglalkozó cikkeknek. Hozzá kell járulnunk annak a feladatnak a megoldásához, hogy az egyének anyagi érdekeltségét minden területen a társadalmi fejlődés szolgálatába állítsák.

Azt akarjuk, hogy cikkeink előmozdítsák hazánk hozzájárulását a nemzetközi együttműködés mind gyümölcsözőbb kibontakozásához.

Ismertetjük a Szovjetunió és a népi demokratikus országok népgazdaságának fejlődését és gazdasági vezetésük tapasztalatait. Helyt adunk olyan cikkeknek, amelyek a kapitalista rendszer mostani hanyatló korszakának jelenségeit tanulmányozzák, s a főbb tőkés, gyarmati és függő országok gazdasági helyzetét ismertetik.

Lapunk feladatának tekinti a társadalmi haladás kiváló magyar személyiségei és nemzeti függetlenségünk nagy harcosai (Kossuth, Széchenyi, Berzeviczy, Tessedik és mások) közgazdasági nézeteinek megismertetését, a közgazdaságtudomány és a gazdaságtörténet hazai haladó hagyományainak feltárását.

Folyóiratunk fontos és halaszthatatlan feladata, hogy állhatatosan és elvi következetességgel küzdjön a közgazdasági elmélet tisztaságáért, kérelhetetlenül bírálja az ellenséges közgazdasági elméleteket és a gazdasági fejlődésünket gátló helytelen nézeteket. Fel kell tárnunk és ideoló-

giallag meg kell semmisítenünk az átkos múlt, a tőkés közgazdasági eszmék maradványait, s le kell lepleznünk megnyilvánulási formáikat. Nagy figyelmet kell fordítanunk azoknak az ártalmas nézeteknek a bírálataira és helytelenségük megmagyarázására, amelyek akadályozzák az új szakasz politikájának megvalósulását, helytelenül ítélik meg fejlődésünk jelenlegi nehézségeit, szembehelyezkednek sok döntő fontosságú és célravezető gazdaságpolitikai intézkedésünkkel.

Lapunk igyekszik előmozdítani a népi demokráciánk tízéves gazdasági fejlődéséből leszűrhető tapasztalatok feldolgozását. Arra törekszik, hogy a 10 év gazdasági történetének kimunkálása úgy szolgálja a megemlékezést, az ünnepi visszatekintést, hogy egyszersmind előmozdítsa fejlődésünk törvényszerűségeinek megértését, s ily módon a ránkváró feladatok sikeres megoldását.

Lapunk arra törekszik, hogy ösztönözze és szervezze közgazdászainkat e problémák megoldására, elősegítse olyan közgazdasági kutató- és írógárda kikovácsolódását, amely az elmélet és a gyakorlat frontján egyaránt előreviszi a közgazdaságtudomány fellendítésének ügyét.

E feladatokat valljuk magunkénak, e feladatok megoldásával tudjuk és véljük legeredményesebben szolgálni a közgazdaságtudomány fellendítését. E feladatok sikeres megoldása végett akarjuk viták lebonyolításával, vitatémák közlésével (amelyet a gazdaságosság kérdéseiről — már első számunkban — megkezdtünk) meghonosítani lapunkban a bírálat és az ön-bírálat éltető és meglevenítő módszerét. E feladatok minél sikeresebb megvalósítása végett a nagy elvi problémákat népgazdasági szinten feldolgozó és legjobb elméleti közgazdászaink, illetve gazdasági szakembereink által írt tanulmányokon kívül közölni fogunk részletkérdéseket vagy átfogó kérdéseket üzemi szinten elemző monográfiákat, helyi, illetve vállalati szakemberek tollából.

Lapunk szerkesztőbizottsága és szerkesztősége e célok eléréséhez, a pártunk iránymutatása alapján itt vázolt feladatok megoldásához olvasóink támogatását, javaslatait, észrevételeit, bírálatát kéri. Abban a reményben indítjuk útnak lapunkat, hogy olvasóink megszeretik, s vele együtt munkálkodnak a közgazdaságtudomány fellendítésén. Mi erőnk és tudásunk legjavát adva arra törekszünk, hogy lapunk segítségével magasra szárnyaljon hazánkban a teremtető közgazdasági gondolat, s ennek nyomán kibontakozzék a közgazdaságtudomány fellendülése, megkezdődjék gazdaságpolitikánk új sikereinek végtelen sorozata, és megvalósuljon népünk jólétének szüntelen emelkedése.

Lapunk első számának megjelenése alkalmával köszöntjük olvasóinkat!

MIKÓ JÓZSEF

Az új tanáctörvény a tanácsok gazdasági munkájának megjavításáért

A szocialista állam a dolgozók állama, amely gyökeresen különbözik minden korábbi államtípustól, így a tőkésállamtól is, legfőképpen azért, mert tevékenységének középpontjában *a szocializmus gazdasági alaptörvényének* megvalósítása áll.

A szocialista állam gazdasági tevékenysége

A szocialista állam gazdasági szerepe, gazdasági szervező funkciója a fejlődés során egyre jobban kibontakozik. Kibontakozását elsősorban a gazdaság szocialista rendszere, a *termelőeszközök társadalmi tulajdona* teszi lehetővé. Ezért a szocialista állam a lakosság életszínvonalának szüntelen emelése végett megoldhatja a legbonyolultabb feladatokat: a tervgazdálkodást, a társadalmi vagyon állandó növelését.

A szocialista állam azért válik a gazdasági élet legfőbb szervezőjévé, irányítójává, mert a termelőeszközök többségének tulajdonosa. A szocialista állam tervszerűen *alkalmazza a gazdasági élet törvényszerűségeit*, s ezekre támaszkodva vezeti, szervezi a gazdaságot, *kapcsolja be a tömegeket* a szocialista gazdaság építésébe, az állami ügyek intézésébe.

A szocialista állam sokoldalú gazdasági szervező tevékenysége során számos olyan feladatot lát el, amelyre a tőkésállam nem képes. Például:

- meghatározza a népgazdasági tervben, hogy mit és mennyi idő alatt kell termelni;
- megszabja a termelési ágak fejlődési ütemét és biztosítja a beruházási eszközöket;
- irányítja és ellenőrzi a termelést, a javak elosztását, a pénzügyeket;
- védi a társadalmi tulajdont stb.

A szocialista állam gazdasági szervező funkciójának gyakorlása és a tőkésállam gazdasági „tevékenysége” közt nemcsak mennyiségi, hanem minőségi különbség is van. A szocialista állam mint a legfontosabb termelő-

eszközök tulajdonosa nem szűk keretek közt avatkozik a gazdasági életbe, hanem szükségszerűen *irányítja* azt.

A tőkésállam nem tulajdonosa a termelőeszközöknek, ezért nem irányítja a gazdasági életet, hanem ellenkezőleg, a tőkés gazdaság irányítja az állam életét. Tehát a kapitalista állam nem lát el gazdasági funkciót, nem szervezi a termelést; feladata csak a gazdálkodás „rendjének” biztosítása.

A tőkés uralkodó osztály kezében az állam *a maximális profit biztosításának eszköze*, az ország lakossága többségének kizsákmányolására, tönkretételére és nyomorba döntésére.

Az imperializmus korszakában a monopoltőke fokozottabban felhasználja az államot gazdasági céljai elérésére. Az államapparátus közvetlenül összeforr a kapitalista monopóliumokkal, a monopóliumok urai arra használják fel az államot, hogy hatalmas állami rendelkezésekből magas hadijövedelmeket szerezzenek, továbbá, hogy más országok, különösen az elmaradott országok népeinek leigázásával és rendszeres kifosztásával, háborúkkal és a nemzetgazdaság militarizálásával biztosítsák a legmagasabb profitot. Ezen a gazdasági alapon keletkezett az említett célok korlátlan szolgáltatára a fasisztatípusú állam, amely a fináncsőke legsovinisztább, legagresszívebb elemeinek nyílt terrorista diktatúrája a dolgozó néppel szemben. A burzsoá állam „főtevékenysége” tehát a dolgozók elnyomása, ezzel szemben a szocialista állam a kizsákmányoló kisebbséget nyomja el, s a dolgozó többség vívmányait védelmezi a külső támadással szemben.

A magyar feudálkapitalista állam sem végzett gazdasági szervező munkát. A régi vármegye csak a fasiszmus erősebb terjeszkedése idején hozott „termelésszabályozó”, valójában azonban egyszerűen rendőri intézkedéseket, hogy a fasiszta háború szolgáltatára kényszerítse az egész gazdasági életet, s különösképpen a kistermelők gazdaságát.

Tanácsrendszerünk kialakulása

Hazánk felszabadulása után a régi közigazgatási szervezet fokozatosan új tartalmat nyert. A vármegyék a vármegyei közigazgatás gyökeres felbontása nélkül, elsősorban új káderek bekapcsolásával egyre több gazdasági feladatot láttak el.

A tanácsok megalakulása előtt a megyei gazdasági szervek működésében a *bürokratikus ügyintézésen* és az *egyéni felelősség háttérbe szorításán kívül* még nagy hiányosság volt az is, hogy a megyei vezetők hatáskör hiányában *nem tudták összehangolni a különböző gazdasági szervek munkáját*. Ahány minisztérium, és sokszor ahány minisztériumi főosztály, annyi önálló hivatal volt a megyében. Ennek következtében a párhuzamos, vagy ellentétes eljárások egész sorával találkozhattunk.

Megmutatkozott a bürokratizmus a megyék gazdasági intézkedéseinek adminisztratív módszerében is. A gazdasági feladatokat a megyei igazgatás nem operatíven, szervező munkával, hanem adminisztratív rendeletekkel igyekezett megoldani. A tömegek alkotó közreműködése még ebben az

időben nem érvényesült az államigazgatás helyi szerveinek működésében, jóllehet a felszabadulást követő első évben a nemzeti bizottságok, a földigénylő bizottságok, a közellátási bizottságok és az egyéb társadalmi bizottságok igen eredményes segítséget nyújtottak a gazdasági élet megindításához. Ezek a szervek azonban feladatuk teljesítése után megszűntek.

A tanácsok megalakulásáig öt év telt el azóta, hogy a Szovjetunió hadserege felszabadította hazánkat. A magyar munkásosztály, a dolgozó parasztsággal szövetségben, nehéz harcok árán legyőzte a régi társadalmi rendet, hatalomra jutott és hozzálátott a szocializmus építéséhez. A mezőgazdaságban megszüntette a nagybirtokrendszert, földhöz juttatta a parasztságot, az iparban megszüntette a kizsákmányoláson alapuló kapitalista termelést, és következetes harcba indult a falu utolsó kizsákmányoló osztályának, a kulákoknak gazdasági korlátozásáért.

A tanácsok megválasztásakor a mezőgazdaság szocialista átépítése még kezdeti állapotban volt. A társas, szövetkezeti termelésben dolgozók az ország szántóterületének mindössze 6—7 százalékát művelték. A mezőgazdaság egész szocialista szektora pedig a vetésterületnek csak 13 százalékára terjedt.

Az állami ipar és nagykereskedelem csaknem teljesen kiszorította a kapitalistákat. A kiskereskedelemben más volt a helyzet; itt az állami és a szövetkezeti szektor az áruforgalom kb. 25—30 százalékát bonyolította le.

A falun ebben az időben még nem lehetett gyökeres változásról beszélni. Jóllehet sikerült felkelteni a dolgozó parasztok egyrészének érdeklődését a társasgazdálkodás iránt, mégsem mondhatjuk azt a parasztság zömére. Megállapíthatjuk azonban, hogy a földosztás során földhözjutott újjgazdák többsége könnyen megbarátkozott a szövetkezeti gazdálkodásra való áttérés gondolatával.

A tanácsok létrehozásának tehát megvoltak a gazdasági és a politikai alapjai.

Tanácsaink gazdasági munkája

a Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa előtti időszakban

A szocialista típusú népi demokratikus államoknak a gazdasági-szervező munkában is alapvető szervezési elvük: a *demokratikus centralizmus*. A demokratikus centralizmus megvalósulása a gazdasági szervezésben is feltételezi a teljes összhangot és egységet. A valóban demokratikus értelemben vett centralizmus ugyanakkor — amint Lenin tanítja — feltételezi a teljes és akadálytalan fejlődésnek a történelem által első ízben — éppen a szocialista típusú államban — megteremtett lehetőségét; a helyi sajátosságok, a helyi kezdeményezés és a helyi újíto szellem érvényesülését.

A demokratikus centralizmus következetes alkalmazása lehetővé teszi, sőt feltételezi a közös cél felé haladás útjainak, módszereinek és eszközeinek sokféleségét. Helyi tanácsaink gazdasági-szervező munkájának éppen ez adja meg rendkívüli jelentőségét.

Az államhatalom helyi szervének, a tanácsnak, amely egyúttal a dolgozók legszélesebb tömegszervezete is, a gazdasági-szervező munkát nemcsak intézkedő és végrehajtó szervén, a végrehajtó bizottságon és annak hivatali szervein keresztül kell kifejtenie, hanem össze kell kapcsolnia a gazdasági szervező munkát a politikai tömegmunkával. Csak így érhetik el a tanácsok, hogy a dolgozók tömegeit ne „utasítsák”, hanem mozgósítsák a gazdasági feladatok megoldására és a szocialista építés eredményeinek fokozására irányítsák alkotó erőiket. Sztálin elvtárs a tanácsok legfőbb erejét abban látta, hogy „maximálisan kifejlesztik a tömegek forradalmi energiáját, kezdeményező készségét, teremtő képességét a régi rend szétzúzásáért, az új proletár rendért vívott harcban”.

Népköztársaságunk alkotmánya így határozza meg tanácsaink legfontosabb feladatait:

„a) A helyi tanács vezeti a gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységet;

b) megállapítja — az állami népgazdasági terv és az állami költségvetés keretein belül — a helyi gazdasági tervet és költségvetést, ellenőrzi ezek végrehajtását.” [Az alkotmány 31. § (2) bekezdés a) és b) pontja. Módosított szöveg.]

A tanácsok gazdasági-szervező munkája, a dolgozó tömegek részvételének biztosítása a népgazdasági tervek megvalósításában elsősorban államhatalmi feladat, ezért a tanács felelős a hatáskörébe tartozó gazdasági-szervező tevékenységért.

Tanácsaink a legutóbbi négy évben figyelemreméltó eredményeket értek el a gazdasági-szervező munka bonyolult, felelősségteljes feladatainak ellátásában.

A tanácsok zöme felismerte, hogy az állam helyi szerveinek elsőrendű feladata nem az igazgatási tevékenység, az ügyek „adminisztrálása”, hanem a gazdasági élet, a szocialista építés szervezése. A gazdasági-szervező munka során a tanácsok megteremtették a területükön működő és hatáskörükbe tartozó ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi s egyéb állami és szövetkezeti szervek irányításának, ellenőrzésének feltételeit. A tanácsok működése is lehetővé tette a kisárutermelő magángazdaságok fokozott tervszerű befolyásolását. De a tanácsok legfontosabb eredménye, hogy a dolgozók százezreit bekapcsolták a tervek végrehajtásába és ellenőrzésébe.

Az elért eredmények igazolják, hogy a tanácsok életképesek, alkalmasak a gazdasági feladatok megoldására, s mind szilárdabb bázisává válnak tervgazdaságunknak.

A tanácsok gazdasági-szervező munkájának is kétségtelen eredménye, hogy az 1953 júniusi párthatározat által felfedett hiányosságok ellenére mezőgazdaságunkban mélyen gyökeret vert és életerősen fejlődik termelőszövetkezeti mozgalmunk.

Városainkban, falvainkban egyaránt hatékonyan növeli a lakosság jólétét a helyi (tanácsi és szövetkezeti) kisipar és kereskedelem. Az eredmé-

nyek fokozását nagyon gátolták azok az elhajlások és túlzások, amelyekkel a tanácsok a kormányprogram megjelenéséig tovább éltezték a gazdaságpolitika hibáit. E hibák gyökerét azonban — anélkül, hogy a tanácsaink gazdasági-szervező munkájában előfordult hiányosságokért a tanácsok felelősségét csökkenteni akarnánk — nemcsak a tanácsok, hanem az őket irányító szervek munkájában is kell keresnünk.

A tanácsok gazdasági-szervező munkájának legnagyobb fékje és hátráltatója *a gazdasági irányítás túlzott centralizációja*, a tanácsok gazdasági gúzsba kötöttsége és a tanácsok gazdasági irányító munkájának nem kielégítő színvonala volt.

Az *első tanácstörvény* általánosságban átvette az alkotmányban meghatározott feladatokat, de *nem határozta meg részletesebben a tanácsok gazdasági feladatait*. A helyi tanácsokról szóló 1950. évi I. törvény a tanácsoknak az alkotmányban körvonalazott gazdasági-szervező feladatait mindössze az alábbi két ponttal egészítette ki:

„1. A helyi jellegű gazdasági vállalatok munkájának irányítása és ellenőrzése.

2. A dolgozók szövetkezeteinek támogatása.” [1950. I. tv. 27. § (7), (8).]

Az első tanácstörvény hiányosságait a későbbi jogszabályok sem pótolták kellőképpen. Ennek természetes következménye volt, hogy az MDP III. kongresszusáig sok elvi és gyakorlati kérdésben bizonytalanság mutatkozott. Nem egy esetben ellentmondó intézkedések történtek, amelyek megnehezítették a tanácsok gazdasági munkájának továbbfejlesztését.

Hiba volt az is, hogy tudományosan nem foglalkoztunk megfelelően a tanácsok gazdasági feladataival, s nem hívtuk fel fontosságukra az illetékesek figyelmét.

A tanácsok gyakran nem tudtak élni meglévő jogaikkal, lehetőségeikkel sem. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy egyes tanácsok munkájában igen elburjánzott a *bürokrácia*. Ez nemcsak a végrehajtó bizottság hivatali apparátusában, a késedelmes vagy a formális ügyintézésben jelentkezett.

A tanácsülések jelentőségének lebecsülése, a végrehajtó bizottság munkájáról a tanácsülés előtt való rendszeres beszámolás elmulasztása, a tanácstagok, az állandó bizottságok, rajtuk keresztül *a dolgozó tömegek észrevételeinek, javaslatainak* aktákba süllyesztése, a tanácstagok ülésekre való „idézgetése” egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a gazdasági-szervező munkában is elterjedjenek az adminisztratív módszerek. Az alulról jövő ellenőrzés kirekesztése lazította a tanácsok tömegkapcsolatait. A tömegkapcsolatok gyengülése törvényszerűen a különféle gazdasági (országos és helyi) feladatokra való mozgósítás hiányosságaiban jelentkezett.

Hiba volt az is, hogy a tanácsok végrehajtó bizottságai a felsőbb szervektől nem kaptak megfelelő segítséget sem elvi, sem gyakorlati kérdésekben. A községi tanácsok végrehajtóbizottsági apparátusának *szakmai színvonala* a legutóbbi időkig nem javult meg kellő mértékben. Mindezek

a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy a kormányprogramm előtt a tanácsok nem tudták megjavítani gazdasági-szervező munkájukat.

Nagyon hátráltatta a tanácsok gazdasági-szervező munkáját az a körülmény is, hogy a végrehajtó bizottságok osztályainak az első tanács-törvény szerint nem volt hatósági jogkörük és megfelelő önállóságuk. Túlságosan sok részletkérdés eldöntésével és részletfeladat megoldásával terheltük meg a végrehajtó bizottságokat. A VB osztályainak önállósága egyre gyengült, s az önállóság elsorvadása a felelősség csökkenésével járt.

Egyes gazdasági minisztériumok nem elemezték kellő tárgyilagossággal a tanácsok végrehajtó bizottságai szakigazgatási szerveinek munkájában mutatkozó hibákat. Ezért:

- bizalmatlanná váltak a végrehajtó bizottságokkal szemben;
- nem érezték eléggé a felelősséget a szakirányításuk alá tartozó osztályokért, nem támogatták munkájukat;
- a fontosabb, de a kevésbé fontos feladatokat is saját központi szerveikkel igyekeztek megoldani, s nem szívesen adták le a tanácsok szakigazgatási szerveihez.

Ez a körülmény is hozzájárult gazdaságpolitikánk egyik hibájának, a túlzott gazdasági centralizációnak a kialakulásához, s hátráltatta a tanácsok gazdasági-szervező munkája színvonalának emelkedését.

A túlzott gazdasági centralizáció, s ezzel együtt *a tanácsok gazdasági-szervező munkájának gúzsba kötöttsége*, különösen

- a tervezés,
- a pénzgazdálkodás,
- a vállalati irányítás,
- a létszám- és
- az anyaggazdálkodás területén öltött egyre nagyobb méreteket.

A *tervezésben* a túlzott centralizáció azt jelentette, hogy a Tervhivatal olyan feladatokat is bevont a tervezésbe, amelyeknek meghatározása nem a népgazdasági terv körébe tartozik. Példa erre a mezőgazdaság kisárutermelő szektorának bevonása a részletes tervezésbe. E hibás tervezési módszer a dolgozó parasztok sorozatos zaklatására vezetett. Az íróasztalhoz kötött agronómusok a megyei, a járási és a községi tervek „lebontásával” töltötték idejük legnagyobb részét. A túlságos részletességgel lebontott tervszámok alapján a községi tanácsok végrehajtóbizottságai tovább „bontották” a kötelező termelési terveket az egyénileg dolgozó parasztok gazdaságaira. A sokféle növényre kötelezően „kivetett” tervszámok fölösleges megkötöttséget jelentettek az egyénileg dolgozó parasztoknak, s nagyban hozzájárultak a termelési kedv hanyatlásához.

A *termelőszövetkezetekre megállapított részletes tervelőirányzatok*, a szövetkezeti demokrácia megsértésével kötelezően kiadott vetéstervek, különösen egyes munkaigényes ipari növények termelésének túlzott szorgalmazása nagyban hozzájárultak a termelőszövetkezetek kapásnövényterületein bekövetkezett termés hozam-csökkenéshez is. A tanácsok végrehajtó

bizottságai, a felsőbb államigazgatási szervek túlrészletezett tervutasításainak gépies továbbításával gyakran lerontották a termelőszövetkezeteknek nyújtott állami segítség hatását.

A gépies mezőgazdasági tervezési módszertől tanácsaink végrehajtó bizottságai csak a kormányprogramm után szabadultak meg.

Az *ipari tervezésre* is rányomta bélyegét a túlzott iparosítás. A legnagyobb hiba ezen a területen az volt, hogy a különböző jellegű és nagyságú vállalatokra, köztük a helyi vállalatokra is, a nagyüzemek tervezési módszereit alkalmaztuk.

A tanácsok legfontosabb tervfeladatait a minisztertanács hagyta jóvá, de a különböző minisztériumok is adtak a számukra jóváhagyott terv alapján tervfeladatokat a tanácsoknak. A minisztériumok legtöbbször túlzott részletességgel állapították meg a tanácsok tervfeladatait. Például 1954-ben egy-egy megyei tanács végrehajtó bizottsága az anyag-műszaki előírásokon kívül 1700 előirányzatot kapott a minisztériumoktól. A minisztériumok által kiadott feladatok gyakran nem voltak összhangban a minisztertanács által megszabott tervfeladatokkal, s a tárcák nem biztosították mindig a feladatok végrehajtásához szükséges eszközöket.

Hátráltatta a tanácsok gazdasági-szervező munkájának fejlődését, hogy a tanács területén működő, de nem a tanácsnak alárendelt szervekhez való viszony nem volt szabályozva.

Előfordult, hogy a megyei tanács nem is ismerte azokat a terveket, amelyek alapján a minisztériumok vagy egyéb országos hatáskörű szervek a megyében új létesítményeket vagy szerveket kívántak létesíteni, vagy éppen létre is hoztak. Nem egyszer károkat okozott népgazdaságunknak az, hogy bizonyos, tanácsok alá nem rendelt szervek tervei nem voltak összehangolva a megyei, a járási vagy a városi tervekkel.

A felsőbb szervek, megsértve a tanácsok önállóságát, gyakran meghallgatásuk nélkül intézkedtek. Így történt például, hogy Mezőkövesden a tanács megkérdezése és hozzájárulása nélkül fogtak hozzá a gépállomás építkezéséhez, s igénybő vettek olyan területet, amelybe ősszel búzát és árpát vetettek. Ha a felsőbb szerv idejében közölte volna a tanáccsal az új gépállomás építésére vonatkozó tervét, akkor az igénybeveendő 21 kat. hold területet nem vetették volna be ősszel, s nem károsodtak volna az érdekelte tulajdonosok.

A tervezés ilyen módszerei *szűkítették a tanácsok államhatalmi hatáskörét*, a tervek teljesítéséhez szükséges előfeltételek hiánya pedig lehetetlenné tette, hogy a tanácsok valóságos felelősséget viseljenek a helyi szükségletek kielégítéséért.

Az állami és a gazdasági vezetés túlzottan centralizált módszerei miatt a tanácsok végrehajtó bizottságainak *statisztikai munkája* is bonyolulttá, túlméretezetté vált. Egyes minisztériumok — különösen a földművelésügyi minisztérium — gyakran fölösleges adatkérései túlságosan megterhelték a tanácsok végrehajtó bizottságának hivatali szerveit.

A pénzgazdálkodás a tanácsok évről évre növekvő feladatává vált. A tanácsok megalakulása után számos intézmény (kórházak, bölcsődék stb.) a központi szervektől a tanácsokhoz került át. A tanácsok költségvetési előirányzata folyamatosan nőtt. A helyi kiadási előirányzat a tanácsok megalakulása óta több mint négyszeresre emelkedett.

A helyi vállalatok gyors fejlődése, a kiadások és a vállalati bevételek növekedése is a tanácsok pénzgazdálkodásának egyre fokozódó jelentőségét bizonyítja.

Az állandóan növekvő pénzgazdálkodási feladatokat nem követte a tanácsok gazdasági önállóságának fokozása. A pénzügyminisztérium fenntartotta a túlzott, gyakran bürokratikus megkötöttségeket.

Alkotmányunk módosításáig a tanácsokat csupán a költségvetés előkészítésének joga illette meg.

A pénzügyminisztérium sokáig rendkívül mereven kezelte a költségvetés szabályozásának rendszerét. Nem egy esetben, az adóbevételi tervekben mutatkozó lemaradás miatt, még a legszükségesebb szociális és kulturális célokra (iskola-tatarozás, bölcsőde-fenntartás) sem kaptak egyes községi tanácsok megfelelő pénzfedezetet. Gyakran előfordult az is, hogy egyes költségvetési hitelek felhasználását nem a pénzfedezet hiánya, hanem az illetékes végrehajtóbizottságok hanyagsága vagy vezetőik szakmai tájékozatlansága gátolta.

A póthitel engedélyezésében a járási tanácsok végrehajtó bizottságának a legutóbbi időkig semilyen, a megyei tanácsok végrehajtó bizottságának pedig csak rendkívül szűkreszabott hatásköre volt.

A tanácsok beruházásaival kapcsolatos hitelnyitások és a hitelek felhasználása vonatkozásában sem voltak kisebbek a megkötések. A tanácsok kötelesek voltak a legmerekvebben ragaszkodni a beruházási terveikben jóváhagyott mutatókhoz. A minisztériumok által megállapított keretektől még abban az esetben sem térhettek el, ha a megvalósítás üteme, a takarékság vagy a terület arányos fejlesztése azt megkövetelte volna.

A tételesen megállapított limiten felüli beruházások kereteit, a tárcánkénti keret betartásával, csak 10 százalék erejéig módosíthatták. Emiatt nem egy esetben nem tudták felhasználni a lekötött hiteleket, vagyis nem tudták megvalósítani beruházásaikat.

A vállalati irányítás több fontos elvi kérdése egészen az új tanács törvény megjelenéséig rendezetlen volt. Bár a helyi vállalatok fogalmát többkevesebb pontossággal már korábban meghatározták, gyakran előfordult, hogy nem adták át a tanácsoknak a lakosság ipari, kereskedelmi és szolgáltató jellegű szükségleteit ellátó vállalatokat. Egyes minisztériumok olyan tervfeladatokat adtak a tanácsok helyiipari vállalatainak, amelyek elvonták a vállalatot a helyi lakosság szükségleteinek kielégítésétől. Például a vasmegyei húsiipari vállalat az év elején az élelmiszeripari minisztérium utasítására huzamosabb ideig központi készletben való tárolásra szánt húsarukat gyártott.

Gátolja a lakosság jó áruellátását az a körülmény is, hogy a megyei tanácsi végrehajtó bizottságok kereskedelmi osztályainak az áruelosztással foglalkozó nagykereskedelmi vállalatok vonatkozásában nincs intézkedési joguk. Hozzájárul a nehézségekhez, hogy a kereskedelmi középsszervek irányításában a megyei tanácsi végrehajtó bizottság kereskedelmi osztályának rendezetlen a hatásköre. A helyi szükségletek megfelelő kielégítését akadályozta az is, hogy az ipari minisztériumok nem utaltak ki kellő mennyiségű nyersanyagot a kisipari termelőszövetkezeteknek a helyi igények kielégítésére történő termeléshez. Az is előfordult, hogy a kisipari szövetkezetek kapacitását a tanács megkérdezése nélkül betervezték a tárca termelési tervelőirányzatába.

Sokáig nem nyert kielégítő megoldást az a kérdés, hogy a helyi vállalatok általában ahhoz a tanácshoz tartozzanak, amelynek területére működési körük kiterjed. Sok fölöslegesen közbeiktatott szerv tette költségessé és bürokratikusá a helyi vállalatok irányítását amiatt is, hogy a minisztériumok és a megyei tanácsok számos helyi vállalatot nem adtak át a járási és a városi tanácsoknak.

A létszám és a béralap ellenőrzését 1951-től 1954-ig az Országos Létszámbizottság látta el. A tanácsok központosított létszám- és béralapellenőrzésének kétségtelen előnye volt, hogy egyes területeken lassította az igazgatási munkakörökben foglalkoztatott dolgozók létszámának egészségtelen növekedését. De súlyos hátránya volt, hogy bizonyos szervezeteknek, köztük a tanácsok végrehajtó bizottságainak önállóságát csökkentette. A megyei létszámfelügyelőségek bürokratikus, formális munkája nem segítette a tanácsok végrehajtó bizottságait az apparátusban mutatkozott egészségtelen létszámarányok feltárásában. (Időközben ez a szerv meg is szűnt.)

Az anyag- és az áruellátás tervezése olyan sok termékre terjedt ki, hogy a központi szervek sem a termelést, sem az elosztást nem tudták kellően megalapozni és a szükségletekkel összehangolni. A tanácsok anyagigénylésének rendkívül körülményes módszerei és a kellő összhang hiánya miatt igen gyakran előfordult, hogy a tanácsok sokszor fontos, főképp községfejlesztési létesítményeket nem tudtak megvalósítani, mert ha kivitelező vállalat volt is, anyagot csak késve vagy sehogyan nem szerezhettek be. Nem egyszer az is előfordult, hogy irodaszerekért, vagy jelentéktelen fogyóanyagokért személyesen kellett utazgatni különféle szervezetekhez kiutalásért. Gyakran több volt a kiutalás megszerzésének költsége, mint a kiutalt anyag ára.

A tanácsok gazdasági önállósága nem azt jelenti, hogy a tanácsok befelé forduljanak és az ország többi részétől függetlenül lássák el feladataikat, hanem éppen azt jelenti, hogy a tanácsok területükön minden felhasználható eszközt, sajátos viszonyaiknak megfelelően, a népgazdasági tervek teljesítésére használjanak fel. Ezért a tanácsok fontos feladata, hogy területükön a hatáskörükbe tartozó gazdasági szervezeteket az egész népgazdaság szerves részeként irányítsák.

Ennek a feladatnak minél eredményesebb ellátásához az szükséges, hogy a tanácsok kialakítsák *községpolitikájukat*. A községpolitikában is megnyilvánul, hogy a tanácsok gazdasági feladata nem korlátozódik a felsőbb utasítások mechanikus végrehajtására, hanem a helyi erők, új erőforrások felhasználását jelenti a dolgozók mindennapi életkörülményeinek megjavítása végett.

Az elmúlt év során igen helyes módszerrel készítette el például a balassagyarmati városi tanács egyéves várospolitikai tervét. A városi tanács a tanácsülésen megtárgyalt várospolitikai tervében részletesen foglalkozott a városfejlesztés kérdéseivel, meghatározta a köztisztaság megjavításával kapcsolatos feladatokat, a város parkosítására és fásítására vonatkozó terveket és még számos, a város lakosságának mindennapi életével kapcsolatos feladat megvalósításának módját.

A tanácsok gazdasági feladatainak eredményes ellátása, valamint a tömegeknek e feladatok végrehajtásába való bekapcsolása szempontjából igen nagyjelentőségű a társadalmi munka helyes megszervezése, amely a közösségi feladatok betöltésére neveli a tömegeket.

A tapasztalatok szerint a tanácsok a társadalmi munkát elsősorban az állami eszközökkel megvalósítható feladatok végrehajtásának elősegítésére alkalmazták, s ritkán történt erőfeszítés, hogy csak a társadalmi erőkre támaszkodva végeztek volna el bizonyos feladatokat. Például gyakori eset, hogy a lakosság jelentős társadalmi munkával járul hozzá egy kultúrház építéséhez, de annál ritkább, hogy egy új objektum teljes létrehozását társadalmi munkával valósítják meg. A tanácsok tömegkapcsolatainak megjavításával a társadalmi munka szervezésében is nagy eredmények várhatók.

A kormányprogramm óta eltelt több mint egy év tapasztalatai bizonyítják, hogy aránylag rövid idő alatt tanácsaink gazdasági-szervező munkája sokat javult, különösen

- nagyobb figyelemmel és eredményesen dolgoznak a lakosság élet-színvonalának emeléséért;
- fokozottabban ellenőrzik és segítik az irányításuk alá tartozó vállalatok és egyéb gazdasági szervek munkáját;
- a szocialista törvényesség és az állami fegyelem megszilárdításában, ha nem is kielégítő módon, de javult az állandó bizottságok munkája, megnőtt tanácstagjaink érdeklődése és aktivitása;
- szilárdultak a termelőszövetkezetek, javult a gépállomások munkája is.

A tanácsok gazdasági-szervező munkájában elért eredmények forrása jórészt a *tanácsok pártirányításának megjavítása* volt.

A pártszervek, a tanácsok munkájának fejlődését látva, mindenütt bátrabban adtak feladatokat a tanácsoknak. A pártfunkcionáriusok egyre inkább törődtek a tanácsok gazdasági-szervező munkájának továbbfejlesztésével. A tanácsban dolgozó kommunisták mozgósításának helyes mód-

szere mindinkább felváltotta a feladatok átvállalásának, a tanácsok helyett való megoldásának helytelen módszerét.

A párt központi vezetőségének múlt év június 28-i határozatai és az új kormányprogram kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy a párt, a kongresszus által meghatározott irányelvek alapján tovább javítsuk a tanácsok munkáját, s továbbfejlesszük társadalmi rendszerünk alapját, a munkás-paraszt szövetséget.

A Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa és az új tanácstörvény a tanácsok gazdasági munkájának megjavításáért

A III. kongresszus határozatai alapján tanácsaink felismerték, hogy az élet minden területén *szoros kapcsolatot kell teremteniük a dolgozókkal*, s gazdasági feladataikat is csak a lakosság legszélesebb tömegeivel való együttműködés alapján tudják eredményesen elvégezni.

E határozatok nagyon elősegítették a tanácsok gazdasági-szervező munkájának megjavítását is. E munkájuk megjavításához különösen nagy segítségükre volt a kongresszus irányelvei alapján kidolgozott *új tanácstörvény*. Ha közelebbről megvizsgáljuk a törvényt, megállapíthatjuk, hogy ez nagy mértékben fokozza a tanácsok gazdasági önállóságát, szélesíti hatáskörüket, s pontosan megszabja a felügyeletük alá tartozó gazdasági szervekkel kapcsolatos feladataikat, valamint a tanács és a tanács alá nem rendelt szervek egymáshoz való viszonyának irányelveit.

Az új tanácstörvény részletesen meghatározza a helyi tanácsok legfontosabb gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységét.

Az új törvény a tanácsnak mint *államhatalmi szervnek a gazdasági feladatait konkrétan* a következőképpen határozza meg: a tanács

a) megállapítja — az állami népgazdasági terv és az állami költségvetés keretei közt — a tanács helyi tervét és költségvetését; irányítja és ellenőrzi a terv és a költségvetés végrehajtását; megvitatja az ezzel kapcsolatos beszámolókat;

b) irányítja a helyi mezőgazdasági és ipari termelést, a helyi kereskedelmet és közlekedést, város és községgazdálkodást; elősegíti a dolgozó parasztság önkéntes termelőszövetkezeti mozgalmát, a szövetkezetek megszilárdítását és fejlesztését;

c) biztosítja a tanács rendelkezése alá tartozó állami vagyon helyes kezelését és felhasználását, valamint a tanács alá rendelt vállalatok és egyéb szervek megfelelő működését; a helyi szükségletek kielégítésére vállalatokat (szerveket) létesít;

e) megállapítja a város- és a községfejlesztési tervet, s gondoskodik annak végrehajtásáról. (1954. X. tv. 6. § (2) bekezdés a), b), c), e).)

A tanácsok gazdasági élete, önállóságuk növelése szempontjából igen nagyjelentőségűek a törvény 6. § (3) bek. a) és b), i) pontjában, továbbá a 60—62. §-ban foglalt irányelvek a tanács és a tanács alá nem tartozó szer-

vek viszonyáról. Ezek a szakaszok meghatározzák azokat a feladatokat is, amelyeknek megoldásán keresztül a tanácsok valóban az államhatalom helyi szerveivé válhatnak.

A tanács alá nem rendelt szervek viszonya a tanácshoz rendkívül nagy-jelentőségű az új szakaszban. Az állami feladatok helyi megvalósítása szinte el nem képzelhető a tanács és a tanács alá nem rendelt szervek jó együttműködése nélkül.

A tanács területén működő valamennyi szerv vezetőinek és beosztot-tainak magukévé kell tenniük a tanács törvényben foglaltakat, elő kell segí-teniük területükön az állami vagyon leggazdaságosabb kezelését, a szocia-lista tulajdon megőrzését, továbbá közre kell működniük a lakosság gaz-dasági, szociális és kulturális szükségleteinek legeredményesebb kielégíté-sében. Szükséges, hogy a gazdasági szervek vezetői a tanácsok segítőkész-ségét és közreműködését a feladatok megoldásában szívesen fogadják és minden erejükkel támogassák. A szoros együttműködés mind a tanács, mind a tanács alá nem rendelt szervek működésében hasznos és igen ered-ményes lesz.

E kapcsolatnak azonban csak irányelveit lehet törvényben vagy más jogszabályban megállapítani, a kapcsolat tartalmát a mindennapi életben kell kialakítani. A legjobb jogszabály sem biztosítja, hogy a tanács a hatás-körébe nem tartozó szervekkel helyes kapcsolatot létesít, ha a szóbanforgó jogszabály csak papíron marad.

Hogy ez a kapcsolat megfelelő legyen, egyrészt elég az, amit a tör-vény magában foglal, másrészt idevonatkozóan a részletes szabályokat az Elnöki Tanács a törvény végrehajtási utasításának kiadása során külön állapítja meg.

A tanácsok gazdasági munkájának megjavítását nagyon elősegítette a racionalizálási kormánybizottság munkája is. A bizottság a kongresszus irányelvei alapján megvizsgálta és feltárta a tanácsok gazdasági-szervező és irányító munkáját akadályozó okokat, rámutatott a hibák megszünteté-sének módjára és a szükséges intézkedésekre. *A racionalizálás a tanácsok gazdasági munkájában* egyebek közt azt jelenti, hogy

- a dolgozó nép közelebb kerül ügyeinek intézéséhez;
- a tanácsok területük gazdáivá válnak, nagyobb hatáskört kapnak;
- a tanácsok gazdasági-szervező feladataikat jobban és olcsóbban látják el.

Az egyszerűsítések lehetővé teszik, hogy a tanácsok és gazdasági szer-veik létszáma is reális keretek közé kerüljön.

A feladatok decentralizálásával megvalósul az az irányelv, hogy a helyi szükségleteket kielégítő vagy helyileg gazdaságosabban működő vállalato-kat, intézményeket és szerveket a területileg illetékes tanácsok irányítása alá kell helyezni.

A tanácsok gazdasági szerveinek racionalizálásával kapcsolatban meg-jelent határozatok közt a legnagyobb jelentőségű *a mezőgazdasági igazga-tás* egyszerűsítésére vonatkozó minisztertanácsi határozat, amelynek végre-

hajtása már nagyrészt megtörtént. A földművelésügyi minisztérium igen sok fontos feladatot és hatáskört adott le a mezőgazdasági igazgatóságokhoz. Ez nagy lépés volt a túlzott centralizáció megszüntetése felé. A megyei tanácsi végrehajtóbizottságok mezőgazdasági igazgatóságainak irányítása alá került sok fontos mezőgazdasági intézmény és vállalat (öntöző és talajjavító, mesterséges megtermékenyítő, baromfikeltető állomások stb.).

A tanácsok *pénzgazdálkodásának megszilárdításáról és a tanácsok gazdasági és pénzügyi hatáskörének bővítéséről* megjelent minisztertanácsi határozat a tanácsok fokozottabb pénzügyi önállóságát biztosítja. A tanács hatáskörének bővítése lehetővé teszi, hogy a költségvetés kielégítse a valóságos szükségleteket. Ugyancsak nagyjelentőségű a tanácsok önállóságának növelése szempontjából az az intézkedés, hogy a tanácsok az irányításuk alá tartozó vállalatok *terven felüli nyereségét, előirányzaton felüli bevételeit*, valamint az adóprémiumot saját hatáskörükben, meghatározott szociális, kulturális, valamint város- és községgazdálkodási célokra használhatják fel.

Növelik a tanácsok gazdasági önállóságát az anyaggazdálkodás, valamint a létszám- és a beralapgazdálkodási rendszer egyszerűsítéséről szóló nemrég kiadott M. T. határozatok.

Jelentős előrehaladás jele, hogy a tanácstagok, sőt egyes dolgozók is egyre gyakrabban számonkérlik a költségvetési hitelek felhasználását és bírálják a végrehajtó bizottságokat a költségvetésben biztosított hitelek felhasználásának elmulasztása miatt. Ennek köszönhető, hogy a tanácsháza, az iskolák, a szociális és az egészségügyi intézmények tatarozása, egyes községek tisztántartása és rendezése tekintetében az elmúlt egy esztendő alatt számottevő fejlődést értünk el, bár még mindig akad tennivaló.

A tanácsok *állandó bizottságai szintén* eredményesebben vesznek részt a gazdasági feladatok megoldásában. Különösen a falusi kisipar és a *kereskedelem, továbbá az áruellátás munkájának megjavítására* tettek az állandó bizottságok számos hasznos javaslatot.

A tanácsok munkájának megjavításában csak kezdetnek, az alapok lerakásának tekinthetjük a tanácsokra vonatkozó kongresszusi határozatok végrehajtása céljából eddig tett intézkedéseket. Az Elnöki Tanácsra, a Minisztertanácsra és a minisztériumokra vár az a feladat, hogy sok újabb intézkedéssel (a tanácstörvény végrehajtási utasításainak kiadása, a tanácsok gazdasági önállóságának fokozása stb.) biztosítsák a tanácsok munkájának további javítását, gazdasági irányító tevékenységük színvonalának emelését.

Szükséges, hogy a tanácsok jobban tudjanak élni a felsőbb szervek segítségével, a munkájuk megjavításához biztosított feltételekkel. *A tanácsoknak, a végrehajtóbizottságoknak és vezetőiknek törekedniük kell a gazdasági vezetés helyes módszereinek kialakítására.*

A mezőgazdaság fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározat után néhány hónap alatt helyi tanácsaink segítettek megteremteni a *termelési bizottságok* hálózatát. A termelési bizottságok már működésük kezdetén érezhetően hatottak a tavaszi mezőgazdasági munkálatok előkészítésére, helyenként, például Somogy megyében segítettek a törzskönyvezés és a takarmánybázis megjavításában.

A tanácsok és a termelési bizottságok eredményes szervező és felvilágosító munkája nyomán országszerte megkezdődött az új gyümölcsösök és szőlők telepítése. Az elért eredmények egyik forrása, hogy a termelési bizottságok eredményesen ismertették az egyénileg dolgozó parasztokkal a begyűjtési törvény kedvezményeit és konkrét segítséget nyújtottak például a szőlőoltványok, valamint a facsemeték beszerzésében. Hiányosság, hogy a nyári munkák idején a tanácsok nem foglalkoztak *megfelelően* a termelési bizottságokkal, s így azok egy részének munkája visszaesett.

A megyei tanácsok egyre szilárdabban támaszkodnak a megyei áruforgalmi bizottság és az állandó bizottság munkájára is. Tanácsaink több gondot fordítanak a *helyi áruforgalom* fejlesztésére. Például Győr megyében a megyei tanács végrehajtó bizottsága felülvizsgálta a kisipari termelőszövetkezetek III. és IV. negyedévi szállítási szerződéseit és a közületi megrendelések rovására többmillió forinttal növelte a megye lakosságának helyi árualapját.

A kormányprogram óta az alsóbbfokú tanácsok is gyakrabban és gondcsabban foglalkoznak a lakosság ellátásának problémáival, de megfelelő hatáskör híján a járási és a községi tanácsok végrehajtó bizottságainak határozatai még gyakran papíron maradnak.

A községi tanácsok a lakosság észrevételei alapján már egyre gyakrabban megtárgyalják a helyi ipar és kereskedelem munkáját, s a társadalmi ellenőrzés megszervezésével jelentős eredményeket érnek el.

A kongresszus előtt a tanácsok és a végrehajtó bizottságok csak ritkán vagy egyáltalán nem foglalkoztak általános helyi gazdaságpolitikai kérdésekkel és csak ritkán fordultak a felsőbb szervekhez javaslatokkal, az elmúlt félévben ellenben jelentős fejlődés mutatkozott ezen a téren is.

Okvetlenül szükséges, hogy a *tanács ne váljék pusztán tanácskozó*, határozathozó testületté, hanem igazi irányító szerv, területének gazdája legyen, amely határozatainak érvényt szerez, biztosítja végrehajtásukat.

A határozatok és az intézkedések végrehajtásának *ellenőrzését* az irányító tevékenység elválaszthatatlan, szerves részeként kell tekinteni. A tanács által kiadott gazdasági intézkedések a tervek teljesítését, illetve túlteljesítését célozzák. Be kell vonni az ellenőrzésbe a tömegszervezeteket is, de maguknak a tanácstagoknak is személyes ellenőrzőmunkát kell végezniük. Meg kell fogadnunk Sztálin elvtárs tanítását: „a felülről gyakorolt ellenőrzést össze kell kapcsolni a vezetettek részéről, tehát az alulról történő ellenőrzéssel. A végrehajtás ellenőrzésének legfontosabb módszere a bírálat és az önbírálat módszere.”

A gazdasági munka megszervezésekor mind a tanácsban, mind a végrehajtóbizottságban a kollektív vezetés helyes módszereinek alkalmazásával összekapcsolt *egyéni felelősség* feltétlen érvényesítésére kell törekedni.

A helyi tanácsok tagjainak és vezetőinek, különösen a tanácsok elnökeinek sokkal jobban meg kell ismerniök területük mezőgazdasági kérdéseit, mint ahogy eddig tették. A gazdasági élet bonyolult törvényeit a megye gazdasági vezetőinek feltétlenül ismerniük kell és állandóan tanulmányozniuk kell a gazdasági vezetés tudományát és a marxizmus-leninizmust, valamint a szovjet tapasztalatokat. Nem mindegy, hogy mit és mikor csinálunk. Jó intézkedést hozni csak akkor lehet, ha előbb alaposan átgondoljuk nem csupán magát az intézkedést, hanem sokkal inkább a következményeit, ha előre megvizsgáljuk, megtárgyaljuk és politikailag értékeljük az utasítások nyomán keletkező változásokat, s számolunk a kiadott rendelkezések hatásával. Mielőtt elhatároznánk például egy új községi üzem felállítását, vizsgáljuk meg, biztosíthatunk-e számára nyersanyagot és munkaerőt, értékesíthetők-e termékei.

A mezőgazdaságban a legfontosabb feladat a párt politikájának megfelelő gazdasági intézkedésekkel való alátámasztása, a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározat és a helyi mezőgazdaságfejlesztési tervek végrehajtásának biztosítása. A tanácsok hivatása, hogy helyes intézkedéseikkel megszilárdítsák és egyre jobban kiszélesítsék a megyében a munkás-paraszt szövetség gazdasági alapjait.

A tanács egyik legfontosabb gazdasági feladata a *helyi erőforrások minél teljesebb kihasználása* a lakosság életszínvonalának emelésére. Részen közvetlen vizsgálatokkal, részben a *dolgozókkal fenntartott mindennapos közvetlen kapcsolat* segítségével, módszeresen kutatniuk kell a rejtett tartalékokat. A rejtett tartalékoknak a termelésben való felhasználásával, a termelésgátló körülmények megszüntetésével biztosítaniuk kell a termelés fokozását.

A tanácsok csak *a párt irányításával és a tömegek bekapcsolásával* valósíthatják meg legeredményesebben gazdasági feladataikat. A tömegkapcsolatok szorosabbra fűzését elősegíti a közeljövőben tartandó tanácsválasztás is. Az új választás különösen jelentős azért, mert a választók a tanácstagokat a területi elv alapján, a Hazafias Népfront jelöltjeiként választják, s állandó kapcsolat létesül a választók és a tanácstagok közt.

A választások előkészítése során a dolgozók számos észrevételt, javaslatot tesznek a tanácsok gazdasági szervező munkájában még fellelhető hibák megszüntetésére. Tanácsainkon a sor, hogy a választások után a választók észrevételei ne sikkadjanak el és a jó javaslatok megvalósuljanak. Így növekszik tanácsaink éltető ereje: *a tanácsok tömegkapcsolata*. Csak így tölthetik be tanácsaink azt a történelmi feladatot, amelyet az új szakasz politikája, pártunk III. kongresszusa a szocializmus építésében eléjük tűzött.

A mezőgazdasági nagyüzem fölénye és a termelőszövetkezetek erősítése népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában

A kisüzem-nagyüzem kérdése fontos helyet foglal el az agrárkérdés marxista elméletében. A marxizmus-leninizmus azt tanítja, hogy a nagyüzem a mezőgazdaságban is fölényben van a kisüzemmel szemben. A nagyüzem fölénye marxista-leninista elemzésének jelentős szerepe van a kommunista pártok agrárpolitikájának tudományos megalapozásában.

A kisüzem-nagyüzem kérdése hazánkban *ma* leginkább úgy vetődik fel, mint a szocialista mezőgazdasági nagyüzem — főként annak termelőszövetkezeti válfaja — és a kisparaszti gazdaság viszonyának, a dolgozó parasztság szövetkezeti útra való átvezetésének problémája. A falu szocialista átalakításának, politikánk, gyakorlati és szervező munkánk alapja a nagyüzem fölényéről szóló marxista tanítás.

Ezért fontos a nagyüzem fölényének vizsgálata mezőgazdaságunkban. Elvi és gyakorlati szempontból jelentős kérdés, hogy a párt és a kormány politikája népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában hogyan segíti elő a termelőszövetkezetek mint szocialista mezőgazdasági nagyüzemek fölényének kibontakozását.

A kisüzem-nagyüzem kérdése mezőgazdaságunkban

A marxizmus-leninizmusnak azt a tanítását, hogy a nagyüzem a mezőgazdaságban éppúgy fölényben van a kisüzemmel szemben, mint az iparban, igazolta az élet, és ma is számos tény bizonyítja. Miben rejlik a nagyüzemi termelés fölénye a kisüzemivel szemben a mezőgazdaságban?

A nagyüzem legfontosabb jellemvonása, hogy sokkal többet termel, mint a kisgazdaság, hogy teljes termelése és árutermelése sokkal nagyobb, mint a kisüzemé. A nagyüzem azonban nemcsak a gazdaság egészét tekintve, hanem egységnyi területre vagy egy dolgozóra számítva is töb-

bet termel. Ebben fejeződik ki, hogy a nagyüzem sokkal több és jobb gépet használ, több munkaerőt alkalmaz, több és jobb minőségű állatot tart, s a legtöbbször nagyobb földterületen is gazdálkodik, mint a kisüzem.

A nagyüzem fölényének kézzelfogható, legbiztosabb jele tehát a mezőgazdaságban a nagyobb teljes termelés, a több áru, a nagyobb hozam. Ha nem ebből indulunk ki, ha nem erről az oldalról közelítjük meg a kérdést, könnyen tévedhetünk. Az a tény, hogy valamely gazdaság nagy területen gazdálkodik vagy nagy gépeket alkalmaz stb., egymagában még nem jelent fölényt: ezek pusztán azok a tényezők, amelyek lehetővé teszik, hogy a gazdálkodás során a nagyüzem fölénye ténylegesen kibontakozzék. A nagygazdaságnak tehát sok lehetősége van arra, hogy fölényét a kisgazdasággal szemben érvényre juttassa. Melyek ezek a lehetőségek?

Az egyik ilyen lehetőség *a termelés nagyfokú gépesítése* és a gépesítés előnyeinek kihasználása. A mezőgazdaság legfontosabb termelőeszköze a föld, fejlett gazdálkodás azonban elképzelhetetlen modern technika, korszerű gépek nélkül. A kisüzemi gazdálkodás méretei egészen szűk lehetőségeket biztosítanak a gépesítés számára. Kisüzemben csak a legegyszerűbb kézi eszközök, kisgépek használhatók gazdaságosan. A nagygépek itt vagy egyáltalán nem, vagy csak bizonyos korlátok közt dolgozhatnak. A kisüzemek ezért elesnek mindazoktól az előnyöktől, amelyek a nagygépek használatával együttjárnak, s amelyeket a nagyüzemek korlátlanul élvezhetnek. A nagyüzemben a gépek gyorsan és olcsón dolgoznak. Azonos körülményeket feltételezve például 1 kh közép kötött talaj közép mély szántásához 75 perccel több idő szükséges kisüzemben, mint nagyüzemben, nem is beszélve arról, hogy a szántás legalább 15—18 forinttal többbe kerül. Kis- és középparaszti gazdaságainkban a nagygépek alkalmazása az esetek többségében költségesebb volna, mint a kézi munka.

A nagyüzemnek a gépesítésen kívül nagy lehetőségei vannak a korszerű *agrotechnikának* és az agrártudományok vívmányainak gyakorlati alkalmazására is. Ez szorosan összefügg azzal, hogy a nagyüzem több hozzáértő munkaerőt foglalkoztat, termelését szakképzett vezetők irányítják. A kisüzemi gazdálkodás színvonalát ezzel szemben az apáról fiúra öröklődő ismeretek, munkatapasztalatok, gyakorlati fogások jellemzik.

A kisüzemtől eltérően nagy lehetőségeket biztosít a nagyüzem a *munkaerő* észszerű felhasználása tekintetében is. A kis- és a középparaszt gazdaságokban minden munkát maga a család végez. A nagyüzemek, pusztán üzemi méreteiknél fogva, élhetnek mindazokkal a lehetőségekkel, amelyeket a *nagyüzemi munkaszervezés* nyújt. A munkamegosztásos kooperáció, a nagyüzemi munkaszervezés fő jellemzője, jelentősen elősegíti a termelőeszközök és a munkaerő hatékonyabb felhasználását.

Mindezek a lehetőségek — vagyis a korszerű technika, a tudomány vívmányainak alkalmazása, a szakképzett vezetés, a nagyüzemi munkaszervezés — képezik az alapját annak, hogy a nagy üzem többet és olcsóbban termeljen, gazdaságosabban használja fel a termelőeszközöket és a munka-

erőt, állandóan fokozza a munka termelékenységét. Ezek a vonások a termelés nagyüzemi méreteivel függnek össze, ezért általában jellemzik a nagygazdaságot.

De nagy különbség van aközött, ahogyan a *nagyüzem fölénye* kibontakozhat a tőkés rendszerben, illetve a szocializmusban, ahogyan a nagyüzem általánosan elismert előnyei tőkés, illetve *szocializmusépítő társadalomban* érvényrejutnak.

A tőkés nagyüzem fölénye a mezőgazdaságban is az egyre fokozottabb kizsákmányolás, a dolgozók kifosztása, a kis- és a középparasztok tömegeinek elnyomorodása árán érvényesül. Bár a termelés koncentrációja a tőkés mezőgazdaságban nem válik olyan mértékűvé, mint a tőkés iparban, a kapitalizmus döntő és fő tendenciája mind az iparban, mind a mezőgazdaságban a kisüzemi termelés kiszorítása. A felszabadulás előtt Magyarországon évente több ezer dolgozó parasztot árvereztek el, az 1930-as években ez a szám az évi 15.000-et is meghaladta. A legnagyobb imperialista országok mezőgazdaságában ez a folyamat napjainkban méginkább kiéleződött. Amerikában a legutóbbi évtized alatt 2 millió farmer, Franciaországban az utóbbi 20 évben minden harmadik 10 hektárnál kisebb birtokú paraszt ment tönkre, sőt nagyobb időszakot figyelembe véve — 1892-től 1946-ig — az összes gazdaságok száma is egyharmaddal csökkent.

A polgári közgazdászok és a burzsoázia jobboldali szociáldemokrata lakájai e vitathatatlan tények ellenére tagadják a nagyüzem fölényének érvényesülését a mezőgazdaságban, és érveket, adatokat sorakoztatnak fel a kisüzem életrevalósága, stabilitása mellett. Érveik „tudományos” megalapozottságára jellemző, hogy a gazdaságok csoportosításának egyetlen módszerét alkalmazzák: az egész földterület nagysága szerinti csoportosítást. Márpedig ismeretes, hogy a mezőgazdaságban nagy különbség van a gazdaságok teljes és megművelt területe közt, hogy kisebb területeken is lehet belterjes nagyüzemi gazdálkodást folytatni.

Végsősoron persze a földterület nagysága szerinti birtokcsoportosítás sem igazolja a kisüzemi fölényt. Magyarországon például az 1930-as évek átlagában a 20 holdnál kisebb gazdaságok holdanként kb. 1,5—2 mázsával kevesebb gabonafélét termeltek, mint az 1000 holdon felüli nagybirtokok. a burgonya- és a répatermelésben pedig legalább 20—30 q volt a különbség. Az állattenyésztés vizsgálatakor is azt látjuk, hogy a 20 holdon aluli kiskisgazdaságok — jóllehet állatállományuk viszonylag nagyobb volt, mint a nagybirtoké — állattenyésztésük hozamát tekintve jóval elmaradtak a nagybirtokok mögött. A 20 holdnál kisebb gazdaságokban például az egy tehéntől kifejt tejmenyiség átlagosan naponta 4 literrel volt kevesebb, mint a nagybirtokokon. Mindez törvényszerű, mert a kisparasztgazdaságoknak egészen minimális lehetőségeik voltak termelésük fejlesztésére, s főként családjuk munkaerejére támaszkodhattak. Az 5 holdnál kisebb gazdaságok közül csak minden hatodik gazdaságra jutott egy-egy eke. Műtrágyát a kisparaszti gazdaságok egyáltalán nem használtak rendszeresen, tehénállományuk jelentős részét pedig igázták. Ha ehhez még

hozzászámítjuk a kedvezőtlen értékesítési lehetőségeket, az egyre súlyosbodó eladósodást, akkor egyre jobban kibontakozik előttünk a kisüzemi gazdaságok sanyarú helyzete. Egyesek a kisüzemi gazdálkodás „életrevalóságának” bizonyítására gyakran hivatkoznak a kisparaszt hangyaszorgalmára, igénytelenségére és arra a tényre, hogy ha csökken is a kisüzemek száma, de ez egyáltalán nem bizonyítja a kisüzemek kiszorítását, mert egyidejűleg a nagygazdaságok földterülete is csökken, s parcellázások útján állandóan létesülnek kis üzemek. Valóban igaz, hogy a kisparasztgazdaságok minimálisra csökkentik fogyasztásukat, s rendkívül nyomorúságos viszonyok közt mind a tíz körmükkel belekapaszkodva kicsiny földjükbe, nagyon sokáig képesek tengetni életüket. De ez csak azt bizonyítja, hogy a mezőgazdaságban a kisüzemek kiszorítását nem pusztán számuk csökkentése mutatja. A kiszorításhoz hozzátartozik a kis- és a középparasztág egyre nagyobb mérvű elnyomorodása, gazdasági feltételeik és életlehetőségeik állandó rosszabbodása. Az elszegényedés, a kiszorítás folyamata megnyilvánul tehát a mértéken felüli munkában, az egyre rosszabb táplálkozásban, a föld rosszabb megmunkálásában, az állattartás rosszabbodásában, az eladósodásban, s végül a kisgazdaságok tönkrementében.

Másképpen vetődik fel a nagyüzem fölényének kérdése a szocialista építés idején. A szocialista nagyüzemek fölénye a kisüzemekkel szemben már a gyakorlatban igazolódik. Bebizonyul a szocialista nagyüzemek fölénye, nemcsak a kisparashti gazdasággal, hanem a tőkés nagyüzemekkel szemben is. Ez a fölény a nagyobb teljes- és árutermelésben, a nagyobb hozamokban és nem utolsósorban abban nyilvánul meg, hogy a dolgozó parasztság a tőkésrendszerben teljesen elérhetetlen *jó módra* jutott. A dolgozó paraszttömegek jóléte — a nagyüzemi gazdálkodás fölényének jellemző új vonása a szocialista mezőgazdaságban.

A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek fölénye ezért a nagyüzemi termelés általánosan ismert lehetőségein kívül új lehetőségekből, új forrásokból is táplálkozik. Ezek legfontosabbika: a dolgozók legközvetlenebb *anyagi érdekeltsége* a termelés növelésében. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemekben teljesen érvényesülhet a dolgozók anyagi érdekeltsége. Az anyagi érdekeltség biztosítása a termelés fokozásának, a nagyüzemi fölény kibontakozásának nagy lendítő ereje. De a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekben a nagyüzemi termelés általánosan ismert lehetőségei is sokkal fokozottabban érvényesíthetők. Itt ismeretlen a profit állandó növelésére való törekvés korlátja, amely a modern technika, a tudomány, vívmányai, a szakképzett munkaerő és vezető alkalmazása tekintetében a tőkés mezőgazdaság elé áthághatatlan akadályokat gördít.

Lényeges különbség van közöttük is, ahogyan a nagyüzem fölénye a kapitalizmusban, illetve a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején érvényesül. A kapitalizmusban a nagyüzem a kisüzemek romjain, a kis- és középparashti gazdaságok pusztulása árán győzedelmeskedik. A szocialista nagyüzem ellenben a kisparasztgazdaságok felemelkedése, a kisüzemek önkéntes egyesülése alapján alakult át.

A kisüzem és a nagyüzem kapcsolatában, a kisparasztgazdaság perspektívája tekintetében tehát gyökeres változás következik be a szocializmus építésének időszakában. A népi demokrácia támogatja a dolgozó parasztokat termelésük fejlesztésében, elősegíti szövetkezetekbe való egyesülésüket, ezzel megnyitja számukra a felemelkedés egyetlen biztos útját. Ebből következik fejlődésünk jelenlegi időszakának az a sajátossága, hogy *a termelőszövetkezetek fölényének kibontakozása időben egybeesik a kisüzemek termelésének fejlesztésével*. A kisüzemek és a szövetkezetek termelésének fejlesztése azonban, bár időben egybeesik, korántsem azonosfokú. Pártunk és kormányunk sokkal több segítséget nyújt a termelőszövetkezeteknek. Ez a politikánk egyrészt a kisüzem lehetőségeinek és korlátainak, másrészt a termelőszövetkezetek fölénye kibontakozása objektív folyamatának mérlegelésére épül.

Termelőszövetkezeteinknek jelenleg még nincs meg a nagyüzemi gazdálkodás minden olyan lehetősége, amely általában jellemzi a fejlett szocialista nagyüzemeket. Sőt, szövetkezeteink mind a mai napig a már meglévő lehetőségekkel is csak kevésbé tudtak élni. *Termelőszövetkezeteink nagyüzemi fölényének biztosítása* ma még sokkal inkább *kialakulóban lévő folyamat*, mintsem befejezett tény.

Népi demokratikus államunk fokozott segítsége szükséges ahhoz, hogy a termelőszövetkezetek valóban kihasználhassák a nagyüzemi gazdálkodás lehetőségeit. Az állami támogatásnak ezért jelentős szerepe van a termelőszövetkezetek megerősítésében, nagyüzemi fölényük kifejlesztésében.

De hiba volna, ha az állami támogatás szerepének hangsúlyozásakor elfeledkeznénk azokról a lehetőségekről, amelyek nem utolsósorban a termelőszövetkezeti tagságtól, a termelőszövetkezetek gazdálkodásától függenek. Népi demokratikus államunk támogatása megteremti a feltételeket, hogy termelőszövetkezeti parasztságunk szorgalma, jó munkája kibontakozzék. De végsősoron termelőszövetkezeti parasztságunktól függ, hogy termelőszövetkezeteink mielőbb bebizonyítsák fölényüket az egyéni gazdálkodással szemben. Helytelen lenne tehát, ha termelőszövetkezeteink fölényének kialakulásával kapcsolatban túlbecsülnénk, vagy ellenkezőleg, lebecsülnénk akár az állami támogatásnak, akár a szövetkezeti tagságnak a szerepét.

Végül utalunk még egy jellemző tényre a termelőszövetkezetek mint szocialista nagyüzemek fölényével kapcsolatban. *A termelőszövetkezetek fölényének kibontakozása népi demokráciánkban a legszorosabban összefügg a szocialista építés egész menetével*. A szövetkezeti gazdálkodás fölénye kifejlesztésének eredménye: a termelőszövetkezetek megszilárdulása. Gazdaságilag, szervezetileg, politikailag megerősödött termelőszövetkezeteink már ma is messze maguk mögött hagyják az egyéni gazdaságokat, kézzelfoghatóan példázzák a nagyüzemi gazdálkodás fölényét. Termelőszövetkezeteink fölényének megmutatása és termelőszövetkezeteink megszilárdítása tehát lényegében ugyanaz a folyamat, azonos politika eredménye. Ugyanígy egybeesik a termelőszövetkezeti fölény kibontakozásának

és a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlődésének, a mezőgazdaság szocialista átalakításának folyamata is. Minél előbb és minél nagyobb mértékben előzik meg termelőszövetkezeteink a kis- és a középparaszti gazdaságokat, annál sikeresebben haladhat előre a falu szocialista átalakítása. Ha termelőszövetkezeteink a gyakorlatban bebizonyítják a dolgozó parasztok százezreinek a szövetkezeti gazdálkodás fölényét, ezzel azt bizonyítják, hogy a felemelkedésnek, a biztos jólétnek a termelőszövetkezet az egyetlen célhozvezető útja. A szövetkezeti gazdálkodás fölényének kibontakozása tehát egyszersemind a dolgozó parasztok szocialista útra való önkéntes áttérésének, a szövetkezeti mozgalom továbbfejlesztésének is az egyetlen elfogadható, járható útja.

A termelőszövetkezetek fölénye kibontakozásának feltételei fejlődésünk új szakaszában

Népi demokráciánk új fejlődési szakaszának legfontosabb kérdése, hogy *a mezőgazdaság nagyarányú fellendítését és a mezőgazdaság szocialista átalakítását szoros egységben valósítsuk meg.* A mezőgazdasági termelés *lényegesen* magasabb fokának biztosítása ugyanis csak a mezőgazdaság szocialista átépítése alapján lehetséges. Az egész mezőgazdaság általános fellendítésében ezért különösen fontos a szövetkezetek termelésének fejlesztése. A termelőszövetkezetek hozamainak, teljes- és árutermelésüknek fokozása fontos egyrészt, mert jelentősen elősegíti dolgozó népünk életszínvonalának gyors növekedését, — így a termelőszövetkezeti parasztság életszínvonalának azonnali emelkedését is —, másrészt, mert csak így oldhatjuk meg sikeresen a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Mind az ország egyre jobb ellátása, mind a kisüzemi parasztgazdaságok igazi felemelkedése csak az egyéni gazdaságoknál sokkal többet termelő, nagyhozamú, sok árut adó termelőszövetkezetek alapján lehetséges. A termelőszövetkezetek nagyüzemi fölényének kibontakozását elősegítő politikánk tehát helyes és szükséges politika: ez a politika — bátran mondhatjuk — nemcsak a termelőszövetkezeti parasztság, hanem egész dolgozó népünk ügye is.

Ma már többszáz olyan termelőszövetkezetünk van, amely példamutatóan, jövedelmezően gazdálkodik, amelynek tagjai jobbmódúak a középparasztoknál is. De termelőszövetkezeteink jelentős részében mind a gazdálkodás színvonala, mind a tagok életszínvonala alatta marad a jól gazdálkodó középparasztokénak és különösen azoknak a lehetőségeknek, amelyeket a nagyüzemi gazdálkodás már jelenleg is nyújthat. Ezért hazánkban a termelőszövetkezetek általában még nem tudták bebizonyítani a nagyüzemi gazdálkodás fölényét. A termelőszövetkezetek teljes- és árutermelése csak néhány területen mutat kedvezőbb képet, egyébként termelésük, különösen állattenyésztésük a legtöbb esetben ma még nem példázza a nagyüzemi gazdálkodás fölényét.

Mi az oka, hogy termelőszövetkezeteink jelentős részében mind a mai napig nem bontakozhatott ki a nagyüzemi gazdálkodás fölénye? Kétségtelen, hogy ennek főoka *a nagyüzemi gazdálkodás bizonyos feltételeinek hiánya, illetve a meglévő feltételek elégtelen kihasználása*. A feltételek hiánya javarészt azokkal a gazdaságpolitikai hibákkal függ össze, amelyek az új szakasz előtt egész szocialista építésünket jellemezték. Az a tény, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztését elhanyagoltuk, hogy a termelőszövetkezetek gyorsütemű, számszerű fejlesztésére törekedtünk, önmagában is olyan helyzetet teremtett, hogy a termelőszövetkezetek megszilárdítására irányuló törekvéseink nem érvényesülhettek. Nem is szólva arról, hogy népi demokratikus államunk az új kormányprogramm előtti időszakban nem nyújtott kielégítő anyagi segítséget a termelőszövetkezeteknek. Bár a szövetkezetek élveztek bizonyos kedvezményeket, mégis sok szempontból hátrányosabb helyzetben voltak — például beadás, termelési szerződések tekintetében —, mint az egyéni gazdaságok. Termelőszövetkezeteink többsége ezért nem tudott megerősödni. Ezenkívül persze vannak egyéb okai is annak, hogy termelőszövetkezeteink fölénye nem bontakozhatott ki a kívánt mértékben. Elsősorban azokat az objektív nehézségeket említsük meg, amelyek a nagyüzemi gazdálkodás *kezdeti nehézségeiként* termelőszövetkezeti mozgalmunkban még ma is megtalálhatók. Ilyen például, hogy a nagyüzemi gazdálkodás olyan befektetéseket követel (istállók és egyéb épületek létesítése, az állatállomány, a gépek, a gazdasági felszerelés beszerzése stb.), amelyek a szövetkezet megalakulásával válnak szükségessé, s amelyekre egy fiatal szövetkezet saját erejéből teljesen nem képes. Igaz, hogy pusztán az egyesülés, maga az a tény, hogy a dolgozó parasztszék összeszedei meglévő termelőeszközeiket, pótlólagos termelőerőt, nagy lehetőségeket jelent, de ez nálunk egymagában nem elegendő ahhoz, hogy kibontakozzék a termelőszövetkezetek fölénye — mint a kolhozok „manufaktura korszakában”. Nálunk ugyanis nincsenek művelés alá vonható jelentős szűzterületek, hanem a termelés növelésének szinte egyetlen útja a belterjes gazdálkodás. Ez pedig egységnyi területre több élő- és holtmunka befektetést igényel. Nem beszélve arról, hogy hazánkban a gazdálkodás viszonylag fejlett, ezért a már eddig elért termelési színvonal megőrzéséhez is bizonyos befektetések szükségesek.

Megnehezíti továbbá termelőszövetkezeteink helyzetét, hogy *termelőszövetkezeti parasztságunk szocialista tudata* csak lassan fejlődik ki. Dolgozó parasztságunk azzal, hogy belép a szövetkezetbe, az egyik napról a másikra még nem válik szocialistává. A termelőszövetkezeti parasztság zöme hosszú ideig még a régi módon gondolkodik. Kezdetben sok szövetkezeti tag nem érzi még magát a szövetkezet gazdájának. Mindez visszahat az egész gazdálkodásra. Nem véletlen tehát, hogy termelőszövetkezeteinkben laza a munkafegyelem, s ez szövetkezeteink nagyrésztében a munkaerőhiánnyal párosulva odavezet, hogy a szövetkezetek nem tudják idejében elvégezni a különböző munkákat, kevesebb lesz a termés, kisebb a jövedelem.

Fel kell vetnünk végül a vezetésben, a termelés szervezésében, a gazdálkodásban elkövetett hibákat is. Termelőszövetkezeti parasztságunk egy része ma még járatlan a nagyüzemi gazdálkodásban, nincs elég tapasztalata a nagygazdaság vezetésében, szervezésében. Termelőszövetkezeteink ezért a már meglévő nagyüzemi lehetőségeket is csak kevésbé hasznosítják.

Termelőszövetkezeteinknek tehát fölényük kibontakoztatásában sok nehézséggel kell megküzdeniük. Ahhoz, hogy a termelőszövetkezetek túljussanak e nehézségeken, és élvezhessék a fejlett szocialista nagyüzemeket jellemző összes előnyöket, elsősorban bizonyos idő szükséges. Termelőszövetkezeteink fölényének kibontakozása tartós folyamat, s nem egy vagy két esztendő kérdése.

A termelőszövetkezetek fölénye kialakulásában, a szocialista nagyüzemi gazdálkodás lehetőségeinek biztosításában fejlődésünk jelenlegi szakaszán elsőrendű szerep jut az állami támogatásnak. Népi demokratikus államunknak minden segítséget meg kell adnia, hogy termelőszövetkezeteink messze megelőzzék a kis- és középparaszti gazdaságokat. Lenin *A szövetkezetekről* című cikkében a következőket írta: „A szövetkezeteket politikailag úgy kell megszerveznünk, hogy a szövetkezetek általában és mindig bizonyos kedvezményeket élvezzenek, mégpedig merőben vagyoni kedvezményeket...” (Lenin Művei. 33. kötet. 469. old. Szikra 1953.) A termelőszövetkezetek támogatása nem csupán a közvetlen anyagi támogatásban jut kifejezésre, hanem a párt és a kormány általános politikájában, egész gazdaságpolitikájában is. Ezért bontakozik ki előbb-utóbb a termelőszövetkezetek eredményes munkája, vezethet biztos sikerre a termelőszövetkezeti parasztság szorgalma, erőfeszítése.)

A nep helyes alkalmazása és a termelőszövetkezetek fölényének kibontakozása

Népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában már maga az a tény, hogy a túlzott iparosítás helyett a mezőgazdaság fejlesztése került gazdaságpolitikánk homlokterébe, hogy megszüntettük a termelőszövetkezetek erőltetett számszerű fejlesztését, kedvező helyzetet teremtett a termelőszövetkezetek fölényének kialakulására. Különösen fontos tényező, hogy pártunk és kormányunk ma sokkal sikeresebben valósítja meg az átmenet időszakának gazdaságpolitikáját: a nep-et.

1953 június előtt a nep alkalmazásában elkövetett hibák súlyosan érintették termelőszövetkezeteink gazdálkodását, jövedelmezőségük alakulását. Az ekkor még érvényben volt piaci korlátozás, a falu és a város elég szűk térre szorult piaci kapcsolata hátrányosan befolyásolta nemcsak a kisárutermelők, hanem a szövetkezetek termelését is. Túlzottan nagy volt termelőszövetkezeteink *beadási kötelezettsége*, s különösen az állat- és az állati termék-beadás mértéke a termelőszövetkezetek még fejletlen közös állattenyésztéséhez képest. Tervező szerveink abban az időben ugyanis olyan magas termelési és szaporulati átlagokat „terveztek” a szövetkezetek számára, amelyeket csak teljesen fejlett szocialista nagyüzemek érhettek

volna el. Tévesen feltételezték, hogy pusztán a termelőszövetkezetbe való bevitellel azonnal nő a bevitt földek terméshozama, nő az állatok produktivitása.

A *szerződéses termelés rendszere* az egyéni gazdaságoknál is kedvezőtlenebbül érintette a termelőszövetkezeteket. A helytelen árpolitika miatt az egyénileg dolgozó parasztság nem vállalta el a különböző szerződéses növényeket, így azokat legtöbb esetben a termelőszövetkezeteknek kellett megtermelniük. Ez a helytelen gyakorlat kedvezőtlenül hatott a különben is munkaerőhiánnyal küzdő termelőszövetkezetek egész gazdálkodására, jövedelmezőségükre. A beadás túlzott mértéke, a termelési szerződések hibás rendszere, a helytelen árpolitika azért érintette különösen súlyosan termelőszövetkezeteinket, mert teljes termelésükből nagyon kevés maradt a *szabadpiacra*, s így a szövetkezetek az egyéniekénél is sokkal kisebb mértékben használhatták csak ki a különben is szűk piaci lehetőségeket.

Az új szakasz gazdaságpolitikája változtatott ezen a helyzeten. A nep következetes érvényesítése végett megszüntettük az összes piaci, forgalmi korlátozásokat. 25—30 százalékkal, sőt egyes termékekben ennél is nagyobb arányban csökkentettük a termelőszövetkezetek beadási kötelezettségét, kijavítottuk a szerződéses rendszer hibáit, felemeltük a felvásárlási árakat. Ezek, és még egyéb intézkedések is mind azt célozták, hogy ne csak az egyéni termelők, hanem a termelőszövetkezeti parasztság irányában is érvényesítsük azt a nagy ösztönző erőt, amelyet a szabadpiaci lehetőségek biztosítása, lényegében a nep helyes alkalmazása, az anyagi érdekelttség érvényesülése révén jelent. A tapasztalat azt mutatja, hogy hazánk átmeneti gazdasági viszonyai közt a termelőszövetkezetek termelését nem szabályozhatjuk pusztán a tervelőírásokkal, — amelyek egyébként eddig többnyire merevek, túlzottak voltak, és egyáltalán nem mérlegelték a termelőszövetkezetek helyzetét —, hanem fel kell használnunk erre a *nagyobb szabadpiaci lehetőségek* biztosítását is. A szabadpiaci eladás kiterjesztése az az ösztönzőerő, amely legjobban megfelel a hazánkban túlsúlyban lévő kisárutermelők gazdasági viszonyainak, de hatása alól nem vonhatjuk ki a termelőszövetkezeteket sem. Fel kell tehát használnunk ezt az erőt a szövetkezetek fölényének kibontakoztatására is.

Intézkedéseink kedvező hatása már tapasztalható, fordulat azonban még nem következett be. A termelőszövetkezetek árutermelésének színvonala és szerkezete még jelenleg is kedvezőtlen képet mutat. Még most is alacsony, sőt sok termelőszövetkezetünkben egészen jelentéktelen a szabadpiaci eladás aránya az egész árutermelésben. A szabadpiaci értékesítés aránya sok szövetkezetünkben nem éri el az összes áruértékesítések 10 százalékát. A termelőszövetkezetek szabadpiaci értékesítése általában lényegesen elmarad az egyéni gazdaságok szabadpiaci eladásaitól. A szabadpiaci értékesítés kedvezőtlen aránya miatt nem kielégítő módon alakul a szövetkezetek pénzbevétele. Az árutermelés és a pénzbevétel alacsony színvonalával függ össze, hogy csekély a termelőszövetkezeti tagoknak a közös gazdaságból származó pénzjövedelme.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakában a gazdaságpolitikának az átmenet gazdasági viszonyaihoz kell igazodnia. Népi demokráciánkban az árutermelés, az értéktörvény felhasználása, a szabadpiaci lehetőségek biztosítása nemcsak a kisárutermelő gazdaságok számára fontos, hanem termelőszövetkezeteink termelése fokozásának is jelentős eszköze. Helytelen politikát folytatnánk, ha termelőszövetkezeteinket kirekesztenénk azokból a lehetőségekből, amelyek az egyéni gazdaságoknak adódnak. Számolni kell azzal is, hogy a kistermelők eleinte, amíg gazdálkodásuk kisüzemi keretei engedik, sokkal könnyebben kihasználhatják a nép által az új szakaszban nyújtott lehetőségeket, mint a termelőszövetkezetek. De az új szakasz gazdaságpolitikája termelőszövetkezeteinknek ezen a területen is sokkal nagyobb lehetőségeket biztosít. A szabadpiaci lehetőségek kiterjesztésével az anyagi ösztönzés révén nemcsak a teljes- és az árutermelés általános fellendülését érjük el, hanem kedvezően befolyásolhatjuk a helyes termelési arányok kialakítását is a termelőszövetkezetekben. Elérhetjük például, hogy termelőszövetkezeteink kifejlésszék a legjövedelmezőbb állattenyésztési ágakat és létesítsenek néhány jövedelmező melléküzemágot is.

Fontos feladatunk tehát, hogy a nép helyes alkalmazásával is elősegítsük a termelőszövetkezetek fölényének kibontakozását. Népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy *termelőszövetkezeteink jobban kihasználhassák a szabadpiaci lehetőségeket.* A termelőszövetkezetek piaci eladásai tekintetében nem tűrhetünk semmiféle forgalmi korlátozást. Sőt, elő kell segítenünk, hogy a termelőszövetkezetek a piacon se maradjanak alul a lehetőségek kihasználásában a kisárutermelőkkel szemben. Azoknak a gazdaságpolitikai eszközöknek — a beadásnak, a felvásárlásnak, a piaci értékesítésnek, az árpolitikának —, amelyek a piacon keresztül hatnak termelőszövetkezeteink gazdálkodására, nagy szerepük lehet a termelőszövetkezetek megszilárdításában, fölényük kibontakozásában, ha fejlődésünk új szakaszában helyesen alkalmazzuk őket.

A fejlett nagyüzemi gazdálkodás műszaki feltételeinek biztosítása

Szövetkezeteinknek nagy lehetőségeik vannak a gépesítés előnyeinek kihasználására is. Termelőszövetkezeteink azonban egymagukban nem teremthetik meg, s nem fejleszthetik termelésük modern technikai alapját. Ezért nagyjelentőségűek az állami gépállomások, amelyek legfontosabb feladata a termelőszövetkezetek műszaki kiszolgálása.

A gépállomások szervezését 1948-ban kezdtük el. Azóta évről-évre növekedett gépparkjuk. A *gépállomások gépparkjának fejlődése* azonban egészen 1953-ig mindinkább *elmaradt a termelőszövetkezetek területi növekedése mögött.* Mutatja az elmaradást, hogy 1952-ben és 1953-ban az egy traktorra jutó termelőszövetkezeti szántóterület 1951-hez képest megkétszereződött. Ezáltal a termelőszövetkezetek termelésében nem érvénye-

sülhetett eléggé népi demokratikus államunk anyagi-technikai segítsége. Pedig a gépállomások 1952-ben és 1953 első felében csaknem teljesen a termelészövetkezeteknek dolgoztak, az egyéni gazdaságoknak alig végeztek munkát. A termelészövetkezetek tehát éppen abban az időszakban, amikor a legtöbb kezdeti nehézséggel kellett megbirkózniuk, amikor a legnagyobb anyagi és műszaki segítségre lett volna szükségük, nem támaszkodhattak eléggé a gépállomások munkájára. Ennek nagy része van abban, hogy sok termelészövetkezetünk nagyüzemi gazdálkodása a mai napig sem fejlődött ki, hogy a szövetkezetek általában nem tudták a termelésben megelőzni a kisárutermelő parasztgazdaságokat. A gépesítés fejlődése ugyanis nemcsak a termelészövetkezeti terület növekedéséhez képest maradt el, hanem a termelési színvonal kívánatos növekedéséhez képest is.

A nagyüzemi termelés anyagi-műszaki alapjának lassú fejlődése az 1953 június előtti időszak túlzott iparosításával függött össze. Ebben az időszakban az ipari termelőeszköztermelés növekedése messze maga mögött hagyta a mezőgazdasági termelőeszköz-termelést. Pártunk és kormányunk az új szakaszban gyökeresen változtatott ezen a politikán, s ennek eredményei máris érezhetőek. A gépállomások gépkapacitása azonban jelenleg is elmarad a termelészövetkezetek termelésnövelési szükségleteihez képest. Legkedvezőbb a helyzet a talajmunkák gépesítése tekintetében, ezzel szemben nagy a lemaradás a növényápolásban és általában a betakarítás gépesítésében. Súlyosítja a helyzetet, hogy a szövetkezetek birtokában sincs megfelelő fogatos gépállomány, a legszükségesebb majori gépekben is hiány van.

A párt és a kormány fejlődésünk új szakaszában nagy gondot fordít a termelészövetkezetek nagyüzemi műszaki alapjának gyorsütemű fejlesztésére. Gépesítésünk alapkérdése, hogy a gépállomások gépparkját olyan színvonalra emeljük, amely megfelel a mezőgazdasági termelés növelésére irányuló célkitűzéseinknek. Ez fontos feltétele a szövetkezetek termelése fejlesztésének, nagyüzemi fölényük érvényesülésének. Különösen fontos, hogy *megszüntessük a növényápolás, valamint a kapásnövények és a takarmány betakarításának gépesítése tekintetében tapasztalható lemaradást*. Pártunk és kormányunk mindent megtesz, hogy a szövetkezetek rövidesen a megközelítően szükséges mennyiségű univerzál traktort, függesztett kultivátort, kukorica négyzetbevetőgépet, fűkaszát és rendfelszedőt, kukoricaszárvágógépet, ezenkívül különféle fogatos és majori gépeket kapjanak.

Az új gépek biztosításán kívül nagy szükség van a gépkihasználásban mutatkozó hibák, fogyatékok megszüntetésére. Itt nemcsak a gépállomásoknak, hanem a termelészövetkezeteknek is bőven akad tennivalójuk. Először is le kell szerelnünk a termelészövetkezetekben még ma is megtalálható gépellenes hangulatot. Nagyrészen ennek köszönhető, hogy a termelészövetkezetek a meglévő gépkapacitást az idén sem használták ki. A különben is alacsony gépállomási gépkapacitás 70—80 százalékos, sok

esetben 50 százalékos kihasználása sok mázsa termés és egyszersmind jelentős jövedelem kiesését eredményezi.

Termelőszövetkezeteink egy részének gépellenessége több okra vezethető vissza: egyrészt több hazai gyártmányú gép silány minőségére és a gépállomások rossz munkájára, másrészt a kedvezőtlen gépállomási díjtételekre. Mezőgazdasági gépgyártásunk ma sem fordít elég gondot a gépek minőségére. A traktorosok munkája az idén már javult, de a legtöbb esetben még mindig csak a mennyiségre, s nem a minőségre törekednek. A traktorosok nem kielégítő munkája elsősorban szakmai képzettségük alacsony színvonalával és a bérezési rendszer hibáival függ össze. 1953 őszén az előző rendszerhez képest jelentős változtatást hajtottunk végre a gépállomási munkák díjazási rendszerében. Kormányunk 24 százalékkal csökkentette a termelőszövetkezetek gépállomási munkadíját. Azt a lehetőséget is megteremtettük, hogy a termelőszövetkezetek ne csak terményben, hanem pénzben is fizethessék a gépállomási díjakat. De a tapasztalatok szerint a szövetkezetek még most is drágálják a gépállomások munkáját.

A termelőszövetkezetek *gépállomási díjtételeinek jelenlegi rendszere* valóban nem mérlegeli eléggé, hogy termelőszövetkezeteink zöme még nagy kezdeti nehézségekkel küzd, hogy a termelőszövetkezetek még fiatal nagyüzemek és csak nemrég indultak el a fejlett szocialista nagyüzemmé válás útján. Pedig ezt mérlegelni kell. A termelőszövetkezetek ellenszolgáltatásának megállapításakor nem elsősorban a gépállomások jövedelmezőségének követelményéből kell kiindulni. A jövedelmezőséget népi demokráciánkban nem értelmezhetjük ilyen szűklátókörűen. A gépállomás munkájáért járó ellenszolgáltatás módjának és mértékének megszabásakor most az legyen a döntő szempont, hogy a gépállomás, a termelőszövetkezetek anyagi támogatásának ez a formája, közvetlenül a termelés növelése révén segítse elő a termelőszövetkezetek megerősödését, fölényük kibontakozását. Nem is szólva a gépi munkának a dolgozó parasztság irányában érvényesülő vonzó hatásáról: a dolgozó parasztok rájönnek, hogy a gép megkönnyíti a nehéz paraszti munkát és így a gépesített termelőszövetkezetekben könnyebb, vidámabb az élet.

A pénzügyi támogatás

A közvetlen termelési segítségen kívül a termelőszövetkezetek pénzügyi támogatása is nagyjelentőségű nagyüzemi fölényük kibontakozásában. Lenin nem egyszer hangoztatta a szövetkezetek pénzügyi támogatásának jelentőségét a szocializmus győzelme szempontjából. „Minden társadalmi rendszer — írta *A szövetkezetről* című munkájában — csakis egy bizonyos osztály pénzügyi támogatásával jön létre... ezidőszereint az a társadalmi rendszer, amelyet a szokottnál nagyobb mértékben kell támogatnunk: a szövetkezeti rendszer!” (*Lenin Művei*. 33. kötet. 469. old. Szikra 1953.)

Népi demokráciánk az új kormányprogram előtti időszakban is jelentős hiteltámogatást adott a termelőszövetkezeteknek. Ennek a hiteltá-

mogatásnak azonban mégsem volt kézzelfogható eredménye a szövetkezetek zömének megerősítésében. Több szövetkezet meggondolatlanul vett fel hiteleket, eladósodott.

Különösen súlyosan terhelte a termelőszövetkezeteket, hogy 1951 december 1-e után a különböző építkezési anyagokat a közületi árnál sokkal drágábban, például a cementet 344, a fűrészarut 174, a vasarut 100 százalékkal drágábban kapták. Egy termelőszövetkezetnek például 100 férőhelyes tehénistálló építése esetén 200 000 forint forgalmi adót kellett befizetnie, ha az építést a szövetkezet végezte, s mintegy 300 000 forintot, ha vállalatnál építtetett. Az ilyen pénzügyi politika azt eredményezte, hogy az a szövetkezet járt jól, amelyik nem építkezett, nem vett fel beruházási hiteleket. Az a szövetkezet ellenben, amelyik nagyüzemi gazdálkodását biztos alapokra akarta helyezni és ezért a beruházásaihoz jelentős állami hiteleket vett igénybe, súlyosan eladósodott. A termelőszövetkezetek eladósodása kedvezőtlenül hatott az egyénileg dolgozó parasztságra, emiatt sokan elidegenedtek a termelőszövetkezetektől.

Pártunk és kormányunk a lenini tanítások szellemében cselekedett, amikor tavaly ősszel elengedte a szövetkezeti terhek egyrészét, mintegy 360 millió forint esedékes hiteltartozást pedig meghosszabbított, és egy-szersmind kidolgozta a termelőszövetkezeteknek nyújtandó hitelek új rendszerét.

A legutóbbi év során a hiteltámogatásban bekövetkezett változások már éreztetik hatásukat termelőszövetkezeteink életében. Ma már egyre kevesebb az eladósodott szövetkezetek száma. *Rövidlejáratú hiteleket a termelőszövetkezetek jelenleg kisebb mértékben vesznek igénybe*, ezzel szemben lehetőségük van arra, hogy közép- és hosszú lejáratú hitelek segítségével jelentős beruházásokat valósítsanak meg. Jelenlegi hitelpolitikánk elősegíti, hogy a szövetkezetek éljenek ezzel a lehetőséggel, s ezáltal megalapozzák nagyüzemi gazdálkodásunkat.

Népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában az eddig említetteken kívül a párt és a kormány az állami támogatás sok más formájának felhasználásával is igyekszik elősegíteni a termelőszövetkezetek megerősödését. Fokozottabban ellátjuk a termelőszövetkezeteket műtrágyával, védőszerrel, nemesített vetőmaggal, tenyészállatokkal. Az állatorvosi szolgáltatás ingyenessé tétele évente 10 millió forint megfizetésétől mentesíti a termelőszövetkezeteket. Népi demokráciánk sokezer gépállomási agronómus és gépész munkábaállításával, a termelőszövetkezeti vezetők nevelésével, képzésével arra törekszik, hogy megjavítsa a szövetkezetek szakmai irányítását.

A termelőszövetkezetek legfontosabb feladatai

Termelőszövetkezeteink nagyüzemi fölényének kibontakozása természetesen nem csupán a párt és a kormány politikájától függ, hanem — és elsősorban — a termelőszövetkezeti parasztságtól. *A szövetkezeti tagok szorgalmas munkája, a szövetkezetek jobb gazdálkodása: ez a fő eszköze a*

termelőszövetkezetek felemelkedésének. De fejlődésünk új szakaszában csak akkor bontakozhat ki teljesen a termelőszövetkezeti parasztság szorgalma, tehetsége, erőfeszítése, ha biztosítjuk a nagyüzemi gazdálkodás lehetőségeit, nagy támogatást nyújtunk a termelőszövetkezeteknek.

A szövetkezetek nagyüzemi fölénye kibontakozásának fontos feltétele az *anyagi érdekelttség* érvényesítése termelőszövetkezeteinkben. Az anyagi érdekelttség elvének érvényesülése elsősorban a jövedelemelosztás szocialista elvének következetes megvalósításától függ. Ehhez egyrészt helyes arányt kell kialakítanunk az állami kötelezettségek teljesítése után maradt szövetkezeti jövedelem felosztásakor a közös gazdaság fejlesztésére, tehát a saját felhalmozásra, illetve a kiosztásra kerülő rész közt, másrészt a munkaegységrendszer fejlesztésével — a földjáradék kifizetésével egyidejűleg — jobban meg kell valósítani a „mindenkinek munkája szerint” elvet. Egyszersmind az alapszabálynak megfelelően biztosítani kell a tagok részére a háztáji gazdaságot.

A termelőszövetkezetek gazdálkodásának másik fontos kérdése a *közös gazdaság belterjes és sokoldalú fejlesztése*. Ez azt jelenti, hogy minél hamarabb meg kell szüntetni termelőszövetkezeteinkben az állattenyésztés, különösen a szarvasmarhatenyésztés elmaradottságát, a kenyérgabona vetésterület egészségtelen túlméretezését, s mindent meg kell tenni, hogy a termelőszövetkezeti tagok minél szorgalmasabban dolgozzanak, minél több munkát fordítsanak a közös föld megművelésére, a közös állatok gondozására.

Végül, a gazdálkodás megjavításának, a termelés észszerű szervezésének fontos feltétele termelőszövetkezeteinkben a *szövetkezeti demokrácia*, az erőskezü, szilárd vezetés kifejlesztése. Ez most különösen időszerű feladat. A termelőszövetkezeti parasztok nemcsak dolgozói, hanem teljesjogú gazdái is szövetkezetüknek. Tapasztalatukkal, véleményükkel feltétlenül előmozdíthatják a gazdálkodás eredményesebbé válását. A szövetkezeti demokrácia következetes megvalósítása lehetővé teszi, hogy a közös gazdaság fejlesztése végett teljesen kibontakozzék a tagság kezdeményezése, szorgalma. Ez a szövetkezeti demokrácia nagy ereje. A szövetkezeti demokrácia előnyei persze csakis szakképzett, tapasztalt, erőskezü vezetés esetén bontakozhatnak ki igazán.

Ezek azok a fontosabb belső feltételek, amelyektől nem kevéssé függ, hogy termelőszövetkezeteink az új szakaszban a párt és a kormány nyújtotta segítség felhasználásával bebizonyíthassák gazdálkodásuk fölényét.

Kiváló termelőszövetkezeteink eredményei a nagyüzemi gazdálkodás fölényének kétségbevonhatatlan jelei

Termelőszövetkezeteink zöme még alig két-három éve alakult. Legrégibb szövetkezeteink is csak hat éve gazdálkodniak. Mégis sokszáz olyan termelőszövetkezetünk van ma már, amely kiváló eredményeket ért el. Ezek a szövetkezetek messze túlhaladták a kis- és a középparaszti gazdaságok termelési színvonalát, sőt egyesek a régi tőkés nagybirtokét is.

Termelőszövetkezeteink fölénye *már a szövetkezeti mozgalom kezdetén* is megmutatkozott. Az egyébként nem mintaszerű nagyszénási Dózsa termelőszövetkezet például 1949-ben 10,6 mázsás búzatermelési átlagot ért el, szemben a falu egyéni parasztságának 7 mázsás átlagával, s holdanként 30 mázsás kukoricatermésével is jelentősen túlszárnyalta az egyéniek 24 mázsás termelését. A nagyszénási szövetkezeti tagok átlagos jövedelme ebben az évben körülbelül azonos volt egy 7 holdas újgazda jövedelmével. Az első szövetkezetek eredményes gazdálkodását mutatja, hogy 1949-ben egy munkaegységre országos átlagban 24,50 forint jutott.

Különösen jól példázza a termelőszövetkezeti gazdálkodás fölényét, hogy az 1952-es *rendkívül rossz időjárású évben* legjobb szövetkezeteink az országos átlagot messze meghaladó eredményeket értek el. A balfi *Micsurin* termelőszövetkezet 12,2 mázsás és a peresztegi *Szabadság* 16,5 mázsás búzatermésátlaga több mint kétszerese volt az országos átlagnak. Szép eredményeket értek el legjobb szövetkezeteink az állattenyésztésben is: a kisújszállási *Petőfi* termelőszövetkezet 46 tehenének átlagos évi tejtermelése 3100 liter volt, a szentesi *Vörös Hajnal* termelőszövetkezet pedig, amely az idei Mezőgazdasági Kiállításon is több díjat nyert, 1952-ben 23 tehéntől átlagosan 3715 liter tejet fejt, benne 10 tehéntől átlagosan 5600 litert. A jól gazdálkodó szövetkezetek éppen ezért még az 1952-es *rendkívül rossz gazdasági évben* is szép jövedelmet biztosítottak tagjaiknak.

Méginkább bebizonyosodott a termelőszövetkezeti gazdálkodás fölénye az 1953-as jótermésű évben, amikor a jól gazdálkodó, nagyjövedelmű termelőszövetkezetek száma többszázra emelkedett. Ma is újabb és újabb termelőszövetkezetek emelkednek az élenjárók soraiba.

Egy év alatt például a legjobb termelőszövetkezetek közé küzdötte fel magát a Veszprém megyei nagyalásnyi *Táncsics* termelőszövetkezet. Ez a szövetkezet már 1953-ban átlagosan 1 mázsával több kalászt termelt holdanként, mint a helybeli egyéni gazdák. *Kukoricatermelése 11 mázsával, cukorrépatermelése 10 mázsával haladta túl az egyéniek eredményeit, s holdanként 100 mázsa burgonyát, vagyis majdnem kétszer annyit termelt, mint az egyéni parasztgazdaságok.* Előnye az idén tovább növekedett, például *kenyérgabonatermelése holdanként majdnem 2 mázsával haladta meg az egyéniekét.* Sőt a *Táncsics* termelőszövetkezet fejlett állattenyésztéssel is dicsekedhetik. *10 olyan törzskönyvezett tehene van, amely évente több mint 3000 liter tejet ad. Az idén már 140 hízottsertést adtak el 142 kg-os átlagsúlyban.* Mindez a szövetkezetnek szép jövedelmet biztosít. Munkaegységenként tavaly 5 kg kenyérgabonát osztott, az idén már 7 kg-ot oszt. Az idén a szövetkezet már minden hónapban tudott biztosítani készpénzelőleget tagjainak, s az előzetes számítások szerint a tavalyi 8,50 forint helyett az idén legkevesebb 25 forint készpénz jut majd egy munkaegységre. Egy munkaegység értéke ily módon a tavalyi 47 forintról az idén 75 forintra emelkedik. Ebben a szövetkezetben a tagok jómódúak, s a közösből jutó részesedésen kívül szép jövedelmet biztosít részükre a háztáji gazdaság is. Szüntelenül *gyarapodik a közös vagyon is.* A *Táncsics*

egy év alatt 50 férőhelyes tehénistállót, 22 férőhelyes borjúistállót, 4 db. 100 köbméteres betonsilót épített, és háromtonnás teherautót vásárolt.

Legjobb termelőszövetkezeteink példái azt mutatják, hogy termelőszövetkezeti parasztságunk felhasználva a szövetkezeteknek nyújtott jelentős állami segítséget, szorgalmas munkával viszonylag rövid idő alatt szép eredményeket érhet el. Ezek a szövetkezetek példájukkal bizonyítják a nagyüzemi gazdálkodás fölényét az egyéni gazdálkodással, a kisüzemmel szemben. A környékbeli dolgozó parasztok pedig hamar felfigyelnek a jó példára. Az idén már sok helyről érkezett hír arról, hogy egyre növekszik a termelőszövetkezet iránt érdeklődő, a belépni szándékozó dolgozó parasztok száma. Az utóbbi időben több új termelőszövetkezet is alakult.

Kiváló termelőszövetkezeteink jó példája kedvezően hat mind a termelőszövetkezeti tagságra, mind a még egyénileg dolgozó parasztságra. De fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy a példa ereje méginkább megsokszorozódna, ha legjobb termelőszövetkezeteink többet törődnének a gyengébb szövetkezetek patronálásával és *az egyéniekkel való jó viszony kialakításával*. A kapitalizmusban kíméletlen verseny folyik a nagyüzemek közt, s még kíméletlenebb harcot vívnak a nagyüzemek a kisüzemek ellen. A termelőszövetkezeteknek mint szocialista nagyüzemeknek, a kölcsönös baráti kapcsolatok, az egyéniekkel való jó viszony alapján kell fejlődniük; ez egyik fontos vonása a szocialista nagyüzem fölényének. Van már példa ma is a baráti együttműködésre. A kisbér-battyánpusztai *Virágzó* termelőszövetkezet elnöke és vezetői gyakran ellátogatnak a környező szövetkezetekbe. A teveli *Alkotmány* jóminőségű vetőmag kölcsönzésével, a nagydorogi *Felkelő* termelőszövetkezet dohánypalántával, a kiskunmajsai *Alkotmány* apaállat átengedésével segített az egyénieknek.

Azok a termelőszövetkezetek, amelyek az új szakaszban a népi demokráciánk által nyújtott sokoldalú segítséget jól, okosan használták fel, és ily módon már megszilárdították gazdaságukat, sürgősen szüntessék meg a befeléfordulást, segítsenek minél többet az elmaradott szövetkezeteknek, és létesítsenek jó kapcsolatot az egyéni gazdákkal. Helyes, ha ez a baráti együttműködés kiterjed nemcsak a közvetlen gazdasági segítségre, hanem a társadalmi és a kulturális kapcsolatok fejlesztésére is.

A termelőszövetkezetek fölényének kibontakoztatása ma gazdaságpolitikánk és falusi munkánk fontos feladata. Fejlődésünk jelenlegi szakaszának központi kérdése, a mezőgazdaság nagyarányú felfelfrítése és mezőgazdaságunk szocialista átépítése, a legszorosabb kapcsolatban van ennek a feladatnak a megvalósításával. A termelőszövetkezetek megerősítése, terméshozamuk, ártermelésük, jövedelmezőségük emelése olyan reális feladat, amelyet a nagyüzemi gazdálkodás lehetőségeinek kihasználásával, népi demokratikus államunk hathatós támogatásával szorgalmas termelőszövetkezeti parasztságunk a következő időkben teljes sikerrel megoldhat és meg is fog oldani.

WILCSEK JENŐ

Az önköltség csökkentésének eszközei iparunkban

Az MDP III. kongresszusán a központi vezetőség beszámolója ismertette ötéves tervünk eredményeit. Legnagyobb eredményünk az ipari termelésnek a kapitalizmusban elképzelhetetlen ütemű növekedése. De amíg a termelést sikeresen növeltük, elmaradtunk a termelékenység és az önköltségcsökkentési tervek teljesítésében. Az ötéves tervben előírt termelékenység-emelkedésnek csak 60 százaléka valósult meg. Az ipari önköltségcsökkentési terv teljesítésében még nagyobb a lemaradás: az ötéves tervnek ezt az előirányzatát csak $\frac{1}{3}$ részben teljesítjük.

A kongresszus figyelmeztetett, hogy fordulatot kell végrehajtanunk a munkatermelékenység emelésében, az önköltség csökkentésében, a minőség javításában és a takarékoságban.

Az első ötéves tervben főképp a *termelés növekedése* volt a felhalmozás forrása. A második ötéves tervben az *önköltség csökkenésének* kell a felhalmozás legfontosabb forrásává válnia.

A termelés terjedelmének növelése rendszerint kedvezően hat a munkatermelékenység emelkedésére és az önköltség csökkenésére. A második ötéves tervben azonban lassítjuk az iparfejlesztés ütemét, s ebből felületesen arra lehetne következtetni, hogy a munkatermelékenység emelkedése és az önköltség csökkenése is csak lassúbb lehet.

Ez a következtetés helytelen és káros volna, ezért tüzetesen meg kell vizsgálnunk a termelés terjedelmének növekedése, valamint a termelékenység emelkedése és az önköltségcsökkenés közt lévő összefüggéseket.

A munkatermelékenység emelkedése és az önköltségcsökkenés kapcsolata

A *termelékenység* emelkedése és az önköltségcsökkenés közt szoros az összefüggés, de ez az összefüggés nem egyértelmű.

A termelékenység emelkedése — a termelékenységi mutatóink szerint — *csak az élőmunka mennyiségének csökkenését tükrözi*. A holtmunkában — anyagban, munkaeszközök kopásában — elért megtakarítások közvet-

lenül nem hatnak a termelékenységi mutató alakulására. Tehát ha emeljük a termelékenységi mutatót, a terméket kevesebb élőmunka felhasználásával állítjuk elő, akkor még nem biztos, hogy a holtmunka felhasználása is csökkent. Ellenkezőleg, előfordulhat, hogy a termelékenység emelkedése közben nőtt az anyagfelhasználás. Ilyenkor valójában nem is a munka termelékenysége, hanem a munkatermelékenységi mutató emelkedik. A társadalmi termelés szempontjából nem jelent munkamegtakarítást, termelékenységemelkedést, ha valamely gazdálkodó egység úgy takarékoskodik az élőmunkával, hogy közben pazarolja a termelőeszközöket, s emiatt más gazdálkodó egységek, amelyek a termelőeszközöket termelik, kénytelenek több élőmunkát felhasználni, hogy pótolják az elpazarolt termelőeszközöket.

Termelékenységi mutatóink tökéletlensége miatt társadalmi méretekben nem ellenőrizhetjük a munkatermelékenység változását. Megelégszünk azzal, hogy az élőmunka mennyiségének csökkenését egy-egy termelési folyamatban vizsgáljuk, s nem látjuk, hogy ez a csökkenés a népgazdaság más területén milyen többletmunkát követel. Pedig akkor sem beszélhetünk a munkatermelékenység valóságos emelkedéséről, ha minden termelési folyamatban csökkent az élőmunka-felhasználás, de az egymást követő termelési folyamatokban, vagy azok bármelyikében nagyobb holtmunkatöbbletet használtunk fel, mint amennyi az élőmunka megtakarítása volt.

A termelékenységi és az önköltségi mutató egymástól független változásai

Termelékenységi mutatóink kedvező alakulása vállalati szinten sem jelenti feltétlenül az önköltség csökkenését. Ugyanis, ha az anyagfelhasználás vagy az amortizáció emelkedése meghaladja a termelékenység emelkedésével elért megtakarítást, akkor az önköltség nem csökken, hanem emelkedik.

Tehát a termelékenységi mutató emelkedése és az önköltségi mutató csökkenése közt az az összefüggés, hogy *a termelékenység emelkedése az önköltségcsökkenés egyik forrása, de nem jelenti feltétlenül az önköltség csökkenését*, hiszen egyéb tényezők semlegesíthetik a termelékenységi mutató emelkedésének hatását.

A termelékenységi mutató kedvező alakulása azért sem jelenti feltétlenül az önköltségi mutató javulását, mert az önköltségi mutató nem a felhasznált munkamennyiségekkel számol (mint a termelékenységi mutató), hanem a felhasznált munkáért kifizetett munkabérrel. De a munka mennyisége és a munkabér két különböző dolog. A felhasznált munkamennyiség változása nem feltétlenül arányos a kifizetett munkabér változásával. A munkabér a munkamennyiségek változásától függetlenül is változhat. De ha az átlagbérek változása követi is a termelékenység változását, a két változás nem egyenlő. Az önköltség csak akkor csökken, ha a munkatermelékenység emelkedése nagyobb, mint az átlagbére. Ellenkező esetben az önköltség nem csökken, hanem emelkedik. De mivel a termelékenység emelkedése együttjár az átlagbér emelkedésével, nyilvánvaló, hogy a ter-

melékenység és az átlagbér kedvező alakulása esetén is az önköltség csökkenésének mértéke általában kisebb, mint a termelékenység emelkedéséé.

Az önköltség változása szempontjából nagyjelentőségű a *szocialista állam bérpolitikája*. Azok a bérpolitikai intézkedések, amelyek a termelékenység alakulásától függetlenül változtatják meg az átlagbéreket, az önköltséget a termelékenység változásától függetlenül is megváltoztatják. Ha az ilyen bérpolitikai intézkedések a munkabérek emelését célozzák, az önköltség emelkedik, mert a béremelés mögött — legalább is egyelőre — nincs teljesítménynövekedés.

Tehát a termelékenységemelkedés és az önköltségcsökkenés csak meghatározott feltételek közt halad párhuzamosan, mert a munkatermelékenység változását jelenlegi mutatóink csak a különféle munkafázisokban felhasznált élőmunkával, az önköltséget ellenben az élő- és a holtmunka költségeivel mérik; továbbá mert a munka termelékenységének változását az élőmunka *menyiségének* változásával, az önköltséget ellenben a munka *költségének* (a munkabérnek) változásával mérik.

Az ipar szerkezeti változásainak hatása a termelékenység és az önköltség alakulására

Az ipar egészére vonatkoztatott minőségi mutatószámok még további megfontolásokat is követelnek. Az egész ipar termelékenységének, illetve önköltségének változását tükröző mutatók alakulására erősen hatnak az ipar szerkezeti változásai. Az ipari struktúra változása gyakran ellenkezően hat a termelékenység és az önköltség mutatóinak alakulására.

Az első ötéves terv tapasztalatai szerint a könnyű- és az élelmiszeripar arányának növekedésével az egész iparban emelkedik a termelékenység, a nehézipar arányának növekedésével pedig csökken az önköltség. Ez az ellentmondás a mutatószámok tökéletlenségéből és különösen a termelékenységi mutató tökéletlenségéből következik, továbbá abból, hogy olyasvalamit is egyetlen számmal kívánunk kifejezni, amit vagy csak több számmal fejezhetnénk ki helyesen, vagy csak úgy, ha előzetesen kiküszöböltük már a strukturális változások torzító hatásait.

A munka termelékenysége az iparban 1949-től 1953-ig 54 százalékkal emelkedett. A termelékenység emelkedése

a nehéziparban	68 százalék,
a könnyűiparban	36 százalék,
az élelmiszeriparban	71 százalék,

tehát a nehéziparban és az élelmiszeriparban majdnem egyforma, a könnyűiparban ellenben jóval kisebb.

1949-ben az egy munkásra jutó termelési érték a könnyűiparban 65,5, az élelmiszeriparban pedig 141,9 százalékkal volt nagyobb, mint a nehéziparban. Nyilvánvaló, hogy a nehézipar arányának növekedése hátrányosan hatott az ipar átlagos termelékenységének alakulására. Ha az ipar szerkezete 1953-ban az 1949. évi szerkezettel azonos lett volna, a munka-

termelékenység emelkedésének mutatószáma elérné a 62 százalékot. Tehát a struktúra megváltozása 8 százalékkal torzítja a termelékenységi mutatót.

A munkatermelékenység emelkedése következtében az iparban az önköltségnek mintegy 11 százalékkal kellett volna csökkennie, nem számítva az átlagbérek szükségszerű változását. A termelékenység emelkedésével járó béremelkedés következtében — ha ez az emelkedés a termelékenység-emelkedéssel elért megtakarításnak csak 50—60 százaléka — az 1953-ig megvalósított termelékenységemelkedés legfeljebb 5 százalékos önköltség-csökkenést eredményez.

A valóságban azonban az átlagbéremelkedés sok iparágban elérte, sőt meghaladta a termelékenységemelkedést, ezért a termelékenységemelkedés nem eredményezett önköltségcsökkentést.

A termelékenység és az önköltségcsökkentés összefüggéseinek tisztázása különösen fontos a második ötéves terv elkészítése és végrehajtása szempontjából. A III. kongresszus határozatai szerint a második ötéves tervben meg kell szüntetni a jelenleg meglévő aránytalanságokat, ezért az első időszakban a könnyű- és az élelmiszeripar fejlődésének meg kell előznie a nehézipar fejlődését.

A kongresszusi határozat nyomán ismét meg fog változni az ipar szerkezete. Ez a változás a termelékenység átlagos mutatójára igen kedvezően fog hatni, hiszen a könnyű- és az élelmiszeripar gyorsabb fejlesztése önmaga is növeli az egész iparban az egy munkásra jutó termelési érték mutatóját. Ugyanakkor a szerkezeti változás ellenkező irányban torzítja az önköltségcsökkentés átlagos mutatóját, mert a nagyobb fejlesztésre kijelölt kevésbé munkaigényes iparágakban kisebb az önköltségcsökkentési lehetőség.

Mindez arra figyelmeztet, hogy az iparban előszeretettel alkalmazott összevont, átlagokat kifejező minőségi mutatókkal nagyon óvatosan bányunk. Meg kell fontolni már azt is, mennyire helyes ilyen nagyon összevont mutatók alkalmazása, de azt is meg kell fontolni, mennyire helyesek maguk a mutatók, amelyeket átlagolunk. Például, mennyire helyesek termelékenységi mutatóink.

A termelékenység mérésének néhány problémája

Jogosnak látszik az a kérdés, hogy maga a termelékenységmérés helyes-e. A munka termelékenységének kérdését nem egy-egy vállalat szempontjából, hanem *a társadalmi termelés egész folyamatában* kell megítélni.

A jelenleg alkalmazott mérési módszer, de a többször javasolt anyag nélküli mérési módszer is ellenkezik a munkatermelékenység változásának elméleti alapjaival.

Marx *A tőke* III. kötetében ezt írja: „A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a multbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő összmunkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint

amennyivel a multbeli munka nő.” (299—300. oldal.) Tehát ha az élőmunka csökkenése kisebb, mint a holtmunka növekedése, nem lehet szó a munkatermelékenység növekedéséről. Márpedig jelenlegi mérési módszereink akkor is a munkatermelékenység emelkedését mutatják, ha a holtmunka növekedése nagyobb az élőmunka csökkenésénél.

„Az áruba belekerülő összmunkamennyiség csökkenése, úgy látszik, lényeges ismertetőjele a munka megnövekedett termelőerejének, bármilyen társadalmi feltételek között termeljenek is. Egy olyan társadalomban, ahol a termelők termelésüket előre elkészített terv alapján szabályozzák, sőt az egyszerű árutermelésben is, feltétlenül ezzel a mértékkel mérnék a munka termelékenységét.” (U. o.) Marx megállapításából nyilvánvaló, hogy a munkatermelékenység változását csak a termékbe kerülő egész munkamennyiséggel mérhetjük. Tehát elméletileg helytelen minden olyan módszer, amely a holtmunka változásától függetlenül az egy-egy termelési folyamatban felhasznált élőmunka változásával méri a munkatermelékenység változását.

Jelenlegi mérési módszerünk *vállalati gazdálkodási fogalom* má szűkítette a munkatermelékenység fogalmát. Pedig ez nem vállalati, hanem *népgazdasági kategória*. Előfordulhat, hogy a termelési folyamat egyik fázisában, vagyis egy vállalatban több élőmunkát fordítanak valamely félkésztermék előállítására (tehát a jelenlegi felfogás szerint csökken a termelékenység), a valóságban mégis növelik a munka termelékenységét, mert a következő fázisban (más vállalatban) a jobban elkészített félkésztermék sokkal nagyobb holtmunka-megtakarítást tesz lehetővé; tehát a termékben rejlő egész munkamennyiség csökken.

A munka termelékenységének mint politikai gazdaságtani kategóriának helyes értelmezése nemcsak a termelékenység mérési módszereinek megváltoztatása szempontjából jelentős. Az eddig uralkodott téves felfogás, amely a munka termelékenységét nem társadalmi, népgazdasági szinten értékelte, *egyik akadálya* volt az önköltségcsökkentési tervek teljesítésének, a gazdaságossági szemlélet irányában megkövetelt fordulatnak, s a minőség megjavításának is.

Az elvi kérdés tisztázása felold igen sok ellentmondást, amelyeket a korábbi helytelen szemlélet és mérési módszer aligha szüntethetett meg. Köztük talán a legjelentősebb a *termelőeszközök minőségjavításának* kérdése. A minőség javítása általában növeli a munka termelékenységét, de jelenlegi mérési módszerünkkel formailag csökkenti. A minőség javítását csak meggyőzéssel nehéz biztosítani, ha ugyanakkor a mutatószámok rendszere ellenkező irányban hat a vállalatok műszaki és gazdasági vezetőire. Pedig a termelőeszközök minőségének megjavítása sok iparágban az önköltségcsökkentés nagyon gazdag forrása.

Megszűnne az az ellentmondás is, amely jelenleg a megtakarított élőmunka és a pazarlóan felhasznált holtmunka tekintetében fennáll. Ha a termelékenységet az egész munkamennyiség alapján mérjük, akkor a terv

teljesítése megköveteli a gondoskodást arról, hogy valóban megtakarítsunk társadalmi munkát.

Megszűnne az a visszásság is, hogy a munkatermelékenység annál nagyobb, minél szélesebb kooperációt valósítanak meg a vállalatok, még akkor is, ha a kooperáció növelése a valóságban több társadalmi munkaráfordítást követel.

A holtmunkamennyiség beépítése a munkatermelékenység mérésére alkalmazott mutatószámba természetesen nem egyszerű feladat. A problémát az okozza, hogy a vállalatok a tervező egységek, s ezért a munkatermelékenység változását vállalati egységekben kell mérni.

A holtmunka mennyiségének mérése vállalati szinten a gyakorlatban csak kompromisszumokkal oldható meg. A kompromisszum alig lehet más, mint az, hogy elfogadjuk a holtmunka mennyiségének jellemzőjeként az *árat*. Bizonyos, hogy árrendszerünkben a termelőeszközök ára nem munkamennyiséget, hanem általában önköltséget fejez ki. De feltehetjük, hogy a felhasznált holtmunka mennyisége az árral arányosan változik.

Mivel a munka termelékenységének mutatószám-képletében a termék-mennyiséget a termelési értékkel, a munkamennyiséget a munkások, vagy a teljesített munkaórák számával jelöljük, voltaképp azt a feladatot kell megoldanunk, hogy a holtmunkát munkáslétszámmra, vagy teljesített munkaórákra számítsuk át.

Jelenleg ez a feladat a gyakorlatban ismét csak kompromisszumokkal oldható meg. Ilyen megoldás lehet például az, hogy minden iparágban meghatározunk olyan koefficienst, amellyel a felhasznált holtmunka árösszege munkáslétszámmra, vagy munkaórára átszámítható. Ennek az átszámítási kulcsnak nagyságát az iparággal kooperáló olyan iparágak termelékenységi mutatói alapján kellene megszabni, amelyek a legfontosabb alapanyagokat szállítják a vizsgált iparág részére. Például a gépgyártásban a holtmunka árösszegét úgy lehetne munkáslétszámmra átszámítani, hogy a kohászatban kimutatott *1 munkásra jutó termelési értékkel elosztjuk a gépgyártásban felhasznált holtmunka árösszegét*. Finomítást jelentene, ha nemcsak a kohászat, hanem még 1—2 fontos alapanyagot, alkatrészt szállító iparág termelékenységét is részarányosan figyelembe vennők.

Ez a megoldás elméletileg egyáltalán *nem tökéletes*. A gépgyártás sok különféle iparágban megtestesült munkát használ fel, s gyakorlati, egyszerűsítési okokból nem valamennyi, hanem csak a legfontosabb alapanyagszállító iparágak átlagos termelékenységi mutatóját vennénk számításba a többi iparágra is vonatkozó átlagként. Nem tökéletes a megoldás azért sem, mert például a kohászati termékek ára nem felel meg az önköltségnek sem, továbbá az alapanyagokat szállító iparág is felhasznál holtmunkát, tehát a koefficiensek meghatározásakor további engedményeket kell tennünk, mert az egész holtmunkát nem számíthatjuk át élőmunkára.

A hiányosságok ellenére ez a megoldás összehasonlíthatatlanul jobb a jelenleg alkalmazott módszernél, amely teljesen elhanyagolja a holtmunka-ráfordításokat. Ez a módszer a koefficiens hibái ellenére is alkal-

mas rá, hogy megközelítően ellenőrizzük a holtmunka-felhasználás mennyiségi arányainak változását.

A termékben rejlő egész munkamennyiség kifejezése lehetetlen a holtmunkának élőmunkára való visszavezetése nélkül. Az említett kompromisszumos megoldás ezt a célt követi. Igaz, hogy a termelőeszközök ára nem a munkát tükrözi, de a termelőeszközök árának két-három évenként az önköltség változásával arányosan történő megváltoztatása tükrözi a munkaráfordítások változását.

Az egész munkamennyiség számítását több-kevesebb hiányossággal megoldó módszerek mindenképpen helyesebbek, mint azok, amelyek csak az élőmunkával számolnak.

A termelésnövekedés és az önköltségcsökkenés kapcsolata

Az önköltség alakulására nemcsak a termelékenység emelkedése, hanem a termelés terjedelmének növekedése is kedvezően hat. A nagyobb termelés legtöbbször a nyersanyagok jobb kihasználását, a munka kedvezőbb megszervezését, megosztását, a termékegységre eső általános költségek csökkenését eredményezi.

Ezeknek a kedvező hatásoknak érvényesülniük kell, akár már meglévő üzemekben, akár új üzemek létesítésével történik a termelés növelése. A meglévő üzemek kapacitásának jobb kihasználásával, vagy a bővítéssel elért termelésnövekedés elsősorban az *általános költségek* csökkenése útján csökkenti az önköltséget. Az új létesítményekkel elért termeléselemelkedés legtöbbször az *anyag- és a munkabéreköltségek csökkenése* miatt hat kedvezően az önköltségre.

Az általános költségek nem reagálnak érzékenyen a termelés terjedelmének változására, és a termelés növelése esetén is teljesen, vagy majdnem teljesen azonos szinten tarthatók. Ha pedig valamely költség nem emelkedik arányosan a termelés növekedésével, akkor a termékegységre jutó költség csökken, mert az azonos, vagy majdnem azonos költségek nagyobb termékmennyiségre oszlanak el.

Az elmélet már régen megállapította, hogy mereven állandó költségek nincsenek. A költségek állandó jellege csupán *feltételes és viszonylagos*. A szocialista gazdaságban már csak azért sem lehet helyes állandó költségekről beszélni, mert minden költség csökkenthető és a gyakorlat nap mint nap bizonyítja is, hogy a korábban állandónak tekintett költségek csökkennek. Ugyanakkor az állandó jellegű költségek „állandósága” ellenkező irányban is feltételes és viszonylagos.

Használóképpen el kell vetni a termelés növekedésével arányosan emelkedő költségek elméletét is. Jóllehet a költségek jelentős része a termelés növekedésével együtt emelkedik, de éppen a szocialista termelés bizonyította be, hogy a korábban „arányosan változónak” tekintett anyag- és munkabéreköltségek arányos változása egyáltalán nem feltétlen. Az önköltség csökkentéséért harcoló munkások túlszárnyalják a normákat, csökken-

tik az anyagfelhasználást és újításaikkal, észszerűsítéseikkel megrövidítik a termékek előállításához szükséges munkaidőt is.

Bizonyos azonban, hogy a termelés felfutására való reagálásuk szerint gyakran jelentős különbségek mutatkoznak a költségek közt.

A költségeknek a termelés terjedelmének változásával kapcsolatos eltérő viselkedése alakította ki a magyar gyakorlatban azt a felfogást, hogy az önköltségcsökkentés voltaképp két részre bontható: „aktív” és „passzív” önköltségcsökkentésre. Ez a szemlélet, amely a szakirodalomban is több helyütt felbukkan, „passzív”-nak tekinti azt az önköltségcsökkentést, amely a vállalat különösebb közreműködése nélkül is megvalósul, mert csak a termelés növekedésével, az általános költségek kedvezőbb megoszlásával függ össze. Az „aktív” önköltségcsökkentés pedig nem valósul meg „magától”, ha a vállalat külön intézkedésekkel nem biztosítja ezt.

Az „aktív” és a „passzív” önköltségcsökkentés elmélete mély gyökeret vert a magyar szakemberek körében. Gyakran oda vezetett ez az elmélet, hogy egyesek csak az „aktív önköltségcsökkentésre” kívánták volna korlátozni az önköltségcsökkentést.

Az aktív és a passzív önköltségcsökkentés elmélete káros és veszedelemes. A „passzív önköltségcsökkentés” elgondolása azt a tévhitet kelti, hogy az önköltség magától is csökkenhet; nem kell hozzá egyéb, mint a termelés növekedése. A gyakorlat az első ötéves tervidőszakban bebizonyította ennek az elméletnek a helytelenségét. Bebizonyosodott, hogy „passzív önköltségcsökkentés” a valóságban nincsen, az önköltségcsökkentés nem valósul meg magától, csak szívós, állandó és kitartó harc árán.

A termelés növekedése önmagában még nem csökkenti az önköltséget, csak lehetőséget ad az önköltség csökkentésére. Ahhoz, hogy ebből a lehetőségből valóság legyen, aktív ténykedésre van szükség.

A lehetőség abból a tényből fakad, hogy bizonyos költségek a termelés növekedésével szemben kevésbé érzékenyek más költségeknél. De a költségek ilyen viselkedése feltételes és viszonylagos, ezért a vállalatok munkájától függ, hogy a lehetőség valóra is váljék. Különben, éppen a viszonylagosság miatt, a költségek stabilitása vagy kisebb mértékű emelkedése helyett a szükségesnél nagyobb mértékű emelkedésük következik be, s az önköltségcsökkenés a lehetőnél kisebb lesz.

Az első ötéves tervben mintegy 8 százalékkal csökkent az önköltség. Ez a csökkenés azért is elégtelen, mert az állandó költségeknek a termelés-növekedéssel járó kedvezőbb alakulása egymaga is elegendő lett volna ilyen mértékű önköltségcsökkentésre.

A vállalatok azonban nem használták ki ezt a lehetőséget, és az önköltségcsökkentés általában nem az általános költségeknek a termékegységre jutó csökkenése miatt történt. Akár a kiemelt gyártmányok önköltségét, akár az önköltség összevont mutatóit elemezzük, meg kell állapítanunk, hogy éppen az általános költségek nem csökkentek; ellenkezőleg, sok gyártmány és iparág általános költségei jelentősen emelkedtek.

Tehát a tények azt bizonyítják, hogy ha a vállalatok nem harcolnak az önköltségcsökkentésért, akkor azok a költségek is a termelés felfutásával arányosan — egyes esetekben azt meghaladóan, tehát progresszíven — emelkednek, melyeknek viszonylagos állandóságát feltételeztük.

A túlzott ütemű iparosítás káros hatása az önköltségre

A tények azt is igazolják, hogy a termelés növekedése csak akkor hat kedvezően, ha a termelés fokozása nem halad túl az optimális ponton. A termelés fejlesztésének túlzott üteme és a tervekben — az anyag- és a munkaerőellátás vonatkozásában egyaránt — fennállott feszültségek hátráltatták az önköltségi terv teljesítését, fékeztek az önköltségcsökkentés ütemét.

A költségek között szép számmal találhatók olyanok, melyek jellegük-nél fogva a termelés növekedésével progresszíven növekednek. Például, ha a termelés növekedése csak túlműszakok beállításával lehetséges, akkor a költség progresszíven emelkedik, mert a túlműszakban az időegységre jutó termelés gyakran csökken, s ugyanakkor a bér magasabb.

De a viszonylag állandónak tekinthető költségek is legtöbbször csak a termelés bizonyos mértékű fejlesztéséig tartják meg ezt a jellegüket. Az optimális ponton túl az ilyen költségek jelentős része ugrásszerűen emelkedik. Például vannak munkakörök, amelyeket meghatározott számú dolgozó akkor is el tud látni, ha a termelés növekszik. Ha azonban a termelés elért egy bizonyos színvonalat, azon túl már csak a létszám növelésével lehet a feladatot megoldani.

A túlzott ütemű iparosítás és az ennek nyomán keletkezett aránytalanságok szinte erejüket meghaladó kooperációs feladatokat is róttak némelyik iparágra. A túlajtott termelés, amely csak a kapacitások optimális kihasználásán túl volt megvalósítható, nem csökkentette, hanem növelte a termelés költségeit.

A tervek feszültsége gyakran emelte az anyagköltségeket. A meg-növekedett alapanyagszükséglet gyakran csak a gazdaságosság rovására volt kielégíthető, mert túrni kellett a nem megfelelő méretű és minőségű anyagok felhasználását is, hogy az előírányzott termelési feladat végrehajtható legyen.

A munkaerőterv feszítettsége következtében nem egyszer engedményeket kellett tenni a munkások szakképzettsége tekintetében. Egyes iparágakban a munkaerőhiány is növelte a termelési költségeket. Az elégtelen szakképzettség és a gyakorolatlanság hátráltatta a minőségi termelést és a termelékenység fokozását.

A néhol megnyilvánult autarchikus törekvések is növelték az önköltséget. Olyan termékek gyártásának tervbeiktatása, amelyeknek termeléséhez nem lehetett kellőképpen biztosítani a műszaki és gazdasági feltételeket, odavezetett, hogy növekedett a késztermékek önköltsége, mert magas volt a korábban importált, majd belföldön kedvezőtlen adottságokkal termelt anyagok, félkészgyártmányok és alkatrészek termelési költsége.

Bizonyos, hogy a valamivel lassúbb ütemű iparfejlesztést kedvezőbb önköltségalakulással valósíthattuk volna meg. Az ötéves terv első két évében összehasonlíthatatlanul kedvezőbben alakult az önköltségi tervek teljesítése. A kedvezőtlen fordulat a terv felemelésekor következett be.

A termelési feladatok tervezésekor nagy figyelmet kell szentelni a *gazdaságosság, a takarékoság* elvének. Nem szabad szem elől téveszteni az önköltség optimális alakulásának szükségességét és feltételeit.

Természetesen nem az a feladat, hogy ne használjuk ki az észszerűség határai közt maximálisan a kapacitásokat, s nem is az, hogy termelésünket a szűk keresztmetszetekhez igazítva oldjuk fel a feszültségeket, hanem arra kell törekedni, hogy a helyes arányok kialakításával, a termelés különféle területeinek összhangjával biztosítsuk az önköltségcsökkentést.

Az iparfejlesztés ütemének lassítása megteremti a nyugodt termelés feltételeit, biztosítja az ipar nyersanyag- és munkaerőellátását, elkerülhetővé teszi az első ötéves tervéhez hasonló önköltségemelő tényezőket.

Az általános (rezi) költségek hatása az önköltségre

A lassúbb fejlesztés megszilárdítja eredményeinket, s lehetővé teszi, hogy gazdasági és műszaki vezetőink sokkal több gondot fordíthassanak az önköltség kérdéseire. A lassúbb fejlesztés lehetővé teszi, hogy kihasználjuk a termelés emelése által nyújtott önköltségcsökkentési lehetőségeket, tehát eredményesen harcoljunk az *általános költségek csökkentéséért is*.

Ma még drágán, nagy költségekkel termelünk. Bár az első ötéves terv beruházásainak igen jelentős része az ipar állóalapjainak bővítését és korszerűsítését szolgálta, s bár a munka termelékenysége az első ötéves terv idején, ha nem is kielégítően, de mindenesetre jelentősen emelkedett, ipari termelésünk önköltsége mégis nagy, s korántsem kielégítő.

Nemcsak a gazdaságpolitikában és a tervezésben elkövetett hibáink okozták, hogy az önköltség viszonylag kevésbé csökkent. A terv *végrehajtása* során tapasztalt hiányosságok is fékeztek az önköltség csökkenését, sőt ezek a hiányosságok egyes iparágakban még az önköltség emelkedésére is vezettek.

E hibák szintén a túlzott mennyiségi szemléletben gyökereznek. Ez a szemlélet a terv végrehajtásakor háttérbe szorította az önköltségcsökkentés kérdését. A munkaerő-, a munkaidő- és az anyagpazarlás a legtöbb iparágban tapasztalható jelenség, s egyáltalán nem a túlzott iparosítással függ össze, hanem a tervvégrehajtás hibáira vezethető vissza. Szinte valamennyi iparágban hatalmasak az önköltségcsökkentésre felhasználható munkaidő- és anyagtartalékok. Ezek felkutatása és a megtakarítások biztosítása az önköltség tervezőinek és az összes dolgozóknak döntő feladata.

Legtöbb iparágunkban az általános költségek nagyságuknál fogva az anyag- és a bérköltségekkel azonos jelentőségűek, de csökkentésükkel még kevesebbet törődtek, mint amazokéval. Egyes helyeken a rezsiköltségek megengedhetetlenül magas színvonalra emelkedtek.

A rezsiköltségek emelkedésének fontos oka a *nem közvetlenül termelő munkások és alkalmazottak létszámának aránytalan növekedése*. A létszámnövekedés nagyjából nem a tervezéssel és az ellenőrzéssel kapcsolatban szükségessé vált munkaerőtöbblet miatt történt, hanem *a szervezés és a vezetés hibáinak következménye*. A nem termelő létszám növekedésének önköltségnövelő hatását jellemzi, hogy például 1 tonna szén önköltségét 1949-ben 4,53 forint, 1954 első negyedében pedig 12,89 forint alkalmazotti bér terhelte. Az emelkedés 184 százalék.

A rezsiköltségek kedvezőtlen alakulása részben a túlzott vállalati szervezések következménye. A korábbi nagy vállalati egységek felbontása kisebb vállalati formában működő egységekre felduzzasztotta a műszaki és különösen az ügyviteli apparátust. Minden kisebb vállalati egység élére igazgatót kell állítani, minden vállalatnak külön főmérnöke, főkönyvelője van, úgyszintén külön ügyviteli, számviteli szervezete is. A vállalati egységek számának szaporodása szállítási szerződések kötését, nyilvántartását, ellenőrzését, lebonyolítását, ügyvitelét követelte meg. Ezek a gazdasági műveletek azelőtt hasonló formások nélkül vállalaton belül bonyolódtak le. A vállalati egységek szaporodása folytán bővült a kooperáció és a pénzügyi elszámolások lebonyolításának szükségessége; emelkedett a forgóeszközszükséglet is, egyrészt a vállalatok közti forgalom szükségtelen növekedése, másrészt a készletezés megoszlása következtében.

A túlzott vállalati adatszolgáltatási követelmények is növelték az adminisztrációt. A számvitel és a statisztika alig tudott lépést tartani a követelményekkel. Ez hátrányosan hatott az adatok minőségére s emiatt csak formailag szolgálta az irányítást, érdemileg azonban gyakran helytelen intézkedések kútforrásává vált.

A vállalati vezetők nem törődtek kellőképpen a rezsiköltségek ellenőrzésével. Ellenőrzés nélkül túrték a rezsiköltségek állandó emelkedését olyan iparágakban és vállalatokban is, amelyekben a rezsiköltség meghaladta az alapanyag vagy a termelő munkabér költségeit is.

Sokhelyütt *hiányzik a segédanyagok felhasználásának ellenőrzése* is. Sok iparágban fölöslegesen nagy — nem egyszer több évre elegendő — segédanyag-készleteket halmoztak fel. A fölösleges készletek forgóeszközöket kötnek le, és elvonják az anyagot a népgazdaság más területeiről. Ezenkívül sokhelyütt nem is biztosítják a szocialista tulajdon megóvását, nem törődnek az anyagok utalványozásával, felhasználásuk ellenőrzésével. Hasonló a helyzet a fogyószerszámokkal is.

Még azok a vállalatok is, amelyek alkalmaznak alapanyagfelhasználási normákat, elhanyagolják a segédanyagok és a fogyószerszámok felhasználásának normalizálását. A segédanyagok és a fogyószerszámok a műhelyrezi jelentős tényezői. Felhasználási limitek előírásával, a fogyószerszámfelhasználódás rendszeres ellenőrzésével igen nagy megtakarítások érhetők el.

A rezsiköltségek emelkedésére vezetett *a felújítási és a karbantartási munkák elhanyagolása*. Pillanatnyi, látszólagos megtakarításokkal szemben a következő időszakban nagyobb állásidők és fokozott javítási, karban-

tartási költségek keletkeztek. A karbantartás elhanyagolásához gyakran hozzájárult a termelési tervek túlfeszítettsége is, de legtöbbször a helytelen gazdálkodás volt az ok.

Nagyban hozzájárult a rezsiköltségek káros emelkedéséhez a különféle költségek magas színvonala, mégsem ez a legfontosabb tényező, mert a legtöbb iparágban a különféle költségek a rezsiköltségnek csak kisebb hányadát alkotják. Sokkal nagyobb kárt okoznak a rezsiköltségek közt elszámolt megokolatlanul nagy munkabér- és anyagköltségek.

Gyakori jelenség, hogy a vállalatok a termelési kapacitás jobb kihasználása, a termelés növelése végett két vagy három műszakban dolgoznak. Ez nyilvánvalóan a legtöbb esetben kívánatos, sőt szükséges. De gyakran előfordul, hogy a három műszak közül egyet vagy kettőt nem használnak ki kellőképpen. Például ugyanazt a termelést, amelyet három, nem teljes műszakban bonyolítanak le, két teljesen kihasznált műszakkal el lehetne végezni. Sokszor nem törődnek azzal, hogy a fölöslegesen szét-húzott műszakok milyen jelentős rezsitöbbletet okoznak. Nem számolnak a műszaki irányítás, a művezetés, az ellenőrzés, a világítás, a rendtartás stb. megnövekedett költségeivel, holott ezek helyesebb szervezéssel megtakaríthatók lennének. Például a ruhaiparban sok háromműszakos üzemben bebizonyosodott, hogy a termelési feladatot két műszak alatt is el lehet végezni és az átállítás évente több millió forint megtakarítást jelent.

A rezsiköltségek csökkentése az önköltségcsökkentés egyik igen fontos tartaléka. Az ilyen tartalékok nagyjelentőségűek, mert beruházás, műszaki fejlesztés nélkül is lehetővé teszik az önköltségcsökkentést.

A rezsiköltségek csökkentésében rejlő tartalékok feltárásának feltétele a rezsiköltségek gondos elemzése. A rezsiköltségeket általában valamely más költséghez viszonyítjuk. Ezért változásuk nemcsak a rezszi, hanem a viszonyítási alap változásától is függ. A rezszi százalékos csökkenése nem jelenti feltétlenül a gazdálkodás javulását; és például nem hiba a rezszi százalékos emelkedése, ha a gépesítés, az automatizálás fokozása miatt emelkedik az amortizáció és az energiafelhasználás költsége, s ugyanakkor csökken a viszonyítási alapként alkalmazott termelő munkabér.

A rezszi számtalan kisebb-nagyobb tétel összevonásából adódik, ezért csökkentése aprólékos, szívós, kitartó harcot követelő feladat. De a termelési költségek semilyen más fajtájában sincsenek akkora tartalékok, mint éppen *a műhelyi, a gyártási és az igazgatási általános költségekben*.

A rezsiköltségek csökkentéséért indított harcnak *három*, egyenlő jelentőségű *fázisa* van. Az első fázis a *tartalékok*, a felesleges kiadások *kimunkálása*. Ebben a fázisban eldől, hogy milyen intézkedésekkel és milyen mértékben lehet és kell helyrehozni a rezsizgazdálkodás hibáit. A második fázis az *intézkedések végrehajtása*. Ekkor kell biztosítani a lehetőségek valóra-váltását, a feltárt tartalékok mozgósítását. A harmadik fázis az *ellenőrzés*, mégpedig nemcsak a tervezett intézkedések végrehajtásának ellenőrzése, hanem a már elért eredmények megszilárdítását, a visszaesések elkerülését biztosító s a további megtakarítási lehetőségeket feltáró ellenőrzés.

A mezőgazdasági önköltség, illetve ár hatása az ipari önköltségre

A könnyűipar és az élelmiszeripar jórészt mezőgazdasági nyersanyagokat dolgoz fel. A legutóbbi években a mezőgazdasági termékek önköltsége nem csökkent, vagy a csökkenés elmaradt az előirányzattól. Ezért az ipar sem vásárolhatott olcsóbb mezőgazdasági nyersanyagokat.

A második ötéves terv döntő láncszeme a mezőgazdaság fejlesztése, ezért az ipar szempontjából számolni lehet és kell azzal, hogy a mezőgazdasági termelés önköltsége gyorsabban fog csökkenni, s lehetővé válik, hogy a feldolgozó ipar olcsóbban jusson a mezőgazdasági nyersanyagokhoz.

De a mezőgazdasági önköltség csökkenése az ipari termelés költségének alakulásától is függ. A mezőgazdaság részére termelt gépek, felszerelések, szerszámok és egyéb termelőeszközök — műtrágya, növényvédőszer stb. — minősége, önköltsége és ára éppúgy hat a mezőgazdasági termelés önköltségére, mint ahogyan a mezőgazdasági termények és termékek önköltsége és ára hat az ipari termelés önköltségére. A mezőgazdaság és az ipar önköltségének alakulása közt kölcsönös és szoros az összefüggés.

Bizonyos területeken ez az összefüggés még az általánosnál is szorosabb: például a cukorrépatermelés és a cukoripar közt. A répatermelés területi elosztása, a termelés terjedelme sok tekintetben meghatározó módon hat a cukorgyártás önköltségére, mert a répa szállítási költségei az önköltség tetemes részét alkotják.

Mezőgazdasági termelésünk fejlesztésének új iránya számol a magyar mezőgazdaság természeti adottságaival: a földminőséggel, az időjárási viszonyokkal stb. Ez nemcsak a mezőgazdaság termelési költségeire hat kedvezően, hanem az ipar önköltségére is. Például a gyapottermelés korlátozása csökkenti a mezőgazdaság ráfordításait, de előnyös az iparra nézve is, mert jobb minőségű, olcsóbb gyapot beszerzését teszi lehetővé.

Helytelen volna az önköltség alakulását egyetlen népgazdasági ág szempontjából vizsgálni. A gazdaságosság és a takarékoság elvének érvényesítése megköveteli, hogy *az önköltség kérdéseit mindenkor népgazdasági szinten szemléljük és számoljunk a népgazdasági ágak költségalakulásának kölcsönös összefüggéseivel.*

Ez a természetesnek tűnő szempont a múltban nem mindig érvényesült kellőképpen. Nem volt mindenki előtt világos például az, hogy a mezőgazdaság fejlesztése, korszerű felszerelése ugyanúgy érdeke az iparnak, mint a mezőgazdaságnak. Az új kormányprogram, a kongresszusi határozatok és köztük a második ötéves tervre vonatkozó irányelvek rámutatnak, hogy ezeknek az összefüggéseknek figyelembe vétele nélkül nem érhetjük el az ipar és a mezőgazdaság fejlesztése, termelésük gazdaságossá tétele útján kitűzött céljainkat.

A kongresszus határozatainak végrehajtása biztosítja az ipari és a mezőgazdasági termelési költségek gyors csökkenését. A következő fejlődési szakaszban az önköltségcsökkentésnek követnie kell azokat az eredményeket, amelyeket az első ötéves terv az ipari termelés növelésében elért.

Kossuth közgazdasági nézetei

I.

Az 1840-es években annyira kiéleződött Magyarországon a feudalizmus válsága, hogy a megoldást többé nem lehetett halogatni. A magyar társadalomra azonban nemcsak az a feladat hárult, hogy megsemmisítse a feudalizmust. A feudális viszonyok a gyarmati elnyomás viszonyaival párosultak; a gyarmattartó osztrák uralkodóház erőszakkal akadályozta a feudális viszonyok halálát jelentő polgári fejlődést, s megtört minden törekvést, amely a feudalizmus megszüntetésére irányult.

Bécs gátolta a magyar ipar fejlődését, s emiatt a magyar földbirtokos osztály, fejlett belső piac híján, egészen a külső, osztrák piacra volt utalva, ugyanakkor Bécs a vámrendszer segítségével lefölözte a gabona- és a gyapjúkonjunktúra nyereségét, s ezáltal lehetetlenné tette a földbirtokok kapitalizálódásához szükséges tőke felhalmozódását.

Az ország polgári átalakulása lehetetlen volt a nemzeti függetlenség kivívása nélkül, a nemzeti függetlenséget pedig nem lehetett kivívni a feudalizmus járma alatt sínylődő tömegek, elsősorban a parasztság aktív harca nélkül, s a parasztság csak a feudális bilincsektől megszabadítva válhatott a nemzeti függetlenség harcosává. E kettős feladat megoldása a magyar társadalom fejlődésének *egységes* követelményévé forrott össze.

A gyarmati helyzet miatt Magyarországon nem fejlődhetett ki olyan erős polgárság, amely a kettős harc: a polgári átalakulás és a nemzeti függetlenség vezető erejévé válhatott volna. A nemzeti burzsoázia szerepét csak a középnemesség vállalhatta. A nemességnek ez a rétege érezte leginkább a belső piac hiányát, a gyarmati elnyomás és a fejletlen hazai viszonyok nyomasztó súlyát, a gazdasági veszteglés és a társadalmi, a nemzeti élet hanyatlásának fojtogató terhét. De a középnemesség mind a polgári átalakulás, mind a nemzeti függetlenség kérdésében következetlenebb, ingadozóbb, mint a burzsoázia. A középnemesség nem akarta a feudalizmus teljes megszüntetését, hanem valamiféle „polgárosodó feudalizmus” volt az eszményképe. Meg akart szabadulni a feudalizmus béklyóitól, de ugyanakkor félt is a változástól, mert az a silány, de mégis

biztos dézsma és robot elvesztését jelentette. Az ország gazdasági önállóságának alapját jelentő ipari fejlődés csak a mezőgazdaság belső piaca szempontjából volt érdekes a középnemesi gazdaságpolitikusok számára. Jó külkereskedelmi konjunktúra idején az ipar kérdése háttérbe szorult. Az osztrák piaci lehetőségek miatt ingadoztak az Ausztriától való teljes elszakadás kérdésében is. A politikai megfontolások miatt sem volt kíváncsi a nemesség számára az Ausztriától való teljes elszakadás: a bécsi uralkodóház volt a nemesség legfontosabb támasza a jobbágyság esetleges megmozdulásaival szemben. Érthető, hogy a nemesi reformok csigalassúsággal haladtak előre. A feudalizmus és a gyarmati rendszer válságának elmélyülése azonban gyors és gyökeres változásokat követelt.

A középnemesség leghaladóbb rétege a deklasszáldott nemesi értelmiség volt, amelyet a föld már nem tudott eltartani, s amelynek a fejletlen polgári viszonyok még nem adhattak polgári életlehetőséget. Ennek a deklasszáldott nemesi értelmiségnek kimagasló képviselője volt Kossuth Lajos, aki *összességükben* értette meg a magyar társadalom problémáit, s kihasználva a nép forradalmi erejét, kiragadta az ország problémáinak megoldását a rendi országgyűlések kátyújából: elvezette a nemzetet a forradalomhoz.

II.

Kossuth közgazdasági nézeteinek fejlődését az jellemezte, hogy zseniális éleslátással, mindig hazája konkrét gazdasági szükségletei szempontjából ítélte meg a különféle közgazdasági elméletek hasznos vagy káros voltát. Minél helyesebben ismerte föl hazája fejlődésének követelményeit, annál pontosabban tükrözték gazdasági és politikai nézetei e követelményeket. A Pesti Hírlapban megjelent első cikkei arról tanúskodnak, hogy eleinte a szabad külkereskedelemtől várta a feudalizmus válságának megoldását. A szabad külkereskedelmünket akadályozó merkantilista osztrák politikával szemben *liberális, szabadkereskedelmi* elvekkel érvelt: „Alig vagyunk képesek megfogni, miként vehetett erőt egész nemzeteken az a balga gondolat, hogy mit egy nemzet a kereskedésben nyer, azt a másik elveszíti.” (Pesti Hírlap. 1841. 37. szám.) „Mindnyájan tudjuk, hogy a szabadkereskedés nem emel egy nemzetet a másik fölébe, hanem mindkettőnek jólétét s éldeleteit megszorítja.” (U. o.) A nemzetközi munkamegosztás elméletével bizonyította érvei igazát. A szabadkereskedelem — szerinte — a legkedvezőbbben osztja el a munkát az országok közt. Éppen ezért „hibázna az a nép, mely mindent, amire szüksége van, maga akarna természetien és készíteni; az annyit tenne, mint megszüntetni az internationalis kereskedést. Mi a statusgazdaságban azok tanához szegődtünk, kik legjobbnak vélik, ha minden nemzet azt teszi, amit saját körülményeihez képest leghasznosabban tehet, s ennek fölöslegét kicseréli olyanokért, miket mások könnyebben és olcsóbban képesek előállítani.” (Pesti Hírlap. 1841. 34. sz.) 1841-ben ez a nézet azt jelentette, hogy Magyarországnak elsősorban mezőgazdaságot kell űznie és agrártermékeiért kell megszereznie más országok termékeit.

Tehát kezdetben Kossuth is a külső piacok szerzését tartotta a legfontosabbnak. Az ipar fejlesztését — mint Wesselényihez írt leveléből tudjuk — azért tartotta kívánatosnak, hogy a hazai ipar jobb munkaeszközökkel lássa el a mezőgazdaságot, s a mezőgazdaság a jobb terméseredményekkel versenyképesebb legyen a külföldi piacon.

A feudalizmus és a gyarmati rendszer válságának kiéleződése azonban csakhamar megértette Kossuthtal, hogy nem a külső, hanem a belső piac biztosítása a legfontosabb feladat. Bécs elsősorban azért tarthatja az országot gyarmati helyzetben, és azért akadályozhatja a mezőgazdaság kapitalizálódását, mert az árutermelő nemesség külső, elsősorban osztrák piacra van utalva. Kossuth bámulatos gyorsasággal jutott el ennek felismeréséhez.

A felismerés gyorsaságában része volt annak is, hogy 1841 őszen Bécs komolyan foglalkozott azzal a tervvel, amely szerint Ausztria csatlakozott volna a német vámszövetséghez. A tervben szerepelt Magyarország csatlakozása is. A csatlakozás eszméjét sokan örömmel fogadták Magyarországon, mert a mezőgazdasági termékek értékesítési problémáinak megoldását várták tőle. Kossuthnak is állást kellett foglalnia. Állásfoglalását az határozta meg, hogy most sem egy-egy szűklátókörű szempont szerint, hanem összefüggéseikben vizsgálva a problémákat, az ország *egyetemes* érdekeiből kiindulva döntött.

Megkönnyítette a döntést Friedrich List időközben megjelent munkája (*Das nationale System der politischen Ökonomie*. 1841.), amely meggyorsította Kossuth közgazdasági nézeteinek tisztázását. Kossuth számos, régóta érlelődő problémájára talált választ List művében, és sok homályos, kibontakozófélben lévő gondolata nyert határozott formát List művének hatására. List azt tanította, hogy „a pusztán mezőgazdasági állam... gazdasági és politikai tekintetben mindig azoktól az idegen nemzetektől függ, amelyek agrártermékeiket iparcikkek ellenében átveszik”. (List. A politikai gazdaságtan nemzeti rendszere. Budapest. 1940. 217. old.) A nemzeti függetlenség feltétele a gazdasági függetlenség, az pedig nem valósítható meg fejlett hazai ipar nélkül.

Kossuth élesen tiltakozott a német vámszövetséghez való csatlakozás gondolata ellen. Ez bizonyítja, hogy akkor már tisztán látta *a hazai ipar jelentőségét* az ország *gazdasági függetlenítése* szempontjából. Ezzel a tiltakozással Kossuth túljutott az árutermelő nemesi érdekképviselő szűk horizontján, amely csupán a külkereskedelem szabadságáig, az agrár-export lehetőségeinek minél teljesebb kihasználásáig terjedt. A csatlakozás ugyan anyagi előnyökhöz juttatja az országot, de veszélyezteti, hogy valaha is önálló nemzeti életet élhessünk, valaha is legyen hazai iparunk — intett Kossuth — hiszen ha „mi a német vámszövetséghez csatlakozunk, gyáriparunk hazánkban keletkezése örökre lehetetlenné tétetnék”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 113. sz.) Ellentétben a haladó középnemesség felfogásával, Kossuth már nemcsak a mezőgazdaság felvevőpiacát látta az iparban, ha-

nem sokkal többet: a feudalizmusához képest fejlettebb társadalom, a polgári társadalom gazdasági életének alapját, „természetes felsőbb fokát a társas élet kifejlésének”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 113. sz.)

Hirdette, hogy a nemzeti függetlenség elengedhetetlen feltétele, hogy a termelőerők fejlesztésében együtt haladjunk a legfejlettebb országokkal, mert „a civilizáció briaraeusi karjai közül menekvés nem adatott, aki áldásait nem szerezte meg, legalább átkát fogja érezni; ki ajándékait nem fogadta el, szükségeit kell ismernie, s kielégítésükért más nemzeteknek adóznia.” (*Pesti Hírlap*. 1842. 150. sz.) A gazdasági függés pedig maga után vonja a politikai függést. Ebben az értelemben írta, hogy „ma már politikai függetlenség iparási függetlenség nélkül nem egyéb, mint ábránd és nem sokáig tartható öncsalódás.” (U. o.)

Kossuth igyekezett meggyőzni az árutermelő nemességet, hogy érdekei azonosak a haza függetlenségének érdekeivel. A hazai ipar nemcsak a haza függetlenségének feltétele, hanem ugyanakkor a mezőgazdaságnak is előnyös. A vámszövetséghez való csatlakozás pillanatnyi előnyei nem pótolják ezt az előnyt, hiszen belföldi piac nélkül „a földművelés is örökös tengésre, legfőlegb coloniális szolgahelyzetre kárhoztatnék, mert... a legszabadabb külkereskedés sem képes olly hatalmasan emelni a földművelést, mint mikép a belföldi manufacturális ipar virágzása által növelt belfogyasztás emeli...” (*Pesti Hírlap*. 1842. 113. sz.)

A német vámszövetség eszméjével a védővámot állította szembe. Követelte, hogy Ausztriát és Magyarországot mint közös vámterületet, védővámok védjék. Így akarta megvédeni a gyenge hazai ipart a fejlett külföldi ipar versenyétől. Ez a javaslata még megengedhetőnek tartotta a közös vámterületét Ausztriával, tehát az osztrák iparcikkek szabad beáramlását Magyarországra. A védővám és a vámszövetség elvének keveredése azt tükrözte, hogy Kossuthban a polgári gondolkodás még nem győzte le a nemesit. De csakhamar meggyőződött róla, hogy az Ausztriával való vámszövetség és a hazai ipar fejlesztése egymással összeegyeztethetetlen.

Siettették ezt a felismerést az iparműkiállításon szerzett tapasztalatai. Kossuth a kiállítás alkalmával beszélgetett az ipari tőkészekkel és megismerte nehézségeiket, a fejlettebb osztrák ipar versenyének káros hatását. Kossuth messzebb látott az árutermelő nemességnél. Meglátta, hogy a vámszövetség örökös tespedésre kárhoztatja a magyar ipart, s a nyerstermények jobb értékesítési lehetőségei nem kárpótolhatják ezért az országot, hiszen Ausztria maga is nagyrészt mezőgazdasági jellegű ország. Az iparműkiállítás eredményei pedig azt bizonyították, hogy „itt e honban műipar már van, s csak éjjeli fagytól, déli verőfénytől kell a növénynek megóvatni, hogy erősödve szétterjedhessen”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 174. sz.) E védelmet az Ausztriával való vámszövetség keretében nem kaphatja meg. Kossuth elvetette az Ausztriával való vámszövetség gondolatát és sikraszállt az Ausztria felé is felállítandó *védővámrendszer, az ország önálló ipari fejlődése mellett*. Ez már az ország tőkés fejlődésének polgári, nem pedig nemesi koncepciója volt.

Természetes, hogy Bécs szembeszállt ezzel a követeléssel, s főnemesi csatlósai által támogatva, most éppen ő vetette fel a közbenső vámvonal lebontásának gondolatát (amely ellen korábban tiltakozott), mert számított rá, hogy az osztrák piac reményében a középnemesség is támogatni fogja ezt az elgondolást, s szembeszáll majd Kossuthtal.

Kossuth szilárdan kitartott álláspontján, s erélyesen támadta a vámszövetség eszméjét. „Ha ezen vámsorompó három, két vagy legalább egy század előtt, szóval annak előtte töröltetett volna el, mielőtt azon vámsorompók hatása által viszonyaink olyanokká fejlődtek volna, mint aminők ké fejlődtek, e vámsorompók eltörlését nem csak monarchiai, nemcsak ausztriai, hanem magyar statusgazdászati szempontból is jónak, üdvösnek és kívánatosnak tartottam volna. De miután ez, fájdalom, annak idején meg nem történt, miután ebben is, mint szerencsétlen szokásunk szerint mindenben, elkéstünk, sem gyáripárunk nincs; az országgazdaságunk természetellenes, abnormis állapotba jutott, és ez mint tény áll előttünk, mellyen a közbenső vámsorompók eltörlése magábanvéve, s mit jól megjegyeztetni kérek, a külső vámrendszernek nemzeti önnálló érdekeink kelletkei szerinti szabályozása s gyáripárunk más útoni ápolása nélkül, teljességgel nem segít.” (*Hetilap*. 1846. 41. sz.)

Kossuth felismerte fejlődésünk legfontosabb követelményét, s hatalmas agitációs tevékenységet fejtett ki az ország gazdasági önállósításáért. Agitációjában olyan érveket is felhasznált, amelyek az általa is elavultnak tartott merkantilista elméleten alapultak. A *merkantilistáknak* a kereskedelmi mérlegre vonatkozó elmélete Kossuth korában a nyugati fejlett tőkés országokban több mint egy évszázad óta elavult gazdasági nézetnek számított, mert ott már túlhaladott társadalmi létet tükrözött. Annak idején azonban megvolt a történelmi jogosultsága, mert a tőkés társadalom gyermekkorának, a feudális földműves társadalmak tőkés ipari társadalmakká alakításának számos jellegzetességét és követelményét tartalmazta. Fejlődésünk követelményei Kossuth korában sok tekintetben hasonlítottak azokhoz a feladatokhoz, amelyekért annak idején a merkantilisták küzdöttek. A hasonló társadalmi lét, a hasonló történelmi körülmény hasonló gazdasági *eszméket* szült hazánkban is, és Kossuth, aki különben ismerte korának legfejlettebb polgári közgazdasági irodalmát, az iparosítás védelmében mégis merkantilista alapon érvelt. Meglátta, hogy a merkantilista nézetek (bár fonák módon) helyesen tükrözték az ország gazdasági életének problémáit, a társadalmi munkamegosztás fejletlen voltát, s ugyanakkor (fonák logikával ugyan) helyesen jelölték meg az orvoslás útját.

Kossuth korában a földesurak többsége nem talált terményeire piacot az országban, mert fejletlen volt a társadalmi munkamegosztás. A népszerű felfogás azonban a vásárlók hiányában csak pénzhiányt látott. Ez sugalta Kossuth véleményét is: „...nincs vevő, mert nincs pénz.” (*Magyar Szózatok*. 99. old.) Kossuth a pénz hiányának okát a passzív kereskedelmi mérlegben látta. A kereskedelmi mérleg kedvezőtlen volta miatt a pénz kifolyik az országból, az ország elszegényedik. Hiszen: „hogya valamely nemzetnél ezen mérleg folyton folyvást, évről-évre mindig szen-

vedőleg áll, évről-évre szaporodni kell külföld iránti tartozásának, melyet természetvényeivel nem tud fedezni". (*Pesti Hírlap*. 1842. 124. sz.)

Kossuth a kereskedelmi mérleg merkantilista nézetét is arra használta fel, hogy az ország ipari fejlődésének szükségességét bizonyítsa: Hazánk passzív kereskedelmi mérlegének oka — érvelt Kossuth — elsősorban az ipar hiánya. „A honi ipar és szorgalom a nemzeti jólétnek és boldogságnak egyik leghatályosabb tényezője, melynek kifejtése nélkül a külföldnek adózás, s a hazai pénz külföldre szivárogtatásának elszegényítő átka alul menekedni nem lehet.” (*A Védegylet körlevele a vidéki bizottmányokhoz* 1845 januárjában Kossuth aláírásával. Idézi Geller Mór *Ötven év a magyar ipar történetéből 1842—1892*. Budapest, 1892. 112. old.) De megóvhatjuk az országot az elszegényedéstől, a pénz kiáradásától, ha a kereskedelmi mérleget aktívvá változtatjuk, azaz „*honi műiparunkat* mindinkább felvirágoztatandjuk, tehát *a külföldtől kevesebbet veendünk* (az én kiemelésem — M. A.), mint most veszünk, ellenben többet és jobbat természetünk, és közlekedési eszközeinket javítva, nevezetesen a fiúmei vasutat országos erővel (mert célra csak ez vezetett) felépítve *a külföldnek többet adandunk el*”. (Az én kiemelésem — M. A.) (Idézi Viszota Gyula *Gróf Széchenyi István írói és hírlapírói vitája Kossuth Lajossal* című művében. Budapest. 1930. II. kötet. 411. old.)

Kossuth még sokféle érvet sorakoztatott fel. Egyebek közt hivatkozott a társadalmi formák fejlődésére is. A társadalom tőkés fejlődését mint ipari fejlődést fogta fel, s hirdette, hogy az ország mezőgazdasági állapotáról az ipari állapotról, azaz a feudalizmusról a kapitalizmusra való áttérés elkerülhetetlen, *objektív* szükségszerűség: „...tévedés, vagy tévesztés tehát azt hiesztelni, hogy iparmozgalmaink országgyűlési neheztelésnek szüleményei... nincs azon erő és hatalom, mely e mozgalmak maradandó hatását nemzetünk jövődjéből kizárja.” (*Hetilap*. 1846. 1. sz.) Máshol arról írt, hogy „s mint az emberi nem Nimród kora alacsonyabb a pásztorkornál, ez pedig a földművelő állapotnál: épúgy törpelelkű öngyilkolás volna a műiparos állás felsőbb fokára nem iparkodni”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 113. sz.) „...Jelenleg a vezéreszme, mely a civilizáció mostani fázisának irányt ad: *az ipar*. Ez most törvénye Európa népeletének.” (*Hetilap*. 1846. 2. sz.)

Az iparosítási politika hazai ellenségei, elsősorban a reakciós főnemesek élesen támadták Kossuthnak az ország gazdasági függetlenítésére irányuló törekvéseit. Közgazdasági elméletekkel is igyekeztek bizonygatni az iparosítási politika elhibázott voltát. Kossuth merkantilista érveléseivel liberális, szabadkereskedelmi elveket szegtek szembe. A liberális, szabadkereskedelmi elvek elterjedése általában azt tükrözte, hogy az ipari tőke megerősödött, s a termelés jelentőségben a forgalom elé került. Az ipari tőke megerősödése érvényre juttatta az egyenlő tőkék után járó egyenlő haszon törvényét, ez pedig feltételezte a gazdasági szabadságot, a szabad tőkeáramlást.

Ily módon a polgári közgazdaságtanban a liberális elvek a merkantilista elvek ellenlábasaként léptek fel. Magyarországon azonban más volt a

helyzet: az ipari tőke még fejletlen volt, még *nem szabadságra, hanem gyámolításra vágyott*. A szabadkereskedelem elvének hangoztatása ebben az időben a földesuraknak a külső piacok minél szabadabb kihasználására irányuló törekvéseit fejezte ki, tehát a *gyarmati* agrárkapitalista fejlődés irányában ható gazdaságpolitikát támasztotta alá elméletileg.

Kossuth a főnemesség támadásaira válaszolva már „cosmopoliticus, tehát antinationalis theoriá”-nak nevezte a korábban általa is hirdetett „Quesnay, Smith féle ú. n. kereskedési szabadság” elméletét. (*Pesti Hírlap*. 1842. 120. sz.) A liberális elvek reakciós felhasználásával szemben hangoztatta: „olyan státuszgazdászati theória, vagyis inkább tudomány nincs és nem is lehet, mellynek gyakorlati alkalmazása a Themze és a Ganges partjain, a Tiszánál úgy, mint a Rajnánál egyaránt hasznos volna”. (*Hetilap*. 1845. 5. sz.)

Az alkotó elme határozottságával hirdette, hogy „minden nemzetnek saját gyakorlati viszonyaiból kell státuszgazdászati tudományának positiv theóriáját levonnia, nem pedig egészen más viszonyok befolyása alatt kompilált elméletet gyakorlati élet vezérfonalának tekinteni”. (U. o.)

Kossuth kutatta a főnemesség szabadkereskedelmi elveinek gyökereit. Bebizonyította, hogy az annyira dicsőített és örök igazságként feltüntetett Peel-féle szabadkereskedelmi elvek nagyon is *nemzeti* jellegűek, mert *Anglia* világpiaci fölényét fejezik ki. Miután Anglia a védővám segítségével iparát annyira kifejlesztette, hogy nincs nemzet, amely iparcikkekben felvehetné vele a versenyt, *most* a szabadkereskedelmi elveket kezdi hirdetni egyetlen üdvöztető tan gyanánt, mert „a lábtót, mellyen ők magasba feljutottak, szeretnék elrugni, hogy mások utánuk ne jöhessenek”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 111. sz.)

De ha a szabadkereskedelem elve angol viszonyokra van szabva, mi lehet az oka, hogy egyesek Magyarországon is sikraszállnak mellette? Kossuth igyekezett megtalálni a magyar viszonyokban a szabadkereskedelem elve mögött rejlő gazdasági érdeket, s bebizonyította, hogy *azok* takaróznak ezzel, akik érdekeltek az ország gyarmati helyzetének fenntartásában, azt akarják, hogy Magyarország *mezőgazdasági* ország maradjon, amely terményei értékesítésében az iparosodó Ausztria piacaira van utalva. De „azok, akik első apostolai voltak a szabad kereskedésnek — érvelt a szabadkereskedelem magyarországi bajnokaival szemben — soha azt így nem értelmezik; mert a szabadkereskedelem eszméjét nem olly nemzeti életviszonyok idézik elő, mellyek között hiányzott műipar és kereskedés; sőt annak eszénnye olly nép kebelében szülemlett, mellynek virágzó műipara és nagykereskedése volt; — igen ez Angol-hon, miután védrendszere az ipart olly bámulatos magasságra emelé”. (*Pesti Hírlap*. 1842. X. 19.)

Kossuth, amikor a gazdasági nézetek mögött kutatta az azokat létrehozó gazdasági alapot, a *történelmi materializmus* módszeréhez közeledett. Helyesen látta, hogy a szabadkereskedelmi elvek fejlett termelőerőknek felelnek meg. Magyarországon a termelőerők viszonylagos fejletlensége *védővamos* politikát és védővamos nézeteket követel.

A reakció azonban nemcsak a szabadkereskedelmi elméletek fegyvertárából merítette érveit az iparosítás ellen, hanem gazdasági *romantikus* jellegű érveket is felsorakoztatott. Sötét színekkel festette a fejlett ipari országok gazdasági válságának hatását, az ipari munkások nyomorát, hogy elrettentse a haladás híveit az iparosítástól. Állításai igazolására még Engels *A munkásosztály helyzete Angliában* című 1845-ben megjelent klasszikus művére is hivatkozott.

Kossuth védekezett e felfogás ellen, s igyekezett feltárni a gazdasági válságok okait. Az ipar és a mezőgazdaság kölcsönhatását hirdetve a társadalmi termék értékesítését az ipar és a mezőgazdaság cseréjeként fogta fel, s a magyarországi gazdasági helyzet alapján magyarázta a gazdasági válságokat: Magyarországon a mezőgazdasági termékeket nem lehet értékesíteni, mert hiányzik a belső piac, a hazai ipar; a fejlett ipari országokban — így okoskodott — fordított a helyzet: ezek az országok iparukat mezőgazdaságukhoz képest túlságosan megnövelték, ezért nem tudják iparcikküket elhelyezni. Ez a magyarázat is bizonyítja, hogy Kossuth a polgári fejlődés iránt érzett lelkesedésében *idealizálta* a kapitalizmust, azt hitte, hogy az közvetlenül a szükségletek kielégítésére termel, s kijelentette, hogy ha a magyar ipar csak a lakosság szükségleteinek megfelelően fog nőni, akkor mentes lesz a válságoktól.

Az a gondolat, hogy a termelés növekedésének a szükségletek növekedéséhez kell igazodnia, Magyarország sajátos viszonyaiból fakadt. A klasszikus polgári közgazdászok mint a feltörekvő polgárság képviselői sikraszálltak a termelőerők fejlesztéséért, a termelés gyors bővítésért. A tőkés termelőviszonyok az ő korukban ideiglenesen megfeleltek a termelőerők fejlettségi fokának, ezért a tőkés társadalom alapvető ellentmondásának jelei, elsősorban a túltermelési válságok kérdése, még nem volt elég égető probléma. Azt tartották, hogy a termelés maga bővíti piacát, mivel kiterjedése mértékében növeli a fizetőképes keresletet. Ezért nem is aggódtak amiatt, hogy lehet-e majd értékesíteni a termelés bővülése folytán megnövekedett árumennyiséget. A szükségletek által korlátozott termelés gondolata Sismondiban merült fel először. Sismondi *kispolgári szemszögből* támadta a szükségletektől elszakadó és határtalan növekedésre törekvő tőkés termelést. Kossuth a magyarországi viszonyok hatására könnyen felismerte, hogy helytelen a klasszikus polgári közgazdaságtannak az a tétele, amely szerint minden termék maga teremti meg saját piacát. Az egyoldalú mezőgazdasági termelésre beállított Magyarországon a kereslet, a fizetőképes szükségletek hiánya miatt általános volt a panasz, hogy a termékeket azért nem lehet értékesíteni, mert a kereslet messze elmarad a termelés méreteitől.

Az iparosítási politika ellenségei sokszor hivatkoztak a fejlett ipari országokban mutatkozó túlnépesedésre is. A túlnépesedés ebben az időben már hazánkban is jelentkezett, de nem a tőkés túlnépesedés, hanem a zseléresedés formájában, ami a feudalizmus válságát tükrözte. Kossuth a hazai

viszonyok alapján érvelt: „honunknak is van temérdek proletáriusa — a zsellér-sereg —, melynek ha a földbirtoki viszonyainkon törvényhozásilag nem javítunk, természetesen naponként szaporodnia kell”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 167. sz.)

Tehát a föld feudális kötöttsége az oka, vélte Kossuth, hogy a proletárok, a zsellérek száma szüntelen növekszik. Kossuth nem ismerhette jól a kapitalizmust. Az akkori magyar viszonyokhoz képest társadalmi *haladást* jelentő kapitalizmus iránt érzett lelkesedése hajlamossá tette arra, hogy a kapitalizmus árnyoldalait is a *feudális* maradványok fejlődésgátló hatásának tulajdonítsa. Még az angliai munkásnyomor, munkanélküliség okát is a föld kötöttségében kereste: a gyárból kiszorult munkás nem tud elhelyezkedni a mezőgazdaságban, mert nincs szabad föld. Csak fel kell szabadítani a földet, a munkáskérdés megoldódik, mert „a szabad föld az iparszabadság káros oldalától is képes megóvni”. (U. o.)

Kossuth kapitalizmust védelmező állásfoglalása azonban nagyon különbözik az apologetikus vulgáris közgazdaságtan művelőjétől: Kossuth a *feudalizmussal szemben* védelmezte a kapitalizmust, s a tőkés társadalom védelmével, ellentmondásainak elkenésével az ország önálló ipari fejlődésének útját egyengette, ideológiai fegyvert kovácsolt a reakciós nézetek ellen.

De Kossuth nemcsak agitált az ország gazdasági önállósításáért, hanem széleskörű *szervezőmunkát* is végzett. A gyarmati viszonyok miatt az ország gazdasági önállóságának állami támogatására nem számíthatott. A támogatást egyesületi úton, gazdasági és politikai jellegű egyesületek alapításával igyekezett biztosítani.

A Védegylet tagjai megfogadták, hogy csak hazai árut vásárolnak, hisz „amit nekünk a honi műipar nyújthat, azt idegentől venni valóságos ön-honunk elleni bűn”. (*Életképek*. 1844. II. 295. sz.) „Mások határszéli vonal rendszerével szerzik maguknak ezen védelmet, mi, mert viszonyaink így parancsolák, lakjaink ajtajánál állítjuk fel azt.” (*Budapesti Híradó*. 1844. november 14. Kossuth válasza Dessewffy cikkére.)

Kossuth felismerte, hogy a Védegylet önmagában kevés, hiszen nem elég csak piacot biztosítani a magyar termékek számára, hanem gondoskodni kell arról is, hogy legyenek magyar iparcikkek. Új magyar gyárak alapításának támogatására Gyáralapító Társaságot alapított. Maga is tevékenyen részt vett a hazai gyáripar fejlesztésében. „Alkudozásban vagyok — írta Batthyányi Kázmérnak — Valero selyemgyárának a kiterjesztése; egy a rumburgival vetekedő vászongyár; egy illatszergyár, s egy gyapot kelme szövő, egyszersmind képzőintézetül szolgáló telep, s két posztó s egy pakfongyár iránt.” (Országos Levéltár. V. A. 317.) „Én értekezésben vagyok egy külföldi gyárnokkal — írta más alkalommal —, kiben kedvet gerjesztek egy posztó s gyapjú kelmegyárnak éppen Tatán létesítésére, nagyszerűbbnek talán, mint minő az egész ausztriai birodalomban felfalálható.” (Országos Levéltár V. A. 330.)

Kossuth az önálló magyar ipar megteremtésén kívül szükségesnek tartotta az ország külkereskedelmének függetlenítését is. „A magyar nemzet akar lenni — írta —, nemzet a XIX. század kellékeinek értelmében... s nem nemzet, melly a civilizáció önálló emeltyűinek nincs birtokában. Ezen emeltyük közé tartozik pedig mellőzhetetlenül az önálló nemzeti kereskedelem és műipar.” (*Hetilap*. 1845. 12. sz.) Ezt tartotta szem előtt, amikor harcolt a Magyar Kereskedelmi Társaság megalakításáért, a fiumei vasút építéséért, s önálló magyar jegybank létesítését is kívánatosnak tartotta.

A gazdasági jellegű egyesületeknek *politikai* rendeltetésük is volt. A Védegyletben Kossuth a megyei nemesség elmaradottabb részeit igyekezett ráébreszteni a gyarmati elnyomás súlyosságára és mozgósítani a bécsi politika ellen. A Gyáralapító Társaságban pedig a Védegylettől távolmaradó, a Habsburgokkal együttműködni akaró, de ugyanakkor az ország fejlődését is kívánó elemeket tömörítette.

A Kossuth által létrehozott egyesületek nem vezettek és gyarmati körülmények között nem is vezethettek kellő gazdasági eredményre. A sikertelenség Kossuthot mindinkább rádöbbszentesítette a *politikai függetlenség* hiányának tarthatatlanságára. Védegyleti búcsúbeszédében ki is jelentette, hogy az egyesületi tevékenység nem pótolhatja a politikai függetlenséget: „szociális úton védvámot nem lehet rendezni”. (*Magyar Szózatok*. 200. old.)

Az egyesületek politikai eredményei mégis óriásiak voltak. Hatalmas szervező és agitációs működésük következtében a nemesség egyre nagyobb része döbbszentesítette rá a gyarmati helyzet tarthatatlanságára.

III.

Az ország függetlenítéséért, önálló ipari fejlődéséért vívott harc szükségszerűen kiélezte az ellentétet Béccsel. Amíg csak az Ausztriába irányuló agrárexport megkönnyítéséért folyt a küzdelem, addig az érdekellentétek nem voltak áthidalhatatlanok, hiszen ez a követelés nem érintette az ország *gyarmati* helyzetének kérdését. De az ország *önálló ipari fejlődésére* irányuló törekvések már Magyarország gazdasági függetlenítésén keresztül a gyarmati helyzet megszüntetését tűzték ki célul.

Kossuth tudta, hogy a harc kiéleződik, s mozgósította az erőket. Széles *nemzeti egységfrontra* törekedett. A közép-nemességet tekintette a belső átalakulás és a nemzeti függetlenségi mozgalom vezető erejének. A főnemeseket igyekezett semlegesíteni, megnyugtatva őket, hogy a közép-nemesi vezetés róluk sem fog megfélemlkezni. A polgársággal szövetkezni kívánt. A polgárság országgyűlési befolyásának növelése végett javasolta a városi önkormányzat átalakítását, hogy abban és az országgyűlésre küldött városi képviselőben valóban a polgárság, az ipar, a kereskedelem és a pénzügyek képviselői vegyenek részt, nem pedig a régi feudális céhszervezetek küldöttei.

Kossuth tisztán látta azt is, hogy a nemesség nemzeti mozgalmának sikere, az ország önálló ipari fejlődésének megvalósítása elsősorban attól függ, sikerül-e *megnyerni a népet* a Habsburgok elleni egységfront számára. A nép megnyerésének feltétele, hogy követeléseinek kielégítése összekapcsolódjék a nemzeti mozgalom sikerével, hiszen „*nemzeti egység* mind közvetlen, mind közvetve *érdekek közössé tétele által* eszközöltetik leghamarább és legbiztosabban... (az én kiemelésem — M. A.), kinek érdekeit a magunkéhoz kapcsoljuk, frigyessünk tesszük azt, habár addig érdeke és törekvése ellenünk volt is”. (*Pesti Hírlap*. 1843. 245. sz.)

Kossuth ebben a kérdésben messze túljutott a haladó középnemesség álláspontján. Hazája társadalmi haladásáért, felvirágzásáért küzdve, eljutott annak felismeréséig, hogy *a haza felemelkedése nem választható el a nép követeléseinek megvalósításától*, s a haza felemelkedése nemcsak egyik vagy másik társadalmi osztály érdeke, ezért *minden hazafias erő* *egyesíteni lehet és kell*, hogy a harc győzelmes legyen. Felismerte, hogy az elavult társadalmi viszonyok kiélezi a belső ellentétet s gyengítik a nemzet erejét: „az úrbéri viszonyok — írta — a nemesség és jobbágyság között az örökös súrlódásnak, örökös ingerültségnek olly magkövét képezik, hogy míg a kölcsönös gyűlöletességnek ezen magköve el nem háríttatik, a népnek a nemességgel érdekekben, érzelemben egyesülése lehetetlen”. (Idézi *Viszota Gyula* említett munkájában. II. kötet 1008. old.)

Ez a felismerés meghatározta Kossuth helyes gazdasági szemléletét is. Szemben azokkal a magyar gazdaságpolitikusokkal, akik a feudalizmus válságának kiéleződése előtt elsősorban az értékesítési problémát akarták megoldani, s a feudalizmusnak csupán a termékek szabad forgalmát akadályozó korlátait látták, Kossuth a feudális viszonyokban gazdasági sikon elsősorban a *termelés* fejlődésének akadályát látta. A feudalizmus válságának kiéleződése előtérbe állította a termelés problémáját. Kossuth a termelőerők és a termelőviszonyok összhangjának hiányát ennek következtében úgy ragadta meg, hogy szerinte a feudalizmus bilincsekbe veri a nemzet gazdagságának forrását: a munkát és a szorgalmat. A *munkának* és a szorgalomnak a *nemzeti gazdagság* forrásaként való feltüntetése határozottan *polgári* szemléletre vall. A feudális földesúr gazdagsága a földön, tehát egy természeti tényező feudális tulajdonán nyugodott, és ez azt a látszatot keltette, mintha a természet volna a földesúr gazdagságának forrása. A feudalizmus válságának kiéleződése azonban csökkentette a közvetlen termelők termelési érdekelttségét, a munka egyre terméketlenebbé vált és a földesúr jövedelme csökkent. A jobbágmunka terméketlenségét látva, gondolkodóink rádöbbenetek arra, hogy hiába bőkezű a természet, ha a közvetlen termelő *nincs érdekelve* a munkában, munkáját nem végzi szorgalmasan, s ennek következtében a földbirtokos osztály és az egész ország elszegényedik.

Kossuth szenvedélyesen ostromozta a feudális termelőviszonyokat, és megmutatta, milyen károsan hatnak a termelésre: „... a robot és a dézsma a restségnek, naplopásnak, ipartalanságnak, szándékos csalásnak, minden-

nemű erkölcstelenségnek pokol-iskolája.” (*Hetilap*. 1846. 60. sz.) „A földesúr majorságait Isten napját lopó robot munkákkal láttuk művelni.” (*Hetilap*. 1846. 2. sz.) „... az adózónak érdekében van, hogy összes terméke kevesebb legyen.” (*Pesti Hírlap*. 1841. 70. sz.) „Minél nagyobb hatást gyakorol a munka és tökeerő a földtermékre, a dézma annál kártékonyabb, mert a földműves érdekét ellentétbe teszi a föld javításának érdekével.” (*Pesti Hírlap*. 1841. 70. sz.) „Ha látjuk, hogy a föld népe nagy részben munkátlan, rest és tunya: ismét hajlandók vagyunk azt hinni, adjuk meg neki, anélkül, hogy a földbirtokosnak csak egy fillérnyi kárt is okoznánk, a szabad föld varázsingerét és a tunyaság szörnyének egyik agyarát szakítottuk ki.” (Kossuth. Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. 155. old.) Szabadság a javak világában, ez szükséges ahhoz, hogy „édes hazánk földjének szunynyadó termékenységet felébresztve, termékeinket megkettőztesse”. (*Pesti Hírlap*. 1841. 64. sz.) Az örökváltság révén „a jobbágynak természetű ereje egyik legkárosabb bilincstől megszabadulna”. (*Pesti Hírlap*. 1841. 69. sz.)

A feudális bilincsek gátolják a hazai ipar kibontakozását is: „... a gyárnok nem nemes ember létére földbirtokot nem szerezhethet; százezrekbe kerülő telepeket pedig okos ember béresföldre nem épít... Mit szóljunk végre a polgárnak, mit a gyárnoknak ótalmáról? eléggé van-e ő bátorságosítva személyére és vagyonára nézve? van-e tisztos, becsületes státus polgári állása?” (*Pesti Hírlap*. 1843. 293. sz.)

Kossuth messzire jutott a társadalmi fejlődés lényegének felismerésében. Meglátta, hogy a termelőviszonyok gátolhatják vagy előrelendíthetik a termelőerők fejlődését, de a termelőviszonyokat nem tudta elválasztani a belőlük fakadó és őket szolgáló jogi felépítménytől. A termelőviszonyokat azonosította a jogi felépítménnyel, a jogi törvényekkel. A feudális termelőviszonyok gátló hatását a feudalizmust szolgáló jogi törvények hatásként fogta fel: „... az egésznek jólétét egyesek képzelte javának feláldozó törvények magát a föld termékenységet is mintegy békóba szoríthatják...” A „munkát és szorgalmat törvények által növelni, törvények által csökkenteni lehet”. (*Pesti Hírlap*. 1841. 81. sz.) „A törvényhozónak egyetlen szavára lehullhatnak a jobbágyföldnek természetcsökkentő dézmabilincsei.” (*Pesti Hírlap*. 1841. 69. sz.) A termelésre oly káros feudális viszonyokat pedig az emberek törvényhozás útján teremtték.

Akármennyire fonák ez az idealista szemlélet, Kossuthnak mégis ideológiai fegyvert jelentett a feudalizmus ellen. *Forradalmi* gondolat volt az, hogy a feudalizmus nem a gondviselés által létrehozott örök, természetes rend, mint a feudalizmus ideológusai hirdették, hanem társadalmi, emberi képződmény. Ha a feudalizmust emberek hozták létre törvényhozás útján, akkor az emberek törvényhozás útján meg is változtathatják ezt a rendet. Ezt a forradalmi gondolatot fogalmazta meg a *Pesti Hírlap*ban: „Első elvünk az, hogy eltörölhetetlen örökös törvényt el nem ismerünk.” (Az én kiemelésem — M. A.) (*Pesti Hírlap*. 1842. 191. sz.)

Kossuth hevesen sürgette a tarthatatlan és káros feudális viszonyok megszüntetését. 1841-ben a nemesség még csak a szabad egyezkedésen ala-

puló jobbágyszabadítást fogadta el. Kossuth többet követelt: kötelezni a nemességet a jobbágyszabadításra. „A földnek felszabadítása szabad egyezés útján — írta — a világon sehol egészen végbe nem ment, a kényszerítő törvényt sehol a világon ki nem kerülte: szívre kezünket uraim! hisszük-e, hogy mi kikerülhetjük?” (*Pesti Hírlap*. 1841. 13. sz.)

Ezzel a követeléssel Kossuth nem szakadt el a nemességtől. Ellenkezőleg: a középnemesség vezetésével akarta a nemesi programmon túlmenő átalakulást megvalósítani.

Magyarországon a gyarmati viszonyok miatt a feudalizmus válságának kiéleződésekor még nem volt olyan fejlett polgárság, amely a társadalmi átalakulás vezető erejévé válhatott volna. Csak a polgárosodó középnemesség vállalhatta ezt a szerepet. Ez a körülmény sajátos színt adott Kossuth antifeudális nézeteinek. A feltörekvő burzsoázia a feudálisokkal szemben magát dolgozóként igyekezett feltüntetni, s megvetéssel szólt a feudálisok tétlenségéről. Kossuth, a polgári átalakulás középnemessi bajnoka, a középnemességet állította így szembe a főnemességgel. Óvakodott ugyan attól, hogy ujjat húzzon a főnemésekkel, hiszen a nemzeti harc azt követelte, hogy semlegesítse őket, munkáiban a főnemések mégis úgy jelentek meg, mint *pazarlók*, akik vagyonukat *ésszerűtlen* dolgokra, birtokuktól távol, külföldi, főképp bécsi költséges tartózkodásra stb. költik, míg a középnemesség *az ész és a szorgalom* megtestesítője, „hisz minden javítók között ő az, aki *legszorgalmasabb, legértelmesebb* (az én kiemelésem — M. A.), ki egy-szersmint legtöbb sikerrel javít”. (*Pesti Hírlap*. 1842. 127. sz.)

De a középnemesség nem tudta követni Kossuthot. A középnemesség ingadozó magatartása, valamint Bécs és a főrendek ellenkezése folytán az 1843—44-es országgyűlés elhalasztotta a döntést az örökváltság és az ősiség ügyében; a közteherviselés pedig megbukott ezen az országgyűlésen. Kossuth ugyan számított a nemesség idegenkedésére, s fokozatosan kívánta a közteherviselést megvalósítani, de a nemesség irtózott attól, hogy bármilyen kis csorba essék a nemesi adómentesség elvén.

Kossuth azonban nem csüggedt. A gyakorlati politikai harcok egyre több tapasztalattal gazdagították, s szertefosztatva hamis illúzióit, mindjobban hozzásegítették a helyes politika kialakításához. Megértette, hogy a nemesség *egymaga* képtelen a tőkés termelés akadályainak eltakarítására. Egyre tisztábban látta, hogy nem lehet csak a nemesség felvilágosodásától várni a feudális viszonyok megszüntetését.

Az 1843—44-es országgyűlés tapasztalatain okulva így írt: „... a nemzeti újjászületés nagy munkáját végbeinni a nemességben nemcsak elegendő tehetség, hanem elegendő akarat sincs, sőt többet mondok — lélektani törvények szerint nem is lehetséges” (*Pesti Hírlap*. 1844. 319. sz.), hiszen „a kiváltságosok többsége sohasem lesz a kiváltságosok ellensége (az én kiemelésem — M. A.), mert ez minden esetre abnormis, nem természetsszerű állapot volna”. (Idézi Vízota említett művében. II. kötet 293. o.)

Kossuth itt már messze túlnőtt azon a racionalista illúzión, hogy csak a nemességet kell felvilágosítani és megnyerni, s akkor törvényhozási úton.

megvalósítható a társadalmi átalakulás. Éppen ebben állt Kossuth nagysága: a legfontosabb kérdés eldöntésében le tudta vetni nemesi korlátait és fel tudta ismerni a történelem logikáját. Továbbra is vallotta a nemesi vezetés szükségességét, de a nemesi ingadozással szemben egyre határozottabban fordult a nép felé. Már a közteherviselés megbuktatásakor megértette: „Megbuktathatják, mert míg a népnek szava nincs, könnyebb dolog sincs, mint a közadóztatást megbuktatni!” (*Hetilap*. 1846. 100. sz.) Követelte a nép politikai jogait: „...szélesbíteni az alkotmányosság talapzatát, s az igazság és testvéries honszeretet erős kapcsával egyesíteni az elágazott néposztályokat, ez az, mitől létünk függ”. (Idézi Viszota, említett művében. II. kötet. 291. old.)

A nemességgel szemben a meggyőzésen kívül egyre inkább alkalmazta a követelést és a fenyegetést. Figyelmeztette a földesurakat, hogy a habozásnak egyre nagyobb lesz az ára. A nemesség vezető szerepe és az egész nemzeti mozgalom sikere forog kockán, ha nem sikerül a népet megnyerni. A galíciai parasztmozgalom csak növelte aggodalmát. Félt, hogy a Habsburgok nálunk is felhasználják a parasztok elégedetlenségét a nemesség függetlenségi mozgalmának letörésére.

Kossuth egész tevékenységének legfontosabb motívuma az volt, hogy „a liberális nemességet a népi közvélemény nyomása alá helyezte és így hajtotta előre”. (*Révai*. Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra. 1948. 135. old.) A néptömegek forradalmi mozgalmára támaszkodva, kiragadta a polgári átalakulás ügyét abból a zsákutcából, ahová a rendi országgyűlések juttatták.

A polgári átalakulás kérdésében az 1847—48-as utolsó rendi országgyűlés is ingadozott. Nyilvánvalóvá vált, hogy a rendi országgyűlés nem alkalmas a polgári fejlődés feudális és gyarmati akadályainak elhárítására, hiszen az uralkodóosztály nem akarhat gyökeres átalakulást. De ez veszélyeztette a nemzeti mozgalmat is. A polgári átalakulás ügyét csak külső, a nemességen kívülálló erők szabadíthatták meg reménytelen helyzetéből.

A bécsi és a párizsi forradalom híre, a hazai parasztforradalom fenyegető réme, a pesti nép megmozdulásai a nemesség akarata ellenére kirántották az országgyűlést a nemesi rendiség kátyújából. Kossuth, felismerve a történelmi helyzetet, kezébe ragadta az országgyűlés irányítását. Megszerezte a vezetést a középnemesség részére, s kihasználva a középnemességnek a forradalomtól való félelmét, a polgári átalakulás programját messze túlhajtotta a rendi kereteken.

A jobbagyság nagy többsége számára azonnal megszűnt az úrbéri terhek jelentékeny része anélkül, hogy a megváltás terhei közvetlenül a jobbagyság vállaira nehezedtek volna. A hadügynek, a pénzügynek, a kereskedelemügynek és ezáltal a vámügynek az osztrák kormánytól való függetlenítése hatalmas lépést jelentett a nemzeti függetlenség felé. A forradalmi tömegek mozgalmára támaszkodva Kossuth előrement a végső következtetésig, az 1848-as polgári forradalomig, melynek ideológiai előkészítésében gazdasági eszméinek is nagy szerepük volt.

SOÓS GÁBOR

A moszkvai mezőgazdasági kiállítás tanulságai

A Szovjetunió Kommunista Pártja központi vezetőségének 1953 szeptemberében és 1954 márciusában tartott teljes ülése alapján a párt és a szovjet kormány határozatot hozott a mezőgazdasági termelés további fejlesztéséről, az életszínvonal emelését szolgáló közszükségleti cikkek termelésének bővítéséről.

A szovjet nép már eddig is hatalmas eredményeket ért el e nagyjelentőségű határozat végrehajtásában, s ezek az eredmények azt mutatják, hogy a párt és a kormány határozatai maradéktalanul megvalósulnak.

A szocialista mezőgazdaság nagyszerű seregszemléje

A Szovjetunió szocialista mezőgazdaságának legfrissebb eredményeit, további fejlődésének távlatát mutatja be a Szovjetunió mezőgazdasági kiállítása, amely 1954 augusztus 1-én nyílt meg Moszkvában.

A kiállítás hatalmas eszköz a szocialista mezőgazdasági termelés propagálására, a kiváló termelési eredményeket elért kolhozok, szovhozok és gépállomások élenjáró termelési módszereinek megismertetésére. Anyaga, nagy segítséget nyújt a népi demokráciáknak is mezőgazdasági termelésük fejlesztéséhez. A kiállítás művészi kivitele, hatalmas mérete és a kiállított anyag óriási változatossága szemléltetően mutatja a szovjet emberek alkotóerejét, a Szovjetunió gazdagságát. A több mint 360 kat. hold területen épült kiállítás világviszonylatban is felülmúl minden eddigit. A kiállított anyag 75 hatalmas pavilonban és 230 különféle egyéb helyiségben kerül bemutatásra.

A szovjet mezőgazdaság e roppant seregszemléjén 3901 kolhoz, 412 gépállomás vesz részt, s több mint 105 000 élenjáró termelő módszerét ismerteti, híven a kiállításnak az élenjáró tapasztalatok megismertetésével és széleskörű elterjesztésével, a mezőgazdasági dolgozók szaktudásának emelésével kapcsolatos feladatához. A kiállítás megnyitása óta a mezőgazdasági dolgozók nyilvános népi egyetemévé vált.

Ez a kiállítás megmutatja a szocialista mezőgazdaság fölényét a termelés gépesítése, a fejlett agro- és zootechnikai módszerek, valamint a haladó mezőgazdasági tudomány alkalmazása révén elért hatalmas termelési eredmények tükrében.

A növénytermelés hatalmas eredményei

A Szovjetunió növénytermelése az egyes növények termésátlagait tekintve, világrekordokkal büszkélkedik. A kolhozok és a szovhozok sztahanovista termelői a következő, eddig nem látott termésátlagokat érték el:

Tavaszi buza	111 q/ha
Őszi buza	80 „
Rozs	84 „
Tavaszi árpa	120 „
Rizs	171 „
Kukorica	231 „
Köles	201 „

Ezek az eredmények sztahanovista táblákon születtek, de sokezer szovhoz, kolhoz, számos körzet és terület ért el többezer hektáron is nagy termelési eredményeket. Így például a Cskálov-területi petropavlovszki gabonatermelő szovhoz 1953-ban 22 809 hektár területen átlagosan 20,8 q gabonafélét termelt, benne 19 704 hektáron átlagosan 22,4 q tavaszi búzát. A vastánszki körzet több mint 40 000 hektáros őszi búza vetésterületén 25,8 q volt a hektáronkinti átlagtermés.

A Szovjetunió mezőgazdasági termelésének és benne a növénytermelésnek legfőbb feladata a kenyérgabonatermelés és a szemestakarmánytermelés szakadatlan növelése, mert ez az alapja a dolgozók zavartalan kenyérellátásának és az állattenyésztés nagyarányú fejlesztésének. Ezért a kiállításon külön gabonapavilon mutatta be a szemestermésű növények kiváló termelési eredményeit, élenjáró módszereit.

De a növénytermelés többi ágában elért eredmények is a szocialista mezőgazdaság fölényét bizonyítják. Így például a cukorrépatermelésben a Szovjetunió az első helyen áll az egész világon, s a világ cukorrépatermelésének 35 százalékát termeli. 1913-hoz képest 1953-ban a cukorrépatermelés 241 százalékra a termelt cukor mennyisége pedig még jobban, 255 százalékra növekedett, minthogy nemesítéssel, helyes agrotechnikával jelentősen növelték a cukorrépa cukortartalmát. Hasonló arányban emelkedtek a többi ipari növény: a rostlen, a rostkender stb. termésátlagai is.

A mezőgazdasági termelés állandó fejlesztésének eredményeképp a szovjet mezőgazdaság árutermelése nagyon megnövekedett. Az árutermelés 1952—1953-ban gabonában és burgonyában négyszerese, húsban kétszerese, tejben háromszorosa az 1926. évinek.

Mi tette lehetővé, hogy a dolgozók szükségletét kielégítő mezőgazdasági termelés ilyen hatalmas arányban növekedjék? A fejlődés alapja: a

Szovjetunió szocialista mezőgazdasági nagyüzemeinek, a szovhozoknak és a kolhozoknak, valamint a kolhozokat kiszolgáló gépállomásoknak a hálózata. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemek biztosítják a legfontosabb fejlett agrotechnikai módszerek korlátlan alkalmazását és a gépi technika maximális kihasználását, az egész mezőgazdasági termelés növelésének elősegítése céljából.

A *kiállítás növénytermelési anyaga* is híven tükrözi ezt a fejlődést. A földművelés, a szemtermelés, a különböző ipari növények pavilonjai megmutatták, hogy a Szovjetunió mezőgazdasági termelésében milyen magasszínvonalú agrotechnikát alkalmaznak. Minden növénytermelési ágának megvannak a kidolgozott alapvető és fejlett módszerei, amelyeknek alkalmazása nagyhatású a termésátlagok növelésében.

A földművelés pavilonja megmutatta a *talajerőutánpótlás* nagy fontosságát. A talaj *termőerejének fenntartása és állandó fokozása* szempontjából döntő jelentőségű a szervesanyagok utánpótlása: az istállótrágyázás és a zöldtrágyázás. De jelentősen növekszik a Szovjetunióban a műtrágya használata is. Az 1953-ban felhasznált 6 millió tonna műtrágya-mennyiséggel szemben 1964-ig 28—30 millió tonnára kell növelni a műtrágyafelhasználást. Ez arra utal, hogy a talaj termőerejének szervesanyaggal való utánpótlásán kívül a szovjet mezőgazdaság dolgozói a terméseredmények növelésének fontos eszközeként használják fel a műtrágyát is.

A *kemizálás terme* megmutatta azokat az új módszereket, amelyek segítségével a kémiai anyagok felhasználhatók a terméseredmények növelésére. A kiállításon bemutatott mikroelemekkel való trágyázás jelentős termésnövekedést eredményez. Például a feketeföldeken a levelekre permetezett bőrtrágyázás jelentősen növeli a herefélék magkötését, s így a magtermelési eredményeket. Vagy például hektáronként 3 q mangánsalagnak a talajba való bevitele a gabonafélék termésátlagát 38,4 q-ról 40,2 q-ra, a répáét pedig 405 q-ról 429 q-ra növelte.*

Liszenko szovjet akadémikus kidolgozta a szerves- és a műtrágyázás új kombinált módszerét, amely az eddigi kísérleti eredmények tanulsága szerint alkalmas a talaj termőképességének rohamos fokozására. A podszolos talajokon hektáronként 30 q érett istállótrágya (komposzt) és 3 q mész, valamint 3 q foszforliszt vagy szuperfoszfát felhasználásával például átlagosan 10—12 q-s hektáronkénti gabonatermesnövekedést értek el.

* A *bőrtrágyázás* azt jelenti, hogy meghatározott töménységű bőrpermetet permeteznek a virágzás előtt álló here-, vagy magrépavetés leveleire. Ez ösztönzőleg hat a megtermékenyülésre és a magképződésre, s így jelentősen növekszik e növények magtermelése.

A *mangánsalak mikroelemtrágyázásakor* a talajműveléssel egyidejűleg hektáronként 3 q finomra őrölt mangánsalagot dolgoznak be a talajba, a műtrágyázásnak megfelelően. Ez a gabonafélék és a répa vetését gyors fejlődésre serkenti, ami terméshozamnövekedést eredményez.

A mikroelemtrágyázás lényege, hogy minden növénynek a főtápelemeken kívül olyan tápelemszükséglete is van, amely tápelemből kis mennyiség is kedvezően hat a terméseredményre.

Ezek a módszerek és eredmények azt bizonyítják, hogy szervesanyagoknak és műtrágyáknak, valamint egyéb kémiai szereknek a talajféleségekhez és növényfélékhez igazodó helyes alkalmazásával nagyon növelhető a talaj termőképessége.

A terméseredmények növelésének másik fő feltétele a *helyes talajművelés*. A Szovjetunió talajművelése a mélyművelés rendszerén alapszik, de ezt nem alkalmazzák sablonosan, receptszerűen. *Jakuskin* akadémikus világosan kifejtette, hogy a talajművelés, s általában az egész *mezőgazdasági termelés nem tűri meg a sematizmust*. Korábban az illetékes szervek szinte utasításszerűen előírták, hogy minden évben el kell végezni a mélyszántást. Ma már azonban — főleg az őszi gabonafélék alá végzett talajelőkészítéskor — nem minden esetben tartják ezt szükségesnek. Az őszi gabonafélék talajelőkészítésekor inkább arra kell törekedni, hogy kellően beérett, üledett magágyat biztosítsanak, és ne maradjon rögös, hantos a talaj. Természetesen ez nem jelenti a talaj mélyművelési rendszeréről való lemondást. *Malcev* szovjet agronómus a termelési viszonyok, a helyi adottságok mérlegelése alapján alkotó módon foglalkozik a *talajművelés új rendszerének* kialakításával.

A kiállítás bemutatta, hogy azokon a területeken, ahol a gyenge, rosszhminőségű, altalaj miatt nincs lehetőség a termőtalaj mélyítésére, a talaj mélyebb rétegeinek meglazításához forgatás nélküli altalajlazítót alkalmaznak.

A növénytermelési átlagok növeléséhez elengedhetetlenül szükséges a jóminőségű és a helyi viszonyoknak megfelelő fajtájú *vetőmag* biztosítása. A Szovjetunió területén összesen 296 búzafajta, 157 őszi és 139 tavaszi búzafajta termelési körzetét jelölték ki, így szinte minden vidéken megtalálható az azon a területen legjobb termést adó nemesített búzafajta. De hasonló a helyzet a többi növényvel is.

A nagy termést biztosító vetőmagvak termesztésekor általánosan elterjedt eljárás a hibridvetőmagvak szaporítása, elsősorban a kukoricatermesztésben.

A vonalak közötti kettős keresztezésű* hibrid kukoricavetőmag hasz-

* A vonalak közötti kettős keresztezés négy önbeporzó vonal keresztezéséből származik. Tehát az előállításhoz négy, azaz két pár szülőfajtakukoricát választunk ki. A kiválasztott kukoricafajtákat 7—8 évig önbeporzással szaporítják, aminek következtében a növény erősen degenerálódik. Az így kapott egyedekből a *legbővebben termő, legellenállóbb egyedeket választják ki*, és először két-két fajtát kereszteznek egymással, majd a kapott két hibridet ismét keresztezik egymással, azaz négy vonal között kétszeres keresztezést végeznek.

Az így előállított kukoricavetőmaggal végzett vetés *nagy termőképességű, ellenáll a megdőlésnek és az üszögnek, a csövek magasabban helyezkednek el, és ez kedvez a gépesítésnek*. A Szovjetunió Országos Növénynemesítő Intézete által előállított Vir 42-es, vonalak közötti kettős keresztezésből származó hibrid kukoricavetőmag három évig érezteti termésnövelő hatását, az első évben 30—35 százalék, a másodikban 20—25 százalék, a harmadikban 10—12 százalékos mértékben. A negyedik évben a hibridhatás megszűnik.

nálata hektáronként 8—12 q-s termésátlagnövekedést, vagyis 30—35 százalékos termésnövekedést biztosít.

A vetés fejlett módszerei közül a gabonafélék sűrűsorú vetését és a kapásnövények *négyzetes* fészkes vetését erre a célra készült, most már nagy tömegben gyártott gépek segítségével végzik.

A felsorolt néhány növénytermelési munkafolyamat is bizonyítja, hogy a Szovjetunió növénytermelésének fejlesztése mennyire összefügg az agrotechnikai módszerek szinte korlátlan alkalmazási lehetőségeinek kihasználásával.

A gépesítés és a munka termelékenységének magas színvonala

A mezőgazdasági termelésnek és különösen a mezőgazdasági munka termelékenységének döntő fontosságú kérdése, hogy milyen mértékben gépesítjük a mezőgazdasági termelés egyes munkafolyamatait, milyen arányban helyettesítjük gépek munkájával az emberi munkát.

A kiállítás megmutatta azt a hatalmas fejlődést, amelyet a Szovjetunió *a mezőgazdasági termelés* egyes munkafolyamatainak *gépesítésében* elért. A szovjet ipar a háború utáni években több mint 200 saját konstrukciójú gépet szerkesztett, s megkezdte ezek gyártását. A kiállításon 1200 traktort és különböző mezőgazdasági gépet mutattak be. Megállapíthatjuk, hogy a Szovjetunióban már a mezőgazdasági termelés minden munkafolyamatára kialakultak azok a géptípusok, amelyek biztosítják a teljes gépesítést. Az SZ 80-as nehéz traktoroktól egészen a HTZ 7-es könnyű kerti traktorokig, a villanytraktortól a lánctalpas Univerzál traktorokig megvannak a különböző adottságú termelési területeken a különféle munkafolyamatok elvégzésére legalkalmasabb erőgéptípusok, amelyek százezerszázmra dolgoznak Szovjetuniószerte.

A P 5—35 P altalajlazítóval felszerelt ötös eke, a PO—3—40 gyártmányú háromtestű váltóeke, az egyirányú tárcsa (disztiller), valamint a kiegészítő talajmunkát végző munkagépek, a fogasok, hengerek és tárcsák tömegei bizonyították, hogy a szovjet mezőgazdaság rendelkezik az egyes talajfeleségeknek megfelelő korszerű talajművelés valamennyi gépével.

A sűrűsorú gabonavetőgép, a műtrágyaszórásra is alkalmas kombinált vetőgép, a drótvezérlésű négyzetbe vetőgép a fejlett vetési módszerek alkalmazását segítik elő. A 12 soros kultivátor, a 8 m vágószélességű Sz 8-as gabonakombájn, a 10 órás műszakonként 8 hektár takarmányt betakarító silózókombájn, a cukorrépakombájn, a kukoricabetakarító kombájn mind nagyszerű bizonyítékai annak, hogy a növénytermelés gépesítése révén az ember felszabadul a nehéz munkafolyamatok elvégzése alól. Ez egyszersmind a munkatermelékenység hatalmas növekedésének is forrása.

A *munkatermelékenység nagyarányú növekedését* mutatják a kiállítás anyagához tartozó üzemgazdasági számítások. Például a burgonyatermelés hektáronkénti munkaerőszükséglete gépesítés nélkül 91,8 munkanap volt. Most, miután a talajművelésen kívül megoldották a burgonya

vetésének, ápolásának és a termés betakarításának gépesítését is, a hektáronkinti munkaerőszükséglet 14,7 munkanapra csökkent, vagyis a munkatermelékenység több mint hatszorosra növekedett.

Ugyanez a helyzet az egyes munkafolyamatok különböző gépesítési módszereit illetően. Például a permetezés napi teljesítménye kézi permetezés esetén 0,4 hektár, fogatos permetezéssel 2,5 hektár, motoros permetezéssel 5 hektár, repülőgéppel 120 hektár. Nem kell külön magyaráznunk, hogy az egyes munkafolyamatok gépesítésével, de különösen egy-egy növény termelésének komplex gépesítésével mennyire fokozható a növénytermelés minden ágában az egy munkaerőre jutó termékmennyiség.

A gépesítés hatalmas arányairól is szemléletes képet kaptunk. Hogy csak egy-két példát soroljunk fel: az északkaukázusi területen a szántást 99,9 százalékban, a vetést 97 százalékban gépesítették, s a gabonának 93 százalékát, a napraforgónak pedig 80 százalékát takarítják be kombájnnal. A cukorrépatermelés egyes munkafolyamatait szovjetuniói átlagban a következő arányban gépesítették: a szántást 95, a vetést 94,6, a szedést 79,4, a szállítást pedig 91,1 százalékban. A cukorrépatermelés hektáronkinti munkaerőszükséglete jelenleg 58,1 munkanap, de ez az idő a munkafolyamatok teljes gépesítésével 36,6 munkanapra csökkenthető.

A növénytermelés gépesítésének ez a foka, a munkatermelékenység *ilyen arányú* növelése csak szocialista nagyüzemi mezőgazdasági termelés esetén lehetséges. A gépek korlátlan kihasználása általában csak nagyüzemekben biztosítható, az új típusú gépek gyors elterjesztése pedig kizárólag a szocialista társadalmi rendben alapuló mezőgazdasági nagyüzemekben érhető el.

A kolhozokban a gépi munkát a gépállomások végzik. Ma már több mint 9000 gépállomás van a Szovjetunióban, s ezek a mezőgazdasági termelés minden ágában segítséget nyújtanak a kolhozoknak. A kiállításon egyébként egy teljes gépállomást mutatnak be.

A szocialista mezőgazdaság fölényét biztosítja az is, hogy a tudomány új termelési módszerek kidolgozásával, új növényfajták előállításával szüntelenül segíti a termelést. A szovjet mezőgazdasági tudomány a legszorosabb kapcsolatban van a gyakorlattal. Ezt bizonyította a kiállítás is. A kolhozok és a szovhozok nagy termelési eredményei mellett ott láthattuk a kutatóintézetek kinemesített növényfajtáit, amelyek termelése széles körben megvalósulhat. Liszenko akadémikus már előbb említett trágyázási módszere, Cicin akadémikus növény-nemesítő búzafajtái, mint például az 599-es hektáronként 50 q-t, az N 1-es hektáronként 70 q-t termő búzafajta, s a kísérleti intézetek eredményeinek hosszú sora mind a szovjet tudomány nagy segítségéről tanúskodik.

A szocialista mezőgazdasági termelés nagyarányú fejlesztését elősegítik a Szovjetunió belső tartalékai. Ilyenek elsősorban a keleti területeken lévő *szűzföldek*, amelyek megművelésében máris hatalmas eredményeket értek el. A terv az volt, hogy a következő években 13 millió hektár szűzföldet vonnak művelés alá, de az idén már 12 millió hektár

területet vetettek be és készítettek elő a jövő évi termelésre. A Szovjetunióban még 40 millió hektár ilyen terület van. Ez a terület több mint négyszerese Magyarország egész szántóterületének.

Az árterületek és a lápok megművelése elsősorban az ipari növények, a zöldségfélék és a takarmánynövények termelése szempontjából biztosít jelentős tartalékot.

A termésátlagok növelésének jelentős tényezője: az öntözéses termelés kiterjesztése. Erre a Szovjetunióban a kiállítás vízgazdálkodási pavilonjában bemutatott eredmények és tervek szerint beláthatatlan lehetőségek vannak.

A szántóföldi növénytermeléshez hasonló eredmények születtek a zöldség-, a gyümölcs- és a szőlőtermelés területén is.

A burgonya- és a zöldségtermelési pavilon bemutatta a zöldségtermelés gépesítésének lehetőségeit. Például a moszkvaterületi *Szocializmus hajtásai* kolhozban eddig a paradicsom soros ültetésekor egy hektár megművelésére 52 nap kellett, a négyzetes fészkes ültetéskor azonban a munkaerőszükséglet a felére csökkent. A városok és az ipari központok friss zöldségfélékkel való ellátása céljából a Szovjetunióban egyre több üvegház és melegágy létesül, ezek üzemeltetésére felhasználják a gyárak hőenergiamelléktermékeit is.

A gyümölcs- és a szőlőtermelés pavilonjaiban a gyümölcs- és a szőlőfajták mérhetetlen sokfélesége mutatta, hogy a dolgozók ellátása mennyire központi kérdés. A szovjet gyümölcstermelés a forradalom óta nagyon sokat fejlődött. A Szovjetunióknak 1913-ban csak 655 000 hektár gyümölcsöse volt, 1954-ben már 2 400 000 hektár a gyümölcssterület. 1960-ig a kolhozok kollektív gyümölcsöseinek területe eléri a 3 millió hektárt, a háztáji gyümölcsösök területe pedig az 1 800 000 hektárt.

Hasonlóan nagy a fejlődés a szőlőtermelésben. Az ötéves terv folyamán 60 százalékkal növelik a Szovjetunió szőlőtermő területeit.

A kiállítás a területi fejlesztésen kívül bemutatta a nagyüzemi gyümölcs- és szőlőtermelés fejlett módszereit is: ezek biztosítják a gépesítés korlátlan lehetőségét és a terméseredmények növekedését.

Az állattenyésztés fejlődése és eredményei

A mezőgazdasági termelés másik főágában, az állattenyésztésben is hatalmas fejlődésről tanúskodik a kiállítás. Megmutatja, hogy a háború után rövid idő alatt milyen jelentős mennyiségi növekedést és minőségi javulást ért el a Szovjetunió állattenyésztése. Az alábbi számok jelzik a mennyiségi fejlődést:

	1946-ban millió	1953-ban darab
Szarvasmarha	47,6	63
Benne tehén	22	26
Juh	70	135,9
Sertés	10,6	47,6
Ló	10,7	16,3

Az állatállomány jelentős növekedése teszi lehetővé, hogy a dolgozók ellátásához szükséges *állati termékek állami begyűjtése* állandóan bővüljön. Az alábbi számok jelzik a begyűjtött mennyiség növekedését:

	Állami begyűjtés	
	1952-ben	1954-ben
	millió	tonna
Hús	3	4,1
Tej	10	14,3
Gyapju	182	230
Tojás	2,6	4,3

A begyűjtés fejlődése fontos tényezője a dolgozók életszínvona-emelkedésének, az SZKP szeptemberi határozata végrehajtásának.

A kiállítás híven tükrözi az élenjáró kolhozoknak és szovhozoknak a különböző állatfajták tenyésztésében alkalmazott módszereit és az elért kiváló eredményeket. Egyszersmind utal az állattenyésztésben kitűzött célokra és elérésük lehetőségére. Íme néhány adat az állattenyésztési részből:

	A bemutatott állatok	
	mennyisége (darabban)	fajtája (szám szerint)
Szarvasmarha	720	40
Juh	850	70
Sertés	300	25
Ló és teve	150	36
Szárnycsőr	kb 10.000	43

A szovjet állattenyésztők egyes fajtáknál rendkívül nagy hozamokat érnek el. Például a kozlromai tehenek között számos olyan egyed van, amely évente 10—12 ezer liter 3,3—4,5 százalékos zsírtartalmú tejet ad. A holmogori, a jaroszlavli és sok egyéb fajta szintén kiváló tejtermelő. A kiállításon tömegével láttunk évente 5000—6000 kg tejet adó tehenet, de a 10 000 kg-nál is többet tejelő tehenek sem ritkák.

A sertések közül különösen a nagy fehér és a fekete-tarka mirgorodi sertésfajta ért el kimagasló eredményeket.

A juhajták közt megtalálhatjuk a finom merino különböző tájfajtáitól a zsírfarkú kurdjuhig a legkülönfélébb juhféleket.

A lovak közt az Orlov-ügetők, az orosz ügetők, a doni és a budjonij fajták vonták elsősorban magukra a figyelmet, mint nagy tenyészértékű állatok.

A szovjet állattenyésztők a lakosság ellátása végett nagy gondot fordítanak a szárnyasállatok — különösen a tyúkfajták — tenyésztésére. A tyúkfajtáknál a minél nagyobb tojáshozamon kívül a hústermelés fokozása is fontos feladat. A kiállításon bemutatott moszkvai fehér tyúkfajta évente 160—170 darab tojást ad, súlya pedig eléri a 2 kg-ot.

Az állattenyésztés ilyen nagyarányú fejlődését, az állati termékmeny-nyiség szüntelen növekedését a kiváló állatfajtákon kívül az élenjáró *tenyésztési módszerek és az állattenyésztési munkák gépesítése biztosítja.*

A legfontosabb tenyésztési módszerek: a fajta legkiválóbb termelő-képességű egyedeinek kiválasztása, a gondos ápolás, a bőséges takarmá-nyozás. A fejlett módszerek — például a szarvasmarhatenyésztésben az egyedi takarmányozás, a mesterséges borjúnevelés — meghonosítása még-inkább fokozza az állatok hozamát.

A kiállítás bebizonyította, hogy a mezőgazdasági termelésben, s külö-nösen az állattenyésztésben milyen nagy szerepe van *a nők munkájának.* Az állatgondozók többsége nő.

A Szovjetunióban a kiállítás tanulsága szerint a munkafolyamatok *gépesítése révén az állattenyésztésben is jelentősen nő a munka terme-lékenysége.* Bemutatták a teljesen gépesített takarmányelőkészítő és fel-dolgozó kamrát, amelyben emberi munkaerő úgyszólván csak a gépek kezeléséhez szükséges. A tejtermelésben a fejés gépesítésével, a juh-tenyésztésben a gépesített gyapjúnyírással, a szárnyasállatok hizlalásában pedig a tömés gépesítésével növelik a munka termelékenységet.

A Szovjetunió az egész mezőgazdasági termelés szolgálatába állította a *villamosenergiát.* A kiállításon külön termék mutatják meg a mező-gazdaság villamosításában elért eredményeket. Külön kiállítási rész jutott a Sztálin-területi gorlovszki körzet *Május 1* szovhozának, amely elsőként villamosította üzemében az összes termelési folyamatokat. Ezzel az elmúlt évben több mint 1 100 000 rubelt takarított meg. Ezenkívül megismerke-dünk az élenjáró kolhozok, szovhozok egész sorának a helyi villamos-energia felhasználásában elért eredményeivel. A Szovjetunió hatalmas vízrendszere teljesen lehetővé teszi, hogy a villamosenergia igen nagy és egyre fokozódó szerepet töltsön be a mezőgazdasági termelésben, az emberi munka megkönnyítésében és a termelés olcsóbbításában.

A kiállítás tanulságai

A kiállítás az egész mezőgazdaság fejlesztésének, a terméseredmények fokozásának, az állati termékek növelésének döntő eszközéként jelöli meg az *élenjáró termelési módszerek széleskörű elterjesztését.* A Szovjet-unió mezőgazdasági dolgozói tömegesen tanulmányozzák ezeket a mód-szereket, amelyek elterjesztése, széleskörű alkalmazása a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének minden ágában óriási jelentőségű a mező-gazdasági termelés eredményessége fokozásának, a mezőgazdasági áru-bőség megteremtésének szempontjából.

A kiállítás rávilágít, hogy növelni kell az *egységnyi megművelt terü-letre jutó mezőgazdasági termékmennyiséget.* Az élelmiszerbőség és

a nyersanyagbőség megteremtéséhez például az állattenyésztés vonatkozásában az szükséges, hogy minden 100 hektárnyi megművelt területen 260 mázsa tejet, 27 mázsa húst termeljenek, 20 szarvasmarhát, közte 10 tehenet tenyészessenek 2500—2600 literes évi átlagtejhozammal, s minden 100 hektárnyi szántóterületen 30 mázsa sertéshúst termeljenek, 340 tyúkot tartsanak legalább évi 110 darabos tojáshozammal. A kiállítás már megmutatta az élenjáró kolhozok, szovhozok ezirányú eredményeit. Például a moszkvaterületi *Sztálin*-kolhozban 100 hektárnyi mezőgazdaságilag művelt területre összesen 55 darab szarvasmarha, közte 28 tehén, 70 darab sertés, 17 darab juh és 627 darab baromfi jut. Az állattenyésztésből egy hektár mezőgazdasági területre jutó bevétel 3510 rubel. De nemcsak az állattenyésztés kapott feladatokat, hanem az összes mezőgazdasági termékekre vonatkozólag megállapították, hogy adott területegységen mekkora termelést kell elérni a termékbőség biztosítása végett.

A kiállítás megmutatta *e feladat megoldásának módszereit*. Ezek a következők:

- a mezőgazdasági termelés belső tartalékainak felhasználása, elsősorban a megművelhető területek művelés alá vétele;

- az élenjáró termelési módszerek, agro- és zootechnikai eljárások széleskörű elterjesztése;

- a mezőgazdasági termelés minden munkafolyamatának maximális gépesítése;

- a haladó szovjet mezőgazdasági tudomány kutatásainak továbbfejlesztése, új, nagy termőképességű növényfajták, nagyhozamú állatfajták nemesítése, illetve tenyésztése, új termelési és tenyésztési módszerek kidolgozása és ezeknek a gyakorlatban való gyors meghonosítása;

- a mezőgazdasági dolgozók szakmai képzésének állandó fokozása, s különösen a mezőgazdasági üzemek vezetői szakképzettségének emelése.

A kiállítás bebizonyította, hogy a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének fejlesztésére vonatkozó határozatok végrehajtása élő valóság. A szovjet ipar a határozat meghozatala óta többszázezer gépet küldött a mezőgazdasági termelés segítségére. Fokozódott a műtrágyaellátás is. A mezőgazdasági termelésben, de különösen a szűzföldek megművelésében a szakemberek, a mérnökök, az agronómusok és a munkások százezrei dolgoznak. A Szovjetunió vezetői tudják, s a dolgozók is megértették, hogy a népjólét gyors növelésének döntő kérdése a mezőgazdasági termelés gyors fellendítése. Ezért a mezőgazdaság fejlesztése az egész szovjet nép egységes akarata alapján valósul meg. A szövetségi köztársaságok pavilonjai is ezt bizonyították. A szövetségi köztársaságok a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó erőfeszítéseik bemutatásával együttesen juttatták ki- fejezésre a soknemzetiségű Szovjetunió népeinek egységes akaratát.

A Szovjetunió mezőgazdasági kiállításából a szovjet dolgozók sokmilliós tömege ismeri meg a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének eddig elért hatalmas eredményeit, s győződik meg egyúttal arról is, hogy milyen határtalan lehetőségek vannak a mezőgazdasági termelés továbbfejlesztésére. Ez erőt ad minden dolgozónak ahhoz, hogy teljes erejével harcoljon az SZKP és a szovjet kormány által hozott határozatok végrehajtásáért.

A kiállítás ugyan a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének eredményeit és távlatait mutatja be, de mégsem csak a Szovjetunió mezőgazdasági termelésének továbbfejlesztéséhez nyújt segítséget, hanem a népi demokráciák, s köztük a mi mezőgazdasági termelésünk magasabb szintre emeléséhez is.

Milyen tanulságokat vonhatunk le a magyar mezőgazdaság fellendítésének előmozdítása végett a kiállítás tapasztalataiból?

Elsősorban azt kell megállapítanunk, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztésének, a termésátlagok növelésének és az állati termékhozamok emelésének lehetőségét *legjobban a szocialista* mezőgazdasági termelés biztosíthatja. Ezért különös gondot kell fordítanunk arra, hogy állami gazdaságaink, termelőszövetkezeteink és gépállomásaink minél hamarább megszilárdítsák gazdálkodásukat, s mielőbb a mezőgazdaság dolgozóinak példaképévé váljanak.

A kiállítás bebizonyította, hogy a mezőgazdasági termelés során az agrotechnikai és a zootechnikai eljárások alkalmazásában *helytelen és káros minden sematizmus*. Állandóan tanulmányozni kell a Szovjetunió és más országok mezőgazdasági termelését, de az ott megismert módszereket, eljárásokat a mi viszonyainknak megfelelően kell alkalmaznunk.

A termésátlagok növelésében, az állati termékek előállításában sokkal nagyobb gondot kell fordítanunk a mezőgazdaság élenjáró módszereinek ismertetésére és széleskörű alkalmazására.

További tanulság számunkra, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztése, s különösen a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi termelésének megszilárdítása és továbbfejlesztése elképzelhetetlen a mezőgazdasági termelés sokoldalú, nagyarányú *gépesítése* nélkül.

Rávilágított a kiállítás, hogy csak az a *mezőgazdasági tudományos kutatás* töltheti be igazán szerepét, amely megszünteti a kutatás öncélúságát, közvetlenül kapcsolódik a gyakorlathoz, s eredményeit, az új fajtákat, az új termelési módszereket napról napra átadja a gyakorlatnak.

Végül, de nem utolsósorban, rendkívül fontos tanulság, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztése elképzelhetetlen az *egész dolgozó nép egységes akarata és erőfeszítése* nélkül. Ez szükséges nálunk is ahhoz, hogy a pártnak és a minisztertanácsnak a mezőgazdasági termelés fejlesztésére vonatkozó határozatai még biztosabban és még gyorsabban teljesüljenek.

LISKA TIBOR és MÁRIÁS ANTAL

A gazdaságosság és a nemzetközi munkamegosztás*

Az MDP III. kongresszusa megállapította, hogy az életszínvonal tartós emelése csakis akkor biztosítható, ha *fordulatot* érünk el a termelékenység emelésében, az önköltség csökkentésében, vagyis a termelés gazdaságosságának fokozásában.

A gazdaságosság fogalma

A gazdaságosság olyan módszer — mondotta Marx —, amellyel bizonyos eredményt a legkisebb ráfordítások révén érnek el. (Lásd: *Marx. A tőke. III. kötet. 114. oldal. Szikra. 1951.*) Hogy mit tekintünk eredménynek és mit ráfordításnak, az társadalmankint, az illető társadalom alaptörvényétől függően változik.

A tőkés számára az eredmény a profit, a ráfordítás pedig a tőkés módon termeltetett áru önköltsége ($c+v$), vagyis a termék előállításához felhasznált termelőeszközök és munkaerő ára. A tőkés éppen ezért *nem a társadalmi munkával*, hanem csak az *általa megfizetett* munkával takarékoskodik. A termelékenység emelése, amint ezt Marx bebizonyította, a tőkés szempontjából nem okvetlenül gazdaságos, ezért a termelékenység emelkedése a kapitalizmusban nem feltétlen érvényű törvény. A tőkés gazdaságossá teheti a termelést a termelékenység növelése nélkül is, a munkabér leszorításával, a munka intenzitásának növelésével. Ezért a kapitalizmusban a gazdaságosság emelésének döntő módszere: a kizsákmányolás fokozása.

A szocialista és a szocializmusépítő országokban a termékre fordított egész társadalmi munka „ráfordításnak” számít. Nyilvánvaló, hogy a szocialista társadalomban a nemzeti jövedelem felosztásának a felhalmozás

* Egy ideje a gazdaságosság kérdéséről sok helyen folyik vita közgazdászaink körében, de eddig csak nagyon kis részben kerültek a különböző vélemények nyilvánosságra. Liska Tibor és Máriás Antal cikkét azzal a szándékkal bocsátjuk vitára, hogy lapunk legközelebbi számaiban minél több olvasónk segíthesse elő hozzászólásával e cikkben felvetett fontos problémák elméleti tisztázását. — A szerkesztőség

javára történő megváltoztatása nem jelenti a társadalmi munkaráfordítások csökkentését. A szocializmusban a társadalmi munkaráfordítások csökkentésének útja a termelékenység emelése, a termelés szakadatlan növelése és tökéletesítése a legfejlettebb technika alapján.

A szocialista és a szocializmusépítő országokban az „eredmény” a társadalmi szükségletek maximális kielégítése; ennek legfontosabb mutatója *a nemzeti jövedelem szüntelen emelkedése*. A gazdaságosságot a szocializmusban az egész társadalom fejlődése szempontjából kell vizsgálni, ahogy Sztálin elvtárs mondta: „...nem egyes vállalatok, vagy termelési ágak szempontjából és nem egy év távlatában, hanem az egész népgazdaság szempontjából, és mondjuk 10—15 év távlatában”. (Sztálin. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 26. old. Szikra. 1953.)

Általánosságban tehát azt mondhatjuk, hogy a gazdaságosság az alaptörvényben megjelölt cél és eszköz legkedvezőbb viszonyát, legmegfelelőbb összhangját fejezi ki. A gazdaságosság arra válaszol, hogy hogyan lehet az illető társadalomban a meglévő eszközök leghatékonyabb felhasználásával a legjobban kielégíteni az alapvető célkitűzésben megjelölt követelményt.

A gazdaságpolitika szerepe a gazdaságosság vizsgálatában

„A termelékenység növelése, a termelés gazdaságossá tétele a szocializmus győzelmének legfontosabb eszköze, mert kifejezi a termelőerők fejlődésének mértékét, az egész anyagi termelés legjobb hatásfokát, amelynek elérését csak a szocialista termelőviszonyok, a szocializmus gazdasági törvényei teszik lehetővé.”

A gazdaságosság tehát módszer, eszköz, amellyel az anyagi termelés hatásfokát vizsgáljuk. A vulgáris közgazdászok egy része a gazdaságosságot mindenféle emberi tevékenységre értelmezi, s így minden gátlás nélkül beszél például a tanulás, a hadviselés gazdaságosságáról. De a gazdaságosságot nem használhatjuk fel minden társadalmi tevékenység értékelésére, sőt még az anyagi termelés körébe tartozó, értékben mérhető tevékenységek célszerűségét sem mindig gazdaságossági számítások döntenek el. A termelés gazdaságossága mint eszköz alá van rendelve a szocializmus győzelméért vívott osztályharcnak, s így az ország függetlenségének biztosításával, a szocialista termelőviszonyok uralomra juttatásával, a politikai hatalom megszilárdításával, továbbá a szociális és a kulturális színvonal emelésével kapcsolatos gazdasági követelményeket adott esetben a termelés gazdaságosságának rovására kell érvényesíteni.

De más kérdés, hogy a gazdaságosság *rovására*, vagy a gazdaságossági számítások *helyett* érvényesítjük ezeket a politikai szempontokat. Tervezési gyakorlatunk jórészt ez utóbbit tette: igen sokszor gazdaságpolitikai szempontokkal helyettesítette a gazdaságossági számításokat, és egyáltalán nem vizsgálta a gazdaságosságot.

A gazdaságossági számítások gazdaságpolitikai szempontokkal való, sokszor teljesen megokolatlan helyettesítése a gazdaság és a politika össze-

függésének, a politika elsőlegességének téves, mechanikus értelmezésére vezethető vissza. A politika valóban elsőleges a gazdasági vezetésben, de csak akkor és annyiban, amennyiben a gazdasági szükségszerűséget fejezi ki és általánosítja. A politika, Lenin tanítása szerint, a gazdaság sűrített kifejezője, általánosítója és betetőzője. A pártnak a gyakorlat, a tények, a gazdasági törvények figyelmes tanulmányozása alapján kell kialakítania azokat a gazdaságpolitikai elveket, amelyek kiinduló szempontjai mindenféle gazdasági tervezőmunkának. Hogy a gazdaságpolitika valóban helyesen tükrözi, helyesen alkalmazza-e a gazdasági törvényeket, azt az általános politikai helyzet elemzésével egyidejűleg a termelési tényadatok gazdasági elemzésével, s így elsősorban jól megalapozott, körültekintő, gazdaságossági számításokkal kell lemérni. Ha lettek volna ilyen számításaink, akkor ezáltal is sokkal hamarabb és sokkal könnyebben felfedhettük volna a gazdaságpolitikában elkövetett hibákat.

A szocialista társadalomban a gazdaságosság népgazdasági mutatója a nemzeti jövedelem növekedése

Ha a gazdaságosság az eredmény és a ráfordítások viszonya, akkor a szocializmusban az eredményt, vagyis az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítését leghívebben tükröző mutatószám a nemzeti jövedelemben foglalt új használati értékmennyiség növekedése.

Ha a nemzeti jövedelem várható alakulását nem egy évre számítva, hanem 10—15 év perspektívájában vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy azok a reálisan megvalósítható arányok felelnek meg a szocializmus gazdasági törvényeinek, amelyek a soronkövetkező perspektivikusan még tervezhető 10—15 éves időszakban a nemzeti jövedelem maximális növekedését biztosítják. Véleményünk szerint a 10—15 éven belül reálisan elérhető maximális nemzeti jövedelem fejezi ki legjobban a tartós és állandó jövedelmezőségnek azt a legmagasabb formáját, „amelyet a népgazdaság tervezése nyújt”. (*Sztálin. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 26. oldal. Szikra. 1953.*)

Természetesen, a nemzeti jövedelem alakulását sem szabad önmagában vizsgálni. Perspektivikus terveinkben a nemzeti jövedelem növekedésének maximális ütemét csak azzal a megkötéssel tekinthetjük a népgazdasági terv legfőbb mutatójának, ha a terv egyidejűleg biztosítja a szocialista szektor fejlesztésével, a politikai hatalom megszilárdításával, függetlenségünk, védelmi képességünk fokozásával kapcsolatos szükségletek, valamint a kulturális és a szociális szükségletek maximális kielégítését.

Másrészt a nemzeti jövedelem növekedésének ütemét döntően meghatározza a nemzeti jövedelemnek felhalmozási és fogyasztási alapra való felosztása; ezt sem lehet csak gazdasági számításal meghatározni, hanem elsősorban a politikai helyzet mérlegelése alapján kell eldönteni.

E néhány egymással szorosan összefüggő tényező politikai mérlegeléssel történő eldöntése után azonban még mindig hátra van a gazdasági

problémák túlnyomó többségének megoldása; ezeket a problémákat első-sorban gazdaságossági számítások alapján, a nemzeti jövedelem növekedési ütemére gyakorolt hatásuk konkrét felmérése és lehetőleg értékben való kifejezése alapján lehet és kell eldönteni.

A gazdaságosság tervezésének két fő problémája:

1. A gazdaságosság tervezése a népgazdaság legfontosabb arányainak, a termelési ágak kölcsönös arányainak meghatározásakor, vagyis a *népgazdasági jövedelmezőség biztosítása*.

2. A *vállalati jövedelmezőség kérdése, a vállalati és a népgazdasági jövedelmezőség helyes kapcsolatának, szoros összhangjának biztosítása*.

A népgazdasági arányok tervezésekor a gazdaságosság népgazdasági szinten való tervezésének döntő kérdése: hogyan illeszkedjék be a népgazdaság a nemzetközi munkamegosztásba. Itt részletesebben csak ezzel a problémával kívánunk foglalkozni. Erre vonatkozólag két elmélet alakult ki. Az egyik az *autarchia* elmélete, amely lényegében azt tartja — ha ezt így nem is mondja ki — hogy nem lehetséges vagy nem célszerű a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel, hanem a lehető legteljesebb önellátásra kell berendezkednünk; a másik az a III. kongresszus által is megerősített álláspont, hogy minden lehetőséget meg kell ragadni a *nemzetközi munkamegosztásból származó előnyök kihasználására*.

Az autarchia elmélete és gyakorlata a külkereskedelemben és a termelési ágak arányainak kialakításában

Bár a kormányprogram már több mint egy éves, gyakorlatilag még ma sem tudtunk eléggé áttérni a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódásra. Ezt nem utolsó sorban az akadályozza, hogy az autarchia elmélete ma is tovább él egyes tananyagokban, folyóiratainkban, tervmetodikánkban és gazdasági vezetőink egy részének fejében.

Az autarchiás elmélet klasszikus megfogalmazását adják az összes olyan nyomtatásban megjelent külkereskedelmi tárgyú írások, amelyek szerint „a külkereskedelem elsőrendű feladata, hogy az országban élő nem állítható cikkek importját az export útján biztosítsa”. Így fogalmazta meg például a külkereskedelem feladatát *Illyés Éva* is a *Társadalmi Szemle* 1954. évi 5. számában megjelent cikkében. (*A külkereskedelem szerepe és tervezésének jelenlegi feladatai*. Társadalmi Szemle. 1954. 5. sz. 98. old.).

Valóban így vetődött fel ez a kérdés abban a kényszerhelyzetben, amelyben annakidején a kapitalista környezetben egyedül és blokádnál állt Szovjetunió volt.

A nemzetközi munkamegosztás nagymérvű kifejlődése ugyanis a kapitalista társadalomban a kapitalizmus gazdasági törvényei alapján történt, tehát a termelőerők fejlődését elősegítő haladó tendenciája ellenére sajátos formában bontakozott ki: nem a népek mint egyenjogú felek együttműködése útján, hanem oly módon, hogy az egyes országok alárendeltek maguknak más országokat, a fejlettebb országok elnyomták és kizsákmányolták a kevésbé fejletteket. Ezért a nemzetközi munkamegosztás kapi-

talista rendszerére az egyes országok egyoldalú termelési szervezete, a termelőerőknek és a termelésnek néhány fejlett országban való összpontosulása és az országok többségének nyersanyag- és élelmiszerszállító területté való degradálása a jellemző.

A két világháború közti időszakban a Szovjetuniónak, az egyetlen szocialista országnak függetlenítenie kellett magát a nemzetközi munkamegosztás kapitalista rendszerétől, biztosítania kellett gazdasági függetlenségét, hogy ne kerüljön a kapitalizmus gazdasági igájába, ne váljék a kapitalista világrendszer függvényévé. Ezért minden erőt arra összpontosított, hogy független gazdasági egységgé, összes fontos szükségleteit hazai termeléséből kielégítő országgá fejlődjék.

A hatalmas, természeti kincsekben gazdag Szovjetunió akkori körülményei közt tehát szükségszerű és lehetséges volt a szovjet külkereskedelm céljának ez a meghatározása. Egyes tananyagok azonban ebből a kényszerhelyzetből „szocialista” elméletet fabrikáltak, mondván, hogy a szocialista gazdaság szükségszerűen önellátó és ez nyilvánul meg abban, hogy a szocialista állam nem törekszik külső piacok meghódítására, nincsenek imperialista törekvései, mint a kapitalista államnak. Ha pedig ezt az elmékedést következetesen végigvisszük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a nemzetközi árucseré, a nemzetközi munkamegosztás egyenlő a kapitalizmussal, tagadása, az autarchia pedig egyenlő a szocializmussal.

Nem kell bővebben bizonyítgatnunk, hogy mindez durva vulgarizálás lenne. A nemzetközi munkamegosztást valóban a kapitalizmus hozta létre, és haladó jellegét visszajára fordítva, a nemzetközi árucserét a kapitalizmus törvényének megfelelően az elmaradt, félgyarmati és gyarmati országok leigázására és kifosztására használta fel.

A második világháború után azonban döntően megváltozott a helyzet. A szocialista tábor és a szocialista világpiac létrejöttével megteremtődtek a Szovjetunió és a népi demokratikus országok közti nemzetközi munkamegosztás szocialista rendszere kialakulásának feltételei. Ez a rendszer pedig gyökerében különbözik a nemzetközi munkamegosztás kapitalista rendszerétől. A nemzetközi munkamegosztás haladó jellege ugyanis a szocialista világpiac létrejötte óta korlátlanul érvényesülhet, mert a szocialista országoknak létérdekük a kölcsönös segítség, mint ahogy a kapitalistáknak létérdekük a gyengébbek kifosztása. A külkereskedelemben tehát a cél nem az import, s az eszköz nem az export, hanem az export is, az import is eszköze, mégpedig egyenlő értékű eszköze a szocialista gazdaság fejlesztésének. A mi exporttermelésünk, amely túlnyomórészt külföldi eredetű nyersanyagokat dolgoz fel, legalább annyira feltételezi az importot, mint amennyire az import feltételezi az exportot. A szocialista külkereskedelem célját illetően egyetértünk Nagy Tamás következő megfogalmazásával: „A szocialista külkereskedelemnek az az alapvető feladata, hogy a nemzetközi árucseré révén a szocialista tábor országaiban elősegítse a népjólét emelkedését, a termelőerők fejlődését, a honvédelem megszilárdítását, s ezáltal

hozzájáruljon az egész szocialista tábor fejlődésének meggyorsításához, erejének gyarapításához.”

A külkereskedelem autarchiás elméletének van azonban folytatása is, amely úgy szól, hogy: *mindenáron csökkentjük az importot, s fokozzuk a munkaigényes cikkek exportját*, mert ezekhez nem kell sok alapanyag, főképp pedig nem kell sok importanyag. Az autarchiás elmélet folytatása legalább olyan káros és legalább olyan elterjedt, mint az elmélet eredeti változata. A gyakorlatban úgy valósul meg, hogy

a) az import alapanyagok közül még ma is törekszünk az olyan anyagok hazai gyártására, amelyek termelésére pedig távolabbi perspektívában sem lesznek olyan kedvező feltételeink, mint más cikkek termelésére, ahelyett, hogy az utóbbi, feltételeinknek kedvezőbb cikkek gyártását fejlesszenénk fel, és ezek exportja ellenében szereznénk be a nálunk kedvezőtlenebb feltételekkel termelhető alapanyagokat.

b) Az exporttermékek gazdaságosságának elbírálásakor a döntő mutató a *devizahozam*, amelyet úgy számítunk ki, hogy a devizanyereséget viszonyítjuk a befektetett devizához. Ebből a „minden áron csökkentjük az importot, s gyártunk minél munkaigényesebb cikkeket” elvből végeredményben az következik, hogy a meglévő munkaerőt olyan cikkek gyártására pazaroljuk, amelyek sokszor távoli perspektívában sem válhatnak gazdaságossá, s így minden egyes devizaforint nyereségért annyi magyar munkát pazarolunk el, amellyel más termék gyártása esetén esetleg kétszer vagy háromszor annyi devizaforintot termelhetnénk. Természetesen a devizahozam is fontos mutatószám a fizetési mérleg egyensúlyának biztosítása szempontjából, és még fontosabb lenne akkor, ha valóban tükrözné a befektetett devizák megtérülését. A devizahozam mutatószáma azonban figyelmen kívül hagyja a befektetett deviza átlagos megtérülési idejét. Ezért a fizetési mérleg egyensúlya szempontjából kedvezőbbnek tünteti fel azokat a cikkeket, amelyekben a befektetett deviza hányada alacsony, még akkor is, ha ez a deviza csak több év alatt térül meg a gyártmány hosszú átfutási ideje és a nagy importszükséglettel járó beruházások miatt, s így végeredményben a deviza megtérülése esetleg kedvezőtlenebb, mint más importigényesebb, tehát alacsonyabb devizahozamú cikkeknel. (Erre később még visszatérünk.)

Természetesen az importcsökkentésnek és a munkaigényes exportnak van bizonyos észszerű magva. Helyes, hogy nálunk eddig nem gyártott termék esetében először megvizsgáljuk: van-e lehetőség a gazdaságos hazai gyártásra, és nem döntünk azonnal az import mellett. Az is helyes, hogy olyan munkaigényes cikkek exportjára törekszünk, amelyeknél a hazai és a nemzetközi munka termelékenységének aránya viszonylag magasabb. Az olyan cikkek esetében, amelyek alapanyagának hazai gyártása nem gazdaságos, különösen fontos, hogy minél több ilyen viszonylag nagyobb termelékenységi arányú munka rakodjon rá a cikkekre a feldolgozó iparágakban. De mind az importnál, mind a munkaigényes cikkek export-

jánál számolni kell a hazai munka termelékenységének a nemzetközi termelékenységi színvonalhoz való arányával.

Ha ugyanis ettől eltekintünk, akkor hiába tűzzük ki például azt a célt, hogy az import csökkentésével javítsunk fizetési mérlegünk helyzetén, mert az import csökkentése az export csökkenését eredményezheti, s hiába törekszünk az élőmunka exportjával devizát szerezni, mert ha az exportált élőmunka viszonylag kis termelékenységű, akkor a deviza megszerzése óriási erőfeszítéseket igényel. De az is előfordulhat, hogy az egyes termékek hazai gyártásához szükséges anyagimport drágább, mint amennyibe a késztermék importja kerülne.

Véleményünk szerint a „minden áron csökkentsük az importot, s fokozzuk a munkaigényes cikkek exportját” tétel helytelen általánosítás.

Végül az autarchia-elmélet az iparilag viszonylag kevésbé fejlett országok, így a mi országunk vonatkozásában is kedvezőtlen jelenségnek minősíti, ha a külkereskedelem volumene a társadalmi össztermékhez képest magas. Erre két okot szoktak említeni:

a) A munka termelékenysége nálunk általában alacsonyabb, mint a világpiaci árakat kialakító országokban, tehát csak azt a néhány cikket érdemes exportálnunk, amelyben a magyar munka termelékenysége eléri, vagy meghaladja a világpiaci termelékenységet, mert különben ráfizetünk. Ezt az álláspontot képviseli például *Illyés Éva* már előbb idézett cikkében, ahol a következőket fejtegeti: „ha például egy áru belföldi értéke 200 forint, a külkereskedelem viszont csak 150 forintért, tehát a nemzeti értéken alul tudja értékesíteni, akkor ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az illető termék előállításához országunkban több munkaidő szükséges, mint általában nemzetközi vonatkozásban, tehát a termék exportálása és kiviteli célokra való termelése ilyen szempontból nem gazdaságos”. (I. m. 102. old.)

b) Ha következetesen megvalósítjuk azt az elvet, hogy csak a feltételeinknek legkedvezőbb termékeket gyártjuk, akkor az autarchiával szemben a másik végletbe esünk, teljesen egyoldalúvá tesszük termelésünket, és így nagy mértékben gátoljuk a termelőerők fejlődését.

Hangsúlyozzuk, hogy az autarchia-probléma döntően nem külkereskedelmi probléma, hanem a termelési ágak helyes arányainak, a népgazdaság ágazati szerkezetének problémája, s a külkereskedelmi elmélet és gyakorlat annyiban hibás, amennyiben gátlás nélkül igazolja az autarchiás gazdaságpolitika helytelen gyakorlatát.

A népgazdasági jövedelmezőség a szocialista nemzetközi munkamegosztásba való helyes bekapcsolódás függvénye

A szocialista népgazdaság helyes arányainak kialakításakor — ami a népgazdasági jövedelmezőség döntő kérdése —, a népgazdaságot nem tekinthetjük elszigetelt, csak belső összefüggéseket tartalmazó komplexumnak. A politikai és gazdasági függetlenség legfőbb biztosítéka nálunk ma

nem a gazdasági különállás, hanem a szocialista nemzetközi munkamegosztás rendszerébe való minél szerveesebb *beilleszkedés*. A szocialista nemzetközi munkamegosztásban való részvételünk tehát nemcsak gazdasági kérdés, hanem és elsősorban politikai kérdés, ezért az autarchia politikailag legalább olyan káros, mint gazdaságilag. Nem kell tehát *mindenáron* arra törekednünk, hogy itthon gyártsunk minél több terméket — elvégezve a kitermeléstől kezdve a technológiai folyamat minden fázisát —, hanem csak akkor kell hazai termelésre törekednünk, ha ez gazdaságos, vagyis ha nem rontja tartósan, hanem ellenkezőleg javítja a magyar munka termelékenységét a világpiacihoz viszonyítva. Ezzel kapcsolatban ki kell térnünk az autarchia elméletnek már előbb említett két tételére, amely óva int a külkereskedelem túlzott fejlesztésétől.

Először is nem helyes az a megállapítás, hogy a külkereskedelem csak akkor gazdaságos, ha a világpiaci átlagot elérő, vagy azt meghaladó termelékenységgel előállított termékeket exportálunk. Ricardo a *komparatív költségek* tanában kifejtette, hogy egy ország külkereskedelme akkor is gazdaságos lehet, ha valamennyi termékét, beleértve exporttermékeit is, a világpiaci átlagnál alacsonyabb termelékenységgel gyártja. Ha Illyés Éva példájára alkalmazzuk Ricardo elméletét, akkor lehetséges, hogy a 200 forintos belföldi értékű áru 150 forintért történő eladása kedvező, gazdaságos lesz. Ha ugyanis az összes cikkeknel átlagosan 200 forint belföldi értékért csak 100 forint nemzetközi értéket kapunk, s egyes cikkeknel mondjuk csak 50 forintot, akkor gazdaságos lesz a 150 forintért eladható cikk gyártásának fejlesztése és exportálása. Ezzel szemben azoknak a cikkeknek még a hazai szükségletre történő gyártása sem gazdaságos, amelyeknél 1 forint hazai értékért még 75 filléres nemzetközi értéket sem kapunk, hanem a termelékenység alacsony színvonala miatt mondjuk csak 50 fillért, vagy csak 25 fillért. Sokkal gazdaságosabb ugyanis, ha a kedvezőbb értékarányú cikkek exportja ellenében importáljuk, mintha itthon állítjuk elő a kedvezőtlenebb értékarányú cikkeket.

A helyes termelési arányok kialakításának útja tehát elsősorban az, hogy egyre inkább azokra a cikkekre specializálódunk, amelyeknél a hazai és a nemzetközi értékek aránya kedvező, tehát amelyeknél a magyar munka termelékenysége a hazai átlagos termelékenységi színvonalnál jobban megközelíti, esetleg el is éri, sőt meg is haladja a munkatermelékenység világpiaci színvonalát. Minél következetesebben valósítjuk meg ezt az elvet, annál erősebbek leszünk gazdaságilag.

Mindez persze elsősorban a szocialista országokkal való kereskedelmünkre vonatkozik, aholis nem a hazai termelés szerkezetéhez kell időmítnunk az export és az import szerkezetét, hanem a tervállamok közös szükségleteiből és adottságaiból kiindulva a fenti példa szerint ki kell számítnunk, hogy a reális lehetőségeknek megfelelően mi a legkedvezőbb, leggazdaságosabb export- és import-szerkezet, s egyre inkább ehhez kell igazítnunk a termelés szerkezetét.

Nálunk ez ma éppen fordítva történik. A termelési terv alapján dolgozzák ki az importtervet, az importterv és a termelési terv alapján pedig az exporttervet. Igaz, hogy a termelési tervet a nemzetközi munkamegosztás elvének megfelelően kellene kidolgozni, ehhez azonban megfelelő gazdaságossági számításokat nem végeztek. Elméletileg tehát nincs semmiféle fordított tervezés, csak gyakorlatilag.

A másik érv: az egyoldalúság veszélye mai körülményeink közt, amikor iparunk profilja igen széles, nem a fő veszély, de mégis érdemes vele foglalkozni. Igaz ugyanis, hogy a szocialista gazdaságpolitika sarkalatos elve a gazdasági területek komplex fejlesztése, amelynek fokozott jelentősége van olyankor, amikor az adott gazdasági egységet országhatár választja el a szocialista tábor többi részétől. De a komplex fejlesztés elve is csak azért és csak annyiban helyes, amennyiben a helyi termelőeszközök, a helyi nyersanyagok felhasználása és általában a szállítási költségek csökkentése révén gazdaságossá teszi a termelést. A komplex fejlesztés semmikép sem jelent *mindenoldalú fejlesztést* és ezáltal a nemzetközi munkamegosztásból való *kikapcsolódást*. A népgazdaság komplex fejlesztésének elve csak a reális lehetőségek kihasználására támaszkodhat, és mindenképpen feltételezi az ország adottságainak legjobban megfelelő *határozott* termelési profil kialakítását. Hogy komplex fejlesztésről vagy autarchiáról van-e szó, azt mindig csak konkrét gazdaságossági számításokkal lehet eldönteni. Ilyen számítások nélkül ezek a komplex fejlesztésről szóló, egyébként helyes kiindulópontul szolgáló gazdaságpolitikai elvek üres fecsegéssé válnak, és könnyen az autarchiás törekvéseket szolgálhatják.

A külkereskedelmi gazdaságosság és mutatói

A gazdaságosság marxi fogalmából következik, hogy a külkereskedelem gazdaságossága az importált és az exportált áruk egybevetésével állapítható meg, mivel a külkereskedelemben az „eredményt” a *cserébe kapott*, a „ráfordítást” pedig a *cserébe adott* áruk jelentik.

A gazdaságosság, és így a külkereskedelem gazdaságossága is viszonylagos fogalom, amely arra válaszol, hogy a többfajta lehetőség közül melyiknél kedvezőbb az eredmény és a ráfordítás viszonya.

A külkereskedelem területén a szocialista országok közti kapcsolatban is hat az értéktörvény. Ezért, mint már mondtuk, a külkereskedelem gazdaságosságát csak a hazai és a nemzetközi értékek egybevetése alapján lehet meghatározni.

A külkereskedelem gazdaságossága azon alapul, hogy a hazailag nem gyártható áruk importjával, továbbá a kedvező cserearányú cikkek exportjával és a kedvezőtlenek importjával kihasználja a nemzetközi munkamegosztás előnyeit.

Minden olyan elmélet vagy mutatószám, amelyik nem a kedvezőbb értékarányú cikkeket tartja gazdaságosabb exportcikknek, a kedvezőtlenebb értékarányú cikkeket pedig gazdaságtalanabbaknak, csak hibás és

káros lehet (például a devizahozam mutatója). Az alábbiakban csak az értékarányokat tükröző mutatókkal foglalkozunk.

A külkereskedelem „hozzájárulása” a nemzeti jövedelemhez

A nemzeti jövedelem-folyó forintban számított mérlegének egyik fontos tétele a világpiaci és a hazai árak eltéréseiből adódó külkereskedelmi árlefölözések és ártámogatások egyenlege. E külkereskedelmi „hozzájárulás” pozitív, illetve negatív előjele és mértéke azt mutatja, hogy a külkereskedelem akkor gazdaságos, ha az exporttermelés hazai és nemzetközi értékviszonya az egész termelés átlagos értékviszonyánál kedvezőbb, és ha csak olyan cikket importálunk, amelyeknek a hazai termelésére nincs reális lehetőség, illetve, amelyeknek az értékviszonya az átlagosnál kedvezőtlenebb.

Tételezzük fel például, hogy az export és az import teljes volumene világpiaci áron számítva azonos értékű, de a hazai és a világpiaci árak értékének eltérése miatt az exporton 5 milliárdos ártámogatás, az importon pedig 3 milliárdos árlefölözés van. Ebben az esetben a 2 milliárdos árkiegyenlítési egyenleget negatív előjellel állítják be a nemzeti jövedelem mérlegébe.

Mutat-e valamit ez a 2 milliárdos negatív egyenleg? Ha a hazai árak tükröznék az értéket, és csak olyan cikket importálnánk, amelyeket itthon is gyártunk, tehát amelyeknek hazai értékük is van, akkor ez a 2 milliárdos veszteség valóságos külkereskedelmi veszteséget jelentene. Azt mutatná ugyanis, hogy mi az átlagosnál kedvezőbb értékarányú cikket importálunk, vagy az átlagosnál kedvezőtlenebb értékarányú cikket exportálunk. Fordított esetben ugyanis külkereskedelmünk feltétlenül nyereséges lenne, pozitív egyenleget adna.

Jelenlegi árrendszerünk azonban nem tükrözi az értékeket, mert a termelőeszközöket jóval értéken alul vesszük számba. Ha például az importban lényegesen nagyobb a termelőeszközök részaránya, mint az exportban, akkor az árkiegyenlítés egyenlege, a termelő- és a fogyasztási eszközök különböző értékelése miatt, teljesen hamis képet mutat, a valóságosnál sokkal kedvezőtlenebbnek tünteti fel a külkereskedelem gazdaságosságát. Még jobban bonyolítja az árkiegyenlítés elemzését, hogy a termelőeszközök ára sem egyenlő arányban csökkentett értéknek felel meg. Sok termelőeszköz ára forgalmi adót is tartalmaz, sok más termelőeszközé ellenben jóval kisebb az önköltségnél, vagyis veszteséget takar. Az árkiegyenlítés vizsgálatakor tehát ezeket a tényezőket is mérlegelve, megfelelő korrekciókat kell alkalmaznunk.

A legnagyobb problémát azonban az importcikkek ármegállapítása okozza. Ha minden importcikket belföldön is gyártanánk, s így ezek hazai árát következetesen a vele azonos belföldi termék árán, vagy a teljesen hasonló belföldi termékek árával arányosan állapítjuk meg, akkor az import árkiegyenlítése valóban mutatja a behozatal hazai értékét. A gya-

korlatban a belföldön is gyártott importcikkeknel ez általában így is történik.

Sokkal bonyolultabb kérdés azonban azoknak a cikkeknek az értékelése, amelyeket itthon egyáltalában nem gyártunk, hazai értékük nincs, és így belföldi áraik megállapítása igen sokszor teljesen önkényesen történik. Az árkiegyenlítés egyenlegének pedig csak akkor lehet közgazdasági értelme, ha feltételezzük, hogy a belföldön nem gyártott importcikkek árát általában a hazai árszínvonalnak megfelelően, vagyis az összes hazai áraknak a világpiaci árakhoz való átlagos aránya szerint állapítottuk meg. Erre van törekvés, és bizonyos határokig érvényesül is ilyen tendencia. Az árkiegyenlítési egyenleg elemzésekor azonban a hazai és a nemzetközi értékek átlagos arányának megfelelően feltétlenül korrigálni kell az itthon nem gyártott cikkeken elért árlefölözést.

Véleményünk szerint tehát a termelőeszközök árát jóval értéken alul számító és sok egyéb árpolitikai tényezőt tartalmazó árrendszerünkben bizonyos korrekciókkal helyes képet mutathat az árkiegyenlítés bruttó egyenlegének előjele és a nemzeti jövedelemhez viszonyított nagysága.

Tehát az árkiegyenlítés rendszere és a külkereskedelem egyenlege nem valami közgazdaságilag teljesen értelmetlen technikai eszköz, mint ahogy azt többen állítják. Az árkiegyenlítés egyenlege nagyjából mutatja külkereskedelmi politikánk valóságos eredményét, bár számításaink szerint a jelenlegi árrendszer nem jelentéktelen mértékben torzítja azt.

Természetesen a külkereskedelem bruttó árkiegyenlítési egyenlege csak az egész hazai termelés szerkezetéhez, vagyis az átlagos értékarányokhoz, illetve a hozzájuk hasonló import-értékarányokhoz viszonyított külkereskedelmi gazdaságosságot mutat, és nem valamiféle abszolút gazdaságosságot. (Abszolút gazdaságosságot márcsak azért sem mutathat, mert a gazdaságosság viszonylagos fogalom, több változat közül a viszonylag kedvezőbb változat megjelölésére szolgálhat csak.)

Ha például az előbbi korrekciók elvégzése után még továbbra is negatív egyenleget ad az árkiegyenlítés, akkor ez azt fejezi ki, hogy az export szerkezete (az értékarányok szempontjából) kedvezőtlenebb, mint az egész termelésé, illetve az importé. Nyilvánvaló pedig, hogy az élenjáró országok átlagos termelékenységi színvonalát és az ennek megfelelő életszínvonalat csak akkor érhetjük el, ha egész termelésünk értékaránya egyre jobban megközelíti, majd meg is haladja a világpiaci színvonalat. Ennek pedig egyetlen járható útja, hogy az export szerkezete (értékaránya) mindig valamivel kedvezőbb legyen az átlagos termelési szerkezetnél és különösen az importszerkezetnél, s e kedvező irányba mintegy maga után húzza az egész termelést.

Hogy a külkereskedelem szerkezete valóban ilyen kedvező-e vagy sem, arra jelenlegi tervmetodikánk szerint nincs más összesítő mutatónk, mint az árkiegyenlítés egyenlege; úgy gondoljuk, nem volna fölösleges ezt a mutatót alaposabban megvizsgálni. A mutató alapján gyakorlati

következtetéseket is levonhatnánk a strukturális átalakítások szükséges mértékére vonatkozóan.

A nemzetközi munkamegosztásnak megfelelőbb, gazdaságosabb termelési arányok konkrét kialakításához szükséges, hogy a globális felmérésen túlmenően megvizsgáljuk az egyes cikkek gazdaságosságát is.

Az egyes cikkek árkiegyenlítési százaléka

Ez a mutatószám, vagyis a hazai és a világpiaci árak cikkenkénti összehasonlítása még pontatlanabb, mint a külkereskedelem egész árkiegyenlítési egyenlege, de egy-egy iparágban az egyes cikkek egészen durva, hozzávetőleges összehasonlítására felhasználható, ha a forgalmi adó nélküli árakból indulunk ki. Nem kell bővebben magyarázni, hogy az egyes cikkeknel az előzőekben már említett torzítások, például az importanyagok értékelése, az önköltségben szereplő akkumulációs tényezők különböző mértéke stb. már a valóságtól való sokkal nagyobb eltéréseket okozhatnak, mint amekkorát a globális összesítés eredményez, mert az utóbbi esetén a véletlen eltérések kiegyenlíthetik egymást, az egyirányú torzítások pedig sokkal könnyebben felbecsülhetők.

De bármennyire durva is ez a mutatószám, szerintünk mégis sokkal nagyobb figyelmet érdemel, mint amennyit jelenleg kap. Mindaddig, amíg jobb nincs, egy-egy iparágban mégis ez mutatja legjobban az egyes termékek viszonylagos gazdaságosságát.

Ha ezeket a számításokat egy fokkal pontosabbá akarjuk tenni, akkor korrigálnunk kell a hazai árakat oly módon, hogy levonjuk belőlük az összes forgalmi adókat és nyereségeket, így azokat a forgalmi adókat is, amelyeket néhány termelőeszköz ára még ma is tartalmaz (például a konfekcióipar forgalmi adót tartalmazó szövetet stb. használ fel); hozzáadjuk az alapanyagárban nem szereplő esetleges veszteségeket, a felhasznált importanyagok árából pedig kiküszöböljük az árpolitika esetleges durva torzításait.

A hazai forgalmi adó nélküli árak és a világpiaci árak egybevetése azonban még ilyen korrekciós számítások elvégzése esetén sem adhat teljesen pontos képet az importanyagok bizonytalan értékelése miatt. Ezért legalább a legfontosabb termékekre, továbbá azokra, amelyek termelésének fejlesztése körül nagy viták folynak, az alábbi sokkal pontosabb mutatószám kidolgozását javasoljuk.

*Az 1 forint népgazdasági bérköltségre eső devizanyereség**

Ennek a mutatónak a képlete a következő:

$$\text{Gazdaságosság} = \frac{\left(\begin{array}{l} \text{a termék világpiaci} \\ \text{ára devizaforintban} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{l} \text{az összes elhasznált} \\ \text{import-termelőeszközök} \\ \text{devizaforintban} \end{array} \right)}{\text{az összes hazai munkaráfordítások bérköltsége}}$$

* Ezt a mutatószámot legalábbis két variációban kell kiszámítani, külön a tervországok és külön a tőkésországok viszonylatában.

Ezt a mutatószámot úgy számítottuk ki, hogy a termelés technológiai folyamatában visszafelé haladva (a gépgyártásban például a kohászaton keresztül egészen a bányászatig mentünk vissza) a gyártmány önköltségéből kiszűrtük egyrészt az összes akkumulációs tényezőket és veszteségeket, másrészt az összes elhasznált külföldi eredetű termelőeszközöket. Ez utóbbiakat a számlálóból is levontuk, s így a fenti képlet azt fejezi ki, hogy 1 forintnyi népgazdasági bérköltségre mennyi tiszta devizanyereség esik.

E mutatószám kidolgozásakor abból indultunk ki, hogy a munka szerinti elosztás a szocializmus objektív gazdasági törvénye. Lehet, hogy a bérek nem minden esetben tükrözik ezt a törvényt (mint ahogy ez az elmúlt évek során többször elő is fordult, sőt még ma is előfordul), de e törvényt tartósan megsérteni nem lehet. A termék előállítására fordított munkabérnek tehát általában egyenes arányban kell állnia az összes termelési költségekkel, vagyis az egész megtermelt új értékkel. Ha ezt a mutatószámot egy adott időszakban a fontosabb termékekre vonatkozólag kiszámítjuk, akkor megállapíthatjuk, hogy gazdaságos lesz mindazoknak a termékeknek a termelése és az exportja, amelyeknél nagy az összes hazai bérköltségek 1 forintjára eső devizanyereség. Ezzel szemben azoknál a termékeknek, amelyeknél ez a mutató alacsony, az import gazdaságosabb, mint a termelés. Ha (mint később még rátérünk) ezeket a mutatószámokat távoli perspektívában is kiszámítjuk, vagyis reálisan megtervezzük, hogy például az egyes cikkek összes hazai munkaráfordításai a második ötéves terv végére különböző intézkedések következtében X százalékkal alacsonyabbak lesznek, s számíthatunk arra, hogy világpiaci áraik a hosszúlejáratú szerződéseknek megfelelően előreláthatólag nem csökkennek jelentősen, a baráti államok szükséglete pedig tartósan e cikkek felé irányul stb., stb., akkor közgazdaságilag megalapozott, biztos ítéletet mondhatunk arról, hogy melyik cikk gyártása kedvezőbb, melyiké járul hozzá nagyobb mértékben a nemzeti jövedelem emelkedéséhez.

E mutatószámmal szemben igen sok, szerintünk megokolatlan ellenvetés hangzott el, s itt csak a fontosabbakat akarjuk megemlíteni. Egyesek azt állították, hogy az arányokat torzítja, ha a tört számlálójából és nevezőjéből is levonjuk az import termelőeszközöket. Nos, Marx ezzel a levonással kapcsolatban a következőket írja: „Az első pillantásra furcsának tűnik, hogy az állandó tőkét nullával tesszük egyenlővé. De a mindennapi életben ez általánosan szokásos eljárás. Ha például valaki Angliának a gyapotiparban elért nyereségét akarja kiszámítani, akkor mindenekelőtt levonja azokat az árösszegeket, amelyeket Anglia az Egyesült Államoknak, Indiának, Egyiptomnak stb. a gyapot fejében kifizetett; azaz a termék értékében csak újra megjelenő tőke értékét nullával teszi egyenlővé.” (Marx. A tőke. I. kötet. 230. old. Szikra. 1949.)

Tehát közgazdaságilag semmiképpen sem hiba, hogy csak a hazai és a nemzetközi új értékkel (import termelőeszközökkel csökkentett értékkel) és nem a teljes értékkel számolunk a gazdaságosság megállapításakor. Ellenkezőleg, ez az általunk javasolt gazdaságossági mutató legfőbb értéke,

szerintünk ez a mutatószám éppen ezért adhat közgazdaságilag teljesen helyes képet az egyes cikkek gazdaságosságáról.

Egy másik ellenérv szerint, amelyet a devizaforinthozam mutatószám hívei hangoztatnak, azért hibás ez a mutató, mert a kedvezőbb értékarányú, de nagyobb importanyag hányadú (kisebb devizahozamú) cikkeket gazdaságosabbaknak tünteti fel. Márpedig általában igen sok munkába, 1 forintnál is többbe kerül 1 devizaforint kitermelése, tehát a magasabb importanyaghányadú cikkek így végeredményben többbe kerülnek, mint az alacsonyabb importhányadúak.

A devizahozamot azért akarják egyesek a gazdaságossági mutatószám rangjára emelni, mert sokkal értékesebb forgóeszköznek tartják a devizát, mint a hazai munkára kifizetett munkabért, és ezért a hazai munkabérköltségek emelése árán akarják csökkenteni a devizaköltségeket.

Igaz, hogy ma igen sokba kerül 1 devizaforint, de ezen nem úgy lehet változtatni, hogy a devizatakarékoskodás ürügyén mégjobban megdrágítjuk az új devizaforintok kitermelését, hanem úgy, hogy igyekszünk az új devizaforintokat minél kevesebb hazai munkával kitermelni.

Az általunk javasolt gazdaságossági mutatót ki kellene számítani az országban termelt legfontosabb cikkekre vonatkozólag, és a népgazdasági bérköltségek 1 forintjára eső devizanyereség alapján a gazdaságosság szempontjából rangsorolni kellene legalább a legfontosabb cikkeket. A rangsor elején lennének azok a cikkek, amelyek termelése és exportja a leggazdaságosabb, a rangsor végén pedig azok, amelyeknél ez a mutatószám alacsony, tehát amelyeket gazdaságossági szempontból nem érdemes termelni, hanem lehetőleg importálni kell.

Bár gazdaságossági szempontból érdemes minden, a rangsorban hátrább álló cikket a nála sorrendben előbb következő cikk exportja ellenében importálni, mégsem teljesen érdektelen kiszámítani azt az 1 forint népgazdasági bérköltségre eső átlagos devizanyereséget, amelyik felett általában gazdaságos exportálni, s amelyik alatt általában gazdaságosabb az import. Ez az átlagérték kiszámítható, csak meg kell állapítanunk a felhalmozás átlagos mértékét és azt, hogy 1 forint bérért kb. hány devizaforint értékű fogyasztási cikket vásárolhatunk az adott időszakban belöldön.

A termék utolsó termelési fázisában felmerülő bérköltségekre eső devizanyereség

Ennek a Nagy Tamás által javasolt mutatószámnak a képlete a következő:

$$\text{Gazdaságosság} = \frac{\left(\begin{array}{c} \text{Az áru} \\ \text{világpiaci ára} \\ \text{devizaforintban} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{c} \text{A gyártáshoz} \\ \text{közvetlenül elhasznált} \\ \text{termelőeszközök} \\ \text{világpiaci ára} \\ \text{devizaforintban} \end{array} \right)}{\text{Az áru munkabérköltsége forintban}}$$

Ez a mutatószám önmagában csak a külföldnek végzett bér munka gazdaságosságának kiszámítására használható, amikoris egyező eredményt ad az előzőekben általunk javasolt mutatóval. Önmagában azért nem alkalmas az egyes termékek gazdaságosságának elbírálására, mert csak a termelés egyetlen fázisának, az utolsó fázisnak a gazdaságosságát mutatja, nem pedig az egész termelési folyamat gazdaságosságát. E kétségtelen korlátja ellenére e mutatónak van jelentősége. Az általunk javasolt mutató használata (az 1 forint népgazdasági bérköltségre eső devizanyereség) ugyanis szükségszerűen feltételezi ennek a kiegészítő mutatószámnak a termelési folyamat minél több részletére való kidolgozását.

Először is már számítástechnikai okokból is csak akkor dolgozhatjuk ki az egész termelési folyamat gazdaságosságát tükröző általunk javasolt mutatószámot, ha a bérköltségeket minden egyes főbb termelési fázisban külön-külön kiszámítjuk. Másrészt, az egyes fázisok gazdaságossága nemcsak az összesítés szempontjából szükséges, hanem miután az összkép adott — feltétlenül meg kell vizsgálni, hogy melyik fázis okozta a gazdaságtalanságot, illetve a kedvező eredményeket. Előfordulhat például, hogy két cikk teljes termelési folyamata egyformán gazdaságos, de az egyes részfolyamatok gazdaságossága már igen eltérő. Nyilvánvaló, hogy a gazdaságtalan részfolyamatokat ebben az esetben fokozottabb gonddal kell megvizsgálni, sőt ha nincs reális lehetőség a veszteségek megszüntetésére, esetleg gazdaságosabb lesz az importtal való helyettesítés.

A gazdaságossági számításokból levonható következtetések

A Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem és a Budapesti Műszaki Egyetem ipargazdaságtan tanszékei oktatóinak közreműködésével először egy gépre számítottuk ki a gazdaságosság általunk javasolt mutatóját. Ehhez a technológiai folyamatban visszafelé haladva mintegy 30 cikk gazdaságossági mutatóját kellett kiszámítanunk (a legfontosabbakra a Nagy Tamás javasolta mutatót is kiszámítottuk). E számítások tapasztalatai alapján az Országos Tervhivatal az illetékes minisztériumok és vállalatok bevonásával 50 cikkre kidolgozta az általunk javasolt mutatót.

Ezekből a mutatókból már önmagukban is igen fontos következtetések vonhatók le.

1. Azoknál a cikkeknél (például acélnyersvas, szürkenyersvas stb.), amelyekre legutóbbi félévben egészen részletes számításokat végeztünk, a minisztériumok tőlünk függetlenül végzett, már sokkal egyszerűbb, s így durvább számításaik során is megközelítőleg azonos értékekre jutottak. Ez azt bizonyítja, hogy e számítások még bizonyos gyakorlati egyszerűsítésekkel is eléggé pontos, megbízható eredményt adnak.

2. A vizsgált cikkek önköltsége teljesen különböző mértékű akkumulációt vagy veszteséget tartalmazott. Mivel a felhasznált anyagok, félgyártmányok nem önköltségen, hanem belföldi beszerzési áron szerepelnek a kalkulációban, ezek az árak egyes esetekben számottevő nyereséget, vagy igen nagy forgalmi adókat, más esetekben pedig dotációkat tartalmaztak.

A cikkek csaknem felénél az önköltségben szereplő nyereségek, illetve dotációk aránya meghaladta a ± 20 százalékot; természetesen még nagyobb volt ez az eltérés az árakhoz viszonyítva.

E tények is mutatják, hogy a gazdaságossági számításokban nem támaszkodhatunk az utókalkulált önköltségre és az árakra, hanem ki kell számítanunk a termék népgazdasági bérköltségét.

3. A gazdaságossági mutatók értékei igen jelentős szóródást mutatnak. A megvizsgált cikkek nagyrésze fölfelé, illetve lefelé több mint 20 százalékkal eltér az átlagos gazdaságosságtól. A leggazdaságosabb cikk mutatója 11-szerese a legkevesebbé gazdaságosénak. Ezenkívül van olyan cikk is, amelynek gazdaságossági mutatója negatív, vagyis ha termelés helyett importáljuk ezt a cikket, közvetlen devizanyereséghez jutunk és jelentős munkaerőmegtakarítást érünk el.

Ezek az adatok tehát azt mutatják, hogy a gazdaságossági számításokkal igen nagy tartalékokat tárhatunk fel.

4. Végül a mutatók alapján természetesen megállapítható az egyes cikkek, sőt egyes termelési részfolyamatok gazdaságossága, s így e cikkek gazdaságossági szempontból rangsorolhatók.

A fentiekén kívül azonban ezekből a mutatókból semmi más következtetést nem vonhatunk le. A számítások az 1953-as tényszámok alapján készültek, s így önmagukban pusztán csak az egyes cikkek egymáshoz viszonyított gazdaságosságának mértékét, egyes esetekben a veszteségek nagyságát mutatják meg. Ahhoz, hogy megközelítőleg is választ adhasunk arra a kérdésre: a második ötéves tervben mely cikkek gyártását kell fokozottabban fejleszteni, s melyekét kell lassítanunk, vagy esetleg leállítanunk, mérlegelnünk kell a szükségleteket és a lehetőségeket is.

Ehhez véleményünk szerint a gépiparban legalább is az alábbi tények és mutatók ismeretére van szükség:

1. *A szükséglet mértéke.* Itt a hazai szükséglet és az exportálási lehetőségek ismerete szükséges. Részletes piackutatási adatokat kell szerezni az elhelyezési lehetőségekről, hogy például az illető gyártmánynak milyen külföldi típusokkal kell versenyeznie a kapitalista világpiacon, a tervállamokban hol, milyen tömegszerűséggel és milyen műszaki feltételekkel gyártnak azonos vagy hasonló típust; milyen lehetőségek vannak profilcserére stb.

2. *Az önköltségcsökkentés és a gazdaságosság fokozásának lehetőségei.* Itt elsősorban azokat a műszaki-gazdasági tényezőket kell vizsgálnunk, amelyek a gyártmány gazdaságosságának adott mértékét befolyásolják. Meg kell vizsgálnunk, hogy például 1960-ig milyen mértékben csökkenthető az illető gyártmány önköltsége nagyobb beruházás nélkül, illetve nagyobb beruházásokkal. (Ismerni kell a legfontosabb termelékenységnövelő beruházási változatok és az általuk biztosítható megtakarítások hozzávetőleges összegét.) Vizsgálnunk kell, hogy milyen árváltozások várhatók a piacon stb.

3. A gyártmány gyártásához szükséges álló- és forgóeszközök. A kapacitáskihasználási adatok és a forgóeszkőznormatívák alapján legalább is megközelíthető számításokat kellene végezni arra vonatkozóan, hogy az adott termék gyártása a népgazdaságban mennyi nemzeti vagyont köt le. Tehát nemcsak az utolsó fázisban, hanem a termelési folyamatban visszafelé haladva néhány előző termelési szakaszban is fel kellene mérni a gyártmány előállításához lekötött álló- és forgóeszközök volumenét, és ehhez is viszonyítani kellene a gyártmány termelésével elérhető évi devizanyereséget.

A termék gyártásához lekötött eszközök 1 Ft-jára eső devizaforint nyereséget a következő képlettel számíthatjuk ki:

$$\left(\begin{array}{c} \text{Az évi termelés} \\ \text{világpiaci ára} \\ \text{devizaforintban} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{c} \text{Az import-} \\ \text{termelőeszközök ára} \\ \text{devizaforintban} \end{array} \right)$$

A népgazdaságban lekötött álló- és forgóeszközök ára forintban

E mutatók azért is fontosak mert a szocialista világpiac árainak bizonyos fokig alkalmazkodniuk kell a tőkés világpiac árrendszeréhez, ahol is az árak még a kereslet és a kínálat egyensúlya esetén is erősen eltérnek az értéktől.

A tőkések a profit évi rátáját és nagyságát az előlegezett tőke után számolják, s ennek megfelelően az egyes gyártmányokon elérendő haszon nemcsak a gyártmányonkinti ráfordítással és a profitrátával, hanem a ráfordítások és az előlegezett tőke viszonyával, vagyis a megtérüléssel is arányos (a megtérüléssel fordítottan). Lássunk erre egy példát:

Gyártmány	A gyártáshoz előlegezett tőke	Egy gyártmány önköltsége	Évi átlag- profitráta	Évi meg- térülés	Évi profit	Évi teljes önköltség
„A“	10 000	100	20%	2	2 000	20 000
„B“	1 000	100	20%	5	200	5 000
„A“ + „B“	11 000	—	20%	—	2 200	25 000

Gyártmányonkinti haszonkulcs

Egy gyártmány termelési ára

$$\begin{aligned} \text{„A“} & \frac{2\,000}{20\,000} \cdot 100 = 10\% = \frac{20}{2} \\ \text{„B“} & \frac{200}{5\,000} \cdot 100 = 4\% = \frac{20}{5} \end{aligned}$$

„A“ 110

„B“ 104

Vagyis a gyártmányonkinti haszonkulcs = $\frac{\text{évi átlagprofitráta}}{\text{évi megtérülések száma}}$

Ennek következtében 2 cikk általunk javasolt gazdaságossági mutatója még akkor is eltérhet egymástól, ha a hazai és a világpiaci munkatermelékenység aránya mindkettőnél azonos. Például a fenti két cikknél azonos gyártmányonkinti munkaráfordítással az egyik esetben 110 devizaforintos, másik esetben pedig csak 104 devizaforintos ár áll szemben. Az általunk javasolt mutatószám tehát azonos termelékenységű arányok esetén

kedvezőbbnek tünteti fel a nagyobb mennyiségű társadalmi termék előlegezésével gyártott cikket. Ez persze nem hibája a mutatónak, mert nálunk nem érvényesül az átlagprofitráta törvénye.

Mégis, amikor a gazdaságosság érvényesítésének reális lehetőségeit mérlegeljük, feltétlenül mérlegelnünk kell az eszközlekötés mértékét; ha ugyanis ennek elhanyagolásával csak a gazdaságossági mutató alapján döntünk, akkor jelentős munkaerőmegtakarítással, de egyidejűleg esetleg fölöslegesen nagy álló- és forgóeszközlekötéssel járó termékek felé, vagyis az akkumuláció mértéktelen növelése felé irányítanánk a népgazdaságot.

4. *A gyártmány évi devizaforinthozama.* A lekötött álló- és forgóeszközök közül külön meg kell vizsgálni az importált termelőeszközök megtérülését, és ezzel kapcsolatban természetesen vizsgálni kell egyéb fizetési problémákat is, például a különböző devizák keménységét, az előlegezett és a megtérülő devizák relációnkinti megoszlását stb.

A devizaforint-hozam eddig használatos mutatója helyett véleményünk szerint az előlegezett devizaforintok valóságos megtérülését kifejező évi devizaforint-hozamot kellene kiszámítani. Például, ha egy cikkhez 1000 devizaforint befektetés szükséges és a cikk eladási ára 2000 D Ft, akkor

$$\text{az eddigi számítások szerint a D Ft-hozam} = \frac{1000 \text{ D Ft nyereség}}{1000 \text{ D Ft befektetés}} =$$

100 százalék. De ha a befektetett D Ft évente átlagosan háromszor térül

$$\text{meg, akkor kiszámíthatjuk az évi D Ft nyereséget, amely} = \frac{5000 \text{ D Ft}}{1000 \text{ D Ft}} =$$

500 százalék. Ha azonban a deviza csak kétévenként egyszer térül meg,

$$\text{akkor az évi átlagos devizanyereség} = \frac{500 \text{ D Ft}}{1000 \text{ D Ft}} = 50 \text{ százalék}$$

Mint a példa is mutatja, az eddigi számítások szerint 100 százalékos devizaforinthozam a valóságban lehet 50 százalékos, de lehet 500 százalékos is. Ilyen nagy, sőt ennél nagyobb különbségeket véleményünk szerint még akkor sem szabad figyelmen kívül hagyni, ha a devizaforint megtérülési idejének kiszámítása, helyesebben az évi megtérülések számszerű becslése bizonyos munkával jár.

Végezetül itt kell megemlítenünk, hogy az eddigi munka után is megoldatlan még a következő nagyjelentőségű probléma: a gazdaságossági számítások feltételezték, hogy exportunk oda irányul, ahonnan a gyártmányhoz szükséges piacon vett anyagokat importáljuk. A valóságban persze ez nem így van, s nem ritka eset, hogy kapitalista importanyagból készült cikket baráti országba exportálunk és megfordítva. Eddig nem sikerült számításainkban kielégítően megoldanunk ezt a problémát.

5. *Egyéb szempontok.* Végül, de nem utolsósorban mérlegelni kellene a gyártmány termelésével kapcsolatos egyéb speciális szempontokat is. Például a cikk elején már kifejtett honvédelmi és politikai szempontokat.

A gazdaságosság összefüggése a szükségletekkel és a lehetőségekkel

Az előzőekben ismertetett elemzés-szükségességét röviden a következőkkel okolhatjuk meg.

A gazdaságosságot a szükségletekkel és a lehetőségekkel együtt, velük szoros kölcsönhatásban kell vizsgálni. Hiába gazdaságos egy adott termék gyártása, ha a hazai szükséglet és a világpiaci kereslet rendkívül korlátozott, s nincs reális lehetőség a tervállamokkal való profilcserére sem; vagy bármennyire is kedvező a gazdaságosság mutatója, ha anyagbehozatali, fizetési stb. nehézségek miatt egyszerűen nincs reális lehetőség a gyártás fokozására. A tervezésnek mindezekkel a tényekkel számolnia kell. A szükségletek és a lehetőségek azonban nem örökérvényű, merev, megváltoztathatatlan tények, és nem függetlenek a gazdaságosságtól. Külkereskedelmi szerveink ma még korántsem folytatnak elég tervszerű piackutatást. A számtalan ipari és külkereskedelmi „objektív nehézség” felülbírlására sincsenek még megbízható, kialakult módszereink. Tervező és gazdasági vezetőszerveink rendkívül nehézkesek, sokszor egészen kis manőverezésekre is képtelenek a lehetőségek megteremtése céljából. De a gazdaságosság érvényesítését a legjobban az a nézet akadályozza, hogy a tervezéskor csak a szükségleteket és a lehetőségeket kell mérlegelni, mint-hogy ezek adottak, a gazdaságosságot pedig mellékes kiegészítő mutatóként kell vizsgálni. Pedig a szükségletek maximális kielégítését, legfőbb célunkat, csak akkor biztosíthatjuk, ha a szükségleteket és a lehetőségeket a gazdaságossággal együtt mérlegeljük.

Tervezésünk eddig gyakorlatilag csak a szükségletek és a lehetőségek mechanikus összhangjának biztosítására törekedett, igen sokszor még a reális lehetőségektől is elszakadt. Nekünk azonban a népgazdaságban nem akármilyen arányokat, nem bármilyen egyensúlyi helyzetet kell teremtenünk. A tervszerű, arányos fejlődés törvénye alá van rendelve a szocializmus gazdasági alaptörvényének. Nem a szükségletek *akármilyen kielégítése* a tervezés célja, hanem a szükségletek *maximális kielégítése*; ezt pedig csak a gazdaságosság vizsgálatából való kiindulás teszi lehetővé.

Természetesen a gazdaságossági mutatók csak kiindulópontjai lehetnek annak a sokoldalú elemzésnek, amellyel a termelési arányokat kialakítjuk, és ezek a mutatók csak távoli perspektívában kiszámítva adhatnak helyes képet az egyes cikkek termelésének gazdaságosságáról. De a szükségletek és a lehetőségek mérlegelése során minden reális lehetőséget meg kell ragadnunk, hogy a lehető leggazdaságosabb termelési arányokat alakítsuk ki. Csak nagyon alapos indokok alapján mondhatunk le egyes esetekben a gazdaságosság követelményeinek kielégítéséről, sőt a jelenlegi helyzetben bizonyos engedményeket is kell tennünk annak a követelménynek, hogy a gazdaságosságot 10—15 év perspektívájában kell vizsgálni. Például a nehézipar fejlődésének általában meg kell előznie a könnyűipar fejlődését, de most a gazdaságpolitikában elkövetett hibák kiűsöbölése szükségessé teszi, hogy nehézipari termelésünket átmenetileg

csökkentsük. Ugyanúgy minden reális lehetőséget meg kell ragadnunk arra is, hogy a jelenleg és a közeljövőben, vagyis már a második ötéves tervben gazdaságosabbnak mutatózó termékek termelését átmenetileg előnyben részesítsük a csak hosszú perspektívában gazdaságossá váló termékek termelésével szemben. A termelés átállításával szembeni aggályoskodás és a valóságos nehézségek miatt ma elsősorban nem attól kell félni, hogy sokoldalú mérlegelés nélkül, csak a gazdaságossági mutatók alapján döntjük el a termelési arányokkal kapcsolatos problémákat. A meglévő termelési kapacitások kihasználásának biztosítása, piaci és devizális problémák stb., vagyis valóban objektív okok miatt, de ezenkívül a legalább ilyen súllyal szereplő szubjektív okok miatt is az a reálisabb veszély, hogy sokkal lassabban térünk át a gazdaságosabb termelési arányok kialakítására, mint amilyen sürgetően szükséges ez.

Termelésünk gazdaságosabbá tétele rendkívül bonyolult, elméletileg és gyakorlatilag is sok megoldatlan problémát magában foglaló feladat. Ezért e cikk keretében még csak nem is törekedhettünk az ezzel kapcsolatos kérdések részletes, teljesen megalapozott kifejtésére. A Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem és a Budapesti Műegyetem ipar-gazdaságtani tanszékeinek számításai alapján készített tanulmány fenti részleteit, főbb gondolatait sem tartjuk még teljesen kiforrottaknak. Tisztában vagyunk azzal is, hogy az általunk végzett és javasolt számítások csak átmeneti szükségmegoldások lehetnek.

A gazdaságosság vizsgálata felveti egész árrendszerünk igen alapos revíziójának szükségességét, az értéktörvény valóban tudatos alkalmazásának és ezen keresztül egész tervezési és számviteli rendszerünk tudományosabb megalapozásának sokoldalú problémáját.

De ahhoz, hogy a társadalmi termelési költségek arányát híven tükröző árrendszert alakítsunk ki, el kell végeznünk ezeket, a mai körülmények közt rendkívül bonyolult számításokat, meg kell már végre tudnunk, hogy mi van az árak mögött, és elemeznünk kell a hazai és a világpiaci értékek eltérésének okait. Véleményünk szerint ezeket a számszerű elemzéseket még akkor is el kell végezni, ha a gazdaságosság népgazdasági szinten való értékelése, az export gazdaságosságának, a beruházások hatékonyságának kérdése nem általánosan elfogadott, elméletileg tisztázott probléma.

Ezzel párhuzamosan azonban legalább ilyen fontosnak tartjuk a gazdaságosság kérdésének elméleti vita útján való tisztázását, mindazoknak a gondolatoknak és tapasztalatoknak a nyilvánossághozását, amelyeket a gazdaságossági számítások egy-egy kérdésével foglalkozó gyakorlati gazdasági vezetők és oktatók már eddig is kialakítottak. Úgy gondoljuk, semmiképpen sem volna helyes teljesen megalapozott és minden tekintetben védhető álláspontok kialakulására várni. A második ötéves terv kidolgozása szempontjából rendkívül fontos és sürgető a gazdaságosság kérdésének tisztázása, és ezért bocsátjuk vitára az ebben a kérdésben eddig kialakult véleményünket.

Péter György, Rédei Jenő és Zala Julia
Általános Statisztika című egyetemi tankönyvének vitája
a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági
Főbizottságának 1954 július 19-i ülésén

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdasági Főbizottsága megvitatta Péter György, Rédei Jenő és Zala Júlia *Általános Statisztika* című egyetemi tankönyvét. A vita alapjául három írásbeli bírálat szolgált. Szerzőik: Ács Magdolna, a közgazdaságtudományok kandidátusa, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének adjunktusa, Ollé Lajos, a Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének docense és Huszár István, az MDP központi vezetősége terv- és pénzügyi osztályának munkatársa.

Ollé Lajos bírálata* és Huszár István bírálata lényegében azonos problémákat vet fel. Mindketten általában pozitíven értékelik a könyvet. Erényei közül kiemelik, hogy anyagát pártosan, a marxizmus szellemében tárgyalja, stílusa világos, a megírás módja alkalmas az érdeklődés felkeltésére, példái jók. A tankönyv fő gyengeségének mindkét bíráló azokat a pedagógiai és didaktikai fogyatékosságokat tartja, amelyek nehezítik az anyag megtanulhatóságát és rontják a tankönyv színvonalát. A szerzők a könyvet az egyetemi oktatás korábbi színvonalához igazodva írták meg, s nem számoltak azzal, hogy a két évvel ezelőtti állapothoz képest az okta-

tás színvonala és az igények nagymértékben emelkedtek. Nagyrészt ebből a szemléletből fakad egyfelől a könyv néhány szakmai hiányossága, másfelől a fölösleges bőbeszédűség, egyszerű kérdések túlzottan bonyolult kifejtése.

A szakmai hiányosságok több formában nyilvánulnak meg. Például több fontos kérdés kimaradt az anyagból: a reprezentatív statisztikai megfigyelés módszereinek kérdése, a szóródás vizsgálata, a standardizálás és más kérdések. Egyéb problémákat — az idősorok és elemzésük stb. — a szerzők nem tárgyalnak alaposan. Nem elég gondos az anyag rendszerezése sem. (Például az elemző és a másodlagos csoportosítást a szerzők nem a *Csoportosítás* című fejezetben fejtik ki.)

Ollé Lajos nem ért egyet az általános statisztikai rész felépítésével sem. A könyv először tárgyalja a csoportosítást, a statisztikai elemzés és kifejezés eszközeit, és ezután tér rá a statisztikai megfigyelés kérdéseire, a statisztikai szervezet ismertetésére. A bíráló a sorrend megfordítását javasolja: először a statisztikai szervezetnek, s csak ezután az adatok összesítésének, csoportosításának, az elemzés és a kifejezés eszközeinek tárgyalását. Véleménye szerint ez a felépítés a logikusabb, ez tükrözi a statisztikai munka menetét is.

A tankönyv az általános statisztikán kívül tartalmaz gazdaságstatisztikai

* Teljes terjedelemben megjelent a *Statisztikai Szemle* 1954. évi júliusi számában.

részt is, amely ágazati és gazdaságstatisztikai kérdéseket tárgyal. Ez az anyag — csekély terjedelme és a benne foglalt kérdések nagy száma miatt — nem elég rendszerezett és nehezen tanulható. A bírálók vagy az egész részt elhagyását javasolják, vagy csak egyes olyan fontosabb kérdések tárgyalását, amelyekkel a hallgatók a későbbiek során általában nem foglalkoznak.

Mindkét bírálat megegyezik abban, hogy a könyv megjelenését pozitíven értékeli, mert hibái és hiányosságai eltorpülnek eredményei mellett.

Ács Magdolna bírálata a konkrétumokban — a sorrendiség kérdése, a bőbeszédűség stb. — megegyezik a már ismertetett bírálatokkal. A sorrend megfordítása mellett azzal érvel, hogy — mint minden tudománynak — a statisztikának is megvan az objektív valóságot kifejező felépítése, amely a történelem során rögződik. Ezenkívül több súlyos kifogást emel a tankönyv ellen. Úgy látja, hogy a könyvben vannak vulgáris részek, másrészt pedig egész tárgyalási módjára jellemző az áltudományos mez. Vulgárisnak tartja a tankönyv több megállapítását. Áltudományosnak tekinti például az olyan túlrendszerező klasszifikációkat, amilyen a könyvben, véleménye szerint, a sorok osztályozása. A könyv ugyanis megkülönböztet leíró, dinamikus, területi, minőségi és mennyiségi sort. Az áltudományosság megnyilvánulásának tartja a bőbeszédűséget is, például azt, hogy a könyv megmagyarázza: mit értünk két szám különbségén, illetve hányadosán.

★

A főbizottsági ülés vitáját néhány fontosabb kérdés köré csoportosítva ismertetjük.

A sorrendiség kérdése

A hivatalos bírálókon kívül is többen a jelenlegi felépítés megfordítása mellett foglaltak állást.

Ollé Lajos — a bírálatában elmondottakon kívül — ezt még azzal támasztotta alá, hogy a tanulhatóság és a hallgatók statisztikai szemlélete kialakításának szempontjából a jelenlegi sorrendnek káros következményei vannak. Mivel a statisztikai elemzési eszközök (viszonyszámok, átlagok, indexek) kifejtését nem előzi meg olyan rész, amely a statisztikai munka menetét, annak speciális jellegzetességét tárgyalná, jelenleg úgy tűnik, hogy a könyv *matematikai eljárásokat* ismertet, és azután ezeket alkalmazza a gazdasági jelenségekre. A hallgatók a sorrend megfordítása esetén — vagyis ha először magát a statisztikai munkát ismerik meg — látják, hogy itt döntően olyan *gazdasági jelenségekről* van szó, amelyeket a statisztika számok formájában rögzít, és ezért feldolgozásukhoz matematikai eljárások szükségesek.

Ács Magdolna a jelenlegi felépítést elfogadhatatlannak tartja. Ezt azzal indokolja meg, hogy egy tankönyv felépítését a tudomány tárgya határozza meg, az általános statisztika pedig a statisztika megismerési folyamatának elméleti általánosítása. Hivatkozott arra is, hogy a hasonló tárgyú szovjet tankönyvek általában az általa javasolt felépítést követik.

Theiss Ede egyetemi tanár is ebben az értelemben szólott hozzá a témához.

Nagy Tamás, a közgazdaságtudományok kandidátusa, a Közgazdaságtudományi Főbizottság tagja szerint a jelenlegi sorrendet a korábbi tanítási gyakorlat okolja meg. Ezelőtt ugyanis az adatfelvétel stb. ismertetésével kezdték az anyagot. Ezeknek az aránylag könnyű részeknek a megtanítására azonban túlságosan sok időt fordítottak, s ez az anyag lebecsülését eredményezte. Ma már — e rész rövid tárgyalása esetén — ez a veszély elkerülhető lenne. A sorrend megfordítása esetén eltűnne az a látszat is, hogy itt matematikai el-

járások statisztikai tartalommal való kitöltéséről van szó.

A szerzők a sorrendiség kérdésében kitartottak eredeti álláspontjuk mellett. *Zala Júlia* — Ács Magdolna bírálatával szemben — kifejtette, hogy a sorrend kérdése nem olyan központi kérdés, amelynek esetleges helytelen felfogása bűn a logika ellen, és ellentétes a statisztikai megismerési folyamat természetével. A statisztikai munka lényege, hogy adatokat kell összegyűjteni, majd azokból következtetéseket levonni. A kutatás módszere azonban nem okvetlenül azonos a kifejtés módszerével. Ez Marxnál sem esik egybe. A tankönyv esetében pedig az a kérdés, hogy hogyan lehet az anyagot jobban megtanítani. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a könyv a közgazdászok képzését szolgálja. Márpedig a közgazdászoknak az a fontos, hogy a számokból, táblákból olvasni tudjanak, megértsék azokat. Ebből a szempontból nézve a kérdőívszerkesztés stb. megtanítását tulajdonképpen el is lehetne hagyni.

A sorrend kérdésében tehát továbbra is a tankönyv mostani rendszerét tartja helyesnek, főként azért, mert a statisztikai munka nem a kérdőíveknel kezdődik. A statisztikusnak először azt kell eldöntenie: mi a célja az adatokkal. Tudnia kell, milyenek lesznek a végső csoportosítások. Ennek a felfogásnak a jelenlegi felépítés felel meg jobban.

Rédei Jenő az alkalmazott sorrend helyességét még néhány érveléssel alátámasztotta. Megemlítette, hogy a tankönyv sorrendje nem teljesen egyedülálló, mert ismeretesebb hasonló felépítésű szovjet tankönyvek is. Másrészt helytelennek tartja azt az érvelést, hogy történelmi szempontból helyesebb a bírálók által javasolt sorrend. Történelmileg nézve ugyanis előbb alakultak ki a statisztikai elemzés módszerei, mint a statisztikai adatgyűjtés szervezete és módszerei. Végül hangsúlyozta, hogy a jelenlegi sorrend segítségével sok is-

métlés elkerülhető, ugyanis a megfordítás esetében igen sok dolgot — a statisztikai tábla, a reprezentatív statisztika stb. fogalmát — kétszer kellene megmagyarázni.

A gazdaságstatisztikai rész kérdése

Péter György e vitakérdés tárgyalása előtt kifejtette: mi okolta meg a beiktatását ennek a résznek, amely valóban nem tartozik az általános statisztikához. A tankönyvből nemcsak a közgazdaságtudományi egyetem hallgatói tanulnak, hanem igen sokan mások is, akik ennek az anyagnak az elvégzése után nem foglalkoznak statisztikai tanulmányokkal. Az általános statisztika tanításának értelme, hogy összefüggésben van az ágazati, illetve a gazdaságstatisztikával. Ezért — ha változtatott formában is — **egy ilyen rész megtartását szükségesnek látja.**

Theiss Ede egyetértett Péter Györggyel abban, hogy ezt a részt bizonyos kérdésekkel, így a demográfiával kiegészítve meg kell tartani. A tárgyalás módját azonban rövidíteni kell, és helyesebb lenne az ágazati statisztikák sorrendjében való tárgyalás helyett a szocialista újratermelés mozzanatai szerint ismertetni a kérdéseket.

Nagy Tamás feltétlenül a gazdaságstatisztikai rész megtartása mellett foglalt állást. Az egyetemi hallgatók többsége ugyanis az általános statisztika anyagának elvégzése után egyáltalán nem, vagy csak saját szakterületének megfelelően foglalkozik statisztikával. Ezért igen szegényes dolog lenne, ha a hallgatók csak az általános elméletet tanulnák meg, és semmit sem hallanának az általános elmélet felhasználásáról a konkrét statisztikai gyakorlatban.

Fekete Ferenc aspiráns, a Közgazdaságtudományi Főbizottság tagja is szükségesnek tartotta a gazdaságstatisztikai rész megtartását, azonban szerinte az ágazati kérdésekkel sokkal részleteseb-

ben kellene foglalkozni. Különösen az agrárvonatkozású kérdések kifejtését bírálta. Megemlített egy sor olyan télt, amely az anyag nem elég alapos tárgyalása miatt kimaradt. Hiányolta például a mezőgazdaság sajátosságainak és a mezőgazdasági munka termelékenységének, az árutermelésnek, a mezőgazdasági üzemek jövedelmezőségének részletesebb kifejtését stb.

Ollé Lajos Fekete Ferenc hozzászólása kapcsán utalt a gazdaságstatisztikai rész olyan tartalmú összeállításának nehézségére, amely megfelel a taníthatóság szempontjainak. A rendelkezésre álló idő alatt nem lehet mind az általános, mind a gazdaságstatisztika valamennyi problémáját kellő alapos-sággal megtanítani. Ezért — minthogy általános statisztikai tankönyvről van szó — a gazdaságstatisztikai rész szükségszerűen hiányos marad.

Ezt a problémát valójában csak az oldaná meg, ha — mint a Szovjetunióban — minden közgazdászhallgató számára kötelező lenne a gazdaságstatisztika tanulása.

Zala Júlia a szerzők nevében a következőképpen foglalt állást: a vita során a gazdaságstatisztika kérdésében több álláspont hangzott el. Az első szerint ne legyen ilyen rész a tankönyvben, minthogy ez nem tartozik a tananyaghoz. Ez a felfogás önmagában logikus, érvényesítésének azonban nagyon sok hátránya lenne. A többség véleménye az volt, hogy erre a részre szükség van. Ő maga is ez utóbbi állásponttal ért egyet. A tankönyvet nemcsak az egyetemen, hanem a gyakorlati életben is nagymértékben használják, és ott igen hasznosnak bizonyult a gazdaságstatisztikai fejezet. Ennek a résznek a célja nem az, hogy átfogja a gazdaságstatisztika egész területét, hanem hogy megmutassa: milyen problémák lehetnek a gyakorlatban. Erre az egyetemi oktatásban is nagy szükség van. Ezért véleménye szerint az a leghelyesebb, ha —

bizonyos mértékig csökkentve — a gazdaságstatisztikai részek megmaradnak a könyvben.

Didaktikai kérdések, a könyv stílusa

A vitában résztvevők többsége utalt a könyv tárgyalási módjának hiányosságaira.

Péter György bevezetőjében elmondotta: alapjában egyetért a bírálatoknak azzal a megállapításával, hogy a könyv helyenkint túlságosan bőbeszédű. A nagyfokú részletességet azonban bizonyos mértékig megokoltnak tartja. Oktatási tapasztalata ugyanis azt mutatja, hogy a tanítást elősegíti az alapfogalmak igen részletes megmagyarázása, az anyag szilárd alapjainak biztosítása. A biztos alapok ezután könnyítik és meggyorsítják a tanítás további menetét. Tehát ezzel a fenntartással fogadja el az ilyen értelmű bírálatokat.

Párniczki Gábor, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének adjunktusa kifejtette, hogy a könyv bőbeszédűsége zavarja a tanulhatóságot. Nem is annyira a magyarázatok bőbeszédűségét, hanem főként az idézetek és a példák nagy tömegét kifogásolta, mert közben sokszor elvész a lényeges mondanivaló.

Bognár József, belkereskedelmi miniszter, a Közgazdaságtudományi Főbizottság tagja szerint az egyetemi oktatás általános hibái közé tartozik egy bizonyosfajta vulgarizálás. Ez abban nyilvánul meg, hogy kevés a konkrét tárgyi anyag és túlságosan sok az általános rész. A különböző ágazati tárgyakban pedig az elméleti részek lassan hasonlóká válnak egymáshoz, jóformán meg sem lehet őket különböztetni. Az *Általános Statisztika* című tankönyvnek ebből a szempontból érnyene, hogy elég nagy tudásanyagot ad, de az említett hibák vonatkoznak a tankönyv elméleti részeire is.

A statisztikai tankönyvben ezt a tendenciát erősíti a sokszor semmitmondó

vagy fölösleges idézetek nagy száma. Például, amikor arról van szó, hogyan lehet statisztikai adatokat egymáshoz viszonyítani, fölöslegesen hoz a könyv bizonyos tételek alátámasztására olyan szovjet példákat is, amelyeket konkrét magyar példákkal lehetne helyettesíteni, és ezzel szintén több idézetet ki lehetne küszöbölni.

A vulgarizáló tendencia kiküszöbölése azért is fontos, mert ez a hallgatók tárgyi tudása helyett „mellébeszélési készségüket” növeli.

Csatár György, az MDP központi vezetősége terv- és pénzügyi osztályának munkatársa is hasonló értelemben szolt a kérdéshez, s a könyv nehezen tanulhatóságát kifogásolta.

Mándi Péter, a belkereskedelmi minisztérium főosztályvezetője egyetértett azokkal, akik bírálták a könyv stílusát. De szembeállította egyfelől Ollé Lajos és Huszár István, másfelől Ács Magdolna bírálatát. Az első két bíráló — és a vitában résztvevők általában — sok hiányosságot említettek, de a könyvet általában pozitíven értékelték. Ács Magdolnának abból az állításából ellenben, hogy az egész tárgyalási módra jellemző az áltudományos mez, az következik, hogy a könyv nem használható. Mándi Péter ezt az állítást nem látja bizonyítottnak, és nem ért vele egyet.

A szerzők a bírálatokat általában elfogadták, s közölték, hogy az anyag ilyen irányú átdolgozása már folyik. A vulgarizálás és az áltudományosság vádját azonban, olyan értelemben, ahogy arról Ács Magdolna beszélt, visszautasították. Rédei Jenő kifejtette, hogy ez a vád a tankönyv szellemének, a szerzők elgondolásának nem kellő megértéséből származik. A két szám különbségének és viszonyának kérdése például alapvető tétel, amelyet talán meg lehetne tudományosabban magyarázni, de magyarázat mindenképp szükséges. Másrészt utalt arra a kifogásolt mondatra,

hogy a „szocialista statisztika a népről szól és a néphez szól”. Ez a szocialista statisztikának egyik legfontosabb jellemzője. Lehetne kevésbé népszerűen fogalmazni, de nem lehet ezt a megállapítást vulgárisnak nevezni, mint ahogy nem vulgáris Leninnek az a hasonló tartalmú mondata sem, hogy „a statisztikát be kell vinni a tömegek közé”. Végül nem tartja fölöslegesnek, áltudományosnak a sorok osztályozását sem. A sorok közül ugyan valóban az idősorok a legfontosabbak, de például a mennyiségi sorok fontossága sem sokkal kisebb. Egyébként a bőbeszédűség, a fölösleges idézetek és példák kérdésében egyetért a bírálókkal.

Egyéb kérdések

A felszólalók többsége utalt olyan részletekre, amelyek a tankönyv anyagából kimaradtak.

Többen javasolták a statisztika tárgyról és fogalmáról szóló vita ismertetését, továbbá a számvitel három ága — a statisztika, a könyvvitel, és az operatív számvitel — kapcsolatának tárgyalását. Mások felvetették, hogy több helyet kell szentelni a statisztikai alapfogalmak — a sokaság, az ismérv — meghatározásának. Néhányan javasolták, hogy a szerzők a statisztikai munkáról szóló részben ismertessék az adatfeldolgozás konkrét módszereit, a gépi feldolgozást stb.

A történelmi részre vonatkozóan, — amelyet egyébként a bírálók általában a legjobb résznek tartottak — javasolták a Marx, Engels, Lenin és Sztálin statisztikai munkásságáról szóló fejezet elhagyását és megfelelő helyekre történő beépítését. Ugyancsak ebben a részben, a burzsoá statisztika megfelelő bírálatára céljából, többet kellene foglalkozni a nagy számok törvényével — mondotta néhány felszólaló. Másrészt ismertetni kellene a burzsoá statisztika legújabb irányait.

A statisztikai elemzésről szóló részben okvetlenül helyet kellene adni a standardizálás kérdésének. Theiss Ede véleménye szerint a modus és a medián, valamint a harmónikus és a kronológikus átlag kérdésének is szerepelnie kellene az átlagokról szóló részben.

A felszólalók általában elengedhetetlennek tartották a reprezentatív módszer ismertetését és ezzel kapcsolatban a szóródás bővebb magyarázatát. Theiss Ede fölvetette, hogy foglalkozni kellene az interpoláció, valamint a statisztikai kapcsolatmérés kérdésével is.

A szerzők a legtöbb kiegészítéssel egyetértettek, néhány javaslatot azonban nem tartottak helyesnek. Péter György elmondotta, hogy gyakorlati tapasztalatok szerint a gépi adatfeldolgozás módszere (Holerith-módszer) nem tanítható. A nagy számok törvényének részletes ismertetését nem tartja kivethetőnek, mert akkor ki kellene térni a kombinatorika elemeire, de elismerte, hogy a jelenlegi magyarázat valamiféle kibővítése szükséges. A burzsoá statisztika új irányainak ismertetésére vonatkozólag Rédei Jenő véleménye az volt, hogy a kibővítés nem adna túlságosan sokat, tekintettel arra, hogy a mai burzsoá statisztika módszerei voltaképpen nem újak, hanem a régiek felújításai. A modus, medián, interpoláció és korrelációszámítás bevételeknek kérdésével a szerzők csak bizonyos mértékig értettek egyet. Minthogy a jelenlegi gyakorlat e módszereket egyáltalán nem, vagy csak kevéssé alkalmazza, nem lenne helyes túlságosan részletes magyarázatokkal terhelni a hallgatókat.

A vita eredményeit *Friss István* akadémiai levelezőtag, a Közgazdaságtudományi Főbizottság elnöke foglalta össze. Bevezetőben megállapította, hogy a legtöbb hozzászólás didaktikai kérdésekre vonatkozott, majd a következőket mondotta:

Az oktatás szempontjain kívül meg kell nézni a könyvet még két szempontból. Egyrészt a marxista elmélet szempontjából, másrészt a szocializmus gyakorlati építésének szempontjából.

Az első szempontból vizsgálva a könyv általában jónak mondható. Általában a marxizmus útmutatásait alkalmazza, és ahol vét ellenük, ott ez inkább az egyes nem pontos megfogalmazások eredménye, amelyeken azonban aránylag könnyen lehet segíteni. A szerzők nemcsak szóban hangoztatják, hanem könyvükben érvényesítik is a marxista szemléletet. Ezért nem fogadhatók el az áltudományosságra vonatkozó ellenvetések. A felhozott példák sem helytállóak, mert sem a két szám viszonyának kérdésében, sem abban a megállapításban, hogy a szocialista statisztika a dolgozó népről és a dolgozó néphez szól, illetve, hogy a statisztika az épülő szocialista népgazdaság hatalmas szerkezetében mintegy a mérőszközök szerepét játssza, nincsen szó áltudományosságról. Arról lehet vitatkozni, hogy a kifejezések talán népszerűbbek a kelleténél, hogy talán lehetett volna a mondanivalót tudományosabb mezbe öltöztetni, de ez egészen más kérdés. Az áltudományosság nem található a könyvre, bár az a szemrehányás, hogy agyonmagyaráz és túlságosan bőbeszédű, teljesen jogosan érte a szerzőket, akik egyébként el is ismerték ezt.

Meg lehetne próbálni, tekintettel arra, hogy ilyen igény is felmerült, a marxista szemlélet alapján eldönteni a sorrendiség kérdését. De a marxizmusnak nincs erre vonatkozólag egyértelmű útmutatása. Igaz, hogy Marxnak és Leninnek vannak fejtegetései arra nézve, hogy mennyiben különbözik a kutatás módszere az ábrázolás módszertől, de ez, ebben a speciális esetben, nyilván nem visz teljesen közel a kérdés megoldásához.

Nyilvánvaló, hogy a kérdést úgy kell vizsgálni, ahogy azt többen meg is tet-

ték. Tudniillik, ha a kifejtést a különböző matematikai módszerekkel kezdik, akkor fel kell tételezni, hogy a hallgatók az adatfelvételtől már valamit tudnak. Ha pedig az adatfelvétellel kezdik a dolgot, akkor fel kell tételezni, hogy a matematikai módszerek már valamennyire ismertek.

Friss István ezután azt javasolta, hogy a tankönyv második részének legalább egy rövid részletét, mégpedig az adatgyűjtésről, az adatok összesítéséről szóló részletét előre kellene hozni, vagyis a mostani bevezetés erre vonatkozó részeit valamennyire ki kellene bővíteni. Ebben az esetben a matematikai rész szilárdabb alapon állna.

A könyv a másik szempontból, a szocializmus gyakorlati építése követelményeinek szempontjából is általában megfelelő. Felkelti az érdeklődést a statisztika iránt, megmutatja a statisztika használhatóságát és szükségességét. De nagyon befejezett, kész dolognak ábrázolja a statisztikai munkát. Így *nem is vet fel bizonyos meglévő problémákat, amelyek pedig a statisztika továbbfejlődésének irányába mutatnak*, például olyan kérdéseket, hogy *ma még nem kielégítő a statisztika és a nép-gazdasági tervezés összhangja, hogy a statisztika nem mindenben felel meg a tervezés igényeinek, hogy az önköltség vagy a gazdaságosság méréséhez szükséges mutatók még nem megfelelőek*. Bizonyos utalások ezekre a ma meglévő hiányosságokra elősegítenék a problémák megértését.

Kétségtelen, hogy a vázolt két szempontból általában megfelelő a könyv. Ez is arra vall, hogy komoly érdemei vannak, amelyeket különben senki sem vitatott. A legtöbb észrevétel, és pedig jogos észrevétel, kifogás, pedagógiai szempontból hangzott el. A didaktikai szempontok ugyanis valóban nincsenek kielégítően érvényesítve, és ez a könyvnek egyik leglényegesebb fogyatékosága.

A didaktikai kérdéseket illetően általában egyetértés mutatkozott egy lényeges kérdés kivételével, amely a negyedik, a gazdaságstatisztikai részt érintette. A gazdaságstatisztikai részre vonatkozóan Friss István Fekete Ferenc felszólalását tekintette a legtanulságosabbnak. Tudniillik Fekete Ferenc, aki ennek a résznek a kibővítését kérte, számára elég meggyőzően bebizonyította, hogy ezt a részt nem szabad kibővíteni. Bizonyos kérdéseket ugyan még fel kell itt vetni, de a terjedelmet csökkenteni kell.

Fekete Ferenc igen komoly kifogásokat emelt abból a szempontból, hogy mi hiányzik egy ilyen ábrázolásból. Amit mondott, meggyőző volt, valóban hiányzik, amit ő hiányolt. De hasonlóképpen döntő hiányosságokra lehetne rámutatni más területeken is, például az iparstatisztikában. Ebből az következik: ha nem akarják, hogy a könyv az általános statisztikán kívül az ágazati statisztikákat is részletesen tartalmazza és terjedelme kétszeresére nőjön, akkor le kell mondani arról, hogy az ágazati statisztikának akár csak leglényegesebb részeit is felölelje.

Amennyire helyes, hogy az általános rész után ízelítőt adjon a könyv a statisztika felhasználásáról, annyira lehetetlen, hogy ez az ízelítő felölelje — akárcsak kivonatossan is — az ágazati statisztikákat. Ezért ezt a részt alapjában véve le kell rövidíteni, és természetesen alaposan meg kell fontolni, hogy milyen kérdések kerüljenek bele. Szóba került, hogy az életszínvonalról valamivel többet kellene adni, bele kellene venni az anyagba a demográfiát. Ez helyesnek látszik, és azért is észszerű, mert ezekre a területekre nem érvényes az, ami vonatkozik az ágazati statisztikákra, hogy tudniillik a hallgatók ezt majd a speciális tárgyakban megtanulják. Ami azt a véleményt illeti, hogy a kérdéseket a szocialista újratermelés mozzanatai szerint kell tár-

gyalni, ez sem okvetlenül kötelező, minthogy a könyv csak ízelítőt akar adni. A könyv maga az általános részszel tulajdonképpen lezárul.

Ezek után Friss István röviden utalt a leglényegesebb hibákra, amelyekkel a szerzők is egyetértettek. Ilyen hiba a bőbeszédűség, elsősorban a példák elemzésében és az idézetekben. Többet kell mondani a reprezentatív statisztikáról, a szóródásról, az interpolációról, beszélni kell a nagy számok törvényéről. A Marx, Engels, Lenin és Sztálin statisztikai munkásságáról szóló rész a könyvben teljesen fölösleges. Ha Sztálin jogosan kívánta egy ilyen fejezet kiiktatását a politikai gazdaságtani tankönyvből — persze ott csak Leninről és Sztálinról volt szó — sokszorosán megokolt, hogy innen is kikerüljön ez a fejezet, s ami belőle felhasználható, az a megfelelő fejezetekbe kerüljön.

További fontos, szintén szóba került kérdés: a *definíciók* kérdése. Ezeket sokszor nehezen lehet a könyvben megtalálni. Ez a tanulhatóság szempontjából helytelen. Ma az egyetemi tankönyvekben fokozottan ügyelni kell a levelező hallgatókra, akik magántanulókként sajátítják el az anyagot, és a könyvre vannak utalva. Tehát a definícióknál vigyázni kell, hogy valóban kielégítőek, pontosak, egyértelműek le-

gyenek, és lehetőleg észrevehető helyen forduljanak elő.

Friss István még megemlítette, hogy az anyagban túlságosan sok a szovjet, s igen kevés a magyar példa. Igaz, hogy a magyar példák többnyire nem olyan kényelmesen elérhetők, mint azok a példák, amelyeket Lenintől készen át lehet venni, s amelyekben Lenin például meggyőzően bizonyítja a cári Oroszország statisztikájának hamisításait. Ez kényelmesebb dolog, mint elővenni egy Horthy-időből származó magyar statisztikát, s azon kimutatni a hamisításokat. De mégis ezen az úton kell haladni. Persze, magyar példák is vannak az anyagban, de a kettő arányát meg kell változtatni.

A példák döntő többségének magyar vonatkozásúnak kell lennie, már csak azért is mert ez sokkal inkább hozzásegít a magyar valóság és a régi Magyarország megismeréséhez.

Friss István azzal zárta le összefoglalóját, hogy a tankönyv ebben az első kiadásában is hasznos szolgálatot tett. Külön érdeme, hogy úttörő volt, mint a Közgazdaságtudományi Egyetem első tankönyve. Az ülésen elhangzottak figyelembevételével átdolgozott új kiadás pedig még nagyobb szolgálatokat tehet majd.

Kecskeméti Zsuzsa

A vita eredményeinek hasznosítása a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének munkájában

Az MTA Közgazdasági Főbizottságának vitaülésén Péter György és szerzőtársai *Általános Statisztika* című egyetemi tankönyvével kapcsolatban elhangzott bírálatok és észrevételek tanulságait nemcsak a szerzők hasznosítják a tankönyv átdolgozásakor, hanem a Marx Károly Közgazdaságtudo-

mányi Egyetem statisztikai tanszéke is felhasználja az egyetem általános statisztikai oktatási programjának összeállításakor és az előadások elkészítésekor.

A tankönyv átdolgozása már hónapokkal a vitaülés előtt megkezdődött.

A szerzők ennek a munkának az előkészítésébe bevonták a statisztikai tan-szék dolgozóit is, s megállapodtak abban, hogy a már korábban tervezett módosításokon kívül újabb fejezetekkel bővítik a tankönyv második kiadását, a didaktikai hiányosságok kiküszöbölése végett pedig néhány tanszéki dolgozó résztvesz az átdolgozásban is.

A korábbi átdolgozási terv az volt, hogy a tankönyv a szóródásra és a reprezentatív statisztikára vonatkozó részekkel bővül, az ágazati statisztikák ismertetése rövidebb lesz, s a didaktikai követelményeknek megfelelően kevesebb lesz a példa és az idézet.

A szerzők, mérlegelve a tananyag felépítésével kapcsolatban a vitaülésen elhangzott megállapításokat, s különösen *Friss István* megjegyzéseit, elhatározták, hogy a második kiadásban a statisztikai elemzési eszközök tárgyalását megelőzi a statisztikai munka jellegét, menetét, ismertetését tárgyaló fejezet. Ez a fejezet megvilágítja a később tárgyalásra kerülő elemzési eszközök speciális statisztikai jellegét; megmutatja, ha vázlatosan is, hogy a statisztikai adatok sokoldalú, de egységes munkafolyamat eredményei, s hogy a statisztikai munka valamennyi szakasza érdemi statisztikai munka. Mind az adatfelvétel céljának meghatározása, mind a kérdőívek megszerkesztése, a közlési táblák összeállítása, a felvétel módjának meghatározása, mindpedig az ellenőrzés feltételezi a vizsgált jelenségekre vonatkozó korábbi vagy a hozzájuk kapcsolódó egyéb statisztikai anyagok ismeretét. A szerzők a statisztikai munka megszervezésének és menetének ilyen ismertetésével elősegítik, hogy a hallgatókban kialakuljon a statisztikai szemlélet.

A gazdaságstatisztikai résszel foglalkozó vita tanulságaként a tankönyv demográfiai (népmozgalmi statisztikai) fejezettel is bővül.

A módosítások bővítik és pedagógiai szempontból megalapozottabbá teszik a tankönyvben foglalt ismeretanyagot, emelik a tankönyv színvonalát.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszéke az általános statisztikai tananyag programjának összeállításakor és megvitatásakor nemcsak a tantárgy oktatóinak egyéni tapasztalatait mérlegelte, hanem a vitaülésen elhangzottakat is. A program tartalmazza mindazokat a módosításokat, amelyek a tankönyv tervezett második kiadásában megtalálhatók lesznek. De a program és az előadások anyaga — főként didaktikai vonatkozásban — tovább is megy a tankönyv tervezett módosításainál. Erre lehetőséget ad az előadások kötetlenebb formája és a gyakorlati foglalkozások megfelelő felhasználása.

Például már a tanév első felében felhasználjuk a grafikus ábrázolást — a gyakorlatokon történő rövid ismertetés alapján — a viszonyszámok, az átlagok, az indexek tanításában. Az első félévben az átlagokról szóló előadások keretében részletesebben foglalkozunk a súlyarányok szerepével az átlagszámításban, és ezen az alapon a standardizálás kérdésével. Ezáltal szoros kapcsolatot teremtünk a viszonyszámok, az átlagok és az indexek tananyaga közt. A második félévben *Az idősorok elemzése* című téma keretében ismertetjük a kronológikus és a mértani átlagot.

Gyakorlati foglalkozásainkat nem az előadáson hallottak mechanikus elismertetésére akarjuk felhasználni, hanem arra, hogy megtanítsuk a hallgatókat az elmélet általános és konkrét alkalmazására. A gyakorlatokon a tananyag keretében (jobbképességű hallgatók esetében a tananyagon túlmenően is) önálló munkát, feladatokat adunk a hallgatóknak. Célunk, hogy hallgatóink statisztikai tanulmányaik során saját munkájukon keresztül győződjenek meg arról, hogy a statisztika

tika a társadalom megismerésének fontos eszköze, amelyet a dolgozó nép állama a szocializmus építésének szolgálatába állít, s az eredmények és a hiányosságok feltárására használ fel.

Előadásainkat frissítjük, érdekesebbé tesszük a magyar vonatkozású statisztikai adatok demonstrációs példaként való felhasználásával. Ezzel nemcsak az érdeklődést fokozhatjuk, hanem növelhetjük a hallgatók adatszerű tájékozottságát is.

Ilymódon hasznosítják az *Általános Statisztika* című egyetemi tankönyv szerzői és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tan-székének dolgozói a Magyar Tudományos Akadémia közgazdasági főbizottságának vitaülésén elhangzottakat az általános statisztika egyetemi tankönyvének átdolgozásában, a tantárgy egyetemi oktatásában, az új közgazdászok nevelésében.

Ollé Lajos

SZÁMOK és TÉNYEK

Nyugat-Németország felfegyverzéséről, a nyugatnémet és a Nyugat-Németországban érdekelt külföldi nagytokések profitjáról, a nyugatnémet munkásosztály helyzetének romlásáról

Miközben a béke erői napról-napra jelentős eredményeket érnek el a nemzetközi feszültség enyhítésében, az imperialisták minden erejükkel a háború előkészítésére törekszenek.

Az amerikai segítséggel gyors ütemben helyreállított nyugatnémet gazdaság a legutóbbi időben megélénkült. Ez a „konjunktúra”, — bármilyen ingatag és ideiglenes is — nagyon veszélyezteti az európai és a nemzetközi békét, mert a felduzzasztott nyugatnémet ipar könnyen és gyorsan átállítható közvetlen haditermelésre. S hogy ez mennyire reális veszedelem, az abból is kitűnik, hogy a legutóbbi költségvetés hatalmas összeget, 11,5 milliárd márkát irányzott elő közvetlen hadikiadásokra.

Az ipari termelés mutatószámai a legutóbbi években a következőképpen alakultak (1950 = 100):

1948	1949	1951	1952	1953
55	79	119	128	139

(International Financial Statistics)

1954-ben az ipari termelés már 77 százalékkal meghaladta a háború előtti

szintet. Különösen rohamosan fejlődtek a *haditermeléssel kapcsolatos ágak*. Az acéltermelés 1949-ben 9 millió, 1953-ban 16 millió tonna volt; ezzel Nyugat-Németország túlszárnyalta egész Németország háború előtti acéltermelését, s elérte az angol acéltermelés színvonalát. A Schuman-államok 1952. évi teljes acéltermelésének

Nyugat-Németország 38 százalékát, Franciaország a Saar-vidékkel együtt 32,5 százalékát, a többi tagállam együttesen csupán 29,5 százalékát adta.

Ugrásszerűen fejlődött a haditermelés szempontjából rendkívül fontos *nehézipar*. A nyugatnémet vegyipar értékesítési forgalma 1949-től 1954-ig megkétszereződött, és ma már 114 százalékkal nagyobb a háború előttinél.

Az ipari termelésben *háttérbe szorult a polgári célra történő termelés*. A haditermelésnek és a fogyasztási cikkek termelésének 1949. évi arányát 100 : 100-nak tekintve, azóta a következő eltolódást láthatjuk, a fogyasztási cikkek rovására:

1950-ben 100 : 96, 1951-ben 100 : 84,
1952-ben 100 : 76.

A nyugatnémet „konjunktúra“ ingtagságára jellemző, hogy 1953-ban már az 1952. évi termeléshez képest bizonyos mértékű visszaesés volt tapasztalható a legfontosabb iparágakban.

A fémipar termelése az 1936. évi termelés százalékában így alakult:

1953 január 118 százalék
1953 október 95 százalék

A gépipar termelése

1952 189 százalék
1953 184 százalék

(Voproszi Ekonomiki. 1954. 4. sz.)

Az ipari megrendelések is csökkentek. 1951. évi összegüket 100-nak véve 1952-ben 122, 1953-ban 109 volt a megrendelések összege. Az ilyen és a hasonló jelenségek a gazdasági élet ingtagságát bizonyítják.

A nyugatnémet gazdasági élet további jellegzetessége a rendkívül nagyméretű tőkekoncentráció s a külföldi tőke behatolása.

Az alábbi számok szemléltetően tükrözik a koncentráció fejlődését az utóbbi években.

	1950		1952	
	Az üzemek s z á m a	A foglalkoztatott munkások	Az üzemek s z á m a	A foglalkoztatott munkások
Vasipar	231	204 472	121	227 889
Vegyipar	2 084	298 335	1 930	306 429
Gépipar	3 749	493 668	3 586	595 577

Ma hét acéltársaság, amelynek évi acéltermelése egyenkint meghaladja az 1 millió tonnát, szolgáltatja Nyugat-Németország acéltermelésének 68, nyersvastermelésének 79 százalékát.

A nyugatnémet nagytőke külföldi terjeszkedésével egyidejűleg igen je-

lentős a külföldi tőke behatolása Nyugat-Németország gazdasági életébe.

Az alábbi táblázat megadja az idegen monopóliumok közvetlen befektetéseinek és az általuk ellenőrzött befektetéseknek a nagyságát, millió márkában:

	B e r u h á z á s o k							
	Valamennyi nemzetgazdasági ágban összesen		A gépiparban		A kohászatban		A villamossági iparban	
	1	2	1	2	1	2	1	2
Külföldi érdekelt-ségek összesen	2 219	3 170	492,3	749,5	259,1	230,8	154,7	273,3
benne az Egyesült Államok érdekeltségei	683,9	2 003,9	295,3	387,5	80,8	97,5	48,2	87,1

Megjegyzés: 1. közvetlen befektetések, 2. a külföldi tőke által ellenőrzött befektetések. (Nyugatnémet hivatalos adatok. Idézi: Verona a Probleme Economice. 1954. 7. számában megjelent cikkében.)

Nyilvánvaló, hogy a nyugatnémet és a külföldi tőkések profitja rohamosan növekszik. A profit növekedését a

bonni kormány a tőkéseknek adott számtalan kedvezményrel mozdítja elő. A túloldali adatok szemléltetik a

nyugatnémet profitok növekedését:

1936-ban	560 millió márka
1950-ben	521 millió márka
1951-ben	1009 millió márka
1953-ban	1300 millió márka

1928-ban, a nagy konjunktúra idején 17 ezer ember jövedelme haladta meg az 50 ezer márkát, s részesedésük a nemzeti jövedelemből 2,4 milliárdra rúgott. 1950-ben 80 ezer embernek volt 50 ezer márkánál nagyobb jövedelme, a nemzeti jövedelemből való részesedésük pedig meghaladta a 4 milliárd márkát.

A dolgozó tömegek életszínvonala ezzel szemben még mindig a háborúelőtti szint alatt van. Az ipari terme-

lés növekedése ellenére az egy főre jutó fogyasztási cikkmennyiség jóval kevesebb a háború előttinél.

Néhány igen fontos élelmiszer ára 1950-től 1952-ig az alábbi mértékben emelkedett:

a húsé 33 százalékkal, a burgonyáé 53 százalékkal, a liszté 43 százalékkal, a kenyéré 29 százalékkal. A drágaság azóta sem csökkent. Ezt a nagy-tőkés körök sem tagadhatják. A düsseldorfi *Handelsblatt*, a nyugatnémet nehézipari tőkések folyóirata ez év június 2-i számában elismeri, hogy 1953 májusától 1954 májusáig 11 százalékkal emelkedett az élelmiszerárak indexe. A létfenntartási költségek indexe az 1950. évit 100-nak tekintve a következőkép alakult:

Év	Összes létfenntartási költségek	Élelmiszer-költségek	Lakbérköltségek	Fűtési és világítási költségek
1938	64	62	95	60
1951	108	109	102	108
1952	110	114	104	116
1953	108	112	107	120
1954 június	108	113	107	128

(*Wirtschaft und Statistik*. A Nyugatnémet Szövetségi Statisztikai Hivatal kiadványa. 1954. 7. sz.)

A hivatalos statisztika szerint a különféle jövedelemcsoportok a legutóbbi években a következőkép alakultak:

a bérből és a fizetésből élők 95 százaléka havi 500 márkánál,

80 százaléka havi 300,

45 százaléka pedig havi 150 márkánál kevesebbet keresett.

Egy család hivatalosan megállapított létminimuma kb. 250 márka. Ezt az összeget a bérből és a fizetésből élők kétharmada nem éri el.

A munkásosztály nehéz helyzetére jellemző, hogy a nyugatnémet iparban a munkások átlagórabére 25 százalékkal kisebb a belga vagy az angol munkásokénál. A munkásnők bére a férfiakénak csupán 60 százaléka, a mezőgazdasági munkásoké pedig az ipari munkásokénak csak 55 százaléka.

Fokozódik a munkaintenzitás. A bajor fémiparban az óránkénti munkateljesítmény 1950 és 1953 között 43,5 százalékkal emelkedett.

A hivatalos statisztika több mint egy millió munkanélkülit tart nyilván, de valójában a munkát keresők száma jóval több. 1953 októberében például csak a textil- és a konfekcióiparban a foglalkoztatottak 23 százaléka, 195 ezer ember volt munka nélkül.

A mintegy 10 milliárd márkára rúgó megszállási költségek csak tetézik a nehézségeket. A gazdasági helyzet súlyosan nehezedik a nyugatnémet munkásosztályra. Augusztusban mintegy 5 millió dolgozó sztrájkolt. Ez a nyugatnémet munkásmozgalom erősödését bizonyítja.

Engels: A munkásosztály helyzete Angliában

(Szikra. 1954. 382 oldal.)

A XIX. század 30-as és 40-es éveiben befejeződött Angliában az ipari forradalom. A modern gépek alkalmazása a termelésben nem egészen 100 év alatt forradalmasította az egész angol társadalmat. John Wyatt 1735-ben jelentette be primitív fonógépét és 100 év múlva Angliában már gépekkel gyártották magukat a gépeket is. 1785-ben működni kezdett az angol iparban az első gőzgép. 1814-ben Stephenson gőzmozdonya forradalmasította a közlekedést, s 24 évvel később már 1350 km volt az angol vasútvonalak hossza. 1811-ben indult el az első gőzhajó a Brit Birodalomban és 1836-ban már több mint 500 közlekedett az angol kikötőkben.

Az angol ipar főbb ágaiban a gépi munka végleg legyőzte a kézi munkát. A műhelyek gyárakká váltak, a korábbi mesterek és legények helyébe a gyárosok és a proletárok léptek. Megjelent a modern ipari proletariátus, és száma hirtelen növekedett: 1801 és 1841 között Anglia egyes iparágaiban csaknem megháromszorozódott.

Anglia a világ vezető hatalmává, a világ ipari műhelyévé vált: gyártmányai eljutottak a földkerekség minden részébe. De az egyik oldalon felhalmozódott hatalmas gazdagsággal szemben ott állt a másik oldalon a proletariátus nyomora; az emberek milliói nem tudtak írni, olvasni és a gyermekhalandóság ijesztő méreteket öltött.

Az ipari forradalom időszakában a reálbérek jelentősen csökkentek. A XIX. század első felében a munkás munkabéréből alig $\frac{3}{4}$ részét vásárolhatta annak, amit a XVIII. század má-

sodik felében a béréért kapott. A kizsákmányolás fokozódott. A periódikus gazdasági válságok csak súlyosbítottak a proletariátus helyzetét.

Anglia dolgozó tömegei harcba indultak a jobb életfeltételekért. A munkások szakszervezeti szövetségekre (Trade Union) tömörültek. A mozgalom ereje megrémítette a burzsoáziát. 1799-ben és 1800-ban törvényeket hoztak a szakszervezetek és a munkásság politikai szervezetei ellen, hogy „a vállalkozókat megvédjék a munkások szervezett akcióival szemben”. Mégis kibontakozott a sztrájkharc.

1824-ben a kormány eltörölte a munkásszervezeteket tiltó rendeleteket, de nem szüntette meg a sztrájkok üldözését. A sztrájkolókat börtönbe zárták, s 1825-ben új törvény jelent meg, amely visszavonta az 1824-ben megadott jogokat. A szakszervezeti mozgalom mégis tovább fejlődött.

A politikai hatalom az ipari forradalom győzelme előtt a földbirtokos arisztokrácia és a pénzemberek, kereskedők (whigek és toryk pártja) kezében volt. Az ipari burzsoázia még nem jutott jelentősebb szerephez a kormányzásban. Az *ipari forradalom* ugrásszerűen megnövelte az ipari burzsoázia *gazdasági* hatalmát, s az 1832-es választási reform kiszélesítette a burzsoázia és a földbirtokos arisztokrácia kormányzati blokkját: hatalomra jutottak a gyárosok, a proletariátus *közvetlen* kizsákmányolói.

Az a tény, hogy az ipari burzsoázia bekerült a hatalomba (bár a kormányzásban osztoznia kellett a földbirtokos arisztokráciával), különleges jelentősé-

get adott a proletariátus mozgalmának. A proletariátussal közvetlen osztályellenségeinek államhatalma állott szemben. 1842-ben, a válság időszakában, hatalmas, az egész iparra kiterjedő sztrájkmozgalom söpört végig Anglián.

Ezidőtájt ment a fiatal Engels Angliába, s Manchesterben, az angol ipar központjában egy kereskedelmi vállalat szolgálatába lépett. Engels itt ismerkedett meg az angol proletariátus életével. Bejárta a piszkos munkásnegyedeket, és saját szemével látta az angol proletariátus nyomorát. Ezenkívül elolvasott mindent, amit előtte az angol munkásosztály helyzetéről írtak, s gondosan tanulmányozott minden erre vonatkozó hivatalos okiratot, vizsgálati jegyzőkönyvet, amelyhez hozzáférhetett.

E tanulmányok és megfigyelések gyümölcseként született meg 1845-ben megjelent könyve: *A munkásosztály helyzete Angliában*, amely magyar nyelven most kerül először az olvasó elé.

A munkásosztály helyzete Angliában megjelenése idején világszerte megdöbbentő hatást keltett. Súlyos és félelmetes vádirat volt a tőkésrendszer és a burzsoázia ellen.

Engels egész fiatalon, 24 éves korában írta ezt a könyvét. Elméleti nézetei ekkor még nem voltak teljesen kiforrottak.

Ez a mű Engels fejlődésének fontos állomása. Húsz hónapos angliai tapasztalatai, a munkásosztály helyzetének elemzése meggyőzték Engelst, hogy „békés megoldás” lehetetlen, és hogy *a kommunista elmélet elválaszthatatlan a proletariátus osztálymozgalmától.*

„A munkásosztály helyzete — írja könyve előszavában — a jelenkor minden szociális mozgalmának tényleges talaja és kiindulópontja... Ez a francia és német munkáskommunizmusnak közvetlen, a fourierizmusnak és az angol szocializmusnak, valamint a német művelt burzsoázia kommunizmusának közvetett szülője. Ezért okvetlenül meg-

kell ismernünk a proletariátus helyzetét, hogy egyrészt a szocialista elméleteket, s másrészt az azok létjogosultságáról alkotott ítéleteket szilárd alapra helyezhessük, hogy minden ábrándozásnak és fantáziálásnak pro és contra véget vethessünk.“ (8. old.)

A mű elméleti következtetései nagy-jelentőségűek voltak a tudományos szocializmus kifejlődése, a különféle kispolgári és utópista szocialista nézetek szétzúzása szempontjából.

Engels előtt már mások is leírták a proletariátus szenvedéseit és beszéltek arról, hogy segíteni kell a proletariátuson. De például az owenisták a proletariátusban csak szenvedő osztályt láttak; nem tartották képesnek arra, hogy változtasson helyzetén. Engels volt az első, aki kimondta ebben a könyvében, hogy *a proletariátus nemcsak szenvedő osztály.* Éppen az a gyalázatos gazdasági helyzet, melyben a proletariátus sínylődik, löki állandóan előre, s kényszeríti arra, hogy harcoljon végleges felszabadulásáért. *A proletariátus saját maga fog segíteni magán.* Egyrészt a munkásosztály politikai mozgalma ráébreszti a munkásokat arra, hogy a forradalom elkerülhetetlen, az ellentétek békés úton való megoldása lehetetlen, s a szocializmuson kívül nincsen más kivezető út; másrészt a szocializmus csak akkor válik erővé, ha a munkásosztály politikai mozgalmává válik.

Engels a proletariátus forradalmi fejlődése szempontjából különös jelentőséget tulajdonított a sztrájkoknak, a munkásosztály gazdasági harcának. De megmondta azt is, hogy *csak sztrájkokkal és szakszervezetekkel a munkásosztály nem vívhatja ki szabadságát.*

„A sztrájkok — írta — a munkások hadiiskolái, melyekben felkészülnek az immár elkerülhetetlen nagy harcra; a sztrájkokkal nyilvánítják ki a munkásosztály egyes osztagai, hogy csatlakoznak a munkások nagy mozgalmához“ (264. old.). „... a burzsoázia uralmának megdöntéséhez többre van szükség, mint munkásszervezetekre és sztrájkokra“ (259. old.).

Engels műve a proletariátus történelmi szerepére és a proletárforradalomra vonatkozó elméleti megállapításokon kívül igen sok fontos elvi kérdést tisztázott.

Például teljesen új módon, dialektikusan világította meg az ipari forradalom szerepét és jelentőségét. (Maga az ipari forradalom elnevezés is Engels e művéből származik.) Feltárta a gépek tőkés alkalmazásának ellentmondásait. Sismondi és más kispolgári közgazdászok csak a tömegek tönkretűnésének, nyomorának okát látták az ipari forradalomban. A burzsoá közgazdászok pedig nem győzték dicsőíteni. e „nagy átalakulás vívmányait“. De Engels rávilágított, hogy az ipari forradalom kétoldalú folyamat: egyrészt megerősítette a burzsoázia helyzetét, másrészt ugyanakkor megteremtette a burzsoázia sírásóját, a proletariátust. Az az ellentmondás, hogy a gépek alkalmazása a termelésben, a termelési technika fejlődése a munkások elnyomásának eszközévé válik, csak a tőkés viszonyok közt van meg. „Szervezett társadalmi viszonyok között csak örülni lehetne az újításoknak. Olyan viszonyok között azonban, amikor mindenki háborút visel mindenki ellen, egyesek kisajátítják az újítások minden előnyét és ezzel a nagy többséget megfosztják életfenntartásának eszközeitől.“ (174. old.)

Különösen nagyjelentőségű a műnek az a része, amely a tőkés túlnépesedést elemzi. Engels a termelési ciklussal összefüggésben vizsgálta a kérdést. Anglia példáján bizonyította, hogy az ipari tartaléksereg nemcsak szükségszerű terméke a kapitalizmusnak, hanem a tőkés termelés elengedhetetlen feltétele is. Ez egyúttal Malthus népesedési elméletének cáfolata is volt.

Marx nagyra értékelte Engels e művét és későbbi levelezésükben is igen sokat foglalkozott vele. (Például az 1859—1860-ban írt levelekben, majd később, az 1863 április 9-i, az 1866 február 10-i leveleiben stb.) Marx számára Engels művének alapossága és mélysége volt a munkásosztály helyzetével foglalkozó más munkák mér-

céje. A tőkében is sokszor hivatkozott Engels e művére.

Lenin a nemzetközi szocialista irodalom egyik legjobb alkotásának tekintette Engelsnek ezt a könyvét. Engelsről írt művében megállapította, hogy sem 1845 előtt, sem később nem jelent meg egyetlen írás sem, amely a munkásosztály nyomoráról oly világos és igaz képet festene, mint Engels könyve.

A Bevezetés és az első fejezetek annak leírását tartalmazzák, hogy miként alakult ki az ipari forradalom során a városi, nagyipari proletariátus, s milyen ennek az osztálynak gazdasági, szociális, kulturális helyzete. Ezután következik a könyv egyik legérdekesebb fejezete: a Következmények.

„Ha valaki — írja Engels ebben a fejezetben — testi sértést követ el, mégpedig olyan testi sértést, amely a sértett halálát okozza, ezt emberölésnek nevezzük; ha a tettes előre tudta, hogy a testi sértés halálos lesz, tettét gyilkosságnak nevezzük. Ha azonban a társadalom (Engels itt a társadalom hatalmon lévő részét, az uralkodóosztályt érti) olyan helyzetet teremt, melyben a proletárok százai szükségszerűen időelőtti, természetellenes halálra vannak kárhoztatva... ha ezeket megfoszt nélkülözhetetlen életfeltételeiktől, s olyan viszonyok közé taszítja őket, melyek közt nem képesek élni... akkor ez épp olyan gyilkosság, mint az egyes ember büntette.“ (133—134. old.)

Hogyan alakult ki Engelsnek ez a véleménye?

„Láttam már a nyomor legrosszabb fajtáit — írja egy korabeli hivatalos forrást idézve —, ... de amíg meg nem látogattam Glasgow kanyargóit, nem hittem, hogy ennyi bűn, nyomor és betegség lehetséges egy civilizált országban. A legsilányabb éjjeli menedékhelyen 10-en, 12-en, sőt olykor 20-an is hálnak a padlón, a legkülönbözőbb korú férfiak és nők, félig és teljesen meztelenül, egymás hegyénhátán. Ezek a lakóhelyek rendszerint olyan szennyesek, nyirkosak és rozsan- tak, hogy senki sem tartaná bennük a lovát.“ (76. old.)

Londonban és a többi angol ipari városban sem volt külön a helyzet.

A munkásság ruházkodási, élelmezési helyzete is megdöbbentő volt. A legjobb textilárak hazájában a munkásoknak a legsilányabb rongyok jutottak. A munkásoknak jutó élelmiszerek többnyire romlottak voltak. Hatalmas méreteket öltött az élelmiszerhamisítás, amelyet a törvények nevetséges enyhességgel büntettek. A kenyérbe timsót raktak, hogy nagyobb-nak és fehérebbnek lássék, a cukorba őrölt rizst, vagy más olcsó dolgot keverték, s az egészet a cukor árán adták el. A tej olyan rosszminőségű volt, hogy az orvosok az egészségre nézve veszélyesnek nyilvánították, s helyette teát ajánlottak, de a teát mindenféle szeméttel keverték. A pénzsóvár burzsoázia semilyen csalástól sem riadt vissza, hogy becsapja a munkásokat.

Nemcsak az élelmiszerek minősége romlott, hanem a bérek csökkenése miatt leromlott a munkások éltrendje is. Fogyasztásuk egyre inkább eltolódott az olcsóbb, növényi eredetű élelmiszerek felé.

Mindezek következtében állandó járványok tizedelték a proletariátust, a gyermekhalandóság pedig óriásira nőtt.

„De még a szegénységüknél is sokkal bomlasztóbban hat az angol munkásokra — írja Engels — az a körülmény, hogy megélhetésük egészen bizonytalan, hogy bérükből a szó szoros értelmében máról-holnapra kell élniök, egyszóval az, ami proletárokká teszi őket.“ (155. old.) A proletárok közt általánossá vált iszákosság és nemi kicsapongás a nyomor és a tudatlanság következménye.

Engels iparágankint külön-külön vizsgálta, hogyan igyekeznek a gyárosok csökkenteni a munkabéreket és minél többet kiszípolozni a munkásokból, vagy a kifizetett bérekből annyit visszavenni, amennyit csak lehet. Megrázó kép tárul elénk a kizsákmányolás szörnyű módszereiről: a 12—14 órás munkanapról, a női és a gyermekmunka borzalmairól.

Megismerjük a gyári szabályokat, amelyekkel a tőkés sokszor rabszol-

gákká alacsonyították a munkásokat.

Engels többek között az egyik nagy manchesteri szövőgyár szabályaiból idéz:

„1. A gyár kapuját 10 perccel a munka megkezdése után be kell zárni és a reggeliig senkit sem szabad beengedni. Aki ez alatt az idő alatt távol van, minden szövőszék után 3 penny büntetést fizet.

2. Minden (mechanikai szövőszéken dolgozó) szövő, aki más időben, de a gép munkája közben nincs a helyén, minden óráért, minden szövőszék után, amelyre neki kell ügyelnie, 3 pennyt fizet. Aki munkaidő alatt a felügyelő engedelmé nélkül elhagyja a munkatermet, szintén 3 pennyre büntetendő.

3. Azok a szövők, akik nem gondoskodnak ollóról, napi 1 penny büntetést fizetnek.

4. Az eltört vetélőket, keféket, olajozókat, kerekeket, ablakokat stb. a szövő köteles megfizetni.

5. *Egy heti előzetes felmondás nélkül* egyetlen szövő sem léphet ki a szolgálatból. A gyáros rossz munka vagy illetlen magaviselet címén *felmondás nélkül* elbocsáthatja akármelyik munkását.

6. Minden munkás, aki mással *beszél*, aki *énekel*, vagy *fütyül*, 6 penny büntetést fizet. Aki munkaközben elhagyja a helyét, szintén 6 pennyt fizet.“ (218. old.)

A pénzbüntetések a bérek egyre nagyobb hányadát emésztették föl. De volt más, általánosan alkalmazott eszköz is, az úgynevezett truck-rendszer. Ez arra kényszerítette a munkásokat, hogy a gyár tulajdonában lévő boltokban, az átlagos árnál jóval drágábban vásároljanak árukat. A munkások gyakran kénytelenek voltak bérük felét ilyen árukért kifizetni, illetve bérük egy részét egyszerűen ilyen árukban kapták meg. Igaz, hogy volt néhány törvény, amely tiltotta ezt a rendszert, de a bírók nem tudták érvényesíteni ezeket a törvényeket, mert a vállalkozók kereken megtagadták betartásukat, vagy mert maguknak a bíróknak eszük-ágában sem volt ártani vállalkozó barátaiknak és rokonaiknak.

A bányászok és a mezőgazdasági proletárok helyzete még rosszabb volt, mint az ipari proletariátusé. Különösen rosszak voltak a bányászok munkakörülményei. Engels egyik bányáról a következőket írja: „A munkás oldalt fekve, könyökére támaszkodva csákányozza a szenet; ez izületi gyulladást, ha pedig a bányásznak térdelnie kell, térdizületi gyulladást okoz. A nők és gyermekek, akik a szenet hordják, valami szerszámmal és sok esetben a lábuk közé vett láncsal befogják magukat a kosárba és négykézláb másznak az alacsony tárnákban; egy másik pedig hátulról fejével és kezével tolja a kosarat. A fejjel való tolás helyi gyulladást, fájdalmas daganatokat és keléseket okoz. Sok esetben a tárnák nedvesek, úgyhogy ezeknek a munkásoknak több hüvelyk mély szennyes vagy sós, szintén bőrgyulladást okozó vízben kell mászniuk.“ (288. old.)

A gyermekek a gyárakban és a bányákban 12 órát, sőt még többet is dolgoztak. Gyakran a gyárban aludtak, vagy a teljes kimerültség miatt elaludtak munkaidő alatt a gép mellett. Számtalan baleset származott ebből.

A nők munkájának az lett a következménye, hogy a család teljesen felbomlott, a gyermekek az utcán nőttek fel, a családi viszonyok „fejük tetejére álltak“.

„Az asszonyok gyakran már a szülés utáni 3. vagy 4. napon ismét munkába állnak és csecsemőiket természetesen otthon hagyják... Egy manchesteri munkásnő, M. H., 20 éves, két gyermeke van, a kisebbik még csecsemő, akire a másik, valamivel idősebb, felügyel; az asszony reggel nem sokkal 5 óra után elmegy a gyárba és csak este 8 órakor tér haza; napközben szivárog melléből a tej, s átnedvesíti ruháját.“ (182. old.)

A női és a gyermekmunka olcsóbb volt, ezért gyakran az apának kellett munka nélkül otthon maradnia. Ilyenkor a nő tartotta el a családot, a férfi otthon ült, gondozta a gyermekeket, takarította a lakást és főzött. Az is előfordult, hogy mind a két szülő munka

nélkül volt és a családot 7—8 éves gyermekeik tartották el.

Még szörnyűbb volt a munkanélküli nincstelenek helyzete.

Az 1834-es „malthusianista szegénytörvény“ megszüntette a munkanélküli segélyeket és a munkanélkülieket úgynevezett „dologházakba“ lökte. Ez volt a segélyezés egyetlen formája. Itt azonban valóságos börtönrendszert honosítottak meg. „A dologházakban — írja Engels — rosszabb a táplálék, mint a legszegényebb dolgozó munkásé, a munka azonban nehezebb... Általában még a börtönök kosztja is jobb, úgyhogy a dologházak lakói gyakran szándékosan vétséget követnek el, hogy börtönbe jussanak. Mert a dologház is börtön: aki nem végzi el a munkáját, nem kap enni; aki ki akar lépni a kapun, engedélyt kell kérnie, amelyet viselkedése vagy a munkafelügyelő véleménye alapján megtagadhatnak; tilos a dohányzás, éppúgy tilos ajándékot elfogadni a dologházon kívül élő barátoktól és rokonoktól; a pauperek dologházi egyenruhát viselnek; minden védelem nélkül ki van szolgáltatva a felügyelő önkényének.“ (328. old.)

Nagy figyelmet érdemel a könyv egyik legértékesebb fejezete: a *Munkásmozgalmak*. Engels a proletariátus mozgalmában a *munkásosztály helyzetének szükségszerű következményét* látja. Nem véletlen, hogy a mozgalom mindjárt az ipari fejlődés megindulásakor megkezdődött. Különböző fokozatai voltak a géprombolásoktól a sztrájkok szervezéséig, a különféle munkásszervezetek létrejöttéig.

Különös jelentőséget tulajdonított Engels a chartisták tevékenységének.

A chartizmus a 30-as években jelentkezett. A proletariátus sztrájkokkal, sőt fegyveres felkelésekkel is küzdött a népchartában foglalt követelése miatt. Például 1839 júliusában Birmingham városa két napig a nép kezében volt.

1842-ben, a súlyos gazdasági válság idején, különösen magasra csapott a chartista mozgalom hulláma. A chartisták ebben az időben már szervezték

a mezőgazdasági proletáriátust. „A chartizmus — írta Engels — a burzsoáziával szemben tanúsított ellenállás sűrített formája... Mert a chartizmusban az egész munkásosztály kel fel a burzsoázia ellen, és mindenekelőtt ennek politikai hatalmát, azt a törvényekből rakott falat támadja, mellyel a burzsoázia körülbástyázta magát.“ (268. old.)

De Engels azt is megmondta, hogy a chartizmusnak, ha győzni akar, feltétlenül közelednie kell a szocializmushoz, szocialista mozgalommá kell válnia.

Több mint 100 év telt el azóta, hogy Engels megírta *A munkásosztály helyzete Angliában* című könyvét. Bebizonyosodott, hogy az általa vázolt folyamatok nemcsak az angol kapitalizmus kialakulását jellemezték. Más körülmények közt, hasonló jelenségek kísérték a kapitalizmus kialakulását az Egyesült Államokban, Németországban, Magyarországon stb., s hasonlóak a jelenségek ma is a tőkés fejlődés útjára lépő gyarmati országokban.

Tehát számunkra ma nemcsak azért hasznos ez a mű, mert kitűnő *módszerbeli* útmutatást ad arra, *hogyan* kell vizsgálnunk a munkásosztály helyzetét, hanem azért is, mert megismerve az angol munkásosztály akkori helyzetét, *összehasonlíthatjuk* azt a munkásosztály élet- és munkakörülményeinek alakulásával a későbbi időszakokban, s helyes képet alkothatunk a munkásosztály azóta bekövetkezett *abszolút és relatív elnyomódásának* folyamatáról.

100 év alatt természetesen sok minden megváltozott. A kapitalizmus imperialista szakaszába lépett. Jelentős változások történtek Angliában is. A burzsoázia, elsősorban a munkásosztály szervezett politikai és gazdasági harca miatt, kénytelen volt lemondani a 12 órás munkaidőről, a női és a gyermekmunka fokozott kizsákmányolásáról. A kolera, a tífusz, a himlő és más járványok állandóan ismétlődő csapásai megtanították az angol burzsoáziát: „nem engedheti meg magá-

nak büntetlenül azt a kedvtelést, hogy ragályos betegségeket termeljen ki a munkásság között; a következmények visszahullnak rá és az öldöklő angyal a tőkések között ugyanolyan irgalmatlanul pusztít, mint a munkások sorai-ban.“ (Marx—Engels. Válogatott Művek. I. kötet. 561. old. Szikra. 1949.) Éppen ezért egészségesebbé kellett tenni a városokat. A legkiáltóbb bajok, amelyekről Engels írt, Angliában kevésbé szembetűnőkké váltak. Teljesen azonban sem Angliában, sem a többi tőkésországban nem tűntek el és ma is megtalálhatók.

A munkásosztály helyzete az ipari forradalom időszakában nem abban különbözött az ezt követő időszakban kialakult helyzetétől, hogy az előbbi szakaszban romlottak, azután pedig javultak az életkörülmények. Ugyanis az ipari forradalom után a munkások helyzete sok tekintetben javult, más viszonylatokban azonban rosszabbodott, és az egész munkásság vonatkozásában az utóbbiak voltak többségben. A különbség sokkal inkább a kizsákmányolás fokozásának módszereiben mutatkozik.

Igaz, hogy a proletárok és családjuk — legalábbis a munkásosztály egyes rétegeiben — ma jobban táplálkoznak, mint száz-százötven évvel ezelőtt. De szükségük is van több élelmiszerre, mert intenzívebben dolgoznak, s a munka intenzitása kétségtelenül jobban megnőtt, mint azoknak az élelmiszereknek mennyisége és tápértéke, amelyeket a munkások fogyasztanak.

Az is igaz, hogy a munkásoknak ma több a szabadidejük, mint 100—150 évvel ezelőtt, de több szabadidő nélkül nem lennének képesek olyan ütemben dolgozni, amelyet a modern ipar megkövetel.

A szociális törvények és a társadalombiztosítás bevezetése kétségkívül nagyobb biztonságot jelent a munkásoknak, de a szélesebb körű és sokkal hosszabb ideig tartó munkanélküliség, amely a kapitalizmus jelenlegi fejlődési szakaszában krónikussá vált, jóval több bizonytalanságot jelent a munkás életében, mint amennyit a munka-

nélküli biztosítás nyomorúságos szolgáltatásai kiegyenlítenek. A munkás 50 éves kora előtt már annyira megöregszik, hogy nem bírja az ipari munka mai tempóját, s ezért nem kárpótolja őt a nyomorúságos öregségi biztosítás.

Az ipari kapitalizmus megteremtette az emberiség jólétének technikai alapjait. A tőkés társadalom azonban nem biztosította ezt a jólétet a munkásoknak. Csökkentek a reálbérek, s fokozatosan csökkent a munkások részesedése a nemzeti jövedelemben. A munkásosztály abszolút és relatív elnyomordása tovább fokozódott.

Nem minden vonatkozásban és az újratermelési ciklusnak megfelelően nem minden időszakban egyformán, nem mindig valamennyi réteget érintően, de mégis állandóan és észrevehetően romlott és romlik az egész munkásosztály helyzete.

Nagyon elmélyült a szakadék az Engels által említett „két nemzet“, a szegények és a gazdagok, a nép tömegei és az uralkodó osztály közt.

Mégsem valósult meg Engelsnek az a „jóslata“, hogy Angliában a közeljövőben bekövetkezik a „szociális forradalom“, Engels a második német kiadás előszavában megírta, hogy „ifjúi forró fejjel“ túlságosan közelinek gondolta a forradalmat. Könyvének megírásakor azonban nem is számolhatott több fontos tényezővel, amelyek Anglia fejlődésének sajátosságából és a kapitalizmus imperialista szakaszának törvényszerűségeiből következtek.

A gyarmati monopolhelyzet miatt Anglia a többi tőkésországot megelőzve lépett az imperialista fejlődés útjára. Az angol burzsoázia, jóval hamarabb, mint más tőkésországok burzsoáziája, létrehozta a munkásarisztokráciát, a munkásosztály felső rétegét, mert a gyarmati népekből kisajtol profitok lehetővé tették ezt. A munkásarisztokrácia lett a burzsoázia legfontosabb szociális támasza, az angol szakszervezeti mozgalom gerince: sorraiból kerültek ki az osztályáruló „munkáskaméleonok“, akikről Engels később olyan sokat írt.

Továbbá az angol burzsoázia, amely mindig kitűnt hazugságával és képmutatásával, különféle reformokat léptetett életbe a parlament útján. Ezzel sikerült az angol nép jelentős többségét félrevezetni, azt a látszatot kelteni, mintha a parlamentáris rendszerben a tömegek demokratikus úton, maguk választanák meg képviselőiket, akik sorsukról döntenek, tehát a parlamenti demokrácia útján minden kérdést meg lehetne oldani osztályharc nélkül.

Ennek következtében az opportunizmus elhatalmasodott és még ma is mélyen gyökeredzik Anglia munkásmozgalmában.

Igaz, hogy az elnyomorodás folyamata szűkítette a munkásarisztokrácia rétegét, és egyre jobban lazul a talaj, amelybe az angol reformizmus gyökeret eresztett. De a burzsoá ideológiával átítatott munkásarisztokrácia és szakszervezeti bürokrácia, amely éleszti az opportunizmust és támogatja a burzsoázia politikáját, még ma is fékezi a forradalmi munkásmozgalom fejlődését Angliában.

Engels éppen az angol munkásmozgalom fejlődésével kapcsolatban állapította meg, hogy a reakciós hagyomány nem egyéb, mint a történelem tehetetlenségi nyomatéka, végső fokon tehát gátló, passzív erő.

A kiéleződött osztályharcnak, a gyarmati népek fokozódó felszabadító harcainak időszakában azonban az ilyen erők szükségképp a történelem kerekerei alá kerülnek. Új, harcos, cselekvő erők váltják fel őket, olyan erők, melyek minden jelenlegi nehézséget leküzdve képesek lesznek harcba vinni az angol proletariátust.

Az angol népnek és az angol munkásmozgalomnak vannak forradalmi hagyományai. E hagyományok örököse Nagy-Britannia Kommunistá Pártja, amely a forradalmi chartisták szellemében vezeti az angol munkásosztály és a köréje csoportosuló demokratikus erők harcát a londoni City urai és az opportunisták munkásárulók ellen.

Simai Mihály

Fontos könyv a termelési kapacitás kérdéséről

**Wagner Zoltán és Szőke György: Az ipari termelési kapacitás felmérése
és kihasználásának tervezése**

(Tervgazdasági Kiadó. 1954. 279 oldal)

Tervgazdasági irodalmunkban ritka az alapjaiban új kezdeményezésnek számító munka. Ebben kétségtelenül nagy szerepe van annak, hogy a tervezés különböző területeinek kérdéseit többé-kevésbé kidolgozott formában megismerhetjük a szovjet szakirodalmából, s a közgazdászok feladata ilyen esetekben inkább a tárgykörnek és a módszereknek a magyar gyakorlatához való alkalmazása. A termelési kapacitás kérdése azonban nem így vetődik fel. Az erről a tárgykőről szóló szovjet szakirodalom nálunk még igen kevésbé ismert, és nagyobb terjedelmű munka csak a legutóbbi időkben került a magyar szakemberek kezébe. A szerzők tehát munkájuk alapelveinek és módszereinek kidolgozásakor legfeljebb a szovjet szakirodalom néhány iránymutatás jellegű megállapítására támaszkodhattak. Éppen ezért ez a könyv mind az alapelvek, mind a módszerek szempontjából új kezdeményezésnek számító munka.

Tervezőmunkák megjavításának fontos feltétele: a termelési kapacitások fokozottabb feltárása. Ennek szervezeti alapjait már a Minisztertanács 2003/1/1952. számú határozata lefektette. Ez meghatározta a termelési kapacitások szervezett felmérését és a felmérés legfontosabb elveit. A határozat megállapítja, hogy az „ötéves terv végrehajtása során megvalósításra váró feladatok szükségessé teszik a termelőberendezések teljesítőképességének rendszeres feltárását, felmérését, valamint tervszerű és gazdaságos kihasználását“. Ezért kimondja, hogy

a) rendszeresen fel kell mérni a döntő iparágak *termelési kapacitását*,

b) meg kell határozni azokat az *intézkedéseket*, amelyek biztosítják a termelési kapacitások tervszerű és gazdaságos felhasználását,

c) rendszeresen fel kell tárni az állandóan keletkező *tartalékokat*,

d) mérlegelni kell a vállalati kapacitások alakulására ható *fontos tényezőket* (haladóbb termelési eljárások, az üzemek közti együttműködés lehetőségei, új munkamódszerek, sztahanovista üzemszervek teljesítménye stb.).

A szerzők elsősorban a minisztertanácsi határozatban foglalt kérdéseket tárgyalják. Részletesen foglalkoznak a tárgykör elméletével és a feladatok gyakorlati megoldásával. A könyv végleges formába öntése előtt azonban még bővítették, elmélyítették kutatásaikat, s így ez a munka most tárgyalja a kapacitás fogalmával összefüggő összes eddig feltárt kérdéseket.

A kapacitás kérdése azonban még korántsem tekinthető teljesen megoldottnak, de mégcsak közismertnek sem. Magáról a kapacitás fogalmáról is sok eltérő felfogás van a köztudatban. Beszélnek *elméleti, gyakorlati, élenjáró, sztahanovista, teljesítmény-, időkapacitásról* stb. Egyesek a kapacitást azonosnak tekintik a tényleges termeléssel. Ha ez igaz volna, akkor, mint ahogy a könyv is megállapítja (II. fejezet), nem volna szükség külön kapacitásfelmérésre, hiszen a tényleges termelési eredmények mutatnák a kapacitást. Mások szerint a kapacitás a valószínű termelési színvonalnál nagyobb termelés kifejezője, nagyságrendje egy-egy és mindenkorra megállapítható.

Az említett és a hozzájuk hasonló egyéb felfogásokkal szemben feltétlenül úttörőnek és iránymutatónak tekinthető a könyv dialektikus szemlélettel felépített „*kapacitás-elmélete*“, amely a termelési kapacitás fogalmát a *termelőberendezés teljesítőképessége* oldaláról közelíti meg, s ezáltal elméletileg helyesen alapozza meg. A szerzők leszögezik, hogy csupán *egyféle* termelési kapacitás van, ez mindig

gyakorlati fogalom, és nagysága sohasem tekinthető örökérvényűnek, hanem csak a termelőberendezések kihasználásában az élenjárók által elért eredményeket fejezi ki, vagyis olyan eredményt tükröz, amelynek elérésére tervszerű intézkedésekkel törekedni lehet és kell.

A könyv első részében a termelési kapacitás felmérésének elméleti, második részében gyakorlati vonatkozásait ismerteti. Ezt az utóbbi anyagot a könyv mellékleteként számszerű példákkal kidolgozott táblázati rész egészíti ki. A munka logikai felépítése során követett alapelveket, amelyek egyben a könyv tartalmi lényegét is kifejezik, a szerzők a 34. oldalon fejtik ki, ahol a következőket állapítják meg:

a) A gép teljesítőképességének az adott időpontban ismert felsőhatára, vagyis az elfogadott szóhasználat szerint a termelési kapacitás, tartalmazza mindazokat a lehetőségeket és tartalékokat, amelyek az *optimális feltételek általános megvalósítása esetén* a gyakorlatban 100 százaléig kihasználhatók. Ha a dolgozók átlagos szakképzettsége eléri a felmérés időpontjában élenjárók színvonalát, megvan a megfelelő minőségű anyag, megvalósul a termelőtér ismert legjobb kihasználása, az ismert legjobb technológiát alkalmazzák és mindezt az ismert legjobb munkaszervezéssel, valamint az idő legjobb kihasználásával, akkor a termelési kapacitás kihasználása 100 százalékosan valósul meg. E célok nemcsak kitűzhetők, hanem a termelőberendezések jobb kihasználása végett ki is kell tűzni ezeket.

b) A jövőben, esetleg a távolabbi jövőben gyakorlatilag megvalósítható célokkal szemben adott a felméréskor alapulvett bázis-időszakbeli tényleges helyzet, amely az átlagos termelési feltételeket tükrözi. A bázis-időszakban a dolgozók átlagos szakképzettsége, az anyag átlagos minősége, a termelőtér és az idő kihasználása, a technológia alkalmazása, a szervezés, tehát lényegében a termelési feltételek és az idő kihasználása kisebb-nagyobb mértékben alatta marad azoknak a követelményeknek, amelyek a termelési

kapacitással kitűzött cél gyakorlati megvalósításához szükségesek. Az említett tényezők szabják meg, hogy a bázis-időszakban milyen mértékben *lehetett* kihasználni a termelési kapacitást, vagyis megmutatják a bázis-időszak termelési kapacitásának *tényleges kihasználását*.

c) Hasonlóképpen az ismert legjobb lehetőségek gyakorlati általánosítását korlátozó tényezők (az időkiesések okai stb.) ismeretében meg lehet és meg is kell tervezni egy adott tervidőszak termelési kapacitásának *tervezhető kihasználását*. Ezt a bázis-időszakban megvalósult tényleges kapacitáskihasználás tényszámainak segítségével, haladó átlagnormák alkalmazása révén végezhetjük el.

Helyesnek tartjuk ezt a megállapítást, különösen azért, mert a reális, feszített haladó átlagnormák képzésének valóban döntő feltétele, hogy a tényszámokból induljunk ki. A másik fontos feltétel, hogy a bázis-időszaki tényszámokat csak olyan mértékben „feszítsük”, amilyen mértékben és amilyen határidőre a termelési feltételek megjavításával a tervidőszakban a termelési kapacitás meghatározásakor alapulvett legjobb termelési színvonal megközelíthető.

A szerzők a könyv első részében az előbb vázolt elméleti alapból kiindulva részletesen és logikusan kifejtik a kapacitásfelmérés módszerében követendő gyakorlat elméleti kérdéseit. Említést érdemelnek sikerült fogalmi meghatározásaik és a tervezőmunka ez új területén nélkülözhetetlen terminológia kialakításában úttörőnek tekinthető törekvésük.

Az elmélet alapján kidolgozott és a könyv második részében ismertetett konkrét, gyakorlati kapacitásfelmérési módszer magába foglalja a kapacitászámítások egész rendszerét: a termelési kapacitás felmérését (a kapacitásnorma és a hasznos időalap megállapítását), a termelési kapacitás tényleges kihasználási fokát meghatározó index megállapítását, ez index szerepét és felhasználásának módját a tervezhető kapacitáskihasználás meghatározása-

kor, végül az utóbbi meghatározását. A felmérési munka pontosságára való törekvést mutatja a kapacitásnak a termelési keresztmetszetekig, ezen belül szükség esetén a homogén berendezéscsoportokig részletező felmérése. Említésre méltó itt az egyes berendezéscsoportok „független szemléletének” kifejtése. Ez alatt az értendő, hogy az egyes berendezéscsoportok kapacitásfelmérésekor és kihasználás-tervezésekor nem vagyunk tekintettel az előző vagy a következő berendezéscsoportokra. A tartalékok és a helyi lehetőségek ugyanis csak így mutatkozhatnak meg teljes egészükben. A berendezéscsoportok kialakításakor a felhasználásuk révén megmunkálható termékek munkaigényessége az alap. Ez a megoldás gyakorlati célt szolgál, mert ily módon az azonos teljesítményű gépek, vagy berendezések a számítási műveletek során egyetlen gépként jelentkeznek.

Az elméleti rész fejtegetései alapján elfogadható a szerzőknek az az álláspontja, hogy a termelési kapacitás a géphez kapcsolódó fogalom, és a cél: ennek a *technikai lehetőségnek* a felmérése. A termelési kapacitás meghatározásakor mindig a gépek mennyiségéből és a vonatkozó időszak időmennyiségéből indulunk ki. E két mennyiség szorzatából levonjuk a tervszerű megelőző karbantartás időszükségletét, s így kapjuk meg a „hasznos időalapot, amely tehát a termelési kapacitásnak mennyiségi tényezője”.

Az *élenjáró eredmények szerepével* különösen sokat és részletesen foglalkozik a könyv. Jelentőségüket nemcsak a kapacitásnorma megállapításában látja, hanem abban is, hogy a megvalósult élenjáró eredmények követésére mozgósítanak.

Fontosságához mérten részletesen foglalkozik a könyv a *kapacitásnorma* megállapításával. Mégis e helyen nem a kérdés elméleti vonatkozásait kívánjuk kiemelni, hanem az élenjáró eredmények gyakorlati meghatározására kidolgozott módszert. A könyv elméleti része három módszert ismertet. Ezek közül a könyv a „munkanorma-

ból kiinduló” meghatározási módot ismerteti teljes részletességgel.

Igen fontosak a részletesen kidolgozott táblázatok, ismertetések, mert ezekkel a felmérés során egészen a gépekig, az egyes dolgozóikig, köztük a vállalat élenjáró dolgozóikig mehetnek le a számítások. Ebben mutatkozik meg mind elvileg, mind gyakorlatilag a *szocialista és a kapitalista értelmezés szerinti kapacitás lényeges különbsége*. Amíg a kapitalizmusban a kapacitás megállapításakor csak a gépek műszaki jellemzőit mérlegelik, és a dolgozó embert figyelembe sem veszik, addig a szocializmusban és már a szocializmust építő népi demokráciákban is, a kapitalizmusban elhanyagolt tényező, a dolgozó ember élenjáró teljesítménye veszi át a meghatározó szerepet.

Az élenjáró dolgozó termelési eredményén — mint a termelési kapacitás mindenkori színvonalát meghatározó teljesítményen — keresztül jutnak el a szerzők a *nyílt tartalék* fogalmához, amely szintén egyike az általuk képzett új fogalmaknak. Ez a fogalom máig sem terjedt el teljesen.

A szerzők részletesen megmagyarázzák a magyar tervezési gyakorlatban már eddig is használt rejtett tartalék fogalmát, másrészt rámutatnak arra, hogy az élenjáró dolgozók azok, akik a termelőberendezések rejtett tartalékait feltárják, s így ismertté, nyílt tartalékká teszik. A kapacitásfelmérés egyik fontos feladata éppen a feltárt tartalékok felmérése.

A szerzők kifejtik, hogy a termelőberendezésekben, vagyis a meglévő technikában rejlő termelési lehetőség azért „tartalék, mert élenjáró eredmények általánosítása esetén a termelés céljára valóban használható, s azért *nyílt tartalék*, mert pontosan megmagyarázhatjuk nagyságát és — az élenjáró eredményeket lehetővé tevő feltételek ismeretében — tudjuk azt is, hogy milyen feltételeket kell biztosítani, ha általánosítani akarjuk azokat” (az élenjáró eredményeket). (101. old.)

A kapacitásfelméréskor tehát nemcsak a nyílt tartalékokat mérjük fel, hanem mérlegeljük azokat a feltétele-

ket is, amelyek általános megvalósítása esetén a nyílt tartalék a termelés növelésére kihasználható. Ez is egyik fontos célja a kapacitásfelmérésnek.

Anélkül, hogy a továbbiakban részletesen tárgyalnánk akár a kapacitás számértékének meghatározási módját vagy az egyes mutatók matematikai képzésének képleteit, megállapíthatjuk, hogy a könyvhöz csatolt és alaposan kidolgozott táblázati rendszer lényegében a tervezés egyik fontos alapelvét valósítja meg. A kapacitásszámítások teljes mutatószám-rendszere, kezdve a tényleges kihasználás mutatóitól egészen a tervezhető mutatószámokig, egymáshoz matematikailag is kapcsolódó zárt *mutatószámrendszert* alkot, s így lehetőséget ad a mutatók pontosságának ellenőrzésére.

Nagy figyelmet érdemel a könyv 108. és 120. oldalán tárgyalt úgynevezett *időmegtakarításos tervezési módszer*. A módszer lényege a következő.

A haladó átlag meghatározásának alapját a bázis-időszak tényadatai képezik. Gondosan mérlegelni kell mindazt a bázis-időszak termelési feltételeivel szemben várható fejlődést, amely a vállalat *saját erejéből* megvalósítható műszaki szervezési intézkedések vagy kisebb beruházások eredményeként érhető el. Ennek hatását időmennyiségben kell kiértékelni, s ez az időmennyiség egyben a „feszítés” mértékét is mutatja. Az így meghatározott feszítés reális tervként, a népgazdasági tervezés keretébe beépítve, megalapozottan vehető figyelembe. A módszer tehát elkerülhetővé teszi a sokszor megalapozatlan feszítést.

A könyv összes elméleti ismertetései és az elméleti részek megvilágítását célzó gyakorlati számítások végeredményben a jól alátámasztott haladó átlag meghatározását szolgálják, hogy ezzel is megalapozottabbakká tehessük terveinket. Ez egyik legfontosabb feltétele az új kormányprogram megvalósításának. A könyvben ismertett módszer a haladó átlagot úgy határozza meg, hogy a tényadatok és a bázis-időszak termelési feltételei

alapján megállapítja a tervidőszakban elérhető kapacitáskihasználási szintet, ehhez hozzáadja a reális tervekkel megalapozott feszítés mértékét, és a kettő összege együttesen alkotja a tervidőszak haladó átlagát. Ez a módszer merőben újnak minősíthető, mert szakít a múlt elavultnak tekinthető gyakorlatával, amely a haladó átlagot különféle „középértékszámításokkal” kívánta meghatározni.

Röviden meg kell említeni a könyv IX. és XII. fejezeteit, amelyek egyrészt megmutatják, hogy a népgazdasági tervezés egységes rendszerében miként használják fel a kapacitásfelmérések adatait, másrészt azt fejtegetik: hogyan kapcsolódnak ezek az adatok a népgazdasági terv egyes részletterveivel. Ismertetik továbbá az adatok mérlegszerű összesítését, a termelési kapacitás mérlegét és a termelési kapacitás kihasználási mérlegét.

Elvi felépítésében mindkét mérleg forrás és felhasználás, illetve kihasználás oldalra tagozódik. A termelési kapacitás-mérleg a távlati tervezésnek szolgáltat adatokat, tehát távlati célt szolgál. Felhasználási oldalának évekre ütemezett adataival a kapacitáskihasználási mérlegen keresztül kapcsolódik az éves tervekhez. Éppen ezért a kapacitáskihasználási mérleg az éves tervkészítés lényeges segédeszköze.

Részletesen tárgyalja a könyv a *termelési kapacitás és a beruházási terv kapcsolatát*. Ismerteti a beruházások méreteinek meghatározására irányuló számításokat; itt alapként a termelési kapacitásszámítás adatai szerepelnek. Ezenfelül megemlíti a megalapozott beruházási javaslat kidolgozásának néhány főbb szempontját.

A XI. fejezetben a könyv a felmérés műszaki dokumentációját tárgyalja, és ennek keretében röviden ismerteti a szovjet gyakorlat alapján nálunk ma még csak kialakulóban lévő *vállalati termelési és műszaki törzskönyv (passzport) lényegét*.

Végül, de nem utolsósorban megemlítjük a *népgazdaság meglévő termelőberendezéseivel való gazdálkodás szervezetéről* szóló fejezetet. A szer-

zők itt azokat az elgondolásokat ismer-
tetik, amelyek a népgazdasági arányok-
ban végzendő kapacitásfelmérések
munkáját szervezeti úton biztosíthat-
ják. A Minisztertanácstól és az Ország-
os Tervhivaltól kiindulva a minisz-
tériumon át a vállalatig bemutatják a
létrehozandó szervezetet, az egyes szer-
vek feladatait és jogkörét. E fejezet
időszerűségét aláhúzza az a tény is,
hogy ma még hiányzik egy olyan meg-
felelő jogkörrel felruházott központi
hatóság, amely irányítója és gazdája
lenne a különböző minisztériumok te-
rületén jelentkező bő termelési kereszt-
metszeteknek. Ez a szervezet fontos,
operatív eszközként segítené elő, hogy
a kihasználatlan berendezések tervsze-
rű felhasználása nagy beruházások
megtakarítását tegye lehetővé.

A könyv első főrésze a kapacitásszá-
mításokkal kapcsolatos fontos jogsza-
bályok ismertetésével zárul.

Ismertetésünk keretében a könyv
gyakorlati részével külön nem kívá-
nunk foglalkozni, minthogy ez volta-
kép az elmélet megvalósításának szám-
szerű példákkal való illusztrálása. Mé-
gis a példákkal kapcsolatban ki kell
emelni, hogy ezek nem egymástól el-
szakadt számadatok, hanem a szorosan
egymáshoz kapcsolódó kapacitásszámí-
tási folyamat számszerű ismertetését
adják. Az elméleti részben hangozta-
tott egységes zárt mutatószámrendszer
ezekben a példákban szemléltetően
megvalósul. Említést érdemel még a
gyakorlati rész bevezetője, amely a ka-
pacitásfelmérés gyakorlati lebonyolítá-
sának tervszerűvé tételét tárgyalja.
Ehhez jól tagolt munkatervet ad, ame-
lyet a *termelési kapacitásfelmérés*
ütemtervének nevez.

Noha a könyv gyakorlati vonalon egy
konkrét szakmai jellegű vállalat ka-
pacitásfelmérését és kapacitáskihasználá-
sának tervezését ismerteti, elvei és főbb
gyakorlati megoldásai bármely ipar-
ágban alkalmazhatók, természetesen a
megfelelő változtatásokkal. Ebből a
szempontból különösen fontos a helyes
elméleti alap és elvi egyöntetűség meg-
teremtése, mert csak így alakítható ki
helyesen a szakmai sajátosságok figye-

lembevételével az iparági, illetve a
népgazdasági ágazati módszer. Jelentős
az elméleti alap azért is, mert egységes
szemlélet esetén a kapott adatok job-
ban összehasonlíthatóvá válnak.

A könyvben ismertetett alapelveknek
és az elsősorban gépgyártási igényekre
készült gyakorlati számítási módszerek-
nek más iparágakban való eredményes
alkalmazhatóságát legjobban a nehéz-
ipari minisztérium kapacitásfelmérései
és az ezek során a vegyiparban és a
bányászatban elért eredmények bizo-
nyítják. Immár két év tapasztalatai
igazolják az ipar minden területén az
alapelvek helyességét, és azt is, hogy
a gyakorlati módszernek egyes terüle-
teken való alkalmazásában nem elvi
vagy módszerbeli ellentmondások, ha-
nem nyilvántartási hiányosságok kö-
vetkeztében vannak nehézségek.

Fontos szempont, hogy az ismerte-
tett elvekre épített módszerek segítsé-
gével megalapozható a termelési beru-
házásokkal való tervszerű gazdálko-
dás. A felmérési munka eredménye-
ként nemcsak a meglévő termelőberen-
dezéseinkkel elérhető termelést hatá-
rozzuk meg — ami egyébként a beru-
házási igény megalapozottságának el-
bírálásához önmagában is fontos adat
—, hanem megismerhetőkké válnak a
szűk keresztmetszetek is. A könyv rá-
irányítja a figyelmet a leggazdaságo-
sabb beruházások megvalósítására, „a
szűk keresztmetszetekre fordítandó be-
ruházásokra, melyek legtöbb esetben
azonnali jelentős termelésnövekedést
eredményezhetnek“ (146. old.).

Véleményünk szerint Wagner és
Szőke könyve a magyar szakirodalom-
ban maradandó értékű munkának mi-
nősíthető. Ez a könyv elsőként tár-
gyalja rendszeres, logikus felépítésben a
termelési kapacitás kérdéseit, ezek ösz-
szefüggéseit, és a problémák gyakorlati
megoldásához zárt számítási rendszert
ad. Ebben az ismeretágban magyar
nyelven úttörő munka.

A könyvnek igen jelentős pozitívu-
mai ellenére vannak *fogyatékos-
sai* is. Ezek egyrésze fakadhat ab-
ból, hogy egy kézikönyv terjedelme
az elméleti kérdések tárgyalását szű-

kebb korlátok közé szorítja. Ennek ellenére a termelőberendezés teljesítőképességének elmélete — amelyre a szerzők a termelési kapacitást alapozzák — véleményünk szerint részletesebb kifejtést kíván, éppen azért, mert a marxi politikai gazdaságtan tételeire épül, s így a tudományos munka igényével lép az olvasó elé. Amit a szerzők erről a tárgyról elmondanak, az jól megalapozott és elég a könyvben támasztott „kapacitás-határ” elmélet megcáfolásához. De kevés a teljesítőképesség részletes elemzéséhez és a politikai gazdaságtan tételeivel való teljes alátámasztásához.

Megfelelően részletes a kapacitásadatok, valamint a termelési és a beruházási terv kapcsolatának ismertetése. De ezen az alapon további igények támadnak, amelyeket a szerzők sem a munkaügyi, sem az önköltségi tervvel kapcsolatban nem elégítenek ki. A műszaki fejlesztési tervről is csak annyit mondanak, hogy itt a kapcsolat megteremtése még megoldandó feladat.

A könyvben alkalmazott *terminológiát* tovább kell fejleszteni, amint ezt egyébként a szerzők is megállapítják (11. old.). Az elnevezések finom árnyalati megkülönböztetése nem érzékelteti eléggé azokat a fogalmakat, amelyeket ki akarnak fejezni, és csak az egész kérdéskomplexum gondos tanulmányozása után lehet áttekinteni, hogy az egyes elnevezések mit takarnak. Ez a gyakorlatban különösen azért hátrányos, mert megnehezíti a kapacitásfelmérésben közreműködő középkáderek tájékozódását.

Fontos hézagpótló feladat vár még a műszaki szakemberekre, akik a kapacitásfelmérést és a kapacitáskihasználási számításokat műszaki szempontokból továbbfejlesztik. A könyv útmutatásai inkább az adminisztratív és a számviteli szempontokat domborítják ki. Mivel iparágankint más és más műszakilag megokolt szempontokat kell figyelembe venni és a gyakorlati életbe átültetni, fontos, hogy a minisztériumok és a középfokú irányító szervek illetékes dolgozói megismerjék a könyv helyes elvi és módszertani fel-

építését, s egyszersmind gondoskodjanak arról is, hogy az alapelvek és a módszerek a szakmai sajátosságoknak megfelelő műszaki szempontokkal kiegészítve jussanak el a vállalatokhoz, s így az az anyag elősegítse népgazdaságunk tervmetodikájának fejlődését.

Vitatható, hogy helyes volt-e a könyvnek elméleti és gyakorlati részre való elkülönítése. Ezzel ugyan a szerzők elérték a legfontosabb elvi kérdések összefüggő és szerkezetileg tömör egésként való tárgyalását, ezzel szemben az egyes részekben gyakran kell utalniuk a másik részre, ami az egyes részletkérdések tanulmányozását nehezíti.

Hiányolható, hogy az időmegtakarításos tervezési módszer képlete nincs megfelelő matematikai levezetéssel bizonyítva. A képlet helyességét ugyan részletes számpéldák szemléltetik, a műszaki szakemberek részére azonban meggyőzőbb a betűszámításon alapuló levezetés. Nem vitás, hogy a számpéldák az alsóbb káderek részére alkalmasabbak, a munka színvonala azonban megkövetelte volna, hogy a felsőbb káderek ilyenirányú igénye ebben a részletkérdésben se maradjon kielégítetlenül.

A mű stílusa nehéz, de nem nehézkes. A tömörség rovására fel lehetne ugyan oldani a gyakran bonyolult szerkezetű mondatokat, félő azonban, hogy ez bőbeszédűségekre vezetne. Egyébként az egész munkát az a helyes törekvés jellemzi, hogy az ismételéseket elkerülje, és csak a szükséges mértékig — addig azonban feltétlenül — ismertesse az egyes kérdéseket.

A szerzők nevével a szakfolyóiratokban csak igen ritkán találkozunk. A termelési kapacitás kérdéseit eredményesen foglalták össze, s ez kötelezettséget is jelent számukra, de a kérdéssel foglalkozó többi közgazdász számára is, a témakör egyes részterületeinek további, elmélyültebb feldolgozására. Elsősorban a kapacitásadatokkal összefüggésben a termelés gazdaságosságának és a termelési beruházások gazdasági hatékonyságának kérdéseire gondolunk itt.

Dános Ernő

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 7. számából

A szovjet közgazdászok mostanában sokat foglalkoznak a marxista-leninista újratermelési elmélet tételeinek gyakorlati alkalmazására vonatkozó kérdésekkel. Több fontos tételt, megállapítást illetően különféle álláspontok alakultak ki köztük. **A. Becsinnek A szocialista újratermelés és a népgazdasági arányok** című tanulmánya ismerteti ezeknek az állásfoglalásoknak egy részét, vitába száll velük, és részletesen kifejti saját elgondolásait.

Becsin cikkének magyar fordítását az **Anyag- és Adatszolgáltatás** idei 9. száma közli, ezért csak a cikk lényegét ismertetjük.

A marxi újratermelési elmélet objektív szükségszerűségnek tekinti, hogy az I. osztály termelése gyorsabban növekedjék, mint a II. osztályé.

Több szovjet közgazdász mégis azt állítja, hogy a termelőeszköz-termelés elsősorban történő növelésére vonatkozó marxi tétel állítólag nem kötelező a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszakára. Szerintük az felel meg legjobban a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek, ha a kommunizmusba való átmenet idején már azonos ütemben fejlesztjük az I. és a II. osztály termelését.

Az I. és a II. osztály fejlődési ütemének konkrét arányai mások és mások lehetnek a különböző történelmi viszonyoktól és a termelőerők különböző fejlődési fokától függően, de a bővített újratermelésnek mindenkor nélkülözhetetlen feltétele lesz az I. osztály gyorsabb növekedési ütemének biztosítása.

Lehetséges, bizonyos esetekben pedig elkerülhetetlenül szükséges, hogy az I. és a II. osztály termelésének növekedési üteme egyes időszakokban közeledjék egymáshoz, sőt az I. osztály termelésének túlfeszített fejlesztése miatt támadt aránytalanságok megszüntetése céljából a II. osztály növekedési üteme egyes években meg is haladhatja az I. osztályét. De az lehetetlen, hogy a két osztály a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet **egész** időszakában egyforma ütemben növekedjék.

A II. osztály termelésének növekedési üteme csak akkor közeledhet az I. osztályéhoz, vagy haladhatja meg az I. osztály termelésének növekedési ütemét, ha a gyártott termelőeszközök volumene meghaladja a pótlási alapot. Ebben az értelemben mindenfajta bővített újratermelésnek feltétele az I. osztály termelésének elsősorban történő fejlesztése. Az I. és a II. osztály növekedési ütemének aránya csak ezen az alapon változtatható meg egyes időszakokban és a társadalmi fejlődés szükségleteinek megfelelően. A megváltoztatás határai a társadalmi fejlődés egyes fokain különbözők. De bárhogyan változzék is ez az arány, a társadalomnak mindig több termelőeszköz kell termelnie, mint amennyi az elhasznált termelőeszközök egyszerű pótlásához szükséges.

Az I. és a II. osztály arányának kérdése közvetlenül kapcsolatos azzal a kérdéssel, hogy a társadalmi termék milyen arányban oszlik meg pótlási alapra és nemzeti jövedelemre, illetve a nemzeti jövedelem felhalmozási alapra és fogyasztási alapra.

Az anyagi termelés szerkezetének a szocialista bővített újratermelés menetében történő megváltozása eredményeként megváltozik a pótlási alap és a nemzeti jövedelem aránya is. A pótlási alap hányadának növekedési üteme nagyon függ a munkaeszközök műszaki színvonalától és tartósságától, munkatermelékenység-növelő képességtől, gyártásuk munkaigényességétől, hozzáértő és teljes kihasználásuktól stb. A munkaeszközök munka- és anyagigényének csökkenése, tartósságuknak és kihasználási fokuknak növekedése stb. arra vezet, hogy a termékegységben növekszik ugyan a holtmunka hányada, de csökken abszolút nagysága, a termékegység gyártására felhasznált élőmunka mennyisége pedig relatíve és abszolúte is csökken.

Kétségtelen, hogy a munkaeszközök folytonos tökéletesedése esetén *nem növekszenek, hanem csökkennek* azok a társadalmi munkaráfordítások, amelyek meghatározott mennyiségű fogyasztási cikk termeléséhez szükséges munkaeszköz-mennyiség pótlására keltenek.

Végősoron az I. és a II. osztály kölcsönös viszonya határozza meg a nemzeti jövedelem felhalmozási és fogyasztási alapra történő felosztásának arányát. A szocialista bővített újratermelés törvényszerűségei megkívánják, hogy a felhalmozási alap eszközeit meghatározott arányban osszuk el az I. és a II. osztály közt. Az iparosítás időszakában az eszközök nagyrésze a nehézipar fejlesztését szolgálta. A szovjet állam ma a közszükségleti cikkek termelésének fokozására irányuló programnak megfelelően, a korábbiaknál jóval nagyobb összegeket költ a fogyasztási cikkek gyártásával foglalkozó iparágak és a mezőgazdaság termelésének bővítésére.

Lenin leplezte le a liberális narodnyikok szubjektív idealista szociológiai nézeteit és a „legális marxisták“ burzsoá objektivizmusát. Ő hívta fel az orosz és a külföldi marxisták figyel-

mét e tanítások hibás és káros voltára. Lenin e történelmi érdemének ismeretetésével foglalkozik **I. Mracskovszkaja** cikke: **Lenin közgazdasági kérdésekben vívott harca a liberális narodnyikság és a „legális marxizmus“ ellen.**

Lenin a „legális marxisták“ ellen vívott harca során részletesen kifejtette a marxi újratermelési elmélet legfontosabb tételeit. Ezek a lenini tanítások ma különösen nagyfontosságúak, hiszen a szocialista gazdaságban a helyes arányok csak a marxista-leninista újratermelési elmélet tételeinek következetes alkalmazásával szabhatók meg.

Lenin könnyörtelenül harcolt a marxi tanítások revíziója ellen. Leleplezte *A tőke* I. és III. kötete közt „ellentmondást“ felfedező Sztruve és a marxi válságelmélet revíziójára törekvő Tugan-Baranovszkij mesterkedéseit. Lenin tanításait napjainkban is hasznosíthatjuk a Keynes-féle modern burzsoá közgazdászok újratermelési „elméletei“, a jobboldali szocialista „teoretikusoknak“ a marxizmus lényegét meghamisító, a „szervezett kapitalizmusról“ és egyéb dőreségekről szóló álelméletei ellen vívott harcunkban.

A könnyűipar fejlesztése különösen fontos a szovjet nép jólétének további fokozása szempontjából. A könnyűiparnak nemcsak termelése növelésére kell törekednie, hanem termékei önköltségének csökkentésére is, mert ez utóbbi elsőrendű feltétele az árk rendszeres csökkentésének. Ezzel a problémával foglalkozik **M. Dmitrijevnek A közszükségleti iparcikkek önköltségének csökkentési lehetőségeiről** írt cikke.

A szocialista gazdaságban a termék önköltsége pénzformában mutatja meg az egyes vállalatok termelési és értékesítési költségeit. E költségek alkotóelemei: a termelési folyamatban felhasznált anyagi értékek, a munkabérek kiadások, az állóeszközök elhasználódásával kapcsolatos értékcsökkenési leírások és a vállalat egyéb kiadásai. Az önköltség alakulásán mérhető, hogy az

egyes vállalatok milyen eredményesen harcolnak a gazdaságossági rendszer érvényesítéséért. Az önköltségcsökkentés fontos feltétele, hogy pontosan ismerjük a vállalati önköltség alkotóele-

meit, s szüntelenül ellenőrizzük alakulásukat. A Szovjetunióban néhány fontos könnyűipari ág önköltségének alkotóelemei a következőképpen oszlanak meg (százalékosan):

Iparág	Nyers- anyag és félkészter- mék	Segéd- anyag	Tüzelő- anyag és villamos energia	Munkabér és járulé- kai	Az állóesz- közök ér- tékcsökke- nése	Egyéb pénzkiadá- sok
Pamutipar	73	5	3	14	2	3
Gyapjúipar	78	4	5	11	1	1
Selyemipar	83	2	1	11	1	2
Lenfeldolgozóipar	70	5	4	17	1	3
Kötő-szövőipar	67	4	2	22	2	3
Ruhaipar	83	1	1	12	1	2
Cipőipar	81	3	1	12	1	2

Táblázatunkból kitűnik, hogy ezekben az iparágakban az anyagköltségek hányada a legnagyobb; nagyságrendileg a munkabérkiadások követik ezt a tételt. Az egyes tételek részletes elemzése lehetővé teszi az önköltség csökkentésére alkalmas intézkedések meghatározását.

Az egész könnyűiparban meglehetősen nagy súlyuk van az úgynevezett viszonylag állandó költségeknek (ide tartozik a munkabér is), amelyeknek együttes összege általában eléri az önköltség egyharmadát. Nyilvánvaló, hogy az önköltségcsökkentés egyik fontos módja a termelés szüntelen fokozása, mert ennek eredményeképpen jelentősen csökken a termékegységre jutó állandó költségek hányada.

Igen nagy gondot kell fordítani a takarékos anyagfelhasználásra, hiszen az anyagköltségek egyes könnyűipari ágakban eléri az önköltség 80—88 százalékát is.

A könnyűipari vállalatok anyagi és műszaki ellátásának megjavítása és a vállalatok jó együttműködése sem lebecsülhető tényezője az önköltségcsökkentésnek. A folyamatos nyersanyag-ellátás lehetővé teszi a gyárak termelőkapacitásának egyenletes kihasználását, s ezúton jónéhány költségtétel csökkentését.

Az újtómozgalom kiterjesztése és eredményeinek felhasználása útján növelhető a munka termelékenysége; az úgynevezett kigépesítés, vagyis különféle elmés szerkezetek felhasználása pedig a sokhelyütt gyakori gépálásoktól és a velük kapcsolatos károsodásoktól mentesíti a vállalatokat. Akkor is csökkenthető az önköltség, ha a könnyűipari vállalatok vezetői bátrabban alkalmazzák a legjobb vállalatokban jól bevált és országszerte ismert munkaszervezési módszereket.

V. Gyevjatov A munkatermelékenység növelésének tartalékairól írt cikkében a Kaganovics csapágy-gyár jól bevált munkamódszereit és termelési eredményeit ismerteti. Ebben a gyárban az egy munkásra eső teljesítmény tavaly 2,4-szer nagyobb volt, mint 1940-ben. A gyár dolgozói sikeresen alkalmazzák a legkorszerűbb fémmegmunkálási módszereket. A mérnökök és a technikusok támogatják a munkások kezdeményezéseit. 140 komplex brigádban 900 munkás és 500 műszaki dolgozó azon fáradozik, hogy a gyár a legjobb gyártási módszereket alkalmazza, s maximális energiamegtakarítást érjen el.

Lengyelország 1954 július 22-én ünnepelte felszabadulásának tizedik évfordulóját **M. Pohorille A népi Lengyelország gazdasági fejlődésének tíz éve** címen számol be a felszabadult lengyel nép politikai és gazdasági si-

kereiről. Íme, a cikk néhány táblázata, amely mindennél jobban szemlélteti Lengyelország átalakulását, a lengyel nép életének gyökeres megváltozását.

A földreform hatására így alakult a lengyel falu szociális összetétele:

Szociális csoportok	1931	1950
	Az egész falusi lakossághoz képest százalékban	
Földbirtokosok	0,2	—
Magángazdaságokban foglalkoztatott mezőgazdasági munkások	11,9	1,9
Egyénileg gazdálkodó parasztok	67,6	66,3
2 hektárig terjedő	14,4	7,6
2—5 hektárig terjedő	26,5	20,4
5—10 hektárig terjedő	18,9	26,8
10—14 hektárig terjedő és	4,8	7,5
14 hektárnál nagyobb földbirtokkal	3,0	4,0
Mezőgazdasági termelészövetkezetekben tömörült parasztok	—	1,5
A szocialista szektorban (az állami gazdaságokban) foglalkoztatott mezőgazdasági dolgozók	—	3,4

Lengyelország, amelynek a múltban fejletlen ipara volt, az ipari teljes ter-

melést tekintve, már 1953-ban az ötödik helyet foglalta el Európában.

Lengyelország egy lakosra jutó villamosenergia-, kőszén- és acéltermelésének alakulása néhány nyugateurópai tőkésország termeléséhez viszonyítva (Lengyelország termelése = 1)

	1947	1953
Villamosenergiatermelés		
Lengyelország : Anglia	1:5,0	1:2,5
Lengyelország : Franciaország	1:4,9	1:1,8
Lengyelország : Olaszország	1:3,6	1:1,3
Kőszéntermelés		
Lengyelország : Anglia	1:5,0	1:1,2
Lengyelország : Franciaország	1:1,0	1:0,4
Lengyelország : Olaszország	1:0,03	1:0,07
Acéltermelés		
Lengyelország : Anglia	1:6,7	1:2,5
Lengyelország : Franciaország	1:4,5	1:1,7
Lengyelország : Olaszország	1:1,2	1:0,5

Az **Előadások és Konzultációk** rovatban **A. Kozik A szocialista gazdaságnak az európai népi demokratikus országokban folyó építéséről** ír.

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet történelmi időszaka a marxizmus-leninizmus tanításai és a szocializmus szovjetunióbeli felépítésének tapasztalatai szerint nemcsak a

szocializmus teljes győzelmét biztosító gazdasági és kulturális feltételek megteremtése végett szükséges, hanem azért is, hogy a proletáriátus megtanulhassa az országvezetés mesterségét, megtörje az idejükmulta társadalmi erők ellenállását, s átnevelje és a szocializmus ügyének megnyerje a kispolgári rétegeket.

Az európai népi demokratikus országok dolgozói a Szovjetunió segítségével léphettek be ebbe a történelmi időszakba. Kommunista és munkáspártjaik vezetésével olyan új népi hatalmat teremtettek, amely a termelőviszonyok és a termelőerők jellege kötelező összhangjának törvényére támaszkodva társadalmasította a legfontosabb termelőeszközöket. A népi állam tulajdonába kerültek a nagy- és a középipari gyárak, a bányák, a közlekedési vállalatok stb. A népi demokratikus országok tehát forradalmi úton megszüntették a kapitalizmus alapvető ellentmondását. Kialakították a szocialista szektort, amelyben a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló új termelőviszonyok hatalmas fejlődési lehetőséget biztosítanak a termelőerőknek.

A demokratikus agrárreformok eredményeképp megszűnt a földesúri nagybirtokrendszer, földhöz jutottak a földnélküli és a kisparasztszok. A parasztság átrétegeződött. A számbelileg megnövekedett középparasztság a népi hatalom szövetségesévé vált. De még megmaradt a kulákság, a falu utolsó, meglehetősen népes kizsákmányoló osztálya. A városokban pedig még működnek bérmunkást foglalkoztató kisebb ipari magánvállalatok, s meglehetősen nagy a kisiparosok száma is.

Az európai népi demokratikus országokban tulajdonképpen három társadalmi-gazdasági szektor van: a szocialista szektor (az állami és a szövetkezeti vállalatok szektora), valamint a kisárutermelő és a magántőkés szektor.

A proletárdiktatúra funkcióját betöltő népi demokratikus állam elsősorban a gazdaság többszektorú volta miatt folytatja a „nep” politikáját. Felhasználja és a szocializmus építésének szolgálatába állítja a piacot, a kereskedelmet, a pénzt stb., hogy fokozatosan biztosítsa a szocialista termelőviszonyok osztatlan uralmát. Támogatja a kis- és a középparasztság termelőszövetkezeti mozgalmát, fejleszti a nehézipart, hogy biztos műszaki alapot teremtsen a termelőszövetkezeteknek és az állami gazdaságoknak, amelyek

ilyen körülmények közt példamutatóan gazdálkodhatnak.

A „nep” legfontosabb sajátossága, hogy a tőkés elemek ellen irányul, hogy az ellenük folytatott harcra és a szocialista elemek végleges győzelmére épít. Tehát a népi demokratikus állam következetesen harcol a még meglévő tőkés elemek ellen.

Az európai népi demokratikus országok gazdaságában ma már a szocialista szektoré a vezető szerep. A szocialista szektor alapján valósul meg ez országok iparosítása, kisárutermelő szektoruk szocialista átalakítása és a magántőkés elemek kiszorítása. A legfontosabb termelőeszközök államosításával érvényét veszítette a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvénye, s felváltotta a szocializmus gazdasági alaptörvénye, amely nemcsak a szocialista szektorban hat (mégpedig közvetlenül), hanem már a kisárutermelésben is (de itt közvetve), minthogy ez utóbbi termékeinek mind nagyobb része cserélődik ki a szocialista ipar termékeire.

A szocialista szektorban természetesen nem érvényesül a termelési anarchia és a konkurrencia törvénye: helyette a szocialista gazdaságra jellemző tervszerű, arányos fejlődés törvénye hat.

A szocialista szektor bázisán keletkező új gazdasági törvényeken kívül megmarad néhány régi törvény is, de ezek már csak korlátozott körben hatnak. Például az értéktörvény hatása kiterjed mind a három szektorra. De ez a törvény a szocialista szektorban nem szabályozza a termelést, nem határozza meg a termelés különféle részeinek arányát, mert itt a termelés célja nem a tőkésprofit biztosítása, hanem az ember szükségleteinek kielégítése. A kisárutermelésben az értéktörvény a termelési anarchia és a konkurrencia törvényével együtt szabályozóan hat a parasztszok és a kisiparosok termelésére. A parasztság bizonyosfokú differenciálódása is utal e törvények hatására. Az értéktöbblettörvénynek is van bizonyos hatása a kisárutermelésre. A spekuláció, a kispolgári spon-

taneitás, a szegény- és a középparasztok kizsákmányolása a kulákok által — mindez az értéktöbblettörvény érvényesülésének következménye. De az említett törvények kisárutermelésbeli hatását jelentősen korlátozza a népi demokratikus állam gazdaságpolitikája.

A magántőkés szektorban mindhárom törvény szabályozóan hat a termelésre. Ámde ezek a törvények korántsem érvényesülnek úgy, mint a kapitalizmusban. A népi demokratikus állam a termelés ellenőrzése, a munkaviszonyok szabályozása, nagyobb szolgáltatási kötelezettségek és adók megállapítása stb. útján folytonosan korlátozza a magántőkés termelést.

Az európai népi demokratikus országok szocialista iparosítása objektív szükségszerűség. Feltételei sokban különböznek a Szovjetunió szocialista iparosításának feltételeitől. A népi demokratikus országoknak már nem önállóan kell megoldaniuk az iparosítással kapcsolatos problémáikat. Számíthatnak a Szovjetunió tudományos és műszaki segítségére, valamint egymás kölcsönös támogatására; mérlegelhetik és élvezhetik a szocialista nemzetközi munkamegosztás előnyeit.

Az európai népi demokratikus országok átalakulnak fejlett ipari-agrárországokká. Népgazdaságukban (kivéve Albániát) az iparé a vezető szerep:

Az ipari és a mezőgazdasági termelés aránya együttes termelésük 100-nak tekintett értékében

	Lengyelország			Csehszlovákia			Magyarország*		
	1937	1949	1952	1937	1948	1953	1930	1950	1953
Ipar	45,5	65,5	75,6	58,0	75,0	83,7	42,0	54,8	77,2
Mezőgazdaság	54,5	34,5	24,4	42,0	25,0	16,3	58,0	45,2	22,8
	Románia			Bulgária			Albánia		
	1939	1949	1951	1939	1948	1952	1938	1947	1950
Ipar	40,0	47,6	60,4	33,8	50,7	66,6	18,3	21,3	40,6
Mezőgazdaság	60,0	52,4	39,6	66,2	49,3	33,4	81,7	78,7	59,4

* A nemzeti jövedelemben való hányad.

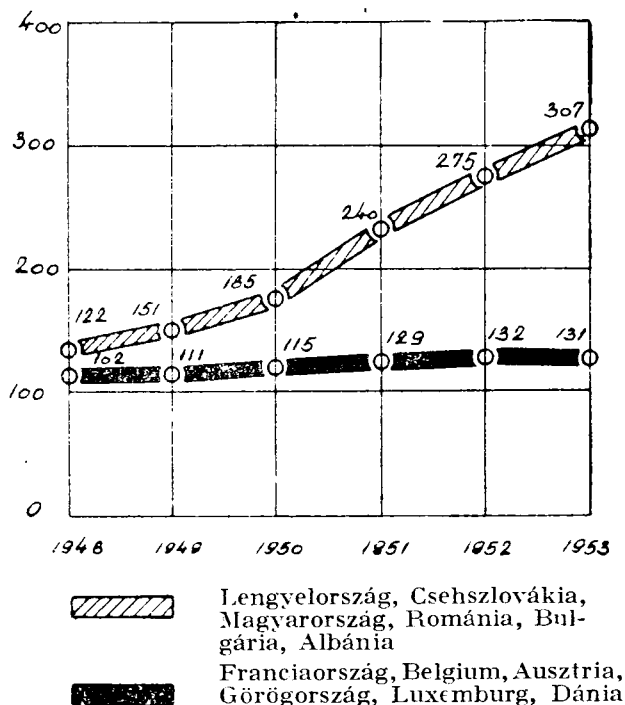
A szocialista iparosítás eredményeire a következő számokból következtethetünk:

A termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelésének hányada az egész ipari termelés 100 százalékának tekintett értékében

	Lengyelország			Csehszlovákia			Magyarország		
	1937	1949	1952	1937	1948	1952	1938	1949	1953
A) Termelőeszközök termelése	47,0	59,1	55,8	40,0	56,0	62,0	34,9	48,0	63,0
B) Fogyasztási cikkek termelése	53,0	40,9	44,2	60,0	44,0	38,0	65,1	52,0	37,0
	Románia			Bulgária**			Albánia		
	1938	1951	1952	1939	1948	1952	1938	1947	1950
A) Termelőeszközök termelése	36,8	54,4	57,4	23,0	26,0	43,9	12,5	20,7	23,3
B) Fogyasztási cikkek termelése	63,2	45,6	42,6	77,0	74,0	56,1	87,5	79,3	76,7

** Az arány megállapításakor csak az állami iparral számoltunk.

A népi demokráciákban elsősorban a termelőeszközök termelése növekszik: ez olyan gyors iparfejlődési ütemet biztosít, amilyen a tőkésországokban elképzelhetetlen. Következő táblázatunkban összehasonlítjuk hat népi demokratikus ország és hat nyugat-európai tőkésország ipari termelési volumenének növekedését.

Az 1948 óta elért 207, illetve 31 százalékos termeléselemelkedés világosan bizonyítja, hogy a marshallizált országok ipari termelésének növekedési üteme meg sem közelíti a népi demokratikus országokét.

A népi demokratikus államok mezőgazdaságukat is átalakítják. A Szovjetunió példája nyomán hathatósan támogatják a parasztság termelőszövetkezeti mozgalmát. Az említett országok kommunista és munkáspártjai, valamint kormányai mérlegelik azt a körülményt, hogy országuk parasztságának nagyobb a földhöz való ragaszkodása, mint annakidején a cári Oroszország parasztságáé volt. Ezért nem nacionalizálták a földet, s fokozottan ügyelnek az önkéntes szövetkezés elvének megtartására.

A népi demokratikus országok nagy sikereket értek el szocialista átalakulásuk útján. De a legutóbbi években

elkövettek hibákat is. Túlságosan gyorsan fejlesztették nehéziparukat, nem támogatták kellőképpen a mezőgazdasági termelést, s elmaradtak könnyű- és élelmiszeriparuk fejlesztésében. E hibák megszüntetésére törekszenek a legutóbbi párt- és kormányhatározatok, amelyek a beruházások átcsoportosítása útján biztosítják a népgazdaság arányos fejlődését, a nép életszínvonalának emelkedését.

★

A Tudományos Tájékoztatás rovata két közgazdaságtudományi doktori értekezés megvédéséről ad hírt. Az egyik **A. Arakeljan értekezése A Szovjetunió iparának állóalapjai és ez alapok kihasználása**, a másik pedig **I. Dvorkiné: A jobboldali labouristák ideológiája és politikája a monopóliumok szolgálatában**.

Az értekezések megvitatásában résztvevett szovjet tudósok mind a két munkát — kisebb hibáik és pontatlanságaik ellenére — igen értékesnek nyilvánították.

Az akadémia tudományos tanácsa mind Arakeljannak, mind Dvorkinnak megszavazta a közgazdaságtudományok doktora címet.

★

A Kritika és Könyvismertetés rovatában **A. Hankovszkij** ismerteti **Sz. Scsurov A kolhoztermelés villamosításának gazdasági hatékonysága** című, 1952-ben megjelent könyvét.

A Voproszi Ekonomiki 7. számában az itt kivonatosan ismertetett cikkeken kívül **M. Napolszkij** és **V. Grigorjev** a moszkvai országos mezőgazdasági kiállításról írt beszámolót. **A. Sibanov** pedig részletesen elemzi az új földek megművelésének első eredményeit.

V. Alhimov A nemzetközi kereskedelem normalizálásának kérdései című cikkében röviden ismerteti a nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok fejlődésének történetét. Hangsúlyozza: a közeledő gazdasági válság veszedelmének elhárításával küszködő tőkésországoknak is elsőrendű érdekük, hogy kiterjedtebb kereskedelmi kapcsolatokat létesítsenek a szocialista tábor országaival.

M. L.

Szakirodalmi tájékoztató

1. Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A begyűjtés többéves rendszere. Begyűjtési és Élelmiszeripari Kiadó. 1954. 92 old.

Alekszejev A. M.: A kapitalista országok pénzgazdálkodása a háborús előkészületek szolgálatában. Szikra. 1954. 183 old.

Az amerikai munkások és farmerek helyzetéről. Szikra. 1954. 251 old.

Beöthy Miklós—Borbély Ferenc—Danitz Béla: Vállalati pénzgazdálkodás. Pénzügyi Kiadó. 1954. 211 old.

Cikkek a lakosság életszínvonalának emelésével kapcsolatos feladatokról. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 176 old.

Garam József — Szabó László — Zala Ferenc: Kereskedelmi statisztika. Statisztikai Kiadó. 1954. 302 old.

Gazdasági életünk egyes kérdései a közgazdaságtudomány tükrében. (A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem I. tudományos ülésszakának jegyzőkönyve.) Tervgazdasági Kiadó. 1954. 183 old.

Gejdis Sz. Sz.: A termelés operatív tervezése I—II. rész. Nehézipari Kiadó. 1953. (1954.) 472 old.

Gulyás Pál: A barcsi Vörös Csillag termelőszövetkezet. Mezőgazdasági Kiadó. 1954. 107 old.

Iljin M. A.: A lenini szövetkezeti terv és megvalósítása a Szovjetunióban. Szikra. 1954. 167 old.

Incze Miklós—Petőcz Pál: A dolgozó parasztság helyzete az ellenforradalmi rendszerben. Művelt Nép. 1954. 130 old.

Iparstatisztika. Írták: Lukács Ottó, Kövesdi Ágnes és mások. Statisztikai Kiadó. 1953. (1954) 399 old.

Kalocsai Ferenc: Az állami gazdaságok növénytermelési dolgozói bér- és prémiumrendszerének alkalmazása. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 327 old.

Karádi Gyula — Iván Endre — Székely Gábor: A tervszerű egyenletes termelés kérdései ipari üzemeinkben. Szikra. 1954. 71 old.

Késmárki Imre — Montvai István: Forgóalaptervezés és forgóeszközcsökkentés a közlekedés területén. Közlekedési Kiadó. 1954. 124 old.

Kocsetkov A.: Angol-amerikai vetélkedés Nyugat-Európa piacain. Szikra. 1954. 255 old.

Konysin F. V.: Állami biztosítás a Szovjetunióban. Pénzügyi Kiadó. 1954. 384 old.

Kronrod J.: Az önálló elszámolás alapjai. Pénzügyi Kiadó. 1954. 209 old.

Ljubimova V. V.: Franciaország gazdasága és a francia dolgozó tömegek helyzete. Szikra. 1954. 427 old.

Milliárdos trösztök Franciaországban. Összeállította egy francia közgazdászcsoporth. Szikra. 1954. 215 old.

Mukerdzsi R.: Az indiai munkásosztály helyzete. Szikra. 1954. 271 old.

Nagy Tamás: A politikai gazdaságtan tárgya és módszere. Szikra. 1954. 71 old.

Obláth György: A külkereskedelem technikája. Kereskedelmi Kiadó. 1954. 455 old.

Oelssner Fred: Rosa Luxemburg. Szikra. 1954. 194 old.

Péter György — Rédei Jenő: A szocialista statisztikáról. Szikra. 1954. 99 old.

Rochet Waldeck: A francia parasztság útja a felszabadulás felé. Szikra. 1954. 238 old.

Román Zoltán: Iparvállalati tervezés. Pénzügyi Kiadó. 1954. 307 old.

Termelőszövetkezetek beruházásainak tervezése és lebonyolítása 1954-ben. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 156 old.

Ulbricht Walter: A fasiszta német imperializmus (1933—1945). Szikra. 1954. 147 old.

Utókalkuláció és önköltségelemzés az élelmiszeriparban. Írták: Enyedi Gábor, Gál Józsefné és mások. Élelmiszeripari Kiadó. 1954. 550 old.

Vasúti Statisztika. Közlekedési Kiadó. 1954. 255 old.

Vállalati tervezés. — Iparvállalat részlettervei. Pénzügyi Kiadó. 1954. 147 old.

Vörös Gyula: A szocializmus gazdasági alaptörvénye és érvényesülése hazánkban. Szikra. 1954. 51 old.

Wilcsek Jenő: Az önköltség tervezése és ellenőrzése. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 364 old.

2. Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Banque des Reglements Internationaux. 24. Rapport annuel (A Nemzetközi Elszámolások Bankjának 24. évi jelentése). Bazel. 255 old.

L. Berri. Szpecializacija i kooperirovanie v promislennosztvi SzSzsZR (Specializáció és kooperáció a Szovjetunió iparában), Goszpolitizdat. 1954. 373 old.

L. Frej. Szovremennije bankovie szisztymi Anglii, SzSA i Francii (Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország mai bankrendszer). Vnyestorgizdat. 1953. 187 old.

L. Groszfeld. Ekonomicseskij krizisz 1929—1933 gg (Az 1929—1933. évi gazdasági válság). Inosztrannaja Lityeratura. 1954. 302 old.

Alvin H. Hansen. A guide to Keynes (Útmutató Keynes tanulmányozásához.) New-York. London. Toronto. McGraw—Hill. 1953. 237 old.

G. Kozlov. Tovar i gyengi pri kapitalizme (Áru és pénz a kapitalizmusban). Goszpolitizdat. 1954. 119 old.

H. Koziolk. Zur marxistisch-leninistischen Theorie des Nationaleinkommens (A nemzeti jövedelem marxista-leninista elméletéhez). Berlin. Die Wirtschaft. 1953. 99 old.

R. Sz. Livsic. Ocserki po razmescsenyiju promislennosztvi SzSzsZR (A Szovjetunió iparának területi elhelyezéséről). Goszpolitizdat. 1954. 358 old.

V. I. Pereszlegin. Rezsim ekonomii v szocialiszticeszkom hozjajsztve (A gazdaságosság rendszere a szocialista gazdaságban). Goszfinizdat. 1953. 158 old.

M. Rakowski. Ekonomiczne badanie i odena inwestysji przemyslowych (Az ipari beruházások gazdasági vizsgálata és értékelése). Varsó. Polskie Wydawnictwa Gospodarcze. 1952. 112. old.

Szovjetszkije finanszi i kregyit. Szbornyik sztatyej. (Szovjet pénzügy és hitel. Cikkgűjtemény.) Goszfinizdat. 1953. 178 old.

The Sources and nature of the statistics of the United Kingdom. Ed. by Maurice G. Kendall. With a foreword by A. Bradford Hill. (Az Egyesült Királyság statisztikájának forrásai és jellege. A. Bradford Hill előszavával.) London—Edinburgh. Oliver and Boyd. The Royal Statistical Society. I. Vol 1952. VIII. 352 old.

Tyeorija sztatyisztiki (Red. A. Vosztrikov.) (A statisztika elmélete.) (Szerk. A. Vostrikov.) Goszsztatizdat. 1953. 552. old.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán, Szita János

Szerkesztőség:

Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:

Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány-utca 21. — Telefon: 111—010.

Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V, József nádor-tér 1. — Telefon: 180—860.

Csekk számlaszám: 61.257.

Előfizetés negyedévre 15.— Ft, egy évre 60.— Ft

*

Példányszám 5000

Terjedelem 8 ív

A kéziratok nyomdábaadásának időpontja: 1954 október 1.

A kiadásért felel: az Akadémia Kiadó igazgatója.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRATA

2

ELSŐ ÉVFOLYAM

1954 NOVEMBER

TARTALOM

<i>Bognár József: Nemzeti összefogással az új szakasz gazdaságpolitikájának megvalósításáért</i> — — — — —	129
<i>Szabó Kálmán és Kopátsy Sándor: A mezőgazdasági árak képzésének néhány kérdése</i> — — — — —	143
<i>Tauszk György: A takarékoság kérdései a Központi Vezetőség októberi határozatának megvilágításában</i> — — — — —	161
<i>Szőke Mátyás: A gépállomások feladatai a mezőgazdasági termelés fokozásában</i> — — — — —	178
<i>Bácskai Tamás: Hitelgazdálkodásunk új feladatai</i> — — — — —	187
<i>Jónai Endre: Kivitelünk gazdaságosságának vizsgálatához</i> — — — — —	201

KONZULTÁCIÓ

<i>Hoch Róbert: Árualap és vásárlóerő</i> — — — — —	212
---	-----

SZEMLE

A Szovjetunióban megjelent politikai gazdaságtani tankönyvről (<i>Benke István és Valkovics Emil</i>) — — — — —	216
A Kínai Népköztársaság gazdasági sikerei (<i>Félix Pál</i>) — — — — —	225

KRITIKA és KÖNYVISMERTETÉS

<i>Nagy Imre: Egy évtized (Gyenes Antal)</i> — — — — —	236
--	-----

FOLYÓIRATSZEMLE

A Wirtschaftswissenschaft című német közgazdasági folyóirat idejéről első négy számáról (<i>E. P.</i>) — — — — —	248
---	-----

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

256

E SZÁM SZERZŐI:

Bácskai Tamás, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem pénzügyi tanszékének adjunktusa; Benke István, aspiráns, a Lenin Intézet politikai gazdaságtani tanszékének adjunktusa; Bognár József, belkereskedelmi miniszter, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem belkereskedelmi tanszékének tanszékvezető tanára; Félix Pál, a Szikra Könyvkiadó munkatársa, Gyenes Antal, aspiráns, a Társadalmi Szemle szerkesztőségének belső munkatársa; Hoch Róbert, aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének adjunktusa; Jónai Endre, a „Magyar Külkereskedelem” helyettes főszerkesztője; Kopátsy Sándor, az Országos Tervhivatal osztályvezetője, Szabó Kálmán, aspiráns, az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, Szőke Mátyás, földművelésügyi miniszterhelyettes, a Földművelésügyi Minisztérium Gépállomások Igazgatóságának főigazgatója; Tauszk György, a Minisztertanács titkárságának munkatársa; Valkovics Emil, a Lenin Intézet politikai gazdaságtani tanszékének tanársegéde.

Nemzeti összefogással az új szakasz gazdaságpolitikájának megvalósításáért

A dolgozó magyar nép 10 esztendei harca és szívós munkája, népi demokratikus államunk és társadalmi rendszerünk megszilárdulása lehetővé tette a Hazafias Népfront megteremtését.

A Hazafias Népfront azért alakult meg, hogy megvalósítsa a népi-nemzeti egységet, megszilárdítsa a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, s az országépítés nagy feladataira mozgósítsa a magyar értelmiséget, a dolgozó kisembereket.

A magyar történelem, haladó hagyományaink, a nemzeti függetlenségért, a szabadságért és a gazdasági önállóságért vívott harcok vitathatatlanul bizonyítják, hogy a népi-nemzeti erők tudatos összefogása legyőzhetelen erő. A népi-nemzeti erők tudatos összefogása azért is lehetséges és szükséges, mert — amint Nagy Imre az MDP III. kongresszusán elmondott beszámolójában rámutatott — „A mi konkrét viszonyaink, az osztályharc adott feltételei között a munkás-paraszt szövetségnél átfogóbb tömegbázis létrehozását nagyban elősegíti az, hogy a forradalom fejlődésének sajátosságai következtében a diktatúra erőszakoldala kevésbé domborodik ki, és már a szocialista átalakulás jelenlegi első szakaszán jobban előtérbe kerültek a gazdaságfejlesztés, a szociális és a kulturális tevékenység békés feladatai, amelyekre az állam fő tevékenysége irányul.”

Hazánkban a széles, átfogó alapokon nyugvó népi-nemzeti egység a legutóbbi évek tapasztalatai szerint csak népfront, illetve népfront-jellegű tömegmozgalom formájában valósulhat meg. A megfelelő formák közt megvalósuló nemzeti egység pedig döntő feltétele a nép javát szolgáló gazdaságpolitika végrehajtásának. A pártnak úgy kell kidolgoznia a gazdaságpolitika fő vonalait, hogy messzemenően mérlegeli a tömegek tapasztalatait és igényeit. Csak az ilyen elvek szerint kidolgozott gazdaságpolitikát vallja magáénak, csak az ilyen gazdaságpolitika megvalósításán munkálkodik teljes erejével az egész dolgozó nép. A Köz-

ponti Vezetőség legutóbbi ülésének határozatai éppen azért korszakos jelentőségűek, mert ezekből az elvekből fakadtak, s ezért alkalmasak azoknak a feladatoknak a körvonalazására, amelyekre a Népfront minden becsületes dolgozó magyar embert mozgósíthat. A központi vezetőségi ülés nemcsak a párttagok, hanem az egész ország színe előtt is elemezte az új szakaszból eddig eltelt időszak problémáit, s így reális alapon jelölhette ki a soronlévő feladatokat.

Pártunknak és államunknak éppen az a legnagyobb erőssége, hogy a dolgozó nép legszélesebb rétegeire támaszkodik, s ezért biztosíthatja a múltban évszázadokon át elnyomott népünk tehetségének, alkotóerejének szabad kibontakozását.

Népünk, munkásosztályunk, dolgozó parasztságunk, értelmiségünk a múltban is tehetséges és szorgalmas volt, de az uralkodó osztályok vak önzése és az uralkodó osztályok érdekeit szolgáló államhatalom népellenes jellege megakadályozta, hogy munkásságunk, dolgozó parasztságunk és többi dolgozónk a maga és a haza javára kifejlessze, kibontakoztassa képességeit.

A felszabadulás óta, különösen pedig 1945 és 1949 közt elért eredményeink — a stabilizáció, az országnak a háborús romokból való felépítése, az ipar termelő kapacitásának gyors helyreállítása, mezőgazdaságunknak a földbirtokreform után bekövetkezett fejlődése — éppen ebből a kimeríthetetlen erőforrásból, a magyar nép tehetségéből és szorgalmából fakadtak.

Az új szakasz meghirdetése előtt folytatott politikánk meglazította a párt, a kormány és a tömegek kapcsolatát, gyöngítette államunk alapját, a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, s veszélyeztette a munkásosztály és a többi dolgozó réteg együttműködését. Népi demokráciánk tömegbázisának megfogyatkozása elsősorban gazdaságpolitikánk hibáira vezethető vissza. A lakosság életszínvonala 1949 után az ország erőit meghaladó túlzott iparosítás, a népünk jóléte és hazánk fejlődése szempontjából létfontosságú mezőgazdaság elhanyagolása, valamint a szocialista szektor túlságosan gyors fejlesztése miatt nem emelkedett, sőt egyes időszakokban még vissza is esett.

Állami és gazdasági vezető embereink a tömegekkel való kapcsolat lazulása folytán nem segítették elő, sőt néha akadályozták is a népünkben rejlő alkotóerő és tehetség szabad kibontakozását. Elhatározásaik, döntéseik előtt nem igen kérdezték meg munkatársaikat, nem tanulmányozták a tömegek termelési tapasztalatait, s önkényesen, hatalmi szóval döntöttek el a kérdések jelentős részét. Aki azonban nem támaszkodik a népre, s nem segíti elő a tömegek, a dolgozók alkotóerejének és öntevékenységének szabad kibontakozását, az mindig felülről várja a nehézségek megoldását, pedig nincs az a kormányzat, nincs az a gazdasági vezetés, amely a tömegek, a nép támogatása nélkül eredményeket érhet el.

Az is a tömegektől való elszakadás következménye volt, hogy a szocialista szektor fejlesztése során nem eléggé számoltunk a reális lehetőségekkel, s a szocialista szektor fejlesztését gyakran öncélnak véltük, mintha a szocializmust önmagáért és nem a nép, a dolgozók javáért kellene építenünk.

A gazdaság irányításának és vezetésének ilyen módszerei esetén az egyes területeken kifejtett nagy erőfeszítések sem érhetnek célt.

A mezőgazdaságban támogattuk és igyekeztünk anyagilag megerősíteni a termelőszövetkezeti mozgalmat, de a termelés irányításának centralizált módszerei, a mechanikus tervezés, a táj- és a talajviszonyok mérlegelésének, a munkaerővel kapcsolatos problémáknak az elhanyagolása nem segítette elő a termelőszövetkezetekbe tömörült dolgozó parasztság öntevékenységének kibontakozását, s ezért az egyébként mennyiségileg sem elegendő anyagi támogatás nem érte el célját.

A magyar ipar fejlesztése, az ipari termelés növelése végett igen nagy anyagi és erkölcsi áldozatokat vállaltunk. De iparfejlesztési politikánk nem számolt az ország reális lehetőségeivel, gazdasági teherbíróképességével; sok kérdés eldöntésekor nem törődtünk eléggé az ipar legjobb szakembereinek véleményével, kapkodva és fölöslegesen változtattuk meg egyes üzemek profilját, nem teremttük meg az ipar különféle tervei közt a szükséges összhangot. Ezért iparunk szerkezete egyenetlen, s helyes irányba való fejlesztéséhez még nagy erőfeszítések kellenek.

Nehéziparunk termelőerőinek hatalmas arányú fejlesztése mellett az ipar egyes területein — a könnyű- és az élelmiszeriparban, a kisiparban — gátoltuk a termelőerők fejlődését. Hasonló volt a helyzet a mezőgazdaságban, az egyénileg dolgozó parasztsággal kapcsolatban. A begyűjtés megokolatlan mértékű emelésével megsértettük a dolgozó parasztság érdekeltségének elvét a termelésben, s egyszersmind gátoltuk a kisáruterelő gazdaságoknak munkaeszközökkel, a termeléshez szükséges anyagokkal való ellátását.

A legutóbbi évek tapasztalatai és mostani helyzetünk egyaránt azt bizonyítják, hogy mily szoros az összefüggés a politikai és a gazdasági vezetés közt, mert csak megfelelő gazdasági politikával lehet megvalósítani a tömegek támogatását, a népi-nemzeti egységet, s megfordítva, gazdasági feladataink megvalósításakor mérhetetlenül gazdag erőforrásunk a tömegek támogatása és a népi-nemzeti egység. Csak a tömegek alkotó, aktív, öntevékeny támogatásával lehet megvalósítani a Hazafias Népfrontra háruló gazdasági feladatokat, a tömegek támogatását pedig elsősorban helyes gazdaságpolitikánk, a dolgozó nép életszínvonalának állandó emelése biztosítja.

A dolgozók életszínvonalának növelése végett meg kell valósítanunk a mezőgazdasági termelés fellendítését, s biztosítanunk kell az ipari

jellegű fogyasztási cikkek termelésének növekedését. Az életszínvonal növeléséhez a városban több hús, zsír, cukor, gyümölcs és más fontos élelmiszer szükséges. Ezért a munkásosztály, a bérből és a fizetésből élők életszínvonalának alakulása is elsősorban a mezőgazdasági program sikeres végrehajtásától függ, de a mezőgazdasági termelés növekedése egyszersmind a dolgozó parasztság életszínvonalát is növeli. Több termésből a dolgozó parasztság is többet fogyaszt, de többet is értékesít, s az értékesítés révén nyert jövedelemtöbbletet iparcikkek vásárlására fordítja.

Mezőgazdaságfejlesztési irányelveink megállapítása és meghatározása során elsősorban hazánk adottságaiból kell kiindulnunk. Hazánk kis ország, de népsűrűsége nagy. Sűrű népességű kis ország mezőgazdaságát csak a nagyfokú produktivitás, a belterjesség irányába szabad fejleszteni. Ezt a követelményt támasztja a lakosság ellátásának megjavítása és mezőgazdasági exportunk növelése. Külkereskedelmünk extenzív mezőgazdasági kultúrákban és termékekben nem tarthat lépést azoknak az országoknak a külkereskedelmével, amelyeknek hatalmas, mezőgazdasági művelésre alkalmas vagy alkalmassá tehető földterületeik vannak. Belterjes mezőgazdasági termékekben hazánk sajátos éghajlatánál és talajviszonyainál, valamint a piacok közelségénél fogva okvetlen és tartósan versenyezhetünk.

Tehát népünk ellátása szempontjából, de külkereskedelmünk szempontjából is legdöntőbb feladatunk: egyrészt az egy holdra jutó hozam növelése, a föld jobb megmunkálása a talajerő utánpótlásának megjavítása révén; másrészt azoknak az intenzív kultúráknak az ápolása és fejlesztése, amelyek egy holdon a legnagyobb érték termelését biztosítják. Mezőgazdaságunknak a produktivitás, a belterjes kultúrák irányába való fejlesztése és mezőgazdasági kiviteli szerkezetünknek ilyen irányú átalakítása azért is rendkívül fontos, mert csak így biztosíthatjuk egyidejűleg az életszínvonal növekedését és a mezőgazdasági export fokozását.

A legutóbbi években a paraszti tulajdon bizonytalansága, a mezőgazdaságban dolgozók érdekeltségének megsértése, az árarányok önkényes kialakítása, a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok túlzott ütemű fejlesztése, valamint a munkaerőhiány hátráltatta a belterjes mezőgazdasági kultúrák fejlesztését. Ennek következtében mezőgazdasági kivitelünkben mindinkább háttérbe szorultak azok az áruféleségek, amelyeknek az ára a világpiacon viszonylag nagy, s a múltban Magyarország ismert kiviteli cikkei közé tartóztak. Helytelen árpolitikánk következtében egyre kevesebb magféleiséget, libamájat, tollat, baromfit, csemegeszőlőt és más hasonló cikket exportálhattunk, pedig 1 kiló libamáj a világpiacon annyit ér, mint 5 q brikett vagy 120 kg rozs vagy 3,5 kg gyapjú vagy 8 kg gyapot; 1 q lucernamag viszont annyit, mint 100 q brikett stb.

A mezőgazdasági termelés fokozása, a mezőgazdaság produktivitásának növelése céljából biztosítanunk kell a mezőgazdasági dolgozók érdekeltségét az intenzív, a munkaigényes áruk termelésében. De a mezőgazdasági termelés fokozása, a belterjes kultúrák növelése a helyes kormányzati politikán kívül elsősorban dolgozó parasztságunktól, termelőszövetkezeti tagjainktól, egyénileg dolgozó parasztjainktól függ. Szükséges, hogy a kormány e nagy célok elérése végett minden segítséget megadjon és sok gépet, építőanyagot, műtrágyát, növényvédőszert biztosítson a falunak. Ipari munkásságunk, műszaki értelmiségünk meg is tesz mindent, hogy a parasztság valóban hozzájusson ezekhez a cikkekhez.

A Hazafias Népfrontnak, a Népfront falusi bizottságainak meg kell teremteniük azokat a politikai feltételeket, amelyek közt a mezőgazdasági termelés fellendítése megvalósítható. A Népfront falusi bizottságai a termelési bizottságokkal együtt különféle üléseken — a falusi olvasókörök, a gazdakörök, a 48-as körök ülésein — s kötetlenebb formájú összejöveteleken megvitathatják és meg is kell hogy vitassák a jó terméseredmények elérésének, a termés hozam növelésének, a produktivitás fokozásának, valamint a jó talajművelésnek a problémáit.

Termelőszövetkezeteinken, állami gazdaságainkon kívül különösen középparasztságunk fontos tényezője a mezőgazdasági termelés fokozásáért, az intenzív kultúrák fejlesztéséért, az állattenyésztés felvirágoztatásáért vívott harcnak. Középparasztságunknak nagy termelési tapasztalatai vannak; középparasztojaink szorgalmasak, munkabírók, s földjükön az országos átlagnál jóval nagyobb terméseredményeket érnek el; jól ismerik a belső piac, sőt gyakran a világpiac igényeit is; így minden reményünk megvan, hogy a megfelelő politikai feltételek, az érdekeltség biztosítása esetén szorgalmukkal, törekvésükkel nagy eredményeket érnek el a maguk és a népgazdaság javára.

A Hazafias Népfrontnak biztosítania kell a magyar faluban, hogy ez a réteg ne csak a saját problémáival, hanem a község, a közösség kérdésével is foglalkozzék, s a mezőgazdasági termelés minden fontos kérdésében hallassa szavát.

Kormányzatunk széleskörű intézkedésekkel biztosította és biztosítja a dolgozó parasztság érdekeltségét a mezőgazdasági program megvalósításában. Sokféleleképpen segíti a dolgozó parasztság munkáját, teszi lehetővé a dolgozó parasztság tehetségének és öntevékenységének kibontakozását. De a kormányzat intézkedései csak akkor termik meg gyümölcsüket, ha a Hazafias Népfront és a falusi népfrontbizottságok — a falusi értelmiség segítségével is felhasználva — jó helyi politikával, jó községpolitikával támasztják alá ezeket az intézkedéseket.

A mezőgazdasági termelés fellendítésében, a város és a falu áruforgalmának fejlesztésében nagy feladatok várnak a földművesszövetkeze-

tekre, amelyeknek a dolgozó parasztok valóban demokratikus társulásaivá kell válniuk. Falvainkban a dolgozó parasztság társulásának, beszerzési, értékesítő és termelő tevékenysége szervezésének — a dolgozó parasztság szabad társulása alapján létesülő — sokféle szövetkezési formájára van szükség.

A mezőgazdasági termelés növekedése, a mezőgazdasági program megvalósítása azt eredményezi, hogy parasztságunk életszínvonala állandóan emelkedik, s vásárlóereje folytonosan növekszik, ezért a város és a falu árucseréforgalmának állandó fokozása, valamint a városi dolgozók ellátása is megköveteli, hogy az ipari termelés, a fogyasztási cikkek termelése állandóan növekedjék.

Az ipar átállításában az új szakasz politikájának meghirdetése óta értünk el eredményeket. De még az 1954. évi terv is csak alig módosította az A és a B szektor arányát. A beruházási összegek megállapítása, valamint a beruházások végrehajtásának módja nem szolgálta kielégítően az ágazati arányok megváltoztatását. Tehát az ipari termelés területén most az a legfontosabb feladat, hogy következetesen végrehajtsuk az ipari átállítást, hogy növeljük a lakosságnak jutó fogyasztási cikkek, a mezőgazdaságnak jutó termelési rendeltetésű áruk arányát a növekvő teljes termelésben.

A legutóbbi évek folyamán iparfejlesztési politikánkban nemcsak a nehézipar és a könnyűipar arányainak meghatározásakor követtünk el hibákat. Merev és az egyes üzemek adottságaival kellően nem számoló tervezési rendszerünk, termelékenység- és önköltségmérési, valamint beralapgazdálkodási módszereink elősegítették a nyersanyagpazarlást, fékeztek a munkaigényes, kiváló minőségű áruk termelését.

Fogyasztási iparunk szervezete túlságosan centralizált. A legutóbbi években a minőség javítása, a választék bővítése, a speciális vagy a tájigények kielégítése szempontjából fontos középüzemek közül igen sokat megszüntettünk, túlságosan kevés gyárra építettük a termelést. Ez a választék szűkülésével járt. Pedig a fogyasztási iparok természete más, mint a nehéziparé, s ez a más természet más szervezetet is kíván. A fogyasztási iparágaknak a kereskedelem segítségével és útján többmillió ember szokások, hagyományok, egyéni ízlés által kialakított változatos keresletét, szükségletét kell kielégíteniük. Az áruféleségek igen nagy részére vonatkozóan csak a fogyasztóterülethez közel lévő, e terület viszonyait, a lakosság szokásait, ízlését, hagyományait jól ismerő ipari szervezet oldhatja meg ezt a feladatot.

Fogyasztási iparunk szervezetének kialakítása során lebecsültük a termelési hagyományok és tapasztalatok jelentőségét. Gyakran előfordul, hogy tömegtermelésre állítottak át speciális vagy kiváló minőségű áruk termelésével foglalkozó üzemeket, s ennek következtében romlott

a minőség, a választék pedig szűkült. Például a II. Rákóczi Ferenc által alapított és kiváló minőségű termékeket készítő Parádi Üveggyár 1950-ben idényüveg gyártására állt át. A pécsi Sopianá gyár, amely a környék szőlőtermelőinek különféle szőlészeti felszereléseket, valamint mezőgazdasági kisgépeket gyártott, kábelipari gépek termelésére kapott megbízást.

A profilok szüntelen változtatása, a minőségi termelés háttérbe szorítása az új szakasz politikájának meghirdetése óta sem szűnt meg. Például a híres Bajai Bútorgyárat a túlzott iparosítás időszakában épületasztalosipari üzemmé szervezték át, majd a kormányprogram után melegágyi ablakkeretek termelésével bízták meg. A külföldön is ismert Pécsi Hangszergyárat különféle faárúk termelésére szervezték át.

Az üzemek és nem egy esetben a minisztériumok túlzott profilozása miatt a több ipartelepét egyesítő, az idényjelleg vagy a hulladékok és a melléktermékek jobb értékesítése szempontjából gazdaságos belső kooperációt megvalósító régi nagyüzemeket szétválasztottuk, s így önmagában egyik üzem vagy felvásárlási ág sem gazdaságos (gyümölcs-, zöldségfelvásárlás; konzervipar; baromfi- és tojásfelvásárlás).

Egyes cikkek hiányának megszüntetésére, a termelés nehézségeinek leküzdésére alkalmas egyetlen orvosságnak a profilozást tekintettük, s a profilozás során a különféle termelési feladatokat az egyes iparágak közt elosztottuk, majd újra elosztottuk.

A túlzott iparosítás politikája a munkaerő-utánpótlás kérdésében is kifejeződött. 43 500 ipari tanulóból még 1953—54-ben is 42 100 volt a nehézipari és építőipari tanuló (ebből 37 300 vasipari), a többi ipari szakmára és a kereskedelemre pedig csak 1400 ipari tanuló jutott. Ennek a munkaerő-utánpótlási politikának a következményeképp a felszabadulás előtt virágzó szakmákban, valamint a lakosság ellátása szempontjából fontos iparágakban alig volt ipari tanulóképzés. Például 1953-ban Budapesten, ahol 2400 sütőipari szakmunkás dolgozott, csupán 29 sütőipari tanuló tett segédvizsgát, pedig sütőiparunk már most is igen nagy szakmunkáshiánnyal küzd. 1953—1954-ben az arany-, az ezüst-, az ékszerműves és a rézműves szakmában, a kádár-, a kárpitos-, a bőrdíszműves-, a nyerges- vagy a szíjgyártó-iparban, ezekben a fontos kisipari ágazatokban csak az 1937—38. évi tanulólétszám 6—7 százaléka működött. Egyes világviszonylatban is ismert művességeink, kézműipari ágazataink ezekben az években hanyatlásnak indultak. A műbútorasztalos-, a bőrdíszműves-, az ötvösipar és a hozzájuk hasonló fontos kézművesipari ágazatok évről-évre vesztek jelentőségükből. Pedig a magyar kisiparnak a felszabadulás előtt nemcsak a belföldi lakosság ellátásában, hanem az exportban is igen nagy jelentősége volt. Számottevő mennyiségű kisipari bútort exportáltunk a nyugati országokba; konfekció-kisiparunk, szűcs-, cipő-, kesztyű-kisiparunk és háziiparunk nagy devizabevétélhez juttatta az országot.

Miközben a magánkisipar termelőerői mindinkább hanyatlottak, a szövetkezeti kisipar megszervezése sem haladt helyes irányban, hiszen az állami és a szövetkezeti kisipar termelésének 62 százaléka a nagyüzemek és a közületek felé irányult.

A fogyasztási iparágak szervezésében elkövetett hibák következményeként a lakosság számára forgalomba hozott áruk minősége romlott, választéka pedig szűkült. A nagyipari férficipő, női cipő, női selyemharisnya, karton, grafitceruza, kölnivíz és más hasonlóan fontos árucikkek választéka ma sokkal kisebb, mint 1938—1939-ben volt.

Az elmondottakból világosan következik, hogy iparunk termelésében, szervezetében, valamint üzemeink szervezetében mélyreható változásokat kell végrehajtanunk, hogy megfelelhessünk az új szakasz által támasztott követelményeknek. Az ipar átállítása, az új szakasz iparfejlesztési követelményeinek meghatározása során elsősorban az ország adottságaiból kell kiindulnunk, de számolnunk kell a nemzetközi munkamegosztás adta lehetőségekkel is. Hazánk kis ország, s nyersanyagokban szegény. Ezért lakosságunk jó ellátása, valamint a külkereskedelem fejlesztése végett a hazai ipari alapanyagok fejlesztésével, a meglévő nyersanyagok takarékos felhasználásával egyidőben elsősorban a munkaigényes, a nagy szaktudást igénylő minőségi áruk termelését kell fokoznunk. Kivitelünk szempontjából a munkaigényes, a speciális vagy a kiváló minőségű áruφέlésegek termelése a legkifizetődőbb, mert nálunk az alapanyagok termelése viszonylag drága, a munkaerőnek ellenben viszonylag bővében vagyunk.

Iparunk új fejlesztési irányelveinek megalapozása céljából a mezőgazdaságban és a vegyiparban meg kell teremtenünk a könnyűipar hazai alapanyagbázisát, s át kell állítanunk gépiparunk termelését. Gépipari termelésünk összetétele két szempontból is kedvezőtlen. Egyrészt túlságosan sok anyagigényes, mégpedig import-anyagigényes cikket állítunk elő, másrészt gépiparunk szerkezete nincs összhangban népgazdaságunknak az új szakasz által megszabott mostani szükségleteivel.

A termelés átállítása végett meg kell változtatnunk azokat a gazdaságpolitikai és gazdasági intézkedéseket, amelyek a túlzott iparosítás céljait szolgálták. Ma iparunk ebből a szempontból felemás helyzetben van. 1955. évi termelési terveink nagyrészt olyan előirányzatokat tartalmaznak és olyan feladatokat szabnak meg, amelyek az új szakasz követelményeiből adódnak. De gazdasági és pénzügyi mechanizmusunk, a régi szakasz politikája időszakában kialakított szemléletmód, szabályok és utasítások, a régi politika tehetetlenségi nyomatéka iparunk vezetőinek figyelmét az ellenkező irányba terelik. Ezért tervezési, anyaggazdálkodási és gazdaságszervezési módszereinket meg kell változtatnunk, s az új szakasz gazdaságpolitikájának szolgálatába kell állítanunk. Átfogó intézkedésekkel kell gondoskodnunk az iparnak mezőgazdasági termelő-

eszközök gyártására, közszükségleti cikkek nagy választékban történő termelésére, kiváló minőségű termékek előállítására való átállításáról.

A fogyasztási iparágaknak biztosítanunk kell a felújításhoz szükséges kereteket és anyagi eszközöket, s olyan beruházási politikát kell folytatni, amely az ipar átállásának céljait szolgálja. Felül kell vizsgálnunk az ipar szervezetét. Elsősorban a profilokat kell újra megvizsgálnunk, mert kétségtelen, hogy e tekintetben nagy túlzásba estünk: a gazdaságosság, a minőség és a választék rovására alakítottuk ki a profilokat. Csökkentenünk kell a túlzott kooperációt. A választék bővítése és a minőség javítása céljából lehetővé kell tennünk, hogy azonos termékeket több üzem egymással versenyezve is gyárthasson. Ez a követelmény különösen az élelmiszeriparra, a könnyűiparra, valamint a közszükségleti cikkeket gyártó egyéb iparágakra vonatkozik. A tájigények jobb kielégítése és a választék bővítése céljából újra működésbe kell állítanunk sok olyan középüzemet, amelynek bizonyos cikkek termelésében megbecsülésre méltó hagyományai voltak.

Az ipar átalakításának biztosítása végett átfogó iparpolitikai és műszaki programot kell kidolgoznunk. E program végrehajtása mindenképp hosszabb ideig, évekig tart majd. De az új szakasz követelményeinek megfelelő átfogó iparpolitika, valamint ezzel összehangolt műszaki program nélkül sem a mezőgazdaság, sem a lakosság ellátását nem biztosíthatjuk, sem ipari exportunkat nem növelhetjük.

Az ipar átalakítása végett kifejtett erőfeszítéseink csak akkor lesznek eredményesek, ha ipari bérrendszerünkben és a vezetőállásúak prémiumrendszeréből kiküszöböljük a legkiáltóbb hiányosságokat. Mostani bérezésünk nem jutalmazza kellőképpen a nagy szakképzettséget, a képesítést, egyes területeken megnehezíti a jóminőségű áruk termelését, nyersanyagpazarlásra ösztönöz, s akadályozza a munkaigényesebb áruk, gyártmányok termelését.

Az ipar helyes szervezeti formáinak kialakítása, a termelés növelése elősegíti az önköltség, a termelési költségek csökkentését. Sokan azonban még ma sem ismerték fel eléggé az életszínvonal és a termelési költségek színvonala közt lévő mély összefüggést.

Az ipari termelés növelése, struktúrájának megváltoztatása, a termelési költségek csökkentése — helyes kormányzati politika esetén — elsősorban munkásosztályunktól függ.

A magyar munkást a múltban is a nagy szaktudás, az ügyesség, a találékonyság és a szorgalom jellemezte. A dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztályunk, a népi demokrácia vezetőereje és fejlődésünk motorja, a felszabadulás óta megannyi bizonyítékát szolgáltatva tehetségének, rátermettségének.

A magyar munkásosztály, amely a fasizmus ellen vívott harc éveiben, majd a politikai hatalomért folyt küzdelmek idején oly nagy bátor-

ságot és hősiességet tanúsított, s amely az országvezetésben tanúságot tett erejéről, türelméről és bölcsességéről, a mindennapi munkában is megállja helyét, s meg tudja majd oldani a magyar iparra háruló nagy feladatokat.

Az ipari átállítás végrehajtása, a termelés növelése, az önköltség csökkentése munkásosztályunkon kívül sokban függ műszaki értelmiségünktől is. A Hazafias Népfront különleges figyelmet fordít a műszaki értelmiségre. Hazánk a múltban kis ország létére a műszaki tudományok területén is sok kiválóságot adott a világnak, az emberiségnek. Ezekben a tudósokban, mérnökökben az alkotás és a hazaszeretet szent lángja lobogott. Tudásukkal, tehetségükkel egyaránt szolgálták az emberiség, az egyetemes tudomány és a haza ügyét. Sokuk akkor is rendületlenül kitartott a haza, az ország mellett, amikor itthon elnyomták, üldözték a magyar tehetségeket.

A magyar műszaki értelmiség legjobbjai, a Vásárhelyi Pálok, a Jedlik Ányosok, a Puskás Tivadarok, a Kandó Kálmánok mai utódai a felszabadulás első napja óta lázas buzgalommal dolgoztak az ország újjáépítésén, majd tehetségük, leleményességük, tudásuk ezer meg ezer bizonyítékát szolgáltatták az új üzemek felépítésében, a termelés megszervezésében. A kormányzat a legutóbbi évek folyamán a mindennapi élet gyakorlatában nem támaszkodott elég bátran erre a rétegre. Most a Hazafias Népfront megszervezése során az ipari és a mezőgazdasági termelés jó megszervezése végett mozgósítanunk kell egész műszaki értelmiségünket, s az eredmények nem fognak elmaradni!

Szocialista iparunk fejlesztésével és erősítésével egyidőben fejlődésünk mostani szakaszában jobban, szélesebben és következetesebben kell alkalmazni a nep-et. A nep szélesítésével kapcsolatban ma az a feladat, hogy az árutermelés növelése céljából munkába állítsuk a népgazdaság egyes, kellőképpen ki nem aknázott és az állam által gyorsan, kielégítően meg nem szervezhető termelőerőit, s főképp azokon a területeken, amelyeken az állami szervezet ezidáig nem bizonyult alkalmasnak a termelés vagy a felvásárlás megszervezésére, a magánkezdeményezés jelentős szerepet kapjon. A nep átgondolt szélesítése növeli kivitelünket, amelyben a legutóbbi évek folyamán a külkereskedelmi szerveink által fáradságosan beszerezhető kisebb volumenű cikkek teljesen háttérbe szorultak; ezenkívül javítja a belföldi ellátást is, mind a kisárutermelők közvetlen eladásai, mind az állami és a szövetkezeti kereskedelem útján. Ezért a magánkezdeményezésnek lehetőséget kell adnunk egyes kisebb, mezőgazdasági jellegű cikkek felvásárlására, valamint feldolgozására. Hasonló a helyzet egyes hulladékok begyűjtésével és feldolgozásával kapcsolatban is. Meg kell fontolnunk egyes ipari kisüzemek (pékségek, kis kötőüzemek stb.) munkába állítását, valamint a magánkezdeményezés segítségével lehetővé kell tennünk a háziipari

tevékenység kiterjesztését. A kisipari tevékenységet olyan mértékben kell kiterjeszteni, hogy ez ne csak a lakosság közvetlen ellátására legyen alkalmas, hanem a választék bővítése céljából a kereskedelem által forgalombahozott áruk egy részének szállítására is.

A Hazafias Népfrontnak az a törekvése, hogy közelebb hozza a rendszerhez a dolgozó kisembereket, kisiparosokat, kiskereskedőket, elősegíti, hogy ezek a rétegek a maguk hasznán kívül az egész népgazdaság, az ország javára is hasznosítsák szaktudásukat, ötletességüket, kezdeményezőképességüket.

A mezőgazdasági és az ipari termelés növekedésének biztosítása sokban az áruforgalomtól, a kereskedelemtől függ. A kereskedelemnek elő kell segítenie és biztosítani kell a város és a falu közt lévő áruforgalmi kapcsolatok kiterjesztését, s több és jobb áru termelésére kell ösztönöznie a mezőgazdaságot és az ipart.

A kereskedelem feladatköre az új szakaszban megváltozott és megnövekedett. A túlzott iparosítás időszakában kialakított gazdasági szervezet elhanyagolta a gazdasági vezetés összefüggő, komplex módszereit, mereven elhatárolta egymástól a termelési és a forgalmi tevékenységet, s nehézkes, bürokratikus kapcsolati formákat teremtett az ipar és a kereskedelem közt. Gazdasági életünk és iparunk vezetői gyakran lebecsülték a kereskedelem jelentőségét, elhanyagolták a fogyasztást, tehát népünk szükségleteinek kielégítését. A termelési és a kereskedelmi feladatok merev elhatárolásának, a fogyasztás érdekeit lebecsülő szemléletmódnak, a rugalmatlan kapcsolati formáknak az lett a következménye, hogy a kereskedelem nem tudta kielégítően befolyásolni az ipari termelést, s így az ipar gyakran nem azt termelte, amire a lakosságnak szüksége volt.

A kereskedelem és az ipar kapcsolati formáinak helyes kialakítása az új szakasz legfontosabb kérdései közé tartozik.

A kapitalizmus idején a termelés és az értékesítés egy-egy üzem, egy-egy kereskedelmi vállalat viszonylatában komplex, összefüggő folyamat volt. Társadalmi méretekben természetesen érvényesült a termelés és a fogyasztás közt lévő ellentmondás, s ez a belső szervezésre is hatott. De egy-egy gazdasági vállalkozás keretében, egyes ipari és kereskedelmi vállalatok közt szoros és rugalmas együttműködés alakult ki. A termelési és az értékesítési tevékenység komplex egysége változatos szervezeti formákban fejeződött ki. Egyes ipari üzemeknek saját kereskedelmi fiókhálózatuk volt, a nagyobb kereskedelmi vállalatoknak pedig saját üzemeik voltak, a kisipari és a kiskereskedelmi tevékenység szorosan összefonódott, egyes ipari üzemek egyes boltokkal közvetlen kapcsolatot létesítettek.

A kereskedelem befolyása az ipari termelésre a változatos, sokrétű kapcsolati formákon kívül sok más *gazdasági* tényező (a piac, a kereslet és a kínálat törvénye, az ipari rendelésállomány helyzete stb.) segítségével érvényesült.

A szocialista ipar és kereskedelem szervezése során — a kapitalizmusban kialakult vertikális szervezeti formák megváltoztatásával — élesen, sőt mereven elhatároltuk egymástól az ipari és a kereskedelmi tevékenységet.

A kereskedelemnek nem voltak meg azok a gazdasági eszközei sem, amelyek révén az ipart érdekeltté tehetné volna a fogyasztási cikkek termelésében. (A nehézipar terve túlfeszített volt, az érdekelttség csak a beruházási javak termelésében volt biztosítva, az ipari tervezés csak a meglévő kapacitásból, nem pedig az igényekből indult ki.)

Tehát a túlzott iparosítás időszakában mind szervezeti, mind *gazdasági* szempontból romlott az ipar és a kereskedelem kapcsolata az 1949. évi helyzethez képest.

Általában az volt az uralkodó felfogás, hogy a termelés és az értékesítés összhangját, az árualapok megfelelő mennyiségét és összetételét csupán a népgazdasági terv útján kell biztosítani. A gyakorlat azonban bebizonyította, hogy csak azok a tervek valósulnak meg, amelyeket komplex szervezeti intézkedésekkel és más megfelelő nem adminisztratív jellegű eszközökkel is alátámasztunk.

Az ipar igen sokszor nem elégítette ki a kereskedelmi igényeket, az üzemek nem akarták gyártani a munkaigényes, minőségi árukat, nem vállalták a hiánycikkek gyártását. Mindez arra vall, hogy nem voltak érdekelték a lakosság igényeinek kielégítésében.

Az új szakaszban arra törekedtünk, hogy ne legyenek többé hiánycikkek: minisztertanácsi határozat született, amely megszabta, hogy az egyes üzemeknek milyen hiánycikkeket kell gyártaniuk.

Ez a minisztertanácsi határozat javított a helyzeten; de semmikép sem megnyugtató, hogy a teaszűrő, a lóvakaró vagy a dugóhúzó termelése ügyében a legmagasabb párt- és állami szerveknek kell több határozatot hozniuk.

A tervutasításokon és a határozatokon kívül nagyobb *önállóságot* és több közvetlenül felhasználható *gazdasági eszközt* kell adnunk a kereskedelemnek, hogy a kereskedelem kellőképpen befolyásolhassa az ipari termelést.

A fogyasztási cikkek gyártását fokozottabban lehet és kell az érdekeltségre alapozni, mint a beruházási javakét, s termelésüket sokkal szabadabb, kötetlenebb formák közt lehet megszervezni, mint eddig tettük.

A kereskedelemnek ezideig is volt bizonyos gazdasági önállósága. Például az árutermelést növelő és gyorsan amortizálódó egyes beruházások eldöntése — meghatározott keretben — a kereskedelemtől függ. A kereskedelem új cikkeket néhány hónapig a megszabottnál drágábban is vásárolhat az ipartól, de megfontolandó, hogy bizonyos ideig a hiány-

cikkeket is drágábban vásároljuk anélkül, hogy a fogyasztókra áthárítanánk ezt az áremelést.

Az anyagi ösztönzés eszközeinek gyarapításán és kiterjesztésén kívül a termelés és az értékesítés közötti rugalmas, komplex kapcsolatok kialakítása végett lassú, fokozatos szervezeti változások is szükségesek.

A kereskedelemnek biztosított erőforrások, eszközök és módszerek helyes felhasználása, az ipar és a kereskedelem komplex kapcsolatainak megteremtése meggyorsítja az ipari átállítást, s újabb lendületet ad a fogyasztási cikkek gyártásának.

A kereskedelem területén is — mind a szervezetben, mind a dolgozók szemléletmódjában — sok változás szükséges, hogy kereskedelmünk teljesen az új szakasz politikáját szolgálja. A legutóbbi évek folyamán elsősorban arra törekedtünk, hogy minden élelmiszerben központi árualapokból lássuk el a lakosságot. Nyilvánvaló, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítése, a dolgozó parasztság termelési kedvének növekedése, az árutermelés fokozódása parancsolóan megköveteli a lakosság egymás-közi forgalmának, tehát a szabadpiacnak a növelését. Minden eszközzel elő kell segítenünk, hogy a dolgozó parasztság minél több terméket vigyen a szabadpiacra, mert ez tovább javítja a lakosság ellátását!

A kereskedelemben is — mégpedig mind az állami, mind a földművesszövetkezeti kereskedelemben — túlzott a centralizáltság, ez pedig megnehezíti a nagy mozgékonyt, rugalmasságot, ügyességet kívánó kereskedelmi munka helyes elvégzését. Ezért a kereskedelem területén is a központi szabályok és utasítások számának csökkentésére, a vállalatvezetők, a boltvezetők önállóságának növelésére kell törekednünk.

A kereskedelmi bérezésben is érvényesítenünk kell az érdekelttség elvét, s a mostani fix bérezés helyett, különösen a kis személyzetű boltokban a jutalékos bérezésre kell áttérnünk.

Végül, a kereskedelem területén az is fontos feladat, hogy a lakosság ellátásának megjavítása céljából a szabadfelvásárlással kapcsolatban az egyes kereskedelmi szervezeteknek nagyobb önállóságot adjunk.

Befejezésül a Hazafias Népfontra váró legfontosabb feladatok így foglalhatók össze:

A Hazafias Népfront legfőbb feladata a munkásosztály és az egyéb dolgozó rétegek kiterjedt együttműködésén nyugvó, termékeny népi-nemzeti egység megteremtése. A népi-nemzeti egység révén megsokasodott erőnket az ország felvirágoztatására, a népgazdaság fellendítésére, dolgozó népünk életszínvonalának emelésére akarjuk összpontosítani.

Dolgozó népünk életszínvonalának emelése, népgazdaságunk stabilitása, külkereskedelmi helyzetünk megjavítása végett elsősorban a

mezőgazdasági termelést kell fokoznunk. A mezőgazdasági termelés fokozása, a mezőgazdaság produktivitásának növelése egész népünknek, munkásosztályunknak, dolgozó parasztságunknak, a néppel összeforrott értelmiségünknek, a dolgozó kisembereknek egyaránt érdeke. Mezőgazdaságunkat — mint viszonylag kis területű, de nagy népsűrűségű, kedvező talaj- és éghajlati viszonyú országot — elsősorban a produktivitás irányába kell fejlesztenünk, s ezért növelnünk kell az egy holdra jutó hozamot, valamint fejlesztenünk kell azokat a belterjes kultúrákat, amelyek lehetővé teszik mezőgazdasági kivitelünk növelését és a lakosság életszínvonalának egyidejű emelését. A mezőgazdasági termelés növelését, a belterjes kultúrák fejlesztését elsősorban állami gazdaságainknak és termelőszövetkezeteinknek, s velük együtt középparasztgazdaságainknak kell megvalósítaniuk. A mezőgazdaság fellendítése végett biztosítanunk kell a dolgozó parasztság érdekelttségét a termelés, különösen a belterjes kultúrák növelésében. A mezőgazdasági termelés fokozódása, a helyes mezőgazdasági árpolitika, a dolgozó parasztság anyagi érdekeltségének következetes érvényesítése útján növekszik a dolgozó parasztság készpénzbevétele.

A mezőgazdasági termelés és benne az árutermelés növekedése kiterjeszti a város és a falu áruforgalmi kapcsolatait, több húst, több zsírt, több kenyeret biztosít a városnak. A dolgozó parasztság, valamint a bérből és a fizetésből élők szükségleteinek kielégítése céljából növelnünk kell az ipari termelést, különösen pedig a mezőgazdaságnak jutó kisgépek és a mezőgazdaság állóalapjainak fenntartásához, illetve bővítéséhez szükséges egyéb eszközök termelését.

A szocialista ipar szervezeti és működési formáit össze kell hangolnunk az új szakasz követelményeivel, jobb minőségű, bőségesebb választékú árukat kell termelnünk.

Kivitelünk növelése, valamint lakosságunk jobb ellátása végett, elsősorban termelési és felvásárlási vonalon, szélesítenünk kell a népet.

A lakosság ellátásának megjavítása céljából meg kell javítanunk a kereskedelem és az ipar kapcsolatát, a kereskedelemnek elhatározó módon kell befolyásolnia az ipari termelést, s meg kell javítanunk a kereskedelem munkáját.

Gazdasági feladataink sikeres megoldása — a helyes kormányzati politikán kívül — elsősorban dolgozó népünktől, munkásosztályunktól, dolgozó parasztságunktól, értelmiségünktől, a dolgozó kisemberektől függ. Ma a nép valóban saját jólétének Kovácsa!

A Hazafias Népfront zászlaja alá felsorakozó munkában megedzett, harcban egységbe kovácsolódott dolgozó népünk ki fogja vívni a győzelmet a béke, a jólét és a szocializmus útján!

A mezőgazdasági árak képzésének néhány kérdése

Az 1953 júniusi párthatározat és a kormányprogramm az életszínvonal fokozott emelését jelölte meg szocialista építésünk új szakaszának legfontosabb gazdaságpolitikai feladatául. E feladat megoldásának döntő feltétele a mezőgazdasági termelés nagyarányú fellendítése. Azóta jó néhány párthatározat és kormányintézkedés konkretizálta, s pártunk III. kongresszusa is megerősítette a júniusi határozatokat.

A központi vezetőség ezév októberi nagyjelentőségű határozata hangsúlyozta a mezőgazdasági termelés fejlesztésében, a közszükségleti cikkek gyártásában és a lakosság áruellátásában elért eredményeinket, de egyszersmind azt is megállapította, hogy az 1953 júniusa óta eltelt idő alatt a túlzott iparosítás káros következményei, valamint az a tény, hogy nem harcoltunk erélyesen az új szakasz politikájának megvalósításáért, gátolták a párt és a kormány helyes politikájának végrehajtását. A határozat egyebek közt megbélyegezte azokat a helytelen nézeteket és bürokratikus módszereket, amelyekben az új szakasz politikájával szemben tanúsított ellenállás tükröződött. Különösen károsnak ítélte a vásárlóerő — benne a paraszti vásárlóerő — csökkentését követelő felfogást, s az ebből fakadó törekvéseket.

Ezek a nézetek és törekvések homlokegyenest ellenkeznek a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló politikával, s e politika alaptételével: a termelői érdekeltség fokozásának elvével. Márpedig az egyéni érdekeltségnek egyebek közt a paraszti jövedelem növelésével történő fokozása a mezőgazdasági termelés fejlesztésének döntő feltétele, következésképp a munkásosztály életszínvonala emelésének egyetlen lehetséges módja.

A mezőgazdasági termelés fejlesztésének, a paraszti vásárlóerő alakulásának kérdése szorosan összefügg a mezőgazdasági termékek, valamint a parasztság által vásárolt iparcikkek árának kérdésével. A paraszti jövedelem alakulása sokban az állami ármegállapítástól és az államnak a szabadpiaci árakra érvényesülő befolyásától függ. Annál

súlyosabb hiba, hogy az ármegállapítás hazai gyakorlata és az e gyakorlatot igazoló elmélet ezideig sok tekintetben *lebecsülte az árképzés jelentőségét* a mezőgazdasági *termelés* fellendítése szempontjából, s nem elsősorban az anyagi érdekelttség útján igyekezett tervszerűen hatni a paraszti termelésre. Ez az elmélet egyoldalúan úgy vélte, hogy az ármegállapítás csak a *vásárlóerő alakításának* eszköze, s hogy az ármegállapításnak főképp a napirenden lévő begyűjtési problémák megoldását kell szolgálnia. Pedig a mezőgazdasági ár a *termelésnek* s ezáltal az árualap növelésének is nélkülözhetetlen tényezője.

Tisztáznunk kell a mezőgazdasági árképzés néhány elméleti és gyakorlati problémáját, amelyeknek a megoldatlansága — úgy látjuk — ezidőszereint gátolja a mezőgazdasági árképzés tudományos megalapozását, s ezáltal a párt mezőgazdaságfejlesztő politikájának sikerét. Megjegyezzük, hogy az itt felvetett kérdések módszertani vonatkozásait és némely elvi vonatkozásait csaknem egy évvel ezelőtt kifejtettük a *Tervgazdasági Anyagszolgáltatás* 1953. decemberi számában és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem ez év márciusi tudományos ülésszakán. Noha bizonyos megállapításaink néhány szakember ellenkezésével találkoztak, ellenvéleményüknek és bírálatuknak a nyilvánosság előtt csak Wilcsek Jenő adott hangot a *Tervgazdasági Anyagszolgáltatás* ezévi első számában, valamint a tudományos ülésszakon elhangzott hozzászólásában. Ezért, amennyire a cikk terjedelme és álláspontunk kifejtése megengedi, itt azokkal a nézetekkel kell vitába szállnunk, amelyeknek Wilcsek Jenő volt az egyetlen írásbeli megfogalmazója, de nem az egyetlen képviselője.

Globális vagy termékfajtánkénti jövedelmezőség?

Népgazdaságunkban viszonylag széleskörű árutermelés van. Ezért a gazdaságpolitikában messzemenően érvényesítenünk kell az értéktörvényt, ha eleget akarunk tenni a szocializmus gazdasági törvényei követelményeinek. Az értéktörvény alkalmazásának helyességét az dönti el, hogy elősegíti-e a szocializmus gazdasági törvényeinek mind teljesebb érvényesülését. A korábbi évek tapasztalatai szerint az értéktörvény hozzáértő felhasználásának mellőzése, merev, adminisztratív eszközökkel való helyettesítése fékezi a termelés és az életszínvonal emelkedését, s előbb-utóbb megbontja az újratermelés arányait.

Ezidőszereint a mezőgazdasági termelésben nagy az egyéni parasztgazdaságok aránya, s az értéktörvény bizonyos fokig szabályozóan hat ezek termelésére. Emiatt itt különösen számolni kell az értéktörvény hatásával, hogy ezt a hatást mind hozzáértőbben használjuk fel a szocialista építés javára. Az új szakasz feladatai pedig csak fokozzák az értéktörvény hozzáértő felhasználásának jelentőségét, hiszen ebben a szakaszban a szocializmus gazdasági törvényeinek legfontosabb követelménye: a mezőgazdasági termelés gyors fellendítése. Enélkül lehetetlen az egész lakosság, különösen pedig a munkásosztály jólétének növelése,

valamint az ipar és a mezőgazdaság, a mezőgazdasági termékek termelése és az irántuk megnyilvánuló társadalmi szükséglet közt még ma is meglévő aránytalanság megszüntetése.

De további haladásunk szempontjából nemcsak a mezőgazdasági termelés általános növelése a fontos, hanem az is, hogy *miképpen* alakul egy-egy termékfajta termelése.

Társadalmunk gazdasági törvényei a mezőgazdaság olyan fellendítését követelik, amely biztosítja a népgazdasági szükségletek mind teljesebb fedezését: a lakosság fokozott élelmiszerellátását, az ipar és az export igényeinek kielégítését. E szükségletek fedezéséhez a búza, a hús, a tej, a cukorrépa stb. termelésének meghatározott növelése kell. Tehát árpolitikánknak egy-egy mezőgazdasági termékfajta árának meghatározásakor számolnia kell az illető termék termelésének jövedelmezőségével.

Mivel pedig a jövedelmezőség az árbevétel és a termelési ráfordítás összevetésével mérhető, a helyes árak kialakításához ismernünk kell a különféle termékfajták átlagos termelési ráfordításait.

A mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1953. decemberi párt- és kormányhatározat előkészítésekor ezekből az elvi alapokból kiindulva végeztünk számításokat különféle mezőgazdasági termékek ráfordításaira és jövedelmezőségére vonatkozóan. Meggyőződésünk volt, hogy e nagyjelentőségű határozat megvalósításának egyik legfontosabb közgazdasági feltétele a különféle termékfajták megfelelő jövedelmezőségének biztosítása. Márcsak azért is szükség volt ilyen számításokra, mert a mezőgazdasági ártervezés gyakorlatában a termelőszövetkezetekre és az egyéni parasztgazdaságokra vonatkozóan addig még meg sem kísérelték az egyes termékek ráfordításainak és jövedelmezőségének felmérését.

Egyesek az ártervezésnek ezt a — szerintünk elemi — követelményét is tagadták. Véleményüket Wilcsek Jenő említett cikke a következőképpen tolmácsolta: „az árarányok kialakításához *nincs is szükség a paraszti ráfordítások mesterkélt elkülönítésére* termékeként”. (15. old.) „... az egyénileg dolgozó parasztnál a *jövedelmezőséget 'globálisan' kell biztosítani*”. (17. old.)

Ez a felfogás gyakorlatilag tagadja azt a lehetőséget, hogy ezentúl sokkal fokozottabban érvényesíthetjük a mezőgazdasági termelés *belső arányainak* az árak útján történő tervszerű befolyásolását. A „globális” jövedelmezőség szemlélete egyoldalúan a mezőgazdasági árak színvonalát tolja előtérbe, s valójában nem a termelés-befolyásolás, hanem csak a vásárlóerő-alakítás eszközének tekinti a mezőgazdasági árképzést.

Nehéz megmagyarázni az egyes termékek jövedelmezőségének jelentőségével szemben megnyilvánuló közömbösséget és értetlenséget. Ez nem egyszerűen az elméleti megértés hiánya, hanem egész eddigi fejlődésünk tapasztalatainak mellőzése.

Köztudomású, hogy például marhaállományunk évek óta kedvezőtlenebbül alakult, mint sertésállományunk, s a búzatermelés kedvezőtlenebbül alakult a kukoricatermelésnél. A szarvasmarhaállomány lassú fejlődését és stagnálását elsősorban az okozta, hogy a begyűjtési rend-

szer hibái (a tehenek száma és nem a föld nagysága szerint megállapított tejbeadás), a szarvasmarhafelvásárlás monopóliuma és alacsony ára miatt a szarvasmarhatenyésztés vált a legkevésbé jövedelmező állattenyésztési ágá. A vágómarha termelői ára a felszabadulás előtt általában csak 30 százalékkal volt kisebb a vágósertés termelői áránál, 1949 és 1953 közt ellenben még a felét sem érte el ennek a színvonalnak. A parasztok a legutóbbi években a tervezettnél kevesebb kenyérgabonát és több kukoricát vetettek, mert a nagy sertésárak miatt a kukorica termelése jövedelmezőbb volt, mint a búzáé. A búza ára a felszabadulás előtt mindig meghaladta a kukoricáét, de a legutóbbi évek folyamán a szabadpiacon általában a kukorica volt a drágább. Sem a szarvasmarhatenyésztés, sem a gabonatermelés gyors fellendítése nem oldható meg jövedelmezőségük fokozása nélkül.

A „globális” jövedelem biztosításának szemlélete, amely szinte kizárólag az árszínvonalra irányítja a figyelmet, vakká tesz: megakadályozza, hogy (legalább fővonásaiban) előreláthassuk a mezőgazdasági árarányoknak és jövedelemarányoknak az egyes termékek termelésében várható hatását. Továbbá: ha ez a szemlélet áthatja az ártervezés gyakorlatát, súlyos népgazdasági károkat okoz. Ha „vaktában”, „érzés szerint”, legjobb esetben a kapitalista időszak áraihoz alkalmazkodva határozzuk meg az árarányokat, állandó aránytalanságokat okozunk a különféle termékek jövedelmezősége közt, s ez visszaveti, fékezi a társadalmilag fontos termékek termelését. Ily módon éveket veszítünk egy-egy termék termelésének növelésében vagy a termelési elmaradás megszüntetésében.

Csak egy példát említünk: ha az idén körülbelül háromszáz forinttal drágábban állapítottuk volna meg egy mázsá dohány árát, akkor (tavalyi előzetes számításaink szerint) összhangot teremtettünk volna a dohány és más termékek jövedelmezősége közt, teljesítettük volna a vetéstervet, azaz körülbelül 100 000 mázsával több dohányunk termett volna. Ennek exportjából fedezhettük volna a paraszti vásárlóerő mintegy 150 milliós növekedését, s egyszersmind körülbelül 300 milliót fordíthattunk volna a bérből élők életszínvonalának emelésére.

Ez és az ezekhez hasonló esetek azt is világosan bizonyítják, hogy a „globális” jövedelmezőség szemlélete nemcsak káros, hanem szükségképpen kudarcra is vezet. Ez a szemlélet korábban sokszor megakadályozta, hogy szükség esetén egy-egy termék árának emelésével javítsuk a nyilvánvalóan helytelen jövedelemarányokat. Most a termelői érdekeltségnek és a termelés növelésének követelménye kényszerít rá bennünket, hogy emeljük egy-egy termék árát, s ezzel az egész mezőgazdasági árszínvonalat. Ez az új szakaszban a felvásárlási és a szerződéses árak esetében nagyrészt meg is történt. A tavalyi tapasztalatok alapján kormányunk ismét javította a szerződéses árak arányát. Ez annak a szemléletnek a kudarcát jelenti, amely azt tekintette az árképzés legfontosabb feladatának, hogy elősegítse a már megtermelt termékek

begyűjtését, s ebből a célból is csak addig a határig ment el, ameddig az áremelés belefért a paraszti vásárlóerő szűkre tervezett kereteibe.

Ez a szemlélet az árpolitika szempontjából *eleve adottnak* tekinti az árualap nagyságát, s az árualap növelésének bő forrásait dugaszolja el a termelés gazdasági eszközökkel történő befolyásolásának háttérbe szorításával.

Egyetlen példa is világosan bizonyítja, mily nagyok a mezőgazdaságban rejlő és rugalmas árpolitikával kihasználható lehetőségek. A parasztság ez- időszerint évente 14 000 vagón vágott baromfit termel. Ebből 1500 vagónt beszolgált, 2500 vagónt a szabadpiacon ad el, 10 000 vagónt pedig saját háztartásában fogyaszt el. Vajjon féltünk-e a vásárlóerő és az árualap egyensúlyát, ha államunk a parasztnak a következő választást tenné lehetővé: vagy teljesítik a baromfibeadási kötelezettséget a mostani 7 forintos kilogrammonkénti átlagos áron, vagy hétszerannyi élő baromfi beadására vállalkoznak, mondjuk, 21 forintos átlagos áron, s ráadásul az így beadott baromfimennyiség minden kilogrammja után ingyen kapnak az államtól 3 kilogramm szemestakarmányt. (A 21 forintos ár és a 3 kilogramm takarmány szabadpiaci ára együttesen több, mint a sovány és a kövér vágott baromfi mai átlagos szabadpiaci ára.) Véleményünk szerint a vásárlóerő ilyen növelésétől nincs félnivalónk. A parasztság minden bizonnyal élne ezzel a kedvező lehetőséggel. A vágott baromfi mennyisége néhány év alatt meg- növekedne mondjuk 9000 vagónnal, s a parasztság ennyivel többet, tehát összesen 10 500 vagónt szolgáltatna be az államnak.

A 10 500 vagón baromfiból az állam az eddigi exporton felül 8000 vagónt exportálna, 2500 vagónt pedig (a mostaninak a többszörösét) a városi lakos- ságnak adná el, mondjuk, 20 forintért. A megnövekedett kiskereskedelmi for- galom és a 20 forintos fogyasztói ár visszatartaná a szabadpiaci ár esetleges emelkedését. A baromfiexport biztosíthatná a megnövekedett paraszti vá- sárlóerő árufedezetét, valamint a 30 000 vagón külföldről behozandó takar- mányt, s lehetővé tenné a bérből és a fizetésből élők reáljövedelmének 1,5 milliárddal való növelését. A parasztnak jövedelme az ilyen baromfi- beadásból mintegy 2,2 milliárddal emelkedne, s ennek legalább egyharmadát minden bizonnyal termelésük fejlesztésére fordítanák. S még nem számítottuk a baromfiállomány növekedéséből származó egyéb előnyöket, például a toll- és a tojástermelés növekedését, amely újabb több száz millióval növelné az árualapot. Megjegyzendő, hogy a baromfitermelés ilyen fokú növelésének, a baromfi külföldi értékesítésének és a takarmány külföldön való beszer- zésének nincs különösebb objektív akadály.

Az ilyen és az ezekhez hasonló konstrukciók természetesen megenged- hetetlenek azok szemében, akik a mezőgazdasági árak tervezésekor egyolda- lúan csak a vásárlóerő kérdésével törődnek.

Az elmondottakból következik, hogy az *ártervezésben elsőrendűen fontos a megfelelő jövedelmezőség biztosítása*, mégpedig nemcsak „glo- bálisan”, hanem külön-külön az egyes, legalább a legfontosabb mező- gazdasági termékekre vonatkozóan is.

Az értéktörvény elve: az arányos jövedelmezőség

A termelés helyes arányú növekedését nem utolsósorban úgy akar- juk biztosítani, hogy minden olyan ár, amelyet közvetlenül az állam állapít meg (beadási, szerződéses vagy szabadfelvásárlási ár) a *termelés növekedése alapján* tegye lehetővé a paraszti jövedelem növekedését.

Ezek szerint tehát nem adminisztratív, hanem gazdasági eszközökkel, elsősorban éppen a helyes árpolitikával kívánjuk előmozdítani a társadalmi szükségleteknek megfelelő mezőgazdasági *termelési arányok kialakulását*. Ennek pedig elengedhetetlen feltétele, hogy *számoljunk* az árutermelő gazdaságnak *azzal a tendenciájával*, az értéktörvénynek azzal az elvével, amely a különféle termékfajták esetében *ugyanakkora termelési ráfordítás után egyforma jövedelem biztosítására irányul*.

Abból kell kiindulnunk, hogy a paraszt nem tőkés, tehát nem az *egész* termelési ráfordítása után követel jövedelmet. A paraszt (első megközelítésben vizsgálva a kérdést) azt érzi igazságosnak, ha különféle termékei olyan arányban biztosítanak neki jövedelmet, amilyen arányban ő egy-egy termékfajta termelésére *munkát* (élőmunkát) fordított. (Később szólnunk arról, miképp módosítja a földjáradék a paraszt ítéletét.)

Azt mondhatná valaki, hogy a parasztok *szubjektív* ítélete nem szolgálhat közgazdasági vizsgálódás kiindulópontjául. Csakhogy itt *nem egy-egy* parasztról, hanem a parasztok *millióiról* van szó. A közgazdaságtudomány szempontjából pedig a termelők millióinak ítélete és ez ítéletük szerinti cselekvéseik *együttes hatása: objektív tendencia*.

Ezen az alapon támadható volna az olyan politikai gazdaságtani vizsgálódás is, amely számol vele, hogy a tőkés azt *érzi* igazságosnak, ha jövedelme *tőkéjének* (ideértve az állandó tőkét is) arányában alakul. Ahogyan a kapitalizmusban *sok* tőkés versenye objektív tendenciaként a *tőke* nagyságával arányosan alakította ki az átlagos jövedelmet (átlagprofit), ugyanúgy a paraszti árutermelésben a termelők versenye *objektív tendenciaként az élőmunkaráfordítás nagysága arányában alakítja ki a különféle termékek átlagos jövedelmezőségét*.

Tehát a nem-kapitalista árutermelő, ellentétben a tőkessel, a holtmunka-ráfordítás után *nem* vár jövedelmet. Csak azt követeli, hogy a holtmunka-ráfordítás megtérüljön. (Lásd: *Marx*. A tőke III. kötet 211. old. Szikra. 1951.)

Az a követelmény, hogy egy-egy áru jövedelmezősége az élőmunka-ráfordítás arányában alakuljon, *ugyanazt* jelenti (csak más oldalról), mint az a közismert tétel, hogy az áruk végsősoron a bennük megtestesülő társadalmilag szükséges munkamennyiség arányában, vagyis *az érték arányában* cserélődnek. Az összefüggés egészen nyilvánvaló: ha a munka meghatározza az értéket, az érték meghatározza a cserearányt (az árat), a cserearány pedig a jövedelmezőséget. Ebből következik, hogy a jövedelmezőség meghatározója az egy-egy termékben megtestesülő társadalmi munkamennyiség.

A kisárutermelésnek ezt a természetétől elidegeníthetetlen tendenciáját (mint a természeti és a társadalmi törvényeket általában) a szocializmus építése során nem lehet megszüntetni. Ezért a szocialista állam nem is törekedhet az értéktörvény megszüntetésére, hanem számolnia kell vele, s hozzáértően fel kell használnia ezt a törvényt a szocializmus építésére.

De mit jelent a mi viszonyaink közt az értéktörvény hozzáértő felhasználása?

Egy pillanatra tegyük fel, hogy mezőgazdaságunk minden terméke a szabadpiacon cserél gazdát, s az értéktörvény spontánul érvényesül. Ebben az esetben az értéktörvény *az árak mechanizmusán keresztül* úgy szabályozná a mezőgazdasági termelés *arányait*, hogy amelyik termékből a társadalmi szükségletnél kevesebbet termeltek, abból nagyobb volna a kereslet a kínálatnál, s e terméknek emelkedne az ára. Az emelkedő ár miatt a termék termelése az átlagosnál jövedelmezőbbé válna, s ez a termelés növelésére sarkalná a termelőket. A növekvő termelés növekvő kínálatban jelentkezne, s így az ár lemorzsolódna, közeledne az értékhez. S mindez annak eredményeként valósulna meg, hogy a piaci mechanizmus korábban felemelte annak az árunak az árát, amelyből annakidején viszonylag kevés volt. A felemelt ár járulna hozzá a termelés fokozása útján a későbbi árcsökkenéshez, s ezáltal válna a kérdéses termék átlagos jövedelmezőségűvé.

Most vizsgáljuk meg ezt a kérdést valóságos viszonyaink közt. Népi demokráciánk gazdaságában az állam mint a legfontosabb termelőeszközök tulajdonosa, maga is gazdasági tényező, tehát beleszól a piaci viszonyok és az árak alakulásába. S ha államunk a mezőgazdasági termelés szerkezetének alakítására akarja felhasználni az árat, akkor nem feledkezhet meg az áralakulás előbb említett tendenciájáról. Tehát államunknak azokra a mezőgazdasági termékekre vonatkozóan kell nagyobb árat megállapítania, amelyek termelésének fokozása különösen kívánatos, hogy így előmozdítsa a későbbi árcsökkentés feltételeinek megteremtését. Annál inkább így kell tennie, mert a szabadpiaci árak mechanizmusa amúgy is ebben az irányban hat. Ettől a hatástól pedig nem lehet eltekinteni, sem a szabadfelvásárlási, sem a szerződéses árak megállapításakor.

Nyilvánvaló, hogy a szabadfelvásárlási árakat bizonyos fokig a szabadpiaci árakhoz kell igazítani. Némi eltéréssel hasonló a helyzet a szerződéses árak esetében is, mert ha a szerződéses árakat a szabadpiaci árak átlagos színvonala alatt állapítjuk meg, akkor a parasztok nem kötnek szerződést. A beadási árak arányainak rögzítésekor is számolni kell ezzel a tendenciával (noha a beadási árak színvonala az előbbieké színvonalánál alacsonyabb lehet), különben nehézségek támadnak egyrészt azért, mert a beadáskor egyes termékek más termékekkel helyettesíthetők, másrészt, mert a kedvezőtlen árarányú termékek esetében a termelők vonakodnának beadási kötelezettségük teljesítéséből.

Mármost az a kérdés, *hogy konkrétan a mi viszonyaink közt*, amikor az állam a mezőgazdasági termelés és a piaci viszonyok alakításában maga is fontos gazdasági tényező, *nem lép-e a cserefolyamatban valamilyen más gazdasági kategória az érték helyére*, némileg hasonlóan ahhoz, ahogyan az ipari kapitalizmusban a termelési ár az érték helyére lépett.

Ez a kérdés azért vetődik fel, mert több eddigi vizsgálódás sikertelenül próbált párhuzamosságot találni egyrészt az átlagos ráfordítások aránya, másrészt akár a szerződéses alapáraknak, akár a mezőgazdasági termékek mérlegelt „átlagárainak”, akár pedig a szabadpiaci árak több éves átlagának aránya közt. Ebből egyesek arra következtettek, hogy nincs is ilyen összefüggés, vagy ha van, ez annyira bonyolult, hogy feltárása nem szolgálhat az ártervezés gyakorlati alapjául. De ilyen *közvetlen* összefüggés, azaz párhuzamosság nem is lehetséges. Nézzük meg közelebbről ezt a kérdést.

Durva hibát követ el, aki a ráfordítások arányát, vagy akár az ipari növények 1945 előtti árainak arányát a szerződéses *alapárak* arányával veti össze. Az állam a termelési szerződések mostani rendszerében a lekötött termékért az alapáron felül beadási kedvezményt és természetbeli juttatást biztosít a termelőknek. Tehát az árarányok vizsgálatakor az alapárhoz hozzá kell számítani a beadási kedvezmény és a természetbeli juttatás értékét is. Ezért a szerződéses termékek *teljes* áraihoz kell viszonyítani az illető termék termeléséhez felhasznált átlagos holt- és élőmunkamennyiséget.

Értelmetlen az átlagos termelési ráfordítás és a mérlegelt „átlagárak” összehasonlítása is. Az „átlagár” (a termék beadási, szerződéses és szabadpiaci árának súlyozott átlaga), véleményünk szerint, nem viszonyítható a ráfordításokhoz, mivel alakulása döntően attól függ, hogy mekkora egy-egy termék egész termelésében a beadás aránya. Az „átlagárak” alakulása ezért nem követi szabályszerűen sem az értékváltozást, sem a kereslet és a kínálat irányának változását. Ellenkezőleg, ezek a változások az „átlagár” mozgásában zűrzavarosan, gyakran fordított előjellel tükröződnek. Például a mezőgazdasági termékek értéke az 1952—1953. gazdasági évben a rossz termés miatt emelkedett, s ennek megfelelően nőttek a szabadpiaci árak is, a mezőgazdasági termékek „átlagára” ellenben csökkent. (Például a búza mérlegelt átlagára az 1951—1952. jótermésű gazdasági évben 83,6 forint volt, a rossztermésű 1952—1953. gazdasági évben pedig csak 76,6 forint.) Ez természetes is, hiszen a mezőgazdasági termékeknek viszonylag igen nagy hányada került begyűjtésre előre rögzített alacsony beadási áron, s a magasan érték fölé emelkedő szabadpiaci árak nem ellensúlyozhatták ezt, mert a szabadpiacra került áruk az egész árutermelésnek viszonylag kis hányadát alkották.

A szerződéses alapárakhoz vagy az „átlagárakhoz” való viszonyítás tehát elködösíti a társadalmi munkaráfordítások arányainak és az árak arányainak valóságos összefüggését.

Első tekintetre a szabadpiaci áralakulás törvényszerű objektív folyamata sem látszik igazolni a munkaértékelméletnek azt az elvont tételét, hogy az árakat a társadalmi munkamennyiség határozza meg. A szabadpiac többéves átlagárainak aránya, csakúgy, mint a helyesen képzett teljes szerződéses árak aránya ugyanis eltér a termékekben megtestesült munkamennyiségek arányaitól.

Hasonlítsuk össze néhány olyan növény átlagos munkaráfordításainak arányát 1955. évi teljes szerződéses árak arányával, amelyeknek legújabban megállapított árát megközelítően helyesnek mondhatjuk.

	Munkaráfordítás a búza ráfordításához képest (búza = 100)	Az 1955. évi teljes szerződéses ár (a kenyér kisker. árának megfelelő 245 forintos búzaár = 100)
Cukorrépa	28	13
Dohány	1270	464
Rostkender	73	56
Olajlen	410	241

Itt már nem pusztán tévedésről van szó, mint az előbbi esetekben, hanem arról, hogy még nem konkretizáltuk, vagyis a gazdálkodás mindennapi gyakorlata számára még nem tettük eléggé hozzáférhetővé és használhatóvá az értékelmélet általános tételeit. A marxi értékelmélet a párt hatalmas fegyvere volt a kapitalizmus leleplezésére, s most, a szocialista építés időszakában *hatalmas fegyvere* kell, hogy legyen nemcsak ideológiai, hanem *gyakorlati* tevékenységében is.

Az elmélet és a gyakorlati tapasztalat ellentmondása csak megerősíti azt a feltevést, hogy népgazdaságunkban a mezőgazdasági áralakulás vonzási pontját nem okvetlenül pontosan az értéknagyságokban kell keresnünk. Ez a feltevés természetesen nem zárja ki, hogy az áralakulásban végsősoron nálunk is az érték törvénye érvényesül. Nyilvánvaló, hogy átlagos termés, valamint a kereslet és a kínálat összhangja esetén egy mázsa kukorica árának nagyobbnak kell lennie egy mázsa lucernaszéna áránál, s még nagyobbak egy mázsa cukorrépaénál, mivel mezőgazdaságunk jelenlegi feltételei közt az egy mázsa kukoricára fordított átlagos munka több az egy mázsa lucernaszéna termeléséhez és még több az egy mázsa cukorrépa termeléséhez szükséges átlagos munkánál.

Ha az adott évben a különféle mezőgazdasági termékeknek mind a szerződéses, mind a szabadfelvásárlási, mind pedig a szabadpiaci árai úgy aránylanának egymáshoz, mint a bennük megtestesült holt- és élőmunkamennyiségek, s ha e termékeket sem adó-, sem beadási kötelezettség nem érintené, akkor jövedelmezőségük egyforma volna. (A földjáradéktól egyelőre mindig eltekintünk.) Vagyis a különféle termékekben megtestesülő élőmunkamennyiségek úgy aránylanának egymáshoz, mint az ugyane termékek által biztosított jövedelmek. De nálunk van adó és beadás, s ezek — mint a következőkben látni fogjuk — *különféle arányban* érintik az egyes termékfajtákat, vagyis a termelésükre fordított élőmunkának *különféle hányadát* vonják el. Ez esetben az előbbi arányokból szükségképpen az következne, hogy a különféle termék-

fajták átlagos jövedelmezősége *termelőjük* szempontjából nem lenne egyforma. Ilymódon a különféle termékek termeléséből származó jövedelmek arányai nem egyeznének meg a termékekre fordított élőmunkamennyiségek arányaival. Természetesen a termékek jövedelmezősége a társadalom szempontjából így is egyforma volna, hiszen az adóval és a beadással elvont jövedelem is a társadalomé.

De az adó- és a beadási kötelezettség után a parasztnál maradó jövedelmek arányának a különféle termékekre fordított élőmunkamennyiségek arányától való eltérése nem lehet tartós. Ugyanis előbb-utóbb érvényesülnie kell annak az értéktörvényből következő elvnek, hogy azonos mennyiségű élőmunka-ráfordítás után a *termelőnek* azonos nagyságú jövedelem jár. *Az e tendencia megvalósulásának eredményeképpen kialakuló árarányok tehát semmiképp sem lehetnek párhuzamosak az értékarányokkal.* Vizsgáljuk meg részletesebben ezt a kérdést.

Az árarány és az értékarány eltéréseinek okai

Az állam *nem* a (munkával arányos) *jövedelmet* adóztatja meg, hanem a jövedelem alapjául szolgáló legfontosabb vagyoni feltételeket, elsősorban azt a földterületet, amelyen a paraszt gazdálkodik. Az adó progresszív, de ez nem változtat azon, hogy az egy holdat átlagosan *egyformán* terhelő adó *különböző mértékben* érinti a különféle termékfajták által biztosított jövedelmet, hiszen az egy holdon elvégzett átlagmunka mennyisége — attól függően, hogy intenzív, vagy extenzív kultúráról van-e szó — a különféle termékfajták esetében igen különböző, az adó ellenben változatlan nagyságú.

Hasonló a helyzet a kötelező beadás tekintetében is. Ez is értékelvonással jár, mert a beadási árak ezidőszereint kisebbek az értéknél. A kötelező beadási rendszer értékelvonó funkcióját az értéktörvény érvényesülése szempontjából nehezebb megérteni, mint az adórendszerét. Az okozza a nehézséget, hogy az adókötelezettség teljesítése egyszerű *értékelvonásként* jelentkezik, a beadási kötelezettség teljesítése ellenben elsősorban meghatározott *használati értékek elvonásának* tűnik.

Az adófizetéskor a pénz fátyla eltakarja, hogy e kötelezettség teljesítése előtt a termelő bizonyos fajta és bizonyos mennyiségű terméket (használati értéket) eladott akár az államnak, akár más vásárlónak. A beadáskor ellenben, mivel a termelő csak bizonyos fajta termékkel (használati értékkel) teljesítheti kötelezettségét, az értékelvonás ténye homályosul el. Ehhez hozzájárul, hogy az állam a beadott termékért árat fizet, s elméletileg korántsem szükségszerű, hogy ezt az árat jóval az érték alatt rögzítse. Ha azonban a beadási ár nagyon alatta marad a szabadpiaci évi átlagárnak, akkor éppen úgy értékelvonásról van szó, mint az adófizetés esetében, csak hogy az értékelvonás *az ár útján* történik. (E cikkben eltekintünk attól, hogy a szabadpiaci átlagár lehet érték fölött és érték alatt is.)

Csak bonyolítja a dolgot, hogy a beadási kötelezettség nem minden terméket érint, s amelyeket érint, azokat sem egyforma mértékben. Ebből sokan arra következtetnek, hogy a beadással elvont *érték* is *csak* az érintett termékeket terheli, mégpedig olyan arányban, mint ahogyan a beadott *termékmennyiség* aránylik az illető termékfajta egész termeléséhez. Ezt a felfogást vallotta Wilcsek Jenő említett cikkében. Eszerint a beadott termék beadási árának és „átlagárának” különbsége visszatérül a parasztnak az „átlagárnál” magasabb szabadfelvásárlási, illetve szabadpiaci árban.

Ennek a nézetnek nincs semmiféle elvi alapja. Feltételezi, hogy a parasztság az alacsony beadási árak révén valójában nem is járul hozzá a társadalmi szükségletek kielégítéséhez, mert amennyi értéket bizonyos termék beadásakor az alacsony beadási ár miatt „elveszít”, ugyanannyi értéket „megnyer” ugyanennek a termékfajtának az „átlagárnál” nagyobb szabadpiaci áron való eladásakor.*

Továbbá ez a hamis elképzelés táplálja egyesekben azt a hitet, hogy valamely termék beadási árának emelése önmagában *csak* az *illető* termék termelését teszi jövedelmezőbbé, csak az *erre* a termékre jutó beadási értékterhet csökkenti, s csak ennek a terméknek a termelésére ösztönöz.

Tegyük fel, hogy államunk — az említett elképzelés híveitől meggyőzötve és megfelelő lehetőségek birtokában — úgy állapítaná meg a beadással érintett termékek szabadfelvásárlási árait, hogy ezek „kompenzálják” a beadással elvont értéket. (Ez például a jelenlegi szabadpiaci búzaárnak mintegy 3—4-szeres felemelését követelné.) Ez az intézkedés a beadással nem érintett termékek árait az érték színvonalán tartaná, s a beadással érintett termékfajták piaci árát az érték fölé emelné, mégpedig annál inkább, minél nagyobb az illető termékből a beadási kötelezettség. Így érné el, hogy *adott* termelés esetén a termelő szempontjából minden termékfajta egyforma jövedelmezőségű volna. De minél nagyobb beadási kötelezettség terhel egy terméket, annál érdekesebb volna a termelőnek *fokoznia* e termékfajta termelését, hiszen egy-egy termékegység, amellyel a paraszt többet termelne a beadással érintett termékfajtából, hasonlíthatatlanul nagyobb jövedelmet biztosítana neki, mint más, beadással nem érintett termék termelése. De az így megnövekedett kínálat a beadással érintett cikkek árcsökkenését okozná. Ugyanakkor a termelők a beadás által nem érintett termékek termelését nem fokoznák, esetleg éppen csökkentenék, s ezáltal a termékek ára szükségképpen emelkedne. Végeredményben tehát új árarányok alakulnának ki, amelyek mind a beadással nem érintett termékek esetében, mind a beadással érintett termékek esetében eltérnének az értékarányoktól. Az árak az előbbiek esetében magasabb, az utóbbiak esetében alacsonyabb színvonalra kerülnének, mint amelyen — feltevésünk sze-

* Érdemes utalnunk rá, hogy éppen ennek a felületes elképzelésnek a szülötte maga az „átlagár” is, és ebből fakad egyeseknek az a hajlandósága, hogy az értéket *mindenképpen* az átlagár körül keressék.

rint — a kiinduláskor voltak. Ilyen (az értékarányoktól eltérő) árarányok révén alakulna ki az az egyensúly, amely biztosítaná, hogy a termelő jövedelme bármilyen termék termelésének növelése esetén azonosan emelkedne.

Mindezek alapján arra kell következtetnünk, hogy *népgazdaságunkban a beadási teher (mint értékelvonás) az áralakulásban úgy jelentkezik, mint az adóteher: vagyis nemcsak a kötelező beadással érintett termékfajták termelését terheli, hanem az egész mezőgazdasági termelést.*

Ez annál érthetőbb, mert a beadási teher éppúgy, mint az adóteher, nem a jövedelmet, hanem a földet terheli. Az egy holdra jutó beadási teherrel *a piaci mechanizmuson keresztül* hasonló történik, mint az adóteherrel: érintse bár a beadás *használati érték* tekintetében az egyik terméket nagyobb, a másikat kisebb mértékben, más terméket pedig hagyjon érintetlenül, *az értékteher minden termékre* eloszlik. Ebből azonban az is következik, hogy valamely termék beadási árának megváltoztatása *nemcsak* az illető termék jövedelmezőségét növeli, hanem a többi termékét is.

Más a helyzet a búzatermelés fejlesztéséről szóló minisztertanácsi rendelet tekintetében. Ez a rendelet a búza beadási árának az ingyenes korpajuttatás útján történő emelését egybekötötte azzal a lehetőséggel, hogy a termelők szemestakarmánybeadási kötelezettségüket búzával helyettesíthetik. Ez a kedvezmény okvetlenül kedvező hatású lesz, mégpedig nemcsak azért, mert növeli *valamennyi* termék termelésének jövedelmezőségét, hanem azáltal is, hogy a termelőknek — mint az őszi gabonavetés adatai bizonyítják — érdekesebb lesz fokozniuk a kenyérgabona termelését. Ugyanis érdekesebb lesz majd búzával leróniuk a kukoricabeadás minél nagyobb részét. A helyettesítés a termelő szempontjából előnyös lesz, ha a jövőévi (korpajuttatással növelt) búza-beadási ár és a búza szabadpiaci ára közt kisebb lesz a különbség, mint a kukorica beadási és szabadpiaci ára közt.

Tehát az adó- és a beadási teher téríti el a különféle termékek árarányait a munkaráfordítás arányaitól. De ebben az irányban hat a *földjáradék* megléte is, amelytől eddig eltekintettünk. Amíg azonban *az adó- és a beadási teher elméletileg nem változtat annak az érték-törvényből következő elvnek az érvényességén, hogy a termelőnek hosszabb idő átlagában azonos munkaráfordítás után azonos jövedelem jár, a földjáradék némileg módosítja ezt az elvet.*

A piac mechanizmusa az árakat az átlagos munkával, átlagos adó- és beadási teher esetén termelt termékek árai szerint igazítja. De ha átlagos feltételekről van szó, akkor nem tekinthetünk el a földek minőségétől sem. Mivel a mezőgazdasági termékek ára az átlagosnál gyengébb minőségű földről származó termékek ára szerint alakul, a jobb (az átlagos) minőségű föld tulajdonosa különbözeti földjáradékhoz jut. Ezenkívül abszolút földjáradék is van. Mivel az abszolút és a különbözeti földjáradék a *főtermék* (a búza) értékéhez rögzítődik, s mivel az

egy hold átlagos minőségű föld által biztosított abszolút és különbözeti földjáradék együttes összege adott nagyság, a földjáradék — az adóhoz és a beadási teherhez hasonlóan — *különböző súllyal* jelentkezik a különféle termékfajták ártényezői közt. Ez tehát szintén elősegíti, hogy az árarányok eltérjenek az átlagos munkaráfordítás arányaitól. (Itt nem vizsgálhatjuk, hogy a földjáradék megléte csak az árak és az átlagos munkaráfordítások arányát téríti el, de nem az érték és az árak arányát, mivel a termékek árát az átlagosnál rosszabb földön kifejtett munka határozza meg.)

Az adó- és a beadási teher azonban a föld minőségével arányosan nő. Ezért mezőgazdaságunkban *a termelőknél maradó földjáradék viszonylag csekély*. Következésképp a földjáradék megléte *nem módosítja jelentősen* az árutermelők ösztönös törekvésében rejlő objektív tendenciát, a termelők azonos munkaráfordítás esetén a jobb minőségű föld után nem tesznek szert sokkal több *holdankinti* jövedelemre, mint a rosszabb föld egy holdja után.

A dolgozó paraszt szemében saját létének igazsága kettős: a paraszt egyrészt mint tulajdonos, igazságosnak tartja, hogy jobb föld után több legyen a jövedelme, mint azé, aki rosszabb földön fejt ki azonos mennyiségű munkát, másrészt mint dolgozó azt érzi igazságosnak, hogy azonos munka után azonos jövedelemhez jusson, s nem látja igazságtalannak, ha államunk — a parasztság igazságérzetével számolva — több adót és beadást vet ki arra, akinek több vagy jobb a földje.

A helyes árarányok képzésének gazdaságpolitikai jelentősége

Eddig azt bizonyítottuk, hogy az adó- és a beadási teher *nem változtat az értéktörvény lényegén*, s a földjáradék sem változtat jelentősen e törvény többször hangoztatott legfontosabb követelményén, de *érvényesülésének sajátos formát adnak*. Ez abban nyilvánul meg, hogy a mezőgazdasági termékek értékének *realizálása* során megtörténik a bennük megtestesült *új érték egy részének elosztása és újraelosztása*. Ennek nyomán a mezőgazdasági termékek árarányai eltérnek a munkaráfordítás arányaitól. Első cikkünkben ezeket az árakat optimális áraknak, s néha — nem véletlenül — piaci értékeknek neveztük.

Az optimális ár tényezői a következők: a holtmunkaráfordítás, a termelők jövedelme (benne az esetleges felhalmozás, s a földjáradéknak a termelőnél maradó része is), valamint az adónak és a beadással elvont összes értéknek a különféle termékfajták átlagpéldányára jutó hányada.*

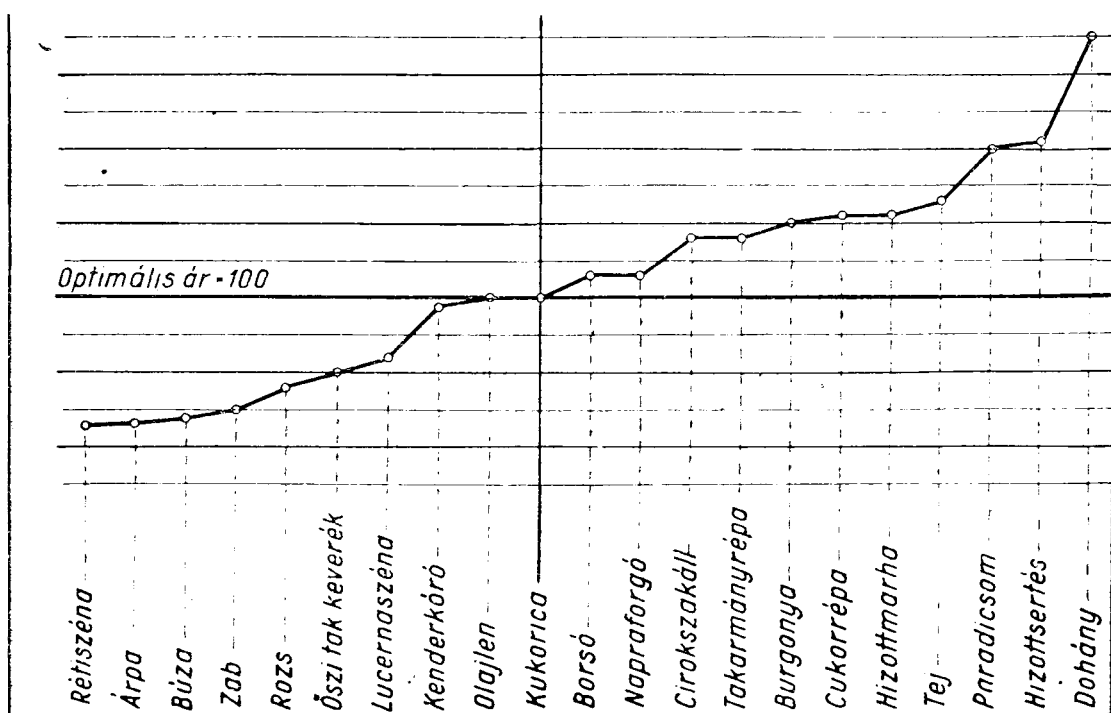
Az „optimális árak” kifejezést nem valamiféle szubjektív, tervezési műszóként, hanem a piaci viszonyok mechanizmusában képződő árak

* A beadással elvont összes értéket (az egész beadási terhet) úgy kapjuk meg, hogy az egyes termékfajtákból beszolgáltatott mennyiséget szorozzuk e termékek beadási és optimális árának különbözetével. Ha az egész beadási terhet osztjuk a megművelt földterület holdjainak számával, megkapjuk az egy holdra eső beadási terhet. Ebből a termésátlagok ismeretében kiszámíthatjuk az egységnyi termékre jutó beadási terhet.

objektív fogalmaként használjuk. Felfogásunk szerint az optimális ár a konkrét árak vonzási pontja. Az optimális árak egy-egy termék esetében eltérnek az értéktől, de ha a kereslet és a kínálat általában — és külön-külön minden termék esetében — összhangban van, összegük mind a szerződéses termeltetés rendszere útján, mind a szabadpiacon keresztül forgalomba került áruk értékösszegét adja. Ha ezeken az árakon számítjuk a beadással begyűjtött és a parasztság által elhasznált termékeket (az önfogyasztást) is, akkor az adott év mezőgazdasági termelésének értékösszegét kapjuk.

Az árképzés szempontjából gyakorlatilag elsősorban az a felismerés a fontos, hogy a különféle termékek optimális árainak aránya *szabályszerűen* tér el a bennük megtestesülő átlagos ráfordítások arányaitól, vagyis durván az értékarányoktól. Ezt a szabályszerű eltérést ábrázolja a számításaink alapján készült grafikon:

ÉRTÉKEK AZ OPTIMÁLIS ÁR SZÁZALÉKÁBAN

A ráfordítási arányok és az optimális árarányok eltérésének az a szabályszerűsége, hogy az optimális árak az átlagosnál kevesebb munkát tartalmazó (extenzív) termékek esetében az érték fölött, az átlagosnál több munkát tartalmazó (intenzív) termékek esetében az érték alatt vannak.

Az optimális árarányok helyességének megítélése végett 15 termékre vonatkozóan közöljük az 1954-re tervezett átlagtermés esetére számított ráfordítások és optimális árak arányát, s összehasonlításként ugyanezen termékek 1938—1944. évi átlagárainak arányát.

Paraszti ráfordítások és árarányok

Megnevezés	Paraszti ráfordítás	Optimális ár	1938—44
	1954. évi terv		
	Búza = 100		
Búza	100	100	100
Tavaszi árpa	83,7	90,4	85,2
Kukorica	104	72,2	83,2
Burgonya (étkezési)	92	49,3	48,7
Cukorrépa	35,5	15,6	15,7
Napraforgó	196	126,9	133,5
Rostkender	70,8	50,3	46,2
Olajlen	402	287	222,9
Takarmányrépa	15,7	9,6	9,3
Cirokszakáll	208	144	216,4
Borsó	187	139,4	149,5
Lucernaszéna	30,4	27,7	33,7
Réti széna	22,6	23,1	21,9
Tej	238	118	98
Hízósértés	• 1010	570	621

Feltűnik az 1938—1944-i átlagos árarányok és az általunk számított optimális árarányok hasonlósága. Ennek az az oka, hogy a felszabadulás előtt a földjáradék és az adó aránya a mezőgazdasági termékek árösszegében, tehát a különféle termékfajták átlagárában is — számításaink szerint, — megközelítően akkora volt, mint 1954-ben a földjáradéké, az adó- és a beadási teheré együttesen.

Elméleti meggondolásaink fontos igazolását látjuk abban, hogy a beadással nem érintett termékek (például a cukorrépa, a takarmányrépa, a borsó, a rétiszéna) optimális árai körülbelül úgy aránylanak egymáshoz, mint 1938—1944. évi átlagáraik, s hogy ezekbe az árarányokba a beadással *érintett* termékek optimális árarányai is beilleszkednek.

Ha az optimális árarányokat az 1938—1944. évi átlagárak arányaival hasonlítjuk össze, csak az olajlen és a cirokszakáll esetében látunk jelentős eltérést. Ennek megvan az oka. Parasztnak a felszabadulás előtt nem termeltek olajlent. A termésátlagok a nagybirtokon 30—35 százalékkal nagyobbak voltak, mint az 1954-re tervezett paraszti termésátlagok. Tehát e terméknel ma több az egy mázsára jutó földjáradék, adó- és beadási teher, valamint a termelési költség. A cirokszakállnak ellenben a felszabadulás előtti ára volt a nagyobb, mert a világpiaci árak akkor felhajtották a hazai árakat. Egységnyi földterületről cirokszakálltermelés révén körülbelül azonos munkaráfordítással ma is csaknem négyszerannyi devizát nyerhetünk, mint például kukoricatermelés útján.

Kiderült továbbá, hogy a ráfordítási arányok egyáltalán nem hasonlítanak a kapitalizmusban kialakult árarányokhoz. Ez bizonyítja, hogy a ráfor-

dítás-számítás önmagában nem elegendő az árarányok megállapításához, mert nem számol azokkal a módosulásokkal, amelyek a földjáradék, az adó- és a beadási teher útján történő értékújraelosztásból következnek. De ha a paraszti ráfordítási arány közvetlenül nem alkalmas az árarányok megállapítására, akkor az állami gazdaságok önköltsége még kevésbé alkalmas rá, noha az egyes árak tervezésekor eddig ez volt a legfontosabb bázis. Az általunk számított paraszti ráfordításnak és az állami gazdaságok átlagos önköltségének eltérései 15 százalékosak, de egyes termékek esetében eléri az 50 százalékot is.

Úgy véljük: elméleti meggondolásaink és számításaink egyaránt igazolják, hogy az árak alakulásában egy-egy termék termelési költségei az *illető* termék átlagos termelési költségeitől (holt- és élőmunka-ráfordításaitól) függnék, az adó- és a beadási teher ellenben az *egész* árutermelő mezőgazdaság szempontjából számít, s ennek megfelelően oszlik el az új érték egy része az összes termékek árai közt, mégpedig nem a munka, hanem a föld arányában. Az eloszlás oka, hogy a termelőszövetkezetek és a kisárutermelők gazdaságuk adott keretei közt elsősorban a *nekik* viszonylag több jövedelmet biztosító termékek termelésére törekszenek. A termelőknek ebben az ösztönös törekvésében a mi viszonyaink közt is benne rejlik az az objektív tendencia, hogy végülis átlagosan azonos társadalmi munkaráfordítás után azonos nagyságú legyen jövedelmük.

A paraszti árutermelőknek ez az ösztönös törekvése a szocialista építés szempontjából nem okvetlenül negatív jelenség. Minden attól függ, hogy népi demokratikus államunk ennek a törekvésnek az ismeretében helyes gazdaságpolitikát alkalmaz-e. Ha a népi demokratikus állam árpolitikája abból a termékből biztosít a termelőknek nagyobb jövedelmet, amelyből a termelés fokozása a társadalomnak különösen fontos, akkor a termelők egyéni érdeke összhangba kerül a társadalmi érdekekkel.

Természetesen a népi demokratikus államnak más eszközei is vannak az érdekek összehangolására. Például ilyen eszköz (helyes ártervezéssel egybekötve) a mezőgazdasági árutermelést átfogó szervezett piaci kapcsolatok helyes formája. Ha ezek a formák kötetlenebbek, a termelőknek több lehetőségük van rá, hogy azt a terméket termeljék, amelynek egyéni termelési költsége, illetve a szóbanforgó termékre fordított egyéni munkamennyiség a társadalmi átlaghoz képest a legkisebb, vagyis amelynél *az egyéni munka termelékenysége viszonylag a legmagasabb*. Ezért, ha államunk a tervszerű befolyásolás rugalmasabb módszereivel váltja fel a begyűjtés még ma is meglévő adminisztratív eszközeit, akkor *jelentősen növekszik a mezőgazdasági termelőerők hatékonysága*. Megnő az egyéni és a termelőszövetkezeti parasztok gazdálkodásának jövedelmezősége, főképpen azokból a termékekből, amelyek termelésének fokozása nemcsak a parasztságnak, hanem az egész társadalomnak is érdeke. Ez pedig nem lebecsülhető tényező.

Az árutermelőnek az a törekvése, hogy a nagyobb jövedelmet biztosító termék termelését fokozza, akkor kerülhet szembe a társadalom érdekeivel, ha például a rossz árarány miatt a társadalom szempontjából különösen fontos termék viszonylag kis jövedelmet biztosít a termelőnek. A népi demokratikus államnak a termelők egyéni érdekét és a társadalmi érdeket rendszeresen össze kell hangolnia. Ennek az összehangolásnak fontos tényezője az árarányok tervezése.

Ezért fontos megértenünk a jövedelem elosztásának és újraelosztásának lényegét és természetét az áralakulás folyamatában. Ezt azonban — legalábbis mint Wilcsek Jenő cikkéből látszik — nem könnyű megérteni. Noha kifejtettük, hogy az adó- és a beadási teher változása nem változtat a mezőgazdasági teljes termelés értékén, Wilcsek Jenő mégis azt olvasta fejünkre, hogy szerintünk a közteher változása — éppúgy, mint a beadási kötelezettségé — változtatja ezt az értéket.

Ezért ismét hangsúlyoznunk kell, hogy *ha megváltozik az adó- és a beadási teher aránya az egész mezőgazdasági termelés vonatkozásában, akkor egyébként azonos feltételek közt, nem változik meg sem az egész termelés, sem egy-egy termék értéke, de megváltozik az optimális ár és az árszerkezet is.* Nő vagy csökken a különféle termékek által biztosított termelői jövedelemarányok különbsége (nemcsak a „globális” jövedelem!), s ez minden termékre érvényes, függetlenül attól, hogy használati értékét tekintve, érinti-e beadási kötelezettség az illető terméket, s ha igen: mekkora. Továbbá minél kisebb az adóval és a beadással elvont értékösszeg aránya az egész mezőgazdasági termelés vonatkozásában, annál közelebb kerül a különféle termékek optimális árainak aránya értékeik arányához.

Az adó- és a beadási teher változása esetén lezajló folyamat némileg hasonló ahhoz, mint amikor az imperializmus előtti kapitalizmusban a bérszínvonal általános csökkenése következtében növekszik az egyéni tőkére jutó profit nagysága. Ilyenkor, egyébként azonos körülmények közt, nem változik a termékek értéke, de változik a termelési árak szerkezete (csökken a bérhányad, s növekszik az átlagprofitráta). Marx fejtegetéseiből az is ismeretes, hogy ilyenkor megváltozik az átlagostól eltérő szerves összetételű iparágakban termelt áruk termelési ára, s emiatt megváltoznak a termelési árarányok (mivel a bérváltozás jobban érinti az alacsony szerves összetételű tőkét). (Lásd: Marx. A tőke III. kötet. 236—241. old. Szikra. 1951.)

Mint ahogyan nem beszélhetünk az értéktörvény feladásáról, amikor elismerjük, hogy megváltozott az áruk termelési árának szerkezete és aránya — anélkül, hogy közben megváltoztak volna az értékarányok —, éppen úgy az sem tekinthető az értéktörvény feladásának, ha az adó- és a beadási teher változása következtében megváltozik az optimális árak belső szerkezete és az optimális árak aránya, noha a termékekben

megtestesült átlagmunka-mennyiségek arányában (tehát az értékarányokban) nem történt változás. A forma hasonló, de más a tartalom: ott a *tőke*, itt a *munka* követeli jussát.

Az árképzés gyakorlata szempontjából a következőket kell megállapítanunk:

Ha biztosítani akarjuk a különféle termékek jövedelmezőségének helyes arányát, s evégett helyesen akarjuk kialakítani az árarányokat, akkor nem elégedhetünk meg az egységnyi termékre jutó átlagos holt- és élőmunkamennyiségek felmérésével, hanem el kell végeznünk az adó- és a beadási tehernek (valamint a földjáradéknak) a különféle termékek közötti tervszerű szétosztását is.

Csakis az egy-egy termékben átlagosan felhasznált holt- és élőmunkamennyiségnek, a termékegységre jutó adó- és beadási tehernek, valamint a földjáradéknak *együttes* számbavételével közelíthetjük meg azt a törvényszerű árarányt, amely objektív szükségszerűséggel érvényesül egyrészt a szabadpiaci árak arányának alakulásában, s amely másrészt az államilag rögzített (begyűjtési, beadási, szerződéses) árak arányának megfelelő alakítására készletet.

A konkrét árak arányát természetesen nem a több-kevesebb pontossággal megközelíthető optimális árak arányai szerint kell megszabnunk. Ellenkezőleg, *a konkrét árak arányának ettől az arányától oly módon kell eltérnie, hogy az optimális árarányoknál kedvezőbben állapítjuk meg azoknak a termékeknek (beadási, szerződéses, felvásárlási) árát, amelyeknek a termelését, illetve felvásárlását akár a népgazdaság belső szükséglete, akár a kedvező exportlehetőségek miatt különösen fokozni akarjuk.* De hogy egyáltalán elbírálhassuk egy-egy termék jövedelmezőségét, hogy valamennyire is *megalapozottan dönthessünk* az érvényes árarányok helyességéről vagy helytelenségéről, illetve változtatásuk szükségességéről, irányáról és mértékéről, *okvetlenül ismernünk kell az áralakulás belső tendenciáját*, mégpedig nem elvont általánosságában, hanem konkrétan, a mi sajátos viszonyainkra alkalmazva.

Ez annál is inkább szükséges, mert most, az új szakaszban, különösen pedig a párt központi vezetőségének októberi határozata után szükségessé válik, hogy állandóan tökéletesítsük árrendszerünket, s minél nagyobb hozzáértéssel használjuk fel gazdaságpolitikai céljaink elérésére. Mezőgazdasági árrendszerünket a termelés tervszerű befolyásolásának, a város és a falu árukapcsolatai további élénkítésének szolgálatába kell állítanunk.

Hogy mezőgazdasági árrendszerünket hozzáértőbben használhassuk fel, elsősorban magát az ártervezés módszerét kell felülvizsgálnunk, s harcolnunk kell mindenféle hamis szemlélet ellen, amely még ma is él egyes gyakorlati szakemberek gondolkodásában.

A takarékoság kérdései a Központi Vezetőség októberi határozatának megvilágításában

A Központi Vezetőség október 1—3-i ülésének határozata hangsúlyozza, hogy az új szakasz céljai nem érhetők el a takarékoság jelentős fokozása nélkül. A takarékoság problémájának tisztázása igen időszerű, mert népgazdaságunk mai helyzetében a takarékoság fokozott érvényesítése az életszínvonal emelésének egyik fontos tényezője. Ezt a problémát összefüggéseiben kell megvizsgálnunk, mert a takarékoságnak önmagában, a termelésnövelés nélkül történő elszigetelt szemlélete és megvalósítása — mint a Központi Vezetőség határozata is megállapítja — szükségképpen helytelen elvi és gyakorlati következtetésekre vezet, s ily módon eltorzítja az új szakasz gazdaságpolitikáját is.

Mi értendő takarékoságon? „Végeredményben minden takarékoság az idővel való takarékoságra vezethető vissza. Takarékoság az idővel, valamint a munkaidő tervszerű elosztása a termelés különféle ágai közt — ez marad tehát az első gazdasági törvény a közösségi termelés alapján is, sőt itt sokkal fokozottabban törvénné válik.” (*Marx. Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie.* 89. oldal. Moszkva. 1939. Németül.)

Tehát Marx meghatározása értelmében a takarékoság elsősorban a társadalom által felhasználható munkaidővel való helyes gazdálkodást jelenti. A munkaidővel való takarékoságot azonban szélesen kell értelmeznünk: ez a takarékoság nemcsak a termelésben felhasznált élőmunkával való jó gazdálkodást foglalja magában, hanem a holtmunkával való takarékoságot is. Ez az utóbbi nekünk különösen fontos, mivel országunk nyersanyagban szegény. Ezért az anyagtakarékoság elsőrendű feladatunk.

A takarékoság követelményéhez az is hozzátartozik, hogy a szükségletek kielégítésére használják fel a munkaidőt. Az elmondottak alapján a takarékoság kérdéseit két egymástól világosan elhatárolható fő területen kell vizsgálni:

a) *Takarékoság a termelésben*; vagyis a társadalmi munkaidőnek mind élő-, mind holtmunka formájában oly módon való felhasználása, hogy az adott mennyiségű és minőségű termékeket mind kevesebb munkaráfordítással állítsák elő.

b) *Takarékoság a termelt új érték felhasználásakor*. Ez azt jelenti, hogy a szocialista társadalom oly módon használja fel a megtermelt új értéket, hogy biztosítsa a szükségletek lehető legnagyobbfokú kielégítését. Tehát a takarékoság az alaptörvényben rögzített cél elérésének eszköze. A felhasználásban való takarékoság csak a megtermelt új érték keretei közt alkalmazható. Ezért a termelőfolyamatban megvalósított takarékoság az új érték növekedésének előmozdításával egyszersmind fokozza a nemzeti jövedelem felhasználásában érvényesíthető takarékoság lehetőségét is.

A társadalmi termékmenyiség csak a termelés fokozása útján növelhető. A társadalmi termék magában foglalja mind a termelőeszközökben (munkaeszközökben és munkatárgyakban) megtestesült holtmunkát, mindpedig az élőmunkával alkotott új értéket. A társadalom szükségletei csak akkor elégíthetők ki mind magasabb színvonalon, ha mind több új értéket termeltek, vagyis, ha a nemzeti jövedelem szüntelenül nő.

Minthogy a társadalom egy adott időpontban csak meghatározott terjedelmű munkaidővel rendelkezhet, mind a társadalmi termék, mind a nemzeti jövedelem csak e munkaidő keretében termelhető. Tehát minél gazdaságosabb a munkaidőnek társadalmi méretekben való felhasználása, annál több a lehetőség, hogy ugyanannyi idő alatt több termék készüljön el.

A népgazdaság összes anyagi szükségletei — mind a lakosság fogyasztása, mind a szocialista bővített újratermelés költségei, mindpedig az egyéb társadalmi szükségletek — csak a társadalmi termékből fedezhetők. A szükségletek eltérő jellege a társadalmi termék különféle módon történő felhasználását kívánja. A társadalmi termék egy része a *folyó termelés* szükségleteinek kielégítésére szolgál gépek, anyag stb. formájában. Egy másik rész szintén gépek, anyag stb. formájában *felhalmozásra*, azaz a népgazdaság álló- és forgóalapjainak bővítésére (beruházásra) és az állami vállalatok forgóeszközellátására szolgál. Végül soron ezek a részek szintén a személyes szükségletek kielégítését szolgálják, hiszen a szocialista bővített újratermelés célja az ember. Végül a társadalmi termék egy részének felhasználása a fogyasztás céljaira történik. Ez a rész magában foglalja a lakosság személyes szükségleteinek

kielégítésére szolgáló termékmennyiséget és a közületek (állami szervek, intézmények stb.) fogyasztását. Ez utóbbiak fogyasztása részben a lakosságnak adott közvetett juttatás (például az iskolák, a kórházak anyagfogyasztása, a természetbeni ruhajuttatás), részben a különféle állami szervek közvetlen, illetve az államhatalmi tevékenység elvégzésével kapcsolatos fogyasztása.

A munkaidővel való takarékoság a szocialista, a szocializmusépítő, valamint a kapitalista országokban egyaránt fontos probléma. Megoldása — a takarékoság *tartalma* — azonban nagyon különböző. A tőkést társadalmi méretekben nem érdekli a munkaidő gazdaságos felhasználása, de annál inkább foglalkoztatja a munkaidő kihasználása profitja szempontjából. Neki az a fontos, hogy a munkás megfizetett munkaidejéből minél több értéktöbbletet, vagyis megfizetetlen munkát sajtoljon ki. A tőkésrendszer társadalmi méretekben a termelés anarchikus, szervezetlen volta miatt mértéktelenül pazarolja a munkaidőt, a munkaerőt. A takarékoság a kapitalizmusban a munkás szempontjából csak egyéni és nem társadalmi kérdés. A munkás takarékoskodik — ha tud — csekély munkabérével, mert erre kényszeríti őt a kapitalizmus kérlelhetetlen rendje, a munkanélküliség, az öregkor fenyegető réme. De nem sokat törődik a termelési takarékosággal, hiszen ennek az ő szempontjából nincs különösebb jelentősége, sőt a tőkés takarékosága, amely gyakorlatilag a munkafeltételek rontásában, a munkaerő intenzitás fokozásában stb. nyilvánul meg, élesen ellenkezik a munkás érdekeivel. A termelőeszközök „a tőkés termelési folyamatban ugyanakkor a munkás kizsákmányolásának is eszközei, viszonylagos olcsóságuk vagy drágaságuk éppoly kevésbé érdekli a munkást, mint ahogy a lovat sem érdekli, hogy vajjon drága vagy olcsó zablával és kantárral irányítják-e”. (*Marx. A tőke. III. kötet. 114. oldal. Szikra. 1951.*)

A termékek elosztása és felhasználása szempontjából is más a helyzet a tőkés, illetve a szocialista gazdaságban. A kapitalizmusban a tőkés termelőviszonyok határozzák meg a nemzeti jövedelem elosztását és felhasználását. Az anyagi javak termelésében foglalkoztatott dolgozók, sőt a kisárutermelők termelte nemzeti jövedelem zöme is a tőkéseknek jut profit, kamat stb. formájában, s jelentős hányada ezek személyes fogyasztására szolgál. A tőkések és államuk pazarló módon használják fel az ily módon megszerzett nemzeti jövedelem tekintélyes részét. A tőkésrendszer pazarol a rendszert és az egyes tőkéseket kiszolgáló szolgálathad fenntartásakor is. A nemzeti jövedelem aránytalanul nagy hányadát költi el a tőkés osztályuralom megvédését biztosító erőszakszervezetek, a tőkés államigazgatás céljaira. Mindez csökkenti a nemzeti jövedelmet megtermelő osztályok — a munkások és a parasztok — részesedését az új értékben.

A szocialista népgazdaságban gyökeresen megváltoznak a nemzeti jövedelmet alkotó osztályok érdekeltiségének *objektív tényezői*. Itt a

nemzeti jövedelem elosztása a népgazdasági tervezés segítségével az egész társadalom érdekében történik. Ennek következtében a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem terjedelmének növelése egyszersmind növeli a tervszerűen elosztható termékmenyiség volumenét. A termelésben és a felhasználásban való takarékoság ugyanebbe az irányba hat. Tehát a szocialista társadalmi rendszer a termelők érdekeltségének tárgyi feltételei szempontjából gyökeres fordulatot teremt a kapitalizmus-hoz képest. De a valóságos érdekeltség korántsem valósul meg *önmagától*, pusztán a termelőviszonyok megváltozása következtében. Más szóval, az a tény, hogy a munkások és a parasztok a szocialista és a szocializmusépítő országokban közvetlenül érdekeltek mind a termelés növelésében, mind a takarékoságban, egymaga nem biztosítja, hogy a dolgozók e változás felismerése után a maguk érdekében már mindent meg is tesznek a termelés növelése és a takarékoság megvalósítása végett. Ez a változás csak akkor valósulhat meg, ha a *valóságos érdekeltséget* mind a termelésben, mind a javak elosztásában és felhasználásában megfelelő intézkedésekkel valóban biztosítják, s megfelelő politikai felvilágosító munkával ráterelik a figyelmet e kérdések fontosságára.

A szocialista termelőviszonyok a maximális takarékoságnak csak a *lehetőségét* adják meg. A lehetőség megvalósítása a népgazdasági tervek helyességétől és a terveket végrehajtó dolgozók munkájától függ.

Népi demokráciánkban a társadalmi termelés döntő területein már a szocializmus gazdasági törvényei hatnak, ennek ellenére a takarékoság a legtöbb helyen még korántsem jellemző. Mind a termelésben, mind a termékek elosztásában és felhasználásában jócskán tapasztalható pazarlás, amely ellen éppen a Központi Vezetőség határozata alapján mindenképpen harcolni kell.

Takarékoság a termelésben

Takarékoság és termelési színvonal

A helytelen irányú iparosítás következményeinek megszüntetése, a termelésnek az új szakasz gazdaságpolitikája megvalósítása céljából történő átállítása az egész népgazdaság soronlévő döntő feladata. A legutóbbi hónapok folyamán elsősorban a sorozatos mulasztások, de bizonyos fokig a meglévő nehézségek is gátolták az átállítást, a közszükségleti cikkek gyártásának fokozását, a mezőgazdasági termelés kellő fejlesztését. Tetézi a nehézségeket, hogy a részben régebben vállalt külkereskedelmi kötelezettségeknek is eleget kell tenni, s ehhez jelentősen meríteni kell az ipar és a mezőgazdaság erőforrásaiból. Világosan látni kell azt is, hogy a következő évek mindinkább növekvő termelése, a lakosság fogyasztási igényeinek egyre jobb kielégítése csak megfelelő beruházásokkal biztosítható. Tehát a nemzeti jövedelemnek a korábbinál

jóval kisebb, de változatlanul jelentős részét beruházásokra kell fordítani. Enélkül nem oldhatók meg a következő év feladatai, s nem teljesíthető sikeresen a második ötéves terv sem.

Helytelen és káros tehát az a szemlélet, amely a szocialista bővített újratermelést, a népgazdasági tervek teljesítését biztosító szint alá akarja csökkenteni a beruházásokat. Valójában a beruházások helyes mértékének és irányának megszabása a teendő. Meg kell valósítani a mezőgazdaságfejlesztési határozat végrehajtásához szükséges beruházásokat, növelni kell az eddig háttérbe szorult könnyűipari és élelmiszeripari beruházások mértékét. Az alapanyaggyártó iparágak beruházási szükségleteivel kapcsolatos igényeket is ki kell elégíteni, s egyúttal emelni kell az életszínvonalat is. *A különféle természetű szükségletek kielégítésének a felhasználható társadalmi termékmennyiség szab határt. Ha tehát több a kielégítendő szükséglet: az első feladat a kielégítés alapjául szolgáló termékmennyiség, a termelés növelése.* Ez a legközvetlenebb, a legcélravezetőbb és a legpozitívabb módja a feladatok megoldásának, a nehézségek elhárításának. Több termelés — ha a termelés megoszlása helyes — több árut ad. Ha nő a termelés, nő az ipari munkásság keresete is, nő a parasztság jövedelme, fokozódik érdekeltisége — feltéve, hogy az árpolitika helyesen mérlegeli a mezőgazdasági termelés szükségleteit. Minden érdek azt kívánja tehát, hogy a lehetőségek maximális felhasználására, a termelés növelésére mozgósítsuk az erőket.

A Központi Vezetőség ebben a kérdésben is határozottan állást foglalt, s hangsúlyozta: „...nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az iparosítás a szocializmus építésének fő eszköze és a népgazdaság fejlődésének nélkülözhetetlen tényezője. Az életszínvonal további emelését, a mezőgazdasági termelés gyors növelését csak akkor valósíthatjuk meg, ha az ipari termelést egyrészt átcsoportosítjuk, másrészt azonban egészséges arányokban, megfelelő ütemben bővítjük is, hogy növekvő árutömegeket bocsáthasson a fogyasztók és a kivitel rendelkezésére, s hogy minél több gép és szerszám szállításával támaszthassa alá a mezőgazdaság fejlesztését”. (A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról. Szabad Nép. 1954. október 22.) A termelési színvonal emelésének — minden nehézség ellenére — okvetlenül megvannak a lehetőségei. De ezek kihasználása megfeszített munkát követel. A nehézségek az egyes területeken más és más formában nyilvánulnak meg: különféle munkaerő-, anyag- és beruházási problémákat kell megoldani. De a termelésfokozásnak van egy döntő kérdése, amely úgyszólván a népgazdaság valamennyi területén problémát okoz: *a munkatermelékenység alakulása.* A III. kongresszus — akkor még csupán az év első négy hónapjának adatai alapján — már megállapította, hogy itt jelen-

tős hibák vannak. Azóta a termelékenység egyhelybentopogása — sőt a tavalyihoz mérten csökkenése — változatlanul nehézségeket okoz. Az egy főre jutó termelés a minisztériumok által közvetlenül irányított iparban 1954 első kilenc hónapja folyamán 2,7 százalékkal volt kisebb, mint a múlt év azonos időszakában. E mutató kedvezőtlen alakulásában sűrűsödik össze a termelési színvonal emelésének szinte valamennyi jelentős fékezője: a munkafegyelem, a gépkarbantartás, az anyagellátás, a szervezés és a vezetés valamennyi hibája. A termelékenység tartósan kedvezőtlen alakulása fékezi a termelést: a tervezetthez képest csökkenti a fogyasztás céljára jutó javak mennyiségét, s ennek következtében közvetlenül is hat az életszínvonal alakulására. A munkaidővel való pazarlás legártalmasabb, legveszedelmesebb formája, hogy a műszaki fejlődés ellenére csökken, illetve stagnál a termelékenység; ennek a helyzetnek a párt által meghatározott módszerekkel való megszüntetése a legközelebbi hónapok okvetlenül megoldandó feladata.

A termelési költségek csökkentése

A III. kongresszuson és azóta úgyszólván minden alkalommal, amikor a párt és a minisztertanács vezetői a népgazdaság döntő kérdéseivel foglalkoztak, az elsők közt vetődött fel: a termelési költségek, a *termékek önköltsége* csökkentésének problémája. Megannyi elvi okfejtés és gyakorlati példa, központi határozat és iparági értekezlet tartja hónapok óta napirenden ezt a kérdést. Ma már aligha akad olyan felelős gazdasági vezető, igazgató vagy főmérnök, aki nem ismeri az önköltségcsökkentés és az életszínvonal-emelés közvetlen összefüggéseit, aki nem tudja, hogy a termelési költségek csökkentése, az ebből eredő megtakarítás — a termelés növekedésén kívül — az életszínvonal emelésének egyetlen tartós, rendszeres forrása. De ez a felismerés alig tükröződik az eddig elért eredményekben. 1954 első félévében az összehasonlítható termelés önköltsége 2,8 százalékkal, az ipari termelésnek körülbelül egynegyedére rúgó legfontosabb kiemelt termékek önköltsége pedig 5,4 százalékkal volt nagyobb az 1953. évinél. Bár a globális számokban természetesen kedvező részeredmények is vannak — az egész kép mégis kedvezőtlen. Ennek döntő oka: a termelékenység és a munkabérek viszonyának kedvezőtlen alakulása, az anyagköltségek túllépése és a sorozatos beralaptúllépés. A számok is mind nyilvánvalóbban bizonyítják, hogy a termelésben előirányzott megtakarítások a termelésen kívül *másutt sehol sem ellensúlyozhatók, semmi mással nem pótolhatók*. Hiszen az állami vállalatoknak az 1954 első félévi tervhez képest bekövetkezett eredményromlása egymagában olyan jelentős összeg, hogy ha ezt más forrásból, például a költségvetési intézmények kiadásainak csökkentéséből kellene ellensúlyozni, akkor az egészségügyi intézmények egész évi fenntartására fordított összeget törölni kellene. A tervezettnél nagyobb önköltséggel dolgozó vállalatok eredményromlása

pedig az év végéig előreláthatólag több mint 30 000 kétszobás lakás építéséhez elegendő erőforrásokat von el a népgazdaságtól. Ezekből az arányokból is nyilvánvaló, hogy másféle, nem a termelésben végrehajtott intézkedésekre támaszkodó megoldások szóba sem kerülhetnek. Az is kétségtelen azonban, hogy a vállalatoknak a tervezettnél nagyobb önköltsége, eredményromlása, vesztesége végül is teljesen a nemzeti jövedelmet terheli, abból von el olyan eszközöket, amelyek egyébként fogyasztásra vagy felhalmozásra szolgálnának.

A nemzeti jövedelem — adott termelési színvonal esetén — meghatározott mennyiség, s elosztásának lehetőségei is végesek; előfordulhat ugyan, mint ahogyan 1953-ban és az idén is megtörtént, hogy a fogyasztás — a felhalmozás, az árualap — a beruházások, a készletek és a kivitel terhére növekszik. Ez a módszer azonban nem alkalmazható rendszeresen. Bár a beruházások 1955-ben előreláthatóan az ideinél valamelyest kisebbek lesznek, ezen a területen elértük a bővített újratermeléshez szükséges, a jövőt is mérlegelő lehetőségek határát. Az árukészletek csökkentése helyett — a választék javítása végett — a készletek növelésére van szükség, az exportkötelezettségeket pedig teljesíteni kell. Tehát az életszínvonal emelésére a termelésfokozás fő módszerén kívül csak a takarékossgot használhatjuk fel.

Végül, amennyire helyes a Központi Vezetőségnek az a határozata, hogy *a takarékossg nem valósítható meg széles rétegek életszínvonalának csökkentése árán*, éppolyan nyilvánvaló az is, hogy még kevésbé szabad az életszínvonalat pazarlással, az értékek elpocsékolásával veszélyeztetni. Márpedig ezt teszi az a vállalat, az a vezető, az a dolgozó, aki fecsérli a munkaidőt, rontja a termelékenységet, és nem hajtja végre az önköltségcsökkentési tervet.

Az átállításnak most már halaszthatatlan végrehajtása a termelési profilok, az anyagellátás stb. területén lényegesen enyhíti majd az önköltségcsökkentést eddig gátló problémák javarészét. Most a vezetőkön a sor: cselekedniük kell. Minden dolgozó szívlelje meg a Központi Vezetőség határozatát: „A pártnak erélyesen fel kell lépnie azokkal szemben, akik a beralap túllépésével, selejtgyártással és az önköltséget növelő más visszaélésekkel szemben engedékeny, elnéző álláspontra helyezkednek ahelyett, hogy a dolgozók összességének érdekeit erélyesen megvédenék.” (Szabad Nép. 1954 október 22.)

Takarékossg a nemzeti jövedelem felhasználásában

A takarékossg és az életszínvonal

Az önköltségcsökkentést a technika fejlődése és az életszínvonal emelése szempontjából semmiféle más tényező sem pótolhatja. De ebből korántsem következik, hogy *a termelésen kívüli takarékossgai intézkedések* elhanyagolhatók. Ellenkezőleg, mindent meg kell tenni e nem-

termelő jellegű kiadások csökkentése végett. Mielőtt azonban bővebben elemeznénk ezeket a kiadásokat, válaszoljunk arra a kérdésre, vajjon összeegyeztethető-e a takarékoság az életszínvonal-emelés politikájával?

A termelési takarékoság esetében az összefüggés világos. Az önköltségcsökkentés, a növekvő termelékenység több terméket jelent, a több termék pedig a magasabb életszínvonal egyik döntő tényezője. Nem ilyen világos az összefüggés a termelőfolyamaton kívüli takarékosági intézkedésekkel kapcsolatban. A Központi Vezetőség határozata a nemtermelő területeken a takarékoság érvényesítésének feltételül a pazarlás, vagyis *a fölösleges, a nélkülözhető, a túlzott* kiadások ellen való harcot jelölte meg. Az efféle kiadások csökkentése természetesen sértheti és gyakran *sérti is egyes személyek érdekeit, életszínvonalát*: a túlméretezett, bürokrata vízfejek lenyесése nyilván, legalább is átmenetileg, érzékenyen érinti azokat, akik ilyen munkahelyeken dolgoztak; a megokolatlan kiküldetések megszüntetése is csökkenti egyesek jövedelmét; a reprezentációs kiadások csökkentése is érint néhány száz vagy néhány ezer személyt. De az ilyen és sok más hasonló kiadás megszüntetése, az itt elért megtakarítás *végsősoron a tömegek, az egész dolgozó nép életszínvonalának emeléséhez járul hozzá*, hiszen az állam az ily módon megtakarított összegekkel az összes dolgozók érdekeit szolgáló intézkedéseket, például béremelést, árleszállítást, paraszti vásárlóerő-növelést valósíthat meg. A megtakarítások kimunkálásakor gondosan ügyelni kell rá, hogy az intézkedések ne csökkentsék a széles rétegek életszínvonalát, ne keresztezzék a párt politikáját. Az effajta takarékosági intézkedések megengedhetetlenek. Nem szabad összekeverni a bürokratizmus elburjánzásának meggátlására, a pazarlás megakadályozására szolgáló intézkedéseket a tömegek életszínvonalát csökkentő, vásárlóerő-elvonó intézkedésekkel. Például az életszínvonalat okvetlenül csökkentené, s ezért megengedhetetlen az olyan takarékosági intézkedés, amely az áruk árának nyílt vagy burkolt emelésére, vagy az azonos teljesítményért kifizetett munkabérek csökkentésére vezetne, de helyes, sőt szükséges az idejükmúlt intézmények megszüntetése, hiszen ez hasznos célokra szabadít fel fölöslegesen lekötött összegeket, s az ott dolgozók legnagyobb része, többnyire szervezett átirányítás útján, megfelelő munkát kap. A Központi Vezetőség határozata is világosan megállapítja, hogy a széles rétegek életszínvonalát csökkentő minden intézkedés eleve kudarcra van ítélve és káros. *Okulni kell az ezen a téren előfordult hibákból, de egyúttal ügyelni kell arra is, hogy mondvacsínált aggodalmakkal, a határozatok elferdítésével senki ne akadályozhassa meg a pazarlás ellen való harc sikerét, az igazi takarékoság megvalósítását.*

Mindezek után vizsgáljuk meg, milyen területeken kell elsősorban megindítani a harcot a pazarlás ellen, hol és milyen módszerekkel biztosíthatók új erőforrások a népgazdaságnak.

Az állami költségvetés a takarékoság fontos tartaléka

A szocialista állam a költségvetés útján osztja el a nemzeti jövedelem igen jelentős részét. Az állami költségvetés fedezi az állami eszközökből végrehajtott beruházások zömét és az állami vállalatok forgóalapszükségletének jelentős hányadát. E kiadások végösszegét és az egyes minisztériumok, vállalatok közt való részletes megoszlásukat a népgazdasági terv határozza meg a tervezett termelés szükségleteinek megfelelően. Az állam a költségvetésből fedezi a fegyveres testületek kiadásait is. Többnyire költségvetési kiadásként kezelik a költségvetésből finanszírozott, tehát nem vállalati formában gazdálkodó szervek, hivatalok, intézmények kiadásait is.

Miért lehet és kell e kiadásokkal kapcsolatban is keményen harcolni a takarékoságért és a pazarlás ellen? Az állami költségvetés e kiadásai — általában — a nemtermelő fogyasztást szolgálják, azaz céljuk, jellegük tekintetében többnyire szükséges, de improduktív költségek. Ezért minden itt megtakarított forintot az egész társadalom szempontjából gazdaságosabban használhatunk fel, ha az életszínvonal *közvetlen* emelésére, vagy a termelés növelésére fordítjuk. A Központi Vezetőség határozata erre is utalt: „Következetesebb harcot kell folytatni a takarékoságért, a pazarlás és a nemzeti vagyon elherdálása ellen. Meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, hogy a népgazdaság rendelkezésére álló munkaerőt, anyagokat és termelőberendezéseket ne fecséreljék el, hanem ténylegesen a termelés növelésére és kibővítésére fordítsák. Csökkenteni kell az állami költségvetés kiadásait.” (Szabad Nép. 1954 október 22.)

A költségvetésből gazdálkodó szervek egyrésze államigazgatási feladatokat lát el. E szervek közé tartoznak a minisztériumok, a tanácsi végrehajtó bizottságok és más igazgatási jellegű szervek. Tőlük jellemben különböznek a költségvetési szervek másik csoportjához tartozó intézmények: az iskolák, a kórházak stb.

Az *államigazgatási* szervek kiadásainak növelése bizonyos időpontokban — például a tanácsi szervezet kialakításakor — átmenetileg megokolt lehetett. De itt a feladat mégis világos, jóllehet a végrehajtás nem könnyű: evről évre, hónapról hónapra harcolni kell e kiadások csökkentéséért. Ez nemcsak a pénzbeli megtakarítás miatt szükséges, hanem — és sokkal inkább — a bürokratizmus megszüntetése végett is.

Más a helyzet az egyébjellegű, elsősorban a *szociális, az egészségügyi, az oktatási és a kulturális intézmények* kiadásaival. Ez utóbbiak rendszeres növelése egyáltalán nem ellenkezik államunk politikájával és gazdaságpolitikájával, hanem egyenesen következik a szocializmus gazdasági alaptörvényéből, hiszen ezek a kiadások döntően meghatározzák az anyagi szükségleteket kiegészítő kulturális igények kielégítésének mértékét. A felszabadulás óta elsősorban azért értünk el hatalmas

eredményeket mind az oktatási és a népművelési hálózat kiépítésében, mind az egészségügyi és a szociális intézmények fejlesztésében, mert nagy összegeket költöttünk ezekre a célokra.

A szociális és a kulturális kiadások határát adott időszakban a fogyasztási alap terjedelme szabja meg. Eddig a határig egyrészt a meglévő szükségleteknek és anyagi lehetőségeknek, másrészt azonban annak a meggondolásnak kell megszabnia e kiadások nagyságát, hogy a fogyasztási alap minél nagyobb hányadának elosztása történjék a munka szerinti elosztás elvének megfelelően, vagyis a munkabér, illetve az árak útján, ne pedig egyenlősítő, közvetett juttatás formájában.

A költségvetési megtakarítások lehetőségét mi sem bizonyítja jobban, mint a nemzeti jövedelem és a költségvetés volumenének, arányainak egybevetése. 1949 óta a nemzeti jövedelem mintegy 70 százalékkal gyarapodott, ezzel szemben a költségvetési szervek (hivatalok és intézmények) kiadási kerete több mint háromszorosra nőtt. Ha meggondoljuk, hogy eközben a dolgozók életszínvonala mintegy 15—18 százalékkal emelkedett, akkor világos, hogy a költségvetés volumene mind a nemzeti jövedelemhez, mind a lakosság életszínvonalához képest — minden objektív tényező mérlegelésével is — *aránytalanul megnőtt*. Mindennek és a költségvetés egyéb kiadásai növekedésének természetesen az is oka, hogy az állam az utóbbi években sok olyan feladatot vállalt magára, amelynek finanszírozása azelőtt nem terhelte a költségvetést. De ennek mérlegelésével is megállapítható, hogy a költségvetési szervek és dolgozóiik túlságosan nagy részt kötnek le a fogyasztási alapból. Melyek a legfontosabb okai ennek az egészségtelen jelenségnek?

Az államigazgatás létszáma rendkívül megnőtt. Megbomlottak az arányok az irányító és az irányított szervek közt. Bürokratikus vízfejek, középirányító szervek tömege alakult ki. Például a gazdasági területeket irányító ipari és kereskedelmi minisztériumokban minden vállalatra átlagosan 4 minisztériumi dolgozó jut. A megyei tanácsok egy-egy dolgozója átlagosan 2—2 járási dolgozót, a járási tanácsok egy-egy munkatársa pedig átlagosan valamivel több, mint 1 községi tanácsi dolgozót irányít.

A munkásosztály hatalmának megszilárdítása és sok új típusú állami feladat megoldása céljából gyakran — különösen a fordulat éve után — gyorsan növelni kellett egyes költségvetési kiadásokat. Ez önmagában még nem lett volna baj. De a növelés üteme és ezzel a költségvetési kiadások évről évre történő jelentős összegű növelése még akkor is megmaradt, amikor pedig ez már teljesen megokolatlan volt.

A túlzott iparosítás szolgáltatában egyes intézmények különösen gyors ütemben fejlődtek. De az átállítás, a helyes arányok visszaállítása, a felszabaduló kereteknek az új szakasz feladatai szerint való átcsoportosítása — akárcsak az iparban — a költségvetésben is vontatottan történt. A költségvetési tervezés nem készült fel időben az új szakasz kö-

vetelményeinek felmérésére, s ezért az 1954. évi költségvetésben a szükséges változások még nem eléggé érvényesültek.

A költségvetési szervek, az állami vállalatoktól eltérően, nem az önálló elszámolás alapján működnek, tehát a jövedelmezőség számukra nem kötelező. De túrhetetlen lazaság, hogy ezzel egyes intézmények visszaélnek, elhanyagolják bevételeiket, s mivel automatikusan megkapják kiadásaik fedezetét, valójában aránytalanul nagy részt hasítanak ki maguknak a költségvetési keretekből.

A pénzügyi rendszer — és így a költségvetés is — sok olyan elemet tartalmaz, amely egyáltalán nem ösztönöz takarékosagra, sőt olykor éppen a pazarlást mozdítja elő. Például a felhasználatlan pénzügyi keretek évvégi zárolása és a költségvetési dolgozók versenyfeltételei egyaránt az éves keretek minden áron való elköltésére ösztönöznek. Ennek eredménye évről évre a december havi pazarlás, a fölösleges, a meggondolatlan árubeszerzések, bevásárlások, rendelések tömege.

Minderre idézzünk néhány szemléltető példát. A túlzott központosítás elterjedt hibás szemléletére jellemző és egyben elrettentő az Élelmiszeripari Minisztérium esete. A minisztériumhoz 288 közép fokú irányító szerv, intézmény és vállalat tartozik közvetlenül. A közép fokú irányító szervek és vállalatok további 388 vállalatot irányítanak, ezeknek pedig 9000 különféle egységük, üzemük, telephelyük stb. van. Mindez arra vezetett, hogy a túlméretezett irányító apparátus a javarészt kicsiny, helyi jellegű termelő egységeket terhelte, a tanácsoknak jóformán semmi beleszólásuk sem volt fontos helyi szükségletek kielégítésébe, például a sütőipar tevékenységébe; így a sok „főnök” és „ellenőr” közt háttérbe szorult a legfontosabb: a termelés.

Az aránytalanságokra szemléltető példa az oktatás területe. A kulturális színvonal emelése szempontjából helyes és megokolt az oktatás, a kultúra rohamos fejlesztése. Önmagában még az sem volna kifogásolható, hogy a kulturális kiadások a legutóbbi öt év alatt csaknem négyszereződtek. De vajjon rendben lévő-e, hogy a kormányprogram óta is — amely megállapította, hogy felső oktatásunk a túlzott iparosítás egyik következményeként túlméretezett — az egyetemekre és a főiskolákra fordított kiadások majdnem hatszorosai az 1949. éviékné. Itt helyes szervezeti intézkedésekkel, a túlzott szakosítás mérséklésével az életszínvonal csökkentése nélkül is nagy megtakarítások érhetők el.

Azokban az években, amelyekben a munkásosztály politikai és gazdasági hatalmának megszilárdítása volt a döntő feladat, a káderek gyorsabb képzése, a feladatuk ellátásához minimálisan szükséges ismeretek elsajátítása céljából megfelelő tanfolyamokat, rövidített időtartamú iskolákat kellett szervezni. Ma a helyzet már gyökeresen más: a közép- és a főiskolai oktatás évről évre az új értelmiség, a szakképzett káderek ezreit bocsátja ki, az üzemekből korábban kiemelt vezető káde-

rek nagyrésze pedig az egyetemek esti vagy levelező tanfolyamain tökéletesíti szaktudását. Mindennek mérlegelése alapján megokolatlan, hogy az idén az állami költségvetés hatszor annyit, csaknem 300 millió forintot irányzott elő tanfolyamokra, mint 1949-ben. S ha azt is megnézzük, hogy miféle tanfolyamokra költik az állam pénzét, akkor nyilvánvaló, hogy ezen a területen nagy a pazarlás, s hogy ez ellen keményen küzdenünk kell. Nem túlzás-e, hogy bennlakásos tanfolyamokon, állami ellátással képeznek ki két éven át vívómestereket, hónapokon át bábjátzókat, kordélyos telepvezetőket stb. Ezek a tanfolyamok roppant nagy összegekbe kerülnek, s gyakran nem is érik el céljukat.

1949-től 1952-ig a tudományos kutatóintézetek széles hálózata alakult ki: több mint 80 önálló kutatóintézet létesült. Rajtuk kívül mintegy 400 más szervben is folyik állami támogatással tudományos kutatás. A kutatás költségei a költségvetésben csaknem félmilliárd forintba rúgnak. Az egész ország jogosan büszke a kiváló magyar kutatók, az Ács Ernők, a Sedlmayer Kurtok és a többiek nemzetközileg is elismert nagyjelentőségű eredményeire, s a jövőben is minden szükséges eszközt biztosít nekik az eredményes munkához. De vajjon helyes-e, hogy egyes kutatók gyakran olyan kérdések megoldásával foglalkoznak, amelyeknek az eredményei gazdaságpolitikánk új céljai folytán a gyakorlatban sokáig nem hasznosíthatók? Elfogadható-e, hogy miközben a kutatóintézeti dolgozók létszáma négy év alatt több mint kétszeresre nőtt, arányuk úgy tolódott el, hogy ma már csak a dolgozók egyharmada kutató, a többi segéderő, adminisztrátor és egyéb alkalmazott? Helyes-e, hogy az ipari témák 70 százaléka még most is a nehéziparral foglalkozik, hogy a mi méreteink mellett külön-külön többszázas létszámú kutatóintézetek foglalkoznak a bányászat, a bányagépkalkalmazás stb. kérdéseinek tanulmányozásával, a kutatás és a gyakorlati élet legszorosabb kapcsolatát biztosító, jóval kisebb költségű üzemi kutatólaboratóriumok ellenben alig fejlődnek, sőt sokhelyütt elsorvadtak? Itt is sok tízmilliós megtakarítás érhető el, pusztán a helyes arányok kialakításával, a túlzások megszüntetésével.

A nagy sikereket aratott magyar sport támogatása ezentúl is fontos állami feladat, de mégiscsak túlzás, hogy a sportkiadások öt év alatt ötszörösre nőttek. Szerényebb gazdálkodás, fokozott takarékoság itt is tízmilliós megtakarításokat eredményezhet.

Nagy lehetőségek vannak a különféle reprezentációs kiadások csökkentésére is. Azok a milliók, amelyeket ezeken a kiadásokon megtakaríthatunk, önmagukban is jelentősek, de számszerű jelentőségüknél nagyobb az a példamutató, politikai hatás, amelyet az ország mai gazdasági helyzetében a szerénység és a takarékoság ezen a területen történő következetes megvalósítása jelent.

A közületek anyagfogyasztásának csökkentése

Foglalkoznunk kell azzal az egészségtelen jelenséggel is, hogy a közületek, a vállalatok, a hivatalok, az intézmények vásárolják fel a lakosság fogyasztására alkalmas áruk jelentős részét. Ennek pénzügyi hatása csak részben tükröződik közvetlenül a költségvetésben. E kiadások jórésze ugyanis az állami vállalatoknál jelentkezik, s ezek eredményét, költségvetési befizetéseit csökkenti. A közületek által felvásárolt áruk egy részét a tervek is a lakosság fogyasztására szánták, tehát a közületek ezt a részt — többnyire a kiskereskedelemtől — közvetlenül a lakosság elől vásárolják fel. A felvásárolt áruk másik részét már eleve közületi fogyasztás céljára tervezik.

A közületek részesedése a fogyasztási alapban éveken át rendszeresen növekedett. Az idén az arány az időközben megtett intézkedések eredményeképpen előreláthatóan javul, de a közületi fogyasztás továbbra is igen jelentős. Például 1954 első öt hónapjában a különféle állami szervek több mint 50 millió forint értékű bútort, több mint 2,5 ezer kerékpárt stb. szereztek be. Szüntelenül nő a közületek által beszerzett cipők, csizmák, takarók, férfi- és női ruhák mennyisége is. Helyes intézkedés és népi demokráciánk vívmánya, hogy ahol a munkához szükséges, ott a dolgozók ingyen munkaruhát vagy védőruhát kapnak. De itt is olyan túlzások tapasztalhatók, amelyek végül is az egész lakosság árualapjából vonnak el legtöbbször értékes — és a szükséges mennyiségben nem is mindig biztosítható — ruházati cikkeket. Például mindenkép túlzás, hogy a vállalatok és az intézmények munkaruha címen *félév alatt* több mint 20 000 bőrkabátot és bőrruhát, csaknem 100 000 esőkabátot, több mint 200 000 pár bakancsot és csizmát osztottak ki. A vállalatok 1954 I. félévében az összes bérből és fizetésből élő dolgozók 25 százaléka részére szereztek be új munkaruhát. A természetbeli juttatások arányának megnövekedése sérti a munka szerinti elosztás elvét, egyenlősdiire vezet, gyengíti a több, jobb termelésben való anyagi érdekeltséget. Ezért — bárkinek a jogosan megkapott juttatástól való megfosztása vagy a juttatás korlátozása és ezzel az életszínvonal csökkentése nélkül — a jövőben fokozottan ügyelni kell, hogy az ilyen jellegű életszínvonalemelő intézkedések minél közvetlenebb formában, bér- és árintézkedések révén valósuljanak meg.

Mindezek a példák bizonyítják, hogy teljesen jogosan állapítja meg a Politikai Bizottságnak a Központi Vezetőség által elfogadott beszámolója: „Túlzottan magas a fogyasztáson belül az úgynevezett közületi fogyasztás, másszóval a nemzeti jövedelemnek túlságosan nagy részét fordítjuk a költségvetési kiadások fedezetére. Felül kell tehát vizsgálni a fogyasztási alap elosztását és biztosítani kell, hogy azt, amink van, a lehető legnagyobb hatásfokkal, a leggazdaságosabb módon és a lakosság

számára leginkább érezhető juttatásként adjuk.” (Szabad Nép. 1954 október 10.)

A túlzott adminisztráció csökkentése

A takarékoságnak igen fontos területe a fölösleges, túlméretezett adminisztratív apparátusok megszüntetése, csökkentése. Bár a szükséges mértékű igazgatási, adminisztráló tevékenység nélkülözhetetlen, az adminisztratív apparátus kiadásai a nemzeti jövedelemben csak a felhasználás, a fogyasztás oldalán szerepelnek. Ezért a túlzások megszüntetésével a szélesen értelmezett adminisztratív munkakörökben — vagyis valamennyi nem közvetlenül termelő vagy irányító műszaki munkát végző munkakörben — a nemzeti jövedelem újabb része szabadítható fel termelőfogyasztásra vagy egyéb célokra. A túlméretezett adminisztráció egyszersmind kerékkötője a gyors ügyintézésnek, az ügyvitel egyszerűsítésének. A dolgozók most, amikor a racionalizálás keretében ennek a hibának a megszüntetésére is sor kerül, jogosan kérdezik: hogyan jutottunk idáig? A nemtermelő, adminisztratív apparátusok valóban viszonylag hamar igen jelentősen felduzzadtak. 1941-ben a magyar iparban kilenc munkásra jutott, ma pedig négy munkásra jut egy alkalmazott, 1938-ban a nehéziparban 100 munkásra 20 alkalmazott, 1954-ben pedig már 38 jutott. Jól megfigyelhető az adminisztráció elburjánzása, ha konkrétan egy-egy vállalatot vizsgálunk. Például a Láng Gépgyárban 100 termelő munkásra 1938-ban 22, 1953-ban már 63 a termelésben közvetlenül részt nem vevő munkavállaló jutott. A Kistextben 1938-ban 100 termelőre 12, 1954 első felében pedig majdnem 30 nemtermelő dolgozó jutott. De ez nemcsak az iparban van így. Például az elosztó kereskedelemben csak az összes alkalmazottak 50 százaléka dolgozik a boltokban, a többiek egyéb, jórészt adminisztratív munkát végeznek.

A felsorolt számokban persze kifejezésre jut sok olyan alkalmazotti munkakör is, amely közvetlenül a dolgozók érdekében létesült (a jóléti intézmények alkalmazottai stb.). De a jellemző tendencia mégis a bürokratizmus elterjedése.

Egyesek azt hangoztatják, hogy az adminisztráció ilyen mértékű növelése a tervgazdálkodás szükségszerű velejárója. Ebből az álláspontból végsősoron az következne, hogy a termelők arányának csökkentése, a közületi és általában a nemtermelő fogyasztás növekedése a szocializmus lényegéből fakad. Ez helytelen, antimarxista álláspont. Igaz, hogy a termékek központi nyilvántartása, elosztása, a tervezés és az ellenőrzés megszervezése a szocializmus lényegéből fakad, s ez olyan funkció, amelyet a kapitalizmus anarchikus termelőviszonyai közt az állam nem lát el. De az is igaz, hogy a szocializmust a termelés és ezzel a termelőmunkások számának és arányának hatalmas és rendszeres

növekedése, az elosztás tervszerűsége jellemzi. A fokozott adminisztratív követelmények legfeljebb azt teszik megokolttá, hogy az adminisztrációban foglalkoztatottak száma abszolút mértékben növekedjék, de egyáltalán nem teszik szükségessé, hogy viszonylagosan is *ekkora* arányszámromlás következzen be. Ez a folyamat nem magyarázható meg pusztán az egyes területeken alkalmazott helytelen vezetési, szervezési módszerekkel, egyes vezetők hibáival, az ellenőrzés fogyatékoságaival, a tapasztalatlansággal, az íróasztalt fetisizáló, kiváló, jólkereső szakmunkásokat kistisztviselőkké „kiemelő” hibás káderpolitikával. Mindezek a sokhelyütt előfordult hibák külön-külön és együttesen is *okai* a kialakult kedvezőtlen helyzetnek. De kívülük az adminisztráció túlburjánzásának egyik igen jellemző elvi jelentőségű tényezője, hogy gyakran bizonyos gazdasági jellegű hibákat, nehézségeket pusztán adminisztratív, szervezeti intézkedésekkel igyekeztünk megszüntetni. Például, amikor a legutóbbi évek folyamán rendszeres anyagellátási nehézségek támadtak, az igazi okok feltárása és megszüntetése nélkül több ezer embert foglalkoztató bonyolult anyaggazdálkodási rendszer lépett életbe. Hasonlóképpen: a fogyasztási cikkek elégtelen termeléséből eredő hiányosságokat sem szüntethette meg új értékesítő igazgatóságok, vállalatok, trösztök és irodák szervezése és szüntelen átszervezése. A minőségi hibák megszüntetése végett sokáig elsősorban nem termelési, bérügyi, munkafegyelemjavító intézkedések történtek, hanem a minőségellenőrző hálózat nőtt meg jelentősen anélkül, hogy ez megoldhatta volna a kérdést.

Az is többször előfordult, hogy az illetékes szervek az alapjában helyes, de csak a bajok, hibák *jelzésére, feltárására* alkalmas rendszabályoktól a bajok orvoslását, a nehézségek megoldását kívánták, s ezért bonyolult, nagy adminisztrációt igénylő hálózatokat, konstrukciókat építettek ki. (Ilyen volt a beralapellenőrzés korábbi rendszere, a státuszgazdálkodás és jónéhány hasonló, többé-kevésbé ma is érvényes — elsősorban tervezési, beruházási és pénzügyi — rendszabály.) Pedig sok esetben bebizonyosult, hogy ha az ellenőrzött feltárt jelenségek *okai* nem szűnnek meg, bármily nagy adminisztrációt igénylő ellenőrzéssel sem érhető el tartós eredmény. Mindennek következetes felismerése és feltárása, az ebből származó tanulságok helyes, gyakorlati levonása, a túlméretezett adminisztráció helyett a kérdéseknek fokozottabban a termelésben való megoldása még sokkal több megtakarítást eredményez majd, mint az adminisztrációs létszám csökkentése. Az ilyesfajta központi intézkedéseken kívül kicsiben úgyszólván minden minisztérium területén hasonló jelenségek játszódtak le.

Kirívó ebből a szempontból a különféle begyűjtő és felvásárló vállalatok helyzete. Ezek létszáma négy év alatt csaknem négyszeresre szökkent fel. A termények begyűjtésével és értékesítésével kapcsolatos

különféle költségek — mint a következő táblázatból kitűnik — gyakran a termékek begyűjtési átlagárának, tehát a kötelező beszolgáltatást és az állami szabadfelvásárlást is mérlegelő árak igen nagy százalékára rúgnak.

A begyűjtéssel és az értékesítéssel kapcsolatos költségek alakulása az 1953–54. gazdasági évben

	Az összes költségek az átlagos beszerzési ár százalékában
Hízott sertés	11,7
Napraforgó	20
Kenyérgabona	22,2
Marha	25
Kukorica	52,8

A szerződéses termelés adminisztrációs költségei is rendkívül nagyok. 1950-ben egy vállalat bonyolította le a szerződéses termelést, ma pedig 80 foglalkozik vele. A vállalatok évi költségei majdnem elérik a 300 millió forintot. A szerződéses termelés adminisztrálásával több mint 7000 ember foglalkozik. Minden vállalat külön szervezetet tart fenn, s külön foglalkozik a termelők nyilvántartásával, meglátogatásával.

Nyilvánvaló, hogy ha a begyűjtés és a szerződéses termelés költségeiből az apparátus észszerűsítése és csökkentése révén megtakarítható összegek a mezőgazdasági árak emelésére, az aránytalanságok megszüntetésére, s ezzel a dolgozó parasztság anyagi érdekeltiségének növelésére jutnának, ez sokkal jobban szolgálná az új szakasz egyik legfőbb célját, a mezőgazdasági termelés színvonalának gyors emelését.

De nézzünk meg egy másik területet: a hulladékgyűjtést. Magyarországon 1938-ban a hulladékgyűjtést körülbelül 8000 ószeres bonyolította le, minden nagyobb adminisztráció nélkül és jelentős nyereséggel. Ma a hulladékok begyűjtésével és adminisztrálásával körülbelül ugyanennyi személy foglalkozik, de ezek nagyobbrésze adminisztratív dolgozó. A hulladékgyűjtés jelentős részét ellátó MÉH-vállalatoknak minden 100 forint értékű begyűjtött hulladékra majdnem 40 forint a költségük. Ez nyilvánvalóan tarthatatlan állapot.

Nagyszámú különféle helyi jellegű szolgáltató vállalat működik, s ezek gyakran olyan feladatok megoldásával foglalkoznak, amelyeket egyszerűbb szervezeti formákban jóval olcsóbban meg lehet oldani. Például Budapesten külön parképítő, parkfenntartó, virág- és dísnövénytermelő, valamint virágértékesítő vállalatok működnek; ezek közül mindegyiknek külön vezetője és külön adminisztrációja van. A kérdés megvizsgálásakor hamarosan kiderült, hogy megfelelő össze-

vonással jóval egyszerűbben, sokkal jobban és olcsóbban oldhatják meg feladataikat.

A racionalizálás, a túlzott nemtermelő apparátusok megszüntetése, az olcsóbb, gazdaságosabb szervezési formák kialakítása, a jövedelmezőség elvének fokozott érvényesítése további fejlődésünk elengedhetetlen követelménye, s egyszersmind hatalmas jelentőségű takarékosági intézkedés. A nemtermelő hálózat szűkítése és az itt lekötött eszközök termelő célra való felhasználása annak is egyik biztosítéka, hogy a racionalizálás következtében korábbi munkahelyüket elhagyó dolgozók a termelés növekedése révén hamarosan új munkalehetőséget találjanak. Mindez természetesen egymagában nem megoldás azoknak, akik helyzetüknél, koruknál, családi vagy egészségi állapotuknál fogva csak nehezen vagy egyáltalán nem cserélhetik fel más munkával az adminisztratív munkaterületet. Ezért a takarékosági intézkedések végrehajtása során itt is éberren és következetesen ügyelni kell a Központi Vezetőség határozatának végrehajtására.

Soronlévő feladataink

Melyek tehát a legközelebbi hetek, hónapok legfontosabb tennivalói a takarékoság területén?

Először is hiánytalanul teljesíteni kell az 1954. évi termelési tervet, az 1955. évi népgazdasági tervben pedig biztosítani kell az ipari és a mezőgazdasági termelés reális — de a lehetőségek teljes kiaknázásán alapuló — jelentős fokozását. Ez a helyes, egészséges irányú takarékoság legfontosabb feltétele. Az átállítás tervszerű végrehajtásával egyidejűleg végre meg kell kezdeni és sikeresen meg kell valósítani a termelékenység növelését és az önköltség csökkentését. Az 1955. évi népgazdasági tervben és az állami költségvetésben szigorú takarékoságot kell érvényesíteni, s meg kell valósítani azokat az intézkedéseket, amelyeknek célja a nemtermelő munkát végzők arányszámának csökkentése, s egyszersmind az adminisztráció lényeges egyszerűsítése. Kemény és következetes harcot kell vívni a szocialista tulajdon, az állami és a szövetkezeti vagyon mindenfajta megkárosítása ellen. Nem szabad tűrni értékeink pazarló, hanyag vagy éppenséggel bűnös kezelését. Felül kell vizsgálni gazdasági — elsősorban tervezési, ár-, bér- és pénzgazdálkodási — rendszerünket, meg kell változtatni a közvetve vagy közvetlenül pazarlásra ösztönző rendszabályokat.

A gazdasági intézkedéseket, sokkal jobban, mint a múltban, megfelelő politikai munkával kell alátámasztani. Idejekorán meg kell magyarázni az egyes intézkedések célját, s minél gyakrabban és szélesebb körben meg kell kérdezni a dolgozók, a helyi vezetők véleményét.

A Központi Vezetőség határozott, most a dolgozókon, a vezetőkön és a szakembereken a sor, hogy ez a határozat egész népünk javára mielőbb megvalósuljon.

A gépállomások feladatai a mezőgazdasági termelés fokozásában

A gépállomások megalakulásuk óta fontos tényezői a mezőgazdasági termelés fokozásának, mezőgazdaságunk szocialista átalakításának. Az új szakaszban, amikor a mezőgazdaság fejlesztése egész gazdaságpolitikánk kulcskérdése, a gépállomások szerepe, jelentősége és felelőssége megsokszorozódott. Döntő feladatuk a mezőgazdasági termelés fokozása, a mezőgazdasági munka termelékenységének növelése.

Erre utal a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről szóló 1953. decemberi nagyjelentőségű párt- és kormányhatározat, amely kimondja, hogy „A gépállomások vezetőit felelőssé kell tenni a termelőszövetkezetek terméseredményeinek növeléséért, elsősorban a növénytermelés területén, de a többi termelési ágakban is. További feladatuk a dolgozó parasztok termelésének elősegítése a számukra végzett jóminőségű gépi munka útján.”

A gépállomások fejlődése

Az első gépállomásokat hat évvel ezelőtt alakították. A gépállomások azóta sokat fejlődtek. Ma már behálózzák az egész országot, s a mezőgazdaság erős műszaki bázisává váltak. Fejlődésüket és műszaki felszerelésük növekedését megítélhetjük a következő mutatószámokból:

	1949	1950	1951	1952	1953
A gépállomások száma	221	361	368	364	364
Traktorállományuk (darab)	3 455	6 681	8 794	9 723	10 661
Traktorállományuk vonóhorogteljesítőképessége lóerőben	50 668	97 978	125 853	128 371	129 996
Kombájnállományuk	—	3	51	180	785
Aratógépállományuk	—	38	929	1 547	1 968
Cséplőgépállományuk	1 303	3 175	6 315	10 353	10 615

A táblázat adataiból látható, hogy 1949-től 1953-ig a gépállomások *traktorállománya* 208 százalékkal, traktorállományuk *teljesítőképesége* pedig 156 százalékkal nőtt. A táblázatból az is kitűnik, hogy a legutóbbi években a gépállomásokon jelentősen megnőtt az aratógépek, a kombájnok és a cséplőgépek száma. De a traktorok száma — különösen pedig teljesítőképeségük — alig növekedett.

A legutóbbi évek során a gépállomásokon jelentős *építkezések* történtek. Kis-javítóműhelyek már általában vannak a gépállomásokon, s ez év végéig mintegy 100 nagy-javítóműhely is épül. Jelentős számú gépszín, munkáspihenő, szolgálati lakás, irodaház épült. Mindez azonban nem tartott lépést a gépállomány növekedésével. Ezért sok gépállomáson még a gépek javításához és tárolásához legszükségesebb épületek is hiányoznak.

A gépállomások — műszaki felszerelésük növekedésének megfelelően — évről évre több gépi munkát végeznek. A gépállomások által elvégzett *összes munkák, bennük a talajmunkák* mennyisége a következőképpen növekedett:

Időszak	Az összes munkák (traktor- és motormunka)		Az összes munkákból talajmunka		Talajmunka az összes munkák százalékában
	1000 normálholdban	százalék	1000 normálholdban	százalék	
1950	3 449	100,0	2 659	100,0	77
1951	4 792	138,9	3 395	127,7	71
1952	5 197	150,7	3 548	133,4	68
1953	7 922	229,7	5 282	198,6	67

Az itt közölt számokból kitűnik, hogy a gépállomások 1953-ban több mint kétszerannyi gépi munkát végeztek, mint 1950-ben. A talajmunkának az összes munkákhoz viszonyított százalékaránya azért csökkent a legutóbbi években, mert a gépállomások évről évre nagyobb részt vállaltak a gabona gépi betakarításából és a cséplésből, s 1953 óta, az állami gazdaságok gabonájának kivételével, a gépállomások végezték az összes gabona cséplését.

A *traktorok kihasználása* 1952 kivételével évről évre fokozódott. Az egy traktoregységre eső teljesítmény az 1950. évit száznak tekintve 1953-ban 148 százalékra emelkedett.

A gépállomások termelőtevékenysége tavaly sokat fejlődött; megalkotásuk óta először teljesítették globálisan a népgazdasági tervben számukra megszabott feladatot. Az 1953. évi traktor- és motormunkák tervét 106,6 százalékra teljesítették, s így a traktorok kihasználási foka a tervezettnél 8,8 százalékkal, az 1952. évinél pedig 48 százalékkal nagyobb volt.

Ez arra vall, hogy a gépállomások vezetői jobban szervezték meg a munkát, nagyobb gondot fordítottak a tervek teljesítésére. A traktorosok közt elterjedt a szocialista munkaverseny, s ennek során már sok traktoros ért el kiváló teljesítményt. Nem javult azonban megfelelően a gépi munka minősége.

A gépállomások gazdálkodása is javul. Az egy normálholdra eső traktor- és motormunkák önköltsége 1953-ban a tervezettel szemben 3,1 százalékkal csökkent.

Pártunk és kormányunk mindig különösen nagy figyelmet fordított a gépállomásokra, a mezőgazdasági termelésben és a mezőgazdaság szocialista átalakításában betöltött fontos szerepük miatt. De a legutóbbi években megtörtént az a hiba, hogy csak a termelőszövetkezetekre korlátcztuk a gépállomások munkáját. Ezt szemlélteti a gépállomások által végzett *talajmunka* százalékos megoszlása.

Időszak	A termelőszövetkezetek részére végzett talajmunka százalékos megoszlása	Az egyéni gazdaságok	Egyéb
1950	42,4	51,0	6,6
1951	62,9	20,7	16,4
1952	77,7	1,3	21,0
1953	76,3	6,5	17,2

A gépállomások a termelőszövetkezetek részére 1953-ban több mint három és félszer annyi talajmunkát végeztek, mint 1950-ben, de még így is egészen a legutóbbi időkhöz nem elégítették ki idejében a termelőszövetkezetek igényeit.

A gépállomások 1952-ben az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok részére alig végeztek talajmunkát. Az új kormányprogram hatására 1953-ban már változott valamit a helyzet, de az egyénileg dolgozó parasztoknak végzett talajmunka még így is alig haladta meg a 300 000 normálholdat, az 1951-ben végzett munkának mintegy a felét. A gépállomások tehát a kormányprogram előtti évben a cséplésen kívül úgyszólván semmi gépi segítséget sem adtak az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztoknak. A nagy szántási díjak, amelyeket előre és terményben kellett kifizetniük, csaknem lehetetlenné tették, hogy az egyénileg gazdálkodó dolgozó parasztok igénybe vegyék a gépállomások munkáját. A dolgozó parasztság jogosan zúgolódott ezért, a gépállomás népszerűsége pedig semmiképp sem nőtt. Nem érvényesült a gépi munka termésközző hatása, amely a termelőszövetkezet felé terelte volna az egyénileg dolgozó parasztok érdeklődését. A mezőgazdaságunk zömét alkotó kisgazdaságok ilyen nagyfokú elhanyagolása mind politikai, mind gazdasági szempontból igen helytelen és káros volt. Egyes gépállomások mun-

kája helytelen irányba tolódott el, tervük jelentős részét állami gazdaságokban teljesítették. De vannak gépállomások, amelyek a terv teljesítésének még ma is ezt a helytelen útját választják. Erről tanúskodik az előző táblázat „Egyéb” rovata is, amelynek mutatószámai nagyrészt állami gazdaságokra vonatkoznak.

A gépállomások fejlődése nemcsak az anyagi bázis kiterjesztésében mutatkozott meg, hanem abban is, hogy feladataik is jelentősen változtak, szélesedtek. A gépállomások munkájának megjavításáról szóló 1953 februári minisztertanácsi határozat már utalt arra, hogy *a gépállomásoknak a termelőszövetkezetek termelési irányítóivá kell válniuk.* Az 1953 decemberi párt- és kormányhatározat pedig ebben a vonatkozásban is még világosabban kialakította a gépállomások feladatkörét. Ezt megelőzően a gépállomások tulajdonképpen szántó-vető vállalatokként működtek. Sajnos, sok gépállomás még ma is csak ezt a szerepet tölti be. Most minden törekvésünk arra irányul, hogy ezt a helyzetet megszüntessük, s a gépállomásokat felelőssé tegyük a termelőszövetkezetek egész gazdálkodásért. Ezt a célt szolgálja az is, hogy *megszüntettük a körzeti agronómusi hálózatot, s az agronómusokat közvetlenül a termelőszövetkezetekbe helyeztük ki.* A gépállomási körzeti agronómusi hálózat nem felelt meg a követelményeknek, mert az agronómusok nem a termelés szervezésével, hanem elsősorban statisztikai adatszolgáltatással, adminisztrációval foglalkoztak. Az az agronómus, aki az íróasztalhoz van kötve, nem tudhat gazdálkodni. Pedig még ma is az a legnagyobb hiba, hogy sok szakképzett agronómus nem ért a nagyüzemi gazdálkodás szervezéséhez, vezetéséhez, vagyis nem tud nagyüzemi módon gazdálkodni. Most a gépállomási agronómusokat közvetlenül bekapcsoltuk a mezőgazdasági termelés irányításába, hogy érvényesíthessék szaktudásukat, s hivatásuknak megfelelően végezzék feladatukat. Eddig 2300 gépállomási állományba tartozó agronómust osztottunk be közvetlenül a termelőszövetkezetekbe. A termelőszövetkezetekbe helyezett agronómusok azonban nehezen tudnak megbirkózni feladataikkal. Akadályozza munkájukat, hogy jogaik és kötelességeik még nincsenek pontosan meghatározva.

A gépállomások az új agronómusi hálózat megteremtése nyomán sokkal jobban segíthetik a termelőszövetkezeteket, s a korábbi vállalati kiszolgáló szervekből mindinkább az üzemi irányítás fontos állami szerveivé válnak.

A gépállomások munkájának megjavításával kapcsolatos feladatok

A gépállomások — fejlődésük és eredményeik ellenére — még nem használják ki mezőgazdasági termelésünk növelésére kínálkozó összes lehetőségeiket. Még sok olyan körülmény nehezíti és gátolja munkájukat, amelyeket meg kell szüntetni, hogy teljesen megoldhassák feladataikat.

A gépi munkával szemben mind nagyobbak az igények. De a gépállomások gépi felszerelése a követelményekhez képest — jelentős műszaki fejlődésük ellenére is — hiányos. Még igen sok univerzál-traktor, növényápoló- és betakarítógép, négyzetbevetógép, kombájnhoz való kiegészítő gép, szállítóeszköz stb. kell a mostani gépállomány kiegészítéséhez. Ezek híján pedig a gépállomások nem fokozhatják a termelőszövetkezetek részére szükséges gépi segítséget. Pedig csak fokozott gépi segítséggel érhetjük el, hogy a mostani extenzív irányból intenzív irányba fejlesszük a termelőszövetkezetek többségének gazdálkodását.

A párt és a kormány decemberi határozata jelentős gépi-beruházásokat irányoz elő, s ezeknek nagyrészt a gépállomásokon összpontosítjuk. Most az egyik legsürgősebb feladat, hogy a legfontosabb talajmunkák fokozott gépesítésén kívül a kapásnövények ápolásának és betakarításának, a takarmányok előkészítésének gépesítését is fejlesszük.

Mezőgazdasági gépgyártó iparunk nagy erőfeszítéseket tesz, hogy teljesítse a határozatban foglaltakat, de ez még korántsem elegendő. A gépállomások ez év első kilenc hónapjában 949 darab G—35-ös szántótraktort, 503 darab univerzál-traktort, 950 darab 1070 mm dob-szélességű cséplőgépet, s ezenkívül sokszáz egyéb mezőgazdasági gépet kaptak. Ez már jelentős segítség a legutóbbi évekhez képest, de az elmaradás még mindig igen nagy; iparuñknak még több és főképp jobb minőségű gépet kell adnia a mezőgazdaságnak.

De nem elég, ha több és jobb gépet követelünk a mezőgazdaság számára, hanem *gondoskodnunk kell a gépek jó kihasználásáról, megfelelő karbantartásáról és tárolásáról is.* A gépek jobb kihasználását sokhelyütt még gátolja a szervezetlenség, a hozzá nem értés és a gépi munka nem megfelelő propagálása. Ezen okvetlenül változtatnunk kell.

A gépek egyrésze évente öt-hat hétig van üzemben, s csaknem tizenegy hónapig áll. (Például a kombájnok és az aratógépek.) Sajnos, a gépek tárolása a legtöbb gépállomáson nem megfelelő, s a rossz tárolás következtében népgazdaságunkat évente sokmillió kár éri.

A megfelelő feltételek kialakítása után a mi gépállomásainknak is meg kell honosítaniuk a szovjet gép- és traktorállomásokon alkalmazott *javítási technológiát.* Le kell küzdenünk az ezzel kapcsolatos nehézségeket, mert a szakszerű javítással emeljük a gépek minőségét, fokozzuk a dolgozóknak a javításért érzett felelősségét, s jelentősen csökkentjük a javítási munkaidőt. De a gépek jó, szakszerű javítása egymaga még nem biztosítja zavartalan üzemeltetésüket. A jó javításon kívül ennek még az is feltétele, hogy a traktorosok becsületesen, a szabályoknak megfelelően, rendszeresen elvégezzék a műszaki karbantartásokat. Különösen fontos az 1. és a 2. számú műszaki karbantartás, amelyet a traktorosoknak a szántóföldön kell elvégezniük. A párt- és a kormányhatározat megjelenése óta intézkedés történt, hogy a traktorosok az 1. számú műszaki karbantartásért időbért kapjanak. A műszaki karbantartások végrehajtását egy ideje szigorúbban ellenőrizzük, de ennek hatása még kevésbé

érezhető. Erről tanúskodik, hogy 1954 első felében az előző évhez viszonyítva nem csökkent a műszaki okokból történő gépkiesés. Most egyik legfontosabb feladatunk, hogy a gépállomásokkal foglalkozó párt- és állami funkcionáriusokkal megismertessük a műszaki karbantartások lényegét. A műszaki karbantartások pontos elvégzése kiküszöböli a gyakori gépkieséseket, javítja a munka minőségét, s a szocialista tulajdon megóvásának egyik legfontosabb eszköze. A karbantartások pontos végrehajtása két-három vagy több évvel is növeli a traktorok élettartamát, a karbantartás elhanyagolása ellenben legalább ugyanennyi idővel megrovidíti élettartamukat.

A gépek szakszerű javításához megfelelő javítórúhelyek, szerszámok, anyagok, alkatrészek és jó szakemberek szükségesek. A gépállomások egyrészének még nincsenek meg ezek a feltételei.

A párt és a kormány decemberi határozata kimondja, hogy a gépállomásokon fokozni kell az építkezéseket, s megfelelő mennyiségű szerszámgépet, mérőműszert és alkatrészt kell biztosítani. Ugyancsak a határozat szerint: *a gépállomásokat meg kell erősíteni jól képzett szakemberekkel.* A szakemberek átcsoportosítása során eddig már jelentős számú mérnök, technikus és ipari szakmunkás — köztük sok egészen kiváló is — ment a gépállomásokra dolgozni. A gépállomásoknak nagyképzettségű szakemberekkel történő megerősítése továbbra is igen fontos feladat, mert a következő években a gépállomások traktorállománya körülbelül megkétszereződik, s a megnövekedett követelmények kielégítése jó szakemberek nélkül el sem képzelhető.

A gépi munkák megjavítását szolgálja a traktoros-képzés korábbi rendszerének megváltoztatása. Most már az MTH-iskolákon az ipari tanulókhöz hasonlóan traktoros-gépészeket is képezünk. Ezek az iskolák már megnyíltak, s egyelőre 2000 hallgatójuk van. Az itt végzett tanulók nagyobb szakképzettséget szereznek, s így eredményesebben vesznek majd részt a gépállomások munkájában. Természetesen nem hanyagoljuk el az idősebb traktorosok képzését sem, s hathónapos tanfolyamokon tanítjuk meg őket a traktorok, a kombájnok szakszerű kezelésére. De még ez sem elegendő, mert a legutóbbi években is igen sok traktorost képeztünk ki, csak hogy a kiképzésnek a nagyarányú munkaerővándorlás miatt kevés eredménye lett. Most tehát nagyon fontos, hogy biztosítsuk a traktorosok vándorlásának megszűnését.

Fontos, hogy a gépállomásokon emeljük a *vezetés* színvonalát. A decemberi határozat megszabja, hogy 1956-tól gépállomási igazgatónak, főagronómusnak, főmérnöknek csak felsőbbfokú képzettségű agronómusok, illetve mérnökök nevezhetők ki. A múlt év végéig az volt a gyakorlat, hogy az illetékes szervek az egyetemet, főiskolát végzett műszaki kádereket nem közvetlenül a termelésbe küldték, hanem az íróasztal mellé ültették. A nagy műszaki kultúrájú káderek most közvetlenül a termelésbe kerülnek. Ezt a még elég vontatottan haladó folyamatot okvetlenül gyorsítanunk kell.

A párt- és Kormányhatározat lehetővé teszi, hogy a most vezető beosztásban lévő, de nem megfelelő szakképzettségű dolgozók megszerezzék a vezetéshez szükséges műszaki ismereteket. Ezt a célt szolgálja az egyetemi és a technikumi levelezőoktatás.

A szakemberek átcsoportosítása még most is sok értetlenségbe ütközik. Az ipar vezetői sokszor nem szívesen adják át a mezőgazdaságnak a nagyképzettségű műszaki kádereket. De egyes gépállomásokon is idegenkedve fogadják az iparból átjött szakembereket. Ez a bánásmód már több jó szakember kedvét szegte, s távoltartja őket a gépállomási munkától.

A decemberi határozat sokat jelent a gépállomások jobb munkáját gátló nehézségek leküzdése szempontjából. De egyúttal nagyon *élesen felvetődik a gépállomások felelőssége* is a munkájukban tapasztalható súlyos hibákkal kapcsolatban. Igaz, vannak már jól működő gépállomások, de sok gépállomás még rosszul dolgozik, keveset törődik a hozzá tartozó termelészövetkezetekkel, nem teljesíti a megszabott termelési feladatokat, nem fordít gondot a gazdálkodásra, s ami a legsúlyosabb hiba: munkájának minősége még most sem kielégítő.

Mi volt a helyzet tavaly?

Jóllehet a gépállomások országos viszonylatban túlteljesítették tervüket, mégis a gépállomásoknak csak 65 százaléka, a traktoros brigádoknak csupán 48 százaléka, a traktorosoknak pedig csak 33 százaléka teljesítette évi tervfeladatát. A gépállomások 1954 első felében az összes tervezett traktor- és motormunkáknak csak 85,5 százalékát végezték el. A gépállomások a szerződésben vállalt kapálásnak csak 73 százalékát végezték el. Rosszul alakult a helyzet a kombájnokat illetően is. Az idén egy kombájn a tavalyi 177,5 kat. holddal szemben átlagosan 103 kat. hold területéről takarította be a gabonát. A gépállomások tehát még nem adnak megfelelő segítséget a termelészövetkezeteknek a sok kézi munkát igénylő munkafolyamatok elvégzésében.

A *kellő időben elvégzett és jó minőségű gépi munka* a terméshozamok állandó növelésének elengedhetetlen feltétele. A legtöbb gépállomáson mégsem érvényesítik az agrotechnika követelményeit: elhúzzák a munkát, rosszul művelik a földeket, nem jól végzik a vetést. Sokhelyütt a legnagyobb mezőgazdasági munkák idején rosszul használják ki a gépeket, sok a műszaki hiba miatti gépállás. A gépek kihasználásának alakulásában nagy része van a Gépállomások Főigazgatósága nem kielégítő munkájának is. A megyei gépállomási igazgatóságok pedig nem tudnak teljesen érvényt szerezni a kiadott műszaki és szervezési utasításoknak. Sok gépállomás-igazgató munkáját szűklátókörűség, öncélúság jellemzi. Még elég általános, hogy egyes gépállomási vezetők csak a normálholdak szerinti tervteljesítésre törekszenek. Az agronómia követelményeit, vagyis a termésátlagok növelését pedig a tervteljesítés mutatószámainak rendelik alá. Egyes igazgatók ezért túriks el, hogy, a traktorosok mélyszántás helyett sekélyszántást végezzenek, ezért nézik

el a vakbarázdákat, a rosszul végzett vetést és a nagy betakarítási veszteségeket. Ez természetesen jogos elégedetlenséget kelt a termelőszövetkezeti tagokban és az egyénileg dolgozó parasztokban.

A gépállomások gazdálkodása sem hibátlan, sok a lazaság, a pazarlás, s nagy a traktor- és a motormunkák önköltsége. A megyei gépállomási igazgatóságok és a gépállomás-igazgatók többsége még nem értette meg az önköltségcsökkentés jelentőségét, s így nem is vizsgálja mélyrehatóan az önköltség alakulását, elmulasztja azoknak a lehetőségeknek a kiaknázását, amelyekkel az önköltség csökkenthető volna. Még most is sok gépállomás könnyelműen és más célokra használja fel a tervben megszabott feladatok megoldására engedélyezett összegeket. A megyei igazgatóságok liberálisan kezelik a terv- és a pénzügyi fegyelem megsértését, s nem tanúsítanak kellő erélyességet a takarékos gazdálkodás biztosítása végett. A gazdálkodás hibái sok tekintetben a tervezés és a gazdálkodás túlzott központosításából származnak, mert ez a túlzott központosítás a bürokrácia és a felelőtlenség melegágya, s mert a túlzott központosítás elfojt minden kezdeményezést és csökkenti a felelősséget. Most ezen is változtatnunk kell. Nagyobb önállóságot kell adnunk az igazgatóknak mind a tervezésben, mind a gazdálkodásban.

Tüzetesen meg kell vizsgálnunk, hogy vajjon szükség van-e a két-három traktorosbrigáddal működő kis gépállomásokra? A kis gépállomásokon nagy az önköltség, s elaprózódnak az erők, ezért összevonásuk célszerűnek látszik.

A traktorosok anyagi érdekeltségének biztosítása a termés hozamok fokozásában

A decemberi párt- és kormányhatározat nagyjelentőségű intézkedéseket tartalmaz a gépállomások állandó munkáskollektívájának megteremtésére. A termelőszövetkezeti tag traktorosokat a gépállomás állományába helyeztük. Tavalyig a termelőszövetkezeti tag traktorosok csak az év bizonyos időszakában tartoztak a gépállomás igazgatója alá, s ez gátolta egységes irányításukat. Most ez a helyzet megszűnt, s egyúttal a traktorosok biztosított bérét is felemeltük. A traktorosok ezentúl éppúgy, mint az ipari dolgozók, társadalombiztosításban részesülnek, fizetett szabadságot kapnak.

Az új bérezéssel egyidőben új prémiumrendszert is kidolgoztunk. Ennek az a fő célja, hogy a műszaknorma túlteljesítésén kívül *minőségileg is jobb munkára ösztönözze a traktorosokat.*

A traktorosok anyagi érdekeltségének fokozott érvényesítése jelentős tényező a termelőszövetkezetek termés hozamának emelésében. Az anyagi érdekeltség fokozását szolgálja, hogy a traktorosok teljesített munkaegységeik után a biztosított béren felül *munkaegység-kiegészítést* kapnak a termelőszövetkezettől. Ez az intézkedés érdekeltté teszi a trak-

torost a termelőszövetkezeti munkában, s arra ösztönzi, hogy teljesítse, illetve túlteljesítse műszaknormáját, s minőségileg is jó munkát végezzen, mert ettől függ, hogy a gépállomástól járó biztosított béren felül hogyan alakul jövedelme. Ha ugyanis a traktoros jóminőségben, időben végzi el a gépi munkát, s a termelőszövetkezet is biztosítja a több termés feltételeit, nagy lesz a munkaegység értéke, s a traktoros nagyobb munkaegység-kiegészítést kap, mint abban a termelőszövetkezetben, amelyben egy munkaegységre kevesebbet osztanak. A traktorosoknak a termelőszövetkezettől járó munkaegység-kiegészítésével kapcsolatban mégis felvetődik az a probléma, hogy a szövetkezeti tagok sokalják a gépi munka díját azokban a termelőszövetkezetekben, ahol az egész évi gazdálkodás jól alakul, s ezért a munkaegységre jutó jövedelem nagy. A traktorosoknak járó munkaegység-kiegészítés azonban nem gépi munkadíj. Ezt nem a gépállomás, hanem az a traktoros kapja, aki a termelőszövetkezetnek dolgozott, ott szerzett munkaegységet, s épp olyan tagja a termelőszövetkezetnek, mint a többiek, tehát a termelőszövetkezet jövedelméből is ugyanolyan részesedést kap. A termelőszövetkezetben dolgozó traktorosok bérezését, illetve a termelőszövetkezetben szerzett munkaegység után járó kiegészítést mindenesetre felül kell vizsgálni, s meg kell találnunk a módját, hogy ez a probléma ne zavarja a termelőszövetkezet és a gépállomás egészséges kapcsolatát.

A gépi munkák jelenlegi díja a termelőszövetkezetek és az egyénileg dolgozó parasztok szempontjából jóval kedvezőbb a tavalyinál. Néhány munka — például a tarlóhántás — díjtétele azonban nagy; ezt a termelőszövetkezetek és az egyénileg dolgozó parasztok jogosan kifogásolják. Ez a körülmény nyilvánvalóan csökkenti a gépi munka igénybevételét, tehát az ilyen tételeket felül kell vizsgálni. A gépállomás jövedelmezőségét ugyanis nem csupán szűk, üzemi szempontból kell vizsgálnunk, hanem népgazdasági méretekben is. A gépállomás munkája akkor jövedelmező és hasznos, ha jelentősen hozzájárul a termésátlag növekedéséhez. Ezért a gépi munka végzése elől minden akadályt el kell hárítanunk.

Még csak kezdetén vagyunk a decemberi párt- és kormányhatározat végrehajtásának. A gépállomások fejlesztése és munkájuk állandó javítása a mezőgazdaságban döntő kérdése a szocializmus építésének. Meglévő termelőszövetkezeteink csak a gépállomások segítségével válhatnak példamutató szocialista gazdaságokká. A gépállomásokra nagy feladatok hárulnak az egyénileg dolgozó parasztok irányában is: a gépi segítség révén meg kell nyerniük őket a termelőszövetkezeti gazdálkodásnak.

Gépállomásaink az új szakasz politikája által megjelölt úton haladva állandóan javítják munkájukat, hogy minél jobban megfeleljenek a mezőgazdasági termelés fejlesztésében, a mezőgazdaság szocialista átalakításában betöltött fontos szerepüknek.

Hitelgazdálkodásunk új feladatai

A szocializmusban az áru- és a pénzviszonyok megléte folytán megmaradnak a pénz felhasználásával kapcsolatos fontos gazdasági kategóriák is, például a költségvetés és a hitel.

Mint a kapitalizmus régi kategóriáiból általában, a *hitelből* is főként a *forma*, a külső megjelenés maradt meg; a hitel *tartalma*, funkciói azonban az új, szocialista termelőviszonyok alapján, a szocialista népgazdaság szükségleteinek megfelelően, gyökeresen *megváltoztak*.

A hitelforma és a hitel társadalmi tartalma

A hitelforma — amely a kapitalizmusban azt jelenti, hogy a *pénz vagy az áru tulajdonosa visszatérítés és kamatfizetés ellenében egy másik tulajdonosnak használatra átengedi pénzét vagy áruját* — a szocializmusban merőben más társadalmi viszonyokat fejez ki.

A kapitalista hitel tartalma a kölcsöntőke mozgása, mert tőkésviszonyok közt a munkaeszközök és a munkatárgyak tőkeként, az ideiglenesen szabad eszközök pedig kölcsöntőkeként működnek. A szocializmusban nincs tőke, következésképp kölcsöntőke sincs. A hitel a kapitalizmusban a kapitalista újratermelési folyamatot szolgálja, a szocializmusban ellenben a szocialista újratermelési folyamatot. A kapitalista társadalomban a hitel a tőkecentralizáció hatalmas tényezője, a munkáosztály elnyomorodása fokozódásának, a kisárutermelők elproletarizálásának eszköze, amely kiélezi a kapitalizmus ellentmondásait; a szocializmusban a hitel olyan gazdasági eszköz, amely előmozdítja az egész társadalmi termelés szakadatlan növekedését és tökéletesedését, a dolgozók jólétének fokozódását.

A hitel tartalmát az előbb elmondottak szerint az határozza meg, hogy az adós és a hitelező viszonya milyen termelőviszonyok közepett, milyen tulajdonosok közt és milyen céllal létesült. A szocialista társadalomban az *egyesült szocialista termelők két csoportja* (az állam és a szö-

vetkezet) közt, illetve az állam és a lakosság közt létesülnek szorosan értelmezett hitelviszonyok. Céljuk, hogy a szocialista bővített újratermelés szolgáltatába állítsák a szövetkezetek és a lakosság minden ideiglenesen szabad eszközét, elősegítsék a szövetkezetek szervezeti és gazdasági megszilárdulását, emeljék a dolgozók jólétét (például javítsák lakásvizsgálataikat). A népi demokratikus országokban a hitelviszonyok alanyai közé tartoznak a *kistermelő gazdaságok is*, s ezért itt a hitel egyik célja: a kistermelő gazdaságok bizonyos korlátok közt megvalósítható bővített újratermelésének előmozdítása az egész társadalom szükségleteinek jobb kielégítése végett.

Ebből természetesen egyáltalán nem következik, hogy a szövetkezetek, illetve a kistermelők anyagi támogatásának *egyetlen* formája a hitellezés, bár nyilvánvalóan ez az egyik legcélravezetőbb és legelterjedtebb forma.

Nem állíthatjuk egyértelműen, hogy állami tulajdonból *visszatérítési kötelezettség nélkül* nem szabad anyagi segítségben részesíteni a szövetkezeteket, sőt az átmeneti gazdaság viszonyai közt esetleg az egyéni gazdaságokat is. A mezőgazdaság fellendülése az egész ország érdeke, tehát az állami tulajdon terhére visszatérítés nélkül is lehet, sőt kell támogatni a szövetkezeteket és az egyéni parasztgazdaságokat. Erre már Lenin is utalt szövetkezeti tervében, s hangsúlyozta, hogy a szövetkezeti rendszer csak a munkásosztály pénzügyi támogatásával szilárdulhat meg. A munkásosztály ezt a pénzügyi támogatást *államközvetítéssel* adja meg a szövetkezeteknek. A gyakorlatban mi is nagyarányú ellenszolgáltatás nélküli támogatásban részesítjük a szövetkezeteket, sőt a kisparaszti gazdaságokat is. Az ingyenes állatorvosi szolgálat, valamint a gépállomások olcsó díjszabásából eredő veszteség és a talajjavításért munkaegység szerint kifizetett összegek megtérítése az állami költségvetésből, továbbá a gyümölcsfacsemeték ingyenes juttatása a szövetkezeteknek stb. — mindmegannyi formája ennek a támogatásnak.

Tehát az állam és a szövetkezetek, illetve az állam és a lakosság hitelviszonya közvetlenül a különféle tulajdonformák megmaradására vezethető vissza.

Az állam és a szövetkezetek hitelkapcsolatai

Az állam és a szövetkezetek hitelkapcsolatainak legfontosabb formája a szövetkezeteknek az állóalapok bővítése céljából juttatott hosszú- és középlejáratú beruházási hitel, amely a költségvetést terheli.

A szocialista államnak érdeke a szövetkezetek, főképp a mezőgazdasági termelőszövetkezetek lendületes fejlődése. A szövetkezetek jórészenek sokszor nincsenek meg a beruházásokhoz szükséges pénzeszközei. Ezért beruházási tervük teljesítéséhez hosszúlejáratú hitelek formájá-

ban pénzügyi támogatást kapnak az államtól. Ez a hitel a költségvetésből ered, s oda is kerül vissza. A hitelforma közbeiktatásával ily módon elkerülhető, hogy az egész nép tulajdonában lévő eszközök a lakosság egyes csoportjainak szövetkezeti tulajdonává váljanak.

A szövetkezetek az államtól igen kedvező feltételekkel kapott hosszúlejáratú hitelen kívül rövidlejáratú hitelben is részesülnek, hosszabb-rövidebb ideig felszabaduló pénzeszközeiket pedig az állam — szintén hitel útján — igénybeveszi. A szövetkezetek ugyanis — mint alapszabályuk értelmében — kötelesek bankban tartani pénzüket, s a bankban elhelyezett összegekért a szocialista állam kamatot fizet.

Az állam és a lakosság hitelkapcsolatai

Idetartoznak elsősorban az *államkölcsonök*. Szocialista viszonyok közt az állam az egész társadalom érdekében használja fel, s elsősorban a termelés bővítésére, felhalmozásra fordítja az államkölcsonöket. Az államkölcson a felhalmozás különleges formája; a kölcsönjegyző dolgozók tudatosan, közvetlenül saját fogyasztásuk egy részéről mondanak le, hogy növeljék az *egész társadalom* felhalmozását, elősegítsék saját eszközeikkel a jövőbeli, magasabb életszínvonal elérését, de egyzersmind számítanak rá, hogy közvetve és közvetlenül visszakapják az általuk jegyzett összeget. A Szovjetunióban az állam már több kölcsönt teljesen visszafizetett. 1955 első félévében befejeződik a mi ötéves tervkölcsonünk visszafizetése is, s közben rendszeresen — az előre meghatározott törlesztési tervek alapján — folyik a többi kölcsön részleteinek visszafizetése és a kölcsönkamattal többnyire nyereségek formájában történő kifizetése. Az államkölcsonök törlesztési ideje a Szovjetunióban általában 20 év, mi is erre az időtartamra bocsátottuk ki a IV. és az V. Békekölcsönt.

Az államkölcson vonzóerejét kétségtelenül fokozná, ha kibocsátási ideje rövidebb (12—15 év) volna. Ennek a változtatásnak hamarosan meglenne a gazdasági alapja, hiszen: beruházási politikánk túlfeszítettsége megszűnt, eredményesen harcolunk a beruházási eszközök szétaprózása — s ami ezzel egyértelmű — túlságosan hosszú időre való lekötésük ellen; mindinkább növekszik az általában hamarabb megtérülő könnyű- és élelmiszeripari, valamint kigépesítési beruházások súlya, az új beruházások pedig főképp árualapbővítésre irányulnak. Hogy államunk a rövidebb visszatérítési idő esetén is nagy gazdasági hatásokkal használhassa fel a kölcsönt, helyes volna, ha a törlesztési idő első részében viszonylag kevesebbet, a lejáráthoz közeledve pedig mind többet törlesztenénk.

A *lakosság takarékbetéte* szintén az államnak adott rövidlejáratú hitel. A munkások és az alkalmazottak reálbérének és a dolgozó parasztok reáljövedelmének növekedése és a takarékbetétállomány alakulása közt szoros összefüggés van.

A kormány a takarékbetétképződés előmozdítása végett kiterjedt jogokat és kedvezményeket biztosít a betéteseknek. A takarékbetétállomány, vagyis a betétek és a kivétek tartósan lecsapódó különbözete a szocialista állam hosszúlejáratú eszközforrása. Ez nem mond ellent annak a ténynek, hogy a takarékbetétek rövidlejáratú hitelek; a betét-kivét forgalom egyenlege ugyanis — idényszerű ingadozásoktól (nyári üdülés, nagyobb téli beszerzések stb.) eltekintve — állandó és növekvő pénzlecsapódást mutat.

A takarékbetétállomány növekedése *nem követi automatikusan* a reálbérek és a reáljövedelmek alakulását. Az emberek általában nem folyó pénztartalékukat helyezik el takarékbetétben — bár ennek is van egy betéttípusa: az átutalási betétkönyv —, hanem nagyobb kiadásokra: például téli tüzelőbeszerzésre, tartós fogyasztási cikkek vásárlására tartalékolnak megfelelő összeget. Ezért a betétállomány alakulása, a betétek átlagos lekötési ideje függ a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátás minőségétől, a tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet megoszlásától (télikabátra más összeget és más időtartam alatt kell összegyűjteni, mint villamos hűtőszekrényre, mezőgazdasági kisépre vagy motorkerékpárra). A Szovjetunióban, ahol általában megfelelő a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátás, a tartós fogyasztási cikkek termelésének és értékesítésének tervezése végett szinte „piackutatási” eszközül használják fel e cikkek (például autó) vásárlásához szükséges összegek összegyűjtésére irányuló célbetéteket. Hazánkban a vásárlóerő növekedésével párhuzamosan megfigyelhető a tartós fogyasztási cikkek, a mezőgazdasági kisépek iránti kereslet lendületes és egészséges növekedése. Szabad gépipari kapacitásunk megfelelő kihasználásával fokozatosan kielégíthetnők ezeket az igényeket. Amint meg tudjuk javítani a lakosság ilyen cikkekkel való ellátását, rátérhetünk a célbetétek rendszerének kiépítésére.

A takarékbetétállomány növekedésének van egy szubjektív tényezője is: az embereket meg kell győzni róla, hogy megtakarításaikat érdemes takaréokban tartaniuk. A meggyőzés gazdasági alapja a megfelelő *kamat-*, illetve *nyereménypolitika*, szervezési alapja pedig a betéttípusok rugalmas kialakítása, a takarékpénztári szolgáltatások (átutalások stb.) jó lebonyolítása, a takarékpénztári hálózat megfelelő telepítése, a nyitvatartási idő helyes megállapítása. Takarékpénztári propagandánk csak akkor lehet eredményes, ha az említett intézkedések megvalósulnak.

A lakosságnak adott kölcsönök. — Az állam a dolgozóknak nagyobb kiadásaira, például lakóházépítésre, hosszúlejáratú hiteleket ad. Ez ma hazánkban a lakáshiány miatt különösen nagyjelentőségű. A kormány nagy összegekkel (a korábbi hitelek többszörösével) növelte a lakásépítésre folyósított hiteleket, s új hitelformákat is létesített. 1954-re kö-

rülbelül 200 millió forintot irányzunk elő erre a célra. A dolgozók a hitelt igen előnyös feltételekkel, alacsony (3 százalékos) kamatra és hosszú időre (25 évre) kapják.

A dolgozóknak adott kölcsönökhöz tartoznak *a kisárutermelőknek folyósított termelési hitelek is*. Ezek célja a kisparaszti gazdaságok támogatása és a kisiparosok megfelelő munkafeltételeinek megteremtése. A lakosságnak nyújtott hitelekkel kapcsolatban igen fontos a kellő hitel-elbírálás és a rendeltetésszerű felhasználás ellenőrzése, mert csak így gátolhatjuk meg, hogy ezek az összegek spekulációs árufelhalmozásra szolgáljanak.

Hitelkapcsolatok az állami szektorban

Nemcsak az állam és a szövetkezetek, illetve a lakosság, tehát különféle tulajdonosok közt létesülnek hitelkapcsolatok, hanem az állami tulajdon keretében is, az állam és önálló gazdasági elszámolás alapján működő vállalatai közt. Ezek voltaképp *az állami vállalatok hitelkapcsolatai*, mert a vállalatok egymás ideiglenesen szabad eszközeit veszik kölcsön a bank közvetítésével, közvetlen bankhitel formájában. Ezekből a hitelek közül adódik az egyéni hitelállomány nagy többsége, s jelentőségük az újratermelésben is összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint az előbb említett hitelfajtáké. Azért tárgyaljuk ezt a hitelt mégis a második helyen, mert ez esetben a hitelforma *nem a klasszikus értelmezés szerinti hiteltartalmat* (különféle tulajdonosok viszonyát) foglalja magában, hanem teljesen új tartalmat fed.

A hitel szervezési eszköz az állami tulajdon keretében. Egy tulajdon körében a hitelezésből nem következik az eszközök használójának és tulajdonosának elválása, mert hiszen értelmetlenség azt mondani, hogy az állam átengedi használatra önmagának ideiglenesen szabad eszközeit. Ebben az esetben a „hitelező” és az „adós”, az eszközök tulajdonosa és felhasználója egy és ugyanaz. Ez a hitelfajta szükségszerűen következik az önálló elszámolásból, vagyis abból, hogy az állami vállalatoknak „saját” (bár nem tulajdonukat alkotó) forgóeszközeik vannak, s ezek az eszközök ideiglenesen felszabadulnak, illetve időszakonként elégtelenek a vállalati tevékenység elvégzéséhez. Az ezzel kapcsolatos eszköz-átcsoportosítás legalkalmasabb módja a hitel, amely lejáratos volta, anyagi fedezete vizsgálatának kötelezettsége, továbbá a velejáró kamatterhek folytán nagy ösztönzési és ellenőrzési lehetőségeket teremt a hitelnyújtó banknak, s biztosítja, hogy a bank a vélt vállalati „érdekekkel” és szemlélettel szemben az állami érdekeket és szemléletet érvényesítse.

A hitelt mint szervezési eszközt, bár közvetve, de vissza kell vezetnünk *a kétféle szocialista tulajdon meglétével kapcsolatos körülményekre*.

A szocialista tulajdon két formája teszi szükségessé az árutermelést, az árutermelés talaján pedig érvényesül az értéktörvény, amely hat a termelésre; ezt a hatást a termelés irányításában mérlegelni kell. Ebből következik, hogy az egységes állami tulajdon körében operatív önállósággal, bizonyos korlátolt és vagyoni jogi önállósággal bíró egységek termelnek. *Ez egységek ideiglenesen szabad forgóeszközeinek az állami tulajdon körében való átcsoportosítására szolgáló, az önálló elszámolás elveivel összhangban lévő rugalmas szervezési módszer: a visszatérítés ellenében történő elvonás és juttatás. A hitelezés jelentőségét megszabja, hogy az állam — központi bankjának hitelei révén — napról napra ellenőrizheti a vállalatok termelését és forgalmát. A kamatfizetési kötelezettségnek pedig ösztönző, büntető és jelző funkciója van.*

Miért mutatkozik a termelésben és a forgalomban ideiglenesen eszközfölség, illetve eszközhiány?

Az ideiglenes eszközfölség és eszközhiány döntően (bár nem kizárólag) *idényszerű okokra*, mégpedig *elsősorban a mezőgazdasági termelés idényszerű változásaira* vezethető vissza. De a nem idényszerű gazdasági ágak készleteinek nagysága szintén változik, még akkor is, ha termelésük teljesen egyenletes.

Az idényszerű gazdasági ágak termelésében lekötött anyagi alapok méreteinek változásai hatnak a népgazdaság forgóeszközeinek megoszlására. A szocialista tervgazdaság jellemzője, hogy valamennyi eszköz (a tartalékok kivételével) állandóan le van kötve a társadalmi termelésben. Az állam a társadalmi újratermelésben való tervszerű eszközkörforgásának megfelelően újra elosztja az eszközöket. Miközben egyes idényszerű termelési ágak anyagi eszközei csökkennek, addig más ágak eszközei növekednek.

Például az állami gazdaságok, a gépállomások és a mezőgazdasági szövetkezetek termelésében közvetlenül lekötött anyagi alapok az év első felében *nőnek*. Ugyanebben az időszakban a begyűjtő szervek, a feldolgozóipar és a kereskedelem készletei *csökkennek*.

Az év második felében a termelés értékesítése után az állami gazdaságok, a gépállomások és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek termelési alapjai *csökkennek*, de a begyűjtő szervezeteknél, a feldolgozóiparban és a kereskedelmi szervezetekben a következő termésig nagy idényszerű mezőgazdasági eredetű *készletek halmozódnak fel*.

A termelési idényben, amikor az anyagi készletek felhalmozódnak, az idényüzemek állandóan előlegeznek pénzt, amely hosszabb ideig — például a mezőgazdaságban több hónapig, az új termésig — nem térül meg. Miután megtörtént a termékek értékesítése, s az idénykiadások pénzben megtérültek, ennek ellenkezője történik: az üzemek pénzkészlete nagyon megnő, anyagkészletük ellenben jelentősen csökken. De ezek a pénzeszközök a legközelebbi időszakban csak igen kevésbé használhatók fel termelési célokra. A forgóeszközök zömének szabad pénz-

menyiségként való felhasználására csak a termelés következő idény-ciklusában kerülhet sor.

A forgóeszköz-körforgás sajátosságai folytán az idényszerű üzemekben a készletek lepadása után nagy mennyiségű szabad, rögtön fel nem használható forgóeszköz gyűlik pénzformában össze. Ezért az anyagi alapok újrafelosztásával egyidőben a vállalatok közt a hitel útján újra el kell osztani a pénzformában lévő forgóeszközöket is.

A hitelnek *a nem idényjellegű gazdasági ágakban is* fontos szerepe van, termelési megokoltsága itt azonban sokkal kisebb, mint az idényszerű ágakban, bár ideiglenesen a gépgyártó stb. vállalatokban is felhasználhatnak — igen rövid időre és igen korlátolt mértékben — eszközök, és egyszersmind ideiglenesen eszközszükséglet is keletkezik, minthogy *a termelés egyenletessége nem egyértelmű a készletek változatlanságával*. A bank hitelevenőrzése az önálló elszámolás megszilárdításának, az egész vállalati tevékenység javításának fontos eszköze. A Szovjetunióban ezért még a legegyszerűsebben termelő vállalatok is kötelesek állandó forgóeszközszükségletük egy részét hitelből fedezni. (Egyébként a hitel csak a *nem-állandó* eszközszükséglet fedezésének forrása.) Ezt a módszert *forgalom szerinti hitelevenítésnek* nevezik. Megfelelő feltételek kialakulása, elsősorban az ütemes termelés megvalósulása esetén mi is meghonosíthatjuk az iparban, különösen a könnyű- és az élelmiszeriparban ezt a módszert, mert ez ösztönzi a késztermékgyártás meggyorsítását, s csökkenti a vállalatok fizetési zavarait, amelyekről a későbbiekben még beszélünk.

A rövidlejáratú hitel mint az önálló elszámolás alapján működő vállalatok forgóeszközképzésének módszere

Az állam a vállalatokat ellátja a tervfeladatuk teljesítéséhez szükséges eszközökkel. Az állam *saját* (juttatott) *eszközként* adja át a vállalatoknak azokat az eszközöket, amelyek *huzamosabb* ideig kellenek a vállalati tervek teljesítéséhez (beruházási alap és forgóalap).

Bizonyos esetekben a vállalatoknak csak *átmenetileg* kellenek eszközök meghatározott célokra. Nyilvánvalóan nem is volna gazdaságos, ha a vállalatok az ilyen eszközökkel *állandóan vagy a kelleténél tovább* rendelkezhetnének. Az állami bankszervezet a megfelelő időszakra *kölcsönadja* a vállalatoknak a szükséges eszközöket, s mihelyt nincs rájuk többé szükség, *visszavonja* őket.

A bankszervezet azért elégítheti ki az átmeneti eszközszükségletet, mert a bankokban (és végső fokon a Nemzeti Bankban) vezetett számlákon lecsapódnak az államigazgatási és a gazdasági szervek átmenetileg felhasználatlan pénzeszközei, továbbá a lakosság takarékpénztárban elhelyezett megtakarításai. A népgazdaság rövidlejáratú hitelevenítésének

központja, a rövidlejáratú hitel egyetlen folyósítója ugyanis a Szovjetunióban az *Allami Bank*, nálunk pedig a *Nemzeti Bank*.

A hitelmonopólium azt jelenti, hogy az egész rövidlejáratú hitellátás a központi bankban összpontosul; ez lehetővé teszi egyrészt a felszabaduló eszközök leghatékonyabb összegyűjtését és kihelyezését, másrészt ezúton a vállalatok gazdálkodásának ellenőrzését. Tehát a szocializmusban nincs *kereskedelmi hitel*, az egyes vállalatok nem hitelezhetnek egymásnak.

Az átmeneti eszközszükséglet kielégítésének további forrása a forgalom szükségleteinek kielégítésére szolgáló bankjegymennyiség kibocsátása, az úgynevezett *emisszió*.

Mi a gazdasági háttere a pénzeszközök bankszámlákon való lecsapódásának és az emisszióknak?

A pénzeszközök lecsapódása átmeneti jelenség, s azt jelzi, hogy a vállalatok értékesítették késztermékeiket, de szállítóiktól még nem vásároltak újabb termelési készleteket, tehát a szállító vállalatok készleteket tárolnak. Helytelen volna ezeket a készleteket mindaddig kihasználatlanul hevertetni, amíg a szabad pénzeszközökhöz jutó vállalatok megvásárolhatják őket. Az üzemek ugyanis folyamatosan termelnek, s amikor a bankban számlaköveteléssel bíró vállalatok vásárolni akarnak, ismét lesz majd eladható készletük. A költségvetés szabad pénzeszközei mögött szintén készletek vannak. A költségvetésbe befolyó forgalmiadó, nyereséghányad stb. ugyanis a termelt készletek egy részét úgyszólván zárolja, mert az a pénzösszeg, amellyel e készletek megvásárolhatók a vállalatoktól, az állam központi gyűjtőmedencéjébe, a költségvetésbe kerül. De a költségvetés e termékeket nem használja fel nyomban, s ezért a felhasználás időpontjáig — ameddig a vállalatok új készleteket termelnek — e készleteket másutt be lehet kapcsolni a gazdasági élet vérkeringésébe (például az építőanyagot fel lehet használni családi házak építésére). A lakosságnál lévő pénzmennyiség azt jelzi, hogy a lakosság ezt az összeget nem költötte el áruvásárlásra, tehát fedezésére vannak árukészletek. Tehát az emisszió csak annyira bővíthető, amennyire a lakosság által keresett cikkek készleteinek terjedelme lehetőséget ad rá.

A hitel forrásául szolgáló pénz tehát anyagi készleteket képvisel, s ezért ezeknek *a készleteknek az értéke a hitelezés mértékét is meghatározza*. Ha a hitelek összege ennél az értéknél nagyobb, akkor megbomlik a pénz- és a termék- (áru-) készletek egyensúlya.

Az ideiglenes eszközhiány és az ideiglenes eszközfölösleg használati értékben tekintett egyensúlya azon alapszik, hogy a különféle iparágak igen sok azonos munkatárgyat (szenet, hengereltanyagot stb.) használnak fel. Az összhangot a hitelbírálathoz a hitelfedezet vizsgálatával kell megteremteni. Így megakadályozhatjuk, hogy egyes vállalatok, más vállalatoknak nehézségeket okozva, fölöslegesen nagy készleteket tárolja-

nak vagy éppenséggel olyan fogyasztási cikkeket tartsanak raktárunkban, amelyekre nincs szükség, s amelyeket a lakosság nélkülöz. Mi ezt a vizsgálatot a hitelezés során sokáig nem érvényesítettük rendszeresen, s ilyen készletek lekötésére is adtunk pénzt a vállalatoknak. Ezért szükségessé vált e készletek megszüntetése, a továbbiak során pedig már a hitelezéskor gátat kell vetni az efféle törekvéseknek.

A forgóalap és a hitel együttes összege 1953-ban az ipari termelés 11,8 százalékos emelkedésével szemben csak 2,6 százalékkal növekedett. A Magyar Nemzeti Banknak nagy érdemei vannak ebben a viszonylagos forgóeszközcsökkentésben. De a forgóeszközcsökkentés területén, bizonyos vállalatok esetében nagy óvatosság és a helyi körülmények gondos mérlegelése szükséges. Például olyan erőműben, amelynek sok különféle típusú gépe van, a tartalékalkatrészkészlet nagy csökkentése súlyos zavarokra, áramszolgáltatási szünetre és ennek következtében termelés kiesésre vezethet. Ügyeljünk tehát, hogy ne a termelés biztonságának rovására elégítsük ki a forgóeszközcsökkentés követelményét.

A bankszervezet a hitelnyújtás útján *szüntelenül átcsoportosítja* a népgazdaság eszközeinek egy részét. Az eszközök újraelosztása biztosítja, hogy a tervfeladatok ellátásához átmenetileg szükséges eszközök idejében eljussanak a vállalatokhoz, s egyszersmind lehetővé teszi, hogy a népgazdaság eszközei folyamatosan bekerüljenek a termelésbe, ne heverjenek felhasználatlanul.

A helyes hitelellátás, a takarékos hitelgazdálkodás és a hitelek *kellő* idejű visszafizetése növeli a népgazdaság eszközeinek forgási sebességét. A forgási sebesség növelése pedig lehetővé teszi, hogy a népgazdasági tervet kevesebb eszköz lekötésével teljesítsük, vagy pedig változatlan mennyiségű eszköz lekötésével túlteljesítsük.

A hitelezés három alapelve

Az előbbieken kifejtettek határozzák meg a *hitelezés három legfontosabb* szempontját, amelyet a hitelnyújtás alkalmával, valamint a hitelezés tartama alatt állandóan vizsgálni és érvényesíteni kell. E szempontok a következők:

- a) Megvan-e a hitel fedezete?
- b) Mi a hitel célja, s valóban ennek megvalósítására használják-e fel a hitelt?
- c) Mikor jár le a hitel?

A hitelezés három alapelve: a fedezeti elv, a céljelleg és a lejárat elv — *elválaszthatatlanul összefügg*. A három alapelv egyidejű érvényesülése szükséges hozzá, hogy a hitelnyújtás betölthesse szerepét a szocializmus építésében.

A *fedezeti elv* érvényesítésével a hitelvolumen és a készletállomány összhangját biztosítjuk. Ezzel akadályozzuk meg, hogy a hitellel veszteséget vagy eredményromlást finanszírozzunk. Ennek híján egyes vállalatok felélhetnék saját forgóeszközeiket, elpazarolhatnák a rájuk bízott állami vagyont, anélkül, hogy ezt időben észrevennénk. Ezért hitel csak meghatározott anyagi értékek fedezetére adható, s nem fogadható el fedezetül olyan eszköz, amelynek forrása már biztosított, például a vállalat saját forgóeszköze.

A *hitelcél vizsgálatának elve* szerint csak a vállalati tervfeladatok céljaira és csak e feladatok megoldásának arányában nyújtható hitel.

Tehát a banknak a hitelbírálathoz vizsgálnia kell a vállalat tervteljesítését. Nem engedélyezhető például az az anyaghitel, amely szerepel ugyan a vállalat hiteltervében, de a vállalat még nem szerezte be, vagy nem is fogja beszerezni azt az anyagot, amelynek beszerzésére hitellel tervezve volt.

A hitel céljellegéből következik, hogy a hitelnyújtás csak a Minisztertanács által jóváhagyott *hitelterv* keretében történhetik.

A *hitelek lejáratának elve* szerint csak meghatározott időre, s csak visszafizetési kötelezettséggel lehet hitelt nyújtani.

A lejárat elv szigorú alkalmazását megokolja, hogy a túlzottan hosszú ideig lekötött hitelek gátolják a forgóeszközök helyes újraelosztását.

A hitel lejáratát úgy kell megállapítani, hogy a lejárat reális és feszítőerejű legyen, ösztönözze a vállalatokat a forgóeszközök forgási sebességének növelésére. A lejáratot meghosszabbítani nem lehet. Ha lejáratkor a hitel célja nem valósult meg, és erről a vállalat nem tehet, akkor a visszafizetés teljesítésére *új hitelt* igényelhet. Az ilyen hiteleket a bank fokozott gonddal bírálja el. A hitel lejáratát a hitel visszafizetésének végső időpontja. Az adós vállalat azonban *lejárat előtt is köteles visszafizetni*, illetve törleszteni hitelét, ha a hitel célja a lejárat előtt megvalósult.

A lejáratkor való visszafizetés elmaradásának két oka lehet: a vállalat vagy azért nem tudja teljesíteni hitelvisszafizetési kötelezettségét, mert a kitűzött cél még nem valósult meg (például a meghitelezett anyag még nem került be termelésébe, a meghitelezett készáru még nem szállította el), vagy azért, mert a kitűzött cél megvalósult ugyan, a vállalat azonban valamilyen oknál fogva a felszabadult pénzeszközöket másra használta fel. Akár az egyik, akár a másik eset miatt nem teljesítette visszafizetési kötelezettségét, a hitelt a lejárat napján minden körülmények közt esedékessé kell tenni, s a *lejárt hitelszámlára* kell átvezetni. (Ez az intézkedés azért érinti érzékenyen a vállalatot, mert a lejárt hitel kamata nagyobb, mint a tervszerinti hitelé, s így rontja a vállalat eredményét.) Tehát a *hitelezés elveinek következetes érvényesítése egyértelmű a termelési, az áruforgalmi és a felhalmozási tervek teljesítésének forintellenőrzésével.*

A fedezeti elv a szocialista hitelezés sarkalatos alapelve. Ha ez az elv nem érvényesül, akkor valójában a célhitelezés elve is elmosódik, hiszen a hitel rendeltetésszerű felhasználásának éppen az a legfontosabb biztosítója, hogy megfelelő készlethez, fedezethez kötjük a hitelt. A fedezeti elv érvényesülése híján a hitelek tervszerűsége és lejáratát sem ellenőrizhető eléggé.

Egyesek szerint 1952-ben még nem voltak meg a szocialista hitelezési elvek következetes alkalmazásának, különösen pedig a fedezeti elv szigorú alkalmazásának a feltételei. Szerintük a fedezeti elv csak akkor érvényesíthető teljesen, ha a vállalatok döntő többsége rendszeresen teljesíti önköltségi tervét, s az önköltségi terv nemteljesítése csupán kivételes jelenség. Ameddig az önköltségi terv nemteljesítése egyes iparágakban gyakori jelenség, addig a fedezeti elv következetes alkalmazásának nincs meg a kellő feltétele — hangoztatják ennek az álláspontnak a védelmezői. Ebben az esetben ugyanis a vállalatok egymásnak nyújtott kényszerhitele váltja fel a bank által nyújtott kényszerhitelt, felborul a hitelmonopólium, s ez mindenképp sokkal rosszabb megoldás, mint a bank kényszerhitele. Ez esetben ugyanis a vállalatok spontán módon újraelosztják egymásközt forgóeszközeiket, másrészt az egyik vállalat fizetési zavara továbbterjed más vállalatokra is, és így a jól dolgozó vállalatok más vállalatok hibájából szintén fizetési zavarba kerülhetnek. Ez pedig súlyosan sérti az önálló elszámolás elveit, mert elmosódnak a jól és a rosszul dolgozó vállalatok közt lévő különbségek. Ez a megoldás a jól dolgozó vállalatoknak is pénzügyi nehézségeket okoz — folytatódik az említett pénzügyi szakemberek gondolatmenete —, s mivel ezek a vállalatok más vállalatok hibájából amúgyis nehézségekkel küzdenek, nem törődnek vele, hogy megjavítsák pénzügyi helyzetüket, hiszen így sem kerülhetik el az úgynevezett *sorbanállás*,* az időleges fizetésképtelenség okozta zavarokat.

Ezek a nézetek helytelenek. A hitelrendszer nem lehet passzív szemlélője a gazdasági folyamatoknak, hanem aktívan elő kell hogy segítse az önköltségcsökkenést, a veszteségek és az eredményromlás megszűnését. A fedezeti elv következetes alkalmazása éppen erre irányult, s hogy nem volt sikertelen, azt az bizonyítja, hogy 1954 júniusában már az egész hitelállománynak sokkal kisebb hányada volt a sorbanállás, mint a kényszerhitel és a kincstári térítés-megelőlegezési hitel.

A hiba oka nem a fedezeti elv alkalmazása, hanem az, hogy nem vettük át a Szovjetunió gyakorlatából azokat a módszereket, amelyek kiegészítik a fedezeti elv alkalmazását, s megakadályozzák az egyes vállalatok fizetési zavarainak továbbgyűrűzését. A Szovjetunióban először is az önköltségi tervüket nem teljesítő vállalatok száma csekély, s

* A sorbanállás a vállalatok kiegyenlítetlen tartozásának közhasználatú elnevezése, amelynek az az eredete, hogy a nem-fizető vállalatokkal szemben támasztott követeléseket meghatározott sorrendben elégítik ki.

így a fedezeti elv szigorú érvényesítésével történő hitelezés csak szűk-körű sorbanállásra vezethet; továbbá a szovjet elszámolási rendszer is gátat emelt a sorbanállások széleskörű elterjedése elé.

Mi átvettük a rosszulfizető vállalatokkal szemben érvényesíthető *akkreditív rendszert*, amelynek értelmében a pontatlanul fizető vállalatoknak előre letétbe kell helyezniük a megrendelt termékek ellenértékét. De az akkreditív csak akkor hatásos, ha a többi vállalat nem szállít árut a megnyitására képtelen és akkreditív-hitelt nem kapó vállalatnak. A szállítások megtagadása pedig többek közt megakadályozhatná, hogy a gépiparban tovább folytatódjék a fölösleges készletek felhalmozása. Az is helytelen, hogy nem minden rosszulfizető vállalatnál szemben érvényesítjük az akkreditív-kényszert, csak azért, hogy ne szélesítsük ki az akkreditíves vállalatok amúgyis széles körét. Ez az egyenlőtlen elbánás zavarja a pénzügyi fegyelmet. Végül, az akkreditívre való kötelezés, amely a Szovjetunióban megbélyegző intézkedés, nálunk éppen széles köre miatt nem ilyen jellegű, sőt a vállalatok könnyebben juthatnak akkreditív hitelhez, mint normális készlet-hitelhez.

A tárcák a pénzügyminisztériummal nettó módon számolják el vállalataik nyereségbefizetéseit, s így megtehetik, hogy egyes vállalatok realizálatlan nyereségbefizetését a vállalatok szabad forgóeszközeiből és többletnyereségéből fedezzék, az érintett vállalatokkal pedig *intézkedési tervet* dolgoztassanak ki az elmaradt nyereség előteremtésére. Hogy mennyire ez a helyes módszer, azt mutatja a MÁVAG példája is, amely háromhónapi kemény munka árán intézkedési terve teljesítése révén elmaradt üzemből élenjáróvá lett.

A minisztériumok azonban ehelyett inkább a könnyebb utat választják, s az úgynevezett *aktív sorbanállások** meghitelezését vagy a költségvetési nyereségbefizetési előlegrendszer megszüntetését kívánják. Az aktív sorbanállás meghitelezése azonban a rosszul dolgozó, saját hibájukból fizetési zavarba kerülő vállalatoknak kedvez. Ha például a kohászati készletező vállalat aktív sorbanállását meghiteleznénk, akkor a vállalat zavartalanul szállíthatna azoknak a kohóknak, amelyek nem fizetnek neki, mert forgóeszközeik egyrészét folyamatosan felérték. A nyereségbefizetési előleg megszüntetése és a valóságos nyereség alapján történő elszámolás pedig szentesítené és megkönnyítené az eredményromlást, mivel ez a vállalatokat most már fizetési zavar formájában sem érintené.

Vitathatatlan, hogy az aktív sorbanállás csorbítja a vállalatok önálló elszámolását, de a megszüntetés módja nem a hitelrendszer lazítása, hanem a minisztériumok és az igazgatóságok gazdálkodási tevékenységének megjavítása és megfelelő szankciók (szállításmegtagadás stb.) alkalmazása a nemfizető vállalatokkal szemben, továbbá a fize-

* Aktív sorbanállásról akkor beszélünk, ha a jól dolgozó vállalat azért kerül fizetési zavarba, mert vevői nem fizetnek neki.

tési zavarok továbbgyűrűzését gátló hitelfajta (forgalom szerinti hitelezés) és elszámolási formák (követelések beszámítása, kölcsönös elszámolási körök kialakítása) meghonosítása.

Hitelrendszerünk eddig más vonatkozásban is erősen csorbította a vállalatok önálló elszámolását. A hitelrendelet, helyesen, csak kevés hiteltípust szabott meg. De a gyakorlatban tulajdonképpen 37 hiteltípust rendszeresítettünk. Ez azt a törekvést fejezte ki, hogy minél jobban megkössük a vállalatokat, hogy a bank minél több vállalati mutatószámot ismerjen. A hitelevenőrzés feladata nem az apró részletek vizsgálata és a vállalatok túlzott megkötése, hanem a legfontosabb mutatók elemzése, az önköltség helyes alakulását veszélyeztető hibák megelőzése. Most körülbelül 12 hiteltípust szüntettünk meg és olvasztottunk be a meglévő hiteltípusokba. Ennek szükségképpen kedvező hatása lesz egész hitelgazdálkodásunkra.

Az elmondottakhoz hasonlóan csorbítja az önálló elszámolás érvényesülését, hogy a vállalatok tartós passzíváját nagyobb eszközforrásnak tekintjük, mint amekkora valójában.

Mi a tartós passzíva *átlagát* tekintjük vállalati saját forrásnak, pedig bizonyos időpontokban a vállalat tartós passzívája jóval kisebb az átlagosnál, s ez, különösen a munkaigényes ágakban, érezhető eszközhiányt okoz. A forgóalapszámításban minden tekintetben érvényesítjük a szovjet módszereket, a tartós passzívák mérlegelésekor azonban ezekről teljesen megokolatlanul eltérünk, s nem a tartós passzíva *minimumát*, hanem átlagát tekintjük eszközforrásnak.

Hitelpolitikánk soronlévő feladatai

E hibákat márcsak azért is sürgősen meg kell szüntetnünk, mert az új kormányprogram végrehajtásában nagy feladatok hárulnak a hitelrendszerre. Az iparban a rövidlejáratú beruházási hitelek folyósításával mindenképpen támogatni kell az árualap növelésére irányuló törekvéseket, s hitelmegvonással a fölösleges készletek csökkentésére kell készíteni a vállalatokat, elsősorban a gépipari vállalatokat. A kohó- és a gépipar hitelei az átállítással kapcsolatban megnövekedtek, elsősorban a profilváltozások, a gyakori tervmódosítás és a lökészerű anyagellátás miatt. A bank felhívta a figyelmet e fogyatékok megszüntetésének szükségességére, valamint arra, hogy az exportot és az importot időben sokkal jobban össze kell hangolni, mert különben elkerülhetetlen a helytelen készletalakulás.

A mezőgazdasági hitelek jelentősége is megnövekedett. Ezzel kapcsolatban külön foglalkoznunk kell az állami gazdaságokkal. Az állami gazdaságok hitelezésében — gazdálkodásuk gyengeségei miatt — még nem érvényesíthetjük következetesen a szocialista hitelezési elveket. A Nemzeti Bank mindazonáltal jó eredményt ért el azokban az állami gazdaságokban, ahová pénzügyi biztost küldött. De az állami gazdaságok vonatkozásában gátolja a pénzügyi ellenőrzést, hogy az egyszámra nem

tükrözi a gazdaság pénzügyi helyzetét, minthogy a finanszírozás döntően hitelszámlákon történik.

A termelőszövetkezeteknek nyújtott hitelek kerete nagyon megnövekedett, s egyszersmind fokozódott a termelőszövetkezetek önállósága is. Ezzel kapcsolatban ellenőrizni kell, hogy a termelőszövetkezetek valóban rendeltetésszerűen használják-e fel a juttatott eszközöket, s küzdeni kell az olyan jelenségek ellen, hogy például a pókaszepetki *Új élet* termelőszövetkezet a hitelből vásárolt sertéseket kiosztotta tagjai közt. A banknak gondosan meg kell vizsgálnia, hogy a termelőszövetkezetek felhasználják-e hitelkeretüket. Az építési hitelkeretek nem teljes felhasználásának egyrészt az az oka, hogy a termelőszövetkezeteknek építőanyag-beszerzési és fuvarozási nehézségeik vannak, másrészt, hogy sok termelőszövetkezetnek nincs saját tagjaiból alakult építőbrigádja. A kisgépek beszerzésére adott hitelek teljes felhasználását akadályozza, hogy a földművesszövetkezetek kisgép-választéka nem megfelelő, s hogy a gépek minősége sok esetben nem kielégítő.

A Nemzeti Bank feladata, hogy a helyi szervekkel együttműködve elősegítse az említett jelenségek megszűnését, illetve, hogy a felsőbb szerveknek javaslatot tegyen a helyi intézkedésekkel ki nem javítható hibák megszüntetésére vonatkozóan.

Államunk az egyénileg dolgozó parasztságnak is jelentős hitelkeretet biztosít. A dolgozó parasztok kellően ki is használják a tartalékföldek megművelésének előmozdítása céljából kapott hiteleket, de a silóépítési hitelek igénybevétele nagyon vontatottan történik. Ennek az a legfontosabb oka, hogy nem folyt megfelelő felvilágosító munka a silóépítési hitelek igénybevételének lehetőségeiről.

A belkereskedelem hitelellátásakor a banknak arra kell törekednie, hogy jelezze az értékesítést zavaró tényezőket (rossz választék, helytelen területi árueelosztás stb.), s javaslatot tegyen a hibák megszüntetésére. A bank például megállapította, hogy az egész vásárlóerőben növekedett a falusi vásárlóerő aránya, az árualap összetételében azonban nem történt megfelelő változás. Ennek tulajdonítható, hogy a földművesszövetkezetek elmaradtak III. negyedévi készletfeltöltési tervük teljesítésében. A vásárlóerő alakulását nyomon kell követnie az árúösszetétel megfelelő alakulásának, mert különben vidéken, megfelelő értéknagyságú árualap esetén is, sok cikkben hiány mutatkozhat.

Hitelszervezetünkre nagy feladatok hárulnak az új szakasz gazdaságpolitikai céljainak megvalósításában. Ezek megoldásához egyrészt az szükséges, hogy a bankapparátus dolgozói még jobban megismerjék az egyes népgazdasági ágak és az egyes termelő egységek sajátos problémáit, a termelőszövetkezetek gazdálkodását stb., másrészt, hogy magasabb színvonalra emeljék közgazdasági elemző munkájukat, s ily módon elősegítsék a párt és a kormány nagy céljának megvalósulását, az élet-színvonal emelkedését.

Kivitelünk gazdaságosságának vizsgálatához*

Népgazdaságunk fejlődésének mostani szakaszában mind sürgetőbbé válik az a követelmény, hogy a külkereskedelemben is érvényesítsük a gazdaságosság elvét, s ennek során megállapítsuk, hogy iparunk és mezőgazdaságunk mely termékeinek exportját, illetve exportra való termelését helyes előmozdítanunk, s melyekét kell korlátoznunk, vagy éppen megszüntetnünk.

A gazdaságos export és általában a gazdaságosabb külkereskedelem kérdésének növekvő jelentősége a legutóbbi hónapokban több közgazdászunkat arra késztette, hogy megvitassa e kérdés elméleti és gyakorlati vonatkozásait. De mindmáig nem tisztázódott kellőképpen a gazdaságosság fogalma: közgazdászaink nem határolják el eléggé a gazdaságosság fogalmát a jövedelmezőség fogalmától. (Jövedelmezőségen mindenütt azt értjük, amit sokan nyereségességnek is neveznek. — J. E.) Sok közgazdászunk elsősorban a *jövedelmezőség fokával* akarja mérni a gazdaságosságot. Mások csak a *devizaráfordítás* és a *devizabevétel* alapján javasolják az export gazdaságosságának vizsgálatát. Sok híve van annak a nézetnek is, hogy az export gazdaságosságát olyan mutató alakulása dönti el, amely együtt fejezi ki a *jövedelmezőségnek* és a *devizahozamnak* eltérő, sőt gyakran egymással ellentétes irányú alakulását. Nem csodálkozhatunk rajta, hogy a gazdaságosság ismeretetőjeleit illetően ilyen ellentmondásokba ütközünk. Az ellentmondást maga a gazdaságosság kategóriája tartalmazza. A hiba csak az, hogy hiányzik az ellentmondás tudatos feltárására és elemzésére való törekvés.

Gazdaságosság és jövedelmezőség

Ha elő akarjuk mozdítani a gazdaságosság kérdésének mélyre ható elemzését, elsősorban azt kell tisztáznunk, mit értünk gazdaságosságon: mi az *összefüggés a gazdaságosság és a jövedelmezőség közt*. A jövedelmezőség (és a „negatív jövedelmezőség“, azaz a veszteségesség) mint valamely folyamat sajátossága, egyetlen mutatószám segítségével megállapítható. Ez a mutató a ráfordítások összegéből és a folyamat eredményeképpen birtokunkba

* Hozzászólás a gazdaságosság kérdéseiről indított vitához.

jutó értékből képzett viszonyszám. A jövedelmezőség alsó határát, vagyis azt a pontot, amelyen túl a veszteségesség kezdődik (és a veszteségesség felső határát, vagyis azt a pontot, amelyen túl a jövedelmezőség kezdődik), könnyűszerrel és pontosan meghatározhatjuk. De azonnal szembetűnik a jövedelmezőség és a gazdaságosság fogalmának *különböző* volta, ha valamely folyamat (tevékenység) *gazdaságosságának* alsó határát akarjuk megállapítani. Itt olyan nehézségekbe ütközünk, amelyek a gazdaságosság fogalmának bonyolultságából származnak.

Hiba volna, ha a *gazdaságosság fogalmát* úgy közelítenénk meg, hogy nem számolunk annak a társadalmi rendszernek a jellegével, amelyben a gazdaságosságot (akár mint a gazdasági tevékenység *módszerét*, akár mint a gazdasági folyamat *sajátosságát*, akár pedig mint a gazdasági *vizsgálódás szempontját*) megmagyarázni törekszünk. A gazdaságosság kategóriájára is érvényes Sztálinnak a kapitalizmus kategóriáira vonatkozó megállapítása, hogy tudniillik ezekből „nálunk főként a forma, a külső megjelenés maradt meg, lényegükben azonban gyökeresen megváltoztak nálunk a szocialista népgazdaság fejlődése szükségleteinek megfelelően“. (Sztálin. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 54. old. Szikra. 1954.)

Mi a gazdaságosság kategóriájának megmaradó formája és új tartalma?

A *forma*, amely változatlan marad, az a jelenség, hogy mind a tőkés, mind a szocialista társadalomban *támogatásra érdemesnek ítélik* azt a gazdasági folyamatot, *elvégezendőnek* azt a gazdasági tevékenységet, *amely hosszabb időszak távlatában* (illetve későbbi hatásait is mérlegelve) vagy a gazdasági jelenségek és folyamatok *szélesebb összefüggésében* vizsgálva gazdaságilag *előnyös*. Ez az ítélet független attól, hogy a szóbanforgó tevékenység, folyamat jövedelmező-e, vagy pedig veszteséges.

Tévedés volna azonban, ha úgy gondolnánk, hogy ez a *formai* meghatározás „hosszabb időszak távlatában jelentkező vagy szélesebb összefüggésben értelmezett jövedelmezőségnek“ tekinti a gazdaságosságot. Ez a meghatározás a *gazdaságos* folyamatok körébe utal jónéhány olyan folyamatot, amely sem az adott pillanatban, sem a belátható jövőben, sem elszigetelten vizsgálva, sem szélesebb összefüggésben *nem jövedelmező*. Említsünk meg egy példát a külkereskedelem köréből: ha egy viszonylag elmaradott országban minden exportcikket alacsonyabb termelékenységgű munkával termelnek, mint nemzetközi viszonylatban, akkor valamennyi exportcikk nemzeti értéke nagyobb lesz nemzetközi értékénél. Bármit exportáljon ez az ország, termékeinek nemzeti értékük alatti, tehát veszteséges exportálására kényszerül. Ha azonban fejleszteni kívánja gazdaságát, s evégett importra szorul, okvetlenül gazdaságilag előnyösnek fogja tekinteni, hogy azokat a termékeket exportálja, amelyeknek külföldi értékesítése, egyébként azonos körülmények közt, a *legkevésbé* veszteséges. A példából az is kitűnik, hogy a gazdaságosságnak nincs *abszolút alsó* határa. Ebből következik, hogy a „gazdaságtalanságnak“ sincs *abszolút felső* határa. Azaz meghatározásunk *kizárhat* a gazdaságos folyamatok köréből igen sok olyan folyamatot, amely önmagában és már most is jövedelmező.

Az előbbieken *sokoldalú elemzés alapján kimondott ítéletnek* tekintettük a gazdaságosságot. Ebből következik, hogy amikor valamely folyamat gazdaságosságát vizsgáljuk, a gazdaságosság megállapításának *egyértelműnek* kell lennie: a döntésnek adott időpontban, adott országban, adott

folyamatra vonatkozóan össze kell foglalnia *valamennyi* fontos körülmény mérlegelésének eredményét.

A gazdaságosság formai meghatározásából következik az is, hogy a jövedelmezőséget ki lehet számítani, de a gazdaságosság kérdését csak gondos *elemzés* alapján lehet eldönteni.

Hosszasan foglalkoztunk itt a gazdaságosság *formai* meghatározásával. Nagy Tamás ellenben egyik tanulmányában igen *tömören* határozza meg a gazdaságosság elvét: „...a gazdaságosság elve... az az elv, hogy a legkisebb ráfordítással a legnagyobb eredményt éri el”. Nagy Tamás alkalmasint Marx szavaira támaszkodott, aki egy helyen így ír: „Ez a gazdaságosság a termelőeszközök felhasználásában, ez a módszer, amellyel bizonyos eredményt a legkisebb kiadások révén érnek el, úgy jelenik meg... mint a tőkétől elválaszthatatlan erő és mint a tőkés termelési mód sajátja és jellemző módszere.” (A tőke. III. kötet. 114. old. Szikra. 1951.) Nem kell bizonygatnunk, hogy itt Marx *nem* a gazdaságosság *fogalmát* kívánja részletesen kifejteni. Bár Marx idézett szavai értékes útmutatást tartalmaznak a gazdaságosság fogalmának tisztázásához is, úgy véljük, hogy Nagy Tamásnak a marxi idézetre támaszkodó meghatározása túlságosan egyszerű vagy talán túlságosan szűkszavú a gazdaságosság bonyolult fogalmának *félreérthetetlen* megvilágításához. A meghatározás az eredménnyel állítja szembe a ráfordítást, de nem tudhatjuk, hogy a szerző hajlandó-e eredménynek tekinteni például a gazdasági folyamatok szélesebb összefüggése alapján jelentkező gazdasági előnyöket. A tanulmány egy másik megállapításából (s az egész tanulmányon végigvonuló felfogásból is) inkább arra következtethetünk, hogy a szerző itt csak a *közvetlen* eredményekre gondol: „Mínt hogy a külkereskedelem áruk nemzetközi cseréjét bonyolítja le — írja —, a ráfordítást a cserébe adott áruk, az eredményt a cserébe kapott áruk jelentik.” Ezzel a nézettel szemben az az ellenvetésünk, hogy sok exportügyletnek egváb fontos gazdasági hatásai, „eredményei” is vannak, s nemcsak az, hogy meghatározott ellenértéket kapunk árunkért cserébe. Az „eredmény” fogalmának az ellenérték fogalmára való szűkítése ellentétes a marxi idézet szellemével és az egész fejezet szellemével, amelyből az idézet származik.

Nagy Tamás meghatározása főképp félreérthetősége miatt alkalmas annak a nézetnek az igazolására, amely a gazdaságosságot azonosítja a jövedelmezőséggel, vagy legalábbis e két fogalomnak csak *összetartozását látja, de ellentéteit nem*. Ez a tendencia gyakran nem abban a durva formában jelentkezik, hogy gazdaságosnak csak a jövedelmezőt ismeri el, hanem úgy, hogy az exportgazdaságosság *döntő ismertetőjének* az értékviszonyt tekinti.

A gazdaságosság kategóriájának változó tartalma

A gazdaságosság fogalmának mindenkori *tartalma* — vagyis az, hogy a *gazdálkodó mit tekint gazdaságilag előnyösnek* — annak az osztálynak és társadalmi rendszernek a jellegétől függően alakul, amelynek viszonyai a gazdaságosság szempontjából vizsgált folyamat (tevékenység) jellegét meghatározzák.

A mi társadalmi rendszerünkben a gazdaságosság kategóriájának *tartalmát a szocializmus gazdasági alaptörvényéből és a népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének törvényéből folyó követelmények határozzák meg. Ezekről függ, hogy mit kell a gazdasági jelenségek szélesebb összefüggése és távolabbi perspektívája alapján gazdaságilag előnyösnek tekintenünk.*

A gazdaságosságnak ez a tartalma szoros összefüggést teremt a tervszerű (arányos) fejlődés törvényét tükröző népgazdasági tervek céljai és a gazdasági folyamatok gazdaságosságának elbírálási szempontjai közt. Tehát: *elvileg* az alaptörvényből következik, hogy mit tekintünk gazdaságilag előnyösnek, *gyakorlatilag* pedig a népgazdasági tervek céljainak ismeretében bírálhatjuk el valamely folyamat gazdaságosságát.

A *külkereskedelmi ügyletek* gazdaságosságának elbírálásakor nem elégedhetünk meg az említett összefüggéssel. A szocializmus útján haladó országok népgazdasági tervei ma még javarészt csak saját országuk szükségleteit és fejlődési irányát tükrözik. Az egyes országok népgazdasági terveinek összehangolása hosszú folyamat. A külkereskedelem azonban (itt még eltekin-tünk a két világpiac országainak kereskedelmi kapcsolataitól) a szocialista típusú államok *közt* fejlődő gazdasági kapcsolatok legfontosabb formája. Semmiképpen sem lehet *csak az egyik érdekelt ország* népgazdasági tervének célkitűzései szempontjából elbírálni a külkereskedelmi ügyletek gazdaságosságát. De a külkereskedelemben a gazdaságosság tartalmának effajta értelmezése elméletileg sem volna helytálló. A szocializmus gazdasági alaptörvénye és a tervszerű (arányos) fejlődés törvénye nemcsak egy-egy szocialista típusú állam népgazdaságának *belső* fejlődését határozza meg, hanem megszabja ez országok *kölcsönös* gazdasági kapcsolatainak jellegét és alakulását is.

Ebből kiindulva kell megvizsgálnunk, honnan várhatunk *gyakorlati* útmutatást arra vonatkozóan, hogy a külkereskedelemben mit kell gazdaságilag előnyösnek tekintenünk. A nemzetközi kereskedelem jellegét és alakulását a nemzetközi munkamegosztás mindenkor jellege határozza meg. A külkereskedelem azonban nemcsak passzív módon tükrözi a nemzetközi munkamegosztás történelmileg kialakult rendszerét, hanem e rendszer *megváltoztatásának* egyik eszköze is lehet. Ez főképp azért fontos, mert a szocialista tábor országai közt ma meglévő munkamegosztás korántsem a legelőnyösebb a szocialista tábor országai szempontjából, hiszen ennek a munkamegosztásnak a feltételeit a kapitalizmus rendszerétől örököltük. Ezért, mint Nagy Tamás írja idézett tanulmányában, „...szükségessé vált, hogy... a szocialista táboron belül új, szocialista jellegű munkamegosztás kialakítását kezdjék meg“.

Az új típusú nemzetközi munkamegosztás *legfontosabb jellegzetessége* abból a körülményből fakad, hogy nemzetközi viszonylatban is érvényesül a szocializmus gazdasági alaptörvénye. Ezt a legfontosabb jellegzetességet így fogalmazhatjuk meg: *az új típusú nemzetközi munkamegosztásban a szocialista nemzetköziség követelményei érvényesülnek. A szocialista nemzetköziség nem tűri a gazdaságilag fejletlen országoknak a fejlettebb országok által történő kifizetését és az elmaradott országok gazdasági fejlődésének mesterséges korlátozását, hanem megköveteli a szabad nemzetek leghatékonyabb kölcsönös segítségét minden ország termelőerőinek harmónikus fejlesztése végett.*

A szocializmus nemzetközi viszonylatban is érvényesülő gazdasági törvényei kizárják a társadalmi munka észszerűtlen pazarlását, s ezzel meghatározzák az új típusú nemzetközi munkamegosztás *gyakorlati megvalósításának követelményeit*: ez országok természeti, műszaki és történelmi adottságainak együttes tudományos elemzését és mérlegelését.

Az ilyen nemzetközi munkamegosztás kialakulása a szocialista tábor valamennyi országában nagyon előmozdítja a társadalmi munkával való takarékoskosságot, s egyszersmind a demokratikus táborhoz tartozó országok népgazdasági fejlesztésének is fontos erőforrása. Ez az újtípusú nemzetközi munkamegosztás az emberiség történetében az első valóban „helyes nemzetközi munkamegosztás”.

Ha mérlegeljük a helyes nemzetközi munkamegosztás kialakításának nagy jelentőségét, s elfogadjuk, hogy a külkereskedelem visszahat a munkamegosztás alakulására, akkor új megvilágításban kell látnunk egy-egy áru export-gazdaságosságának kérdését. Ugyanis nagy jelentőségűnek kell tekintenünk, hogy *miképpen hat* az adott termék hazai termelése és exportja a *nemzetközi munkamegosztás alakulására*. (Ez a hatás is olyan közvetett *eredménye* lesz az adott termék exportjának, amely nincs benne az érte cserébe kapott ellenértékben.)

Nyilvánvaló, hogy csak a helyes munkamegosztás követelményeinek (az ország természeti, műszaki és történelmi termelési adottságainak) mérlegelésével lehet eldönteni, hogy a csekély termelékenység egy bizonyos áru esetében *átmeneti* szervezési és műszaki hiányosságokból ered-e, vagy pedig olyan körülmények következménye, amelyek a termelőerők *adott* fejlettségi fokán *szükségszerűen* hátrányos helyzetet teremtenek a szóbanforgó cikk termelése szempontjából. Főképp az említett adottságok határozzák meg a hazai munka által termelt érték arányát az áru teljes értékéhez képest, illetve a devizahozammutatató alakulását is.

Arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a szocialista külkereskedelemben *a gazdaságosság érvényesítésének kérdése lényegét tekintve a helyes nemzetközi munkamegosztás kialakításának kérdése*, vagyis a kérdés lényege *nem a jövedelmezőség*. A helyes munkamegosztás az új világpiac országai közt még csak *kialakulóban van*, s kialakítása elsőrendű fontosságú, ezért a gazdaságosság elvének érvényesítése *ma még* nem jelentheti, hogy egy-egy terméket csakis abban az országban kell termelni és onnan exportálni, ahol *ma* a legkevesebb társadalmilag szükséges munkamennyiséggel termelhető.

A szocialista külkereskedelem export-gazdaságossága a két párhuzamos világpiac meglétének feltételei közt

Ha a külkereskedelmi gazdaságosság kérdésének lényegét a helyes nemzetközi munkamegosztásban látjuk, ebből még nem következik, hogy a két kérdés *terjedelem szempontjából* azonos. Egyebek közt azért sem, mert a szocialista tábor országait külkereskedelmi kapcsolatok fűzik a kapitalista világpiac országaihoz is. Minthogy a két világpiac kereskedelmi kapcsolatainak fejlődése nemcsak politikai, hanem gazdasági szempontból is kívánatos, a gazdaságosság fogalmának tartalmát a mi külkereskedelmünkben *ma még* jelentősen megszabja annak a munkamegosztásnak a jellege is, amely köztünk és a kapitalista világpiac országai közt alakul ki. A szocialista tábor országai a külkereskedelmi gazdaságosság vizsgálatakor nem felejtethik el, hogy egy-egy termék hazai előállítás és exportja *miképpen hat a kapitalista világpiac országaihoz fűződő kapcsolataik alakulására*. A szocialista külkereskedelmi gazdaságosság leg súlyosabb ellentmondása a két világpiac meglétének feltételei közt éppen az, hogy már a helyes nemzetközi munkamegosztás követelményei a legfontosabbak, de ezek még csak bizonyos korlátok közt

érvényesülnek, s ugyanakkor a két tábor kereskedelmi kapcsolataiból fakadó, az előbbiekkal gyakran *ellentétes* követelmények is érvényesülnek. De a feltételes ellentmondásban lévő tényezők közül az *egyiket*: a helyes nemzetközi munkamegosztás követelményeinek érvényesülését tekintjük elsősorban fontosnak, mert a szocialista külkereskedelmi gazdaságosság fogalmában éppen az az új és az a fejlődő, hogy már érvényesülnek benne a helyes nemzetközi munkamegosztás követelményei.

Elsősorban a külkereskedelmi gazdaságosság fogalmának ellentmondásos jellegéből következik a külkereskedelmi jövedelmezőség és gazdaságosság fogalmának feltételes egysége és ellentéte is a szocialista külkereskedelem jelenlegi történelmi körülményei közt. Az egység nyilvánul meg akkor, amikor valamely folyamat jövedelmező is, gazdaságos is — vagy amikor veszteséges és nem gazdaságos. Az ellentét nyilvánul meg akkor, amikor valamely folyamat jövedelmező, de nem gazdaságos — vagy gazdaságos, bár veszteséges. Ez az ellentét elmosódik, ha egyetlen (szocialista) világpiac körülményei közt vizsgáljuk a külkereskedelem gazdaságosságának kérdését. Ebben az esetben — de csak ebben az esetben — beszélhetünk arról, hogy a gazdaságosság elvének érvényesítése az exportban *egyértelmű* a lehető legkisebb társadalmilag szükséges munkaráfordítás követelményének nemzetközi viszonylatban való érvényesítésével. De ha a helyes munkamegosztás elve nemzetközi viszonylatban *tökéletesen* érvényesülne, megszűnne a nemzeti és a nemzetközi érték eltérése, megszűnne a külkereskedelem jövedelmezőségének és veszteségességének lehetősége is, amely a két érték eltéréséből fakad. Ez természetesen csak *elméleti* feltevés, s csak annyi a jelentősége, hogy megmutatja a jövedelmezőség és a gazdaságosság közt lévő ellentét elmosódásának irányát.

Következetesség a külkereskedelmi gazdaságosság követelményeinek érvényesítésében

A „jövedelmezőségi elmélet“ bírálataival kapcsolatban azt is meg kell vizsgálnunk, *lehet-e* a külkereskedelemben következetesen érvényesíteni a gazdaságosság elvét. A „jövedelmezőségi elmélet“ hívei erre — ha a kérdést meg nem kerülik — tagadóan válaszolnak, illetve hangsúlyozzák a gazdaságossági elv érvényesíthetőségének *szűk korlátait*. Szerintük a külkereskedelmi gazdaságosságon túlmenően és vele gyakran ellentétben egyéb gazdasági (!) szempontokat is mérlegelni kell. Érthető is, hogy aki a jövedelmezőség viszonylagos fokával méri a külkereskedelmi gazdaságosságot, szükségszerűen beleütközik azokba az akadályokba, amelyeket a két világpiaccal való kereskedelmi kapcsolataink lehetőségei és szükségletei gördítenek a jövedelmezőség minden áron való érvényesítése elébe. Ugyanis, nemcsak a mi szándékainktól függ, hogy exportunkat a legjövedelmezőbb áruk kivitelére korlátozhatjuk-e vagy sem. De ami ennél nem kevésbé fontos: *aki nem látja a külkereskedelmi jövedelmezőség és a külkereskedelmi gazdaságosság feltételes ellentétét, akaratlanul is látszólagos ellentétet fedez fel a szocialista külkereskedelmi gazdaságosság és a szélesebb (népgazdasági) gazdaságosság közt*. Okvetlenül ráeszmél, hogy a népgazdaság általános érdekei súlyosan megszenvednék, ha exportunkat a legjövedelmezőbb áruk kivitelére korlátoznánk vagy állítanánk át, s hogy a „külkereskedelmi gazdaságosságot“ nem lehet, sőt nem is *szabad* következetesen érvényesíteni, mert

ez hazai szempontból gazdaságilag hátrányos, sőt káros volna. De miféle különös „gazdaságosság“ az, amelynek következetes érvényesítése nem a dolgozó népnek, a szocialista külkereskedelem és a szocialista termelés közös gazdájának anyagi jólétét szolgálja, hanem gazdaságilag káros? A gazdaságosságnak ez a fogalma nyilván egészen más valami, mint az a gazdaságosság, amelynek az egész népgazdaságban való érvényesítésére pártunk III. kongresszusa olyan nyomatékosan figyelmeztet bennünket.

Szerintünk a külkereskedelmi gazdaságosság követelményeit *lehet és kell is* következetesen érvényesíteni, mert a mi értelmezésünk szerint a külkereskedelmi gazdaságosság

a) a szélesebb (népgazdasági) gazdaságosság része, s ezzel nem kerülhet ellentétbe;

b) alkalmazkodik a demokratikus világpiac országainak közös érdekeihez és szükségleteihez;

c) mérlegeli a kapitalista világpiac országaival való kapcsolatok szükségleteit.

A gazdaságosság ilymódon való megítélése kétségtelenül sokkal bonyolultabb feladat, mintha egyetlen mutatószám segítségével döntjük el a kérdést. De ha a lehetőségekhez képest elvégezzük a szükséges elemzést, nem kell félnünk a gazdaságosság elvének következetes érvényesítésétől.

Az elemző munka kiindulópontja és néhány szempontja

Az export-gazdaságosság vizsgálatának legfontosabb kiindulópontja a hazai érték és a nemzetközi érték (ár) viszonya. De az értékviszonymutató nem mutatja helyesen az export-ügylet jövedelmezőségének fokát, ha az exportált áru importált alkotórészt is tartalmaz. Nagy Tamás írja tanulmányában, hogy „a külkereskedelem: termékekben megtestesült magyar munka exportja, termékekben megtestesült idegen munka ellenében. Ezért az exportcikk viszonylagos külkereskedelmi gazdaságosságának kiszámítása-kor a termelésükhöz felhasznált összes külföldi anyagot figyelmen kívül kell hagyni, hiszen ez nem magyar munka terméke, s értéke az exportcikk értékében csak újra megjelenik... Ezek szerint az importanyag felhasználásával készült egyes exportcikk viszonylagos külkereskedelmi gazdaságosságát a következő tört fejezi ki:

(az exportcikk nemzetközi értéke) — (az importanyag nemzetközi értéke)
az összes magyar munkaráfordítások“.

Az e képlet alapján kiszámított mutatószám nézetünk szerint nem a külkereskedelmi gazdaságosság, hanem a jövedelmezőség mutatója, de a legjobb kiindulópontja lehet az export-gazdaságosság elemzésének is. Nemcsak azért, mert az export viszonylagos jövedelmezőségének foka szerintünk is *jelentősen befolyásolja* gazdaságosságát, hanem azért is, mert a demokratikus világpiac országainak történelmi feltételei közt *jogosan feltételezzük*, hogy valamely exportáru jövedelmezőségi mutatója alkalmasint azért magas, mert a hazai termelés és az export *megfelel* a helyes nemzetközi munkamegosztásnak. Tehát a *magas* jövedelmezőségi mutatót a gazdaságos export ismeretjelének fogadjuk el, s az alacsony jövedelmezőségi mutatójú áruknál

kezdjük meg a gazdaságosság elemzését. Ez a módszer látszatra visszatérés a „jövedelmezőségi elmélethez“. De valójában szó sincs visszatérésről. A dolognak az a lényege, hogy ellenkező esetben (tudniillik ha valamely exportáru jövedelmezőségi mutatója *alacsony*), az exportárut előállító munka csekély hazai termelékenységből még nem feltételezhetjük, hogy a hazai termelés és az export *nem felel meg* a helyes nemzetközi munkamegosztásnak. A „jövedelmezőségi elmélet“ érvényesítése a gyakorlatban éppen akkor volna a legártalmasabb, ha az alacsony jövedelmezőségi mutatójú áruk exportját minden további vizsgálat nélkül meg akarnánk szüntetni.

A gazdaságosság fogalmának itt kifejtett értelmezése szerint gyakran gazdaságosnak kell ítélnünk alacsony jövedelmezőségi mutatójú áruk exportját is, ha például az illető áru hazai termelése megfelel a helyes nemzetközi munkamegosztásnak, s exportra való termelése hozzájárul a munkatermelékenység emeléséhez, vagy ha cserébe nagyobb előnnyel importálunk, mint amilyen hátránnyal a szóbanforgó export jár, vagy az export „szabad devizák“ és számunkra különösen értékes „kliring devizák“ megszerzésére alkalmas. Egyik-másik tőkéspiacra olyan alacsony mutatójú áru exportja is gazdaságosnak bizonyulhat, amely hozzájárul egyéb exportlehetőségeink növeléséhez, vagy olyan árué, amelynek exportra való termelése nélkül nem használhatnánk ki a meglévő termelőkapacitást. Gazdaságos lehet a kedvezőtlen jövedelmezőségű áru exportja, ha valamely tervország berendezkedett (és egyelőre rá van utalva) az adott cikk hazánkból történő importjára. Gazdasági tény, hogy az új világpiac országai kölcsönösen alkalmazzák ezt a kereskedelempolitikát.

A legfontosabb mutatóval kapcsolatos vitához

Az importanyag felhasználásával készült exportcikkek külkereskedelmi jövedelmezőségét kifejező előbb idézett mutató szerkezetét némileg módosítani kellett. A módosítást árrendszerünk hiányosságai tették szükségessé. A *Liska Tibor* és *Máriás Antal* által javasolt módosítás abban áll, hogy a tört nevezőjébe az összes hazai *munkaráfordítások helyébe* ezeknek *bérrköltsége* kerül.

Nagy Tamás, miután tanulmányában állást foglal a Liska- és Máriás-féle mutató mellett, vitába száll azokkal a javaslatokkal, amelyek az egyes cikkek exportjának gazdaságosságát a devizabevétel és a devizaráfordítás egybevetésével kívánják meghatározni. Nagy Tamás megállapítja, hogy ez igen fontos mutatószám az *ország fizetési mérlege szempontjából*, de „semmi köze a külkereskedelem gazdaságosságához“. Nagy Tamás ezzel az álláspontjával következetesen érvényesíti a „jövedelmezőségi elméletet“. Ha a külkereskedelmi gazdaságosságot az e hozzászólásunkban kifejtett módon értelmezzük, el kell ismernünk, hogy bizonyos fokig (a fizetési mérleg követelményeitől függően) az úgynevezett „tisztá devizahozam-mutató“ alakulása is befolyásolja az export-gazdaságosságot. Ennyiben — *de csak ennyiben* — nem érhetünk egyet Nagy Tamás nézetével. Egyébként teljesen helyeseljük Nagy Tamás álláspontját. A „tisztá devizahozam-mutató“ hívei (bár érzik, hogy a jövedelmezőség foka önmagában nem döntheti el a gazdaságosságot) nem a „jövedelmezőségi elmélet“ ellen védik a tisztá devizahozam-mutató valóban meglévő (de a Liska- és Máriás-féle mutatóénál jóval szerényebb) jelentőségét. Ők is döntő jelentőségűnek tartják a viszonylagos jövedelmezőség

fokát, csakhogy éppen ilyen — vagy majdnem ilyen — fontosnak tekintik a tiszta devizahozam nagyságát is. Nagy Tamás meggyőzően bebizonyítja nézetük hibás és ártalmas voltát. Szembeszáll azokkal a kísérletekkel is, amelyeknek célja olyan mutatószám szerkesztése, amely a „gazdaságosságon“ kívül „másik tényezőként“ az egy devizaforintra eső tiszta devizahozammal is számol, mégpedig az elsővel *egyenlő* fontosságú tényezőként. „Az ilyen egyesítés matematikailag persze lehetséges — írja Nagy Tamás —, de a kapott egyesített mutató... közgazdaságilag nem értelmezhető. Gyakorlatilag viszont egyáltalán nem indokolt a két 'tényezőnek' egyforma súllyal való szerepeltetése.“

Nagy Tamás érvei azonban nem vetettek véget a vitának. Még ezután is akadtak közgazdászok, akik olyan képletet javasoltak, amely a „két tényezőt egymástól szétválasztja, de mégis egybekapcsolja“. Az az igazság, hogy a javasolt mutató a „két tényezőt“ csak egybekapcsolja, ráadásul *egyenlő súllyal*. Megjegyzendő, hogy *nem is lehet* olyan képletet szerkeszteni, amely „mind a két tényezővel számol“, *anélkül, hogy ezek egyenlő súllyal vagy önkényes súlyozással* ne szerepelnének. Ugyanis azok a körülmények, amelyek miatt a tiszta devizahozam nagyságának jelentősége változik (itt főképp a fizetési mérleg alakulására vagy például az adott áru termelési és forgalmi idejének hosszúságára gondolunk), *nem fejezhető ki egyetlen olyan számmal, amellyel a „második tényező“ súlyozható*.

Nagy Tamás érvei azért nem vetettek véget a vitának, mert kiderült, hogy a Liska- és Máriás-féle mutató egynél nagyobb értékviszony-mutató esetében azokat az árukat tünteti „gazdaságosabbnak“, amelyekben kevesebb hazai munka van, egynél kisebb értékviszony-mutató esetében pedig azokat, amelyekben több hazai munka van. Egyes közgazdászaink szerint ez a különös jelenség közgazdaságilag nem magyarázható, s csak a mutató helytelen szerkezetéből következik. Ez jó ürügy volt rá, hogy a „tiszta devizahozam-mutató“ hívei a Liska- és Máriás-féle mutató elvetése és a különféle kombinált mutatók felhasználása mellett kardoskodjanak. A kérdéssel foglalkozók figyelmét azonban elkerülte az a körülmény, hogy a *vázolt* jelenség csak akkor nyilvánul meg *törvényszerűen*, ha az összehasonlított áruk értékviszony-mutatója *számszerűen azonos, azaz változatlan*. Ha ez a feltétel nincs meg, gyakran akkor is tapasztalunk hasonló jelenségeket, de ezek a jelenségek *nem törvényszerűek*. Tehát ilyenkor a Liska- és Máriás-féle mutató más törvényszerűségek szerint alakul. Ezekkel később kell foglalkoznunk.

Most vizsgáljuk meg, közgazdasági igazságot tükröz-e az előbb említett jelenség. Vizsgáljuk meg például azt az esetet, amikor egynél magasabb értékviszony-mutatójú árukkal van dolgunk. Miért volna ebben az esetben „gazdaságosabb“ a hazai munkatartalom csökkentése és az importált alkotórészek arányának növelése?

Elsősorban mit jelent az, hogy az értékviszony változatlanul tartásával csökkentjük valamely exportáru hazai munkatartalmát? Azt jelenti, hogy a szóbanforgó exportárúnak *olyan*, eddig itthon készített alkotórészét helyettesítjük külföldről importált termékkel, amelynek hazai és nemzetközi értéke azonos, vagyis amelynek helyettesítése révén *annyival* csökken a hazai munkaráfordítás „értéke“, amennyivel az importanyag értéke növekszik. Ha ezt tesszük, olyan helyettesítést hajtottunk végre, amely a jövedelmezőség szem-

pontjából *önmagában* sem előnyösnek, sem hátrányosnak nem nevezhető.* De ha a helyettesítést nem *önmagában* vizsgáljuk, hanem az *egész exportáru szempontjából*, akkor kiderül, hogy a helyettesítés megnövelte az exportáru értékében a hazai alkotórészek közt *azoknak az egyébként is nagyobb értékarányt képviselő alkotórészeknek a súlyát, amelyeknek exportja* (az árun belül) *jövedelmező*. Ennyiben az áru exportja jövedelmezőbbé válik. Ezt a közgazdasági igazságot tükrözi a Liska- és Máriás-féle mutató.

Miért okozott ez a viszonylag könnyen magyarázható jelenség egyeseknek problémát? Mert egyes közgazdászaink, akik látják (valójában *eltúlozva* látják) a tiszta devizahozam-mutatónak, illetve a hazai munkaigényesség mutatójának az export-gazdaságosság kérdésével való összefüggését, a Liska- és Máriás-féle mutatót mint *gazdaságossági* mutatót vizsgálják használhatóság szempontjából. A Liska- és Máriás-féle mutató „ellenőrzésére” olyan mutatókat használnak fel, amelyek a gazdaságosság egyes és esetleges részlet-tényezőinek vizsgálatára alkalmasak. Ha a jövedelmezőséget megfelelően elhatárolnák a gazdaságosságtól, hamar meglátnák, hogy a *jövedelmezőségi* mutató (mert a Liska- és Máriás-féle mutató csak az export-jövedelmezőség mutatója) nem is tükrözheti a gazdaságosságnak azokat a részletvonalatkozó-sait, amelyeknek a *jövedelmezőséghez* semmi közük.

Ha megvizsgáljuk, miképpen alakul a Liska- és Máriás-féle mutató akkor, ha az alkotórész-helyettesítés esetén az eredeti értékviszony-mutató nem marad számszerűen változatlan, olyan *általános törvényszerűséghez* jutunk, amelynek az előbbieken tárgyalt jelenség csak *egyik oldala*, csak különleges megnyilvánulása. Ez az általános törvényszerűség a következő:

Az exportáruk egyes alkotórészeinek importált termékkel való helyettesítésekor

a) a Liska- és Máriás-féle mutató *növekszik*, ha olyan alkotórészt helyettesítünk, amelynek értékviszonya *hátrányosabb*, de *csökken*, ha olyan alkotórészt helyettesítünk, amelynek értékviszonya *előnyösebb* az *összes hazai alkotórészek értékviszonyánál*;

b) a mutató *változatlan* marad, ha olyan alkotórészt helyettesítünk, amelynek értékviszonya azonos az összes hazai alkotórészek *átlagos értékviszonyával*.

Könnyen bebizonyítható, hogy a mutató ilyen alakulása matematikai szempontból szükségszerű. De van-e ennek a törvényszerűségnek *közgazdasági* magyarázata? Gondoljuk meg, hogy a mutató ilyen alakulása egynél nagyobb értékviszonyú áru esetében nemcsak az egynél kisebb értékviszony-mutatójú és az 1:1 értékviszonyú alkotórészeknek külföldi termékkel való helyettesítését jelzi előnyösnek (amelynek közgazdasági magyarázatát már láttuk), hanem akkor is előnyösnek *jelezheti* az alkotórész helyettesítését, ha ennek hazai értéke *kisebb* a nemzetközínél. Miféle igazságot tükröz az a mutató, amely előnyösnek jelzi az ilyen, Nagy Tamás által gazdaságossági szempontból jogosan hátrányosnak ítélt helyettesítést? Azt az igazságot, hogy még a „jövedelmező értékviszonyú” alkotórészek import-termékkel való helyettesítése is jövedelmező, ha ezzel az áru értékében a hazai alkotórészek közt

* Nagy Tamás bizonyította a tanulmányában, hogy ha a külföldi termékkel helyettesítendő *alkotórész* értékviszonymutatója egynél nagyobb, akkor az ilyen helyettesítés hátrányos, ha az értékviszonymutató egynél kisebb, akkor a helyettesítés előnyös, ha pedig az alkotórész értékviszonya 1:1, akkor a helyettesítés közömbös az áru exportjának „gazdaságossága” szempontjából.

főképp azoknak az arányát növeljük meg, amelyeknek exportja (az árun belül) *még jövedelmezőbb*. Márpedig mindig ezt tesszük, ha az *egész áru* értékviszonyánál *hátrányosabb* értékviszonyú alkotórészt helyettesítünk külföldivel (függetlenül attól, hogy magának az alkotórésznek az értékviszonya egy fölött vagy egy alatt van-e).

Ebből a törvényszerűségből arra kell következtetnünk, hogy a Liska- és Máriás-féle mutató jövedelmezőségi mutató, s hogy a jövedelmezőséget nem szabad azonosítani a gazdaságossággal. Ugyanis el lehet, sőt el is kell fogadnunk azt a megállapítást, hogy *még a külföldinél nagyobb termelékenységgű munkával előállított alkotórészek* import-cikkkel való helyettesítése is *jövedelmező*, ha a felszabaduló termelőkapacitással *még nagyobb* termelékenységgű exportmunkát végezhetünk. De aligha lehet minden más meggondolás nélkül elismerni, hogy ez az eljárás gazdaságos.

E hozzászólás célja a külkereskedelmi gazdaságosság fogalmának tisztázása és a külkereskedelmi áruk export-gazdaságosságának elbírálásához szükséges szempontok vizsgálata volt, s a gazdaságosság vizsgálatának gyakorlati, módszerbeli kérdéseivel csak annyiban foglalkozhatott, amennyiben ezt az elvi állásfoglalás kifejtése megkövetelte. Az export-gazdaságosság vizsgálatának módszereit illetően ma még a legkülönbözőbb nézetek érvényesülnek. De nyilvánvaló, hogy itt alapjában *nemcsak módszerbeli nézeteltérésekről*, hanem a külkereskedelmi *gazdaságosság fogalmának* különböző értelmezéseiről van szó.

Ha sikerül tisztáznunk a gazdaságosság fogalmát — s ehhez kíván hozzájárulni ez az írás —, nagy lépéssel jutunk közelebb a vizsgálati módszerek kidolgozásának sikeréhez is. Természetesen még akkor is nagy munka vár ránk. A kérdéssel foglalkozó közgazdászok rámutattak munkáikban azokra a nehézségekre, amelyekkel magának a jövedelmezőségi mutatónak a kiszámítása jár, s jónéhány figyelemreméltó javaslattal járultak hozzá a problémák megoldásához.

Ha a külkereskedelmi gazdaságosságnak ebben a hozzászólásban kifejtett fogalmát elfogadjuk, s exportpolitikánkat nemcsak a jövedelmezőség, hanem a gazdaságosság alapján kívánjuk meghatározni, akkor az elemzés módszereinek kialakításakor újabb problémákat kell megoldanunk. Például meg kell gondolnunk, hogy egy-egy exportárura vonatkozóan csak akkor végezhetjük el helyesen az elemzést, ha mérlegeljük a termelésnek a demokratikus világpiac többi országában meglévő természeti, műszaki és történelmi feltételeit is. Ennek a feladatnak nyilvánvaló nehézségeit csak az enyhíti, hogy a gazdaságossági elemzésnek ezt a részét egyelőre az exportáruknak *csak kisebb hányada, az alacsony jövedelmezőségi mutatójú áruk esetében* kell elvégezni.

A külkereskedelmi áruk export-gazdaságosságának elemzése mindenképpen bonyolult feladat, s elvégzéséhez sok munka és meglehetősen hosszú idő kell. De ha a feladatot elvégezzük, s a gazdaságosabb export követelményeit külkereskedelmi szerveink gyakorlati munkájukban is érvényesítik, értékesen hozzájárulnak népgazdaságunk fejlődéséhez és dolgozó népünk életszínvonalának emeléséhez.

HOCH RÓBERT

Árualap és vásárlóerő

A Központi Vezetőség legutóbbi határozata megállapítja: a szocializmus gazdasági alaptörvényével összeegyeztethetetlen minden olyan törekvés, amely a lakosság vásárlóerejének csökkentésével akarja megoldani mai nehézségeinket, mert a szocializmus, a munkásosztály, a dolgozó nép érdeke az árualap szüntelen növelését követeli. Az árualap gyarapításáért és ezzel összefüggésben a vásárlóerő növeléséért nehéz, bonyolult és szívós harcot kell vívunk. De ehhez tisztáznunk kell az árualap és a vásárlóerő fogalmát, valamint e két fogalom összefüggését.

A szocializmus építése idején a *fogyasztási cikkek zöme* az áruforgalom révén jut el a társadalom tagjaihoz, sőt a kisárutermelők a *termelőeszközök jelentős részét* is áruként vásárolják meg. Tehát társadalmunkban áruként termelik, adás-vétel útján cserélik a termékek javarészét.

Az egy bizonyos időben forgalombahozott áruk tömegét, vagyis az egy bizonyos időben eladásra szánt termékek összességét nevezzük árualapnak. Ma már az áruk nagyrészét a szocialista szektorban termelik. De gazdaságunk átmeneti jellegéből következik, hogy az áruknek meglehetősen elég jelentős hányadát magántulajdonban lévő gazdaságok termelik — főképpen a mezőgazdaságban. A szocialista kereskedelem azonban az árualapnak jóval nagyobb részét juttatja el a vásárlókhoz, mint amekkora részt az állami üzemek megtermelnek, mert az állam a termelőszövetkezetektől és az egyénileg gazdálkodó parasztoktól a kötelező beadás, a gépállomási természetbeli díjfizetés, a termelési szerződések, valamint a szabad felvásárlás útján jelentős mennyiségű terméket gyűjt be, az árualap egy része pedig importból származik.

A földművesszövetkezetek is vásárolnak fel termékeket a parasztságtól értékesítés céljából. Az árualap többi részét a termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezeti tagok és az egyénileg dolgozó parasztok hozzák forgalomba. Az árualapnak az a része, amely központi tervek alapján készletek (központi árukészletek) képzésére szolgál, s amelyet a szocialista kereskedelem központi tervek alapján értékesít: *a központi árualap*.

Minthogy nálunk megmaradt az árutermelés és az áruforgalom, a társadalom tagjainak *pénzre* van szükségük, hogy megszerezzék, megvásárolják a szükséges árukat. A munkások pénzbevétele döntően a munkaszerinti elosztás alapján kapott munkabér, az alkalmazottaké pedig a fizetés. A szövetkezetek, az egyénileg gazdálkodó parasztok és a kisiparosok pénzbevétele áruértékesítésből, a szövetkezeti tagok pénzbevétele pedig a szövetkezeti pénzüjvedelem rájuk eső részéből és közvetlen áruértékesítésből származik. Az önálló árutulajdonosok nemcsak az államnak adják el áruikat, hanem a mun-

kásoknak és az alkalmazottaknak, továbbá egymásnak is. Következésképpen nem egész pénzbevételük származik közvetlenül az államtól, hanem ennek egy része a lakosság egymásközt lebonyolított áru- és pénzforgalmából ered.

A társadalom tagjai természetesen nem költik és nem is költhetik egész pénzjövedelmüket áruvásárlásra, mert fedezniük kell belőle egyéb kiadásait is: az adót, a lakbért, a különféle szolgáltatások díját (közlekedés, gáz, villany, posta, tagdíj stb.). Ezenkívül a dolgozók bizonyos pénzösszeget megtakarítanak, vagyis vásárlásaik egy részét későbbi időpontra halasztják el.

Ha az említett kiadási tételeket levonjuk a pénzjövedelemből, akkor megkapjuk azt a pénzösszeget, amelyet a társadalom tagjai áruvásárlásra fordíthatnak. *Az áruvásárlásokra fordítható pénzkészletek összegét nevezzük vásárlóerőnek vagy vásárlóalapnak.* A vásárlóerő valóságos, reális nagysága nemcsak az áruvásárlásra fordítható *pénzmennyiségtől* függ, hanem az *árszínvonal magasságától* is, mint ahogy a lakosság összes pénzjövedelmeinek reális nagysága is a pénzbevétel nagyságától és az árszínvontól függ. A vásárlóerő valóságos nagysága az áruvásárlásra fordítható pénzjövedelemmel egyenes arányban, az árszínvonal magasságával fordított arányban van.

A szocializmusban, sőt már a szocializmus építésének időszakában is a népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének törvénye lehetővé és szükségessé teszi, hogy az *árualap (a kínálat)* és a *vásárlóerő (a kereslet)* a kapitalizmustól eltérően ne csak az eltérések átlagaként legyen egyensúlyban, hanem hogy tervszerűen biztosítsuk az állandó összhangjukat. Mégpedig *nemcsak azt kell biztosítanunk, hogy az egész árualap összhangban legyen az egész vásárlóerővel, hanem azt is, hogy az árualap szerkezete megfeleljen a kereslet szerkezetének, vagyis hogy a kínálat az egyes áruajtákban is fedezze a keresletet.*

Utasítás jellegű tervekkel azonban nem szabhatjuk meg sem az egész árualapot, sem pedig az egész vásárlóerőt, mert ilyen tervekkel nem határozhatjuk meg sem a szabadpiacra kerülő áruk mennyiségét és összetételét, sem az árakat, sem a szabadpiaci árueledásokból származó pénzbevételeket. De az *árualap és a vásárlóerő összhangját mégis biztosíthatjuk*, mert az árualap zöme az államé, többi részének nagyságát pedig nemcsak megbecsülhetjük, hanem tervszerűen befolyásolhatjuk is, s mert a vásárlóerő jelentős része az állam által fizetett munkabérekéből, beadási, szerződéses, felvásárlási stb. árakból ered, többi részének nagyságát pedig szintén befolyásolhatjuk.

Mindebből következik az is, hogy *államunknak nem kell a lakosság egész vásárlóerejét központi árualappal fedeznie*, hiszen a lakosság vásárlóerejének egy részét a lakosság kölcsönös árueledásai kötik le. 1953 második feléve óta nagyon megnőtt a lakosságnál — elsősorban a parasztságnál — lévő pénzmennyiség, s vele együtt a vásárlóerő is, mégpedig jóval gyorsabban, mint amilyen mértékben a központi árualap növekedett. Ez a tény egyes gazdasági vezetők körében túlzott aggodalmat keltett, mert a pénzforgalom e növekedésében inflációt láttak. Nem kell sokat bizonygatnunk, hogy a lakosság vásárlóerejének növekedése adott árszínvonal esetén nagyobb pénzforgalmat is követel. De nem minden ilyen esetben beszélhetünk inflációs jelenségekről, hanem csak akkor, ha a vásárlóerő az *egész árualapnál gyorsabban nő*. Ha a vásárlóerő gyorsabban nő, mint a *központi árualap*, ez *önmagában* még nem baj, hiszen, mint kifejtettük, nem kell az egész vásárlóerőt központi árualapból fedezni. Például a magánáruforgalom kiterjesztésekor megnő a lakosság közötti forgalomban lekötött pénzmennyiség. (Természetesen azért elsősor-

ban a központi árualapok nagyságától függ, hogy vajjon összhang van-e az egész vásárlóerő és az egész árualap közt.)

Az 1953 júniusi párthatározat hatására megnőtt a parasztság termelési kedve, s ennek eredményeképp a parasztok több állatot, takarmányt, stb. adnak és vesznek egymás közt. De több pénzt köt le a megnövekedett magán-kisipar belső forgalma is. A társadalom tagjai közt lebonyolódó forgalom azonban csak részben mentesíti a központi árualapot: az esetek jelentős részében csupán az történik, hogy a központi árualap irányában jelentkező vásárlóerő egyik kézből a másikba kerül, s ilymódon legfeljebb a kereslet iránya és szerkezete változik meg. Például, ha a munkás élelmiszert vásárol a paraszttól, ez mentesíti ugyan a központi élelmiszerkészletet, de a paraszt kezében ez a pénz ismét iparcikkeresletként jelentkezhet. Tehát ez esetben nem csökkent a központi árualap irányában megnyilvánuló kereslet, hanem csak e kereslet szerkezete változott meg: élelmiszerkereslet helyett iparcikkereslet keletkezett. Következésképp továbbra is elsőrendűen fontos teendők: a vásárlóerő és az árualap teljes összhangjának megteremtése. Ezzel kapcsolatban az a probléma vetődik fel, hogy az árualap és a vásárlóerő eltérése esetén *milyen úton és milyen módszerrel kell az egyensúlyt megteremteni.*

A termelőeszközök döntő részének társadalmi tulajdonba vételével megszűnik a termelésnek és a fogyasztásnak, a keresletnek és a kínálatnak kapitalizmusbeli kibékíthetetlen és pusztító hatású ellentmondása. A szocializmusban és a szocialista építés időszakában a vásárlóerőnek szakadatlanul növekednie kell.

Nálunk 1953 júniusa előtt *az egész vásárlóerő is gyorsabban nőtt* az árualapnál, mégpedig: a túlhajtott iparosítás, a mezőgazdaság viszonylagos elmaradottsága, a tervezésben való járatlanság stb. miatt.

Az ötéves terv első évétől 1953 első feléig rohamosan nőtt a bérből és a fizetésből élők száma, nőtt a beralap, mégpedig elsősorban a nehéziparban, bővült az adminisztratív apparátus, tehát megnőtt a városi vásárlóerő. De a szabadpiaci árak emelkedése következtében időnként erősen gyarapodott a falusi vásárlóerő is. A mezőgazdasági, az élelmiszeripari és a könnyűipari termelés fejlesztését ellenben elhanyagoltuk. Következésképpen szüntelenül ellentmondás támadt az árualap és a vásárlóerő közt: a vásárlóerő egészében időnként meghaladta az árualapot. Mivel pedig gazdaságpolitikánk ebben az időszakban mindent a nehézipar fejlesztésének rendelt alá, ezért ezt az ellentmondást főképp a vásárlóerő korlátozásával, jegyrendszerrel, áremeléssel akarta megoldani. Ha azonban a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményének megfelelően akarjuk megszüntetni ezt az ellentmondást, akkor csak egy módszert alkalmazhatunk: a fogyasztási cikkek termelésének növelése révén növeljük az árualapot.

Az 1953 júniusi párthatározat és a kormányprogram megszüntette a nehézipar túlzott fejlesztését, s intézkedett a mezőgazdaság fejlesztéséről. Egesz sor intézkedés történt, amely jelentősen megnövelte a lakosság vásárlóerejét (árcsökkenés, béremelés, államkölcsöncsökkentés, az adó- és a beadási kötelezettség csökkentése, nagyobb szabadpiaci értékesítési lehetőség stb.). De a lakosság vásárlóerejének növekedési ütemétől mindinkább elmaradt az árualapé. Ez pedig igen káros jelenség, mert az árualap és vásárlóerő ellentmondásának efféle kiéleződése előbb-utóbb áruhiányra, sorbanállásra, a szabadpiaci árak emelkedésére, a mezőgazdasági termelés visszaesésére, az ipari munka termelékenységének elégtelen emelkedésére vagy éppenséggel csökkenésére vezet. Egyes gazdasági vezetők a szóbanforgó ellentmondás gyökereit a vásárlóerő növekedésében, vagyis végső soron a júniusi párthatározatban és az annak szellemében megszületett intézkedések-

ben látták. Ezek a vezetők tehát ismét a vásárlóerő visszaszorításával akarták megoldani az ellentmondást. Különösen a parasztság vásárlóerejét kívánták visszaszorítani, mert megijedtek, hogy a parasztság vásárlóereje gyorsabban nő, mint a bérből és a fizetésből élőké. Ezek a gazdasági vezetők nemcsak arról feledkeztek meg, hogy a parasztság nagyrészt átháríthatja a munkásokra és az alkalmazottakra a reáljövedelem csökkentését, hanem, és főképp, azt nem értették meg, hogy a parasztság vásárlóerejének igenis szüntelenül nőnie kell, sőt kezdetben átmenetileg gyorsabban kell nőnie, mint a bérből és a fizetésből élők reáljövedelmének: csak ebben az esetben növeli a parasztság a termelést, mert hiszen jövedelméből — az eddiginél lényegesen több — termelőeszközt is kell vásárolnia. Egyébként a munkások és az alkalmazottak reáljövedelme, tehát vásárlóerjük is csak akkor nőhet, ha a mezőgazdasági termelés növekszik. A paraszti vásárlóerő csökkentése lohasztaná a termelési kedvet a mezőgazdaságban, tehát végeredményben a munkások és az alkalmazottak vásárlóerejének csökkentését eredményezné.

A Központi Vezetőség októberi ülése jogosan ítélte el a vásárlóerő csökkentésével kapcsolatos káros nézeteket. Az ellentmondás gyökere nem a júniusi határozatban, hanem ellenkezőleg, abban rejlik, hogy nem történt meg a határozat következetes végrehajtása, főként az ipari termelés gyökeres átállítása.

Igaz: a vásárlóerő növelése *önmagában* nem vezet a jólét emelkedésére. *A jólét forrása az árualap növekedése*, a vásárlóerőt az árualap növekedése alapján lehet és kell növelni. Tavaly június óta az árualap jelentősen nőtt. Erre vall az áruforgalom nagy növekedése is. Csak az a baj, hogy az árualap elsősorban nem a fogyasztási cikkek termelésének emelkedése révén nőtt. Az árualap ugyanis átmenetileg növekedhet a fogyasztási cikkek termelésének növekedése nélkül is, például a készletek csökkentése útján, a fogyasztási cikkek exportjának csökkentése útján. De ezek a módszerek nemcsak azért elégtelenek, mert adott mennyiségek birtokában az árualap ily módon csak átmenetileg növelhető, hanem azért is, mert sem a készleteket, sem a fogyasztási cikkek exportját nem lehet nullára csökkenteni: egyrészt készletek nélkül nincs tervgazdaság, másrészt gazdaságunk nem nélkülözheti a külkereskedelmet, s az élelmiszerek és a könnyűipari termékek exportja elengedhetetlen eszköze a mezőgazdaság, az élelmiszer- és a könnyűipar fejlesztésének. Tehát az árualap *szakadatlan* növelésének csak egyetlen módszere van: az ipar és a mezőgazdaság termelte fogyasztási cikkek és mezőgazdasági termelőeszközök mennyiségének szüntelen növelése. *A fogyasztási cikktermelés döntő népgazdasági feltétele pedig: az ipar átállítása.* Ez nemcsak közvetlenül biztosít több fogyasztási cikket, hanem előmozdítja mind a külkereskedelmi problémák megoldását is, mind a mezőgazdaság fejlődését.

A Központi Vezetőség leleplezte a fejlődésgátló káros nézeteket és módszereket, megjelölte a szocializmusépítő népi demokrácia egyetlen járható útját: az árualap szakadatlan növelésének, az ipari és a mezőgazdasági fogyasztási cikkek fokozott termelésének, az ipar átállításának útját. De a határozat *önmagában* még nem oldotta meg — és nem is oldhatta meg — az árualap és a vásárlóerő ellentmondását. Még nem hajtottuk végre teljesen a Központi Vezetőség határozatát, még csak most készül az ipari termelés átállítását szolgáló átgondolt, egységes terv. Az átállítás kétségkívül nehéz és bonyolult feladat s nem oldható meg egyik napról a másikra. De haladéktalanul, habozás nélkül meg kell kezdenünk az átállítás munkáját, mert csak így valósulhat meg az árualapnak és vele együtt az egész dolgozó nép vásárlóerejének szakadatlan növekedése.

A Szovjetunióban megjelent politikai gazdaságtani tankönyvről

Szeptember közepén Moszkvában megjelent a politikai gazdaságtan tankönyve, amelyet neves szovjet közgazdászok munkaközössége írt, s a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézete készített elő.

A Szovjetunióban és a Szovjetunió határain kívül a tankönyv megjelenését egyaránt nagy várakozás előzte meg. Az érdeklődés különösen fokozódott azután, hogy az SZKP központi bizottsága 1951 novemberében többszáz szovjet közgazdász részvételével vitát rendezett a tankönyvtervezetről, s e vitával kapcsolatban napvilágot látott Sztálinnak *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című műve.

A politikai és a gazdasági vezetők, a párttagok és a pártönkíüliek legjobbjai közt mind nagyobb az érdeklődés a gazdasági problémák megértéséhez szükséges politikai gazdaságtani ismeretek iránt. Ezért tartjuk célszerűnek, hogy már a magyar kiadás megjelenése előtt ismertessük röviden a tankönyvet, nem pusztán tájékoztatásul, hiszen már a tankönyv szerkezetének, a témakörök tárgyalási módjának és több érdekes megfogalmazásának ismerete is tanulságos lehet az érdeklődők számára.

A tankönyv váza a következő:

I. A kapitalizmus előtti termelési módok.

II. A tőkés termelési mód.

A. A monopóliumok előtti kapitalizmus.

B. Monopolkapitalizmus — imperializmus.

III. A szocialista termelési mód.

A. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszaka.

B. A népgazdaság szocialista rendszere.

C. A szocializmus építése a népi demokratikus országokban.

A tankönyv *Bevezetése* a politikai gazdaságtan tárgyával, módszerével, pártosságával és a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a proletár politikai gazdaságtan megalkotásában és fejlesztésében elért eredményeivel foglalkozik. A *Bevezetés* az anyagi javak termelése folyamatának elemzése során megkülönbözteti a tágabban értelmezett munkaeszközöket (szredszta truda) a szűkebben értelmezett munkaeszközöktől (orugyija proizvodsztva). A tágabban értelmezett munkaeszközökhöz sorolja a szűkebben értelmezett munkaeszközökön kívül (amelyek közvetítik a munka hatását a munkatárgyakra), a földet (a helyet, ahol a munkás dolgozik), az üzemi épületeket, az utakat, a csatornákat, a raktárakat stb. Ezt a megkülönböztetést Marx *Tőkéje* alapján az oktatás folyamán általában mi is megtettük, de az alapfogalmak további taglalása során ez a megkülönböztetés elsikkadt. A tankönyv *a termelési eszközök* (szredszta proizvodsztva) fogalmába sorolja a munkatárgyakat és a tágabban értelmezett munkaeszközöket, *a termelőerők* fogalmába pedig a szűkebben értelmezett munkaeszközöket és az embereket, akik e munkaeszközöket mozgásba hozzák, s termelési tapaszt-

talataik és ügyességük segítségével anyagi javakat termelnek. Ez a szóbanforgó fogalmak pontosabb meghatározását jelenti. A magyarnyelvű irodalomban a szűkebben és a tágabban értelmezett munkaeszközök pontos *terminológiai megkülönböztetése* még a jövő feladata. Az „orugyija proivodsztva“ kifejezést „termelési szerszámoknak“ fordítani helytelen, mert ebbe a fogalomba nemcsak a termelésben alkalmazott szerszámok, hanem például a legmodernebb automata-gépsorok is beletartoznak. A tankönyv a *Bevezetésben* tisztázza a munkaerő fogalmát; a termelés, az elosztás, a csere és a fogyasztás elemzése során *már itt* megkülönbözteti a termelő fogyasztást a személyes fogyasztástól. A termelőerők és a termelési viszonyok jellemzése után következik az alap és a felépítmény kérdéseinek kifejtése, majd a termelési mód fogalmának meghatározása.

A *kapitalizmus előtti termelési módok* című szakasz Az *ősközösségi termelési mód* vizsgálatával kezdődik. A szerzők az ősközösségbeli termelőerők fejlődésének leírásakor nem használják sem a Morgan- és Engels-féle, sem az egyéb újabban kidolgozott periodizálásokat, csak az alkalmazott munkaeszközök anyaga alapján írnak kő-, bronz- és vaskorszakról. Az *ősközösségi rend gazdasági alaptörvényét* a következőképp fogalmazzák meg: Az emberek igen szűkös megélhetési feltételeinek biztosítása primitív munkaeszközökkel az egy közösségben végzett közös munka és a termékek egyenlő elosztása útján. A fejezet végén ismertetik az ősközösségi ember társadalmi elképzeléseit.

A *rabszolgatartó termelési mód* című fejezetben a tankönyv, a kifejtés Lenin által nagyrabecsült történelmi módszerét követve, sok olyan fogalmat tárgyal, amelyet gyakran csak a kapitalizmus politikai gazdaságtanának oktatása során fejtettünk ki. Már *ebben a fejezetben* ismerteti az áru fogalmát, a pénz kialakulását, fogalmát, valamint a pénzanyag történetét. Ez a fejezet tartalmazza azt

a megállapítást is, hogy a többletmunka és a többletmunka termékének elsajátítása céljából befektetett pénz tőkévé, vagyis a kizsákmányolás eszközévé válik, s ennek alapján meghatározza (nem a kapitalizmusra vonatkoztatva) a kereskedelmi és az uzoratóke fogalmát. Végül megfogalmazza a *rabszolgatartó rend gazdasági alaptörvényének* lényeges vonásait: A terméktöbbletnek a rabszolgatartók által, élősdifogyasztásuk céljából történő és a termelési eszközök, valamint a rabszolgák teljes tulajdonán alapuló elsajátítása a rabszolgák tömegeinek kegyetlen kizsákmányolása útján, a parasztok és a kézművesek tönkretétele és rabszolgává változtatása, valamint más országok meghódítása és népeik rabságba döntése útján. A fejezet a rabszolgatársadalom közgazdasági nézeteinek összefoglalásával zárul.

A *hűbéri termelési mód* című fejezetben a *feudalizmus gazdasági alaptörvénye* fő vonásainak következő megfogalmazása található: A terméktöbbletnek a hűbérurak által, élősdifogyasztásuk céljából, a hűbérúri földtulajdonon és a termelők — a jobbágyok-feletti nem teljes tulajdonon alapuló elsajátítása a függő parasztok kizsákmányolása útján. Ez a fejezet részletesen tárgyalja a tőkés termelés kialakulását és fejlődését a hűbéri társadalom méhében. Az áru-termelés fejlődésének vizsgálata során meghatározza az egyszerű árutermelet, majd igen egyszerűen megmagyarázza, hogyan kísérte az áru-termelés fejlődését a kisárutermeletők differenciálódása, a nemzeti piac kialakulása, s milyen szerepe volt a kereskedelmi tőkének a kapitalista termelési viszonyok kialakulásában. A manufaktúrák és az eredeti tőkefelhalmozás taglalása után a fejezet végén a feudalizmus közgazdasági nézeteinek jellemzését találjuk.

A *tőkés termelési móddal* foglalkozó második szakasz az *Árutermelet. Áru és pénz* című fejezettel kezdődik. Tárgyalja az árutermelet mint a kapitalizmus kialakulásának

kiinduló pontját és általános jellegzetességét, s az áru meghatározása, az áru és a benne megtestesülő munka kettős jellegének vizsgálata után áttér az árutermelés ellentmondására. Elemzi a *munka termelékenységét*, amelyet az időegység alatt előállított termék mennyisége, s a *munka intenzitását*, amelyet az időegység alatt elfogyasztott munka határoz meg. A tankönyv a pénz funkcióinak ismertetésekor megemlíti, hogy az érték-mérő funkció az alapvető. Ezután tárgyalja a *pénzforgalom törvényét*, az áruforgalomhoz szükséges pénz mennyiségét meghatározó törvényt, amely *általános érvényű* minden formációban, amelyben van árutermelés és áruforgalom. Az értéktörvény vizsgálata a *konkurrencia és a termelés anarchiája törvényével* összefüggésben történik; ez utóbbi kifejezi a termelés és a csere ösztönös jellegét, a magántermelők egymásközi harcát az áruk termelésének és eladásának kedvezőbb feltételeiért. Az *értéktörvény*: az árutermelés gazdasági törvénye, amely szerint az áruk cseréje az előállításukhoz társadalmilag szükséges munka mennyiségének megfelelően történik. A tankönyv (anélkül, hogy az értéktörvény érvényesülésével kapcsolatban „funkcióról” beszélne) kifejti, hogy az értéktörvény az árak mechanizmusán keresztül ösztönösen szabályozza a társadalmi munka és a termelési eszközök elosztását az árugazdaság egyes ágai közt, megállapítja, hogy az árugazdaságban a termelőerők az értéktörvény alapján fejlődnek, továbbá, hogy az értéktörvény a *magántulajdonon alapuló árutermelés* viszonyai közt a kapitalista viszonyok kialakulására és fejlődésére, az árutermelők rétegződésére vezet.

Az *egyszerű tőkés kooperáció és a manufaktúra* fejezete a címben megjelölt kérdéseken kívül tárgyalja a kapitalista házimunkának, a parasztság rétegződésének, a tőkés mezőgazdaság és a tőkés ipar belső piaca kialakulásának kérdését.

A *kapitalizmus gépi korszaka* című fejezetből megismerjük a tőkés ipa-

rosítás sajátosságait és útjait, a gépek alkalmazásának a munkásosztály helyzetére gyakorolt hatását, s ezzel kapcsolatban a szellemi és a fizikai munka ellentétének, valamint a proletariátus és a burzsoázia közötti osztályharc élesedésének kérdését.

A *tőke és az értéktöbblet*. A *kapitalizmus gazdasági alaptörvénye* című fejezet a termelési eszközök tőkés magántulajdonának — a tőkés termelési viszonyok alapjának — vizsgálatával kezdődik. Feltűnik a téma tárgyalásának néhány sorrendi sajátossága. A tankönyv a munkaerő fogalmának ismételt meghatározása és annak megállapítása után, hogy a munkaerő csak a kapitalizmusban válik áruvá, megvizsgálja a munkaerő-áru használati értékét és értékét. A szerzők a munkaerőáru értékét meghatározó tényezők után az értéktöbblet létrejöttének rövid és egyszerű kifejtését adják, s csak ezután, ennek alapján határozzák meg a munkaerő-áru *használati értékét*. Az állandó és a változó tőke elemzése után, az árutermelő munka kettős jellegéből kiindulva megmagyarázzák, hogy a termelési eszközök értékét a munkás konkrét munkája viszi át az új termék értékébe, a létrejövő új értéket pedig, amelynek része a tőkés által elsajátított érték is, az absztrakt munka alkotja. A tankönyv röviden kitér a *tőkefetizizmus* problémájára is. A különértéktöbbletet nem az abszolút és a relatív értéktöbbletről szóló részben, hanem külön alcím alatt, de mint a relatív értéktöbblet egyik fajtáját tárgyalja. A kapitalizmus gazdasági alaptörvénye, az *értéktöbblettörvény* kifejtését a munkanappal, a munkásosztálynak a munkanap csökkentéséért vívott harcával kapcsolatos kérdések kifejtése követi. A fejezet a tőkés társadalom osztályszerkezetének és a burzsoá állam szerepének taglalásával zárul.

A *munkabér* című fejezet a marxizmus bérelmélet legfontosabb tételein kívül ismerteti a modern „izzasztó” bérrendszereket, köztük a „nyereség-részesedést” bérrendszerét is, amely egy ideje igen elterjedt.

A tőkefelhalmozás és a munkásosztály elnyomorodása című fejezet meggyőző adatokkal szemléltetve fejti ki a proletariátus relatív és abszolút elnyomorodását. Érdekes, hogy az agrártúlnépesedés külön alcím alatt található, s ez a fejezet magyarázza meg a tőkés termelési mód alapvető ellentmondását is.

A következő fejezet *a tőke körforgását és megtérülését* vizsgálja. A megtérülés gyorsításának elemzésére az értéktöbblet évi rátájának kifejtése után, a fejezet végén kerül sor.

Az átlagprofit és a termelési ár című fejezetben figyelemreméltó, hogy az állandó tőke elemeivel való takarékoskodást nem a profitráta nagyságát meghatározó, hanem az átlagprofitráta *süllyedése ellen ható* tényezők közt találjuk. A tankönyv az egyes iparágakban folyó versenyről szóló részben az extraprofitot mint a külön értéktöbblet formáját említi. Az Egyesült Államokban megtermelt ipari profitok tömegének növekedésével szemlélteti, hogy az átlagprofitráta süllyedő tendenciája nem jelenti a profit tömegének egyidejű csökkenését. A profitráta süllyedő tendenciájának törvénye kiélezi a tőkésnek a profit elosztásáért folyó harcát. A tőke kivétel, a magas árszínvonal megőrzésére irányuló szövetkezések, a termelésnek a fizetőképes kereslet határát meghaladó felduzzasztása: a nagyobb profitrészesedésért dúló harc velejárói, a kapitalizmus ellentmondásai kiéleződésének tényezői.

Újszerű, hogy közös fejezet tárgyalja a *kereskedelem, a hitel és a pénzforgalom* kérdéseit. A fejezet kitér a bankok tiszta forgalmi költségeire és a bankok alkalmazottainak kizsákmányolására is.

A földjáradék. A kapitalizmus agrárviszonyai című fejezet azzal kezdi fejtegetéseit, amivel mi végezni szoktuk előadásainkat: a mezőgazdaság tőkés rendszere kialakulásának és a mezőgazdaság tőkés fejlődése két útjának vázolásával. A különbséget és az abszolút földjáradékon kívül megmagyarázza a monopoljáradékot, a

bánya- és a telekjáradék problémáit, s ezzel kapcsolatban bebizonyítja, hogy a földmagántulajdon monopóliuma nemcsak a mezőgazdaság, hanem az ipar fejlődését is gátolja. A szerzők megvizsgálják a mezőgazdasági nagyüzem és kisüzem harcának, a város és a falu ellentétének, majd a földmagántulajdonnak és a föld államosításának a munkás-paraszt szövetség gazdasági megalapozása szempontjából fontos kérdéseit.

A nemzeti jövedelem című fejezet a társadalmi terméknek, a nemzeti jövedelemnek, valamint a nemzeti jövedelem elosztásának problémáit tárgyalja. Kitér a *jövedelem-fetisizmusra*, a burzsoá nemzeti jövedelem-elméletek alapjára, majd az állami költségvetés körébe tartozó kérdéseket vizsgálja.

A tankönyv *a társadalmi tőke újratermelésének* elemzésekor a társadalmi termék érték és használati érték szerinti felosztását annak a feltevésnek az előrebocsátása után tárgyalja, hogy a szóbanforgó országban csak tőkés termelés folyik, s hogy az év leforgása alatt az egész állandó tőke elhasználódik. A külső piactól való elvonatkoztatást a fejezet végén találjuk. Az egyszerű és a bővített tőkés újratermelés realizálási feltételeinek ismertetése után a piacproblémának és a tőkés újratermelés ellentmondásainak elemzése következik.

A gazdasági válságok című fejezet a kapitalizmus alapvető ellentmondásának — a válságok *alapjának* — és azoknak az ellentéteknek a vizsgálatával kezdődik, amelyekben ez az ellentmondás megnyilvánul. A szerzők a burzsoá válság-elméletek bírálata és a tőkés újratermelés ciklikus jellegének tárgyalása után megállapítják, hogy a válságok periodicitásának az állótőkék tömeges felújítása az anyagi alapja. Az *agrárválságok* elhúzódásának megokolása után meggyőző adatok alapján vizsgálják a válságoknak a kapitalizmus ellentmondásait kiélező hatását. Érdekes, hogy ez a fejezet tárgyalja a kapitalizmus fejlődé-

sének történelmi tendenciáját és ezzel kapcsolatban a munkásosztálynak — a kapitalizmus sirásójának — nagy történelmi hivatását.

Az imperializmus — a kapitalizmus legfelsőbb foka. A monopolkapitalizmus gazdasági alaptörvénye című fejezetben az imperializmusba való átmenet leírását a monopolkapitalizmus gazdasági ismertetőjeleinek kifejtése követi. A tankönyv a monopolkapitalizmus gazdasági alaptörvényének tárgyalása során kifejti, hogy az imperializmus előtti kapitalizmusban a *szabadverseny* uralma a *profitráták kiegyenlítődére vezetett*, az imperializmusban ellenben a *monopóliumok* uralma *maximális profitot* biztosít a monopolizációknak. A monopolár (termelési költségek plusz maximális profit) magasabb az áru értékénél, de ugyanakkor — mint már Marx megállapította — nem semmisítheti meg az áruk értéke szabta határokat. A monopolárak magas színvonala nem változtatja meg a kapitalista világ gazdaságban termelt értékek és értéktöbbletek összegét: amit a monopóliumok nyernek, azt a munkások, a kistermelők, a függő országok népei elvesztik. A maximális profit egyik forrása az értéktöbblet olyan újraelosztása, amelynek folytán a nem monopolizált vállalatok az átlagprofitot sem kapják meg.

Külön fejezetben találjuk az *imperializmus gyarmati rendszerének*, majd az *imperializmus történelmi helyének* elemzését.

A kapitalizmus általános válsága című fejezet az általános válság lényegét és jellegzetességeit tárgyalja, elemzi a túltermelési válságok elmélyülését, s ezzel összefüggésben a kapitalista újratermelési ciklus eltorzulását is.

A kapitalizmus általános válságának elmélyülése a második világháború után című fejezet foglalkozik a két tábor kialakulásával, az egységes világpiac szétesésével, a gyarmati rendszer válságának elmélyülésével, az egyenlőtlen fejlődés fokozódásával, az amerikai imperializmus terjesz-

kedésével és a tőkésországok gazdaságának militarizálásával. A tankönyv az előző fejezethez hasonlóan sokoldalúan vizsgálja és adatok tükrében is bemutatja az általános válságot.

A szakasz végén igen értékes elméleti történeti összefoglalót találunk a *kapitalizmus korszakának közgazdasági tanításairól*.

A szocialista termelési módot tanulmányozó harmadik szakasz nyitó fejezete: *A kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak alapvonásai*. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom példát mutatott arra, hogy *alapjában* milyen legyen a proletárforradalom bármely országban, de a forradalomnak minden országban okvetlenül vannak *nemzeti* sajátosságai is, amelyek a konkrét történelmi viszonyokból és a nemzetközi helyzetből következnek, s amelyekkel a gazdasági építő munka során minden országban számolni kell.

A szocializmusba való átmenet legfontosabb kérdéseinek kifejtése során megtaláljuk az *átmeneti időszak gazdaságának alapvető ellentmondását*: a születő, a jövőt jelentő, de kezdetben még gyenge szocializmus és a megdőntött, de kezdetben még erős kapitalizmus közt lévő ellentmondást. A szerzők a szocializmus egy országban való győzelméről írva megkülönböztetik a kérdés két oldalát: a belső oldalhoz tartoznak az osztályok kölcsönös viszonyának problémái és az ezek elemzéséből adódó tanulság: a parasztsággal szövetséges munkásosztály felépítheti a szocialista társadalmat; a kérdés *nemzetközi* oldalához a proletárdiktatúra országa és a kapitalista országok kölcsönös viszonya tartozik. A szocializmus győzelme csak akkor lehet *végleges*, amikor megszűnik az agresszív imperialista hatalmak intervenciójának veszedelem. A tankönyv a szocializmus felépítése lenini tervének és a nep időszakának elemzése során nyomon kíséri a „ki kit győz le” kérdésével kapcsolatos harcot és a szocialista építőmunka eredményeit.

A *szocialista iparosítás* című fejezet kiinduló pontja: a nagyipar a szocializmus anyagi alapja; csak a gépi nagyipari termeléssel érhető el a munka termelékenységének az a növekedése, amely nélkül az új társadalmi rend nem győzhet. A tankönyv ismerteti a Szovjetuniónak agrárszágból élenjáró ipari hatalommá való átalakulását.

A *mezőgazdaság kollektivizálása* című fejezet a kollektivizálás történelmi szükségességének tárgyalása után a lenini szövetkezeti tervet elemzi, majd a tömeges kollektivizálás feltételeinek a megteremtését és a tömeges kollektivizálás végrehajtását; ismerteti a szovjet mezőgazdaság átalakulását a világ legnagyobb és legjobban gépesített mezőgazdaságává.

A következő fejezet az előző három fejezet szerves folytatásaként tárgyalja a *szocializmus szovjetunióbeli győzelmét*.

A *népgazdaság szocialista rendszeréről* szóló rész első fejezete: A *szocializmus anyagi-termelési alapja*.

A *termelési eszközök társadalmi tulajdona — a szocializmus termelési viszonyainak alapja* című fejezet ismerteti a népgazdaság szocialista rendszerének jellegzetességeit, tárgyalja a szocialista tulajdon két formáját, a szocialista vállalatoknak e két formán nyugvó kétféle típusát, s e két típus közös és eltérő sajátosságait. Az állami tulajdonon alapuló vállalatokat a szerzők *következetesen szocialista* típusú vállalatoknak nevezik. A fejezet foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a szocialista társadalomban a termelésben résztvevő dolgozók munkája két részre oszlik: a munkásnak a *saját részére végzett* és a *társadalom számára végzett* (egyéb-ként szintén szükséges) munkájára. Ez az elhatárolás vonatkozik a termékrészekre is.

A *szocializmus gazdasági alaptörvénye* című fejezet a szocializmusban ható gazdasági törvények jellegének vizsgálatával és az idevágó téves és

ártalmas nézetek bírálatával kezdődik, majd a szocializmus gazdasági alaptörvényének taglalása során a termelés célja, eszköze, a törvények érvényesülési módja és a dolgozó tömegek helyzete szempontjából élesen szembeállítja egymással a kapitalista és a szocialista rendszert. Rendkívül beszédes adatok támasztják alá az elvi fejtegetéseket. A tankönyv a párt-vezette szocialista állam gazdasági szerepével foglalkozva hangsúlyozza: *a gazdaságpolitika sikere elsősorban attól függ, hogy milyen helyesen tükrözi ez a politika az objektív gazdasági törvények követelményeit*; a gazdaság állami irányításának legfontosabb elve *a gazdasági és a politikai munka egysége*.

A *népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődésének törvénye* című fejezet ismerteti e törvény legfontosabb sajátosságait és követelményeit. Ez a törvény *szabályozza* a szocialista termelést az alaptörvény követelményeinek megfelelően. Az alaptörvény követelményei mindig a termelőerők fejlettségi színvonalától, az anyagi erőforrásoktól, a belső és a külső helyzettől függően valósulnak meg. Ennek megfelelően és a tervszerű (arányos) fejlődés törvénye alapján alakulnak ki a népgazdasági *arányok* is. A szerzők a legfontosabb népgazdasági arányok vizsgálata után elemzik a tervszerű fejlődés törvénye és a szocialista tervezés közt lévő összefüggést. A fejezet a tervezőmunka, a tervezési módszerek, a mutatószámok, a mérlegek ismertetésével, majd a tervgazdálkodás hatalmas előnyeinek méltatásával zárul.

A *társadalmi munka a szocializmusban* című fejezet egyéb kérdések közt a szocializmus két gazdasági törvényét: a *munka szerinti elosztásnak* és a *munkatermelékenység szakadatlan növekedésének törvényét* ismerteti.

Az *Árutertermelés, értéktörvény és pénz a szocializmusban* című fejezet az árutertermelés megmaradásának szükségességét és az árutertermelés sajátosságait tárgyalja, majd a szocia-

lizmusban termelt áruk használati értékét és értékét elemzi. Az értéktörvény hatásának vizsgálata az értéktörvény *áruforgalom-szabályozó* szerepével, a szocialista termelésre kifejtett *hatásával*, s ezekkel kapcsolatban az áralakulás kérdésével foglalkozik részletesebben. A szerzők a pénznek értékmérő-, forgalmi eszköz-, fizetési eszköz-funkcióit, valamint a szocialista felhalmozás és a megtakarítások eszköze funkcióit sorolják fel. Az értékmérő funkcióval kapcsolatban megjegyzik, hogy mivel a termelési eszközök megőrzik az áru- és értékformát, a pénz mint értékmérő a termelési eszközök termelésére felhasznált társadalmi munka nyilván tartásának is eszköze. Az értékmérő-funkciót csak saját (belső) értékkel bíró pénzáru töltheti be, ilyen pénzáru az arany. A Szovjetunióban és a szocialista tábor többi országában a pénznek aranytartalma van. A pénz az *áruforgalomban* forgalmi eszköz. Fizetési eszközként működik a munkások és az alkalmazottak bérének kifizetésekor, a szocialista vállalatok hitelügyleteiben, az adófizetéskor stb. Az állam felhasználja a pénzt mint fizetési eszközt a szocialista vállalatok tevékenységének ellenőrzésére is. A pénz funkcióinak elemzése után a tankönyv megjegyzi, hogy a szocialista társadalomban a kincs- és a világpénz-funkciót az *arany* tölti be.

A *munkabér a szocializmusban* című fejezetet az *önálló elszámolás és a jövedelmezőség*, majd az *önköltség és az ár* kérdéseinek ismertetése és elemzése követi.

A *mezőgazdaság szocialista rendszere* című fejezet a szocialista mezőgazdaság népgazdasági jelentőségével, a gép- és traktorállomások munkájával, a kolhozok és a szovhozok gazdálkodásának kérdéseivel foglalkozik; elemzi a *munkaegységet* mint a kolhozrendszer-szülte új gazdasági kategóriát, amelyben a *kolhozparaszt egyéni munkája társadalmi értékelést nyer*. A fejezet megemlíti, hogy a gépállomásoknak természetben fizetett termék *nem áru*, s a kötelező mező-

gazdasági termékbeadás a szó közgazdasági értelmében nem tekinthető adónak. A szerzők méltatják a begyűjtési és a felvásárlási árak felemeléséről szóló párthatározat jelentőségét, de megállapítják, hogy ez természetesen nem lehet a kolhozjövedelmek növelésének legfontosabb eszköze. Adott begyűjtési és felvásárlási árak esetén a termelés *színvonalának emelése*, az árutermelés növelése, a termékegységre eső kiadások csökkentése biztosítja a kolhoztermelés minden ágának nagyobb jövedelmezőségét. A szerzők élesen elkülönítik a kapitalista különbözeti földjáradéktól a szocializmusban meglévő *különbözeti földjáradékot*, amely elsősorban a kolhoztulajdon és az árutermelés meglétével függ össze.

A gazdag fejezet sokoldalúan szemlélteti a szocialista mezőgazdaság nagy eredményeit, s egyszersmind a legutóbbi nagyjelentőségű határozatok szellemében a mezőgazdasági termelés nagyarányú fellendítésének fontosságát is hangsúlyozza.

Az *Áruforgalom a szocializmusban* című fejezet elemzi a szocialista kereskedelem természetét és szerepét, s megállapítja, hogy a kereskedelem a közszükségleti cikkek elosztásának *főformája*. Bár a szerzők a kiskereskedelmi árak és a forgalmi költségek vizsgálatakor a szocialista kereskedelem forgalmi költségeit tulajdonképpen ugyanúgy osztják fel, ahogyan a korábbi szakirodalomban szokásos volt, mégsem használják a produktív- és a tiszta forgalmi költség elnevezést. A szocialista külkereskedelemnek és ezzel kapcsolatban a külkereskedelem állami monopóliumának tárgyalása zárja be a fejezetet.

A *szocialista társadalom nemzeti jövedelme* című fejezet kiinduló pontja a társadalmi termék fogalmának meghatározása. A tankönyv csak annyiban sorolja a kereskedelmet az anyagi termelés ágai közé, amennyiben a kereskedelem dolgozói a termelés folyamatának a forgalom szférájában való folytatását jelentő funkciókat látnak el. Kifejti, hogy az anyagi javak ter-

melésében közvetlenül részt vesznek az anyagi termelés ágaiban tevékenykedő szellemi dolgozók (tudósok, mérnökök stb.) is. Az anyagi javakat előállító és más, társadalmilag hasznos munkát végző, de anyagi javakat nem termelő dolgozók (művészek, orvosok stb.) közt *tevékenységük kölcsönös cseréje* megy végbe. A fejezet hangsúlyozza, hogy *növelni kell a termelőmunkát végzők számát, s állandóan szűkíteni kell a nemtermelő munka bizonyos területeit* — ez óriási népgazdasági jelentőségű követelmény. A nemzeti jövedelem folyó- és változatlan áron történő számításának, gyors és szakadatlan növekedésének elemzése után a szerzők részletesen kifejtik a nemzeti jövedelem elosztásával és felhasználásával kapcsolatos kérdéseket.

Az *Allami költségvetés, hitel és pénzforgalom a szocializmusban* című fejezet után a *szocialista újratermelés* vizsgálata következik. E fejezet a termelés két osztálya közt lévő viszony elemzésekor megemlíti: Lenin gazdasági törvénynek nevezte, hogy a termelési eszközök termelése bővített újratermelés esetén a fogyasztási cikkek termelésénél gyorsabban növekszik. A társadalmi alapok képzéséről és rendeltetéséről szóló rész a társadalmi termék elosztását szemléltető sémát tartalmaz. A szerzők a felhalmozás és a fogyasztás viszonyának vizsgálata során a *szocialista felhalmozás törvényének* (a tőkés felhalmozás általános törvényével szembeállított) következő megfogalmazását adják: a nemzeti gazdagság szüntelen növekedése a tiszta termék egy részének az állandóan növekvő társadalmi szükségletek kielégítését szolgáló termelés bővítésére való rendszeres felhasználása útján. — A *népesezés szocialista törvényének* pedig ez a lényege: a lakosság állandó és gyors növekedése, a nép anyagi jólétének magas színvonala, az alacsony megbetegedési és halandósági arányszám, a munkaképes lakosság teljes és észszerű felhasználása mellett.

A *szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet* vizsgálata a kommunista társadalom két fázisának, valamint a két fázis közös és megkülönböztető sajátosságainak tárgyalásával kezdődik. A kommunizmus anyagi és műszaki bázisának megteremtése, a város és a falu, továbbá a szellemi és a fizikai munka közt lévő lényeges különbség megszüntetésének útjai, a „mindenkitől képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint” kommunista elosztási elvre való áttérés — mind igen részletesen tárgyalt kérdései a fejezetnek. Foglalkozik a fejezet a mezőgazdasági arteleknek mezőgazdasági kommunákká való átalakulásával is. A szerzők a szükségletek szerinti elosztással kapcsolatban hangsúlyozzák, hogy a kommunizmusba történő fokozatos átmenet egész időszakában a kereskedelem lesz a fogyasztási cikkek elosztásának alapformája: a *szovjet kereskedelem tökéletesedése* készíti elő azt a szerteágazó apparátust, amely a kommunizmus felső fokán felhasználható a termékek szükségletek szerinti, *közvetlen, áru- és pénzforgalom nélküli elosztására*.

A tankönyv három záró fejezete ismerteti a szocializmusnak a népi demokratikus országokban folyó építését. Az első az *európai népi demokratikus országok*, a második a *Kínai Népköztársaság gazdasági rendjét*, politikai átalakulását, valamint gazdasági építőmunkáját és eredményeit tárgyalja. Az utolsó fejezet — *A szocialista tábor országainak gazdasági együttműködése* — a demokratikus világpiac kialakulásával és megszilárdulásával, a szocialista táborhoz tartozó országok gazdasági kapcsolatainak jellegével és együttműködésük legfontosabb formáival foglalkozik.

A tankönyv *Befejezésének* jellege és rendeltetése hasonló a Párttörténet végén található *Tanulmányoké*-hoz. Ismerteti a marxizmus klasszikusainak a politikai gazdaságtan megteremtésében és fejlesztésében kifejtett munkásságát, részletesen tár-

gyalja a politikai gazdaságtan jelentőségét, s kifejti: mire tanít a marxista-leninista politikai gazdaságtan.

★

E vázlatos ismertetésből is kitűnik, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Közgazdasági Intézete és a szerzői munkaközösség nagy munkát végzett és jelentőset alkotott ennek a hézagpótló tankönyvnek az elkészítésével. A mélyreható tudományossággal elkészített, kifejtésében népszerű, közérthető mű átfogó képet ad a társadalom fejlődéséről, a gazdasági törvényekről, s minden *lényegeset* tartalmaz, ami a szocialista gazdaságra, valamint a kapitalizmus és a gyarmati rendszer gazdaságára vonatkozik.

De bármily nagyra értékeljük ezt a tankönyvet, nem tarthatjuk szükségtelennek a további javítás munkálatait.

Nem arra gondolunk elsősorban, hogy a következő kiadásban a fejlődés legújabb mozzanatainak több helyet kell kapniuk. Ez egészen természetes, hiszen az élet minden tankönyvet „tovább ír”. Az sem tekinthető fogyatéknak (amit néhányan a tankönyv futólagos ismeretében hibának véltek), hogy a tankönyv egy-egy problémára ismételten visszatér, de több részletkérdés elemzését mellőzi. Ez egyáltalán nem hiba, hanem ellenkezőleg, a tankönyv *nagy érdeme*, s arról tanúskodik, hogy a szerzők emlékezetükbe vették és hozzáértéssel alkalmazták a marxizmus klasszikusainak idevágó útmutatásait. (Elsősorban Leninnek Bogdanov könyvéről írt recenziójára és Sztálin legutolsó művére gondolunk.)

De néhol problematikus a tankönyv *belső arányainak* kérdése, egyes fejezetek telítettségének vagy például illusztráltságának arányossága. Másrészt — ha nem is gyakran, ha nem is sarkalatos kérdésekben — találkozunk olyan szövegrészekkel, amelyek észrevételekre ösztönöznek. A szerzők is utalnak rá az előszóban, hogy az

első kiadás olvasóinak bíráló megjegyzése és javaslatai alapján tovább akarják javítani a tankönyv szövegét.

Természetesen ennek a jelentős alkotásnak a tüzetes elemzése, gondos értékelése hosszabb időt igényel, s ez az értékelés — tankönyvről lévén szó — nem lehet teljes az oktatásban való felhasználás legalábbis első tapasztalatai nélkül.

De az máris teljes bizonyossággal megállapítható, hogy ez a mű kiemelkedő helyet foglal el a marxista tankönyvek, a *népszerű, tudományos marxista ismeretterjesztő művek* sorában. A tankönyv teljesen alkalmas rá, hogy felkeltse a kommunista és a pártunkívüli dolgozók nagy tömegeinek érdeklődését a közgazdasági kérdések iránt. Megismerése megkönnyíti a tanulni vágyó fiatalságnak, a gazdasági vezetőknek, a munkásoknak, a parasztoknak és az értelmiségieknek a társadalmi-gazdasági folyamatok megértését, a *fejlődés menetének* felismerését, hogy ezáltal *tudatosan* elősegíthessék a gazdasági törvények felhasználását a kommunizmus építésére, a szocializmus győzelmének kivívására.

Az imperialista országok és a gyarmatok kommunistái, hazafiai is sokat tanulhatnak, sok felhasználható tapasztalatot szerezhetnek a tankönyvből, hiszen a politikai gazdaságtan bebizonyítja a tőkésrend bukásának elkerülhetetlenségét, s megmutatja a kapitalista rabságból való szabadulás, a függetlenség, a jólét, a felvirágzás kivívásának útját.

A mind népesebb és a politikai gazdaságtan kérdései iránt mind fogékonyabb magyar olvasóközönség nagy érdeklődéssel várja a tankönyvnek magyar nyelven való megjelenését. Az értékes fegyverül szolgáló tankönyv hathatósan előmozdítja majd a politikai gazdaságtannak — Marx kifejezésével: a *társadalom anatómiájának* — széleskörű és jobb megismerését.

Benke István és Valkovics Emil

A Kínai Népköztársaság gazdasági sikerei

A kínai nép 1954. október 1-én ünnepelte a népköztársaság kikiáltásának 5. évfordulóját. Ez az évforduló egybeesett Kína történelmének másik jelentős eseményével: az Országos Népképviselői Gyűlés első ülészekával, amely elfogadta a Kínai Népköztársaság alkotmányát. Az alkotmány rögzíti az ötéves fejlődés eredményeit, s egyszersmind megmutatja a további fejlődés útját. Az alkotmány bevezetése hangsúlyozza, hogy a kínai népi forradalom 1949-ben a kommunista párt vezetésével győzelmet aratott az imperializmus, a feudalizmus és a bürokratikus tőke felett, véget ért az elnyomás és a leigázás hosszú történelmi időszaka, s létrejött a népi demokratikus rendszer, amelynek vezetőereje a munkásosztály.

A Kínai Népköztársaság a demokratikus átalakulás időszakából már átlépett a népi demokrácia fejlődésének második szakaszába, amelyben a munkásosztály hatalma már teljesen megszilárdult, s a szocializmus építése a közvetlen feladat. A proletárdiktatúra alapja természetesen Kínában is a munkás-paraszt szövetség, de az ország korábbi félgymarmati helyzete folytán a proletárdiktatúra egyszersmind ennél jóval szélesebb osztályszövetség, amely a népgazdaságban a változatos átmeneti formák szoros kapcsolatán alapszik.

Kínának elmaradott, félgymarmati-félfeudális országból szocializmus-építő nagyhatalommá, a szocialista tábor egyik legerősebb pillérévé való átalakulása természetesen nem simán, nem harc nélkül történt. A társadalmi fejlődés politikai feltételei, elsősorban a munkásosztály vezető szerepe, a szilárd nemzeti összefogás, nagyrészt már a népi demokratikus fejlődés első szakaszában megvoltak, de az anyagi feltételeket szinte teljesen a népköztársaság első éveiben kellett megteremteni.

A helyreállítási időszak eredményei

„A Kínai Népköztársaság megalakulásától a szocialista társadalom felépítéséig tartó időszak átmeneti időszak — hangsúlyozza az alkotmány. — Az átmeneti időszakban az állam legfontosabb feladata az ország szocialista iparosításának fokozatos megvalósítása, a mezőgazdaságban, a kézműiparban, valamint a kapitalista iparban és a kereskedelemben pedig a szocialista átalakulás fokozatos befejezése.“ Az átmeneti időszak első szakaszában, 1949-től 1952-ig megtörtént a népgazdaság valamennyi ágának helyreállítása, a szilárd valuta-rendszer megteremtése.

De a kínai nép a hároméves helyreállítási időszakban nemcsak a háború pusztításait pótolta, hanem megteremtette az új, *szocialista típusú gazdasági rendszer* építésének feltételeit, s átalakított a gazdaság egész szerkezetét is.

Először: a kínai nép voltaképpen teljesen *kiküszöbölte a külföldi tőkés érdekeltségeket* a kínai iparból és a pénzügyi életből.

A kínai kormány a koreai háború idején, válaszképpen az amerikai és az angol provokációkra, befagyasztotta az amerikai és az angol vagyionok jelentős részét, s ellenőrzése alá vonta a még megmaradt külföldi vállalatok zömét.

Másodszor: 420 millió ember lakta területen *befejeződött a földreform*, s ezzel Kínában megsemmisült a feudális földbirtokrendszer.

Harmadszor: a népi állam elkobozta a bürokratikus tőke* tulajdonában volt vállalatokat, s *ezzel megteremtette a szocialista jellegű állami szek-*

* A bürokratikus nagytőke képviselője a kínai nagyburzsoázia volt, amely az imperialisták közvetlen szolgálatában állt, s szoros kapcsolatban volt a falu feudális erőivel.

tort. Minthogy a kínai ipar nagyon koncentrált volt, a bürokratikus tőke tulajdonának államosítása után az állami szektor nyomban vezető pozícióhoz jutott a kínai gazdaság döntő fontosságú területein: már 1952-ben a nehéziparnak 80 százaléka, a könnyűiparnak 40—50 százaléka tartozott hozzá. Az Állami Bank pedig ellenőrzi szinte az egész pénzügyi életet, a hitel- és a kölcsönügyleteket. Az állami szektor ekkorra már a belkereskedelemben is szerzett bizonyos pozíciókat, a külkereskedelemben való részesedése pedig elérte a 90 százalékot.

Az első ötéves terv legfontosabb céljai

A párt 1952 végén a gazdaság helyreállításában és fejlesztésében elért sikerek eredményeképp úgy értékelhette a helyzetet, hogy befejeződött a helyreállítás szakasza, s Kína áttérhet a tervszerű építés szakaszára, amelynek közvetlen célja: a szocializmus felépítése. 1953-ban megkezdődött Kína első (1953—1957. évi) ötéves terve. A kormány még nem hozta nyilvánosságra az ötéves terv teljes szövegét, de az 1953. évi terv teljesítéséről már részletes jelentést adott ki. Az első ötéves terv legfontosabb feladatai a következők:

1. Az ország iparosítása és a honvédelem korszerűsítése végett elsősorban a *nehézipart* kell fejleszteni. A párt és a kormány a nehézipar fejlesztése során ügyel rá, hogy emelkedjék a nép életszínvonala, de egyzersmind nyíltan a nép elé tárja, hogy a nehézipar gyorsított fejlesztése következtében még a mezőgazdaság és a könnyűipar kielégítő fejlődése esetén is bizonyos elkerülhetetlen nehézségek támadnak majd. Az elmaradottság és az imperialista agresszió közvetlen veszedelem miatt azonban nincs más járható út.

2. Gyors ütemben kell fejleszteni a *mezőgazdaságot*, a *közlekedést*, a *könnyűipart* és a *kereskedelmet* is.

3. A párt és a kormány támogatja a mezőgazdasági és a kézműipari *termelőszövetkezetek* alakulását.

4. Támogatja a mezőgazdasági *kisárutermelés*, a *magánipar* és a *magánkereskedelem* fejlődését, amennyiben ez megfelel az egész népgazdaság érdekeinek.

5. A termelés fokozásával párhuzamosan emelni kell a nép anyagi és kulturális *jólétét*.

Kína a világ egyik leggazdagabb országa, de nyersanyagkincsei nagyrészt még feltáratlanok, illetve nincsenek pontosan felmérve. A népi kormány több geológiai expedíciót küldött ki, főképp Északnyugat- és Délnyugat-Kínába. Az ottani szinte teljesen kiaknázatlan területek, mint kiderült, óriási kincseket rejtenek magukban. Például Szinkiangban az expedíciók új nagy színes- és ritkafém-, valamint olajlelőhelyeket találtak, délnyugaton pedig szinte naponta tárnak fel újabb meg újabb hatalmas nyersanyagforrásokat. A tervek szerint a jumeni olajmezőkön az újonnan fúrt olajkutak hamarosan annyit fognak termelni, mint amennyi korábban Kína egész olajtermelése volt.

Az ország iparosítása teljesen átformálja Kína arculatát. Roppant gyors ütemben, legtöbbször még kézierővel, de már egyre több gép alkalmazásával épülnek az új üzemek, bányák, vasutak, sőt egész városok is keletkeznek a világtól eddig szinte teljesen elzárt területeken. A fiatal Kínai Népköztársaságnak már első ötéves terve megvalósítása során meg kell oldania a műszaki elmaradottság, a szállítási nehézségek és a hatalmas szervezési problémák megszabta titáni feladatokat. Például a Lancsou—Urumcsi—Alma Ata-vasútvonal építésén vagy a Huaj-folyó szabályozásán száz-meg százezer ember dolgozik.

E többszázezernyi munkáshadsereg megszervezése, mozgatása, ellátása, egészségügyi és kulturális jólétének biztosítása a kezdetleges közlekedési

viszonyok miatt hatalmas feladat. Természetesen Kína ötéves terve végrehajtásában nem támaszkodhat csak az épülő új üzemekre és bányákra, hanem teljesen kihasználja, kiterjeszti és korszerűsíti a régi ipari bázist is.

Az ötéves terv végrehajtásának egyik nagy problémája, hogy Kína gazdasági kádereinek viszonylag még kevés a tervezési tapasztalatuk. Gyakran változtatni kell még a részletterveken, mert azok nincsenek kellően összehangolva, s nem egészen pontosak. A gazdasági káderek azonban a helyreállítás időszakában felbecsülhetetlen értékű gyakorlati tervezési tapasztalatokat szereztek, s tüzetesen tanulmányozták a szovjet tapasztalatokat is.

Az ötéves terv egyik legfontosabb kérdése a *műszaki kádereképzés*. Kínában ma roppant nagy a mérnök-, technikus- és szakmunkáshiány. Nagy gondot okoz az általános műszaki ismeretek hiánya is. Különösen élesen vetődik fel ez a probléma a szovjet műszaki segítséggel épülő üzemekben. Világos, hogy Kína nem várhat a szocialista építéssel addig, amíg az iskolák elegendő mérnököt, technikust és szakmunkást képeznek ki. Ezért feladatul tűzték ki, hogy minden üzem műszaki továbbképző tanfolyamokat indítson, főképp a szovjet technika tanulmányozására. A kínai munkások a szó szoros értelmében munka közben sajátítják el a modern technikát. Anszanban, Kína legnagyobb vas- és acélkombinátjában, amelyben állandóan újabb meg újabb üzemek épülnek, többször is előfordult, hogy egy új üzemrészlet felszerelésekor a munkásoknak az előző napon kellett megtanulniuk, milyen munkát végeznek másnap. Kína munkásosztálya az ötéves terv feladatainak végrehajtása közben tehát nemcsak számszerűen nő rohamosan, hanem tapasztalatban és műszaki tudásban is gyarapodik. 1953 közepéig már 120 000 ipari mun-

kás került vezető állásokba a gazdasági élet különféle területein.

A szocialista iparosítás első szakaszában ez a folyamat még jobban kibontakozik. Egyidejűleg az új főiskolák is tízezzel képezik az új műszaki értelmiséget.

Kína az első ötéves terv végrehajtásához felbecsülhetetlen segítséget kap a Szovjetuniótól. A Szovjetunió az 1950. évi szovjet-kínai szerződés alapján 300 millió dolláros kölcsönt nyújtott Kínának, s rengeteg szakembert küldött a helyreállításhoz. Az ötéves terv megindulásakor vállalta, hogy segítséget ad 141 kínai üzem felépítéséhez, illetve bővítéséhez.

1954 októberében a kínai és a szovjet kormány képviselői újabb nagyjelentőségű egyezményeket írtak alá Pekingben. Ezek szerint a Szovjetunió átadja Kínának a még meglévő négy szovjet-kínai vegyesvállalatot (színesfém-, olajkitermelő, hajóépítő és légitörzsi társaságot), Kína és a Szovjetunió közösen megépíti az alma atalancsoui vasútvonalat, Kína és a Mongol Népköztársaság pedig ugyancsak közösen a csingjung—ulan batori vonalat. Ezenkívül tudományos és műszaki együttműködési egyezményt is kötöttek; ennek keretében a Szovjetunió átadja Kínának a szocializmus és a kommunizmus építése során szerzett mérhetetlenül gazdag tapasztalatait. A Szovjetunió mindezen kívül újabb 520 millió rubellel növeli a már korábban előirányzott berendezésszállítások terjedelmét. Az egyezmények megkötése alkalmával Kínában járt szovjet kormányküldöttség egy szersmind bejelentette, hogy a Szovjetunió egy húszezer hektár területű állami gazdaság megszervezéséhez szükséges teljes berendezést és műszaki felszerelést ajándékoz a Kínai Népköztársaságnak, s kész saját költségére szaktanácsadókat küldeni e gabonatermelő gazdaság megszervezéséhez.

A szocialista iparosítás problémái

Az ötéves terv központi célja Kína szocialista iparosítása. A tervszerű építés időszakában a legdöntőbb feladat a szocialista iparosítás; az ipar részesedése a nemzeti jövedelem termelésében az iparosítás révén néhány ötéves terv folyamán 28 százalékról 70 százalékra nő, a teljes modern (nem kézműves) ipar a szocialista szektorba tartozik majd, a nehézipar részesedése az egész ipari termelésben 44 százalékról 60 százalékra emelkedik, s nagyon megnő az egy főre jutó iparcikktermelés.

A kínai iparban ma a következő alapvető *tulajdonformák* vannak: az *állami, szocialista tulajdon*, amelynek vezető szerepe ma már vitathatatlan (1953-ban az állami ipar részesedése Kína egész ipari termelésében már 53 százalék volt); a *szövetkezeti tulajdon*, a kisárutermelők — többnyire kézművesek — tulajdona, végül a *tőkés tulajdon*.

A kézműipar Kínában még ma is fontos tényező: 1952-ben az összesített ipari és mezőgazdasági termelés 13 százalékát szolgáltatta (értékben kifejezve). A kormány támogatja a kézműiparosokat, különösen akkor, ha szövetkezetbe tömörülnek. 1953 végén már 4806 kézműipari szövetkezet működött 300 000 taggal. A tervek szerint a második ötéves terv közepén, 1960 táján befejeződik a kézműipar szövetkezetesítése.

Az átmeneti időszakban rendkívül fontosak az *államkapitalizmus* különféle formái. Kínában ebben az időszakban még fontos tényező a nemzeti burzsoázia osztálya. Nem arról van szó, hogy nincs osztályharc — hiszen a három és az öt bűn ellen irányult mozgalom* világosan bizonyí-

totta: a burzsoázia elszánt kísérletet tehet és tesz is, hogy nagyobb részt követeljen a hatalomból — hanem arról, hogy mivel Kína a múltban félgymarmati ország volt, amelyet az imperialista hatalmak kizsákmányoltak, a munkásosztály és a nemzeti burzsoázia, vagyis az imperializmussal szembeszállt középburzsoázia közt nemcsak harc folyik, hanem szövetség is létesült, s ez a szövetség mindmáig tart.

A nemzeti burzsoázia a munkásosztály vezetésével részvevője — jóllehet nem állandó és következetes részvevője — volt a demokratikus forradalomnak, s részt vett a helyreállítás munkájában is, sőt jelentős része kész ma is együttműködni a népi hatalommal. Ezért a kínai államhatalom a tőkésekkel szemben a „felhasználás, a korlátozás és az átalakítás” politikáját folytatja. Az átalakítás folyamata bonyolult harc közepett folyik.

Ma a harc békés formái vannak előtérben: az államigazgatási szervek irányító tevékenysége, a gazdaság állami szektorának irányító szerepe és az üzemi munkásellenőrzés. Az állam nem sajátítja ki egycsapásra a burzsoázia üzemeit, hanem fokozatosan az államkapitalizmus különféle fajtái felé tereli, majd végülis köztulajdonná változtatja őket. A becsületesen együttműködő tőkések egyéni sorsáról az állam gondoskodni fog. Ma, az átmeneti időszakban, a nemzeti burzsoázia segíti az államot a termelés fokozásában; üzemeiben a munkások megtanulják a termelés igazgatásának technikáját, s mérnökök és technikusok nevelkednek. Az államkapitalista formák azért is kedvezők a munkásosztálynak, mert ma még koránt sincs elég gazdaságilag képzett kádere a tőkések üzemeinek átvételéhez.

Az *államkapitalizmusnak* Kínában igen sok formája van, s a legfontosabb kapitalista vállalatok már átalakultak

* Az államapparátus és az állami vállalatok dolgozói 1952 első felében mozgalmat indítottak a „három bűn”, a korrupció, a pazarlás és a bürokratizmus ellen, a magánvállalatok dolgozói pedig ezzel egyidőben az „öt bűn”, a megvesztegetés, az adócsalás, az állami tulajdon megsértése, az állam megkárosítása és az állami információk spekulációs célokra történő felhasználása ellen.

államkapitalista vállalatokká. Az állam helyenként részesedést vállal a tőkés üzemekben (azokban, amelyekben a bürokratikus tőke részesetárs volt, s amelyeknek a bürokratikus tőkéhez tartozott részét államosították); más esetekben nyersanyagot juttat a tőkéseknek, ismét más esetekben előre biztosítja a tőkésnek termékei elhelyezését stb.

A kínai ipar helyreállítása igen gyorsütemű volt: 1949 és 1952 közt az ipar teljes termelése átlagosan évi 36,9 százalékkal növekedett. 1953-ban

az ipari termelés 1952-höz képest 33 százalékkal növekedett, s a terv szerint 1954 végéig a modern (nem kézműves) ipar termelése az 1949. évének 4,2-szeresére növekszik.

Az ipar rohamos fejlődését bizonyítja, hogy ma már sok, azelőtt sose gyártott fontos gyártmányt (repülőgépet, autót, szerszámgepeket stb.) termel.

Kína ipari termelése az idén az 1949. évi termeléshez képest a következőképpen alakult (hivatalos becslés szerint):

villamosenergia	10 800 millió kWó	az 1949. évi termelés	2,5-szerese
kőszén	81 990 000 tonna	„ „ „ „	2,6 „
öntöttvas	3 030 000 tonna	„ „ „ „	12,4 „
acél	2 170 000 tonna	„ „ „ „	13,7 „
fémvágógép	13 513 darab	„ „ „ „	8,5 „
cement	4 730 000 tonna	„ „ „ „	7,2 „
pamutfonal	4 600 000 bála	„ „ „ „	2,6 „
papír	480 000 tonna	„ „ „ „	4,5 „

(Lásd Csou En-laj beszámolóját az Országos Kínai Népképviselői Gyűlés első ülészakán. Tartós békéért, népi demokráciáért. 1954 október 3. 2. old.)

Ha csak az abszolút számokat tekintjük, akkor egyes adatok Kína hatalmas területéhez és 600 milliós lakosságához viszonyítva esetleg alacsonynak tűnhetnek, de ha meggondoljuk, hogy a legfontosabb iparágak termelése öt év alatt megtöbbszöröződött, akkor megállapíthatjuk, hogy a kínai nép máris nagy kezdeti sikereket ért el az ország iparosításában.

Az iparosítás szempontjából fontos körülmény, hogy a modern ipar termelésének aránya Kína egész termelésében az 1949. évi 17 százalékról 1954-ben 33 százalékra növekszik. A termelőeszközgyártás ugyanez idő alatt 5,7-szeresre, a közszükségleti cikkeké pedig 3,1-szeresre nő. Az iparban a termelőeszközgyártás aránya 28,8 százalékról 42,3 százalékra emelkedik. Az iparban az állami szocialista szektor megszilárdította vezető helyét, az állami, a szövetkezeti és az államkapitalista vállalatok együttes részesedése az 1949. évi 37 százalé-

ról 71 százalékra emelkedett. A tőkés vállalatok részesedése tehát 29 százalékra zsugorodott; egyébként kapitalista üzemek csak az ipar bizonyos, meghatározott ágaiban működhetnek.

Az első ötéves terv folyamán mintegy 600 nagy ipari objektum épül, illetve korszerűsödik és bővül. A Szovjetunió segítségével 156 üzem épül (vaskombinátok, szén- és ásványolajipari vállalatok, autó-, traktor-, repülőgépgyárak, villamoserőművek stb.); 17 nagy ipari objektum építése már befejeződött, s az év végéig a terv szerint további 51 épül fel. Az új üzemek zöme 1958-ig elkészül.

Az ipari beruházások évről évre nőnek. 1953-ban 1952-höz képest a beruházások 96 százalékkal nőttek. 1954-ben a növekedés további 28 százalék. Az ország minden táján folynak ipari építkezések. A mai legnagyobb ipari bázis Északkelet-Kína, állandóan fejlődik, de már északnyugaton is megkezdődött egy új ipari

bázis megteremtése, s Közép-Kína is szüntelenül fejlődik. Bizonyosfokú iparosodás az ország valamennyi részében megkezdődik; ez a helyi jellegű iparfejlesztés mindenütt elsősorban a helyi nyersanyagok feltárásán és kiaknázásán alapszik.

A kínai ipar hatalmas fellendülésének egyik fontos tényezője a kínai munkásosztály áldozatos munkája, nagyfokú készsége a modern technika gyors elsajátítására és a mind nagyobb arányokban kibontakozó munkaverseny, amelynek során rengeteg újítás, észszerűsítés valósul meg. Például Ansanban alig egy év alatt 17 000 munkás 38 000 újítási javaslatot nyújtott be, ezekből 22 000-et elfogadtak és 13 000-et nyomban alkalmaztak. Nagyrészt a munkaversenynek köszönhető, hogy az állami és az államkapitalista üzemekben a munka termelékenység az ötéves terv első évében 13 százalékkal nőtt, az öt központi ipari minisztérium üzemében pedig 3,2 százalékkal csökkent az önköltség az előző évihez képest. A termelékenység további növelése és az önköltség csökkentése Kínában is a szocialista iparosítás központi kérdése.

A kínai mezőgazdaság első lépései a szocialista átalakulás útján

Az ötéves terv megindításának egyik fontos feltétele volt, hogy Kína mezőgazdasági termelése 1952-ben már meghaladta a felszabadulás előtti legmagasabb szintet. A mezőgazdaság 1953-ban a súlyos elemi csapások következtében nem érhetette el az előirányzatot, de a termelés nagyjában egészében nem maradt el az 1952. évi mögött. Bár 1954-ben a hatalmas árvizek ismét gátolták a tervteljesítést, az illetékes szervek a jónak ígérkező gabona- és gyapottermésből mégis arra következtetnek, hogy a termés nagyobb lesz a tavalyinál: a gabonatermés 1949-hez képest előreláthatóan

150 százalékkal, a gyapottermés 280 százalékkal növekszik. (Az 1953. évi gabonatermés 153 millió tonna, a gyapottermés pedig 1 175 000 tonna volt.) Kína, amely korábban a világ legnagyobb gabonaimportáló országai közé tartozott, ma már nem szorul gabonabevitelre, sőt exportál gabonát, elsősorban Indiába és Ceylonba. Ennek az exportnak nemcsak gazdasági jelentősége van (Kína például olyan fontos nyersanyaghoz jut általa, mint a gumi), hanem nagy a politikai hatása is: a gyarmati és a függő országok népei előtt a népi demokratikus rendszer fölényét bizonyítja.

1952-ben néhány nemzetiségi terület kivételével befejeződött a világ leghatalmasabb arányú földreformja, amelynek során 47 millió hektárt osztottak fel. A földreform hatására ugrásszerűen emelkedett a mezőgazdasági termelés. A munkás-paraszt szövetség erősödése, a munkásosztály vezető szerepének megszilárdulása nyomán Kína iparosításának követelményeként ma már napirendre került a kínai mezőgazdaság szocialista átalakítása.

A kínai mezőgazdaság szocialista átalakítása hatalmas feladat; az ipari (különösen a nehézipari) bázis fejletlensége, az ötszázmilliós parasztság alacsony kulturális színvonala megnehezíti a szocialista átalakulást. A párt gondosan ügyel rá, hogy a kollektivizálás szigorúan önkéntes alapon, a fokozatosság elvének érvényesítésével történjék, s erélyesen leküzdi a különféle elhajlásokat. A mezőgazdasági szervezetekről szóló párthatározatok mindenkor hangsúlyozzák, hogy a szervezeti mozgalom ütemének megszabásakor mérlegelni kell a sajátos helyi viszonyokat. Kínában a parasztság politikai öntudata, termelési tapasztalata vidékenként meglehetősen különböző: világos, hogy például a régebben felszabadított területeken a parasztság már a szervezeti úton is előbbre jutott,

mint a csak 1950-ben felszabadult területek parasztsága.

Kínában most a következő mezőgazdasági *termelőszövetkezeti típusok* működnek: kölcsönös munkasegélycsoportok, termelőszövetkezetek és igen kis számban, kísérleti kollektív gazdaságok.

A *kölcsönös munkasegélycsoport* igen alkalmas átmeneti forma a szövetkezet magasabb típusa felé, már csak azért is, mert Kínában történelmi hagyományai vannak. Már a második polgárháború időszakában, a harmincas évek folyamán, amikor a felszabadított területeken kevés volt a férfi, a parasztok összefogtak, s közös munkával művelték meg földjüket. De az a körülmény is megokolja e forma létjogosultságát, hogy a kínai mezőgazdaság gépellátása még igen kismértékű, s ezek a csoportok, bár szinte minden gépierő nélkül dolgoznak, az egyszerű kooperáció erejénél fogva jóval többet termelhetnek az egyéni gazdaságoknál.

A kölcsönös munkasegélycsoportnak két típusa van: az idényjellegű és az állandó csoport. Általában 5—10 család egyesül e csoportokban, s mindkét típusban megmarad a termelőeszközök magántulajdona, tagjaik csak a munkát végzik közösen. Tehát ez a forma, bár elősegíti a termelékenység fokozását, s némileg enyhíti a munkaeszközhány okozta nehézségeket, a nagyarányú bővített újratermelés kérdését természetesen nem oldhatja meg.

Magasabb szövetkezeti forma a mezőgazdasági *termelőszövetkezet*, amelybe a parasztok már beviszik földjüket, s egységes vezetéssel szervezik meg a munkát. A szövetkezeti

tag tulajdonosa marad a földnek, földjét azonban közös használatra átadja a szövetkezetnek; a szövetkezet a jövedelem nagyobb részét a végzett munka alapján osztja el, de a szövetkezeti tag valamelyes járadékot is kap.

A párt központi bizottságának 1951. és 1953. évi határozatai megállapították, hogy a termelőszövetkezetnek Kínában nagy jövője van, mert Kína parasztsága számára a legmegfelelőbb átmeneti forma a kollektív gazdaság megteremtéséhez. Ma a kölcsönös munkasegélycsoportokhoz már körülbelül 60 millió parasztgazdaság tartozik, a termelőszövetkezetekhez pedig 10 millió. A szövetkezeti mozgalom különösen az idén növekedett ugrásszerűen: 1953 őszén még csak 14 000 termelőszövetkezet működött, ez év augusztusában pedig már 100 000, s az 1955. évi vetési időszakig előreláthatóan már 500 000 fog működni. Ez év végéig előreláthatóan a parasztcsaládok 60 százaléka csatlakozik a munkasegélycsoportokhoz vagy a termelőszövetkezetekhez, és az első öt éves terv végére már a parasztgazdaságoknak több mint a fele tömörül termelőszövetkezetekbe. A terv szerint Észak-Kína mezőgazdaságának szövetkezetesítése 1957-ben (az első öt éves terv végén), egész Kínáé pedig a második öt éves terv folyamán befejeződik. Ezt a folyamatot elősegíti, hogy már most, a kibontakozás kezdetén világosan megmutatkozik a közös gazdálkodás fölénye. Például hasonlítsuk össze a Sanghajtól délkeletre fekvő Nanhuj járás egyik termelőszövetkezetének, munkasegélycsoportjának és egy ottani középparasztnak a termésátlagait:

Három év (1951—1953) termésátlagja kettiben (1 ketti = $\frac{1}{2}$ kg)	A Csin Jen-ken vezette termelőszövetkezet	A Szung Csia-csiao vezette munka egélycsoport	Jeh Csuan-seng középparaszt
Gyapot	—	88	65
Rizs	550	403	376
Búza	—	191	150

A kínai mezőgazdaság szocialista átalakulása döntően fontos, mert a fogyasztás és az ipar szükséglete a kínai belső piac hatalmas növekedése folytán meghaladja a mezőgazdasági termelést, s az ebből fakadó probléma végsősoron csak a mezőgazdaság kollektivizálásával oldható meg. A legutóbbi években a piacra került mezőgazdasági termékek mennyisége elmaradt a kereslettől, s ezért a kínai faluban bizonyos spontán kapitalista fejlődési irányzatok is érvényesültek. Ezért a kormány 1953 őszén rátért a gabona állami felvásárlására és begyűjtésére, 1954 őszén pedig a gya-potéra is. Ezzel gátat vetett a spekuláció elburjánzásának.

A földreform befejezése után Kína szegényparasztságának jelentős része középparaszti sorba emelkedett. A párt a mostani szakaszban a szegényparasztságon kívül az új középparasztokra, de a régi középparasztok többségére is támaszkodhatik. Ezzel szemben a mezőgazdaság szocialista átalakulásának mértékében mindinkább fokozódik majd a kulákság ellenállása. 1949 előtt a felszabadított területeken végrehajtott földreform értelmében a kulákoktól elkobozták a földet, tehát ezeken a területeken már megszűnt a kulákság, mint osztály. De Kína nagy részében az 1950. évi új törvény alapján hajtották végre a földreformot: csak a kulákok által bérbeadott földet kobozták el, tehát a kulákságot mint osztályt nem szüntették meg, hanem csak korlátozták.

A párt most a kuláksággal szemben olyan megkülönböztető politikát folytat, amely e számszerűen csökkenő és az egyre hathatósabb korlátozó politika hatására gazdaságilag is gyengülő osztály soraiban mind erősebb bomlást idéz elő. A kulákság mindinkább elszigetelődik. A kulákgazdaságokhoz ma már csak a parasztgazdaságok 2—3 százaléka tartozik, s a paraszti tulajdonban lévő termelőeszközöknek csak körülbelül 3 százaléka van birtokukban. Kínában a volt ku-

lások bizonyos feltételek közt beléphetnek a szövetkezetbe, ha a faluban már megerősödött a szövetkezet és ha a tagság beleegyezik ebbe. A földreform-törvény értelmében ugyanis az a kulák, aki lemondott a kizsákmányolásról, s öt évig kifogástalanul viselkedik, nem minősül többé kuláknak. A párt azonban egyszersmind erélyesen küzd az ellen a helytelen nézet ellen, hogy Kínában megszűnt a falusi osztályharc, mert Kína különleges viszonyai közt a földreform nem erősítette, hanem gyengítette a kulákságot. A párt félreérthetetlenül kimondta: a végső cél a kulákság mint osztály megszüntetése, ez azonban nem pontosan ugyanúgy történik majd, mint ahogyan a földesúri osztály megszüntetése történt.

A kínai mezőgazdaság helyreállítása és fejlesztése szempontjából igen nagyjelentőségűek voltak a legutóbbi öt év folyamán végzett hatalmas folyamszabályozási munkák; ezek híján az idei hatalmas árvíz, amelynek során az ország szántóterületének mintegy egytizede víz alá került, katasztrófát okozott volna. A folyamszabályozási munkákon tíz- meg tízmillió ember dolgozott, s ezek a munkák a kínai parasztság számára a kollektív munka iskolájává, a kulturális felemelkedés első lépcsőfokává is váltak.

Az elemi csapások ellen való védekezést szolgálta a nagyarányú fásítási terv megindulása is. Csupán Északkelet-Kínában, az állandó sivatagi homokfúvások elleni védekezéséppen 210 000 hektáron mintegy 1000 kilométer hosszúságú és 300 kilométer mélységű erdősávot ültettek. A fásítási program megvalósítása azért is fontos, mert Kína erdőkben viszonylag szegény, az iparosításhoz pedig óriási mennyiségű faanyag kell.

★

A szocialista építés megindításához szükséges volt a közlekedés gyors helyreállítása és fejlesztése. 1949-ben

a vasútvonalak hosszúsága 21 700 kilométer volt, ma pedig már 25 500 kilométer. Most jónéhány fontos vasútvonal épül: például a paocsi—csengtui, és a langcsou—urumcsi—alma atai vonal. De a közlekedés továbbra is Kína egyik nagy problémája, hiszen a tízmillió négyzetkilométer területű Kínának alig kétszer annyi a vasútvonala, mint a 93 000 négyzetkilométer kiterjedésű Magyarországnak. Ezért gyorsan folyik a modern országutak építése, még a több ezer méter magasságú tibeti hegyvidékeken is. Az országutak hosszúsága ma már meghaladja a 140 000 kilométert. A repülőjáratok már behálózák egész Kínát. A legutóbbi években nagyot fejlődött a folyami és a tengeri hajózás is.

A kereskedelem fejlődése

Kína iparosításának szükséges feltétele a *külkereskedelmi kapcsolatok* kiterjesztése. Az állami szektor az egész külkereskedelmet ellenőrzi, de még van bizonyos szerepe a magánkereskedelmi szektornak is. A külkereskedelmi forgalom 1953-ban 1952-höz képest 36 százalékkal növekedett. Kína csupán 1953-ban ötven országgal kötött kereskedelmi egyezményeket; egyetlen év alatt 33 százalékkal növekedett a Szovjetunióval és 25 százalékkal a népi demokráciákkal lebonyolított kereskedelmi forgalma, amely összesítve az egész külkereskedelmi volumennek 75 százaléka emelkedett. 1953-ban a kapitalista országokkal lebonyolított külkereskedelem 1952-höz képest 52 százalékkal növekedett.

A földreform és az iparosítás eredményeképpen megnövekedett a kínai dolgozók *vásárlóereje*: ez leginkább a belső piac példátlan arányú növekedésén mérhető le. 1953-ban a kereskedelmi forgalom 49 százalékkal haladta meg az előző évit, az idén pe-

dig a kiskereskedelmi forgalom az 1951. évinek majdnem kétszeresére növekedett. Jelentősen megváltozott a kereskedelem struktúrája is; a helyreállítás befejezésekor az állami szektornak még nem volt döntő súlya, de ma már az állami szektor a szövetkezeti szektorral együtt a kiskereskedelem forgalmának 50 százalékát, a nagykereskedelemének pedig 80 százalékát bonyolítja le. Igen fontos szerepe van a szövetkezeti kereskedelemnek is. A kommunista párt a szövetkezeti politika egyik legfontosabb elemének tekinti, hogy először a beszerző-, az értékesítő-, és a hitelszövetkezetek útján kell bevonni a szövetkezeti mozgalomba a tömegeket. Ebben a vonatkozásban hatalmas sikerek születtek. Az idén megtartott szövetkezeti kongresszus adatai szerint a szövetkezetek száma ma már 31 000, taglétszámuk pedig meghaladja a 165 milliót.

A pénzügyi helyzet alakulása az egészséges fejlődés bizonyítéka

A Kínai Népköztársaság kormánya nyomban a népi forradalom győzelme után egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy rendezze az ország rendkívül zilált pénzügyi helyzetét, s legelsősorban megteremtse a *költségvetés* egyensúlyát. Ezt a feladatot igen hamar, a legnagyobbfokú takarékoság elvének következetes alkalmazásával sikeresen meg is oldotta. Azóta mind a költségvetési bevételek, mind pedig a kiadások többszörösre nőttek. Ha megvizsgáljuk az 1954. évi kínai költségvetés legfontosabb tételeit, s összehasonlítjuk őket a korábbi évek költségvetéseivel, világosan megmutatkozik a fejlődés iránya.

A Kínai Népköztársaság 1954. évi állami bevételeinek összege 274 708 600 millió jüan, kiadásaié 249 457 800 millió jüan, az egyenleg +25 250 800 millió jüan.

Az állami bevételek százalékos megoszlása

Év	Az állami, a szövetkezeti és az államkapitalista vállalatok nyereg- és forgalmiadóbefizetése	A parasztok adó-befizetései	A kapitalista ipar és kereskedelem adóbefizetései	Egyéb bevételek
1950	34,08	21,63	32,92	3,37
1952	56,33	17,08	24,06	2,53
1954	69,07	13,43	15,40	2,10

Az állami kiadások százalékos megoszlása¹

	1950	1954
Gazdasági építés ²	25,5	45,3
Szociális és kulturális kiadások	11,1	14,7
Honvédelmi kiadások	41,5	21,1
Igazgatási kiadások	19,3	9,6

¹ A többi kiadás a tartalékalap feltöltésére szolgál.

² A korszerű nehézipar fejlesztésére ennek az összegnek a 47,8 százalékát, a mezőgazdaság céljaira pedig 10,5 százalékát fordítják.

(Lásd Csu En-laj beszámolóját az Országos Kínai Népképviselői Gyűlés első ülésén. Tartós békéért, népi demokráciáért. 1954. október 3. 3. old. és a *China Reconstructs* 1954 szeptember-októberi számát.)

A költségvetési tételek vizsgálatából a következőket állapíthatjuk meg:

1. Kína pénzügyi helyzete gyökeresen megváltozott. Megszűnt a költségvetésnek a Csang Kaj-sek rendszer idején krónikussá vált deficitje, sőt, a legutóbbi években a költségvetési év végén bizonyos összeg már meg is maradt, s ezt az állami hitelalap feltöltésére fordították.

2. Az állam bevételeinek évről évre nagyobb része származik az állami, a szövetkezeti és az államkapitalista vállalatok befizetéséből.

3. Évről-évre csökken a parasztság által fizetett adók összege. Ez egyik feltétele a lakosság döntő többségét alkotó parasztság fokozódó jólétének, vásárlóképesége egészséges növekedésének.

4. A fejlődés irányát mutatja, hogy a gazdasági és a kulturális célokra

fordított összegek aránya állandóan nő, az államigazgatási és a honvédelmi kiadásoké ellenben — annak ellenére, hogy Kínát állandóan közvetlenül fenyegeti az imperialista agresszió veszedelem — szüntelenül csökken.

Tehát megállapíthatjuk, hogy a Kínai Népköztársaság 1954. évi költségvetése a nemzeti jövedelem rohamos növekedésén alapszik, s a szocialista iparosítást, egyszersmind a béke megvédését szolgálja.

Az árak a nagy beruházások ellenére általában szilárdak. 1950 és 1954 közt a csaknem 14 millióra növekedett munkásosztály pénzbeli átlagbére 84 százalékkal növekedett. 1953-ban a munkásbiztosítás már 4,8 millió munkásra terjedt ki, s a kormány nagy erőfeszítéseket tesz, hogy minden munkakereső személyt munkához juttasson; az állami munka-

közvetítők csak az idén több mint 2 millió embernek szereztek munkát. Kínában még nem szűnt meg a munkanélküliség; a munkanélküliség megszüntetése Kína nagy népessége, főképp pedig a termelés ma még meglehetősen alacsony színvonala miatt nem egykönnyen megoldható probléma. Nehézségek vetődnek fel a bérezés kérdésében is. Egyrészt Kínában a helyreállítás és a szocialista építés első éveit folyamán viszonylag erősebben érvényesültek az egyenlősi-tendenciák, mint az európai népi demokráciákban, másrészt sok helyütt vontatottan halad az állami természetbeli ellátásról a kizárólagos bérfizetési rendszerre való áttérés. Az állami ellátás rendszere a forradalmi polgárháború korszakában az egyetlen lehetséges és helyes rendszer volt, most azonban már túlhaladott, gátolja a termelés fejlődését. Ezért a kormány mindent megtesz, hogy a szocialista építés követelményeinek megfelelő, egyszerű és áttekinthető bérrendszert alakítson ki.

A kínai parasztság életszínvonala a legutóbbi öt évben a földreform végrehajtása, a mezőgazdasági termelés fejlődése, az állami felvásárlási árak rendszeres emelése, a mezőgazdasági adók fokozatos csökkentése, az állami hitelek és a mezőgazdasági hitelszövetkezetek jó munkája következtében nagyot emelkedett. Ez elsősorban a parasztok jobb ruházkodásán, növekvő munkaeszköz-vásárlásain, s nagyarányú házépítkezésein mérhető le. A kínai falvakban ma a kínai történelem folyamán először használnak műtrágyát. A falusi lakosság vásárlóereje 1953-

ban 76 százalékkal növekedett 1950-hez képest.

★

A Kínai Népköztársaság már eddig is nagy eredményeket ért el első öt éves tervének végrehajtásában, noha az imperialisták fegyveres agresszióval, gazdasági blokáddal, s mindenféle provokációval próbálkoztak és próbálkoznak, hogy megakadályozzák a kínai nép békés építő munkáját. A siker egyik legfontosabb tényezője, hogy Kína Kommunista Pártjának évtizedes fegyveres harcban megedződött vezetői és káderei az egész népet mozgósítják a nagy feladatok végrehajtására, leplezetlen őszinteséggel feltárják a fogyatékoságokat, s menetközben kijavítják a gazdasági tervezésnek a tapasztalatlanság miatt előforduló hibáit. Ropant jelentős és értékes az a segítség, amelyben a testvéri népek, elsősorban pedig a Szovjetunió népei részesítik Kínát. „Népünk igyekezzék minden erejével tanulmányozni a Szovjetunió és a többi testvéri ország élenjáró tapasztalatait — mondotta Mao Ce-tung az Országos Népképviselői Gyűlés első ülésén. — Állampolgáraink legyenek becsületesek, szerények, őszinték és munkaszeretők, bátorítsák és segítsék egymást, ne bizakodjanak el, ne váljanak önteltté, s készüljenek fel rá, hogy néhány öt éves terv végrehajtása során a modern kultúra magas színvonalán álló ipari nagyhatalommá változtassák át gazdaságilag és kulturálisan ma még elmaradott országunkat.“

Félix Pál

Közljük olvasóinkkal, hogy a Közgazdasági Szemle novembertől felemelt példányszámban jelenik meg, akik lapunkra a példányszám elégtelensége miatt nem tudtak előfizetni, a jövőben előfizethetnek a Posta Központi Hirlapirodánál, József nádor-tér 1. Telefon: 180—850. Postai csekk számlaszám: 61.257.

Nagy Imre: Egy évtized

(Válogatott beszédek és írások. I. és II. kötet. Szikra. 1954.)

Nagy Imre felszabadulás utáni tudományos és közéleti tevékenységéről ad hű képet válogatott beszédeknek, írásainak most megjelent két-kötetes gyűjteménye, amely több, eddig közzé nem tett dokumentumot is tartalmaz. Ebben a cikkben Nagy Imrének mint a marxista elmélet *alkotó alkalmazójának* munkásságával kívánunk foglalkozni.

Mit jelent a marxizmus továbbfejlesztése, alkotó alkalmazása? Helyes állásfoglalást a napirenden lévő kérdésekben az adott történelmi helyzet, a gazdasági és a politikai viszonyok mélyreható, mindeno'dalú elemzése alapján. A marxista-leninista elmélet alkotó alkalmazására, a marxizmus továbbfejlesztésére való képesség a marxista teoretikusnak nem akármilyen, hanem *legfőbb* tulajdonsága. A marxista teoretikus munkája nem „bibliamagyarázat“, hanem az elmélet szüntelen gyarapítására való törekvés. Az élet, a valóság szüntelenül változik, a történelmi fejlődés állandóan új helyzeteket teremt, s többé-kevésbé új megoldásokat követel.

A marxista elmélet a marxizmus klasszikusainak munkásságából, a nemzetközi munkásmozgalom egy évszázad folyamán szerzett tapasztalatainak elméleti általánosításából született, s a világ munkásosztályának mérhetetlen szellemi vagyona. Ehhez a kincshez azonban csak azok férhetnek hozzá, akik mélyen megértették nagy tanítóinknak azt az útmutatását, hogy a marxizmus nem

dogma, hanem a cselekvés vezérfonala.

Az igazi marxistának az elmélet továbbfejlesztése mindig egyet jelentett a *talmudizmus és a szubjektív idealista irányzatok* ellen való harccal. A marxizmus képviselőinek nemcsak a burzsoá tudománnyal szemben kellett a proletárálláspont fölényét tudományosan bebizonyítaniuk, hanem a marxista pártokban is napról napra elméleti harcot kellett vívniuk a marxizmus „élő lelkének“ megóvásáért, a dogmatizmus, a sematizmus ellen, a szubjektív idealista nézetek beszívargása ellen.

A marxizmus ezért nem merevült „örök érvényű“ dogmák gyűjteményévé, hanem a történelmi fejlődéssel együttthaladó *győzelmes tudománnyá* vált.

A marxista elméletnek vannak alapelvei, amelyeknek megsértése egyértelmű a marxizmus elvetésével. De ezeket az alapelveket nemcsak azzal lehet megsérteni, ha tagadjuk, hanem azzal is, ha helytelenül alkalmazzuk őket. Meghatározott történelmi helyzetben szükségszerű például a mezőgazdaság kollektivizálása. De, hogy politikánk és gazdaságpolitikánk alátámassza ezt a szükségszerűséget, mélyrehatóan és minden vonatkozásban tanulmányoznunk kell azokat a tényezőket, amelyek a *konkrét* sajátos helyzetben elősegítik vagy gátolják a kollektivizálás folyamatát.

Ezeket kívántam előrebecsátani, mielőtt Nagy Imre elméleti munkás-

ságának dokumentumairól, egy évtized alatt készült írásairól, tanulmányairól áttekintést adnék. Nagy Imre fejtegetései nem csupán hozzászólások az elmélet egyik vagy másik kérdéséhez, hanem állásfoglalások a valóság által fejlődésünk egy-egy állomásán felvetett problémákkal kapcsolatban. Ezért gazdagítják a marxizmus elméletét.

Ezek az írások egytől-egyig *a szubjektív idealista szemlélet ellen való harcban születtek*. Nagy Imre hangsúlyozza, s állásfoglalásaiban érvényesíti a történelmi materializmus alapelvét: a történelemben, a gazdaságban *objektív törvényszerűségek* érvényesülnek, s csak e törvényszerűségek ismeretében avatkozhatunk be eredményesen, marxista módon a politikai és a gazdasági élet irányításába. Erre a megállapításra épül a marxista-leninista párt politikája. A marxista politika és gazdaságpolitika fő feladata, hogy a helyzet hozzáértő elemzése alapján megteremtse a szocializmusbeli törvények érvényesülésének feltételeit, vagy korlátozza más törvények érvényesülésének lehetőségét. Nagy Imre erre az alapelve támaszkodva szembeszáll mindazokkal az irányzatokkal, amelyek nem a megérett történelmi szükségszerűségek mérlegelésére, nem az objektív törvények elemzésére, hanem vágyakra építik, s ezzel megfosztják tudományos jellegétől a gazdaságpolitikát.

Minél bonyolultabb a valóság, annál több figyelmet kell fordítani a különféle erők egymásrahatása következtében kialakuló *fő tendenciák* felderítésére. Ilyen különösen bonyolult helyzet jellemzi társadalmunk és gazdaságunk fejlődésének mostani szakaszát, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakát.

A magyar marxista teoretikusok érdeklődése ma szükségképpen az *átmenet* kérdéseire összpontosul.

Az átmenet gazdasági rendszerének tudományos vizsgálata, s az ebből leszűrt gyakorlati következtetések alkalmazása nélkül lehetetlen politikánk és gazdaságpolitikánk helyes irányának meghatározása. Fel kell tárunk az átmeneti gazdaság *egészének* fejlődését, mélyrehatóan kell vizsgálnunk a *mezőgazdaság szocialista átalakításának* bonyolult kérdését. Közgazdaságtudományunk ezzel még keveset foglalkozott; elsősorban azért, mert az a helytelen vélemény alakult ki, hogy a gazdaságpolitikánk legfontosabb kérdéseire való alkotószellemű hozzászólás csak szűk kör feladata és monopóliuma. Közgazdaságtudományunk ezért ma is adós a felelettel az átmenet konkrét feladataival kapcsolatos sok kérdésre.

Nagy Imre munkásságának jelentősége, hogy megvilágította az átmenet néhány, eddig különösen tisztázatlan legfontosabb kérdését. Nagy Imre a kérdések feltevésekor és álláspontjának kialakításában nemcsak a gyakorlati cselekvés útját világította meg, hanem megmutatta közgazdaságtudományunk fejlődésének távlatait is, s a marxizmus alkotó alkalmazására, a kérdések bátor felvetésére, a tudomány éltető elemének, a kritikus szemléletnek az elsajátítására ösztönözte a közgazdaságtudomány és általában a tudomány művelőit.

★

Az *átmeneti gazdaság* az egyik legbonyolultabb gazdasági alakulat. Az átmeneti gazdaság kérdéseinek elemzése bonyolult, de éppen ezért vonzó feladat a marxista teoretikus számára.

A legfontosabb kérdés, amelynek helyes megválaszolása a részletkérdésekben is lehetővé teszi a helyes álláspont kialakítását, hogy: mi jellemzi az átmenetet *általában*, milyen viszony van a népgazdaság három

szektora: a *szocialista*, a *kisáruter-melő* és a *kapitalista* szektor közt.

Közgazdaságtudományunk s gazdaságpolitikánk legnagyobb hibája az volt, hogy nem hatolt az átmenetről szóló zseniális lenini tanítás mélyére, nem elemezte elég sokoldalúan az átmeneti gazdaságban ható *objektív erőket*.

A szocialista forradalom döntő változásokat teremtett a *tulajdonviszonyokban*. Nagy Imre ráirányítja a figyelmet, hogy a szocialista forradalom megvalósítása során a munkásosztály nem akármilyen, hanem a *legdöntőbb*, az egész gazdaság mozgását meghatározó pozíciókat szállt meg. A nagyipar, a nagykereskedelem, a hitelszervezet államosításával megsemmisítettük a kapitalizmus döntő gazdasági pilléreit.

A politikai gazdaságtan feltárta a kulcspozíciók birtoklásának jelentőségét a modern gazdaságban. Az egész gazdasági fejlődés irányát az szabja meg, aki ezeknek a gazdasági magaslatoknak a birtokában van. A proletárhatalom megléte esetén e pozíciók birtoklása *rendkívül* kedvező helyzetet teremt a proletariátus számára. Tudvalévő, hogy Lenin a proletárdiktatúrára és a még gyenge szovjet gazdaságra támaszkodva a mienknél sokkal kedvezőtlenebb helyzetben sem rettent vissza attól, hogy amikor a munkásállam érdeke megkívánta, a kapitalizmus bizonyos mértékű és éppen az említett pozíciók birtokánál fogva *ellenőrzött* felélesztését tanácsolja a bolsevik párt-nak.

Mi, sokkal kedvezőbb körülmények közt, helytelenül értékeltük a kapitalizmus és a szocializmus erőviszonyait. *Lebecsültük saját erőnket*, s túlbecsültük a nagyarányú kisáruter-melés meglétének hatását az *egész gazdaság* fejlődésére.

Az átmenet egyik legfontosabb el-lentmondása: a szocialista ipar és a kisáruter-melő mezőgazdaság ellent-

mondása. Az a kérdés, hogy mi szabja meg az *egész gazdaság* fejlődését, s benne a mezőgazdaságét. Nagy Imre e kérdés elemzése során megállapítja, hogy nem juthatunk helyes álláspontra a mezőgazdaság fejlődési irányának meghatározásakor, ha csak a mezőgazdaságban uralkodó viszonyokból indulunk ki. Igaz, hogy a mezőgazdaság a népgazdaság legkiterjedtebb ága, s a mezőgazdaságban többségben vannak a nem-szo-cialista elemek. De vajjon a gazdaság szocialista és nem-szocialista elemei párhuzamosan élnek-e egymás mellett életüket? Vajjon az átmenet gazdaságára az volna a jellemző, hogy az ipar a szocializmus felé, a mezőgazdaság pedig tulajdonviszonyai miatt a kapitalizmus felé fejlődik?

Nagy Imre tagadja ezt, s megállapítja, hogy „a mezőgazdaság szerves része az ország közgazdaságának, ami azt jelenti, hogy a közgazdaság egyéb területein végbement változások kihatnak a mezőgazdaságra is”. (II. kötet. 139. old.)

Fejlődésünk irányának téves értelmezése nagyrészt abból eredt, hogy nem értettük meg: a szocialista ipar megteremtésével egyidőben még nem érett meg az egész mezőgazdaság szocialista átalakításának gazdasági szükségszerűsége. De ebből korántsem következik, hogy a szocialista forradalom győzelme után még hosszú ideig meglévő kisáruter-melésnek a kapitalista fejlődés a legfontosabb jellegzetessége. Egy társadalomgazdaság két egymással szoros kapcsolatban lévő és egymásra utalt ága nem fejlődhet ellentétes irányba.

Nem alakulhat ki olyan helyzet, hogy a gazdaság egyik részében a kapitalizmus, másik részében a szocializmus törvényei érvényesüljenek. Azt sem állíthatjuk, hogy a kisáruter-melő mezőgazdaság megléte a kapitalizmus felé tereli az egész gazdaságot, s maga alá rendeli a szocialista ipart, hitelszervezetet és keres-

kedelmet. Nálunk az *egész* gazdaságban a szocializmus gazdasági törvényei érvényesülnek, mivel a gazdaság uralkodó magaslatait a proletár állam birtokolja. De ugyanakkor bizonyos fokig — a kapitalizmus alárendelt helyzetének megfelelően — a kapitalizmus gazdasági törvényei is hatnak az egész gazdaságban. A kapitalizmus törvényeinek hatása nem egyértelmű a kapitalizmus erősödésével. Ellenkezőleg, ahogyan a kapitalista elemek visszaszorulnak, úgy korlátozódik a kapitalizmusra jellemző törvények érvényesülése is.

Ha helyes gazdaságpolitikát folytatunk, korlátozzuk és kiszorítjuk a gazdaság kapitalista elemeit, s elősegítjük azoknak az erőknek a működését, amelyek az *egész gazdaságot a szocializmus* felé vonják, akkor a szocialista, a kisárutermelő, valamint a burzsoá szektor egyidejű meglétéből és a köztük szükségszerűen kialakuló *harcból* nem következik, hogy az ellentétes tendenciák folytán állandóan a „felrobbanás“, a kapitalista útra való átcsapás veszélye fenyegeti a gazdaságot.

Nagy Imre helyesen hangsúlyozza, hogy annyiban fenyeget bennünket a kapitalizmus veszedelme, amennyiben helytelen gazdaságpolitikát folytatunk, s gazdaságpolitikánk *nem helyes módon* avatkozik be a gazdaság ellentétes elemeinek harcába.

Mindebből korántsem következik, hogy amíg mezőgazdaságunk zömében kisárutermelő mezőgazdaság, nincs meg a kapitalista fejlődés *lehetősége*. Ez a lehetőség mindaddig megvan, amíg nem szüntetjük meg népgazdaságunk nem-szocialista szektorait.

Nem csorbítják ezek a megállapítások azt a tételt sem, hogy az átmenet szakaszában a falu fejlődése nem követheti *spontánul* a városét. A kapitalizmusban a fejlődés mind a városban, mind a falun a magántulajdon alapján megy végbe. De az

átmenet szakaszában a város szocialista *termelőmódja* különbözik a kisárutermelő faluétól. A kisárutermelésről a szocialista termelésre való áttérést tehát *meg kell szervezni*. A magántulajdonról a szocialista tulajdonra való áttérés megszervezésének szükségességéből azonban nem az következik, hogy erőszakosan beavatkozhatunk a kisárutermelés tulajdonviszonyaiba, hanem az, hogy segítjük megérlelődni az áttérés gazdasági szükségességét, s előmozdítjuk, hogy az egyéni termelők is felismerjék ezt a szükségszerűséget.

Nagy Imre az átmenet legfontosabb jellegzetességének új módon való feltárásán kívül rámutat az átmenet szakaszának egyéb sajátosságaira is. Ellentétben a kapitalizmussal, amelyre a *belső piac* szűkülése a jellemző, az átmeneti gazdaságban a belső piac szüntelenül bővül, a termelőerők nem ütköznek a piac korlátaiba. A belső piac bővülése elhárítja a *túltermelési válságok* veszedelmét. Ez a tétel azon a felismerésen alapszik, hogy gazdaságunkban — mivel itt a szocializmusnak igen kedvező, uralkodó helyzetet biztosító hadállásai vannak — már érvényesülnek a szocializmus törvényei, tehát érvényesül a *szocializmus gazdasági alaptörvénye* és a *tervszerű (arányos) fejlődés törvénye* is.

Nagy Imre hangsúlyozza, hogy a mi viszonyaink közt a város már nem a falu kizsákmányolója, ellenkezőleg: a falu megsegítésének és felemelésének a bázisa, s ez jelentős fordulatot teremt a város és a falu kapcsolatában. De arra is utal, hogy az átmenet szakaszában *az ipar továbbra is megtartja vezetőszerepét*. Az ipar vezetőszerepének biztosítása nélkül lehetetlen a népgazdaság szocialista úton való fejlődése, a nagyüzemű szocialista mezőgazdaság és végsősoron a *szocialista rendszer megteremtése*. Ezekből a megállapításokból következik az is, hogy a szocialista iparo-

sítás nem öncél. Az ipart mint a népgazdaság *vezetőágát*, úgy kell fejleszteni, hogy fejlődése összhangban legyen a szocialista építésnek az átmenet konkrét körülményei által meghatározott egyéb feladataival. Az ipar éppen azáltal tölti be vezető szerepét, hogy elősegíti az egész népgazdaság fejlődését, a mezőgazdaság új, nagyüzemi technika alapján történő forradalmi átalakítását és a társadalmi szükségletek mind magasabb színvonalú kielégítését.

★

Nagy Imre a munkásosztály és a dolgozó parasztság közt lévő viszony tárgyalásakor abból indul ki, hogy a *munkás-paraszt szövetség* történelmi szükségszerűség. Ez a kérdés nem vizsgálható az átmenet legfontosabb törvényszerűségeitől függetlenül; „az új gazdasági törvényeknek az új gazdasági viszonyok alapján történő létrejötte és alkalmazása, valamint a munkás-paraszt szövetség történelmi szükségszerűsége között törvényszerű kapcsolat áll fenn, bizonyos történelmileg adott társadalomgazdasági viszonyok között.” (II. kötet. 316. old.)

Nagy Imre vitába száll azzal az irányzattal, amely félreismerve az átmeneti szakasz alapvonásait, helytelenül értelmezte a munkás-paraszt szövetségnek az átmeneti szakaszban érvényesülő funkcióját. Ez az irányzat nem a hatalom fő kérdésének tekintette a munkás-paraszt szövetséget, hanem alárendelte ezt a kérdést az állítólag közvetlenül fenyegető kapitalista veszedelem ellen való harcnak.

Az 1948—49-ben lefolyt vita során Nagy Imre hangsúlyozta: hibát követtünk el, amikor az *egyik jelszóról a másikra való átmenetet* nem idejében és nem a kellő módon valósítottuk meg.

A helytelen politika alapja az átmeneti gazdaság viszonyainak hibás szemlélete, a mezőgazdaság *fő fejlődé-*

dési tendenciájának téves meghatározása volt.

„Alapvető hibának tartom — mondta Nagy Imre —, hogy a párt bizonyos köreiből még mindig az a felfogás uralkodik, hogy a parasztság differenciálódása *jelenleg is a régi úton* megy végbe ... olyan nagyarányú „elkülákosodás” az egyik oldalon, s oly gyors és tömeges tönkremenetel a másik oldalon, mint amilyent a fent ismertetett álláspont kifejezésre juttat, a korlátlan kapitalizmus idején sem volt lehetséges, amikor pedig a burzsoá állam rendelkezésére álló minden eszköz a kulákság kialakítását és a kisparasztság elnyomódását szolgálta.” (II. kötet. 141—142. old.)

Nagy Imre megállapítja, hogy az átmenet szakaszában — ha az állam helyes politikát folytat — nem a kapitalista differenciálódás, hanem a *kiegyenlítődés* jellemzi a falu viszonyait, vagyis az, amit Lenin *középparasztság* néven nevezett. A mezőgazdaságot az egész népgazdaságtól elszakító szemlélet, a kapitalista veszély eltűnése vezetett arra, hogy eltorzítva alkalmaztuk Lenin hármasszavát.

„A pártvezetés a jelenlegi átmeneti szakasz fő kérdésévé a *kulákság elleni harc* kérdését tette. Pedig tudjuk, hogy a forradalmi átalakulás második szakaszát a *harmadik* szakasztól alapvetően nem a kapitalista elemek elleni harc különbözteti meg, ami mind a két szakaszon folyik és csak fokozatában különbözik egymástól, hanem a *középparasztsághoz való viszonyunkban beállott döntő változás — az áttérés a semlegesítési politikáról a szövetségi politikára.*” (II. kötet. 129. old.)

Falusi politikánk középpontjába a kulák ellen való harcot állítottuk, pedig a falu kizsákmányolóival szemben tanúsítandó magatartásunkat a dolgozó parasztsághoz fűződő viszonyunknak és az átmenet fő gazdasági

céljainak *kell alárendelnünk*. A lenini jelszó eltorzítása nagy veszélyt okozott. A középparasztság nem helyeselte az osztályharc „kiélezését”, a kulák elleni harcban nem támogatta a munkásosztályt, nem értett egyet azzal a politikával, amely tulajdonképpen nem a kulákság korlátozását, hanem *likvidálását* tűzte ki célul. Még súlyosabb hiba volt, hogy a kapitalista veszély eltűlése következtében a középparaszttól is „könnyen a kulákkal azonos elbírálás alá vették, és a kulákság elleni intézkedéseket a középparasztságra is alkalmazták, mert már minden lehetősebb régi vagy újbirtokos parasztban kulákot kezdtek látni”. (II. kötet. 131—132. old.)

A munkás-paraszt szövetség megszilárdítása, ennek a feladatnak politikánk középpontjába való állítása elengedhetetlen feltétele, hogy a proletárhatalmat tovább erősítsük, s előrehaladjunk a szocialista építés útján.

★

Nagy Imre több tanulmánya részletesen elemzi a *kisárutertermelés* helyzetét, jelentőségét, fejlődési irányát az átmenet viszonyai közt.

A kisárutertermeléssel kapcsolatos magatartásunkat sem alakíthatjuk ki helyesen, ha nem a szocializmus építésének *legfőbb követelményeiből* indulunk ki. Az átmeneti szakaszban egyrészt szem előtt kell tartanunk a munkás-paraszt szövetség történelmi szükségszerűségét, másrészt utat kell nyitnunk a szocializmus gazdasági alaptörvénye minél átfogóbb érvényesülésének.

A kisárutertermelésre vonatkozóan a közelmúltban a következő vitás kérdések vetődtek fel: Mi a kisárutertermelő gazdaság fejlődésének legfontosabb tendenciája az átmeneti szakaszban? Folytathat-e bővített újratermelést a kisárutertermelő gazdaság?

Nagy Imre rámutat azoknak a nézeteknek a helytelenségére, amelyek

szerint a kisárutertermelés legfontosabb tendenciája a mai szakaszban: a *kapitalista tendencia*. Valójában a kisárutertermelésnek ma nem a kapitalizmus a legfontosabb jellegzetessége, hanem a *szocializmus irányába* való fejlődés. Ezért — ha korlátozottan is — a kisárutertermelésben van lehetőség a termelőerők fejlődésére. Ez a megállapítás az átmeneti szakasz igen fontos sajátosságát tárja fel, s mélyreható következtetéseket kell levonnunk belőle egész politikánkra és gazdaságpolitikánkra vonatkozóan.

A szocialista elmélet voltaképpen sosem tagadta a kisárutertermelő gazdaság fejlesztésének lehetőségét. Ha a kisárutertermelő gazdaság az átmeneti szakaszban nem tudna bővítetten újratermelni, teljesen értelmetlen lett volna az a gazdasági támogatás, amelyet a szovjetállam adott a kisárutertermelő parasztgazdaságnak. Mezőgazdaságunk háború utáni helyreállítása során szerzett tapasztalataink is bizonyítják, hogy a kisárutertermelő mezőgazdaság, amelynek erejéből a kapitalizmusban még az egyszerű újratermelésre is alig futja, a *népi demokrácia* viszonyai közt bővített újratermelést folytathat.

Csak e felismerés alapján válaszolhatunk helyesen arra a kérdésre, hogy a szocialista építés során támaszkodhatunk-e *átmenetileg* a kisárutertermelő gazdaságra vagy sem.

Gazdaságpolitikánk az új szakasz előtt azt a nézetet tükrözte, hogy *nem* támaszkodhatunk rá, s ezért hamarosan meg kell szüntetnünk a kisárutertermelést. Ez a nézet helytelen. Mai nehézségeinket nem a kisárutertermelés meglétére, hanem elsősorban arra a korábbi helytelen politikára vezethetjük vissza, amely megláztatta a munkás-paraszt szövetséget.

Nagy Imre bebizonyítja, hogy az átmenet szakaszában *lehetséges* és *szükséges* a kisárutertermelő parasztgazdaság termelőerőinek fejlesztése. Ez gazdaságpolitikánk egyik feladata.

Ezt követeli a *társadalom érdeke*, mert az átmenet szakaszában még so- ráig csak a kisparaszti gazdaságok biztosíthatják a városi lakosság ellátásához szükséges árumennyiség legnagyobb részét. Az egyéni termelés támogatása nemcsak, hogy összeegyeztethető a szocialista építéssel, hanem ennek egyik feltétele is.

A mezőgazdasági árutermelés növekedése — az állam piacszabályozó szerepének érvényesülése esetén — elősegíti a város élelmiszerellátásának javulását, az alaptörvény fokozott érvényesülését. Lehet-e ezt másnak nevezni, mint a szocialista építés előrehaladásának?

Természetesen súlyos hiba volna, ha *túlbecsülnénk* a kisárutermelő gazdaságban rejlő lehetőségeket. Az egyénileg dolgozó paraszt gazdasága: kisüzem, s fejlődését sok tényező korlátozza. Nem kétséges, hogy a kisüzem előbb-utóbb át kell hogy adja helyét a nagyüzemnek. De ha nem aknáznánk ki a benne rejlő lehetőségeket, nehézségeket okoznánk népgazdaságunknak.

Nagy Imre többször rámutat arra a marxista-leninista tanításra, hogy a kisárutermelő parasztsághoz fűződő viszonyunk meghatározása igen bonyolult feladat. A paraszt — tulajdonos. A kisárutermelés kapitalista viszonyok közt napról napra és tömeges méretekben szüli a kapitalizmust; mi mégis ezzel a kisárutermelő parasztsággal szövetségben harcolunk a kapitalista fejlődés lehetőségeinek végleges megszüntetéséért, s vele egyetértésben teremtyük meg a szocialista mezőgazdaságot. A paraszt magántulajdonon alapuló árutermelést folytat, s gazdasága ennyiben egytípusú a kapitalista gazdasággal, ennyiben alkalmas talaj a kapitalizmus újjászületésére. De a paraszt mégsem kapitalista, hanem dolgozó, akivel mint szövetségesünkkel haladunk a szocializmus útján.

Nagy Imre rámutat azokra az erőkre, amelyek biztosítják, hogy a kisparaszti gazdaság fejlődése a mezőgazdaságban se idézze fel a kapitalizmus veszedelmét. Ezek az erők korlátozzák a kisárutermelő gazdaság kapitalista fejlődését, a népgazdaság szocialista szektorának rendelik alá, ellenőrzésük és befolyásuk alá vonják az egyéni parasztgazdaságot, s ezzel a szocializmus felé fordítják fejlődésének irányát.

A kisárutermelés sajátos fejlődését mutatja az *abszolút földjáradék* vizsgálata is. Amíg van földmagántulajdon, mindaddig van abszolút földjáradék is, de szerepe és jelentősége az átmenet szakaszában mindinkább csökken. Népi demokráciánkban a földjáradék csak szűk keretek közt realizálható. Egyrészt az árutermelés zömét nem kapitalista, hanem kisárutermelő gazdaságok adják, s ezek az abszolút földjáradék realizálásának lehetősége nélkül is fenntartják gazdálkodásukat. Másrészt az árak kialakításában jelentős szerepe van az államnak, részben az állami ár-megállapítás (szervezett piac), részben a piac (szabadpiac) befolyásolása révén. Ilyen körülmények közt az állam korlátozhatja a földjáradék realizálásának lehetőségét.

Nagy Imre mélyrehatóan elemzi a szocialista szektor és a kisárutermelő szektor párhuzamos fejlődésének törvényszerűségeit. Miután bebizonyította, hogy helyes gazdaságpolitika esetén az egész gazdaságra a szocialista fejlődés nyomja rá bélyegét, elemzi a két szektor párhuzamos fejlődésének jellegzetességeit. Megállapítja, hogy a mezőgazdaság termelőerői ilyen körülmények közt *egyenlőtlenül* fejlődnek.

A gazdaságpolitikának számolnia kell ezzel a sajátossággal. Az egyenlőtlen fejlődés elkerülhetetlen, amikor kisárutermelő és szocialista mezőgazdaság van egymás mellett. Az egyenlőtlen fejlődés azonban nem a

gazdaság egységének megbomlására, hanem a gazdaság egységének magasabb színvonalon való megvalósulására, a szövetkezeti termelés kibontakozására vezet. A fejlődés egyenlőtlensége fokozatosan megszűnik, a fejlődés *kiegyenlítődik*. Nem azért, mert a szocialista és a kisáru-termelő szektor fejlődési ütemének különbsége csökken. Éppen ellenkezőleg: a szocialista szektor fejlődése mindinkább gyorsul, ezért fokozatosan meghódítja az egész mezőgazdaságot. Mihelyt a nagyüzemi szocialista termelés *döntő fölénybe* kerül a kisáru-termelő gazdasággal szemben — a kisáru-termelés elveszti talaját. Ez nem egyik pillanatról a másikra következik be, de a nagyüzemre való áttérés előbb-utóbb gazdasági szükségsszerűség lesz minden egyénileg gazdálkodó paraszt szempontjából. Csak aki az „örök paraszti lélek” hitet vallja, s ezt az „örök paraszti lelket” a magántulajdonos lelkének képzelel el — csak az nem látja be ennek az áttérésnek a törvényszerűségét. A paraszt a szocializmus útjára lép, mihelyt az kézzelfoghatóan *előnyösebb* számára a kisáru-termelésnél, különösen, ha az átmenetnek megvázkódtatás nélküli, *fokozatos* útja van előtte.

*

A szövetkezet az átmenet szakaszának alapkérdése. Csak a szövetkezetről szóló lenini tanítások mélységes megértése alapján dönthetjük el helyesen a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdéseket. A szövetkezet az átmenet szakaszában *objektív szükségsszerűség*.

Hogyan alakul ki a szövetkezet gazdasági szükségsszerűsége? — teszi fel a kérdést Nagy Imre. A föld-reform megszüntette a mezőgazdaság porosz úton történő fejlődését, sőt nagyon korlátozta az amerikai úton való fejlődést is. A szocialista forradalom végül az amerikai fejlődés *perspektíváját* is megsemmisítette,

bár nem szüntethette meg az amerikai útra való áttérés *lehetőségét*. „A szövetkezeti kérdés tehát nem véletlenül merült fel, hanem a gazdasági szükségsszerűség vetette fel, mégpedig új módon, mint a mezőgazdaság nem-kapitalista fejlődésének fő útját. Így lett a szövetkezet a népi demokrácia közigazdaságának alapvető tényezőjévé, szerves részévé, amely nélkül lehetetlen a népi demokratikus gazdasági fejlődés.” (II. kötet. 105. old.)

A szövetkezet *általában* — mint a nem-kapitalista fejlődés formája — a termelőerők fejlesztésének eszköze. Az átmenet a szocializmus előrenyomulását biztosítja a népgazdaságban. Elképzelhető-e a szocializmus térhódítása a termelőerők fejlődése nélkül? Nem képzelhető el, hiszen a szocializmus történelmi szükségességét éppen az érlelte meg, hogy a szocializmus a kapitalizmusban megrekedt termelőerők fejlődésének új útjait nyitja meg.

Tehát a szövetkezet a szocialista forradalom győzelme, a szocialista ipar megteremtése után gazdasági szükségessé vált. „A legfontosabb és méreteiben is leghatalmasabb feladat: megteremteni a feltételeit annak, hogy mezőgazdaságunk az államosított nagyiparral párhuzamosan fejlődhessen.” (II. kötet. 105. old.) Tehát az átmenet szakaszában a *népgazdaság egységének* biztosítása a legdöntőbb feladat. Ez pedig végső soron a kettős alap megszüntetését, az egységes szocialista alap megteremtését jelenti. Ez azonban még távoli, egész történelmi korszakot betöltő feladat — hangsúlyozza Nagy Imre. A közelebbi, azonnali feladat: az ipar és a mezőgazdaság *együttműködésének*, párhuzamos, egyirányú fejlődésének biztosítása, hogy a nem-szocialista mezőgazdaság termelőerői is minél gyorsabban fejlődjenek. „Az átmeneti szakaszon, amit a népi demokrácia jelent, ez a fő feladat, amit

a mezőgazdaság terén a szövetkezetek vannak hivatva megoldani.“ (II. kötet. 105. old.) Nagy Imre a szövetkezetek szerepének tanulmányozásán kívül két egymással kapcsolatos, de mégis különböző kérdésre fordítja figyelmét: 1. Az egyszerű szövetkezet mint a mezőgazdaság szocializmus felé való terelésének, a parasztság átformálásának eszköze; 2. a termelőszövetkezet mint a szövetkezés legmagasabbrendű formája. A kétfajta szövetkezet közt nemcsak formai, hanem *lényegbeli* különbség is van. Az egyik előmozdítja ugyan a termelőerők növekedését, de továbbra is csak szűkebb keretek közt, a másik azonban a termelőerők hatalmas fejlődését teszi lehetővé.

Az átmenet szakaszában kialakul a *mezőgazdaság szövetkezeti szektora*, nagyrészt egyszerűbb szövetkezetekből, kisebb részben pedig termelőszövetkezetekből. A mezőgazdaság fejlődésére jellemző — mint Nagy Imre megállapítja —, hogy a szövetkezeti szektorban mozgás van a fejlettebb szövetkezeti formák, a *termelőszövetkezetek* felé, a kisárutermelő parasztság pedig megindul a *szövetkezeti szektor felé*. A nem-szövetkezeti szektor megszüntetését lehetővé teszi: a szövetkezet biztosította nagy anyagi előnyök; a tervgazdálkodás és hatásai, amelyek szövetkezeti gazdálkodásra ösztönzik a termelőket; végül a kapitalizmus kiszorítása és megszüntetése a gazdaság egyéb szektoraiban. „Nem vitás..., hogy a két fejlődési út közül az marad felül, és az lesz a fejlődés egyedüli és fő útja, amely a magasabbrendű, a fejlettebb termelést jelenti és amely ezáltal a mezőgazdaságot és a parasztságot mind a gazdálkodás, mind a mindennapi élet terén magasabb színvonalra emeli. Ez pedig kétségtelenül a szövetkezet.“ (II. kötet. 115. old.)

A szövetkezeti mozgalomban a jövő kétségtelenül a termelőszövetkezetek

fejlettebb formáié, amelyek lehetővé teszik a termelőerők nagyarányú kibontakozását. Ezért a gazdaságpolitikának a kisárutermelés fejlesztésén, a szövetkezés minden formájának hathatós segítségével kívül a legnagyobb támogatásban a termelőszövetkezetet kell részesítenie. Ezek képviselik a szövetkezeti mozgalom *leghaladottabb* formáját, ezek térhódítása teszi lehetővé, hogy a termelőerők fejlődése a mezőgazdaságban is jelentősen meggyorsuljon, s ezzel együtt megszűnjék az iparnak és a mezőgazdaságnak a *termelőmódban* gyökerező ellentmondása.

★

A megjelent kötetekben megtalálhatók azok a tanulmányok, amelyek Nagy Imrének a párt agrárpolitikájáról 1948—49-ben lefolyt vitában képviselt álláspontját tartalmazzák.

„1948 szeptemberében a szövetkezeti kérdésben az a nézet alakult ki, hogy néhány év leforgása alatt kollektivizáljuk a magyar mezőgazdaságot. Ezzel nem értek egyet, a mi viszonyaink között irreálisnak, helytelennek tartom, ami elkerülhetetlenül odavezet, hogy átugorjuk a fejlődés egész közbeeső átmeneti szakaszát, elszigetelődünk a parasztság döntő tömegeitől, amivel alapjaiban megrendítjük a munkás-paraszt szövetséget, a szocializmus szilárd bázisát városban és falun egyaránt.“ (II. kötet. 146. old.)

Nagy Imre megállapítja álláspontjának megokolásában, hogy a kollektivizálás ilyen gyors végrehajtása okvetlenül az *önkéntesség* lenini elvének megsértésére vezet. A sietéssel megszegjük Leninnek azt az útmutatását is, hogy a szövetkezeti mozgalom alapja: az *egyszerűbb, az általános, az áruforgalomra alapozott szövetkezés*. Nagy Imre felteszi a kérdést: vonatkoznak-e ránk a mezőgazdaság kollektivizálásáról, a parasztság szocialista útra vezetéséről szóló lenini és sztálini tanítások. Megállapítja, hogy bár a mi helyzetünk sok tekintetben sajátos, fő vo-

násaiban mégis ugyanaz, mint a Szovjetunióé volt fejlődésének hasonló szakaszában. Tehát *a Szovjetunió útján kell járnunk*. Ha pedig a mi helyzetünkben új vonások jelentkeznek, ezek éppen nem azt igazolják, hogy nálunk gyorsabban lehet megvalósítani a szocialista mezőgazdaság megteremtését. Ellenkezőleg: nálunk sok tényező *lassítja* ezt a folyamatot.

Melyek ezek a tényezők? Elsősorban: a *földmagántulajdon*, amelytől parasztságunk nem egykönnyen válik meg. Másodszor: nálunk a faluban a kapitalizmusnak mélyebb gyökerei vannak, a feudalizmus maradványai, a régi közösségi formák réggen eltűntek, az egyéni gazdálkodás meggyökeresedett és sok évtizedes fejlődésre tekint vissza. Harmadszor: nálunk későn alakult ki az egyszerű szövetkezeti mozgalom, parasztságunk döntő tömegei még nem kapcsolódtak be ebbe a mozgalomba. Ezenkívül nálunk alig vannak demokratikus szövetkezeti hagyományok.

Ezeknek a tényezőknek az elemzése, valamint a parasztság magatartásával kapcsolatos tapasztalataink, az a visszahatás, amely a gyorsított kollektivizálási program megvalósítása során a parasztságban keletkezett — teljesen igazolja a marxizmus klasszikusainak azt a tanítását, hogy *a nyugati típusú mezőgazdaságok szocialista fejlődése lassú lesz, s minél mélyebb gyökeret ereszt a mezőgazdaságban a kapitalizmus, annál nehezebb, hosszabb folyamat a gyökerek kiirtása*.

Nagy Imrének ezek a megállapításai ma is érvényesek. Máig sem küszöböltük ki teljesen az 1948 óta elkövetett hibákat.

A későn, a termelőszövetkezeti mozgalommal egyidőben elindított egyszerű, áruforgalmi szövetkezés — a szervezés felülről történt erőltetése és az elkövetett elvi hibák miatt — nem vált igazi, demokratikus szövetkezeti mozgalommá. A dolgozó parasztság nagy tömegei nem érzik magukénak ezeket a szövetkezeteket. Nem a kölcsönös segítség, a gazdasági összefogás nagy előnyöket bizto-

sító intézményeit, hanem félig-meddig állami kereskedelmi szerveket látnak a szövetkezetekben, amelyekben formailag maguk is résztvesznek, de működésükhöz kevés közük van. A *földművesszövetkezetek* nem váltak a termelőerők — szerény, de mégis bizonyosfokú — fejlődését elősegítő szervezetekké és a termelőszövetkezeti mezőgazdaság nagy iskoláivá. Ezért parasztságunk nem ismerkedhetett meg az egyszerű szövetkezet előnyeivel, s olyan dolgozó parasztok léptek be a termelőszövetkezetekbe, akik nem járták ki a szövetkezés alóbbfokú iskoláját.

A legutóbbi évek tapasztalatai bizonyítják — mint Nagy Imre a marxizmus tanítása, a munkásmozgalom tapasztalatai és a Szovjetunió szocialista építésének gyakorlata alapján kimutatta —, hogy nem lehet átugrani a gazdasági fejlődés egyes állomásait. Még rohamosan, eredményesen fejlődő termelőszövetkezeti szektor megléte esetén sem nélkülözhetnénk az egyszerű szövetkezetek segítségét. Ezért fontos feladatunk, hogy kialakítsuk a *parasztság demokratikus szövetkezeti mozgalmát*, s ne felülről kényszerítsük rá a parasztságra ennek formáit, hanem támogassuk, erősítsük azokat a demokratikus formákat, amelyeket a parasztság részint a mi javaslatunkra, részint saját kezdeményezésére megalkot. Csak ízig-vérig demokratikus szövetkezeti mozgalom teheti fájdalommentessé előrehaladásunkat a szocialista mezőgazdaság építésében. E mozgalomnak demokratikusnak kell lennie abban az értelemben, hogy valóban a dolgozó parasztság nagy tömegeinek az összefogása, s hogy valóban a parasztság *öntevékenységén* alapszik.

Meg kell szívlelni Nagy Imre megállapítását: „Tévedés azt hinni, hogy a fokozatok átugrása gyorsabb fejlődést biztosít. Ellenkezőleg, minél óvatosabban, de éppen ezért a parasztság legszélesebb tömegeivel szorosan karöltve haladunk előre, annál biztosabb a fejlődés, és a kezdeti lassúbb ütemet később a fejlődés annál

nagyobbarányú, szélesebb kibontakozása váltja fel.“ (II. kötet. 155. old.)

Mezőgazdaságunk termelőerői a kollektivizálás erőltetett üteme, az önkéntesség és a fokozatosság lenini elvének megsértése miatt, a termelőszövetkezeti mozgalom nagyarányú fejlődése ellenére sem fejlődtek, s a parasztsághoz, elsősorban a középparasztsághoz fűződő viszonyunk meglazult. Jóllehet sok kiválóan működő termelőszövetkezetünk van, termelőszövetkezeteink általános helyzete korántsem kielégítő.

Igen sok termelőszövetkezetünk elmaradt, s ma is nagy nehézségekkel küzd. Nem egy helyt a tagság az állam sajátos függvényének tekinti a szövetkezetet. Ennek oka a megalapozatlan és túlságosan gyors fejlesztés, az előzetes szövetkezeti iskola hiánya, az erőltetett ütemmel együttjáró túlzott gyámkodás és a szövetkezeti tagság kezdeményezésének, önállóságának háttérbeszorítása.

A mai helyzet elemzése alapján meg kell határoznunk azokat az eszközöket, amelyek biztosítják meglévő szövetkezeteink nehézségeinek leküzdését, a nagyszabású, demokratikus szövetkezeti mozgalom kibontakozását. Meg kell vizsgálnunk az elhanyagolt I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportoknak a helyzetét, s eddigi bőséges tapasztalataink nyomán helyre kell állítanunk a termelőszövetkezeti mozgalomban a *fokozatosságot*. Ki kell küszöbölnünk ezekből az alacsonyabb típusokból azt az elmentmondást, hogy a termelés egyes folyamatait már közösen végzik, de az értékesítés még teljesen egyéni. A fokozatosság elvéből következik, hogy az értékesítés területén való szövetkezés az elsőleges, az érthetőbb, a könnyebben megvalósítható.

Ma a legsürgősebb feladat termelőszövetkezeteink megszilárdítása, hogy a termelőszövetkezetek minél több áruval lássák el a népgazdaságot, s bebizonyítsák a még kisárutermelő és az alacsonyabbfokú szövetkezés útját járó parasztságnak a szövetkezeti gazdálkodásra való áttérés előnyeit.

Nagy Imre tudományos munkássága nagy segítséget ad ehhez a munkához.

★

Nagy Imre sokat foglalkozik munkáiban, cikkeiben és beszédeiben a magyar tudomány fejlődésével.

Megállapítja, hogy a legutóbbi időben a termelés és a tudomány fejlődése közt *aránytalanság* keletkezett. Ez az oka — bizonyos fokig — az *iparosítási politikánkban* elkövetett hibáknak is. Iparosítási politikánk nem volt tudományosan alátámasztva, nem épült hazai természeti kincseink, nyersanyagforrásaink tudományos feltárására.

De ha elmaradt általában a tudomány fejlődése, méginkább elmaradt a közgazdaságtudomány fejlődése. „... jellemző, hogy azok a tudományágak szorultak háttérbe, amelyeknek a nagy népgazdasági összefüggéseket kellett volna vizsgálni, a gazdasági tervezés tudományos megalapozását kellett volna elvégezni, a szocializmus gazdasági törvényeinek tudományos alkalmazását kellett volna biztosítani. Ezzel kapcsolatban főképpen a közgazdaságtudomány nagyarányú lemaradására kell rámutatni, ami gazdaságpolitikánk és népgazdasági tervezésünk alól kihúzta a tudományos alapot.“ (II. kötet. 583. old.)

A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában az egymással ellentétes gazdasági erők nem *spontánul* harcolnak, hanem az állam — politikai és gazdasági tevékenysége révén — hatékonyan beavatkozik e küzdelembe. A munkáosztály hatalmára és a gazdaságban elfoglalt kulcspozíciókra támaszkodva megépíti a szocializmus gazdasági alapját, amelynek a kizsákmányoláson alapult előző rendszerben még a nyomai sem voltak meg.

Ma a legsürgősebb feladat tehát nagy jelentősége van a közgazdaságtudománynak, amely feltárja a gazdaságban ható erőket, valamint irányukat, hatókörüket és tendenciájukat, s így utat mutat a gazdaságpolitikának. Az állam tudományos gaz-

daságpolitikája elősegíti a szocializmus gazdasági törvényeinek működését, s korlátozza a kapitalizmus gazdasági törvényeinek hatókörét. Olyan közgazdaságtudományra van tehát szükségünk, amely eligazodik az átmenet bonyolult kérdéseiben, s előmozdítja a gazdaságpolitika nagy feladatainak helyes megoldását. Csak akkor használhatjuk fel hatékonyan az állam gazdasági eszközeit, ha az átmenet objektív törvényszerűségeinek feltárásával tudományosan megalapozzuk alkalmazásukat.

Nagy Imre figyelmeztet bennünket arra a veszedelemre, amelyet a termelés egyoldalú, műszaki kérdésként való kezelése okoz. Elsősorban az átmenet szakaszának gazdasági sajátosságai, céljai szempontjából kell vizsgálnunk a termelés problémáit. A műszaki tudományok vakon mennek előre, ha a közgazdaságtudomány nem jelöli ki számukra az utat.

Gazdaságpolitikánkba szubjektív-idealista irányzatok szivárogtak be, mert vezető gazdasági szerveink lebecsülték a tudományt, a közgazdaságtudomány fejlődése elmaradt. Csak akkor oldhatjuk meg az átmeneti szakaszban ránkáruló nagy feladatokat, ha közgazdaságtudományunk tudományosan megalapozza a gazdaságpolitikát.

Nagy Imre hangsúlyozza, hogy hibás következtetésekre jutunk, ha az egész népgazdaság fejlődésétől elszakítva szemléljük a *mezőgazdasági termelést*. De az is hiba, ha átugorjuk a *fejlődés egyes fázisait*, ha tetszetős, de irreális terveket szövünk, a legfontosabb kérdéseket pedig elhanyagoljuk. Például természetátalakító tervekről, a füves vetésforgó kiterjedt alkalmazásáról ábrándoztunk, amikor a talajerő visszapótlása, az egyszerű vetésforgók alkalmazása, a hozamnövelés egyszerű eszközeinek felhasználása még megoldatlan volt. „Abban, ahogyan eddig nyúltunk a mezőgazdasági termelés problémáihoz, — mert hiszen azért az elmúlt esztendőök során számtalan intézkedés történt — az volt a fő

hiba, hogy elaprózott, részletrendszerbályok voltak, amelyekből újabb problémák, gyakran ellentmondások sorozata keletkezett. Rendszertelen, tervszerűtlen munka volt, aminek következményeivel most találjuk szembe magunkat. Ezzel a módszerrel most szakítani kell. A termelés fejlesztésének problémáit a maguk bonyolultságában és összefüggésében, egységesen és nem szétaprózottan kell felvetni, vizsgálni és megoldani.“ (II. kötet. 406. oldal.)

A mezőgazdaság fejlesztéséről szóló 1953. decemberi párt- és kormányhatározat már nem mellőzi ezeket a tudományos szempontokat. E határozat továbbfejlesztése és megvalósítása mezőgazdaságunk irányító szerveinek fontos feladata.

★

Nagy Imre írásai meggyőzően bizonyítják, hogy a tudomány pártszerűsége és a pártmunka tudományossága egymástól elválaszthatatlan fogalmak.

Legyen a tudomány *pártszerű: a konkrét történelmi helyzet* mérlegelésével határozza meg és a *valóság sokoldalú felderítése, a vizsgált jelenség mozgásának, a mozgás irányának meghatározása, a legfontosabb törvényszerűségek* felkutatása alapján oldja meg a feladatokat.

Legyen a pártmunka *tudományos: támaszkodjék a tudomány által feltárt objektív törvényszerűségekre; ne szakadjon el a valóságtól; ne a maga vágyait* igyekezzék rákényszeríteni a valóságra, hanem a történelmileg meghatározott törvényszerűségekre támaszkodva segítse elő a szocializmus erőinek növekedését és a kapitalizmus erőinek háttérbeszorulását, a szocializmus gazdasági törvényeinek az érvényesülését.

Az „Egy évtized“ Nagy Imre tudományos munkáját összefoglaló kötetei a szocializmus magyarországi építésének, különösen mezőgazdaságunk szocialista átalakításának valóságos tankönyvei.

Gyenes Antal

A Wirtschaftswissenschaft című német közgazdasági folyóirat idei első négy számáról

Második éve jelenik meg Berlinben a *Die Wirtschaft* kiadásában a Német Demokratikus Köztársaság *Wirtschaftswissenschaft* (Gazdaságtudomány) című kéthavi közgazdasági folyóirata. A folyóirat, amelynek átlagos terjedelme 6—8 ív, mindenkor szerkesztőségi vezércikkében a Német Demokratikus Köztársaság egy-egy időszak gazdasági kérdését tárgyalja, s valamennyi számában közöl 4—5 eredeti cikket, amelyek az ország belső gazdasági problémáinak egy-egy részletkérdésével, a Szovjetunió és a népi demokratikus országok gazdasági eredményeinek ismertetésével, a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének nyugat-németországbeli hatásával, illetve a politikai gazdaságtan egy-egy elméleti kérdésével foglalkoznak. A szovjet vagy a nyugati marxista gazdasági irodalomból kiválasztott egy-egy cikk fordítása egészíti ki a nagyobb cikkek sorát. Rendkívül érdekes a folyóirat *Kritika és Könyvismertetés*, valamint *Szemle* rovata. Ezekből jó képet alkothatunk a német közgazdaságtudományi élet valóban eleven pezsgéséről: az itt közölt cikkek bátran felvetik a közgazdasági elmélet még vitatott problémáit. Igen öröndetes, hogy az igényes elméleti színvonalú cikkek jórésze a fiatal közgazdász-nemzedék tollából kerül ki.

Lapunk mostani számában a folyóirat ezidén megjelent első négy számából kiválasztott cikkek ismertetésével kívánunk képet adni olvasóinknak a folyóirat vázlatos tartalmáról.

A folyóirat 1954. évi első számában jelent meg *Otto Hofmann* cikke

A Német Demokratikus Köztársaság termelőeszközigyártó iparának fejlődéséről.

A Német Demokratikus Köztársaságban az új szakasz során szintén felvetődött az I. és a II. osztály arányának kérdése.

A politikai gazdaságtan egyik alaptétele szerint csak a termelőeszközttermelés elsősorban történő növelése esetén lehet szó bővített újratemelésről. Nem ütközik-e ebbe a tételbe az a tény, hogy 1954-ben az ipar teljes termelése 12,6 százalékkal nő, s benne a fogyasztási cikkek termelése 23,5 százalékkal, a termelőeszközöké ellenben csak 6,8 százalékkal? Ha meggondoljuk, hogy a legutóbbi évek folyamán a Német Demokratikus Köztársaságban az I. osztály sokkal gyorsabban fejlődött, mint a II. osztály, s így ma már a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelésének aránya 65 : 35, akkor megállapíthatjuk, hogy a termelőeszközigyártás fejlődésének átmeneti lassítása és a közszükségleti cikkek fokozottabb termelése nem sérti a termelőeszközigyártás elsősorban történő növeléséről szóló tételt, hanem lehetővé teszi az I. osztály túlzottan gyors ütemben történt fejlesztésének ellensúlyozását.

A Német Demokratikus Köztársaság új irányvonala különösen a nehézipari és a nehézgépipari beruházásokat csökkentette jelentékenyen. Ennek ellenére a nehéziparnak az idén a meglévő termelési kapacitással jóval többet kell termelnie, mint amennyit tavaly termelt.

Az átcsoportosítás során a beruházások zöme azoknak a népgazdasági

ágaknak jut, amelyek közvetlenül biztosítják a dolgozók életszínvonalának rohamos emelését. A csak évek múlva hasznosítható új nagy kohászati berendezések háttérbe szorítása révén felszabaduló eszközök a szénbányászat és az energiatermelés fokozott növelésére, lakóházépítésre, mezőgazdasági gépek, traktorok és szerszámok gyártására, valamint a közszükségleti cikktermeléshez szükséges termelőeszközök gyártására szolgálnak. Tehát a súlypont a nehézipar gyártásáról bizonyos fokig áttolódik a szerszámgépgyártásra, a közlekedési eszközök, a mezőgazdasági gépek gyártására, továbbá az általános gépgyártásra.

Ilyképpen az átállítás nagy feladatokat ró a kohászatra és a gépgyártásra. Egyébként az egész átállítást az tette lehetővé, hogy a korábbi évek során megteremtődtek a nehézipar és a gépgyártás anyagi és műszaki alapjai. A nehézipar több ága ezentúl is jelentősen fejlődik, például az erőgép- és a bányaberendezésgyártás, a vegyipar, a szerszámgépgyártás, a textilgépgyártás, az élelmiszergyártó aggregátok, valamint a hengerművi gépi berendezések, a különféle mezőgazdasági szerszámok, a hernyótalpas szállítóberendezések gyártása, továbbá a fontos vegyi eszközök — a kénsav, a szóda stb. — termelése.

A termelőeszközyártó iparágak abszolút növekedése 1954—1955-ben a fogyasztási cikkgyártó iparágak fokozott fejlesztése ellenére is nagyobb lesz, mint a fogyasztási cikkgyártó iparágaké.

Tehát abból, hogy az idén a II. osztály növekedési üteme gyorsabb, mint az I. osztályé, nem következik az I. osztály elsősorban történő fejlesztéséről szóló törvény megsértése. Az idén azért nőhet meg ugrásszerűen a fogyasztási cikkek termelése, mert a legutóbbi évek beruházásai jelentősen megnövelték az ipar kapacitását, s a magán- és a kisiparban is jelentős kihasználatlan termelőkapacitások vannak. Mindezek a kapacitások jól felhasználhatók az életszínvonal közvet-

len emelését biztosító iparágak fejlesztésére.

Ugyancsak a folyóirat 1. számában jelent meg Arne Benarynak *A monopóliumok előtti kapitalizmus ciklikus válságai periodicitásának kérdéséhez* című, rendkívül érdekes elméleti kérdéseket tárgyaló cikke.

A válságok periodicitásának vizsgálata során az a kérdés vetődik fel, hogy a válságok miért ismétlődnek meg szabályos időközönként. Erre a kérdésre Marx adja meg az elvi választ: „Amilyen mértékben tehát a tőkés termelési mód fejlődésével az alkalmazott állótőke értéknagysága és élettartama növekszik, abban a mértékben fejlődik az ipar és az ipari tőke minden egyes befektetésének élete többévéssé, mondjuk átlagosan tízévéssé ... az összefüggő megtérüléseknek ez az évek sorát felölelő ciklusa, amelybe az álló alkotórész a tőkét beszorítja, anyagi alapja a periodikus válságoknak...” (*Marx. A tőke. II. kötet. 187. old. Szikra. 1954.*)

Tehát a periodicitás problémája szorosán összefügg azzal a kérdéssel, hogy mi az állótőke szerepe az újratermelés ciklikusságában.

1825 és 1882 közt minden válságot hatalmas beruházások követtek. E beruházások következtében nagyon megnövekedett az állótőke aránya az egész tőkében, s a munkaeszközök bővített újratermelése mind döntőbb jelentőségűvé vált a ciklus lefolyásában. Miért ugrásszerű az állótőke megújítása?

A megélénkülés feltételeit a válság és az azt követő depresszió teremti meg az értéktörvény erőszakos érvényesülése, a túltermelés enyhülése vagy megszűnése és a profitráta csökkenése stb. útján. Bármelyik iparágban is kezdődik meg a termelés bővítése, mindenképpen a termelőberendezések bővítésére, új állótőkebefektetésre, munkaeszközkeresletre irányuló tendenciát teremt. A munkaeszközök élénkülő kereslete visszahat a többi termelési ágra, s a kölcsönhatás révén mind magasabb

fokon ismétlődik meg a folyamat. Ennek következtében emelkednek az árak és a profitráta.

Az áremelkedés elvileg a munkaeszköztermelő iparban erősebb és tartósabb, mint a többi iparágban, mert a szerves összetétel növelésével történő bővített újratermelés esetén az I. osztály termelése gyorsabban nő, mint a II. osztályé, s az I. osztályban a munkaeszköztermelés gyorsabban nő, mint a nyersanyagtermelés, minthogy a munkaeszközgyártó ipar kapacitásának növelése a feltétele bármely más ág kapacitásnövelésének. Tehát itt a leggyorsabb a tőke szerves összetételének növekedése, s a beruházások hatása viszonylag később érezhető, mert itt épülnek a leghatalmasabb, tehát leghosszabb ideig készülő létesítmények. Ezért a kínálat a munkaeszközpiacon tartósabban és jobban elmarad a kereslettől, mint a többi iparágban. A munkaeszközgyártó iparágakban a szerves összetétel növekedésével párhuzamos áremelkedés nagy extraprofitot, más iparágakénál gyorsabb és tartósabb profitrátanövekedést okoz. Ezért nagyarányú tőkeáramlás indul meg a munkaeszközgyártó termelési ágakba, s ez történelmileg egyre inkább meghaladja a szükséges mértéket és aránytalanságokra vezet. A hitel, a bankok, a részvénytársaságok és az osztalékok rendszere elhárítja a termelés *hirtelen, ugrásszerű* növekedésének korábbi akadályait.

Tehát az állótőke felújítása annyiban alapja a megélénkülésnek és a fellendülésnek, amennyiben a munkaeszközök ciklusról ciklusra növekvő kereslete az egész ipar fellendülésének kiindulópontja és alapja. De az állótőke periódikus bővítése bizonyos idő elteltével az új válság anyagi alapjává válik: a gazdaság felvirágzásának és a válságban történő összeomlásának tényezői azonosak.

A fordulat akkor következik be, amikor az új gyárak vagy a kibővített kapacitások termelésre érette válnak: hirtelen megnő a kínálat, s

romlanak az értékesítési feltételek. A konjunkturális árakon való árueledés mind nehezebbé válik, a beruházási tevékenység lanyhul, a termelőkorrólátás kényszerűsége a munkaeszközgyártó iparágakban a legnagyobb, mert a túlakkumuláció miatt itt a legnagyobb a túltermelés. Az I. osztály nehézségei hatnak a II. osztályra és megfordítva. Az adott válság specifikus feltételeitől függ, hogy melyik iparágban robban ki előbb nyíltan ez az ellentmondás. A forgalmi hitel egy ideig lehetővé teszi a túltermelés lappangását, de ez csak súlyosbítja a válságot. A válság akkor tör ki, amikor a profitráta csökkenésének tendenciáját szülő tényezők legyőzik a konjunktúra ár- és profitnövelő tendenciáját.

Hogyan hat a válság és a depresszió az állótőke újratermelésére, illetve az állótőke újratermelése a válságra és a depresszióra, valamint ezek időtartamára?

Szűkített újratermelés esetén rendkívül éles a tőkéseknek áruik elhelyezéséért folytatott versenye; a csődök tömegében az állótőkék tömegestül *elértéktelenednek, függetlenül* attól, hogy műszakilag milyen az állapotuk. A tőke erkölcsi kopása a tőke centralizációjára és a viszonylag elmaradt termelőberendezéseknek a társadalmi termelőfolyamatból való kizárására vezet. A munkaeszköztermelés bővítése volt az egész termelés megélénkülésének és fellendülésének egyik fontos alapja, most pedig a munkaeszköztermelés összezsugorodása a depresszió és a depresszió időtartamának alapja, főként azért, mert a tőke *elértéktelenedése* igen nehézkes folyamat, különösen a termelőeszközgyártó üzemekben. Ha azonban a tőke, különösen pedig az állótőke *elértéktelenedésével* a túltermelés megszűnt, a helyes arányok ideiglenesen helyreálltak, s az értékesítési lehetőségek ezáltal kedvezőbbek lettek, akkor az első közvetlen lökés után újból a *bővített* újratermelés következik, az állótőke megújítása bővítéssé válik,

a beruházási javak kereslete megélénkíti az I. osztály termelését, s utána az egész gazdaságot. Új fellendülés következik.

Összefoglalásul: az állótőke újratermelési folyamata annyiban anyagi alapja a megélénkülésnek és a fellendülésnek, amennyiben a munkaeszköztermelés alapja az egész termelés fellendülésének. Anyagi alapja a válságok kitörésének, mert a megkezdődő beruházási tevékenység és az e beruházások termelésre való érettsége közti időszak egyúttal a kezdődő megélénkülés és az akut túltermelés közt lévő időszak is. Anyagi alapja a depresszióknak, mert az összes iparágak állótőkéjének és a munkaeszközgyártó iparágak egész tőkéjének elértéktelenedése új befektetések híján a helyes arányok és a kedvező értékesítési lehetőségek feltétele, tehát a depresszió befejezésének is feltétele.

Karl Glemnitznek *A mezőgazdasági szövetkezetek munkaszervezete* című cikke a fiatal német mezőgazdasági szövetkezetek munkaszervezésének tapasztalataival és problémáival foglalkozik.

Karl Raddatz *A felosztási család Nyugat-Németországban* című cikkében arról ír, hogy miután a nyugati megszálló hatalmak évekig a monopóliumok felosztásával hitegették a német dolgozókat, végülis a hatalmas vertikális és horizontális monopóliumokból új vállalatokat alakítottak, s ezeket ma is korábbi vezetőik irányítják.

★

A folyóirat második számában jelent meg Fritz Selbmann nehézipari miniszternek *A szocialista ipar szervezete és igazgatása* című cikke.

A szocialista ipar szervezetének és igazgatásának különösen hat fő elvét kell hangsúlyoznunk — írja a szerző. Az első elv *a gazdaság és a politika szoros összefüggése és elválaszthatatlansága*. A népgazdasági tervek megvalósítása voltaképp a megállapított politikai irányvonal realizálása; a gazdasági problémákat

pedig a politikai szempontok mérlegelése alapján kell megoldani.

A második elv *a demokratikus centralizmus*. A szocialista ipar teljesen centralizált ipar. Demokratizmus abból ered, hogy az üzemek a nép tulajdonában vannak, az igazgatók a dolgozókat képviselik, s a dolgozók közreműködnek az üzemek vezetésében. A demokratikus centralizmus egyik sajátossága, hogy az állami ipar vezetőit nem választják, hanem az állam szervei nevezik ki őket.

A harmadik elv — *az egyszemélyi vezetés* — a demokratikus centralizmussal kapcsolatos. Ez nem merev, bürokratikus elv, amely gátolja a munkások részvételét az üzem vezetésében, hanem ellenkezőleg, teljesen lehetővé teszi kezdeményezésük és részvételük kibontakozását.

A negyedik elv az úgynevezett *termelési és területi igazgatási rendszer* elve. A kapitalista iparra a funkciók elaprózása a jellemző. A termelési és területi igazgatási rendszerben minden iparág, vállalat, üzem és műhely mindig csak egyetlen vezetőnek van közvetlenül alárendelve, s az iparigazgatás szervei iparágak, továbbá a földrajzi terület, az üzemben pedig a termelés pontosan meghatározott szakaszai szerint specializálódnak.

Az ötödik elv *az önálló elszámolás* elve. Ennek az a lényege, hogy a lehető legkisebb munkaráfordítással nagy termelési eredmény elérésére ösztönzi az üzemet, s ezáltal biztosítja a szocialista üzemek jövedelmezőségének szüntelen fokozódását.

A hatodik elv *az egyszemélyi felelős vezető által hozott döntések végrehajtásának ellenőrzése*. Az ellenőrzésnek a munkahelyen, a munka valóságos eredményei alapján kell történnie, s a felülről jövő ellenőrzést alulról megnyilvánuló ellenőrzésnek kell kiegészítenie.

A szocialista ipar igazgatási és szervezeti elvei közt elválaszthatatlan, kölcsönös kapcsolat van. A szocialista ipar vezetőinek gondosan tanulmányozniuk kell ezeket az elve-

ket, fel kell ismerniük belső összefüggésüket, s meg kell tanulniuk alkalmazásukat, mert csak így oldhatják meg a szocialista ipar vezetésében rájuk háruló feladatokat.

Fred Oelssner *Megjegyzések az újratermelés elméletéhez* című tanulmányában ismerteti Quesnay és Marx újratermelési sémáit, s ezzel kapcsolatban foglalkozik a népgazdasági tervek néhány szükséges arányával.

Gunther Kohlmey *A Szovjetunió szocialista népgazdaságának új fejlődési szakasza* című cikkében a Szovjetunió új gazdaság-politikájának elméleti kérdéseit taglalja.

Joachim Landlernek *A nyugatnémetországi racionalizálás* című cikke a tőkés racionalizálás történetét, módszereit, a nyugatnémet jobboldali szocialistáknak a racionalizálás végrehajtásában betöltött szerepét, s a munkásosztálynak a racionalizálás ellen vívott osztályharcát mutatja be.

Alfred Lemnitz *A valutapolitika két iránya* című cikkében összehasonlítja a tőkésországok és a Szovjetunió valutapolitikáját, s állást foglal a Szovjetunióban folyó pénzelméleti vita egynémely kérdésében is.

★

A folyóirat 3. számában jelent meg *Werner Mussler* cikke: *A németországi szociáldemokrata párt és a német szakszervezeti szövetség jobboldali vezetőinek gazdasági apologetikája — a munkásosztály lefegyverzésének eszköze*. A szerző megmutatja, hogy a német szociáldemokrácia egyes jobboldali vezetői milyen cinikus nyíltsággal fordultak el mindattól, ami valamennyire is emlékeztet a forradalmi szocializmusra.

A szociáldemokrata pártban például mostanában „elméleti vita” robbant ki, s ezt a vitát „az alapelvekről szóló vita” vagy „a marxizmus vitája” néven emlegetik. A vita megindítója, az amerikai imperializmus legkészségesebb pártbeli lakájai rá akarják kényszeríteni a szociáldemokrata pártot, hogy még a marxizmus

látszatát is elvesse. Például *Ortlieb* professzor kijelenti egyik írásában: „Meggzúnt az egyetlen üdvözítő társadalmi rendbe vetett hit. Érthetetlen, hogyan lehet ilyen helyzetben osztályharcot folytatni.” *Gustav Klingelhöfer* pedig ezt írja: „Ma nélkülözhetjük a szocializmust mint üdvözítő tanítást.” *Walter Theimer* nyíltan megkérdezi a nyugatnémet szociáldemokrata párt vezetésétől: miért nem veti el hivatalosan is a marxizmust, hiszen valójában úgyszincs semmi köze hozzá? Jellemző a pártvezetőség — *Ollenhauerék* — álláspontja, amely szerint „a pártnak nem feladata, hogy erre a kérdésre igennel vagy nemmel feleljen”. A vezetőség egyébként bejelentette: meg fogja vizsgálni, „milyen mértékben szükségesek és hasznosak számukra Marx munkái”.

Egy másik, hasonlóképpen cinikus „elméleti vita” folyik „a szabad piacgazdaság” és a „központosított irányított gazdaság” kérdése körül.

A nyugatnémetországi burzsoá „neoliberális” közgazdászok ugyanis arról beszélnek, hogy csak két eszményi gazdasági forma lehetséges: a „szabad piacgazdaság” és a „központilag irányított gazdaság”. Eszerint egy kalap alá lehet vonni a Szovjetunió gazdasági rendjét mondjuk Egyiptom gazdasági rendjével. A szociáldemokrácia amerikai frakciója azonnal átvette ezt az elméletet. Mind a „neoliberálisok”, mind „szocialista” hódolóik mélyen hallgatnak arról, hogy áru és piac sokféle gazdasági rendben van, s hogy a tőkés gazdasági rendben olyan áruk kerülnek piacra, amelyeket a tőkés bér munkásai termelnek. Helyette inkább arról hazudoznak, hogy a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban valamilyen „gazdasági diktátor” dönti el, hogy mit és mennyit kell az egyes embereknek fogyasztaniuk.

A „neoliberálisok” és jobboldali szociáldemokrata útitársaik közt csak a „neoliberalizmus” és az „irányított gazdálkodás” híveinek vitájában mu-

tatkozik bizonyos eltérés. Az előbbieket a „piaci partnereknek“ tökéletes szabadságot követelnek, s azt kívánják, hogy az állam csak a döntőbíró szerepét vállalja „az erők szabad játékában“. Hogy az egyik „piaci partner“ a kizsákmányolt bérmunkás, a másik pedig valamely konszern ura, arról persze a „neoliberálisok“ nem beszélnek. Ehelyett kijelentik, hogy a vállalkozók érdeke azonos az egész társadalom érdekével, s a szabad verseny az árak játéka révén a fogyasztók szükségleteinek legjobb kielégítését teszi lehetővé.

A szabad piacgazdaságról szóló tanítást „bíráló“ jobboldali szociáldemokraták úgy érvelnek, hogy a gazdasági szabadság nagyon szép, de a „piaci partnerek“ nem tartják meg a játékszabályokat, s ezért a szabadság előmozdítása végett az államnak kell irányítania a gazdaságot. Tehát olyan „harmadik út“ kell, amely tartalmazza mind a szabad piacgazdaság, mind a központosított irányított gazdaság bizonyos elemeit. Például a „szocialista“ Peter professzor a kapitalizmus következő, valóban hajmeresztő definícióját adja: „A kapitalizmus olyan liberalizmus, amelyben a start egyenlőtlen“. A szerző egyébként a szocializmust is újszerűen határozza meg: „Szocializmus mindannak az összessége, ami elvileg és rendszeresen a szociálisra vonatkozik. Szocialista az ebből képzett melléknév“. Ezt a meghatározást még a monopóliumok urai sem tarthatják sérelmesnek.

Horst Tröger és Egon Müller *Egy tervév az egyik berlini nagyüzemben* című cikkében a tervszérű termelés akadályairól, főképp az idejében történt megrendelések hiányáról ír.

Arne Benary és Hannelore Graul *Marx Károly gazdasági tanításának kialakulásához* című elméletlettörténeti cikke több ismert, de önállóan kifejtett tételen kívül egynémely, az elméletlettörténetek számára új tézissel gazdagítja ezt a témakört, amelynek végleges kidolgozásában különösen a német közgazdászokra hárul nagy feladat.

Günter Gollnak *Megjegyzések az „Operatív számvitel“-hez* című cikke Walter Gellerichnek a *Gazdasági kérdésekre vonatkozó vitacikkek* sorozatában megjelent munkájával vitázik.

★

A folyóirat 4. számában jelent meg Martin Weckwerth cikke: *A német külkereskedelem és a piacprobléma*. Az újjáéledt német imperializmusnak az a törekvése, hogy újból vezetőhelyet biztosítson magának a tőkésországok - külkereskedelmében, mind nagyobb akadályokba ütközik, mert a tőkés világpiac a második világháború következtében jelentékenyen összezsugorodott. A külkereskedelem csökkenéséhez az is hozzájárult, hogy az amerikai monopóliumok a második világháború után a tőkésországok kereskedelmének aránytalanul nagy részét megkaparintották. Végül, a háború következtében a gyarmati és a függő országok gazdasága is fejlődött, s ezek az országok különösen a fogyasztási eszközök vonatkoztatásában függetlenebbé váltak az importtól. Amikor tehát — körülbelül 1950 óta — a nyugatnémet monopóliumok fokozottabban a külkereskedelem felé fordultak, mert belső piacuk felvevőképesége elmaradt a termelés növekedése mögött, a háború előttihez képest megváltozott tőkés világpiacot találtak. Ehhez járul, hogy a német imperializmus különösen gyenge, mert 1. gazdasági alapjainak egyharmadrészét elvesztette (Kelet-Németország); 2. politikailag sem, gazdaságilag sem önálló; 3. a megkülönböztetési politika miatt elvesztette hagyományos keleti felvevőpiacait.

A nyugatnémet monopóliumok mindazonáltal több kedvező körülmény folytán viszonylag könnyűszerrel újra behatolhattak a tőkés világpiacra. Ilyen körülmény, hogy a Wall Street urai, akik legfőbb szövetségeseiknek tekintik a nyugatnémet monopóliumokat, ez utóbbiaknak jelentős pozíciókat biztosítottak a kü-

lőnféle nemzetközi kereskedelmi intézményekben.

A nyugatnémet expanziós törekvések sikerét előmozdította a fegyverkezési konjunktúra is. A vezető imperialista országok a fegyverkezési lázban elhanyagolták exportpiacukat, pedig a gyarmati és a függő országok pénzügyi helyzete a háborús konjunktúra idején az ipari és a mezőgazdasági nyersanyagárak rohamos emelkedése következtében átmenetileg megjavult. Tehát ezek az országok egy ideig fokozottabban vásárolhattak Nyugat-Németországtól beruházási javakat. Különösen kedvező volt, hogy éppen a beruházási javak elhelyezési lehetőségei nőttek meg a legjobban, mert a nyugatnémet iparnak ezen a területen a legnagyobb az exportkapacitása.

Mindennek eredményeképpen Nyugat-Németország részesedése a tőkésországok kivitelében 1949-től 1953 végéig 2,1 százalékról 6,7 százalékra növekedett, s Nyugat-Németország a világkivitelben az Egyesült Államok és Anglia mögött (19,8, illetve 10,4 százalék) ismét a harmadik helyre került.

A koreai agresszióval kapcsolatos konjunktúra azonban csakhamar végétért, s a tőkés világpiacra a kínálat ismét meghaladta a keresletet. Ennek hatására a nyugatnémet textil-, mezőgazdasági gép- és mozdony-export már 1953-ban visszaesett, de más fontos cikkek exportja is csökken. Mindez nyilvánvalóan csak kezdete a konkurrenciaharc roppant kiéleződésének, amely óhatatlanul bekövetkezik, mihelyt a fegyverkezési konjunktúra átadja helyét az elkerülhetetlen válságnak.

A nyugatnémet fogyasztási cikkek exportja a nemzetközi monopóliumok maximális profit utáni hajszája és a dolgozó tömegek vásárlóképes keresletének ebből eredő csökkenése következtében ugyancsak csökken. Például 1951 és 1953 között a műselyemexport 100-ról 61-re, a kerékpárexport 100-ról 68-ra esett vissza.

Nyugat-Németország hivatalos körei expanziójuk leplezése végett azt

hirdetik, hogy az import liberalizálásával tág teret nyitnak a kölcsönös cserének. De a számok azt mutatják, hogy a nyugatnémet import, amely 1950-ben még 251 millió márkával meghaladta a kivitelt, 1954 első harmadában már 230 millió márkával volt kisebb az exportnál. A teljes import 1951 óta alig 10 százalékkal növekedett, az élelmiszereké pedig jelentősen csökkent.

A Nyugat-Németországgal „elszámolási viszonyban” lévő országok máris milliárdokkal tartoznak a nyugatnémet monopóliumoknak. Dániából például olyan hangok hallatszanak, hogy ha Nyugat-Németország el akar adni, akkor vásárolnia is kell, s ha ezt nem látja be, Dániának előbb-utóbb csökkentenie kell a nyugatnémet áruk importját. Egyiptom máris drasztikus eszközökkel csökkentette Nyugat-Németországgal lebonyolódó kereskedelmét. A Brazília irányuló nyugatnémet kivitel is 30 százalékkal csökkent.

E tények hatására a német monopoltörkések mindinkább kénytelenek elgondolkodni azon: milyen jelentősége van a nyugatnémet ipar szempontjából a Kelettel való kereskedelemnek. A Kelettel való kereskedelem révén a nyugatnémet dolgozók százezrei szabadulhatnak meg a munkanélküliség rémétől, s az egyetemes nemzetközi kereskedelem helyreállítása a béke megóvásának is egyik legfontosabb biztosítója volna.

Fritz Behrens *Harc az egymilliárdért* című cikkében arról ír, hogy az idén az eredetileg tervezetten kívül egymilliárd márka értékű pótlólagos közszükségleti cikket kell gyártani. Ezzel kapcsolatban megvizsgálja az életszínvonal emelésének, a termelés növelésének, valamint a minőség megjavításának problémáját. *Johann Lorenz Schmidt* *A főiskoláinkon folyó gazdaságtudományi oktatás néhány hibájáról és megszüntetésük módjairól* című cikkében sok példa felhasználásával tárgyalja a címben jelzett kérdést.

E. P.

Szakirodalmi tájékoztató

1. Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

A beruházások pénzügyi lebonyolítása. Cikkgyűjtemény. Pénzügyi Kiadó. 1954. 264 old.

A mezőgazdaság fejlesztéséért. Cikkgyűjtemény. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 162 old.

A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. Könyvészeti áttekintés Sztálin elvtárs utolsó művének közgazdasági irodalmáról. Akadémiai Kiadó. 1954. 56 old.

Az ütemes termelés feltételei a textiliparban. Összeállította a Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület „Ütemes termelés” munkabizottsága. Tagjai: Frank Tibor, Fülöp Sándor és mások. Könnyűipari Kiadó, 1954. 171 old.

Engels: A munkásosztály helyzete Angliában. Szikra. 1954. 382 old.

Fehér László: A tanácsi dolgozók munkaügyi kérdései. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 288 old.

Gömöri Endre: Irán. Szikra. 1954. 361 old.

Hruscsov N. Sz.: A Szovjetunió gabonatermelésének további növeléséről, a szűz- és a parlagföldek hasznosításáról. Szikra. 1954. 147 old.

Lenin Művei. 9. kötet. 1905 június-november. Szikra. 1954. 516 old.

Nagy László: Munkajogi tankönyv munkaügyi tanfolyamok részére. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 197 old.

Parfanyak P. A.: A szocialista ipar forgóeszközei. Pénzügyi Kiadó. 1954. 178 old.

Pálos István: A könyvvitel és a statisztika kapcsolata az iparban. Statisztikai Kiadó. 1954. 135 old.

Somogyi György: Egészségügyi Statisztika. Statisztikai Kiadó. 1954. 231 old.

Statisztikai Példatár. Iparstatisztika. Statisztikai Kiadó. 1954. 244 old.

Szamos László: Kisipari szövetkezetek önköltségszámítása. Könnyűipari Kiadó. 1954. 127 old.

Szemessy Tibor — Dezsényi Elek: Mezőgazdasági statisztikai útmutató a tanácsi szervek részére. Statisztikai Kiadó. 1954. 159 old.

2. Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

V. Alhimov: Raszpad jegyinovo mirovovo rinka. (Az egységes világpiac szétesése). Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 109 old.

N. Anyiszimov: Razvityie szelszkovo hozjajsztva v pjatoj pjatyiletke (A mezőgazdaság fejlődése az ötödik ötéves tervben). Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1953. 213 old.

A. A. Arakeljan: Hozraszcsoj i iszpolzovanyie osznovnih fondov v promislennosztji SzSzsZR (Az önálló elszámolás és az állóalapok kihasználása a Szovjetunió iparában). Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 120 old.

A. M. Birman: Finanszi otraszlej narodnovo hozjajsztva SzSzsZR. Cs. 1. (A Szovjetunió népgazdasági ágazatainak pénzügye. I. rész). Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1953. 236 old.

E. Bregel: Nalogi zaimi i inflacija na szluzsbe imperializme (Az adók, a kölcsönök és az infláció az imperializmus szolgálatában). Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1953. 359 old.

A. C. L. Day: The Future of Sterling (A fontsterling jövője). London. Oxford University Press. 1954. 228 old.

M. R. Ejdelman: Sztatyisztika materialno-tyehniczeszkovo sznabzszenyija (Az anyagi és a műszaki ellátás statisztikája). Moszkva. Állami Statisztikai Kiadó. 1953. 233 old.

M. Gilber—I. B. Kravis: An International Comparison of National Products and the Purchasing Power of Currencies. A Study of the United States, the United Kingdom, France, Germany and Italy (A nemzeti termékeknek és a valuták vásárlóerejének nemzetközi összehasonlítása. Az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország vizsgálata alapján készült tanulmány). Párizs. Az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének kiadványa. London. H. M. S. O. 1954. 203 old.

M. Jefferys: Mobility in the labour Market (A munkaerőpiac alakulása). London. Routledge-Kegan Paul. 1954. 169 old.

A. Sz. Korolenko: Torgovie dogovori i szoglasenyija SzSzsR sz inosztan-nimi goszudarsztvami (A Szovjetunió kereskedelmi szerződése és egyezményei külföldi államokkal). Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1953. 313 old.

I. Laponogov. Vengerszkaja Narod-naja Reszpublika (A Magyar Népköztársaság). Moszkva. Honvédelmi Kiadó. 1954. 174 old.

M. I. Lukjanova: Japonszkie monopolii vo vremja vtoroj mirovoj vojni (A japán monopóliumok a második világháború idején). Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1953. 396 old.

A. Manukjan—K. Kozarev: Kapitaliszticeszkij rinok nyeftyi (A tőkés olajpiac). Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1953. 150 old.

M. Nyeszmiy—Sz. Negyelin. Voproszi organizacii finanszov szovhozov. (A szovhozok pénzügyeinek szervezési kér-

dései). Moszkva. Állami Pénzügyi Kiadó. 1953. 220 old.

I. I. Poklad: Analiz szebesztoimosztyi produkci i finanszov na masinosztroityelnom zavogye (A gépgyár önköltségének és pénzügyeinek elemzése). Moszkva. Gépipari Kiadó. 1953. 222 old.

D. H. Robertson: Britain in the World Economy (Nagy-Britannia helye a világ gazdaságban). London. Allen & Unwin. 1954. 92 old.

E. Staley: The Future of Underdeveloped Countries (A fejletlen országok jövője). New York—London, Royal Institute of International Affairs. 1954. 410 old.

M. I. Szladkovszkij: Ocserki razvityija vnyesnyeeconomiczeszkij otnosenijah Kitaja (Kína külső gazdasági kapcsolatainak fejlődéséről). Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1953. 304 old.

K. Wichsell: Value, Capital and Rent (Ér ék, tőke és járadék). London. Allen & Unwin. 1954. 180 old.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:

Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717.

Kiadóhivatal:

Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány-utca 21. — Telefon: 111—010.

Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlap-roda, Budapest, V. József nádor-tér 1.

Telefon: 180—850.

Csekkszámlaszám: 61.257.

Előfizetés negyedévre 15.— Ft, egy évre 60.— Ft

*

Példányszám 7500

Terjedelem 8 ív

A kéziratok nyomdábaadásának időpontja: 1954 november 1—6.

A kiadásért felel: az Akadémia Kiadó igazgatója.

KÖZGAZDASÁGI SZEMLÉ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGI FOLYÓIRATA

3

ELSŐ ÉVFOLYAM

1954 DECEMBER

TARTALOM

<i>Erdei Ferenc: Tíz év</i> — — — — —	257
<i>Friss István: A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta</i> (I. rész: A felszabadulástól a hároméves terv kezdetéig) — —	263
<i>Erdős Tibor: A marxi újratermelési elmélet továbbfejlesztése Lenin</i> munkáiban — — — — —	284
<i>Péter György: A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a nép-</i> gazdaság tervszerű irányításában — — — — —	300
<i>Valkó Márton: A termelő munkások arányának növelése a Lenin</i> Kohászati Művekben — — — — —	325

SZEMLE

Vita a háztáji gazdaság kérdéseiről (<i>Stenczinger László</i>) — — —	338
Japán újrafelfegyverzése az Egyesült Államok távolkeleti agresszió- jának szolgálatában (<i>Biró Lászlóné</i>) — — — — —	345
A magyar közgazdasági irodalom lendítőereje (<i>Fülöp Gábor</i>) — —	355

SZÁMOK ÉS TÉNYEK

1944—1954. Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről (I. A magyar nemzetgazdaság háborús kárai a második világ- háborúban) — — — — —	359
---	-----

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Varga Jenő: Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kér- dései (a második világháború után). (<i>Buza Márton</i>) — — —	303
--	-----

FOLYÓIRATSZEMLE

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 8., 9. és 10. számából (<i>M. L.</i>) — —	370
--	-----

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek — — — —	380
Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek — — — — —	381
A Szovjetunió Tudományos Akadémiája közgazdasági intézetének a Szovjetunió és a népi demokráciák gazdasági kérdéseivel foglal- kozó tavalyi kiadványai — — — — —	382

E SZÁM SZERZŐI

Biró Lászlóné, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi gazdasági és politikai ismeretek tanszékének tanársegéde; Buza Márton, a Szikra Könyvkiadó munkatársa; Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; Erdős Tibor, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem politikai gazdaságtani tanszékének tanársegéde; Friss István, a Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja; Fülöp Gábor, a Szikra Könyvkiadó munkatársa; Péter György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem statisztikai tanszékének vezető tanára; Stenczinger László, a Magyar Tudományos Akadémia agrártudományok osztályának munkatársa; Valkó Márton, Kossuth-díjas, a diósgyőri Lenin Kohászati Művek igazgatója.

Tíz év

Tíz év van mögöttünk történelmünknek abból a korszakából, amelyet a felszabadító szovjet hadsereg győzelme nyitott meg népünk előtt. A fasiszták fejvesztetten menekülő és pusztulásukban is esztelenül romboló seregei olyan korszak kapuját húzták be maguk mögött, amely népünknek elnyomást, kiszolgáltatottságot és majdnem végpusztulást hozott. Az új korszak, amelynek hajnalát dicsőséges szovjet fegyverek győzelmei és népünk legjobbjainak hősi erőfeszítései hozták meg sokat szenvedett népünknek, már nemcsak előttünk dereng, hanem már egy évtizede történelmi alkotásaival, győzelmeivel, tévedéseivel, vívmányai-
val és tapasztalataival mögöttünk áll. Népünk úgy mondhatja magáénak e tíz év eredményeit, hogy ami győzelem benne, az az ő győzelme, ami elkövetett hiba, az az ő tanulsága, s e tíz éves történelem szilárd alapjain állva, bátran és bizalommal nézhet az új korszak további évtizedei felé.

Olyan tíz év volt ez, amelyről jogosan mondhatta Rákosi Mátyás a Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusán a Központi Vezetőség beszámolójában: „ezeréves történelmünk folyamán népünk még nem élt át olyan mélyreható gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális átalakulást, mint ez alatt az egyetlen évtized alatt.” Ez a beszámoló azt is tökéletesen jellemezte, ami e tíz év alatt lényegében történt, s ahogyan átfurmáltuk országunk arculatát: „Alig egy évtized folyamán gyökeresen megváltozott hazánk gazdasági rendje, alapjában változott meg gazdaságunk szerkezete, megváltozott országunkban a termelési mód, megváltoztak a termelési viszonyok. Az iparban, a közlekedésben, a kereskedelemben, a bankszervezetben egyeduralkodóvá lett a szocialista gazdaság rendje. Az ipari üzemek, a közlekedés szervei, a bankok köztulajdonba, a munkásosztály államának tulajdonába kerültek. Állami vagy szövetkezeti lett a kereskedelem zöme. A munkásosztály alapjában megvalósította a kisajátítók kisajátítását. Jelentős szocialista szektor keletkezett a mezőgazdaságban, amely az egész mezőgazdasági termelés egyharmadát öleli fel.”

E tíz év történelmi változásait ennél tömörebben és lényegbevágóbban nem lehet jellemezni. De mit jelentenek e mélyreható változások annak a korszaknak a viszonyaihoz képest, amikor hazánk Hor-

thyék és Szálasiék nemzetvesztő uralma alatt sínylődött. Ha visszatekintünk erre a gyászos korszakra, még szembetűnőbb és még kiemelkedőbb mindaz, amit elértünk, s aminek lényegét a III. kongresszus történelmi számadásként összegezte. A sötétségből világosság, az elnyomásból szabadság, az elmaradottságból haladás, a háború sebeiből a béke reménysége lett e tíz év alatt népünk osztályrésze. Nemzetünk életében e tíz év alatt valósult meg a legnagyobb változás: hazánk a háborús pusztulásból újjáépült, megszabadult az imperialista függőségtől, s önálló, független ország lett, amelyben a nép az úr; hazánk a finánc-tőke, a nagybirtok, a nagykapitalizmus országából szocializmusépítő népi demokrácia lett; elmaradt iparú agrárországból olyan ország lett, amelyben döntő erővé fejlődött az ipar, s kialakult mezőgazdaságunk fejlődésének minden feltétele. Mindez egy évtized alatt történt!

Ennek a páratlan évtizednek a részletes elemzése és méltatása könyvtári kötetek anyaga, s szinte kimeríthetetlen témája a történelemnek, a közgazdaságtudománynak és minden más olyan tudománynak, amely a nép életével, gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésével foglalkozik. Minderre csak vázlatosan utalni is: meghaladja az ünnepi emlékezés kereteit. De az ünnepi emlékezés értelme, hogy felidézzük a legnagyobb vívmányokat, s visszatekintsünk megtett útunkra.

Háborús pusztítás után építettük fel új hazánkat. Hogy ki mit vesztett a pusztító háború esztelen rombolásai során, arról mindenkinek van egyéni emléke. De most, a tíz év fordulóján hadd idézzük fel, hogy egész országunk mit vesztett, mi minden pusztult el nemzetünk javaiból. A nemzeti jövedelemnek körülbelül ötszöröse pusztult el a háború vihara folyamán; ez 1938. évi áron számítva, kereken 22 milliárd pengőnek felel meg. E hatalmas kár nagyobbik fele jut a termelés és a forgalom javaira, s ebből a földművelés kára több mint 3 milliárd, az iparé 2,8 milliárd, a bányászaté pedig 65 millió pengő.

A mezőgazdaság károsodásának kereken fele az állatállomány pusztulása folytán következett be. Elpusztult a szarvasmarhaállománynak 52,6 százaléka, a lóállománynak 59, a sertésállománynak 46,4, a juhállománynak 82,7 százaléka. Elpusztult vagy elveszett csaknem 1500 traktor és több mint 3500 cséplőgép.

Az ipar kárának szörnyű jellemzője, hogy a gépgyártásban az 1944. évi munkahelyeknek csupán 42 százaléka, a vas- és fémiparban pedig 58 százaléka maradt meg.

Még nagyobb arányúak voltak a közlekedés kárai. Vasúti közlekedésünk 63 százalékos kárt szenvedett. Majdnem minden hídunk elpusztult; ez 174 millió pengő kárt okozott. Gépjárműállományunk szinte teljesen elpusztult vagy külföldre került. Elveszett az ország egész nemességfémkészlete, a magyar valuta teljes ércfedezete.

Ezt a pusztulást hozta helyre az új ország. Ezekből a romokból építettük újjá hazánkat. Iparunk, mezőgazdaságunk és közlekedésünk régi színvonalát nemcsak helyreállítottuk, hanem az iparban, a közlekedésben messze túl is haladtuk, a mezőgazdaságban pedig általában elértük,

néhány területen pedig szintén túlszárnyaltuk. Néhány kivétellel helyreállítottuk hídjainkat, s nemcsak az elpusztított, romokba döntött épületeket építettük fel, hanem igen sok újat is építettünk. Az értékét vesztett pénzből szilárd, értékálló, új pénzt, új forintot teremtetünk. Ma már hazánkban alig van olyan talpalatnyi föld, ahol a háború ütötte sebek még láthatók volnának.

Nem kisebb utat tettünk meg állami létünk alapjainak gyökeres átalakításában sem. Imperialista függőségben vergődő országból a felszabadult népek nagy családjába tartozó önálló, független országgá váltunk. Hazánk a Tanácsköztársaság elbukása után fokról-fokra süllyedt mind nagyobb függőségbe, s a leggyalázatosabb háború kezdetén Hortyék maguk kötötték nemzetünk sorsát a legvadabb imperializmus szekeréhez. Bárdossy miniszterelnök azzal dicsekedett, hogy: „Magyarország a legnagyobb örömmel és lelkesedéssel csatlakozott Németország mellé...” Kállay Miklós pedig 1942-ben így szónokolt: „Tudatosan megyünk a háborúba. Semmi sem lök vagy kényszerít bennünket erre.”

Népünknek ez a kiszolgáltatottsága vetette meg az alapját országunk egyre növekvő és mind nagyobb arányú kiszípolozásának, szinte garmati kiszolgáltatottságának. A német sajtó 1941—1942-ben azzal kérkedett, hogy Európában 350 millió ember robotol a német hadiipari termelés szolgálatában. A német haditermelés kiszolgálásában Magyarország egyes források szerint az ötödik hellyel „dicsekedhetett”, de a valóságban még „előkelőbb” helyhez jutott. Ez a függőség növelte csillogászati arányúvá a magyar búza, sertés, disznózsír, bor kivitelét, s ez szorította hihetetlenül szűkösre népünk betevő falatját. S ez a függőség vezetett oda, hogy a nyilas uralom időszakában országunk javainak korlátlan rablása és fosztogatása folyt. A nyilas kormány november 14-én megállapodott Weesenmayer német követtel, hogy „a háború továbbfolytatása szempontjából fontos termelési ágakat áttelepíti a Birodalomba.” A fasiszták e megállapodásnak megfelelően mindent, ami szállítható volt, kiszállítottak, s amit nem tudtak elmozdítani, azt esztelenül szétrombolták.

Ebből a függőségből, ebből a kiszolgáltatottságból szabadult meg országunk, s vált olyan önálló független állammá, amely szuverén elhatározással kötött kölcsönös barátsági, támogatási szerződést elsősorban a nagy Szovjetunióval, s ezt követően a többi népi demokráciával. E szerződések a kölcsönös támogatáson, megbecsülésen és szolidaritáson alapszanak, s tökéletesen biztosítják országunk egyenrangúságát. Egykor szégyenletes kiszolgáltatottság volt nemzetünk sorsa, nemzeti létünk végpusztulásának fenyegető veszedelme rémlett fel népünk előtt, ma pedig öntudatosan, az önállóság és a függetlenség büszke érzetével foglalunk helyet a szabad népek nagy családjában.

Az országban, amelynek romjain új hazát építettünk, a fináncsőke, a nagybirtok, a nagykapitalizmus uralkodott, s ezek hatalmának megdöntése révén váltunk szocializmusépítő népi demokráciává.

Hazánk olyan ország volt, amelyben néhány száz ezerholdas birtokos tulajdona volt az ország egész területének mintegy 30 százaléka, vagyis e néhány száz nagybirtokosnak több földje volt, mint a csaknem 1 400 000 tíz holdon aluli kis- és törpebirtokosnak. A pénztőkének, az ipar üzemének és a kereskedelmi hálózatnak nagy többsége pedig olyan kapitalistáké volt, akik a nemzetközi kapitalizmus hazai vámszedőiként zsákmányolták ki munkásosztályunkat. Ennek vetett véget a szabadsága birtokában új országot építő magyar nép. A dolgozó parasztok tulajdonába adtuk a földet, s a nép fokozatosan tulajdonába vette a gyárakat, a bankokat, s kisajátította a kisajátítókat. A földreform során csaknem 600 000 szegényparasztot juttattunk földhöz, s a juttatott szántóföldek területe több mint 3 millió katasztrális hold volt. Nem kevésbé jellemzi a régi földbirtokos, kapitalista ország átalakulását, hogy hazánkban meggyökeresedett a termelészövetkezeti mozgalom: ma 4500 termelészövetkezetünk és termelészövetkezeti csoportunk van, s ezekből több mint 3200 a mezőgazdasági (III. típusú) termelészövetkezet. A termelészövetkezetek összes területe majdnem 2 millió katasztrális hold, szántóterületük pedig több mint másfél millió, s ezen a területen körülbelül 200 000 család folytat termelészövetkezeti gazdálkodást.

Az egykori Magyarország az imperialista függőség, a tőkés és a földesúri kizsákmányolás miatt elmaradt iparú agrárország volt. A külkereskedelemben ki voltunk szolgáltatva más, fejlettebb tőkésországoknak. Ma hazánkban döntő erővé fejlődött az ipar, s termelése a felszabadulás előttinek mintegy háromszorosára növekedett. Ezzel megvetettük gazdasági önállóságunk, korlátlan gazdasági fejlődésünk alapját. Mezőgazdaságunk is kiemelkedik korábbi elmaradt állapotából, s ha még nem is haladja meg jelentősen felszabadulás előtti szintjét, ma már olyan mezőgazdaság, amelynek megvannak a lehetőségei és a feltételei a gyors és a nagyarányú fejlődésre. Traktorállományunk 1938-hoz képest több mint kétszeresre nőtt, aratógépalományunk kereken háromszorosra, s új, nagyszabású gépek is meghonosodtak mezőgazdaságunkban, például a kombájn, amelyből ma már több mint 2000 vesz részt gabonatermésünk betakarításában, pedig a felszabadulás előtt egyetlen kombájnunk sem volt. Olyan új kultúráink honosodtak meg, amelyeknek a termesztésére a felszabadulás előtt csak gyöngye próbálkozások történtek, példa erre a rizstermelés.

Mindez a gyökeres átalakulás együttesen tükröződik abban, hogy a Horthyék nagybirtokos, kapitalista uralmát szentesítő királyságból népköztársasággá váltunk, s 1949 augusztus 20-án a nép országgyűlése megalkotta azt az alkotmányt, amely törvénybe foglalja átalakulásunk nagy eredményeit és további haladásunk útját.

Milyen erő teremthetett ekkora változást? Csak a történelemben ismert legnagyobb erő, a nép ereje: a dolgozó parasztsággal szövetséges harcedzett munkásosztályunk, annak a pártnak a vezetésével, amelyet az új korszak nagy lángelméinek, Leninnek és Sztálinnak a tanításai vezéreltek, amelyet a szovjet példa tanított.

A felszabadító Szovjetunió hadserege és a szovjetállam, a szovjet nép állandó későbbi segítsége volt az egyik leghatalmasabb tényezője országunk újjáépítésének, és a népi demokrácia útján való fejlődésének. Soha el nem múló hálával emlékezünk vissza, hogy a felszabadító szovjet csapatok szabad országunk újjáépítésekor mindenütt ott voltak, ahol segítség kellett. Tőlük kaptuk az első élelmiszerszállítmányokat, amelyekkel a főváros és sok más város lakosságát az éhezéstől megmentettük. Ott voltak, amikor hidakat, vasutakat kellett helyreállítani, s különösen sokoldalú segítséget adtak a mezőgazdasági termelés megindításához. Tőlük kaptuk az első vetőmagot, hogy ott is vethessünk, ahol semmi vetőmag nem maradt; hadseregük lóállományából kaptunk lovakat, hogy mindenütt szánthassunk, vethessünk. Sokhelyütt ipari üzemünk megindításához is ők adták az első segítséget. A nagy szovjet nép átadta nekünk a szocializmus építése során szerzett tapasztalatait, s ez a segítség lehetővé tette, hogy az átalakulás egész munkájában gyorsabban haladjunk, és sok tévedést, kockázatot, áldozatot elkerüljünk.

A nemzeti összefogás politikája volt az a nagy belső erő, amelynek segítségével végrehajthattuk felszabadult országunk átalakítását. Nagy Imre a következőket mondta erről a III. kongresszuson tartott beszámolójában: „Felszabadult munkásosztályunk a Magyar Kommunista Párt vezetésével a nemzet minden erejét, a demokratikus, antifasiszta, németellenes, hazafias erőket átfogó hatalmas egységbe, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörítette, amelynek zászlaja Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja volt. Az új demokratikus rendszer megalapozásában történelmi határkövető volt az 1944. december 21-én Debrecenben összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés, s az általa megválasztott ideiglenes kormány, amely azonnal hozzákezdett az ország gazdasági és politikai életének, valamint államberendezkedésének demokratikus alapon való átszervezéséhez, s ezzel Magyarország fejlődésének új történelmi korszakába lépett.”

A Nemzeti Függetlenségi Front politikája folytatódott és újult meg a Hazafias Népfront ezévből kifejlődött hatalmas tömegmozgalmában. A tíz év történelmi tapasztalata, hogy mindig akkor sikerült jól megoldanunk a legnagyobb feladatokat, ha sikeresen megvalósítottuk a nemzeti összefogás politikáját, ha a párt irányító ereje a tömegek legnagyobb egyetértésével és együttes erőfeszítésével párosult. S az is történelmi tanulsága e tíz esztendőnek, hogy amikor ez az egység csorbát szenvedett vagy szűkült, hibát követtünk el, s elmaradtunk terveink teljesítésében. Ezek a tapasztalatok lendítik előre az új Hazafias Népfrontnak, e legkiterjedtebb tömegmozgalomnak a kibontakozását, s felszabadulásunk tizedik évében tanúi lehetünk azoknak a sikereknek, amelyekhez a Népfront-mozgalom máris hozzásegített bennünket.

Országépítésünk alapja a munkásosztálynak a dolgozó parasztsággal való szövetsége, s e szövetségben a munkásosztály vezető ereje. Ez tette lehetővé a földreform végrehajtását a dolgozó parasztság érdeké-

ben, az ipar fejlődését mind munkásosztályunk, mind mezőgazdaságunk javára, s ez az alapja ma a népjólét politikájának, a mezőgazdaság fellendítésére irányuló sokoldalú és példátlan erőfeszítéseinknek.

S végül: a párt az az erő, amely irányította ennek az évtizednek a történelmét, vezette a kizsákmányolók ellen vívott győzelmes harcot, ébrentartotta a nép összefogásának politikáját, s ápolta, szilárdította a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét. Ezt csak olyan párt tehette, amely kollektív bölcsességében egyesítette a magyar munkásosztály évtizedes harcainak tapasztalatait, győzelmeinek és kudarcainak tanulságait, s rendületlenül követte azt az utat, amelyet a Szovjetunió Kommunista Pártja és a szovjethatalom mutat minden kommunista pártnak, minden felszabadulásáért harcoló és felszabadult népnek.

Amikor az ország romokban hevert és sokakat a reménytelenség kerített hatalmába, a párt azt hirdette: „Lesz magyar újjászületés.” S lett. Népünk ma nemcsak az újjáépítés, a szocialista építés, az ipari és a mezőgazdasági fejlődés vívmányaival büszkélkedhet, hanem azokkal a történelmi tapasztalatokkal is, amelyeket e tíz év alatt az ország gazdájaként szerzett. E történelmi tapasztalatok ragyogó vívmánya, hogy munkásosztályunk, dolgozó parasztságunk kiváló egyéniségei éppen úgy, mint tömegei, megtanulták a vezetés és az országépítés tudományát és felelősségét, értelmiségünk pedig felismerte a nép javáért való alkotó munka új értelmét és becsületét. E tapasztalatokon kívül népünk másfajta, de éppily értékes tapasztalatokat is szerzett. Megszereztük az elkövetett hibák tapasztalatait is. Ráeszméltunk, hogy szocializmusépítő igyekezetünkben átmenetileg szem elől tévesztettük a nép közvetlen javát, az életszínvonal állandó emelését. Ma már e hiba felismerése is történelmi tapasztalataink közé tartozik, s ezzel is gyarapodva, erősödve haladunk az új szakasz politikájának útján, új évtized felé. A népjólét emelése, mezőgazdaságunk gyors és nagyarányú fellendítése, s mindez még hatalmasabb népi erők összefogásával: ezek legfőbb iránymutatóink az első évtized végén és a következő évtized kezdetén.

A tíz év előttihez sokban hasonló alkotóerő árad szét most népünkben, de ez az alkotóerő sokkal magasabb fokon, nem elpusztult ország romjain, hanem tíz év eredményeivel, tíz év tapasztalatával gazdagodva és megsokszorozódva bontakozik ki.

Az út, amelyen népünk tíz évvel ezelőtt elindult, a felemelkedés, a nemzeti függetlenség útja volt. A júniusi fordulat nyomán, az új szakasz kezdetén, ugyanezen az úton további, még felemelőbb távlatok nyíltak meg előttünk. Az új szakaszban szinte újjászületett a munkás-paraszt szövetség, s a szocialista építés számára új erők szabadultak fel. Mint ahogyan tíz évvel ezelőtt bizonyosak voltunk, hogy a Szovjetuniótól kapott szabadságunk birtokában a párt által mutatott úton újjáépítjük és újjáformáljuk hazánkat, most még bizonyosabbak lehetünk, hogy ezen az úton új és még nagyobb eredményekkel gazdagítjuk népünk történelmét, mint a felszabadult ország első évtizedében.

A magyar népgazdaság fejlődése a felszabadulás óta

(I. A felszabadulástól a hároméves terv kezdetéig)

Tíz évvel ezelőtt, 1944 december 21-én kezdte meg tanácskozásait Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés. A német és a magyar fasiszták még megszállva tartották az ország nagy részét, még a főváros is az ő kezükön volt, Debrecenben már mégis megkezdte működését az új magyar állam. A régi, a földesurak, a bankárok, a gyárosok állama, amely sorsát Hitler hadiszekeréhez kötötte, széjjelhullott, romokkal és pusztulással takarva be az országot. A magyar haza hű fiai előtt az a feladat állott, hogy a romokból és a pusztulásból feltámasszák az országot, és felépítsék az új államot, a dolgozó magyar nép államát. Tíz évvel ezelőtt kezdődött meg ez a munka.

Tíz év egy ország történetében nem túlságosan nagy idő. E tíz év azonban jelentősebb átalakulást, sokkal nagyobb fejlődést hozott, mint történelmünk bármilyen korábbi évszázada. Ez alatt a tíz év alatt mélyreható, forradalmi átalakulás ment végbe hazánkban. A magyar népgazdaság is gyökeresen átalakult. Kapitalista országból szocializmust építő népi demokratikus ország lettünk. A gyárak, a bányák, a bankok, a bel- és a külkereskedelmi vállalatok maroknyi tőkés kezéből a nép államának tulajdonába mentek át. Kisajátítottuk a nagybirtokot. A sokmillió kizsákmányolt, elnyomott és nyomorgó proletárból, mezőgazdasági cselédből, nincstelen és szegényparasztból az államot vezető, a szocializmust építő munkásság, szocialista típusú szövetkezetekben gazdálkodó vagy saját földjét művelő, a nagybirtok, a kulák, a bank- és hitel-tőke uzsorás karmaiból kiszabadult kis- és középparasztság lett.

Elmaradt agrárország voltunk, melynek fejlődését a külföldi országoktól való függőség és a létjogosultságukat veszített feudális csökevények is gátolták. Ma független ország vagyunk, megszüntettük a feudalizmus maradványait, a nagybirtokot, de a tőkés tulajdon legnagyobb részét is. Építjük a szocializmust. Biztosítva van további egészséges fejlődésünk alapja.

Melyek voltak ennek a fejlődésnek a legfontosabb feltételei, hogyan teremttük meg ezeket a feltételeket, melyek fejlődésünk fő szakaszai? Ezekre a kérdésekre igyekszem legalább vázlatosan válaszolni.

Célkitűzésemből következik, hogy a magyar népi demokrácia fejlődését gazdaságának fejlődése szempontjából akarom vázolni. Ez pedig elkerülhetetlenül bizonyos önkényességet, illetve egyoldalúságot jelent. A marxizmus azt tanítja, hogy a „termelési viszonyok összessége alkotja a társadalom gazdasági szerkezetét, azt a reális alapot, amelyen a jogi és politikai felépítmény emelkedik”, továbbá, hogy „a gazdasági alap megváltozásával lassabban vagy gyorsabban forradalmi átalakuláson megy át az egész óriási felépítmény”. (*Marx. A politikai gazdaságtan bírálatához. Előszó 4—5 old. Szikra. 1953.*) A marxizmus azonban azt is tanítja, és erre Sztálin elvtárs különös nyomatékkal hívta fel a figyelmet, hogy a felépítmény nem csupán passzív része, hanem aktív eleme a fejlődésnek, hat az alapra, gátolhatja, de meg is gyorsíthatja az alap fejlődését.

Alap és felépítmény tehát egymással szoros kölcsönhatásban fejlődnek. Különösen szoros a kapcsolat a gazdaság és a politika közt.

A gazdasági és a politikai fejlődés nem választhatók el egymástól. Ez nemcsak abban az értelemben igaz, hogy hatalmas gazdasági fejlődésünk nemcsak nem érthető meg, de el sem képzelhető anélkül az átalakulás nélkül, melynek lényege, hogy a magyar állam nagybirtokosok, gyárosok, bankárok kapitalista államából népi demokratikus állammá vált — és ez az állam fejlődése második szakaszán szocialista állammá, proletárdiktatúrává alakult, hanem abban az értelemben is, hogy gazdasági fejlődésünk egyes szakaszai a politikai fejlődés megfelelő szakaszait is feltételezték. A gazdasági fejlődés pedig tovább hajtotta előre a politikai fejlődést, például megszilárdította a munkásosztály politikai vívmányait, és szükségessé tette a további politikai haladás napirendre tűzését.

Itt azonban alapjában véve ennek a fejlődésnek a gazdasági oldalára kell szorítkoznom, bár itt-ott érintek egyéb kérdéseket is.

Említettem már, hogy az elmúlt tíz év mélyreható, forradalmi átalakulás időszaka volt. Mi volt ennek a forradalmi átalakulásnak a lényege; mi tette szükségessé és lehetővé ezt az átalakulást?

Marx felfedte, hogy „a társadalom anyagi termelőerői, fejlődésük bizonyos fokán, ellentmondásba jutnak a meglévő termelési viszonyokkal, vagy ami ennek csak jogi kifejezése, azokkal a tulajdonviszonyokkal, amelyek közt eddig fejlődtek. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődési formáiból azok béklyóivá csapnak át. Ekkor a társadalmi forradalom korszaka következik be”. (*Marx. A politikai gazdaságtan bírálatához. Előszó 5. old. Szikra. 1953.*)

Marx ezt a törvényt a történelem mélyreható elemzése során fedezte fel, s a törvény igazságát az egész történelmi fejlődés bizonyítja. Jogosan mondja Sztálin, hogy „a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniük a termelőerők jellegével”. (*Sztálin. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 10. old. Szikra. 1954.*)

Sztálin azt is kifejti, hogy erre a gazdasági törvényre támaszkodott a szovjethatalom a kizsákmányolás felszámolása és a gazdaság új szo-

cialista formáinak megteremtése során. Oroszország „termelőerői, különösen az iparban, társadalmi jellegűek voltak, a tulajdon formája pedig magán-, kapitalista tulajdon volt. A szovjethatalom... társadalmasította a termelési eszközöket, az egész nép tulajdonává tette őket, és ezzel megszüntette a kizsákmányolás rendszerét, megteremtette a gazdaság szocialista formáit.” (U. o. 9—10. old.)

A kapitalista Magyarországon ugyancsak az volt a helyzet, hogy a termelőerők társadalmi jellege, különösen az iparban, ellentétben állt a termelőeszközök kapitalista tulajdonával. A kapitalista termelési viszonyok Magyarországon már régen a termelőerők fejlődésének béklyóivá váltak, a termelőerők feszegették ezeket a béklyókat, de a termelési viszonyok és a termelőerők jellege közti kötelező összhang törvénye nem tudott utat törni. A gazdasági törvények érvényesülésének ugyanis, mint erre Sztálin rámutatott, van egy sajátságos feltétele. A fennálló termelési viszonyokat létjogosultságukat túlélte, de sokszor még hatalmas társadalmi erők védik. A törvény érvényesülésének feltétele, hogy akadjon olyan haladó társadalmi erő, amely a régi, de meghalni nem akaró társadalmi erők ellenállását le tudja küzdeni.

A magyar munkásságnak egyszer — 1919-ben — már sikerült a széles dolgozó tömegekre támaszkodva leverni a társadalom haladásellenes erőit és a termelési eszközök társadalmasításának útjára lépni. Akkor azonban néhány hónap után a magukat túlélte erőknek — a nagybirtokosoknak, gyárosoknak, főpapoknak, bankároknak — a külföldi imperialista hatalmak és a munkásságot eláruló szociáldemokrata vezetők segítségével sikerült a tőke uralmát Magyarországon még egyszer visszaállítani. A következő 25 évben Magyarországon a fennálló rendszert nemcsak a magyar uralkodó osztályok, hanem a külföldi tőkésországok hatalma is védte.

A Szovjetuniónak a német imperialistákon és magyar csatlósai-
kon aratott nagyszerű győzelme volt szükséges ahhoz, hogy nálunk is kibontakozhasson és megszilárdulhasson a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége, az az erő, amely le tudta küzdeni a gazdasági törvény érvényesülésével szemben mutatkozó ellenállást. Ehhez azonban nemcsak az kellett, hogy a szovjet hadsereg felszabadítsa a dolgozó magyar népet, hanem az is, hogy a hatalmas Szovjetunió oltalmat biztosítson számunkra minden külföldi beavatkozó kísérlettel szemben, hogy ne ismétlődhessen meg az imperialisták 1919. évi támadása szabadságunk és függetlenségünk ellen. Így tudta munkásságunk a dolgozó parasztság támogatásával elérni, hogy a termelési viszonyok nálunk is legalább nagyrészt — a törvénynek megfelelően — összhangba kerüljenek a termelőerők jellegével; másszóval, hogy a termelőeszközök nagy részét, a gyárakat, a bányákat, a bankokat stb. államosítsuk s a kizsákmányolást csaknem teljesen felszámoljuk.

Az az időszak, melyben megtörtént a döntő fordulat a termelési viszonyok jellegének megváltoztatásában, tehát a termelőeszközök döntő részének társadalmasítása, nagyjából egybeesik azzal az idővel, mely-

ben a döntő politikai fordulat is végbement. Így a felszabadulás utáni gazdasági fejlődésünk, akárcsak politikai fejlődésünk, döntően két korszakra oszlik: az első korszak népi demokráciánk első szakasza volt, melynek tartalma lényegében polgári demokratikus forradalom volt, bár a munkásosztály vezető szerepe következtében már ez a korszak is magában hordta a proletárdiktatúra csíráit. A második korszak — amelyben ma is benne vagyunk — attól az időtől kezdődik, amelyet „fordulat”, „a rubikon átlépése” kifejezéssel szoktunk jelölni, — attól az időtől tehát, amikor népi demokráciánk proletárdiktatúrává, a munkásosztály államává, szocialista állammá vált.

Milyen fő fejlődési mozzanatok jellemzik az első szakaszt gazdasági téren?

Három ilyen fő fejlődési mozzanatot jelölhetünk meg:

Az első a feudális maradványok eltakarítása, illetve ennek leglényegesebb része: a földreform volt.

Másodikként a háborús romok eltakarítását, a gazdasági vérkeringés helyreállítását, a további fejlődés feltételeinek megteremtését jelölhetjük meg. Ezzel kapcsolatban külön kell foglalkoznunk az inflációval és a jó pénz megteremtésével.

A harmadik legfontosabb mozzanat az volt, hogy megteremtettük a szocialista irányú továbbfejlődés bizonyos kiinduló pontjait, lehetőségeit, csíráit.

A földreform

Amikor tíz évvel ezelőtt kibontakozott Magyarországon a szovjet hadsereg diadalmas előnyomulása a nácik ellen, és a magyar kommunisták 25 évi illegalitás után először léphettek nyíltan a nemzet elé, sokan azt várták, hogy a kommunisták a szocialista rend azonnali megteremtését fogják zászlójukra írni. A magyar kommunisták azonban első nyilvános fellépéseiktől kezdve azt hirdették, hogy most nem a szocialista átalakítást célzó rendszabályok azonnali bevezetése, hanem az ország demokratikus átalakítása a feladat.

A demokratikus átalakítás szükséges feltételei megvoltak. A felszabadító szovjet hadsereg nemcsak a nácikat söpörte ki az országból. Felszabadultunk az imperialista elnyomástól, lehetővé vált független nemzeti fejlődésünk. Megszűnt a nagybirtokos osztály és a monopolista burzsoázia politikai uralma, a dolgozó osztályok először szólhattak bele saját érdekükben a politikába. Figyelmük először is a földkérdés demokratikus megoldására irányult.

Ami a feudális maradványok eltakarítását és különösen a földreformot illeti, ennek szükségszerűsége adódott egész korábbi fejlődésünkből. A feudális maradványok eltörlése elsősorban jelentette a nagybirtokrendszer felszámolását, a magyar parasztság évszázados küzdelmeinek győzelmes befejezését, a föld átadását azoknak, akik azt megművelik. A nagybirtokrendszer, amelynek egyik pillére az egyházi nagy-

birtok volt, még a magyar polgári, kapitalista fejlődésnek is akadálya, fékje, a tespedés megtestesítője volt, különösen az utolsó 100—150 évben. Döntően a nagybirtokrendszer és ami ezen nyugodott: a nagybirtokos arisztokrácia és klérus jelentős politikai befolyása volt az oka annak, hogy Magyarország évtizedekkel, ha nem többel elmaradt fejlődésében a nyugati kapitalista országoktól. A terméshozamok rendkívül alacsonyak voltak, az állatállomány kicsi és részben nem megfelelő minőségű, hozama elégtelen volt. A mezőgazdasági lakosság nagy többsége, a napszámosok, a cselédség, a törpebirtokosok hárommillió tömege koldussorban élt. A mezőgazdaság nem tudott munkát adni a rendelkezésre álló munkaerő több mint egyharmadának. A nagybirtok nem engedte fejlődni, fojtogatta a parasztságot, s a hárommillió koldus Magyarországa csak igen szűk belső piacot tudott biztosítani az iparnak, gátolta annak fejlődését is.

A nagybirtokrendszer megszüntetése éppen azért ilyen vagy olyan formában szerepelt nem egy magyar polgári párt programjában is. Amióta azonban a magyar proletárság komoly erőként megjelent a politikai porondon, a magyar burzsoázia kiegyezett a nagybirtokosokkal, s — ha egyébként maradtak is vele érdekellentétei és nézeteltérései — nem gondolt többé komolyan olyan rendszabályra, amely közvetlenül ugyan csak a nagybirtok ellen irányul, de mégis elkerülhetetlenül megingatja a tulajdon szentségébe vetett hitet és ezzel a tőkés tulajdont is. A magyar nagybirtokosok összenőttek a magyar kapitalizmussal, bele-nőttek abba, összenőttek annak a háború alatti fasiszta náci hajtásaival is, és táplálták ezeket a hajtásokat. De a parasztság csak valamennyire jelentős részének a támogatására sem számíthatott semmiféle párt, amely ilyen vagy olyan formában nem vette fel programpontjai közé a földreformot is. A polgárság egyes haladó elemei, különösen a haladó értelmiség képviselői időről időre hangot adtak a földreform követelésének. A földreform hívének vallotta magát a szociáldemokrata párt is, bár áruló vezérei soha sem indítottak, sem nem támogattak semmiféle komoly akciót a parasztság földhözjuttatásáért.

A Magyar Kommunista Párt a német fasiszmus uralomra kerülése előtt a nagybirtok kártalanítás nélküli kisajátításáért és a szegény-parasztok, a napszámosok és a cselédek tanácsai útján való ingyenes felosztásáért szállt síkra, abból indulva ki, hogy ezt a feladatot a napirenden lévő proletárforradalom fogja megoldani, s ebben a forradalomban a munkásság szövetségese a félproletár parasztság és a középparasztság alsó rétege lesz. De már évekkel a háború előtt, amikor a fasiszta veszély előtérbe került, a kommunista párt szélesebb demokratikus egységért szállt síkra, és a háború alatt az összes magyar haladó erők egyesítését szolgáló programjába, a magyar nemzeti függetlenségi front programjába belevette a földreformot is. Ennek a programnak a hivatása elsősorban az volt, hogy Hitler ellen, a náci ellen, a német elnyomás ellen, a függetlenségért, a szabadságért folyó harcra egyesítse a magyar

dolgozókat, az értelmiség legjobbjait és a németellenes, haladó polgárokat is. Éppen ezért demokratikus program volt, s egy demokratikus program részeként tartalmazta a földreform követelését is.

A Magyar Kommunista Párt közvetlenül a felszabadulás után a földreform napirendre tűzésével, pontosabban azzal, hogy a földreformot mint sürgős, azonnal megvalósítandó legfontosabb feladatot tűzte napirendre, úgy jelent meg a legszélesebb tömegek előtt, mint leghőbb vágyaik, legfontosabb követeléseik egyetlen következetes és erélyes képviselője. Ezt a feladatát, ezt a hivatását igyekezett az utána következő időkben is mindig becsülettel teljesíteni.

A polgári pártok, különösen a kisgazdapárt és a szociáldemokrata párt, melyeknek régi látszatkövetelésük volt a földreform, nyíltan nem fordulhattak ellene. Látszólag elfogadták, de mindenféle akadékoskodással, formai kifogással mégis mindent megkíséreltek, hogy hátráltassák, sőt megakadályozzák előbb a földreform törvénybeiktatását, azután a törvény végrehajtását. A kommunisták azonban ezúttal is — mint később még annyiszor — bebizonyították, hogy nemcsak ahhoz értenek, hogy követeléseikben a legszélesebb tömegek legégetőbb szükségleteit és követeléseit juttassák kifejezésre, hanem ahhoz is, hogy ezeket a követeléseket a legszélesebb tömegek támogatásával és részvételével valóra váltsák. A felszabadító Szovjetunió is egész tekintélyével támogatta a földreformot. Így sikerült elérni először azt, hogy 1945 március 15-én, amikor az ország még nem is szabadult fel teljesen, kihirdették a földreformról szóló törvényt, másodszor azt, hogy a mezőgazdasági nincstelenek és a dolgozó parasztság bevonásával — a földosztást lényegében a belőlük alkotott bizottságok végezték — az ipari munkásság jelentős rétegeinek mozgósításával és közvetlen segítségével a törvényt rohammunkával hat hét alatt végre is hajtották. A végrehajtáshoz ahogyan csak tudtak, segítséget nyújtottak a szovjet csapatok is, például igaerő rendelkezésre bocsátásával, vagy azzal, hogy a még béna közlekedés ellenére mindenüvé eljuttatták a földosztással megbízott kormányképviselőket.

A földosztás sikere nemcsak a parasztság, hanem a munkásság számára is nagyjelentőségű volt, hiszen ez volt az egész magyar nép első igazi nagy győzelme. A parasztság nagy része ekkor kezdte megismerni a kommunistákat és Nagy Imrét, a földosztó kommunista minisztert. A nagybirtokosság mint osztály megszűnt, s ezzel a magyar reakció legerősebb oszlopa dőlt meg, veszítette el lába alól a talajt.

A földosztás gazdasági jelentősége néhány számon lemérhető. A felszabadulás előtt Magyarországon 302 óriásbirtokos 3,6 millió hold földdel rendelkezett. Fejenként tehát átlag 12 ezer holddal. Az egész művelhető föld 48,1 százaléka jutott a 100 holdnál nagyobb birtokokra. 1 185 000 öt holdnál kisebb földbirtokra viszont összesen 1 631 000 hold, átlagosan kevesebb, mint 1,4 hold jutott. 204 000 öt és tíz hold közötti birtokra 1 477 000 hold, 144 000 tíz és húsz hold közötti birtokra 2 026 000 hold, 74 000 húsz és ötven hold közötti birtokra 2 172 000 hold, vagyis

összesen 1 607 000 ötven holdon aluli birtokra összesen 7 306 000 hold, átlagosan 4,5 hold jutott. A földosztás után az összes egyéni kézben lévő földbirtokok 49 százaléka esett a 10 holdon aluli, 70,7 százaléka a 20 holdon aluli, 83,5 százaléka a 30 holdon aluli földbirtokokra. A földreform során igénybevétték az ország területének több mint egyharmadát, kezen 5 600 000 katasztrális holdat. 650 000 volt a földhözjutottak száma; köztük 110 000 a gazdasági cseléd, 261 000 a gazdasági munkás és 214 000 a törpebirtokos.

A földreform végrehajtását megkönnyítette, hogy az egy kézben megtartható földbirtok felső határát 200 holdban szabta meg. Ez azt jelentette, hogy a földreformot egységesen támogatta jóformán az egész parasztság, beleértve a kulákokat is. A kulákok nagy része ugyanis szembeszállt a terjeszkedésének határt szabó földbirtokosokkal, s 200 holdnál nagyobb birtoka csak kevés kuláknak volt.

A földosztás lényegét ez nem érintette. Az összes 100 holdon felüli birtok területe a földosztás után az egyéni földbirtokok területének 2,9 százaléka, tehát jelentéktelen részére olvadt le. Az öt holdon aluli birtokok száma csaknem 220 000-rel, területük pedig 1 235 000 holddal gyarapodott. Különösen nagyjelentőségű volt, hogy döntő súlyúvá vált a faluban az 5—20 holdas középparasztság. Az ebbe a kategóriába tartozó birtokok száma 214 000-rel, a földterületük pedig 2 150 000 holddal 6 152 000 holdra növekedett. A feudális nagybirtok Magyarországa megszűnt, helyébe az egyéni munkán alapuló vagy a túlnyomórészt egyéni munkán alapuló földbirtok lépett.

A földreform gyors és gyökeres végrehajtásából egy roppant fontosságú közvetlen előny származott. 1945 tavaszán — amikor még füstölögtek a háborús romok — minden földet bevetettek az országban. Ha nincs földreform, az úri birtok kevés kivétellel műveletlen marad, ez pedig szörnyű éhezést zúdított volna különösen a munkásságra. A nagybirtok ugyanis általában gazdátlan maradt. Nemcsak az urak, nagyrészt az urak hajcsárai is elmenekültek. De ha helyükön maradtak, akkor sem tudtak mihez kezdeni, mert legtöbb helyen vagy nem kaptak munkaerőt, vagy hiányzott a szükséges felszerelés, gép, állat. Igaz, az utóbbiak a parasztnak is hiányoztak. Sokszor a csodával volt határos, hogy a földet mégis megművelték. Erre a csodára pedig az tette képessé őket, hogy a saját földjükön dolgoztak, s nem kis részük életében először dolgozhatott a saját földjén, meg az, hogy segítette őket a gyárak munkássága és a felszabadító szovjet hadsereg.

A földreform már az első évben ilyen segítséget jelentett a parasztságnak és az egész országnak.

Még sokkal jelentősebb természetesen a földreform tartós hatása. A nagybirtok megszüntetése, parasztnak közötti felosztása volt az új állam, a népi magyar állam első beleavatkozása a termelési viszonyokba. A magyarországi félf feudális földtulajdon még a polgári földtulajdonhoz képest is hallatlan elmaradottságot jelentett. Megszüntetése megnyitotta az utat a mezőgazdaság termelőerőinek szabadabb fejlődése, a pa-

rasztság megfelelő fokozatos emelkedése, a belső piac kiterjesztése s az ipar fokozottabb növekedése előtt. Ez pedig magától értetődően az egész dolgozó nép érdekét szolgálta.

Tőkés viszonyok közt, mint ezt több külföldi ország példája bizonyítja, a földosztás a parasztság további, illetve újabb erős differenciálódására vezetett volna, arra, hogy a többség hamarosan megint a nincstelenek sorába süllyedjen, s a széles tömegeknek juttatott föld viszonylag kevesek kezében összpontosuljon. A népi demokrácia viszonyai közt azonban már nem érvényesülhetett ez a törvény. A földreform az egész dolgozó parasztság felemelkedésének alapja lett.

A földreform egyúttal a munkásság és a dolgozó parasztság szoros szövetségének, az eddiginél sokkal melegebb és szilárdabb szövetségének is alapja lett. Igaz, a munkásság és a parasztság összefogását a kommunista párt negyedszázados harca készítette elő, s az összefogás gyökerei még korábbi több mint negyedszázadra nyúlnak vissza. De igaz az is, hogy a parasztság nem kis részében 1919 hibái s még sokkal inkább az ellenforradalom milliószer ismételt rágalmi következtében bizalmatlanság is élt a munkássággal szemben. Ennek a bizalmatlanságnak teljes alaptalanságáról a széles paraszti tömegek a földosztás idején kapták az első nagy leckét. Látták, hogy a földreform legbuzgóbb hívei a kommunisták és az őket követő munkások. Ezek követelték és harcolták ki magát a törvényt. Ezek vezettek a törvény megvalósításában is, önzetlenül, csak a segíteni akarástól vezérelve. Ezek járultak hozzá két kezük munkájával ahhoz, hogy a kapott föld meg is legyen művelve. Különösen nagy volt a hatás a földhöz juttatottak hatalmas seregére. Innen indul el az a fejlődés, amelynek folyamán megbonthatatlanul fonódik és sziklaszilárdá kovácsolódik a munkás-paraszt szövetség, az az erő, amely egyedül képes a szocialista termelési viszonyokat is győzelemre vinni.

Szem előtt kell azonban tartanunk, hogy a munkás-paraszt szövetség osztálytartalma változik aszerint, hogy milyen gazdasági és politikai feladatok megoldása van napirenden. A nagybirtok ellen a munkásság együtt tudott harcolni az egész parasztsággal, bár a kulákság a harcnak inkább passzív szemlélője volt. Egyes — például a jó pénz megteremtésére vagy a banktőke ellen irányuló — rendszabályok megvalósításáért még később is a munkássággal együtt megy az egész parasztság. Emellett azonban egyre inkább előtérbe lép a tőke elleni, falun a falusi tőkés, a kulák elleni harc, ami megváltoztatja a munkás-paraszt szövetség tartalmát is.

Az újjáépítés megindulása

Népi demokráciánk polgári demokratikus fejlődésének második fő mozzanataként a háborús romok eltakarítását, a gazdasági vérkeringés helyreállítását és a további fejlődés feltételeinek megteremtését jelöltem meg. Az ország romokban hevert és romokból kellett újjáépíteni. Ehhez milliók erejének megfeszítésére, az egész dolgozó nép hősie munkájára volt szükség.

A diadalmas szovjet hadsereg olyan Magyarországot szabadított fel, amelyet alaposan megviselt a háború, de még sokkal nagyobb mértékben tönkretettek és kifosztottak a visszavonuló náci és nyilas hordák. Mintegy tízmilliárd aranypengő volt azoknak a javaknak az értéke, amelyeket a német és a nyilas banditák nyugatra hurcoltak. S mit hurcoltak el? Állatállományunk legjavát, mindazt a mezőgazdasági terményt, amit össze tudtak rabolni, a vasút gördülőeszközeinek javát, gyárainkból a legkorszerűbb, legnagyobb teljesítményű, legértékesebb gépeket, a legdrágább és legnehezebben pótolható nyersanyagokat, mindenféle erőszakkal eltulajdonított élelmiszert és iparcikket, a Nemzeti Bank aranyát, összes bankjaink deviza és értékpapír készleteit és minden egyéb ellopható értéket. Amit pedig nem tudtak elhurcolni, azt, ha csak tehették, felgyújtották, felrobbantották vagy egyéb módon tették tönkre. Hogy néhány számmal is szemléltessem a háborús károkat: szarvasmarhaállományunk ötnegyedmillió, lóállományunk több mint félmillió, sertésállományunk több mint kétmillió, baromfiállományunk több mint tizenkétmillió darabbal csökkent. Huszonnyolc közúti Duna- és Tisza-hídunk volt a háború előtt, a háború után egy sem, mert valamennyit felrobbantották. 59 ezer vasúti teherkocsiból elhurcoltak majdnem 44 ezret, elpusztítottak és megrongáltak több mint 6 és félezret. Több mint 2800 mozdonyból 450 maradt futóképes. Teljesen elpusztult vagy megrongálódott több mint 120 ezer lakóház, és alig maradt az ország területén ép bánya vagy ipari üzem. Elképzelhető, milyen súlyos volt ilyen körülmények közt az ország helyzete. De ha súlyos volt a helyzet általában, különösen súlyos volt Budapesten. Ma már szinte nehéz elképzelni, hogy milyen körülmények közt élt Budapest népe 1945 elején. Rákosi Mátyás, amikor az egész országot Budapest támogatására hívta fel, így jellemezte a helyzetet: „A viszonyok szinte leírhatatlanok. A szenvedés, amely fővárosunk lakosságát most sújtja, a kibírhatatlanság határához közeledik... És ha nem akarjuk, hogy Budapest házainak szétbombázása és szétrombolása után, a hidak elpusztítása után a lakosság jelentékeny része az éhínség és a járványok következtében elpusztuljon, akkor minden erőnket mozgósítani kell Budapest lakosságának megmentésére.” (Rákosi. Válogatott beszédek és cikkek. 49—50. old. Szikra. 1952.)

Voltak, akik ezt a helyzetet látva, csüggedten eresztették le kezüket, s azt mondták: itt nem lehet segíteni, ez az ország halálra van ítélve. Voltak, akik azt mondták, hogy talán 20—30 év, esetleg félszázad alatt el lehet tüntetni a háborús pusztítások nyomait. Csak a kommunisták hirdették, hogy ha összefogjuk az összes erőket és sopánkodás helyett nekigyürkőzünk a munkának, akkor belátható időn belül — néhány év alatt — sikerül talpraállnunk. És a kommunisták, akik mindenütt előljártak a munkában, vállalták és megoldották a legnagyobb feladatokat. A Kommunista Párt Vas Zoltánt bízta meg Budapest élelmezésének megszervezésével, és Vas Zoltán a párt támogatásával — ami elsősorban a széles tömegek mozgósításában, a parasztság élelmiszer-

segítségének megszervezésében nyilatkozott meg — biztosította, hogy Budapestnek ne kelljen éheznie. A Kommunista Párt Gerő Ernőt bízta meg a közlekedés helyreállításával, s ő a párt támogatásával — amely elsősorban ismét a tömegek mozgósításában jelentkezett — sikeresen oldotta meg a megoldhatatlannak látszó feladatot.

Amint látjuk, a kommunisták gazdasági feladataik megszabásakor mindig az egész dolgozó nép helyzetéből, szükségleteiből indultak ki. Első feladatként épp ezért az ország demokratikus átalakítását és ennek döntő lépését: a földreformot jelölték meg. Utána sem a szocialista átalakítást tűzték napirendre, mert az általános pusztítás minden nemzeti erő egyesítését és az újjáépítés szolgálatába állítását követelte meg. Nem lehetett nélkülözni azoknak az erejét, akik a szocializmus gondolatát elutasították vagy még nem tették magukévá: a parasztságon kívül az értelmiség, a kispolgárság széles tömegeit, a kereskedőket, az egyéb kis- és nagyobb tőkéseket. A kommunisták azt hirdették, hogy az adott viszonyok közt az országnak építő munkával való talpraállítása az elsőrendű gazdasági feladat. Ahol a kommunisták megjelentek, ott-megindult a munka. Hihetetlen nélkülözések között, éhezve és fázva, száz-ekrek hallgattak a Kommunista Párt hívására, s álltak neki, a kommunisták példáját követve, az építésnek. Sikerült helyreállítani az első vasútvonalakat, szén termelni néhány bányában, helyreállítani és a frissen termelt szénnel megindítani az első gyárakat. A magyar nép hősiességgel kezdte megindítani az ország gazdasági vérkeringését.

A Szovjetunió segítsége volt az egyetlen külső segítség, melyet népünk ez időben kapott. A Szovjetunió győztes hadserege nemcsak felszabadítóként jött az országba, nemcsak a bilincseket verte le a magyar dolgozók kezéről, hanem az első perctől kezdve segítőtársa is volt népünknek. Segítséget nyújtott a földreform megvalósításában, élelmiszer-szállításokkal vette ki részét az éhező Budapest megmentéséből, és segítő kezet nyújtott a magyar munkásságnak a gyárak és a bányák helyreállításában is.

Infláció és stabilizáció

Alig mutatkoztak azonban ennek a valóban nagyszerű erőfeszítésnek az első gyümölcsei, olyan veszély felhői kezdtek tornyosulni a láthatáron, amely elsőprésszel fenyegetett minden elért eredményt. A pénzromlás, az infláció szokatlan hevességgel lépett fel Magyarországon. A pénzromlás Magyarországon még a világháborút megelőző fegyverkezés éveiben kezdődött. 1939-től kezdve az úgynevezett honvédelmi törvény lehetőséget adott a reakciós Horthy-rendszernek arra, hogy a Magyar Nemzeti Banktól fedezetlen összegeket vegyen fel, tehát a dolog lényegét tekintve arra, hogy fegyverkezési kiadásaira bankjegyeket nyomasson, megnövelje a forgalomban lévő papírpénz mennyiségét, és csökkentse értékét.

Hogyan megy végbe ez az értékcsökkenés? Először csak egymásik áru drágul, aztán mindennek az ára emelkedik, mert gyorsabban növekszik a vásárlóképes kereslet, mint a rendelkezésre álló árumennyiség. Az 1939-ben megindított bankjegyszaporítás mértékét jellemzi, hogy 1939 januárjában a bankjegyforgalom nem érte el az egy milliárd pengőt, 1944 márciusában pedig már meghaladta az 5 milliárd pengőt. 1944. március 19-e, a német megszállás után, a kincstár helyzete gyors ütemben romlott. Csupán a megszálló csapatok élelmezése és ruházása több mint 2 milliárd pengőjébe került az országnak. A bankjegykibocsátás rohamosan megnövekedett. A kibocsátott bankjegyek mennyisége 1944 végére már 20 milliárd pengő fölé emelkedett.

A felszabadított országban, mint láttuk, jóformán nem volt gazdasági élet, így természetesen az államnak bevételei sem voltak, adót nem fizetett senki, az állami vállalatok nem működtek, állami apparátus is alig volt. Annál inkább voltak az államnak kiadásai, s ezek rendkívüli mértékben nőttek először azért, mert a lassan újból kialakuló államapparátust fizetni kellett; másodszor, mert a meginduló termelést csak az állam finanszírozhatta; harmadszor, mert az árak gyorsan emelkedtek. 1945 első felében az államnak még csak 4,5 milliárd, a következő két hónapban már több mint 12 milliárd pengő kiadása volt, bevétele azonban az első félévben csak fél milliárdot, a következő félévben csak egymilliárdot tett ki. 1945 augusztus végén a bankjegyforgalom már meghaladta a 24 milliárd pengőt, október végére elhagyta a 100 milliárdot, az év végére pedig a 765 milliárdot.

A rohamos ütemű inflációra általában jellemző, hogy kezdetben az áremelkedés nem tart lépést a bankjegymennyiség növekedésével, később azonban az árak emelkedése válik sokkal gyorsabbá, akkor tudniillik, amikor az emberek már látják, hogy a pénz napról napra romlik, igyekeznek tehát a pénztől minél gyorsabban megszabadulni, azt minél előbb áruvá átváltani. A pénz forgási sebessége hihetetlen mértékben megnő, ennek megfelelően nő az áru iránti kereslet is, és szédítő sebességgel szöknek fel az árak. 1945 végén 37-szer annyi pénz volt forgalomban, mint 1945 április végén. A létfenntartási költségek indexe a Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint ez alatt az idő alatt nem 37-szeresre, hanem 471-szeresre emelkedett, s az 1939 augusztusvégi indexhez képest 1945 április végén 58-szoros, 1945 végén pedig már 27,327-szeres volt.

A pénznek ez a rendkívül gyors romlása — mint ez ugyancsak jellemző tünet az inflációban — általában kezdetben elősegíti, meggyorsítja, fokozza a termelést, később egyre inkább a termelés fékjavé válik. Meggyorsítja a következőképp: A pénzromlás az inflációban az áruk árának emelkedésében jut kifejezésre. Van azonban egy áru a kapitalista társadalomban, melynek ára az infláció folyamán nem tart lépést a többi áru árának emelkedésével. Ez az áru a munkaerő. A kapitalisták tehát igen jól szoktak keresni az infláción, mert a munkabérre fordított kiadásaik általában sokkal lassabban nőnek, mint az általuk

forgalombahozott áruk árai. Az infláció tehát általában a munkásság kifosztásával, elnyomorodásával, tönkretételével jár, s ugyanakkor növeli a tőkés hasznát. Ezért érdeke a tőkésnek a termelés fokozása az infláció körülményei közt, s ennyiben van az inflációnak valóban termelésfokozó hatása.

Ugyanazért, amiért a kapitalista szereti, a munkásság gyűlöli az inflációt. A Kommunista Párt pedig a munkásság érdekeinek képviselője, tehát szükségszerűen ellensége volt az inflációnak. Fel is lépett kezdettől fogva az infláció ellen, de nem tehetett és nem is indítványozhatott valóban hathatós rendszabályokat ellene, amíg a helyzet — amint láttuk — az volt, hogy az államnak nem lehettek komoly bevételei, és szükségszerűen nagyok voltak a kiadásai. A pártnak tehát erejét először arra kellett összpontosítania, hogy mindenáron megindítsa a termelést és a közlekedést, helyreállítsa a gazdasági vérkeringést. Amint azonban ezen a téren az első jelentősebb sikerek mutatkoztak, a párt már erélyes intézkedéseket követelt az infláció ellen, és 1945 végén el is érte, hogy egy úgynevezett bankjegydézmát alkalmaztak. Ez abból állt, hogy a tízezer és a százezer pengős bankjegyekre 75 százalékos adót vetettek ki, ennek összegével tehát csökkentették a bankjegyforgalmat, pillanatnyilag megállították és kis időre meglassították az áremelkedést. A javulás azonban nagyon rövid ideig tartott. A tőkéseknek és a spekulánsoknak még igen nagy volt a hatalmuk, különösen a bank- és hitelvilágban, s nem engedték megfosztani magukat az infláció jövedelmező üzletétől. Az államon keresztül a kommunistáknak már volt ugyan bizonyos befolyásuk a gazdaságra, de maga az állam még nem rendelkezett elég szilárd pozíciókkal a gazdasági életben: sem irányítani, sem ellenőrizni nem tudta a bankokat és a hiteléletet, s korlátozott volt a kommunisták befolyása az államra is. Így 1946-ban az árak újabb, gyorsaságában és méreteiben minden korábbit messze felülmúló emelkedése következett be.

A Magyar Kommunista Párt ettől kezdve, a termelés emelésére irányuló erőfeszítés mellett, egyre nagyobb figyelmet szentelt a pénzromlásnak, s megkezdte az infláció megállítását szolgáló rendszabályok kidolgozását.

A kapitalista érdekek képviselői — és ezek voltak a hangadók nemcsak a Kisgazda Pártban, hanem a Szociáldemokrata Pártban is — az infláció megállítását ebben az időben reménytelen vállalkozásnak, alaptalan illúzióknak hirdették. Azt állították, hogy Magyarország az inflációt saját erejéből megállítani nem tudja, hogy nem lehet az inflációt megállítani, amíg az országnak a veszített háborúból kifolyólag jóvátételi kötelezettségei vannak, hogy az inflációnak legjobb esetben is csak külföldi kölcsön segítségével lehetne végetvetni.

Emögött az érvelés mögött a kapitalisták reális érdekei húzódtak meg.

A jóvátételre azért hivatkoztak, mert mindenképp szerették volna elmérgeíteni a viszonyt Magyarország és a felszabadító Szovjetunió

között. Valójában a Szovjetuniónak fizetendő jóvátételünk jellege gyökeresen különbözött attól, ami a kapitalista országoknak fizetendő jóvátételt jellemezni szokta. Kapitalista ország kezében a jóvátétel béklyó szokott lenni, amelyet a győztes a legyőzöttre rak, hogy fejlődését, megerősödését mennél jobban gátolja, hogy a legyőzöttet mennél hosszabb ideig függő helyzetben tartsa. Ezzel szemben a Szovjetunió úgy szabta meg a jóvátételt, hogy figyelembe vette az ország termelési lehetőségeit és azt, hogy ezek a jóvátétel fizetése mellett is lehetővé tegyék az ország fejlődését. Ezenkívül a Szovjetunió szakemberei messzemenő segítséget nyújtottak a jóvátételt teljesítő üzemeknek, hogy ezek kötelezettségeiknek eleget tudjanak tenni, s e körülmény következtében iparunkat gyorsabban támasztottuk fel és fejlesztettük, mint az különben lehetséges lett volna. Így a jóvátételi szállítások nem pusztán terhet jelentettek számunkra, hanem hozzá is járultak ahhoz, hogy hazánk rövid idő alatt talpra tudott állni, különösen pedig meggyorsították ipari fejlődésünket.

Ma, amikor a jóvátételt — amelyet egyébként a Szovjetunió közben jelentősen mérsékelte — már két éve teljesen kifizettük, amikor már láthattuk, hogy termelésünk felfutása miatt hogyan csökkent évről évre a jóvátétel viszonylagos súlya, állításom nem szorul bővebb magyarázatra. Annakidején azonban, amikor termelésünk még nagyon alacsony színvonalon mozgott, s ezért a jóvátétel a termelésnek aránylag nagy részét vitte el, a Szovjetunió ellenségeinek érvelése nem volt teljesen hatástalan.

A külföldi kölcsönre való hivatkozás mögött a kapitalistáknak egy másik reménye és szándéka is meghúzódott. Mindig az Amerikai Egyesült Államok — ebben az időben Truman Amerikája — lebegett földöntúli országgént a szemük előtt. Ismeretes, hogy az imperialista országok nem baráti segítő szándékból, hanem a kölcsönvevő ország guzsbakötésére szoktak kölcsönöket nyújtani. Az első világháború után Magyarországnak nyújtott úgynevezett népszövetségi kölcsön azzal járt, hogy a kölcsönt nyújtó imperialista államok Magyarországra küldték megbízottjukat, aki korlátlan hatalommal ellenőrizte a magyarországi pénzügyeket, s rajtuk keresztül az egész magyar gazdaságot. Ugyanezt szerették volna újból elérni a magyar tőkések. Abban reménykedtek, hogy ha Truman ellenőrzi Magyarországot, ez véget vet a kommunisták befolyásának, véget vet minden, a dolgozók felemelésére irányuló törekvésnek, s egyrészt az amerikaiak gyarmatává, másrészt a kapitalizmus szilárd fellegvárává teszi Magyarországot.

Az alapvető természetesen az volt, hogy a tőkések számára az infláció, mint láttuk, kitűnő üzlet volt, éppen ezért nem akarták az infláció megállítását.

A kommunisták azonban nemcsak el voltak szánva az infláció megfékezésére, hanem az infláció megállításának módszerét is kidolgozták,

s amikor alapvonalaiban kidolgozták a stabilizáció tervét, azt is megmondották, hogy a stabilizációt már augusztus 1-én meg lehet, tehát meg is kell valósítani.

A kommunistáknak ebben az esetben is sikerült a dolgozó tömegek legégetőbb követelésének hangot adniuk. Az infláció, amely, mint említettem, általában a dolgozó tömegek kifosztásával jár, a legszörnyűbb nyomort zúdította a magyar dolgozókra. 1946 március végére a bankjegyforgalom már 34 billió, május végén több mint 65 000 billió, június végén több mint 6000 trillió és július végén több mint 47 quadrillió pengő volt. Ez a csillagászati szám is alatta maradt azonban az árak emelkedésének. A létfenntartási index 1946 július végére, az 1939 augusztusi indexet 1-nek véve, lakbérrel kereken 3400 quadrillióra, lakbér nélkül kereken 4300 quadrillióra emelkedett. Mivel pedig a béreket semmiféle erőfeszítéssel sem lehetett olyan ütemben emelni, mint ahogyan az árak emelkedtek, a bérek reálértéke, tehát vásárlóereje a szakszervezeti tanács számításai szerint havi átlagban 1946 májusában az 1939. évi bérek vásárlóerejének 30,4 százalékát, júniusban 18,2 százalékát és júliusban már csak 12,8 százalékát érte el.

Ezek a számok természetesen vitathatók, minthogy ilyen méretű, s főleg ilyen gyors ütemű pénzromlás igen nehéz, majdnem megoldhatatlan feladattá teszi a létfenntartási index mérését. De a helyzetet nyilván inkább szépíteni akaró egyik polgári közgazdászunk számítása szerint is a munkásság iparcikkfogyasztása az infláció idején a békebeli fogyasztásnak legfeljebb 10—20, élelmiszerfogyasztása a békebelinek legfeljebb 50—60 százalékára csökkent. Aki tudja, hogy a magyar munkásság a világháborút megelőző időkben is milyen sanyarú körülmények között élt, az elképzelheti, milyen nyomort jelentett az infláció. De a számok, mint mondtam, szépítettek, s nem is az infláció legrosszabb időszakára vonatkoznak. Annyi bizonyos, hogy a stabilizációt megelőző hónapokban a dolgozók nagy többségének zsír, hús és cukor egyáltalán nem került az asztalára.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a dolgozó nép egy emberként állt ki a kommunisták stabilizációs követelése mellé. A nép egyetemes támogatása ellenállhatatlan erejűvé tette a kommunisták követelését, s a kormány kénytelen volt a kommunisták által kidolgozott tervet, a kommunisták stabilizációs programját magáévá tenni.

Bizonyos fokig megkönnyítette a stabilizáció elfogadtatását a kapitalista érdekeket képviselő pártokkal, hogy az infláció, mint mondtam, bizonyos ponton túl már nem segíti elő a kapitalista termelést sem, s így annak megszüntetése a kapitalisták egyre nagyobb részének is érdekévé válik. A pénzromlásnak az a mértéke, amely Magyarországon a stabilizációt megelőző utolsó hónapokban tapasztalható volt, minden számítást, kalkulációt lehetetlenné tett, emiatt az adás-vétel, a kereskedelmi forgalom s lassankint a termelés megbénításával fenyegetett. Bizonyos ponton túl tehát már a tőkés is támogatta a stabilizációt,

de azzal a hátsó és néha ki is fecsegett gondolattal tették ezt, hogy a stabilizáció után újabb, szelidebb ütemű inflációt indítanak meg. Csak a kapitalisták kisebbsége — az üzérkedő, spekuláló elemek — maradtak mindvégig tántoríthatatlan hívei az inflációnak. Ezek azonban nem tudták megakadályozni a stabilizációt.

A stabilizáció aktív megvalósítói a kommunisták közül kerültek ki.

A kommunistáknak ugyan nem volt számottevő erejük a bankokban és a hiteléletben, de döntő befolyásuk volt a Gazdasági Főtanácsban, ennek az időszaknak egyik igen fontos szervében. Erre a szervre még visszatérek. A kommunisták ezt a hadállást felhasználva hajtották végre a stabilizációs intézkedéseket.

A kommunisták kivételével mindenki kétkedéssel várta augusztus elsejét, azt a napot, amikor a kommunisták megígérték a jó pénzt. Augusztus elsején aztán kiderült, hogy az új pénz, a forint valóban jó pénz: ha keveset kaptak is belőle a dolgozók, de ezért a kevésért lehetett húst, zsírt, cukrot vásárolni. A következő napok sem hoztak csalódást, s néhány hét után már senki sem kételkedhetett benne, hogy a stabilizáció sikerült. A kommunisták tekintélye hirtelen megnőtt. Kitént, hogy nemcsak a termelő munkából veszik ki részüket számarányukon messze túlmenően, hanem olyan elemi erővel ható, leküzdhetetlennek vélt csapásból is találnak kivezető utat, mint az infláció. Széles dolgozó tömegek, munkások, parasztok, értelmiségiek, akik eddig ingadoztak, fordultak reménységgel és bizalommal a kommunisták felé.

Hatásának szélességét és mélységét tekintve a stabilizáció kiemelkedik népi demokráciánk első szakaszának gazdasági eredményei közül, és politikai hatása tekintetében a földreform után következik. Hozzá kell még tennem, hogy azok a tőkésék, akik arra spekuláltak, hogy a stabilizáció után újabb, bár kisebb méretű inflációt indíthatnak meg, keservesen csalódtak. A kommunisták nemcsak ahhoz értettek, hogy a jó forintot megteremtsék, de — minden politikai és különösen a Gazdasági Főtanácsban keresztül gyakorolt jelentős gazdasági befolyásukat latbavetve — ahhoz is, hogy a forint szilárdságát megőrizték. A kibocsátandó forintmennyiség felső határának megszabása és a hitelnyújtás szigorú korlátozása, a minden áremelési és túlzott béremelési törekvés ellen vívott kíméletlen harc (a túlzott béremelést ezúttal a tőkésék sugalmazták) megvédte a forintot minden tőkés támadás ellen.

A szocialista átalakulás előkészítése

E szakasz gazdasági fejlődésének fő mozzanatai között harmadiként a szocialista irányú fejlődés bizonyos feltételeinek megteremtését említettem.

A szocializmusnak szocialista termelési viszonyok felelnek meg, szocialista termelési viszonyok pedig ott uralkodnak, ahol a termelési eszközök már nincsenek magántulajdonban, hanem társadalmi tulajdon-

ban vannak: a szocialista állam vagy a szocialista termelőszövetkezetek kezében. Ennek megteremtésére törekednek minden kapitalista ország kommunistái, végső soron erre törekedtek mindig a magyar kommunisták is. Ebben a törekvésünkben, mint már mondtam, arra a gazdasági törvényre támaszkodhattunk, hogy a termelési viszonyoknak feltétlenül összhangban kell lenniük a termelőerők jellegével. Magyarországon azonban még ebben az időben sem volt olyan erő, amely diadalra vihette volna a termelési eszközök társadalmazásátért vívott harcot. Ehhez a kommunistáknak meg kellett nyerniük a munkások többségét és a dolgozó parasztság többségének támogatását. Lépésről lépésre, a tömegeket megnyerve, az ellenséget megosztva mehettünk csak előre. Rákosi Mátyás megjegyzi, hogy „Az újjáépítés kezdetén támogattuk a burzsoáziának azt a részét, amely, ha csak átmenetileg is, bekapcsolódott e munkába. Ez jelentékenyen elősegítette, hogy a műszaki értelmiség, amely akkor még jórészt a burzsoázia uszályában volt, ugyancsak munkába állt... ahol csak lehetett, átmeneti formákat használtunk fel. A bankoknál például először csak állami ellenőrzést követeltünk, utána a három legnagyobb bank államosítását. Hasonlóképpen az iparban először a bányák állami kezelésbe vételét követeltük, azután fokozatosan fejlesztettük tovább a követelést a hatalmas gépgyárak és kohóipar állami kezelésére, majd ezeknek az üzemeknek államosítására.” (Rákosi. Válogatott beszédek és cikkek. 577. old. Szikra. 1952.)

Kezdetben, amikor fontos közérdek: az újjáépítés meggyorsítása a nemzeti erők összefogását tette szükségessé, nyilvánvalóan nem tűzhetük napirendre az ipar államosítását. Ha ezzel a követeléssel léptünk volna fel, megosztottuk volna a dolgozókat. Semmiképp sem sikerült volna a dolgozók többségét e célkitűzés mögé felsorakoztatni. De azért a politikai helyzet által megszabott keretben, a koalíciós lehetőségekhez és erőink növekedéséhez mérten szívós következetességgel mentünk előre a szocialista átalakulás irányában.

Az első jelentős lépés, bár nem a termelési eszközök államosítása, de a tőkések rendelkezési jogának megnyirbálása terén az üzemi bizottságok életre hívása volt. Ezeket az üzemi bizottságokat a koalíció összes pártjai számára nemcsak elfogadhatóvá, de szükségessé is tette kezdetben az a körülmény, hogy egyrészt nem lehetett a lerombolt, kifosztott üzemeket másként megindítani, mint a munkások hathatós segítségével, ezt a segítséget pedig csak úgy lehetett megszerezni, hogy a munkásoknak az üzemek irányításába beleszólási jogot vívtunk ki, másrészt az üzemek kapitalista tulajdonosai jórészt elmenekültek vagy elrejtőztek, sokszor még a kapitalisták hajcsárait sem sikerült előteremteni, s így a vezetést csak a munkások képviselőire lehetett rábízni. Szükségessé tette a munkásság fokozott részvételét az üzemek vezetésében és ellenőrzésében az a körülmény is, hogy a műszaki értelmiség nagyrésze ebben az időben még ingadozott, s nem állt szívvel-lélekkel a népi demokrácia oldalán.

Az üzemi bizottságoknak igen nagy szerepük volt az újjáépítés első időszakában az egész termelés megindításában. Jelentőségük nem csökkent a kapitalisták visszatértével sem. Az üzemi bizottságok gyorsan megértették a tőkésekkel, hogy többé nem lehet a régi módon vezetni, s ahol a tőkésék ezt nem akarták megérteni, ott nem egyszer sor került a tőkésék eltávolítására is. Akadtak példák arra is, hogy a tőkéseknek sikerült megvesztegetniük az üzemi bizottságok egy vagy több vezetőjét. De általában az üzemi bizottságok a munkásérdekek jó képviselőinek bizonyultak, nagymértékben hozzájárultak a munkásság neveléséhez, öntudatának emeléséhez is, és segítették ellenőrizni a kapitalisták működését mindaddig, amíg sor került rá, hogy a gyárakat elvegyük a tőkésektől. Ettől kezdve nem csökkent ugyan az üzemi bizottságok fontossága, de feladatuk és szerepük, magától értetődően, megváltozott.

Nagyjelentőségű volt, hogy meglévő minisztériumaink mellett még 1945 végén új központi gazdasági irányító szerv létesült: a Gazdasági Főtanács, s abban sikerült biztosítani a kommunisták döntő befolyását. A Gazdasági Főtanács természetesen nem akadályozhatta meg a kapitalista és a reakciós elemek befolyásának érvényesülését a különböző minisztériumokban és egyéb állami szervezetekben vagy a gazdasági élet különféle területein. De a legkülönbözőbb területeken igen hathatós ellenszernek bizonyult a kapitalista és a reakciós elemek munkájával szemben, s nagyon komoly szolgálatokat tett a magyar népi demokráciának például a stabilizáció előkészítésében és a stabilizáció vívmányainak biztosításában. A Gazdasági Főtanácson keresztül a Magyar Kommunista Párt a gazdasági élet állami irányításában erős befolyásra tett szert.

A kommunisták sikerének titka azonban elsősorban az volt, hogy követeléseik mindig egybeestek az ország, a dolgozó nép érdekével, s ez nagy erőt adott a követeléseknek, másodsorban az, hogy — éppen és kizárólag ettől az érdektől vezéreltetve — mindig tudták, hogy mit kell tenniük, határozott programjuk volt, ennek megvalósításáért minden erejüket egységesen latbavetették, míg a reakció képviselői kapkodva kutattak ürügyek után, hogy a dolgozó népnek a kommunisták által képviselt jogos követeléseit visszautasítsák. Építő programot, amelynek legalább az a halvány látszata lett volna, hogy megfelel a dolgozó nép érdekeinek, a reakció egyetlen képviselője sem tudott felmutatni.

Főleg a kommunisták erőfeszítéseinek eredményeként sikerült a kapitalisták erejét, befolyását az úgynevezett kötött gazdálkodás bevezetésére és kiterjesztésére irányuló intézkedésekkel megnyirbálni. Ezek az intézkedések nagyrészt a még mindig háborús jellegű viszonyokból fakadtak, elsősorban az anyaggazdálkodást érintették, s az anyaggazdálkodásnak ebben az időben különös súlyt adott az általános anyagihiány. A stabilizáláskor a kommunisták kezdeményezésére létesült az Anyag- és Árhivatal. Igaz, hogy ebben az intézményben nagy befolyása volt a tőkés szellemnek, és ez erősen rányomta bélyegét az ármegállapításra

is. Igaz az is, hogy a hivatal által kialakított kötött gazdálkodási rendszer létjogosultsága fokozatosan megszűnt, de minden hibája, fogyatékossága és korlátja ellenére az Anyag- és Árhivatal is egy lépést jelentett a tervgazdálkodás előkészítésében.

A Magyar Kommunista Párt egyébként kezdettől fogva igyekezett bizonyos tervszerűséget vinni gazdasági életünkbe. 1945 szeptemberében a kommunista párt Magyarország újjáépítésének hároméves tervével indult a választási harcba. Ez a hároméves terv természetesen egyáltalában nem hasonlított későbbi terveinkhez, hiszen a tervezés elemi feltételei is hiányoztak. De a terv gondolatának felvetése önmagában is mutatta, milyen irányban akarják vinni a kommunisták a magyar gazdasági élet fejlődését. Meg kell jegyezni, hogy ebben a tervben is szerepelt már az infláció megszüntetésének követelése, mint ahogy szerepelt ez a követelés később is, az 1946 elején kidolgozott gazdasági programunkban.

Az infláció megállításában elért hatalmas sikerünk lehetővé tette, hogy sokkal komolyabb formában térjünk vissza a tervgazdálkodás gondolatára. Ez két hónappal a stabilizáció után, pártunk III. kongresszusán történt. Hogy ebben az időben már komolyabb formában vethettük fel a tervgazdálkodás kérdését, abban része volt magának a stabilizációnak is. Csak a stabilizálás, a szilárd értéket képviselő forint tette lehetővé, hogy felmérjük anyagi erőforrásainkat, hogy egyáltalán képet nyerjünk arról, hogyan is állunk. Márpedig nyilvánvaló, hogy mindenemű komoly tervezésnek ez a felmérés, ez az adatfelvétel, a statisztika az egyik nélkülözhetetlen feltétele.

A tervezés egyéb, nem technikai jellegű feltételeinek fokozatos megvalósulását pedig az jellemezte, hogy a felszabadulástól a stabilizációig azért nem jelentéktelen lépéseket tettünk a termelési eszközök társadalmasításának irányában is. Elsősorban a bányák, majd a három nagy nehézipari konszern, a Weiss Manfréd, a Ganz és a Rimamurányi-Salgótarjáni vállalatok állami kezelésbe vételére gondolok. A szénbányák állami kezelésbe vételét a kommunisták kezdeményezésére a kormány még 1945 decemberében rendelte el. A kommunistáknak e követelése elől a többi politikai párt sem zárkózhatott el, hiszen ez a követelés benne volt a magyar nemzeti függetlenségi front programjában is. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a bányák ebben az időben egyáltalában nem voltak jövedelmezők, a bányák fenntartásának költségeit így is, úgy is az állam viselte, s a tőkések abban reménykedtek, hogy mire a bányákat sikerül többé-kevésbé rendbehozni, visszakapják majd a bányák fölött való rendelkezés jogát is.

A Weiss Manfréd, a Ganz és a Rimamurányi állami kezelésbe vétele már olyan lépés volt, amelyet a tőkésosztályok képviselői nehezebben nyeltek le. Ezt a lépést éppen ezért csak később lehetett megvalósítani. Előzménye a kommunista pártnak a reakcióval megvívott győzelmes csatája volt. A reakció, mint emlékeztetés, az 1945 novemberi

választások után vad támadást indított népi demokráciánk addigi vívmányai, elsősorban a földreform ellen. Pártunk a dolgozó tömegek élén, azok mozgósításával megvédte a földreform vívmányait, és megkezdte a harcot a tőke ellen, az államosításért. Ebben segítségünkre volt, hogy a földreform védelmében megmozdult a nép, a népitételek és a népmozgalmak sok reakciós elemet eltávolítottak, főleg a falusi és a városi közígazgatásból.

A reakciós támadás visszaverése folyamán sikerült szorosabbra kövacsolnunk a munkás-paraszt szövetséget, s kezdeményezésünkre 1946 március elején a függetlenségi frontban megalakult a baloldali blokk: a kommunista párt, a szociáldemokrata párt, a parasztpárt és a szakszervezeti tanács összefogása. Amikor a baloldali blokk követeléseiért Budapesten több mint 400 000 ember vonult fel tüntető nagygyűlésre, az országgyűlésben többséget nyert kisgazdapárt engedett ezeknek a követeléseknek, s beleegyezett egyebek között abba, hogy a szénbányák államosítása után az olaj- és a bauxitbányákat is államosítsák, a bankok állami felügyelet alá kerüljenek, s az említett három nagy ipari konszernre kiterjesszék az állami ellenőrzést. Mindez együttvéve már komoly beavatkozás volt a polgári termelési viszonyokba, bár még nem jelentette a népgazdaságunkat jellemző tőkés termelési viszonyok gyökeres megváltoztatását. Egyrészt a mezőgazdaságban megszűnt ugyan a nagybirtok, de megmaradt a kapitalista kulákok és a kisárutermelő parasztok magántulajdona, másrészt a termelés döntő parancsnoki pozíciói, az ipari és a kereskedelmi nagyvállalatok — a kisebbekről nem is szólva — éppen úgy, mint a bankok, jóformán érintetlenül kapitalista tulajdonban voltak. Tehát még korántsem érvényesül teljesen az a gazdasági törvény, hogy a termelési viszonyoknak összhangban kell lenniük a termelőerők jellegével; adott esetben, hogy a termelési eszközöknek a társadalom tulajdonában kell lenniük. A kommunisták által vezetett munkásosztály azonban a dolgozó parasztság támogatásával már nyilvánvalóan jelentős lépéseket tett abban az irányban, hogy teret nyisson e gazdasági törvény szabad kibontakozásának, alkalmazásának, leküzdje a reakciós erők ellenállását. A kommunisták növekvő népszerűsége a munkások és a parasztok között, a parasztság fokozatos felzárkózása a munkásosztályhoz, a termelőeszközök nem jelentéktelen részének államosítása és a kommunisták erősödő befolyása a gazdasági élet állami irányításában — bár ez az irányítás az adott körülmények közt még elég szűk korlátok közé szorult — mindez együtt kedvező feltételeket teremtett a szocializmus irányában való további előrehaladáshoz.

1946 szeptember végén volt a Kommunista Párt III. kongresszusa. A kongresszus munkájának irányvonalát kellően megvilágítják fő jeliszavai: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”, „Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot!”. Ez az utóbbi jelszó útmutatás is, bátorítás is volt a dolgozó nép, elsősorban a munkásság számára. Meg kellett ér-

teni belőle, hogy a kommunisták szerint már nincs messze a tőkésekkel való leszámolás, a termelőeszközök társadalmasításának ideje.

A termelőeszközök társadalmasításával kapcsolatban itt természetesen csak az iparra gondolok. A mezőgazdaságban a szocialista átalakulás ekkor még nem került napirendre, hiszen a dolgozó parasztság nagy tömegei még csak nemrég jutottak földhöz, és pártunk a földreform után a paraszti földtulajdon megszilárdítását és ennek megfelelően az egyéni parasztgazdaságok segítését tűzte ki célul. Ezt az elvet képviselte a III. kongresszuson Nagy Imre beszámolója a parasztkérdésről és a beszámoló alapján elfogadott határozat is. Ezen a kongresszuson pártunk már fölvetette — első ízben — a középparasztsággal való szövetség kérdéseit.

A III. kongresszus határozata volt, mint röviden már utaltam rá, hogy hároméves gazdasági tervet kell kidolgozni a háborús sebek begyógyítására, s az ország gazdasági újjáépítésére. A Kommunista Párt a kongresszus után azonnal hozzá is fogott a terv kidolgozásához. Gerő Ernő a párt politikai akadémiáján már 1946. december 20-án ismertette is Magyarország hároméves gazdasági tervének alapvonásait. A hároméves terv megvalósításának előzményei szemléltető képet adnak a gazdasági és a politikai harc összefonódásáról. A hároméves terv elkészítésének idejére esik a magyar népi demokrácia ellen irányuló első nagy összeesküvés leleplezése és felszámolása. Már a felszámolás folyamán veti fel a kommunista párt a három vezető nagybank (Hitelbank, Kereskedelmi Bank, Leszámlító Bank) államosításának követelését. S ugyanakkor, amikor a hároméves tervről aránylag békésen vitatkoztak — látni fogjuk, miért — az egymással szembenálló politikai pártok, a nagybankok államosításának követelése körül azonnal rendkívüli hevességgel robbant ki a harc. A kommunistákkal szembenálló politikai pártok közül egyik sem állt ki nyíltan a hároméves terv ellen. Részletkifogást persze sokat hangoztattak. Például azt hirdették, hogy teljesen lehetetlen, amit a kommunisták akarnak: egyidejűleg jelentősen kiterjeszteni a termelést és emelni az életszínvonalat. „Vagy-vagy” — mondták. Vagy a tervezett jelentős mértékben emeljük az életszínvonalat, s akkor nem futja a nagy beruházásokra, vagy nagy beruházásokat létesítünk, s akkor nem futja az életszínvonal emelésére. Felvetették azt is, hogy ilyen fejlődés nem lehetséges, csak nagyobb összegű külföldi kölcsön segítségével, s azt is, hogy nem képzelhető el ilyen fejlődés, amíg jóvátételt kell fizetnünk. Ezeket az érveket már ismerjük a stabilizációval kapcsolatos vitából. Most is azt a célt szolgálták, mint akkor. Az érvek mögött a tőkés tervei és szándékai húzódtak meg. Nem arról volt szó, hogy nem lehet, hanem arról, hogy nem akarták lényegesen emelni a munkásság életszínvonalát: Nem arról volt szó, hogy nem tudjuk a jóvátétel fizetése mellett hároméves tervünket megvalósítani, hanem arról, hogy változatlanul szeretnék volna elrontani

viszonyunkat a Szovjetunióval. Nem arról volt szó, hogy nem boldogulhattunk külföldi kölcsön nélkül, hanem arról, hogy még nem adták fel azt a reményüket, hogy hazánkat az amerikai imperializmus ellenőrzése alá helyezték, és ezzel végetvessenek a szocializmus további térhódításának.

Egyes kifogások felvetése ellenére is valamennyi velünk szembenálló politikai párt végül a hároméves terv mellett foglalt állást. Még a Kisgazda Párt is, amelyet akkor még az összeesküvő Nagy Ferenc és társai vezettek. Állásfoglalásuk a terv mellett közönséges népcsalás volt. A hároméves terv rövid idő alatt annyira népszerű lett a magyar dolgozók legszélesebb tömegei közt, hogy ellene nem léphettek fel. Mellette foglaltak tehát állást, abban bízva, hogy a terv végrehajtását politikai és gazdasági hatalmuknál fogva, az ipari, a bel- és a külkereskedelmi vállalatok tulajdonosaiként, s különösen a termelést és a külkereskedelmet is irányító és ellenőrző, vezető bank- és hitelügyi hadállásaik birtokában, sikerül majd elszabotálniuk.

Erről a titkos, de számunkra nyilvánvaló szándékról rántottuk le a leplet a nagybankok államosításának követelésével. Mi azt mondtuk: aki akarja a tervet, annak akarnia kell a bankok államosítását is. Ezt azonban a magyar tőke már semmikép sem fogadhatta el, nem fogadhatták el tehát a tőkés érdekek képviselői sem. A bankok államosítása azt jelentette, hogy a bankok ellenőrzése alatt álló nagyipar és az egész gazdasági életet irányító bank- és hitelügy kicsúszik a tőkések kezéből. Most már nyilvánvalóan nem arról volt szó, hogy a tőkések egy kisebb vagy nagyobb jelentőségű gazdasági pozíciót átmenetileg kiengedjenek a kezükből. Itt már nyilvánvalóan az a gazdasági törvény ostromolta a kapitalizmus bástyáját, hogy a termelési viszonyoknak összhangban kell lenniük a termelőerők jellegével, tehát a termelőerők társadalmi jellegének megfelelően a kisajátítót ki kell sajátítani. A kapitalisták mindezt kitűnően megértették. Azt is megértették, hogy a nagybankok államosítása után a hároméves terv nemcsak sikeresen megvalósítható, de maga is egyik nagy emeltyűjévé válik a gazdasági alap további szocialista irányú megváltoztatásának, s hogy nekik már nem lesz erejük megmaradó gazdasági pozícióikat eredményesen védeni. Ezért szálltak síkra, s ezért mozgósították politikai képviselőiket is teljes fegyverzetben a nagybankok államosításának megghiúsítására.

A bankállamosítás körül folyó harc idején a kommunistáknak sikerült rendkívül súlyos csapást mérni a reakcióra az időközben Svájcba távozott miniszterelnöknek mint az összeesküvés egyik fejének leplezésével és az összeesküvés felszámolásával. A reakcióra mért súlyos csapás egyúttal a kommunisták nagy győzelme volt, s e kettő együtt teljes meghátrálásra kényszerítette a reakciót, s lehetővé tette, hogy egy évvel a stabilizáció után, 1947. augusztus 1-én meginduljon, mégpedig a kommunisták elképzelése szerint, az ő vezetésükkel a hároméves terv végrehajtása.

A marxi újratermelési elmélet továbbfejlesztése Lenin munkáiban

A társadalmi tőke újratermelésének elmélete azzal foglalkozik, hogy milyen feltételekkel jutnak hozzá a tőkések a termelés folytatásához és bővítéséhez szükséges gépekhez, nyersanyagokhoz, s mi a feltétele a tőkés társadalomban a megtermelt árumennyiség hiánytalan realizálásának. A kapitalista társadalomban az áruk realizálása nem könnyű feladat, s nem csoda, hogy ez a kérdés már Marx előtt is sokat foglalkoztatta a polgári közgazdászokat; de még Adam Smith és David Ricardo, a legnagyobb polgári közgazdászok sem tudták valamelyest is helyesen megmagyarázni a társadalmi tőke újratermelésének folyamatát.

Erre a rendkívül fontos elméleti kérdésre először Marx Károly adott helyes, tudományos magyarázatot. A marxizmus klasszikusai közül Marxon kívül legtöbbször Lenin foglalkozott az újratermelés problémájával, s ez nem volt véletlen. A múlt század végefelé a cári Oroszországban, elsősorban a narodnyikok és a legális marxisták elméleteiben nagyon sok volt a hibás elképzelés a társadalmi tőke újratermeléséről. Az ellentétes nézetek harca a fejlődés motorja volt. Lenin a polgári és a kispolgári nézetek ellen vívott szívós és sokévi harcban nemcsak megvédelmezte, hanem a cári Oroszország viszonyaira alkalmazva és új szempontokból megvilágítva, új elméleti tételekkel is gazdagította és továbbfejlesztette a marxi újratermelési elméletet. Lenin olvasásakor sokkal jobban megérthetjük Marx tételeit, s tulajdonképpen csak Lenin munkái alapján értékelhetjük teljesen a marxi újratermelési elmélet tudományos és politikai jelentőségét.

A felhalmozás szerepe a társadalmi termék realizálásában

Leninnek először a narodnyikokkal kellett elméleti harcot vívnia. A narodnyikok — a kistulajdonosok, a kispolgárság képviselőiként — az oroszországi feudalizmus ellenségei voltak, de mivel a kistulajdonos sokat szenvedett a nagytőke versenytől, s ebben a versenyben mindenképp alulmaradt, a kapitalizmus fejlődése ellen is tiltakoztak. Hir-

dették, hogy el lehet és el is kell kerülni a kapitalista fejlődés útját, sőt Oroszországban nincs is talaja a kapitalista fejlődésnek. Állításukat közgazdasági fejtegetéssel igyekeztek elméletileg megalapozni, s bizonygatták, hogy Oroszországban lehetetlen a tőkés újratermelés. Közgazdasági fejtegetéseikben nem volt semmi új, voltaképp Sismondi svájci közgazdász tételeit ismételték.

A narodnyikok, Sismondihoz hasonlóan, a nemzeti jövedelem realizálását azonosították az *egyéni* fogyasztással, vagyis szerintük a nemzeti jövedelmet *csak* egyéni fogyasztással lehet felhasználni, s nem látták, hogy a nemzeti jövedelem egy része az állandó tőke *bővítésére* használható fel. Ezért a narodnyik közgazdászok, akik látták, hogy a társadalmi termék $c + v + m$ -re oszlik (tehát ennyivel előbbre jutottak, mint Sismondi, aki $v + m$ -re osztotta a társadalmi terméket), kivétel nélkül megegyeztek abban, hogy a c és a v realizálható, mert a c a termelésre, a v a munkások fogyasztására szolgál, az értéktöbblet realizálása ellenben szerintük a tiszta kapitalizmusban lehetetlen, mert mint az egyik narodnyik közgazdász írta, az üzemek tulajdonosai akár-mennyit „esznek-isznak és dorbézolnak”, az *egész* értéktöbbletet nem élhetik fel. Az értéktöbblet realizálhatatlansága — mondták — az ipar tőkés szervezetének Achilles-sarka. A kapitalizmus csak akkor fejlődhet, ha a tőkés üzemek *mellett* megmaradnak a kistermelők tömegei is, vagy ha van külső piac, mert csak a külső piac és a kistermelők (mind egy hogy melyik) szívhatják fel a tőkések által el nem fogyasztható értéktöbbletet, s csak így realizálható az egész társadalmi termék. De a kistermelők — hirdették a narodnyikok — a kapitalizmus fejlődése során tönkrementek, bér munkássá válnak; a proletársorba süllyedő kistermelők kevesebbet fogyasztanak, mint azelőtt, ezért a kapitalizmus belső piaca összezsugorodik. Marad a külső piac, amely azonban egyáltalán nem segíti elő az oroszországi kapitalizmus fejlődését, mert a fejlett kapitalista országok már elfoglalták a külső piacokat, az oroszországi tőkések tehát sem az országban, sem külföldön nem realizálhatják a megtermelt értéktöbbletet. Következésképp Oroszországban nem fejlődhet a kapitalizmus, hanem a már meglévő és mesterségesen életbentartott tőkés üzemek is el fognak sorvadni. Tehát az új „szocialista” társadalom megteremtője nem a nagyipari proletariátus (amely ki sem fejlődik), hanem a parasztság.

A piackérdés a cári Oroszországban az elméleti harcok középpontjába került. Lenin először a narodnyikok idevágó közgazdasági nézeteit támadta meg *Az úgynevezett piackérdésről* című munkájában. Részletesen kifejtette a társadalmi tőke újratermelésének problémáját, s közben mesterien alkalmazta Marx újratermelési elméletét az oroszországi viszonyokra.

Szükség-e a piac a kapitalizmus fejlődése során, igaz-e, hogy a termékek, különösen pedig az értéktöbblet a kapitalizmusban állandóan realizálhatatlan? — vetette fel a kérdést Lenin. Az első kérdésre vála-

szolva a narodnyikokkal szemben bebizonyította, hogy a kapitalista újratermelés nem szűkíti, hanem bővíti a piacot, s ez törvényszerű folyamat.

A piac bővül először azért, mert csak ott van piac és árutermelés, tehát tőkés termelés is, ahol már kialakult a társadalmi munkamegosztás és a termelőeszközök elkülönült tulajdona. A piac pedig a társadalmi munkamegosztással egyenes arányban növekszik. Az árutermelő azért árutermelő, mert noha szükségletei sokrétűek, mégis csak bizonyos áru termelésére specializálódik, s a munka specializálásának, a dolog természeténél fogva, nincsen határa. Minél fejlettebb a társadalmi munkamegosztás, az árutermelő annál több fajta közszükségleti cikket vásárol a piacon, hogy sokrétű szükségleteit kielégítse, s következésképp mások annál több árufajtát adhatnak el a piacon. A legfontosabb pedig az, hogy az árutermelőnek a munkamegosztás fejlődése nyomán mind több és több termelőeszközt is kell vásárolnia, olyanokat is, amelyeket azelőtt maga készített. Tehát nemcsak a fogyasztási cikkek piaca bővül, hanem a termelőeszközöké is. A narodnyikok pedig éppen a termelőeszközök piacának növekedését nem vizsgálták, s nem értették meg a termelő fogyasztás jelentőségét. Mivel a fogyasztást csak személyes fogyasztásnak értelmezték, azt sem értették meg, hogy nemcsak személyes fogyasztás, hanem termelő fogyasztás (a termelés bővítése) útján is fel lehet használni az értéktöbbletet.

Ugyanezt a hibát követték el általában a kispolgári közgazdászok, s az értéktöbblet realizálhatatlanságát hirdette Bernstein, revizionista közgazdász is. Sokan még azt is állították, hogy amikor Marx a tőkéseknek a termelés határtalan bővítésére irányuló törekvése és a tömegek korlátozott fogyasztása közt lévő ellentmondásról beszélt, tulajdonképpen nem ismerte el az értéktöbblet realizálásának lehetőségét, s az elégtelen fogyasztással magyarázta a válságokat.

Ezzel a téves nézettel ma is sokszor találkozhatunk. Az egyetemi és a pártoktatásban résztvevő hallgatók nehezen értik meg, hogy a válság nem pusztán azért szükségszerű a kapitalizmusban, mert a munkások az általuk megtermelt értéknek csak egy részét kapják meg, tehát munkabérükért az általuk termelt terméknek csak egy részét vásárolhatják meg, a tőkések pedig semmiképp sem fogyaszthatják el a többi.

Lenin a narodnyikokkal szemben hangsúlyozta, hogy nem szabad a realizálást azonosítani a személyes fogyasztással. Lehetséges, hogy a termelés és a nemzeti jövedelem növekszik, a személyes fogyasztás pedig változatlan, s a társadalmi termék, a megtermelt értéktöbblettel együtt mégis realizálható. Az is előfordulhat, hogy az egész megtermelt árumennyiség, tehát az értéktöbblet is, a személyes fogyasztás csökkenése ellenére is realizálható, hiszen az értéktöbblet nemcsak a személyes fogyasztás, hanem a termelő fogyasztás útján is realizálható, a kapitalizmusban pedig mind nagyobb a termelő fogyasztás aránya. A tő-

kés társadalomban a vad profithajsza *növekvő szerves összetétellel* történő bővített újratermelésre kényszeríti a vállalkozókat. Ha a tőkés nem halmoz fel, s nem fejleszti a technikát, okvetlenül alulmarad a versenyben. Tehát a tőkések *nem is fogyaszthatják el* személyes fogyasztás útján az egész értéktöbbséget, mert egy részét, mégpedig igen tekintélyes részét, az előlegezett tőke, elsősorban az állandó tőke, tehát a termelőeszközök bővítésére kell felhasználniuk. Mivel ily módon az állandó tőke bővítése gyorsabb, mint a változó tőkéé, a termelőeszközök termelése és fogyasztása gyorsabban fejlődik, mint a fogyasztási cikkeké. Következésképp bővített újratermelés esetén lehetséges, hogy a nemzeti jövedelem mind kisebb hányadát fordítják személyes fogyasztásra, mégis realizálható az egész társadalmi termék.

Ennek a tételnek könnyebb megértése és szemléltetése végett Lenin kidolgozta a *növekvő szerves összetétellel* történő bővített újratermelés sémáját, mert Marx csak az azonos szerves összetételt feltételező sémát készítette el. Ugyanis Marx célja csak az volt, hogy megmagyarázza a társadalmi tőke újratermelésének és körforgásának folyamatát, s ábrázolja a társadalmi termelés osztályai közt lebonyolódó cserét. A bővített újratermelés feltétele *növekvő szerves összetétel* esetén teljesen azonos a változatlan szerves összetétellel történő újratermelés feltételével. Mindkét bővített újratermelés feltétele $II (c + m_c) = I (v + m_v + m_k)$; a különbség csupán annyi, hogy más számok kerülnek a c , v , m_k stb. helyére.

Lenin sémájából világosan kitűnt, hogy a technika fejlődése esetén leggyorsabban a termelőeszközöket gyártó termelőeszközök termelése növekszik, lassabban nő a fogyasztási cikkek gyártó termelőeszközök termelése, sorrendben ezt követi az egész társadalmi termelés növekedési üteme, s leglassabban nő a fogyasztási cikkek termelése. Mindez másképpen megfogalmazva azt jelenti, hogy *a termelő fogyasztásnak gyorsabban kell nőnie, mint a személyes fogyasztásnak*. Ezért lehetséges a termékek realizálása akkor is, ha a termelés gyorsabban nő a személyes fogyasztásnál.

A termelőeszközök termelésének minden társadalomban, a szocializmusban és a kommunizmusban is, gyorsabban kell növekednie a fogyasztási cikkek termelésénél. Tehát nem helyes, ha ezt a törvényt csupán a termelés határtalan bővítésének tendenciája és az egyéni fogyasztás szűk korlátai közt lévő ellentmondás kifejeződésének tekintjük. Ez az ellentmondás — mint ismeretes — a kapitalizmus ellentmondása. Fred Oelssner tehát hibát követ el *A gazdasági válságok* című 1949-ben megjelent könyvében, amikor a következőket írja:

„A kapitalista termelési módnak sajátja a termelés határtalan bővítésének tendenciája és a piac korlátozott fejlődése közt lévő ellentmondás. Ez az ellentmondás nem fejeződhet ki másként, mint a termelési eszközöket előállító I. osztály gyorsabb növekedésében. Így a termelés és a piac közt lévő ellentmondás a termelés két osztálya közt

támadó aránytalanságként bontakozik ki.” (Fred Oelssner. Die Wirtschaftskrisen. 53. old. Dietz Verlag. Berlin. 1949.)

A termelés és a fogyasztás ellentmondása nem csupán az I. osztály gyorsabb fejlődésében fejeződik ki. A kapitalizmusban a termelés és a fogyasztás ellentmondása antagonisztikus, s abban fejeződik ki, hogy a termelés növekedése, a *fogyasztási cikkek termelésének növekedése is meghaladja a fizetőképes fogyasztás színvonalának emelkedését*; továbbá kifejeződik a termelés két osztályának *aránytalan, anarchikus* fejlődésében. Az I. osztály termelése kedvező konjunktúra idején ropant gyorsan bővül, mert a II. osztályban kereslet keletkezik termelőeszközök iránt, az I. osztályban azonban sokkal tovább rejtve marad a túltermelés, mint a II. osztályban, mivel a termelőeszközök termelése nem jár azonnali kínálattal a fogyasztási cikkek piacán. Tehát az I. osztály termelésének *aránytalanul* gyors növekedése a termelés és a fogyasztás antagonisztikus ellentmondásának törvényszerű következménye. A két osztály termelésének arányossága csak a válságok révén valósul meg *erőszakosan és utólagosan*, de a két osztály termelése sosem fejlődik *egymással arányos ütemben*.

Az I. osztály termelésének a II. osztályénál gyorsabb növekedése még nem aránytalanság. A szocializmusban is megvan a termelés és a fogyasztás ellentmondása, de ez az ellentmondás nem antagonisztikus, s abban fejeződik ki, hogy a társadalom szükségletei mindig meghaladják a termelés színvonalát. Csakis a termelőerők hatalmas arányú, gyors-ütemű növelése, a technika fejlesztése alapján lehet kielégíteni a társadalom állandóan növekvő szükségleteit. A kommunizmus feltételezi a technika legnagyobbfokú fejlettségét, a komplex gépesítést, a termelés mind fokozottabb automatizálását. Ebből következik, hogy mind a szocializmus, mind a kommunizmus építésének idején gyorsabban kell fejleszteni az I. osztály termelését, mint a II. osztályét.

A szocializmusban is gyorsabban kell nőnie az I. osztály termelésének, bár az I. és a II. osztály fejlődési ütemének különbsége megváltozhat: a két osztály fejlődési üteme közeledhet egymáshoz. Ha aránytalanságot kell megszüntetni, akkor az is előfordulhat, hogy *bizonyos ideig* a két osztály fejlődési üteme megegyezik, esetleg átmenetileg a II. osztály fejlődési üteme meghaladja az I. osztályét. Az ilyen esetek azonban kivételek. A törvényszerű és az általános: az I. osztály termelésének gyorsabb növekedése. A szocializmusban, a kapitalizmussal ellentétben, a két osztály termelésének *egymással arányos ütemben* kell növekednie, mert különben a termelés nem elégítheti ki minden adott időszakban a társadalom szükségleteit.

A Központi Vezetőség 1953 júniusi határozata óta sok szó esett a népgazdaságunkban keletkezett aránytalanságokról, s az I. és a II. osztály közt, vagyis a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek termelése, a termelés és a fogyasztás közt lévő aránytalanságról is. De a mi termelésünk és fogyasztásunk aránytalansága egészen más jellegű, mint

a kapitalizmusban. Ott az aránytalanság keletkezése szükségszerű és állandó, tehát törvényszerű, nálunk, az átmeneti gazdaságban az aránytalanság véletlen: a hibás gazdaságpolitika következménye. A kapitalizmusban ez az aránytalanság abban nyilvánul meg, hogy *több fogyasztási cikket* termeltek, mint amennyit a fizetőképes kereslet felszívhat, *vagyis túltermelési válság* robban ki, amelyet a tőkések az I. osztály, különösen pedig a hadiipar termelésének gyors növelésével igyekeznek elodáztatni. Nálunk, az átmeneti gazdaságban az aránytalanság *ellenkező előjelű*: abban nyilvánul meg, hogy *keves fogyasztási cikket* termelünk. Ezért a két osztály — s ezzel kapcsolatban a termelés és a fogyasztás — aránytalansága az I. osztály termelése növekedési ütemének csökkentésével, s a II. osztálybeli termelés növekedési ütemének fokozásával szüntethető meg. *A hiba kijavítása idején* a két osztály termelésének növekedési üteme okvetlenül közeledik egymáshoz, sőt a II. osztály termelésének növekedési üteme átmenetileg meg is haladhatja az I. osztályét.

Nagy hiba volna azonban, ha úgy gondolnánk, hogy az I. osztályba tartozó minden termelési ágban csökkentenünk kell a fejlődés ütemét. Elég, ha csak a mezőgazdaságra hivatkozunk: a mezőgazdaság termelése mindkét osztályba beletartozik. A mezőgazdaság fejlesztése — s ez az új szakasz gazdaságpolitikájának központi kérdése — egyaránt növeli az I. és a II. osztály termelését. De növelni kell az I. osztálybeli ipar bizonyos ágainak termelését is, például a mezőgazdasági gépek, felszerelések termelését, s általában a fogyasztási cikkeket termelő munkaeszközök gyártását.

A kisárutermelés helye a bővített újratermelésben

Lenin részletesen foglalkozott azzal a narodnyik elmélettel, hogy a kistermelők tönkrementése következtében szűkül a kapitalizmus piaca. Ez a kérdés a cári Oroszországban különösen nagyjelentőségű volt, egyrészt a paraszti kistermelők rendkívül nagy száma miatt, másrészt, mert nagyon sok gondolkodó fölvetette, hogy a nyomorúságos paraszti kistermelés alapján elképzelhető-e a fejlett technikán alapuló tőkés nagyipari termelés kialakulása. Lenin először *Újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben* című tanulmányában foglalkozott ezzel a kérdéssel, de *Az úgynevezett piackérdésről*, *A gazdasági romanticizmus jellemzéséhez*, *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című munkáiban újra meg újra visszatért rá.

Marx a társadalmi tőke újratermelésének vizsgálatakor tiszta kapitalizmust feltételezett. Ez az absztrakció teljesen jogos volt, hiszen Marx a tőkés újratermelést vizsgálta. A kapitalizmus előtti gazdasági formák maradványai pedig csak módosíthatják a tőkés újratermelésre jellemző tendenciákat. Csak akkor tárhatjuk fel teljesen a tőkés újratermelés törvényeit, ha a módosító tényezőktől eltekintünk. (Absztrakciót minden tudomány, a természettudomány is alkalmaz. Például a

fizikusok csakis úgy állapíthatták meg, hogy a szabadon eső test által megtett út az idő négyzetével arányos, hogy elvonatkoztattak a levegő ellenállásától, a szél irányától és sebességétől. Az így feltárt törvény segítségével már konkrét viszonyok közt is könnyedén meghatározható a test esése. Hasonló a helyzet a politikai gazdaságtanban.) Ha tiszta kapitalizmust feltételezve, már megállapítottuk a társadalmi tőke újratermelésének törvényeit, akkor sokkal könnyebben megoldható az a probléma, hogyan valósulhat meg a társadalmi tőke újratermelése a nemkapitalista környezet, például a kistermelő parasztgazdaság megléte esetén, a kisparaszti gazdaság talaján.

A narodnyikok a kistermelő parasztgazdaságok tönkrejutására hivatkozva is támadták Marx újratermelési elméletét, ezért velük szemben nem lehetett másként megvédeni ezt az elméletet, csak a nemkapitalista környezetnek az újratermelés vizsgálatába való bekapcsolásával. Ezt a fontos elméleti feladatot oldotta meg Lenin, amikor *nemkapitalista környezet feltételezésével* is megvizsgálta a társadalmi tőke újratermelésének folyamatát.

Lenin *Az úgynevezett piackérdésről* című munkájában bebizonyította, hogy a paraszti kistermelők tönkrejutása nem gátolja a kapitalizmus fejlődését, hanem ellenkezőleg, a kapitalizmus fejlődésének kísérő jelensége, s *erősíti a kapitalizmust*. A paraszti kistermelők tönkrejutása törvényszerű folyamat. A társadalmi munkamegosztás fejlődésével megjelenik az árutermelés, amikor az *egymástól független* magántermelők a *közös* piacra termelnek, s ezeknek a magántermelőknek kölcsönös viszonya *konkurrenciában* fejeződik ki. A konkurrencia révén egyesek meggazdagodnak, a kistermelők javarésze pedig elszegényedik, tönkrejut. A termelők az árutermelés kifejlődése következtében polarizálódnak. *A polarizálódás eredménye* azonban nem a piac szűkülése, hanem *a piac bővülése*. A piac terjedelmét nem a termelők *vagyoni* helyzete határozza meg, hanem csak a *pénzjövedelem* nagysága. „Ha a termelőnek pénzeszközök állnak rendelkezésére — írja Lenin —, ez egyáltalán nem abból következik, hogy jómódban él: az a paraszt, aki parcelláján mindent megtermel, amire saját fogyasztásához szüksége van, de természetes gazdálkodást folytat — jómódnak örvend, ámde nem rendelkezik pénzeszközökkel; a félig tönkrement paraszt, akinek saját parcellája a számára szükséges gabonának csak kis részét biztosítja, s aki a többi gabonát (ha kisebb mennyiségben és silányabb minőségben is) alkalmi „keresetek” révén szerzi meg — nem örvend jómódnak, de rendelkezik pénzeszközökkel. Világos ebből, hogy a parasztgazdaságok jelentőségének és a piac szempontjából való jövedelmezőségének minden olyan megítélése, amely nem a pénzbeli jövedelem számbavételén alapul, teljesen értéktelen”. (Lenin. Újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben. Lenin Művei. 1. kötet. 29. oldal. Szikra. 1951.)

Tehát a kisparaszti gazdaságok tönkrejutása nyomán törvényszerűen bővül a piac, mert ha a félig tönkrejutott kisparaszt ki akarja elégíteni legégetőbb szükségleteit, időnként munkaerejének eladására kény-

szerű, hogy pénzjövedelemhez jusson, s a hiányzó szükségleti cikkeket *megvásárolhassa*. A félproletár sorba süllyedt kisparaszt *kevesebbet fogyaszt, de többet vásárol*. Ugyanakkor fejlődik a tőkés termelés, a tőkés áruforgalom, hiszen a kisparasznak kifizetett munkabérrel növekszik az előlegezett változó tőke, a változó tőke növekedése pedig a fogyasztási cikkek piacának bővülésével jár. Növekszik az állandó tőke is, hiszen a félproletárrá vált kisparaszt éppen a *fejlődő* kulákgazdaságok és a tőkés ipari üzemek tulajdonosaitól kapta munkabérét. Ezekben az üzemekben bővített újratermelés valósul meg, ezért a termelőeszközök piaca is bővül, sőt technikai fejlődés esetén még gyorsabban, mint a fogyasztási cikkeké. Lenin zseniális sémában ábrázolta ennek a folyamatnak a piac alakulására érvényesülő hatását, vagyis a naturális gazdaságnak árutermelő gazdasággá és az árugazdaságnak tőkés árugazdasággá való átalakulását, s ezzel bebizonyította, hogy a tömegek elszegényedése és a piac bővülése ugyanannak a folyamatnak, a *kapitalizmus fejlődésének* különböző oldalai.

Leninnek ebből a fejtegetéséből még egy rendkívül fontos elméleti következtetés fakad. A piac növekedéséből, az áruforgalom bővüléséből még nem szabad mechanikusan az életszínvonal emelkedésére következtetni. Lehetséges, hogy az áruforgalom növekedése az életszínvonal emelkedését tükrözi, de nagyon könnyen lehetséges, hogy éppen az ellenkezőjét. Az is lehetséges, hogy az áruforgalom csökkenése nem az életszínvonal csökkenését tükrözi. Például előfordulhat, hogy valamelyik kapitalista országban növekszik az élelmiszerek forgalma, mert a parasztság polarizálódása következtében sok tönkrement paraszt a piacon vásárolja azokat az élelmiszereket is, amelyeket azelőtt saját gazdaságában termelt. Vagy megfordítva, a Szovjetunióban a kollektivizálás előtt a cári Oroszországhoz képest csökkent az árugabona mennyisége. Ez nem a paraszti életszínvonal csökkenését, hanem ellenkezőleg, emelkedését tükrözte. Az árugabona mennyisége azért csökkent, mert megnőtt a parasztság önfogyasztása, az önfogyasztás emelkedését pedig nem követte a termelékenység és a termelés megfelelő növekedése. Ezt a fontos kérdést egyes elvtársak nálunk is elhanyagolták. Az új kormányprogram meghirdetése előtt egyesek néhány közszükségleti cikk forgalmának emelkedéséből helytelenül az életszínvonal emelkedésére következtettek, pedig az életszínvonal nem emelkedett, hanem csökkent.

Ezzel kapcsolatban felvetődik az a kérdés is: hogyan hat nálunk az átmeneti gazdaságban a kisárutermelő parasztgazdaság megléte a piac alakulására?

Az első fontos körülmény, amelyet e kérdés vizsgálatakor mérlegelnünk kell, hogy a földreform eredményeképpen minden népi demokratikus országban — tehát nálunk is — a polarizálódással ellentétes rétegeződési folyamat: középparasztosodás ment végbe. Ez idő szerint nálunk a parasztgazdaságoknak igen nagy hányada középparaszti gazdaság. A másik fontos körülmény, hogy a kisárutermelő parasztgazdaságok

polarizálódása az átmeneti gazdaságban csak rendkívül szűk korlátok közt történhet. A polarizálódás itt is, ugyanúgy, mint a kapitalizmusban, a piac bővülését eredményezi, hiszen az elszegényedett kisparaszt, ha munkát vállal, nálunk is olyan cikkek vásárlójává válik, amelyeket azelőtt maga termelt, a kulákosodó középparaszt pedig ha többet ad el, több pénzjövedelemhez jut, tehát többet is vásárolhat.

A legutóbbi évek hibás gazdaságpolitikája, az erőltetett és helytelen irányú iparosítás nemcsak a munkásosztályra, hanem a parasztságra is túlságosan nagy terheket rótt. Emiatt jelentős számú parasztgazdaság, elsősorban kisparaszti gazdaság megszűnt, sok kisparaszt ott hagyta földjét, s az iparban keresett munkaalkalmat. 1950-től 1953-ig körülbelül 300 000-en távoztak el a mezőgazdaságból, s találtak munkaalkalmat a szocialista iparban. Ezzel párhuzamosan a kulákgazdaságok jelentős része tönkrement. A parasztgazdaságok számának csökkenése és a munkaerő városba áramlása kétségtelenül a piac növekedése irányában hatott. Ez a folyamat azonban egyoldalú és nagyon egészségtelen volt, mert a mezőgazdasági cikkek kínálata nem követhette a keresletet, hanem elmaradt a kereslet növekedése mögött, áruhiány keletkezett, s a mezőgazdasági cikkek áruforgalma a kereslettől elmaradt kínálathoz igazodott.

A mezőgazdasági lakosság jelentős részének az iparba áramlása nem mindig egészségtelen jelenség, de nálunk a falusi munkaerő *nem a fejlődő, bővítettén újratermelő mezőgazdaságból* vándorolt a még jobb életkörülményeket biztosító szocialista iparba.

Helyes gazdaságpolitika esetén a polarizálódás csak nagyon szűk korlátok közt valósulhat meg. De bővíthet-e a piac *helyes gazdaságpolitika esetén* a kisárutermelő parasztgazdaságok elkerülhetetlen, de szűk korlátok közt történő polarizálódásán túlmenően? Bővíthet és törvényszerűen bővíti, s az átmeneti gazdaság mezőgazdasága e tekintetben élesen különbözik a kapitalizmus mezőgazdaságától. Gazdaságpolitikánkban a tervezés során számolnunk kell ezzel a törvényszerűséggel, ellenkező esetben ismét hibákat követünk el.

Az átmeneti gazdaságban bővíti a piac, mert itt a kapitalizmussal ellentétben, a kisárutermelő parasztgazdaságok igen nagy részének megvan a lehetősége a *bővített újratermelésre*, bár a kisüzem természete korlátozza ezt a lehetőséget. Vagyis *a piac nőhet és nő is, mert növekedik a parasztság árutermelése és iparcikkek iránti kereslete, tehát emelkedik életszínvonala.*

Összegezve: a tőkés mezőgazdaságban azért bővíti a piac, mert fejlődnek a termelőerők, fokozódik a társadalmi munkamegosztás, s a kisárutermelők mindinkább *polarizálódnak*, nagy tömegük elszegényedik, az átmeneti gazdaságban pedig *elsősorban* azért bővíti a piac, mert fejlődnek a termelőerők, fokozódik a munkamegosztás, s *emelkedik a dolgozó parasztság életszínvonala.* A kapitalizmusban a kisárutermelő parasztgazdaságoknak *általában* nincs lehetőségük bővített újratermelésre, mégpedig nemcsak azért nincs, mert a kisüzem természete már eleve

szűk keretek közé szorítja ezt a lehetőséget, hanem azért sem, mert a tőkésállam egész gazdaságpolitikája, a tőkés gazdasági rendszer egész mechanizmusa megghiúsítja, vagypedig igen kivételes esetté teszi ennek a lehetőségnek a megvalósítását. Ez kitűnik abból, hogy a kis- és a középparasztok állandó realizálási nehézségekkel küzdenek, emiatt kevés a pénzjövedelmük, s alig vásárolhatnak ipari fogyasztási cikkeket és termelőeszközöket.

Egészen más a helyzet az átmeneti gazdaságban. Itt a kisárutermelő parasztgazdaságok megszabadultak a nagybirtok versenyétől, a mezőgazdasági cikkek árának nem a tőkés nagyüzemben, hanem a kisárutermelő gazdaságban termelt érték az alapja. A mezőgazdasági cikkek realizálása nem okoz különösebb gondot, s a parasztgazdaságoknak a *burzsoá állam* felhasználásával történő *kiszipolyozása* helyébe a *szocialista állam támogatása*, az állami ösztönzés lép.

Ez utóbbi körülmény rendkívül fontos a kisárutermelő parasztgazdaságok bővített újratermelése szempontjából. A szocialista államnak nemcsak az a feladata, hogy a mezőgazdaságnak biztosítsa a gépállomások munkáját, mezőgazdasági kisgépeket, műtrágyát stb. biztosítson, hanem arról is állandóan gondoskodnia kell, hogy a szocialista ipar mind nagyobb mennyiségű és választékú ipari fogyasztási cikket termeljen. A parasztság csak akkor bővíti gazdaságát, ha számíthat rá, hogy termékeinek értékesítéséből származó pénzjövedelme ellenében megfelelő áron *megvásárolhatja* a neki szükséges ipari fogyasztási cikkeket és termelőeszközöket. A bővített újratermelő mezőgazdaság a fejlődő szocialista ipar bővülő piaca és bázisa, a szocialista ipar pedig a kisárutermelő mezőgazdaság piaca. Tehát *az ipar és a mezőgazdaság szoros kölcsönhatás alapján fejlődik.*

Ha a mezőgazdaságban bővített újratermelés folyik, akkor a termelés gyorsabban nő, mint a parasztság önfogyasztása, tehát a paraszt többet fogyaszt, de többet is ad el, s ezért több iparcikket vásárolhat. Sőt! *Az iparcikkek iránti kereslet gyorsabban nőhet, mint a kisárutermelő mezőgazdaság termelése*, mert a termelés emelkedése következtében azonos vagy alig növekvő önfogyasztás esetén a termékeknek jóval nagyobb százaléka kerülhet piacra.

Ezek a folyamatok mezőgazdaságunk szocialista átszervezésekor is érvényesülnek, sőt ekkor méginkább meggyorsulnak, mivel a jól működő termelőszövetkezetekben nagyobb a munka termelékenységé, fejlettebb típusú és jóval nagyobb a bővített újratermelés, mint a kisparaszti gazdaságokban. Az ilyen szövetkezetekben az egy főre jutó jövedelem sokkal nagyobb, mint a magánparaszti gazdaságban, ezért nagyobb lehet a felhalmozás mértéke, s egyszersmind nagyobb lehet mind az önfogyasztáson, mindpedig a piacon történő vásárláson alapuló személyes fogyasztás mértéke is.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének egyetlen helyes útja a *fejlődő magánparaszti gazdaságoknak szigorúan önkéntes alapon a még gyorsabban fejlődő, még magasabb életszínvonalat biztosító termelőszö-*

vetkezetekbe tömörítése. Mindez lehetetlen, ha az ipar nem ad a mind nagyobb igényű mezőgazdaságnak elegendő termelőeszközt és megfelelő mennyiségű, minőségű, választékú ipari fogyasztási cikket. Ha azonban az ipar nem oldja meg ezt a feladatát, akkor az a fonák helyzet alakul ki, hogy a szocialista ipar akadályozza a mezőgazdaság, s benne a kisárutermelő mezőgazdaság fejlődését, ez pedig természetesen ismét *lassítja* az ipar, s benne a nehézipar fejlődését. Végeredményben meglassul, esetleg megreked a népgazdaság fejlődése, a szocializmus építése.

Látjuk, hogy a szocializmus sikeres építéséhez ismernünk kell a zavartalan bővített újratermelés feltételeit. Tehát Lenin óriási feladatot oldott meg, amikor a kisárutermelő gazdaságok meglétének mérlegelésével vizsgálta ezeket a feltételeket.

A külső piac jelentősége

Lenin nemcsak a kistermelők meglététől, hanem a külső piactól sem vonatkoztatott el. Ez éppen olyan fontos volt a marxi újratermelési elmélet megvédelmzése szempontjából, mint a nemkapitalista kisárutermelő környezet bevonása az újratermelés vizsgálatába. Leninre itt ket-tős feladat hárult. Egyrészt be kellett bizonyítania, hogy a külső piac bevonásával nem lehet megoldani a társadalmi termék realizálásának problémáját, s hogy a társadalmi termék realizálása teljesen lehetséges külső piac nélkül, másrészt meg kellett magyaráznia, hogy a tőkésországok miért nem nélkülözhetik mégsem a külső piacokat, s miért törekszik valamennyi kapitalista ország minél több külső piac megszerzésére. A látszat ugyanis a narodnyikokat igazolja: a tőkések a látszat szerint azért törekszenek minél több külső piac megszerzésére, mert az értéktöbblet realizálása a kapitalizmusban elvileg lehetetlen.

Lenin ezzel a problémával elsősorban *Az úgynevezett piackérdésről, A gazdasági romantizmus jellemzéséhez, A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című munkáiban és sok kisebb cikkben foglalkozott. Lenin már akkor megoldotta feladatának első részét, amikor hangsúlyozta a termelő fogyasztás hatalmas szerepét a társadalmi termék realizálásában. Az értéktöbblet realizálhatatlanságáról szóló fecsegés Lenin szerint már csak azért is értelmetlenség, mert az értéktöbbletnek nem minden része testesül meg fogyasztási cikkekben. Az I. osztályban az értéktöbblet termelőeszközökben testesül meg, s ezért az I. osztály tőkései nem ugyanazt a használati értéket fogyasztják el, amelyben az általuk elsajátított értéktöbblet megtestesül, hanem az érte cserébe kaptott II. osztálybeli *állandó tőkét*, amely fogyasztási cikkekben testesül meg. Lenin rámutatott, hogy kétségtelenül vannak realizálási problémák a kapitalizmusban, de ezek az állandó tőke, a változó tőke és az értéktöbblet realizálásával kapcsolatban egyaránt felvetődnek; a termelőeszközök és a fogyasztási cikkek realizálásának problémája egyáltalán nem abból fakad, hogy az értéktöbblet, s ezzel a társadalmi termék — egészében — eleve realizálhatatlan. Mivel Lenin bebizonyította, hogy a ter-

melő és a személyes fogyasztás együtt szívja fel az egész társadalmi terméket, s növekvő szerves összetétellel történő bővített újratermelés esetén (bizonyos ideig) akkor is lehetséges a társadalmi termék realizálása, ha a személyes fogyasztás csökkent, a külső piac az értéktöbblet realizálása szempontjából teljesen elvesztette jelentőségét. Lenin ezért a továbbiakban annak megmagyarázására összpontosította figyelmét, hogy mi a külső piac valódi szerepe a kapitalizmus fejlődésében és a társadalmi termék realizálásában.

Lenin szerint a külső piac szerepe először az, hogy mivel a kapitalizmus az igen fejlett áruforgalom eredményeként keletkezett, amikor az áruforgalom *már túllépte az országhatárokat*, tőkés nemzet nem is lehet meg külső piac nélkül. Másodszor: a kapitalizmus nem nélkülözheti a külső piacot, mert a kapitalizmusban az iparágak közt állandóan *aránytalanság* keletkezik. A különféle iparágak, amelyek egymás piagai, a fejlődésben állandóan túlszárnyalják egymást, s ezért a fejlettebb iparág tőkései okvetlenül külső piacot keresnek. Tehát a külső piac nem azért szükséges, mert az értéktöbblet realizálása elvileg lehetetlen, hanem azért, mert a tőkés társadalomban a társadalom egész munkája helytelen arányban oszlik meg a különféle iparágak közt. A társadalom egész munkájának más megoszlása esetén a társadalmi termék az országban teljesen realizálható volna.

Végül Lenin szerint a tőkéseknek azért is szükségük van külső piacra, mert a kapitalista termelési módban uralkodó öldöklő verseny minden tőkést *rákényszerít*, hogy *a termelés határtalan kiterjesztésére* törekedjék, s ezért újabb piacokat keressen.

„Külső piacra — írja Lenin — azért van szükség, mert a tőkés termelés *lényegéhez hozzátartozik a határtalan* terjeszkedésre irányuló törekvés — ellentétben minden régebbi termelési móddal, amelyeket az obszcina, a latifundium, a törzs, a területi körzet vagy az állam határai korlátoztak”. (Lenin. A gazdasági romanticizmus jellemzéséhez. Lenin Művei. 2. kötet. 158. oldal. Szikra. 1951.)

Az arányosság a bővített újratermelés feltétele

Leninnek harcolnia kellett a legális marxisták újratermelési elmélete ellen is. Csak akkor érthetjük meg teljesen a külső piac szerepét a társadalmi tőke újratermelése szempontjából, ha megismerjük a legális marxisták álláspontját is.

A legális marxisták a liberális burzsoázia képviselői voltak, dicsőítették a kapitalizmust, s igyekeztek elkendőzni a kapitalizmus ellentmondásait. Hirdették, hogy a tőkés újratermelés zavartalanul fejlődhet, ha biztosítják (s ez szerintük teljesen lehetséges) a megfelelő arányokat. Szerintük *A tőke* II. és III. kötete közt ellentmondás van. Állították, hogy Marx *A tőke* II. kötetében az újratermelés sémáival az újratermelés zavartalanságát kívánta bizonyítani, ezért ez ellentmond

a III. kötetnek, amelyben Marx a válságok szükségességéről beszél. Választani kell hát — mondták — *A tőke* II. és III. kötete közt, s ők természetesen a II. kötetet „választották”.

Lenin bebizonyította, hogy a legális marxisták ezzel elárulták: semmit sem értettek meg Marx újratermelési elméletéből és a marxizmus politikai gazdaságtanból. Nem értették meg, hogy Marx a tőkés termelési mód belső szervezetét e termelési mód ideális *átlagában* tárgyalta. Lenin óriási elméleti érdeme, hogy tisztázta: a Marx által *A tőke* II. kötetében megállapított arányok nem pusztán a zavartalan újratermelés absztrakt feltételei, hanem ezek az arányok meg is valósulnak, *de sok év átlagában, az állandó aránytalanságok vak átlagán keresztül*. Mindkét tétel nagyon fontos! A narodnyikok nem értették meg, hogy a kapitalista termelésben, ha aránytalanságokon keresztül is, ha átlagosan is, *de kialakulnak* az újratermeléshez szükséges arányok, a legális marxisták pedig azt nem akarták megérteni, hogy ezek az arányok *csakis az aránytalanságokon keresztül* valósulhatnak meg, mert a különféle iparágak közt szükségképpen aránytalanságok keletkeznek: az egyik iparág termelése aránytalanul túlszárnyalja a másikat. Ezért szükséges a külső piac, amely azonban nem oldhatja meg a problémát. A legfontosabb, hogy *szükségképpen aránytalanság keletkezik a termelés és a fogyasztás közt is*. Ez az aránytalanság azért szükségszerű, mert a kapitalizmusban ellentmondás van a termelés határtalan kiterjesztésére irányuló tendencia és a személyes fogyasztás szűk keretek közé szorítására irányuló törekvés közt.

Lenin Nyezsdanov legális marxista közgazdással vitatkozva, rámutatott, hogy ebből az ellentmondásból egyáltalán nem következik, hogy a kapitalizmusban rendszeresen termékfölöslegnek kell lennie, vagyis, hogy ez az ellentmondás *állandóan* válságot okoz. A legális marxisták ugyanis azt állították, hogy „ha nincs állandó válság, nincs is ilyen ellentmondás”. De a válságoknak csak *időnként* kell kirobbanniuk, mert elsősorban a termelőeszközök termelése növekszik, nem pedig a fogyasztási cikkeké, ezért a gyorsan növekvő termelés nem ütközik bele *mindjárt* a dolgozó tömegek egyhelyben topogó vagy csak alig növekvő fogyasztási színvonalába. *Nem ütközik bele mindjárt*, de előbb-utóbb beleütközik, mert „*végző soron* . . . a termelési eszközök termelése okvetlenül kapcsolatban van a fogyasztási cikkek termelésével, hiszen a termelési eszközöket nem maguknak a termelési eszközöknek a kedvéért termelik, hanem csak azért, mert a fogyasztási cikket termelő iparágakban egyre több termelési eszközre van szükség”. (Lenin. Válasz P. Nyezsdanov úrnak. Lenin Művei. 4. kötet. 164. old. Szikra. 1953.) Tehát a termelés növekedése átgyűrűzik az I. osztályról a II. osztályra is, ezért bizonyos idő elteltével kiéleződik a termelés és a fogyasztás aránytalansága, s ez válságban robban ki.

Lenin a narodnyikok ellen vívott elméleti harcban megcáfolta azt az állítást, hogy a termékek a kapitalizmusban realizálhatatlanok, s bebizonyította, hogy az áruk a kapitalizmusban *általában* (sok év átlagá-

ban) realizálhatók. A legális marxistákkal szemben pedig azt bizonyította be, hogy noha a társadalmi termék a kapitalizmusban sok év átlagában teljesen realizálható, *időnként, a válságok* idején az áruk egy része szükségképpen realizálhatatlan. De nem azért, mert az értéktöbblet elvileg realizálhatatlan, mert a munkások munkabérük fejében az általuk megtermelt értéknek csak egy részét kapják meg, mert a munkások csak keveset fogyasztanak! A termékek időnként azért realizálhatatlanok, mert a kapitalizmusban a *kapitalizmus ellentmondásai* következtében a termeléstől, s benne a *fogyasztási cikkek termelésétől* szükségképpen elmarad a *tömegek fogyasztása, fizetőképes kereslete*. A válságokat tehát nem csupán a dolgozó tömegek alacsony színvonalú fogyasztásával kell magyarázni, hanem meg kell vizsgálni a termelés és a fogyasztás *együttes* alakulását. A termelés és a fogyasztás közt pedig nemcsak azért van aránytalanság, mert a munkások csupán egy részét kapják meg az általuk megtermelt termékeknek, hanem azért is, mert a kapitalizmus *alapvető ellentmondása* és a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye következtében ellentmondás van a *termelő fogyasztás* korlátlan növelésére, a felhalmozás és a termelés korlátlan bővítésére irányuló törekvés, másrészt pedig a néptömegek *egyéni fogyasztása növekedésének szűk korlátai* közt.

Teljesen helytelen minden olyan állítás, amely a válságokat azzal magyarázza, hogy a munkások az általuk termelt értékeknek csak egy részét kapják meg. Fred Oelssner a már idézett könyvében e tekintetben is pontatlan, ezért hibázik, amikor a következőket írja:

„Ha tőkésünk az egész értéktöbbletét realizálni akarja, akkor el kell hogy adja összes áruit, mind a 12 000 pár cipőt... A munkások segítenek az értéktöbblet realizálásában, amikor munkabérükért cipőt vásárolnak. Amint láttuk, a munkások a kapitalista kizsákmányolás következtében nincsenek abban a helyzetben, hogy annyi értéket vásároljanak, amennyit termeltek, mert az általuk megtermelt értéknek csak egy részét kapták meg munkabérük fejében. Abból az ellentmondásból, hogy az értéktöbbletet termelő munkásnak más szerepe van mint termelőnek és más mint vásárlónak, az következik, hogy a piac fejlődése sosem tarthat lépést a termelés kiterjedésével. A piac elmarad a termelés növekedése mögött”. (I. m. 38. old.)

Fred Oelssner a tőkés termelés során megtermelt áruk időnkénti realizálhatatlanságát könyvében legtöbbször a termelés határtalan bővítésére irányuló törekvés és az egyéni fogyasztás szűk korlátai közt lévő ellentmondással kapcsolja össze. Igaz, hogy ez az ellentmondás összefügg azzal, hogy a munkás nem kapja meg az általa termelt teljes értéket. Mégsem helyes az áruk időnkénti realizálhatatlanságát megfordítva, ebből a tényből kiindulva magyarázni, mert ha a munkás nem is kapja meg az általa termelt egész értéket, még nem bizonyos, hogy törvényszerű az áruk időnkénti realizálhatatlansága.

A munkás a szocializmusban sem kapja meg közvetlenül (munkabér formájában) az általa termelt egész értéket, mégis válság, még-

sem nő gyorsabban a kínálat, mint a kereslet, mégsem marad el a piac bővülése a termelés növekedése mögött. Nem marad el, mert nincs meg a termelés határtalan növelése és a személyes fogyasztás szűk korlátok közé szorítása közt lévő ellentmondás. Nincs meg ez az ellentmondás, mert *a munkaerő nem áru, tehát áruvolta nem szab határt a fogyasztásnak*; mert a szocializmus gazdasági alaptörvénye a termelés céljául éppen a szükségletek mindinkább emelkedő szinten való kielégítését szabja meg; mert itt a személyes fogyasztás a termelés növekedésének, a társadalmi termelés szerkezetének *megfelelő arányban* növekszik. A szocializmusban sosem fordulhat elő, hogy a termékeket nem lehet realizálni, mert a fogyasztási cikkek termelésének fokozódása sosem hagyhatja el a személyes fogyasztás növekedését.

Ha a kapitalizmusban a személyes fogyasztás színvonala a termelés növekedésének és struktúrájának megfelelő arányban emelkedne, ha a tőkések a vad profithajszában nem szorítanák vissza állandóan a tömegek személyes fogyasztásának növekedését, akkor a kapitalizmusban sem volna válság. ~~Csak~~ hogy akkor a kapitalizmus nem volna kapitalizmus. A kapitalizmus alapvető ellentmondása és a kapitalizmus gazdasági alaptörvénye szükségszerűvé teszi az aránytalanságokat az iparágak, valamint a termelés és a fogyasztás közt. Ezért nem lehet kapitalizmus aránytalanságok és válságok nélkül. A válságokat a háborús készülődéssel, a hadiiparágak termelésének mesterséges felduzzasztásával csak elodázni lehet, de elkerülni, megszüntetni nem lehet őket. A válságok csak a tőkés termelőviszonyok megsemmisítése és a szocialista termelőviszonyok megteremtése következtében szűnnek meg.

A marxi újratermelési elmélet jelentősége

Lenin a marxi újratermelési elmélet megvédelmezése során megmagyarázta a realizálás marxi elméletének *tudományos és politikai jelentőségét*. Marx újratermelési elméletének elsősorban az a tudományos értéke, hogy ez az elmélet megmagyarázta a társadalmi tőke újratermelésének és körforgásának folyamatát; bebizonyította, hogy a kapitalizmusban lehetséges a mindinkább növekvő termékmennyiség realizálása. Lenin szerint ezzel Marx hatalmas fegyvert adott a munkásszótálynak a kapitalizmus kispolgári kritikája ellen. A realizálás marxi elmélete elismeri *a kapitalizmus történelmileg haladó szerepét*, hogy a kapitalizmus fejleszti a társadalom munkaeszközeit, következésképp termelőerőit, s megteremti a szocializmus anyagi és személyi feltételeit. Lenin azonban hangsúlyozta, hogy ez az elismerés nem kódósítja el, hanem ellenkezőleg, *megvilágítja a kapitalizmus történelmileg átmeneti jellegét*. Mivel a kapitalizmusban a termelés növekedése nem jár együtt a nép fogyasztásának megfelelő fokozódásával, a termelés és a fogyasztás közt ellentmondás van. Ez az ellentmondás nem azt jelenti, hogy a kapitalizmusnak nincs történelmi létjogosultsága (ezt állították a narodnyikok), de *okvetlenül azt jelenti, hogy a kapitalizmus méhéből fejlet-*

tebb társadalomnak kell megszületnie. (Ezt nem akarták elismerni a legális marxisták.) Ezért mondja Lenin, hogy „Marx elmélete ... nemcsak hogy nem restaurálja a burzsoá-apologetikus elméletet..., hanem ellenkezőleg, hatalmas fegyvert nyújt az apologetika ellen.” (*Lenin Művei*. 4. kötet. 82. old. Szikra. 1953.)

A marxi-lenini újratermelési elmélet nagyon megkönnyíti a kapitalizmus tudományos megismerését. Ezenkívül igen nagy jelentőségű a szocializmusban, a szocializmusépítő országokban a népgazdaság tervszerű irányításának gyakorlati munkája szempontjából, mert a társadalmi termék egyes alkotórészeinek forgalmára vonatkozó marxi és lenini megállapítások, s a marxi és a lenini sémákban foglalt legfontosabb arányossági követelmények nemcsak a kapitalizmusra vonatkoznak. Már Lenin rámutatott, hogy az I. osztály $v+m$ -jének viszonya a II. osztály c -jéhez a kommunizmusban is megtartja jelentőségét, s hogy a termelőeszközök termelésének a kommunizmusban is gyorsabb ütemben kell növekednie a fogyasztási cikkekénél.

Sztálin elvtárs legutolsó művében hangsúlyozta, hogy Marx újratermelési elmélete nemcsak a tőkés termelés sajátosságait tükrözi, hanem ennek az elméletnek a legfontosabb alaptételei a kapitalizmus megdöntése után is érvényesek, s ezért ezek „...alkalmazását a népgazdaság tervezése során egyetlen szocialista társadalom sem nélkülözheti”. (*Sztálin*. A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. 79—80. old. Szikra. 1954.)

A marxista közgazdaságtannak rendkívül fontos feladata a társadalmi tőke modern kapitalizmusbeli újratermelésének vizsgálata, a modern vulgáris közgazdaságtan ezzel kapcsolatos elméleteinek bírálata, valamint a szocialista újratermelési elmélet részletes kifejtése. E feladat megoldásához nemcsak Marx, hanem Lenin idevágó elméleti munkái is nagy segítséget adnak. Láttuk, hogy Lenin készítette el a növekvő szerves összetétellel történő bővített újratermelés részletes és hibátlan sémáját, s ő foglalta először rendszerbe az ebből fakadó rendkívül fontos elméleti következtetéseket. Lenin magyarázta meg részletesen a nemkapitalista, kisárutermelő környezet szerepét a tőkés újratermelésben, ő tárgyalta először szerves egységben a marxi újratermelési és válságelméletet.

A marxi újratermelési elmélet Lenin elméleti munkássága nyomán sok új elméleti tétellel gazdagodott, sokkal tartalmasabbá, gazdagabbá és konkrétebbé vált. Ezért kell mind az elméleti, mind a gyakorlati területen dolgozó közgazdászoknak részletesen foglalkozniuk Lenin újratermelésről szóló elméleti tételeivel; ezért beszélünk a társadalmi tőke újratermelésének marxi-lenini elméletéről; a marxi-lenini újratermelési elméletnek hazai viszonyainkra való alkotó alkalmazása ezért segít bennünket sok döntő fontosságú időszerű gazdasági problémánk helyes megvilágításában és megoldásában.

A gazdaságosság jelentőségéről és szerepéről a népgazdaság tervszerű irányításában*

Bürokrácia és túlzott centralizmus

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa összefoglalta az elmúlt években elért nagy eredményeket, feltárta az elkövetett hibákat, és megjelölte az előttünk álló feladatokat.

Az elhangzott beszámolók és hozzászólások igen élesen vetették fel a népgazdaság számos területén, különösen a termelésben mutatkozó hibákat: a termékek minőségének és önköltségének, valamint a munka termelékenységének nem kielégítő alakulását, az anyagpazarlást, a bér-alapok túllépését és más, a vállalatok, gazdaságok működését kedvezőtlenül befolyásoló jelenségeket. -

A kongresszus, valamint a Központi Vezetőség október 1—3-i határozatai arra köteleznek bennünket, hogy erőfeszítésünk és figyelmünk nagy részét ezeknek a hibáknak a kijavítására fordítsuk. A hibákat kijavítani azonban csak úgy lehet, ha ezek gyökereit, forrásait is feltárjuk. Erre annál is inkább szükség van, mert a termékek minősége, az önköltség, a termelékenység stb. alakulásában rejlő fogyatékosságokat nem most vetjük fel először. Az ezekkel kapcsolatos követelményeknek jó-része már a párt II. kongresszusán is felmerült. Azóta a párt Központi Vezetősége és a Minisztertanács igen sok esetben hozott a minőség megjavítására, a termelékenység emelésére, az anyagtakarékosságra, az önköltségcsökkentésre vonatkozó határozatokat.

E határozatokban és utasításokban kitűzött célok kétségtelenül helyesek voltak. Mi tehát az oka annak, hogy újabb és újabb határozatokat kellett hozni anélkül, hogy megfelelő eredményt értünk volna el?

A hiba abban rejlik, hogy a vezetésben alkalmazott módszerek nem voltak minden tekintetben megfelelőek, vezetésünk nem volt elég eredményes, elég hatékony. „A termelékenységgel és az önköltséggel kapcsolatos bajok oka mindenekelőtt bennünk van: a politikai és gazdasági vezetésben... a gazdasági és politikai vezetés nem kielégítő színvonalában” — állapítja meg a pártkongresszus határozata.

* Vitacikk.

Az előttünk álló feladat tehát kettős: egyrészt további erőfeszítéseket kell tennünk a kitűzött célok elérése érdekében, másrészt azonban meg kell vizsgálnunk, hogy az eddig alkalmazott módszereink miért nem jártak kellő eredménnyel, mennyiben voltak helytelenek.

A párt III. kongresszusa a vezetés módszereire vonatkozó kérdéseket igen élesen vetette fel, megállapítva és több oldalról megvilágítva vezetési módszereink fő hibáit, hiányosságait. Ezek — a kongresszus anyaga alapján — abban foglalhatók össze, hogy vezetésünk fő módszerbeli hibája a túlzott centralizáció, a bürokratizmus.

Miben jelentkeznek a gazdasági vezetésünkben elkövetett hibák, a túlzott centralizáció és bürokrácia?

Az egyik hiba abban van, hogy — a többi kérdésekhez hasonlóan — olyan alapvetően fontos gazdasági feladatokat, mint a termelés és a termelékenység növelése, a minőség megjavítása, az anyaggal és munkaerővel való takarékoság, az önköltség csökkentése stb. főként központi utasítások tömeges kibocsátása révén igyekeztünk megoldani. A termékek minőségének javításával, a termelési költségek csökkentésével, az anyagtakarékosággal, a termelékenységgel kapcsolatban az utolsó években kiadott minisztériumi, miniszteri, népgazdasági-tanácsi és minisztertanácsi határozatok és utasítások összegyűjtve hatalmas, áttekinthetetlen tömeget tennének ki. Számottevő eredmények azonban egyik területen sem mutatkoznak.

A népgazdasági és a minisztériumi tervek (tervutasítások), a sok-ezernyi mutatóban kifejezett utasításaikkal is igen részletekbemenően szólnak bele egy-egy minisztérium vagy vállalat életébe. Részletes utasításokat tartalmaznak a tervek például a műszaki fejlesztés érdekében teendő intézkedésekre, a termékek, az összehasonlítható termelés és az egész termelés önköltségének alakulására; a munkások és alkalmazottak több csoportban való létszám- és bérmegállapítására; gyakran többszáz, vagy több ezer anyag különböző források szerinti beszerzésére, felhasználására stb. vonatkozóan.

A kongresszus határozatai arra hívják fel figyelmünket, hogy sokkal kevesebb határozatra, utasításra, részlettervre és ellenőrző jelentésre van szükség, mint általában hisszük. Nem arra kell törekednünk, hogy minél több, hanem arra, hogy lehetőleg minél kevesebb központi utasítással érjünk el megfelelő eredményt, és ami ezzel egyértelmű: minél több önállóságot, szabadságot biztosítsunk a minisztériumok, igazgatóságok, vállalatok stb. vezetőinek.

A sok és részletes központi utasítás révén megnehezítettük a vállalatok számára azt, hogy feladatuk teljesítésének módszereit a helyi adottságok és lehetőségek alapján maguk határozzák meg, és általában nagyon kevés teret engedünk az önálló kezdeményezésnek. Ugyanakkor igen gyakran hangoztattuk az önálló, egyszemélyi vezetés elvét, azt, hogy a vállalatok önálló gazdasági egységek, hogy az igazgatók felelősek a vállalatok helyes és jó működéséért, a termelési feladatok

teljesítéséért, a takarékos gazdálkodásért. Azonban olyan részletekben menően kötöttük meg a vállalati igazgatók, sőt azokon átnyúlva nem egyszer még a művezetők kezét is, hogy egyéni felelősségről sok esetben már alig lehet szó.

A végrehajtás ellenőrzése a' vezetés elválaszthatatlan, kiegészítő része. Vezetésünk másik hibája, hogy az utasítások kiadását nem mindig követi — és utasításaink nagy száma mellett nem is követheti — a végrehajtás következetes, szigorú ellenőrzése. Az utasítások kiadásával egyidejűleg részletesen meg kell határozni, hogy milyen módon történik majd a végrehajtás ellenőrzése. Ennek eldöntése, megszervezése és gondos megvalósítása nem egyszer csaknem ugyanolyan beható, alapos elemzést tesz szükségessé, mint magának az érdemi kérdésnek eldöntése, az utasítás kiadása.

Ezeket a követelményeket nem mindig tartjuk be. Sokszor adunk ki nem elég alaposan átgondolt utasításokat, olyanokat, amelyeknél e követelményeket nem is lehet biztosítani, amelyeknek kihatásait, következményeit nem gondoljuk végig, amelyek ezért nem egyszer több vonatkozásban káros hatásúak, vagy éppen csak óhajtasok maradnak.

Gazdasági életünk egyik igen kedvezőtlen jelensége: az állami fegyelem lazasága nem utolsósorban a túlságosan sok, részletes, kellően elő nem készített és nem ellenőrzött utasítás következménye. Azokra ugyanis, akik az utasításokat, határozatokat, terveket kötelesek lennének teljesíteni, az utasítások be nem tartásából gyakran semmiféle hátrány nem származik. Ennek folytán csökken a vezető állami szervek és kötelező állami utasítások súlya, tekintélye.

A döntő láncszem a gazdaságosság

Annak megállapításával, hogy egyes gazdasági vezetők és vezetőszervek az alsó szerveket túl sok, túl részletes utasítások tömegével halmozzák el, nem elégedhetünk meg. Ennél tovább kell mennünk: meg kell vizsgálnunk, hogy milyen jellegűek, s főleg, hogy mire vonatkoznak a feleslegesen nagy számban kiadott utasítások. Meg kell állapítanunk, hogy az utasítások, határozatok túl nagy számával kapcsolatban elkövetett hiba lényege csak abban van-e, hogy ezek nem mindig a fontos, nem a valóban lényeges dolgokra vonatkoznak.

Előfordul, igaz (nem is ritkán), hogy a vezetők és vezető szervek az utasítások kiadásának lázában lényegtelen kérdésekre vonatkozólag is hoznak határozatokat. A tömegesen kiadott utasítások legnagyobb része azonban igen fontos feladatok elvégzését írja elő. A hiba lényege tehát nem ebben rejlik.

Vezetésünk módszerbeli hibájának lényege abban rejlik, hogy határozatainkban és utasításainkban nem mindig a döntő láncszemet ragadjuk meg. Követeléseink gyakran nem annak a fő feladatnak a megvalósítására vonatkoznak, amelyek végrehajtására a vállalatok egész erőfeszítésének irányulnia kell, hanem az egyes — bár igen fontos —

részfeladatok megoldására, vagy a fő követelmények, a fő célok megvalósítása helyett a célok elérése érdekében alkalmazandó *egyed-
eszközök* (bár elengedhetetlenül fontos eszközök) *használatára*: a cél érde-
kében elvégzendő *munkára*, nem pedig a cél tényleges *elérésére*.

Mi legyen az a legfontosabb feladat, amelyet a vállalatoknak végre kell hajtani? A szocialista termelés célja a szükségletek maximális kielégítése. Az adott erőforrásokból a szükségleteket úgy lehet a legjobban kielégíteni, ha a leggazdaságosabban járunk el, azaz „minél kevesebb ráfordítással, minél jobb eredményeket” érünk el. (*A politikai gazdaságtan tankönyve*. XXXIII. fejezet. 464. old. oroszul. 1954.) A termelő üzemek működésének fő feladata tehát így határozható meg: állítsanak elő minél kevesebb költséggel (minél kevesebb munka- és anyagráfördítéssel) minél több és minél jobbminőségű olyan termékeket, amelyekre a társadalomnak leginkább szüksége van. De igen nagy különbség van a főfeladat és a részfeladatok, azaz a főfeladat teljesítéséhez szükséges eszközök között. Például a mezőgazdaságban: a szántás, a vetés, a növényápolás, a vetésforgók, a másodvetés, kereszt-soros vetés stb. alkalmazása, az állatok megfelelő gondozása, helyes takarmányozása stb. — mindezek csak részfeladatok, a cél elérése érdekében elvégzendő munkák, alkalmazandó eszközök. Úgy a mezőgazdaságban, mint az iparban: a bér- és munkafegyelem megszilárdítása, az anyagtakarékosság, a forgóeszközcsökkentés, a gépek és általában az állóalapok jó kihasználása, a tervszerű megelőző karbantartás stb. — mindezek csak részfeladatok, ugyanúgy, mint más különböző konkrét feladatok egész sora, amelyek mind a fő feladat megvalósításának eszközei, s amelyekre központi utasításaink nem terjedhetnek ki.

Fontosak-e ezek a részfeladatok? — Igen fontosak. Az anyaggal való takarékosság nélkül, a termelékenység emelése, a bér- és munkafegyelem megszilárdítása stb. nélkül a termelés költségeit nem lehet csökkenteni. A szántási, vetési, aratási, növényápolási munkálatok elvégzése nélkül, fejlett agrotechnikai módszerek alkalmazása nélkül, az állatok helyes gondozása nélkül kellő mennyiségű növényi és állati termékeket előállítani nem lehet.

Ha azonban elfogadjuk azokat a megállapításokat, amelyek szerint a vezetés helyes módszere mellett nem minél több, hanem minél kevesebb utasítást kell kiadni — minél nagyobb önállóságot biztosítva a vállalatok vezetőinek és általában dolgozóinak — és főleg azt, hogy a kiadott utasítások végrehajtását következetesen és szigorúan meg kell követelni és ezért feltétlenül ellenőrizni kell, akkor ebből az következik, hogy a központi utasításoknak nem az eszközök használatára, hanem az eszközök alkalmazása révén elérendő célok, feladatok megvalósítására kell vonatkozniuk; nem az erőfeszítések kifejtésére, hanem a munka eredményére.

Annak megítélésénél, hogy a vállalatok elvégezték-e a szükséges munkálatokat, azt az egyetlen ismérvet tekinthetjük döntőnek, hogy a munkának megvolt-e a kellő eredménye.

A főfeladat elérésére alkalmas eszközök használatát, a cél érdekében kifejtett erőfeszítést a központi szervek legtöbbször csak igen bürokratikus módszerekkel vagy egyáltalán nem ellenőrizhetik. Az ilyen követelményeknek éppen ezért sok esetben nincs valóságtartalma, nincs reális ereje, látszatkövetelmények, amelyek teljesítése sokszor megkerülhető. Például az állami gazdaságoknál a szántási, vetési, különböző növényápolási munkálatok elvégzése a felső szervek által csak nehezen ellenőrizhető, — főleg csak az érdekelt vállalatok által összeállított jelentések alapján, — mindenesetre lényegesen nehezebben, mint az, hogy az állami gazdaságok mennyi terméket állítottak elő és különösen az, hogy ebből végül mennyit adtak át a népgazdaságnak. Nem egy esetben utólag derül ki, hogy az előírt munkálatokat nem a valóságban, hanem csak papíron, a jelentéseikben végezték el, vagy nem olyan mennyiségben és főleg nem olyan minőségben, mint ahogy azt a jelentésekben feltüntették. Hasonló példák sorát lehetne felhozni az ipar területére nézve is. Az alapvető követelmények helyett („minél többet, minél jobbat, minél olcsóbban”), amelyek elérése a megfelelő előfeltételek megvalósítása mellett jól ellenőrizhető, itt is sok esetben a részletfeladatok elvégzését írjuk központilag elő, ami központilag alig ellenőrizhető.

Az anyagi érdekeltségről

A vezetés egyik szükséges és helyes eszköze. a nem kielégítően dolgozókkal szemben a bírálat, az eredményesen dolgozókkal szemben az elismerés, a kitüntetések, a jutalmazás eszközeinek használata, és mint a jutalmazás egyik módja, a teljesítménybérezés és a prémiumok alkalmazása révén a dolgozók és a vezetők közvetlen anyagi érdekeltségének fokozása. Azonban az anyagi érdekeltséget olyan követelmények teljesítésével kell összekapcsolni, amelyek a szigorúan ellenőrzött és ellenőrizhető fő feladatok megoldására vonatkoznak, amelyek reálisak, meg nem kerülhető követelmények. Ha a részfeladatok elvégzését jutalmazzuk, az erőfeszítést és nem annak eredményét, akkor az anyagi érdekeltség elvének megvalósításával sokszor csak látszat-, vagy éppen negatív eredményeket érünk el, károkat okozunk. Az ilyen rendszer alkalmazása korrupcióra is ösztönöz: arra, hogy a vállalatok a jelentéseikben a valóságnak meg nem felelő közléseket tegyenek. Ezt sok esetben könnyen megtehetik, mert a részkövetelményekre vonatkozó utasítások végrehajtása — mint mondtuk — a felső szervek által gyakran csak igen körülményesen vagy egyáltalán nem ellenőrizhető.

A részfeladatokra vonatkozó különböző központi utasítások nem egyformán érvényesülnek, hanem a követelmények, határozatok egy része — amelyeknél a vállalatok anyagilag érdekelve vannak — nagy

erővel, egyoldalúan érvényesül más, nem egyszer fontosabb határozatok és követelmények kárára. Ennek folytán megtörténhetik és sajnos, nem ritkán meg is történik, hogy a részkövetelményeket a vállalatok teljesítik ugyan, azonban úgy, hogy nincsen benne köszönet. Ha ugyanis nem a cél elérését nézzük, hanem csak az egyes eszközök használatát írjuk egyoldalúan elő és jutalmazzuk, akkor mindig megvan a veszélye annak, hogy az eszközök használata öncélúvá, a cél elérése szempontjából meddővé vagy károsná válik.

Ilyen károkat okozott, mint ismeretes, az a körülmény, hogy vállalatainknál a prémiumokat és a beralapot — központilag és egyoldalúan — a termelési tervek kizárólag mennyiségi teljesítésétől tettük függővé. Gerő Ernő mondotta kongresszusi beszédében: *„Bér- és prémiumrendszerünk általában a terv mennyiségi teljesítését tartja szem előtt, erre ösztönöz, nem pedig a minőségi munkára, a minőség megjavítására.”* Tegyük hozzá, hogy a termelési terv teljesítése alatt az úgynevezett „vállalati (teljes vagy befejezett) termelési terv” teljesítését értjük, méghozzá „változatlan áron”, „terváron”. Így a prémiumok és a beralapok mértékét még csak nem is ahhoz kötöttük, hogy a vállalatok elegendő mennyiségű terméket bocsátanak-e más vállalatok vagy a fogyasztók rendelkezésére (nem is szólva itt a termékek minőségéről és a termelés költségeiről), hanem attól tettük nagyrészt függővé, hogy egy többé-kevésbé elvont, az üzemek működésének eredményességével nem eléggé szorosan összefüggő, úgynevezett „vállalati termelési” tervet változatlan áron, vagyis fiktív áron a vállalatok mennyiségileg hogyan teljesítenek. Így fordulhatott nem egyszer elő, hogy a vállalatok a változatlan áron mért teljes termelési tervet túlteljesítették, anélkül, hogy a tervben előírt egyes termékek termelési tervét akár csak megközelítőleg is teljesítették volna. A vállalati befejezett vagy teljes termelés változatlan áron mért teljesítése ugyanis csak *egyik* (önmagában véve nem helytelen, de nem is elsőrendűen fontos) ismérve a vállalatok eredményes, helyes. vagy helytelen működésének. Azáltal, hogy az anyagi érdekeltséget ezzel az egy ismérvvvel kötöttük össze, helytelen irányban befolyásoltuk a vállalatok működését.

Ennek a rendszernek alkalmazása következtében egyes vállalatok termelése néha öncélúvá vált. Előfordult, hogy olyan „termékeket” állítottak elő, amelyekre abban az időben nem volt szükség és nem egyszer olyanokat is, amelyek (abban a mennyiségben vagy minőségben) egyáltalán nem voltak használhatók. Az ilyen termékek a termelők vagy a bürokratikusan dolgozó, azokat mechanikusan átvevő kereskedelmi vagy más szervek raktáraiban maradtak. Ez azonban a vállalatokat nem befolyásolta: fáradságos munkát és a felhasznált anyagot (nem egyszer értékes import anyagot is) nem kímélve folytatták a „termelő” munkát, mert az így előállított termékek „változatlan áron” számított „termelési értéke” belekerülhetett jelentéseikbe, szerepelhetett a statisztikában, a termelési tervet ezáltal mennyiségileg „teljesítették”, amivel anyagi előnyök jártak.

A termelési költségek közül központilag sokáig elsősorban vagy kizárólag a bérköltségek alakulását kísértük figyelemmel. A beralap alakulását szigorúan ellenőriztük, igyekeztünk meggátolni, hogy a vállalatok a beralaptervet túllépjék. Az erre vonatkozó egyoldalú rendszabályaink, összefüggésben azzal, hogy a beralap folyósítását a „vállalati termelés” változatlan áron mért teljesítésétől tettük függővé, szükségszerűen azzal a következménnyel jártak, hogy a vállalatok működésében háttérbe szorult az anyagok észszerű, takarékos felhasználásának követelménye. Inkább aránylag sok anyagot használtak fel, hogy a beralap aránylag jelentéktelen részét megtakarítsák.

Befolyásoltuk a vállalatokat intézkedéseinkkel és egyoldalú ellenőrzési rendszerünkkel abban az irányban is, hogy egymással túlzott kooperációt, a látszat-tervteljesítés érdekében létrehozott és a gazdaságosság követelményeinek ellentmondó, felesleges kooperációt folytassanak. A gazdaságosság szempontjai által nem indokolható kooperációnak is az a lényege, hogy a vállalatok igyekezzenek minél kevesebb munkával és minél több anyag felhasználásával termelési tervüket teljesíteni. Ezért igyekeznek más vállalatoktól minél több félkészárut beszerezni, amelyekből már aránylag kevés munkával értékes készterméket lehet előállítani. Erre vezethető vissza a népgazdaságunkban a gépekkel (teherautókkal, traktorokkal stb.) kapcsolatban mutatkozó alkatrészhiány is, mert a vállalatok anyagi érdekeltsége ahhoz fűződik, hogy a másoktól készen beszerezett alkatrészek összeszerelése révén állítsák elő a gépeket (ekkor a termelés „anyagigényes”, — az alkatrészek gyártása pedig „munkaigényes”). Attól pedig különösen vonakodnak, hogy a már üzemben lévő gépek számára pótalkatrészeket gyártsanak, mert akkor járnak legrosszabbul. Még az is előfordult, hogy az egyszer már értékesített alkatrészeket visszavásárolták, és ezeket a gépek termelésénél (összeszerelésénél) felhasználva újra termelési értéként számolták el. Hasonló a helyzet néhány más iparágban, például a textiliparban is.

Hosszan lehetne még felsorolni azokat a károkat és hibákat, amelyek intézkedéseink és ellenőrzési rendszerünk egyoldalúságából és elsősorban abból fakadtak, hogy az anyagi érdekeltséget nem a fő feladatok, hanem az egyes részfeladatok teljesítésével — az „eszközök” használatával — kapcsoltuk össze. A vállalatok működését bizonyos módszerekkel „szabályoztuk”, bizonyos módon megkötöttük, bizonyos irányokban kereteket szabtuk, mintegy „falakat” emeltünk, ami nem egyszer szükségszerűen abba az irányba hatott, hogy a vállalatok a „kerítéseken”, a „falakon” megkeressék a réseket — és ilyenek bőven találhatók —, vagy pedig egyszerűen olyan irányban keressenek munkájukban könnyebbséget, megoldásokat, amely irányban megkötöttségek, „falak” nem is voltak. Emellett fel kell hívni a figyelmet arra is, hogy intézkedéseink egyoldalú hatásai következtében sok helyen romlott a termelés irányítóinak morálja, csökkent a felelősségérzete. Éppen

az utasítások és megkötöttségek sokrétősége folytán és annak folytán, hogy az utasítások nem állnak mindig kellően összhangban egymással és az alapvető, fő népgazdasági követelményekkel és érdekekkel, könnyű kibújni a felelősség alól. Ha valamely vállalat például rosszminőségű terméket állít elő, nem tekinti magát ezért felelősnek. A pártkongresszust megelőzően tartott nagybudapesti küldött-értekezleten tette szavá Rákosi Mátyás, hogy az ásók, kapák, ekék egy része nem felel meg a célnak, használhatatlan. Mi a helyzet a gyakorlatban? A gyár előállítja a terméket, a „MEO”-s megállapítja, hogy a munkások a kapott utasításoknak megfelelően az összes szükséges munkafolyamatokat elvégezték és ennek alapján „átveszi”, sőt esetleg elsőrangú minőségnek nyilvánítja a terméket. De használni nem lehet, mert rossz anyagból készül. Ki felelős ezért? A vállalat szerint a másik vállalat, amelyik az anyagot szállította. Az már fel sem merül, hogy miért vették át a nem megfelelő anyagot, — és ha tudták, hogy az adott célra nem használható, akkor miért dolgozták fel? A szállító vállalat viszont azzal védekezik, hogy „hiszen a megrendelő átvette” az anyagot, ezért a felelősség azt terheli — vagy áthárítja a nem megfelelő anyagért vagy félkésztermékért a felelősséget a neki szállító harmadik vagy negyedik vállalatra. Világos, hogy ezek a módszerek nem alkalmasak a termelés kommunista erkölcsének magasabb színvonalra emelésére, megszilárdítására — hanem éppen ellenkezőleg: nem egy területen már-már olyan jelenségek mutatkoznak, amelyek alapján kételkedni kell abban, hogy egyik-másik vezető magatartásában a tisztesség minimuma fellelhető-e.

A vállalatok és a dolgozók anyagi érdekei és a népgazdaság érdekei közötti összhang hiánya nemcsak azért káros, mert a részfeladatok elvégzéséhez (az egyes „eszközök” alkalmazásához) fűződő anyagi érdekek mindig egyoldalú, torzító módon hatnak és mintegy áttörnek, háttérbe szorítják a népgazdaság valóságos érdekeit, hanem azért is, mert ez az ellentét károsan befolyásolja a dolgozók szocialista öntudatát, a munkával szembeni szocialista viszonyát. „A munka nálunk becsület és dicsőség dolga”, de ha a munkások olyan termékek előállításán dolgoznak, amelyek nem használhatók, vagy amelyek minősége nem megfelelő (és ezt ők is tudják, sőt tudták már akkor is, amikor a munkát elkezdték), vagy amelyek az ő szemük láttára hosszú ideig a vállalat raktárában vagy udvarán hevernek (és ott esetleg tönkremennek), mert az adott időszakban nincs is rájuk szükség, akkor ez nem erősíti, hanem gyengíti a munkához való helyes viszonyt, nem lelkesíti, hanem demoralizálja a dolgozókat.

Az ellenőrzésbe vonjuk be az érdekelteket

A vezetésben két ellentétes tényezőnek kell érvényesülnie: egyrészt minél nagyobb szabadságot kell adnunk a vállalatok vezetőinek abban a tekintetben, hogy a feladatokat a helyi körülmények és lehetőségek figyelembevételével hogyan oldják meg; másrészt azonban, a

fő feladatok elvégzése tekintetében támasztott követelményeket minden körülmények között érvényesítenünk, az ezekre vonatkozó utasításaink végrehajtását szigorúan, következetesen ellenőriznünk kell. E két tényező közül egyiket sem hanyagolhatjuk el a kitűzött célok elérésének veszélyeztetése nélkül.

„Olyan helyzetet kell teremtenünk — mondotta Gerő Ernő kongresszusi beszédében —, amikor az üzem, a vállalat igazgatója számára az állam, a minisztérium, a felsőbb szerv megszab néhány alapvető feltételt, amelyet minden körülmények között teljesíteni kell, de amelyeken túl az üzemben, a vállalatnál az igazgatónak szabad keze van.”

Mi legyen az a néhány alapvető követelmény, amelyet „minden körülmények között teljesíteni kell”?

A minden körülmények között teljesítendő alapvető követelmények csak a népgazdaság érdekében megvalósítandó főfeladatnak az elérésére vonatkozhatnak, amire a vállalat egész működésének irányulnia kell.

Milyen végső célokról vagy követelményekről van itt szó?

A gazdasági tevékenységet kifejtő (ipari, építőipari, mezőgazdasági, szállítási és kereskedelmi) vállalatokkal szemben fennálló alapvető követelmény általában az, hogy működésük minél gazdaságosabb, vagyis minél eredményesebb, a népgazdaság számára minél hasznosabb legyen, azaz állítsanak elő (illetve hozzanak forgalomba) minél kevesebb élő- és holtmunka felhasználásával minél jobb minőségben minél több olyan terméket, amelyre leginkább szükség van.

A termelő vállalatok működésének végső céljára vonatkozó meghatározás négy részkövetelményt foglal magában, amelyek szorosan összefonódnak, egymástól el nem választhatók. Már a termelés mennyiségére és a termékek minőségére és választékára vonatkozó követelmények is szoros egységet képeznek; az a követelmény pedig, hogy a vállalatok olyan termékeket gyártsanak, amelyekre szükség van, nem választható el attól, hogy ezt a szükségletet milyen áron, milyen anyag- és munkaráfordítással elégítik ki.

Ismeretes, hogy jelenlegi módszereinkkel még az egyes tényezők ellenőrzése külön-külön is milyen nehezen oldható csak meg: milyen sok problémát (anyagigényesség, anyagtakarékosság, kooperáció stb.) vet fel az iparvállalatoknál például csupán a termelés mennyiségének ellenőrzése, nem is szólva a termékek minőségéről, választékáról és a termelés költségeiről. Hogyan tudjuk ennek a rendkívül összetett, sok tényezőből álló, sok feltételt egyidejűleg magában foglaló követelménynek teljesítését központilag ellenőrizni, amikor még azt sem sikerül minden esetben elérni, hogy a termelés ne látszattermelés legyen, hogy a vállalatok csak olyan termékeket állítsanak elő, amelyekre a népgazdaságnak valóban szüksége is van?

Éppen a kirívó esetek, a súlyosabb hibák mutatnak rá azonban a kérdés helyes megoldására. Tekintetbe kell ugyanis venni, hogy minden gazdasági vállalat mindig más gazdasági egységek, vállalatok vagy személyek (fogyasztók) számára dolgozik. Az ellenőrzést igen hatékonyá tehetjük, ha minél nagyobb mértékben vonjuk be az érdekelteket, azokat, akiknek (vagy „amelyeknek”, ha vállalatokról van szó) érdekében, szolgáltatában a termelés folyik. Így az ellenőrzés nemcsak felülről, nemcsak hatalmi, adminisztratív eszközökkel történik, hanem az alapvető érdekazonosság mellett az egyes vállalatok között fennálló (ugyanígy: a vállalatok és a fogyasztók között fennálló), az áruviszonyokból, az értéktörvény működéséből, valamint a munka szerinti elosztás elvéből fakadó, helyzetük, törekvéseik és feladataik különbözőségéből eredő ellentétek felhasználása révén. Ha azonban az érdekeltek bevonása nélkül kíséreljük meg az ellenőrzést, akkor az nem egy esetben látszatellenőrzéssé válik, és a „minden körülmények között teljesítendő követelmények” reális ereje elvész vagy nagymértékben csökken.

Az exportra szánt termékek árát, mennyiségét és minőségét a külföldi megrendelő — mint tudjuk — szigorúan ellenőrzi. Nincs tekintettel a vállalatokon belül fennálló szubjektív vagy objektív nehézségekre. Az árut megvizsgálhatja, kifogásokat emelhet, az átvételt megtagadhatja stb. Követelményei tehát igen nagy erővel jelentkeznek, a reális követelmények kíméletlen következetességgel lépnek fel. Szükséges, hogy ugyanezt a viszonyt — helyes viszonyt — valósítsuk meg egyrészt a fogyasztók — a vásárlók — és másrészt a kereskedelem, illetve a fogyasztási cikket előállító iparvállalatok között is, továbbá az egyes termelő vállalatok között. Biztosítanunk kell, hogy a felhasználók, az átvevők (azok, akiknek érdekében a termelés vagy általában a munka folyik) a termékek választékára, minőségére és árára vonatkozóan követelményeket támaszthassanak, válogathassanak és bizonyos esetekben szabadon dönthessenek arról, hogy egyes nem minden tekintetben megfelelő árukat vagy termékeket (az érvényesíteni kívánt áron) átvesznek-e, megvásárolnak-e vagy nem. El kell érünk, hogy a belföldi vásárlóknak a választékra és a minőségre vonatkozó követelményei ugyanolyan erővel hassanak, ugyanúgy a reális követelmények kíméletlen következetességével lépjenek fel, mint a külföldi vásárlóké.

A belföldi vásárlóknak azonban most nincs módja arra, hogy követelményeiknek maguk szerezzenek érvényt. A termelésben jelentkező hibáknak, különösen például a termékek nem megfelelő minőségének és választékának, a termelési költségek nem megfelelő alakulásának ez az egyik legfőbb oka. A dolgozók — a vevők — nem igen válogathatnak, nem támaszthatnak követelményeket, mert az áruellátás sok tekintetben már mennyiségi szempontból is hiányos. A fogyasztási cikkek egy része csak ritkán és nehezen kapható. Nem elhanyagolható körülmény az sem, hogy eddig nem mindig és nem minden tekintetben biztosítottuk a megfelelő arányt a vásárlóerő és az árualapok között. Ilyen

körülmények között a vevő sokszor ki van szolgáltatva a kereskedelemnek és végső fokon a fogyasztási cikket előállító iparvállalatoknak; kénytelen a kevésbé megfelelő és drága árut is elfogadni, megvásárolni.

Annak a helyzetnek megvalósításához, hogy a termelő vállalatok működését maguk az érdekeltek (a fogyasztók vagy általában a vásárlók) ellenőrizhessék, az szükséges, hogy azok, akiknek termelői vagy fogyasztói szükségletük kielégítésére, akiknek „szolgálatában” a termelés folyik, ne legyenek kiszolgáltatva az őket kiszolgálóknak.

A termelők és fogyasztók (eladók és vevők) közötti helyes viszony kialakításának egyik fő előfeltétele, hogy úgy a szükséges fogyasztási cikkekből, mint az üzemanyagokból, a félkésztermékekből, az alkatrészekből stb. megfelelő minőségben és választékban elegendő készletekkel, tartalékokkal rendelkezünk. +

Ahhoz, hogy az ellenőrzés a közvetlenül érdekeltek bevonásával történjen, ahhoz, hogy maguk a vásárlók követelményeiknek, bírálatuknak valóban érvényt szerezhessenek, szükséges még egy feltétel megvalósítása is, ez pedig a helyes árszínvonal és helyes arányok kialakítása. Úgyelnünk kell egyrészt a vásárlóalap és az árualap közötti egyensúly megtartására, másrészt az egyes árak — az árarányok — kialakításánál az értéktörvényt, valamint a kereslet és a kínálat mértékét is figyelembe kell vennünk: az áruk árának olyan alacsonynak kell lennie, hogy a terveink szerint előírt mennyiséget a vásárlóalap adott mértéke mellett a dolgozók valóban megvásárolhassák és meg is vásárolják, de mégis elég magasnak ahhoz, hogy minden jelentkező vásárló igényét kielégíthessük; tehát, hogy ne legyenek „hiánycikkek”, hogy sorbanállás, jegyrendszer, vagy kiutalási rendszer alkalmazására ne legyen szükség. Ha az árualap és a vásárlóerő közötti helyes arány megváltozik, ha az áruk egy része csak ritkán és nehezen, csak sorbanállás (a szó fizikai értelmében vagy átvitt értelemben vett sorbanállás) vagy kiutalás stb. révén szerezhető meg, akkor nemcsak az értéktörvényt szegjük meg, hanem azt a követelményt is, amely szerint a javak elosztásának a végzett munka arányában kell történnie. Ebben az esetben ugyanis azt, hogy ki milyen és mennyi áruhoz jut, már nem az szabja meg, hogy kinek mennyi a munkája alapján szerzett, forintban kifejezett jövedelme, hanem a sorbanállás, az utánajárás, az összeköttetés és nem utolsósorban a korrupció.

Megvalósítható-e a szocialista társadalomban, hogy az árakat mindig a kereslet és a kínálat esetleg gyakran váltakozó hullámaihoz igazítsuk?

Nincs szükség arra, hogy az egyes fogyasztási cikkek és egyéb termékek árát azonnal felemeljük, amikor a rendelkezésre álló készletek a keresletet (esetleg átmenetileg) nem teljes mértékben fedezik. Az árak emelésére szocialista viszonyok között csak egészen kivételesen kerül-

het sor. A szocializmus éppen az áruk és más termékek egyre növekvő bőségét hozza létre. A termékek egy egységének előállítására fordított társadalmilag szükséges munka mennyisége állandóan csökken. Ez teszi lehetővé a dolgozók életszínvonalának, reálbérének szakadatlan emelkedését, „az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítását...” A termelési költségek csökkenésének folyamata az árak időről időre végrehajtott leszállításában nyilvánul meg. Az a követelmény tehát, hogy az árak megállapításánál a kereslet és a készletek alakulására is tekintettel kell lennünk, szocialista viszonyok között nem azt jelenti, hogy egyes áruk árát minden átmenetileg jelentkező zavar, aránytalanság esetén azonnal felemeljük, hanem csak azt, hogy az árak időről időre végrehajtott leszállításánál azoknak a termékeknek az árát, amelyekkel kapcsolatban bármely okból tartósan lehet aránytalanságokra számítani, a többiekénél kisebb mértékben szállítsuk le, vagy ezen cikkek árának leszállítását későbbre halasszuk.

Az áraknak tükrözniük kell a termékek minőségét is, úgy, hogy a jóminőségű termékek eladási ára arányosan magasabb, a silányabb minőségűeké alacsonyabb legyen. Így érjük el azt, hogy a vállalatok vezetői és dolgozói minden erejüket megfeszítve igyekezzenek a minőséget megjavítani, hogy büszkéké legyenek a vállalatuk elismert, „márka” minőségére, harcoljanak a jó minőséggel együttjáró anyagi előnyökért, társadalmi megbecsülésért.

Ugyanezeket a szempontokat kell érvényesítenünk a termelő vállalatok egymásközötti kapcsolatában, továbbá a termelő és az egyéb vállalatok közötti kapcsolatban is. Az ellenőrzést itt is az érdekeltek számára kell lehetővé tenni, és ennek előfeltétele itt is az, hogy a vevők, a megrendelők „ne legyenek kiszolgáltatva az őket kiszolgálóknak”. Jelenleg azonban a helyzet ezen a téren is sok tekintetben egészségtelen. A vállalatok most nem annyira értékesítési, átadási gondokkal, hanem gyakran kizárólag anyag- (nyersanyag-, üzemanyag-, félkésztermék-, alkatrész- stb.) beszerzési gondokkal küzdenek. E beszerzési feladatok ellátása igen nagy fáradtsággal, sok bürokratikus huzavonával jár és azzal, hogy a vállalatok vezetői idejük és energiájuk jó részét nem a tulajdonképpeni termelési feladataik megoldására, hanem az ezeken kívüleső anyagbeszerzési nehézségek leküzdésére fordítják. Azonkívül azt eredményezi ez, hogy a termékek méreteivel, választékával és minőségével, valamint a termelés költségeivel kapcsolatos követelmények elsikkadnak, mert a megrendelők az ő céljaiknak nem teljesen megfelelő termékeket is átveszik, megvásárolják (nem is szólva arról, hogy az elszámolt árak mértékében egyik fél sincs kellőképpen érdekelve).

Egyedül adminisztratív eszközökkel, MEO-sok beállításával, vagy akár agitációval — bármennyire fontosak is mindezek az eszközök — nem érhetünk el megfelelő eredményeket akkor, ha a reális körülmé-

nyek hiányoznak. Az állami és minisztériumi határozatok, az előírt normák és a kiadott szabványok önmagukban nem biztosítják a minőség és önköltség helyes alakulását. Azt, hogy a fogyasztási cikkek vagy bármiféle gyártmány minősége megfelel-e, azt végső fokon csak a fogyasztók, a felhasználók döntenek el. A fogyasztók, illetve felhasználók bírálata, megelégedése vagy elégedetlensége pedig a minőség és a választék terén csak úgy érvényesülhet intézményesen, ha szabadon dönthetnek arról, hogy a rendelkezésükre álló termékeket megvásárolják-e, illetőleg, hogy a hasonló termékek közül melyeket vásárolják meg. Az összes többi minőségellenőrző szerv és intézmény munkája, az összes minőségre vonatkozó előírások, utasítások, normák és szabványok csak mintegy közbeeső állomásai — vállalatokon belüli eszközei — lehetnek a minőség megjavításának.

A jövedelmezőség, mint a gazdaságosság ismertetőjele

Az előzőekben szó volt arról, hogy az egyes vállalatok mindig valamely más vállalatok vagy személyek szolgálatában (fogyasztási vagy termelési szükségleteik kielégítése érdekében) fejtik ki működésüket; továbbá, hogy a vállalatok működésének eredményességét ennek folytán sok tekintetben leghathatósabban azok ellenőrizhetik, akik ebben közvetlenül érdekelve vannak: az átvevők, a megrendelők (a vásárlók). Felsoroltuk azokat az előfeltételeket, amelyek megvalósítása nélkül ez az ellenőrzés nem lehet hatékony. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Kellő tartalékokkal és készletekkel kell rendelkezünk. (Ez nem utolsósorban azt is jelenti, hogy nem lehet ellentmondás a népgazdasági terv egyes részei — például a termelési és az anyagtervek vagy a termelési és az értékesítési, a pénzforgalmi tervek stb. — között.)

2. Az egyes áruk árát, vagyis az árarányokat úgy kell kialakítani, hogy azok az értéktörvénynek, valamint a kereslet és kínálat által meghatározott viszonyoknak megfeleljenek. A kereslet és a kínálat megfelelő összhangjának biztosítására az árualap és a vásárlóerő között helyes aránynak kell fennállnia. Az árakban a minőségi különbségeknek is kifejezésre kell jutniuk.

Ezek a feltételek nem valamilyen különleges, a szocialista termelési viszonyokkal össze nem egyeztethető körülmények megvalósítását jelentik. Ellenkezőleg: e feltételek egyben a helyes gazdálkodásnak, a népgazdaság tervszerű, eredményes irányításának általában elismert, elengedhetetlen feltételei.

E feltételek megvalósítása mellett el kell érni természetesen azt is, amire az előzőekben csak utalás történt, hogy maguk a termelő vállalatok elsősorban és alapvetően arra törekedjenek, hogy a fogyasztók (vagy a kereskedelmi, illetve a továbbfeldolgozó iparvállalatok) igé-

nyeit minél több, minél jobb és minél olcsóbb termékkel, vagyis minden tekintetben minél tökéletesebben elégítsék ki. Ennek elérésére olyan helyzetet kell teremtenünk, hogy a vállalatok anyagi érdeke ne más-hoz (tehát például ne egyoldalúan csak a változatlan áron mért vállalati termelési terv mennyiségi teljesítéséhez stb.), hanem elsősorban valóban ennek a célnak megvalósításához legyen kötve.

Hogyan érjük ezt el?

Ahhoz, hogy a vállalatokkal szemben támasztott követelményeink, amelyeket a vállalatoknak minden körülmények között teljesíteniök kell, működésük végső céljára vonatkozzanak, nem elég ezt a célt meghatározni, hanem azt az ismérvet is meg kell találni, amelynek alapján az egyes vállalatokra nézve minden esetben eldönthetjük, lemérhetjük, hogy ezt a célt elérték-e, illetve hogy milyen mértékben közelítették meg vagy haladták túl.

Ha az említett előfeltételek megvalósulnak, akkor egyrészt a vállalatok működésének eredményessége, gazdaságossága és másrészt a pénzügyi, üzleti eredmények között kellően szoros kapcsolat valósul meg. Ebben az esetben a vállalatok eredményes, hasznos, gazdaságos működése ismérvének a pénzügyi eredményeket, a vállalatok jövedelmezőségét tekinthetjük.

A vállalati jövedelmek akkor nőnek, ha a vállalat többet, jobbat és olcsóbban termel, ha termékeit a fogyasztók megvásárolják, a megrendelők átveszik. A költségek akkor csökkennek, ha takarékosan bántik az anyaggal, munkaerővel, ha jól használja ki a gépeket, ha jól szervezi meg a munkát.

Annak érdekében, hogy a vállalatok minél több nyereséget érjenek el, szükségképpen arra kell törekedniök, hogy növeljék a termelést mindazokból a termékekből, amelyeket gyorsan és jól tudnak értékesíteni, ezért állandóan javítaniok kell gyártmányaik minőségét. Ugyanakkor a termelés növelése és a minőség javítása nem járhat az önköltség növelésével, hanem megfordítva, éppen a jövedelmezőség fokozása érdekében állandóan és rendszeresen csökkenteni kell az önköltséget. Így a vállalatok érdekeltté válnak abban is, hogy más vállalatoktól csak jó és minél jobb minőségű terméket vegyenek át és csak reális, sőt minél kedvezőbb áron. Ez viszont elősegíti és fokozza a különböző partikuláris vállalati érdekek révén történő kölcsönös ellenőrzést, a partikuláris vállalati érdekek szembenállásának, az érdekellentéteknek az összérdekek szolgálatába állítását.

A vállalatok anyagi érdekelttségét az ismertetett feltételek mellett tehát úgy köthetjük össze annak a végső célnak megvalósításával, amelynek elérésére a népgazdaság érdekében törekedniök kell, hogy a vállalatok vezetőinek (és közvetve a többi dolgozóinak) anyagi érdekelttségét a vállalatok pénzügyi eredményeivel, minél nagyobb nyereségével hozzuk szoros összefüggésbe.

A jutalmak, prémiumok alapját tehát főleg a pénzügyi eredmények kell hogy képezzék. (Nem a vállalaton belül, a vezetők által az egyes részlegek vagy az egyes dolgozók számára adott jutalmakról és prémiumokról van itt szó, hanem azokról, amelyeket a felsőbb szervek adnak a vállalatoknak, aszerint, hogy a vállalatok működése nem részleteiben, hanem egészében mennyire eredményes.) A vállalatok vezetőinek és a vállalatok egész kollektívájának kellő mértékben részesednie kell az elért nyereségből. A nagyobb nyereségre való törekvés a vállalatok részére csak akkor ösztönző, ha a nyereségnek viszonylag jelentős részét (viszonylag jelentős összeget) fordíthatják részben az egyéni teljesítmények alapján a dolgozók és elsősorban a felelős vezetők között felosztásra kerülő egyéni jutalmakra és prémiumokra, részben pedig a vállalat szociális és kulturális viszonyainak javítására. Ebben az esetben a jövedelmezőségre való törekvésben a vállalat egész kollektívája érdekeltté válik: a nyereséges vállalatok, amelyek kisebb költséggel, jobbminőségű, elismert, „márkás” árukat termelnek, képesek jobb munkafeltételeket, munkaviszonyokat teremteni.

Ha a vállalatokkal szemben azt az alapvető követelményt támasztjuk, hogy minél gazdaságosabban fejtsék ki működésüket, és ha megteremtjük annak előfeltételeit, hogy a gazdaságosság ismérve a jövedelmezőség legyen, akkor a tervek mennyiségi teljesítése nem mehet az önköltség rovására, az önköltséget nem lehet a minőségrontás révén csökkenteni stb. A vállalatoknak egyidőben kell a három alapvető területen (mennyiség, minőség, önköltség) az eredményeket megjavítani. A mennyiségi, minőségi és az önköltségre vonatkozó követelmények betartása és az eredmények állandó továbbfejlesztése érdekében minden vállalat a maga adottságainak megfelelően fejtené ki az erőfeszítéseket a vállalaton belüli munka megjavítása, szervezési és technikai, műszaki kérdések egyre jobb megoldása érdekében. A mindjobb pénzügyi eredmények elérésére vonatkozó fő követelmény tehát szükségképpen serkentené a vállalatokat arra, hogy a maguk módján, a maguk eszközeivel, a maguk lehetőségei és adottságai figyelembevételével ériék el a részfeladatok megoldását: a bér- és munkafegyelem megszilárdulását, a termelékenység fokozását, a rezsiköltségek csökkentését, a gépek jobb kihasználását, tervszerű megelőző karbantartását, az anyagtakarékosságot, a fajlagos anyaghányadok csökkentését, a forgóeszközökkel való takarékoskodást stb., stb., és nem utolsósorban a minőség megjavítását. Így tehát nem kellene külön-külön és ismételten központi határozatokat hozni, utasításokat adni a technikai, műszaki szervezési, takarékosági stb. részletproblémák megoldására, fölöslegessé válna az utasításoknak az a nagy mennyisége, amely mellett a végrehajtás biztosítása és ellenőrzése már nem megvalósítható.

Annak az irányítási és ellenőrzési rendszernek, amely a vállalatok gazdaságos működését tekinti a főfogantyúnak, két oldala van. E módszer előnyei akkor jelentkeznek szembetűnően, ha mind a két oldalt

egyaránt szem előtt tartjuk. A gazdaságosságnak, mint főkövetelménynek a megszabása feleslegessé teszi számos részletkérdésnek központi utasítások útján történő szabályozását, és ezzel sok szabad teret enged a vállalatok igazgatóinak, az igazgatóságok vezetőinek, sőt a minisztereknek is egész területük megszervezésében, felelősségteljes irányításában. E szabadság azonban csakis annak a követelménynek érdekében érvényesíthető — és ez a kérdés másik oldala —, hogy a vállalatok működésének gazdaságosságát kell fokozni, és ami ezzel összefügg, minél jobb pénzügyi eredményeket kell elérni. Csakis e két oldal együtt — szabadság és önálló kezdeményezés a gazdálkodás módjában, legszigorúbb követelmény a gazdálkodás eredménye tekintetében — biztosítja, hogy a gazdaságosság a népgazdaság fejlesztésének emeltyűje legyen.

A gazdaságosság követelményeinek előtérbe helyezése lehetőséget nyújt arra, hogy különböző partikuláris érdekek szembeállítására révén is elősegítsük a fejlődést. Ha ugyanis minél több jövedelmet kell elérni, de az értékesítés némi gondot okoz, akkor a vállalatok között szükségképpen egészséges verseny alakul ki, amely versenyben a jobb minőséggel és az önköltség csökkentésével kell harcolni azért, hogy a fogyasztó a termékeket szívesen vásárolja. A fogyasztó, akinek megvan a vásárláshoz szükséges pénze, a különböző vállalatok termékei között válogathat, a legjobbat és a legolcsóbbat fogja megvásárolni. A termelő és a fogyasztó különböző partikuláris érdekei azonos irányban hatnak: az egyik minél több bevételre akar szert tenni és ezért kénytelen olcsón és jól termelni, a másik minél kevesebbet akar kiadni és ezért megköveteli a jó és olcsó termékeket. Hasonló a helyzet akkor is, ha nem fogyasztási cikkekről, hanem a termeléshez szükséges anyagok beszerzéséről van szó. Ebben az esetben a „fogyasztó” — az a vállalat, amely anyagokat vásárol — azzal a követeléssel lép fel, hogy minél előnyösebben, minél megfelelőbb minőségű és méretű anyagot vásároljon. Ha elegendő tartalék áll rendelkezésre, ha nincs anyagihiány, akkor érvényesíteni fogja a követelését: érdeke ellentétes a termelő vállalat érdekével, amely minél több jövedelemre törekszik, de a vevő igénye arra készteti, hogy termékeinek költségét csökkentse, minőségét javítsa.

A gazdaságosság fokozott érvényesítése alapján tehát:

1. Az eddiginél nagyobb eredményeket érhetnénk el a termelési költségek csökkentésében, a termékek minőségének megjavításában. Megszüntethetnénk, illetve lényegesen csökkenthetnénk a felesleges vagy nem megfelelő választékokban és minőségben készülő termékek gyártását, fokozhatnánk a termelékenységet, az anyagtakarékosságot, hasznosabbá, gazdaságosabbá tehetnénk a vállalatok működését. A vállalatok anyagi érdekeltsége egybeesne a népgazdaság érdekével, ami biztosítaná, hogy tevékenységük ne egyes egyoldalúan jelentkező részfeladatok elvégzését, hanem mindig a szocializmus alaptörvényében foglalt követelmények megvalósítását szolgálja: „az egész társadalom

állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítását a szocialista termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szüntelen emelése és tökéletesítése útján”.

2. Emelhetnénk a vezetés színvonalát. A felső szervek — ha nem a határozatok, utasítások tömeges kiadása és a határidőre elkészítendő jelentések elrendelése és sürgetése foglalná el erejük és idejük nagy részét — akkor jobban el tudnák látni a vezetés tulajdonképpeni érdemi munkáját: a vállalatok eredményeinek, hibáinak és ezek okainak érdemi elemzését, alapos vizsgálatát és e vizsgálatok során, ezek eredményei alapján több érdemi segítséget nyújthatnának a vállalatoknak.

3. Csökkenthetnénk a vezető szervek létszámát és megjavíthatnánk a vállalatokon belül is a termelő és nem termelő dolgozók arányát.

4. Ellenőrzési rendszerünket jelentékenyen megszilárdíthatnánk. Követelményeink elsősorban a főfeladatok elvégzésére irányulnak, amelyek könnyen ellenőrizhetők.

A vállalatok gazdaságos működésének, a jövedelmezőségnek, a pénz szervező és ellenőrző funkciójának fontosságára a szocializmusban Lenin, Sztálin, valamint más szovjet, s nem utolsósorban magyar marxista közgazdászok nem egyszer rámutattak.

A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban című munkájában fejti ki Sztálin: „Vállalatainknak nem lehet és nem szabad mellőzniük az értéktörvény számbavételét. Jó ez? Nem rossz. Mai viszonyaink között ez valóban nem rossz, mert ez a körülmény gazdasági vezetőinket a termelés észszerű irányításának szellemében neveli és fegyelmezi őket... Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy keressék, megtalálják és felhasználják a termelés rejtett tartalékait, s ne hagyják kárbaveszni azokat. Nem rossz, mert arra tanítja gazdasági vezetőinket, hogy rendszeresen javítsák a termelés módszereit, csökkentsék a termelés önköltségét, megvalósítsák az önálló gazdaságos elszámolást és a vállalatok jövedelmezőségére törekedjenek.” (22. old. Szikra. 1954.)

Ezek a szempontok — mint említettük — nálunk sem újak. Vállalatainkkal, üzemeinkkel szemben igen sokszor hangsúlyoztuk a gazdaságos működés, a jövedelmezőség fontosságát, a forint-ellenőrzés nélkülözhetetlen szerepét. E követelmények megvalósítására irányuló törekvéseinkben azonban nem voltunk eléggé következetesek. Erőfeszítéseink túlnyomó része nem a vállalatok gazdaságosságának fokozására irányult, nem fordítottunk kellő gondot a jövedelmezőség, az „üzleti eredmények” javítására. Hangsúlyoztuk ugyan ennek fontosságát, de nem tettük vagy nem eléggé tettük érdekeltté a vállalatokat a pénzügyi eredmények elérésében. Az anyagi és erkölcsi érdekeltséget nem a vállalatok minél gazdaságosabb működéséhez, hanem gyakran olyan tényezőkhöz kötöttük, amelyek — mint erről már szó volt — a vállalatokat éppen a kevésbé gazdaságos működés irányába befolyásolták. A vál-

lalatok pénzügyi eredményeit nem ellenőrizzuk szigorúan, nem is kísérik kellően figyelemmel.

Jelenleg igen sok olyan vállalatunk van, amely veszteséggel, ráfizetéssel dolgozik. Ez pedig nem minden esetben csak „pénzügyi”, nem valamilyen fiktív „könyvelési” ráfizetést jelent, hanem azt, hogy a vállalatok „termelő” vagy egyéb tevékenysége a népgazdaság szempontjából nem haszonnal, hanem valóságos anyagi kárral jár. Ezt pedig figyelemmel kísérni, felfedni és megakadályozni nem lehet másképpen, mint a pénz ellenőrző funkciójának következetesebb érvényre juttatásával. Jelenleg kénytelenek vagyunk tudomásul venni az olyan eseteket is, amikor valamilyen vállalat vezetői, dolgozói magas jutalmat kapnak, ugyanakkor, amikor a vállalat jelentős veszteséget „ér el”.

A gazdaságosság és a jövedelmezőség követelményeinek következetesebb érvényesítése a pénz szerepét jelentőségének megfelelő színvonalra emeli, és megteremti az előfeltételeit annak, hogy a pénz funkcióit a szocialista gazdaság irányításának, ellenőrzésének, tervszerű arányos fejlődésének érdekében tudatosan érvényre juttassuk.

Kiegészítő megjegyzések

Az előzőkben kifejtetteket néhány megjegyzéssel ki kell egészíteni. (A következőkben röviden, utalásszerűen felvetett kérdések részletes kifejtése túlhaladná e tanulmány kereteit.)

1. Az árakkal és árárányokkal kapcsolatban fel kell vetni, hogy valóban indokolt-e a termelési eszközök, különösen a gépek árát aránylag alacsonyan tartani. Ebből ugyanis a népgazdaságra semilyen előny nem származik. Ennek vizsgálata azért fontos, mert a helytelen árárányok alapján a működő üzemek rentabilitását megállapítani és mérni egyáltalán nem, vagy csak igen nehezen lehet. Ennek pedig további kihatásai vannak, amennyiben ez a körülmény a tervezett bővítések vagy létesítmények gazdaságosságára vonatkozó számításokat is megnehezíti vagy lehetetlenné teszi.

Ugyanígy nehezítik vagy teszik jóformán lehetetlenné a helytelen, a „művi” árárányok a gazdaságosság vizsgálatát a külkereskedelem egész területén is. A belföldi árárányok ellentmondásai ugyanis ott mutatkoznak meg leginkább, ahol ezek a világpiaci árakkal érintkezésbe jutnak — vagyis a külkereskedelem területén. Ha azonban a belföldi árárányokat a valóságos belföldi értékviszonyoknak megfelelően alakítjuk ki, akkor arra a kérdésre, hogy külkereskedelmünk szűkebb értelemben vett „rentabilitási”, pénzügyi szempontból jövedelmező-e vagy nem, a belföldi és a külföldi árárányok összehasonlítása révén egyszerű volna válaszolni. Jelenleg azonban az ilyen számítás elvégzése (az ártámogatások és a lefölözések rendszere mellett és főleg azért, mert a belföldi árárányok nem minden tekintetben reálisak, nem tükrözik az értékviszonyokat) nem vezet eredményre.

2. Az árarányok helyes kialakítása érdekében a különböző mértékű forgalmi adókulcsok mellett más korrekciós tényezőkre is szükség van. Annak a kérdésnek eldöntésénél például, hogy két állami gazdaság közül melyiknek működése eredményesebb, jövedelmezőbb, számításba kell venni az általuk igénybevett földterület nagyságát, minőségét, fekvését, a különböző természeti adottságokat is.

Az iparvállalatokat ugyanígy meg kell terhelni az igénybevett forgóeszközök és állóeszközök valamiféle díjával, hogy a vállalatok anyagilag érdekeltek legyenek a rendelkezésükre bocsátott álló- és forgóeszközök jobb kihasználásában, a hitelek kedvezőbb felhasználásában. A jelenlegi gyakorlatunkban a vállalatok nagyrészt ingyenes álló- és forgóeszköz ellátásban részesülnek, ezért nincsenek anyagilag érdekelve abban, hogy a meglévő forgóeszközeiket jól használják fel. Visszatérve a fentebb kifejtettekre: a vállalat vezetőit és többi dolgozóit általában nem éri anyagi hátrány, ha a vállalat olyan termékeket gyárt, amelyeket a fogyasztó nem vesz át tőle, tehát ha a termékek felhalmozódnak raktáraiban, és ezért hitelekre szorul. Ugyancsak nem éri anyagi hátrány akkor sem, ha anyagellátási nehézségektől tartva esetleg több évre szóló anyagot halmoz fel, elvonva ezzel az anyagot más vállalatok termeléséből és azt a huzamos raktározás folytán minőségi romlásnak is teszi ki. Ha a vállalatok a rendelkezésükre bocsátott forgóeszközökért meghatározott árat volnának kötelesek fizetni (e díjazás mértékének és a megállapítás módjának taglalására itt nincs lehetőség), ha számolniok kellene a költségek között ezzel a tétellel is, akkor ez ösztönözné a vállalatokat a forgóeszközök csökkentésére, fékezne a felesleges termékek gyártását és az anyagok felhalmozását, feltéve természetesen, hogy a vállalatok működésének eredményességét a jövedelmezőségen keresztül ítéljük meg.

Ugyanúgy: ha a vállalatok egyrészt működésük gazdaságosságában, az elért pénzügyi eredményekben volnának érdekelve, másrészt ha a rendelkezésükre bocsátott állóeszközökért, a beruházásokért is meghatározott díjat, megfelelő feszítőerőt képviselő „kamatot” fizetnének, akkor anyagilag érdekeltek volnának abban, hogy ne heverjenek a vállalatnál felesleges, kellően ki nem használt gépek, berendezési tárgyak — abban, hogy a gépek „tervszerű megelőző karbantartását” az erre vonatkozó utasítások és előírások nélkül is elvégezzék — és nem utolsósorban abban is, hogy a tervezett és igényelt beruházásoknál ők maguk eleve figyelembevegyék a gazdaságosság szempontjait. Már a beruházások tervezésekor, a költségek igénylésekor számolniok kellene azzal, hogy a tervezett létesítmény üzembehelyezése révén valóban elérhető-e majd olyan gazdasági eredmények, amelyek a beruházásokat indokoltá teszik.

3. Ha a gazdaságosság szempontjait következetesebben érvényesítjük és ha lehetővé tesszük, hogy a vállalatok működésének gazdaságos-

sága pénzügyi eredményeikkel mérhető legyen, akkor úgy a tervezés, mint *a tervek végrehajtásának ellenőrzése terén lényeges egyszerűsítéseket hajthatnánk végre.*

A tervezéssel szemben a párt III. kongresszusa azt a követelményt állítja, hogy az eddiginél sokkal alaposabban kell megszabni a népgazdaság fejlesztésének főbb irányát, fontosabb arányait és csökkenteni kell a részletekbe menő tervutasítások számát. E követelmény jól valósítható meg akkor, ha a jövedelmezőséget állítjuk a vállalataink elé fő feladatként.

A múltban a tervezésnél abból indultunk ki, hogy mindent felülről kell megszabni, minden részletes utasítást a Minisztertanácsnak, az Országos Tervhivatalnak, vagy legjobb esetben az egyes minisztereknek kell kiadni. Voltak olyan nézetek is, hogy az úgynevezett „alulról jövő tervezés”, az igények számbavétele csak kiegészítő módszer lehet, de a tervutasításokat a legkisebb részletekre nézve is „felülről” kell kiadni. Ez oda vezetett, hogy a részletekbe menő tervutasítások még a termelési és az anyagelosztási tervek tekintetében is elszakadtak a reális szükségletektől. Így azután a *vállalatok* vagy a tervektől függetlenül kötöttek szállítási szerződéseket (ez a kisebbik rossz), vagy a *lakosság, illetve a termelők igényeitől függetlenül teljesítik tervüket.* Mindkét megoldás helytelen: az előbbi az állami utasítások lejárataához vezet, az utóbbi pedig megszegi azt a követelményt, hogy a termelés a reális szükségletek kielégítését szolgálja.

Tervezésünknek az a hibája, hogy a főbb arányok nem voltak kellően megalapozva, szükségképpen következett abból, hogy tervező szerveink olyan részletkérdésekkel voltak túlterhelve, amelyeket felülről, a termelés, a felhasználás és az elosztás helyétől távol nem is oldhattak meg sikeresen.

Ahhoz, hogy a kongresszus határozata értelmében a tervező munkát a népgazdaság minden területén gyökeresen megjavíthassuk, tekintetbe kell venni a tervezés kettős jellegét.

A népgazdasági tervek készítésekor az elért eredmények, a források, a szükségletek alapos, mélyreható tanulmányozása alapján átfogó számításokat kell végezni, s e számítások révén kell megszabni, elhatározni a fejlesztés irányát, a népgazdaság fő arányait. Elsősorban olyan arányokról van szó, mint a nemzeti jövedelem megoszlása fogyasztás és felhalmozás között, mint a lakosság rendelkezésére álló vásárlóerő és az árualap közötti összhang, mint az egyes társadalmi szektorok fejlesztése, a népgazdaság egyes ágai fejlődésének üteme, a beruházások megoszlása és más hasonló alapvető összefüggések. A tervezésnek ez a munkája egész gazdaságpolitikánk szempontjából fő és alapvető jelentőségű, ezt a munkát kell a tervezés fő feladatának tekinteni. Az ilyen átfogó nagy számítások eredményei azonban nem lehetnek tervutasítás jellegűek. Nem címzett jellegűek, még nem szabnak meg egyik vagy másik

miniszter vagy vállalat részére meghatározott feladatokat. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy az ilyen számítások csak önmagukért készüljenek és ne tűzzék ki célul a helyes arányok megvalósítását; hogy ne állítsuk népgazdaságunknak minden erőfeszítését e feladatok végrehajtásának szolgálatába. A tervező munkának a főbb arányok kiszámítására vonatkozó részét a fő célok megvalósításának, a szocializmus gazdasági alaptörvénye, a tervszerű arányos fejlődés törvénye legteljesebb érvényesítésének szolgálatába kell állítani. E legfőbb arányok megvalósítása érdekében kell beállítani egész gazdaságpolitikánkat, és ezeket az arányokat kell biztosítani néhány, aránylag kevés, de feltétlenül végrehajtandó, *címzett* jellegű tervutasítás formájában.

Ilyen címzett jellegű tervutasítást kell a minisztériumoknak és rajtuk keresztül az egyes ipari és mezőgazdasági termelő vállalatoknak adni például a nagyobb beruházásokra vonatkozólag (megszabva a beruházás költségeit, az elérendő kapacitás-növekedés, illetve a beruházás révén elérendő megtakarítások mértékét és az üzembehelyezés határidejét), — továbbá például esetleg arranézve, hogy néhány (nagyon kevés) fontos termékből mennyit termeljenek, — és nem utolsósorban arra, hogy a vállalatok milyen mértékű akkumuláció befizetésére kötelezettek. A forgóeszköz- és állóeszköz-juttatások révén lényegében meg lehet szabni a termelésnek és a termelés fejlesztésének irányát és főbb arányait. Azonban a szükségletek kielégítésének biztosítása már nem történhet felülről jövő részletes, aprólékos tervutasítások révén. Hogy mennyi és milyen fogyasztási cikkre van szükség az adott vásárlóerő mennyisége mellett, azt a részletekre vonatkozólag a legközvetlenebbül kapcsolatban álló kereskedelmi szervek állapíthatják meg. A kereskedelem és az ipar között kötött szállítási szerződések rendszere biztosíthatja legmegfelelőbben azt, hogy a termelés a választék és a méretek tekintetében is ténylegesen a szükségletek kielégítését szolgálja. A szállítási szerződések részletesen megszabhatják a szükséges minőségeket, méreteket és a választék teljes körét. Az ezekre vonatkozó részletkérdésekre tehát a tervutasításoknak nem kell kiterjedniük.

A fogyasztási cikkekhez hasonlóan az anyagok és a gépek megrendelése és termelése is túlnyomórészt a szállítási szerződések alapján történhetik. Ha tudják, hogy mit kell termelniük (és ezt tudhatják, ha a kereskedelem megrendeli a fogyasztási cikkeket, és ha a beruházók megrendelik a szükséges gépeket és berendezéseket, a külkereskedelem pedig az export céljaira szolgáló cikkeket), akkor az iparvállalatok is pontosan, részletekbe menően adhatnak megrendeléseket, köthetnek szállítási szerződéseket a szükséges anyagokra. A tervezésnek tehát nem kell sok ezer anyagra és gépre felülről méreteket megszabni, hanem csak igen kevésre. Viszont a fő arányok és az esetleg keletkező aránytalanságok, ellentmondások elemzésével, ezek kiküszöbölésével, a lehetséges megoldások módozataival — mint erre a kongresszus határozata rámutat — igen behatóan kell foglalkozni.

A gazdálkodásnak ilyen rendszere megnöveli az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági, közlekedési vállalatok önállóságát, felelősségét. Mindennek a végrehajtás ellenőrzése területén is jelentkeznie kell. Ilyen rendszer alkalmazása esetén általában kevésbé volna szükség naponkénti, tiznaponkénti vagy számos területen akár havonkénti tervellenőrzésre, számonkérésre. A vállalatoknak hosszabb időt kell engedni arra, hogy eredményeket érjenek el, hogy megfelelően megszervezzék a munkát. Ezért eredményeiket nem feltétlenül szükséges sűrű időközökben ellenőrizni, számonkérni. A hosszabb időközönkénti ellenőrzés egészségesebb azért is, mert a gazdasági vezetőket hozzászoktatja ahhoz, hogy messzebbre tekintsenek előre, hosszabb látra, nagyobb távra dolgozzanak, ne egyik napról a másikra igyekezzenek eredményt elérni. A gyors eredményekre való törekvés sokszor okoz zavart, kapkodást, rohammunkát, rablógazdálkodást a gépekkel és az anyagokkal.

Felmerül ezzel kapcsolatban a következő kérdés:

Ha a vállalatok irányításában és ellenőrzésében a gazdaságosság és a jövedelmezőség szempontjait következetesen érvényesítjük, ha az anyagi érdekeltséget e követelmények teljesítésével kötjük össze, akkor az irányítás munkájában teljesen figyelmen kívül hagyhatjuk-e mindazokat a fontos tényezőket, amelyeket az előbbiekben mint „eszközök használatát”, részfeladatok elvégzését jelöltünk meg? Ilyenek például: az iparban a termelékenység, az anyagtakarékosság, a gépek kihasználása, karbantartása stb.; a mezőgazdaságban: egyes növénytermesztési és állattenyésztési feladatok elvégzése.

Az ellenőrzésnek, a statisztikai megfigyeléseknek mindezekre a tényezőkre ki kell terjednie. A *vállalatokon belül* például a tényezők ismerete, szemmeltartása, statisztikai-gazdasági elemzése nélkül megfelelő eredményeket nem is lehet elérni. Az sem lehet kétséges, hogy a vállalatokat közvetlenül irányító felső szerveknek az ezekre vonatkozó részletes adatokat legalább is az időközönként tartott vizsgálatok során (indokolt esetben folyamatosan is) meg kell kapniuk. Az adatok egy részére az országos irányító (tervező és ellenőrző) szerveknek is szüksége van.

Jelenleg azonban több utasítást („tervutasítást”) adunk ki, mint amennyinek végrehajtását ellenőrizzük. Több a kötelező tervmutatók, mint a statisztikai mutatók száma. Ezt az egészségtelen arányt meg kell változtatni, úgy, hogy a kötelező tervek kevesebb mutatóra terjedjenek ki, mint a statisztikai vizsgálatok. Ez összefügg azzal is, amiről már esett szó, hogy *különbséget kell tenni utasítás és útmutatás között*. A vezetés munkája ugyanis nemcsak utasítások kiadásából és ezek végrehajtásának ellenőrzéséből áll, hanem nem utolsósorban a vállalatok munkájának időről időre történő alapos megvizsgálásából. A vizsgálatok különösen a kimagasló és a nem kielégítő eredményeket elérő vállalatoknál válnak indokolttá. Az ilyen beható vizsgálatok eredménye alap-

ján lehet az elmaradóknak tanácsot, útmutatást, segítséget adni. Ezt a munkát az elért „üzleti eredmények” alapján adott jutalmak nem helyettesíthetik. A vizsgálatok során pedig feltétlenül szükség van olyan tényezők alakulásának elemzésére is, amelyekre a kiadott utasítások nem vonatkoznak. Indokolt esetben pl. meg kell vizsgálni nemcsak a termelőkenység alakulását egy-egy üzemben, hanem még azt is, hogy a termelőkenység nem megfelelő alakulása közelebbről mely tényezőkre vezethető vissza: a termelő és a nem termelő dolgozók egészségtelen arányára, a munkaidő nem megfelelő kihasználására vagy a szervezetlenség folytán szükségessé vált „állásidőre”? stb. Mindezekre a kérdésekre (és sok más, hasonló jellegűre) a statisztika természetesen kiterjed. De a tervutasításoknak ezekre nem kell kiterjedniök.

4. Az ismertetett szempontokkal kapcsolatban felmerülhet az az aggály, hogy nem jelentkezik-e ezekben valamiféle jobboldali elhajlás: mert a „haszon”, a „nyereség”, a „jövedelmezőség”, a „kereslet és kínálat” kihatásai stb. — mind e tényezők hasonlóak azokhoz, amelyek a kapitalista társadalomban fellelhetők és érvényesülnek.

Ez a hasonlóság jórészt csak formai. Mindezek a fogalmak (és az olyanok is, mint például: pénz, áru, munkabér stb.) mást fednek, mást jelentenek kapitalista és mást szocialista termelési viszonyok között. A jövedelmezőség követelményeinek érvényesülésével, a pénz szervező és ellenőrző funkciójának következetesebb felhasználásával nem veszélyeztetjük sem a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály hatalmi helyzetét, sem a szocializmus alaptörvényének, vagy a tervszerű arányos fejlődés törvényének érvényesülését, a végzett munka arányában történő elosztás elvét; nem fékezzük, hanem elősegítjük a szocialista népgazdaság rohamos fejlődését. Másrészt: nem teremtyük meg a kizsákmányolás, a munkanélküliség, a túltermelési válságok jelentkezésének lehetőségét. Sztálin elvtárs fejtette ki a SzK(b)P XIV. kongresszusán: „Egyáltalán nem az a lényeg, hogy a kereskedelem és a pénzrendszer a «kapitalista gazdaság» módszere. A lényeg az, hogy gazdaságunk szocialista elemei a kapitalista elemek ellen vívott harcban a burzsoáziának ezeket a módszereit és fegyvereit a kapitalista elemek leküzdése céljából veszik át, a lényeg az, hogy ezeket a módszereket és fegyvereket *sikerrel* használják fel a kapitalista elemek ellen, hogy *sikerrel* használják fel őket gazdaságunk szocialista alapjának felépítése érdekében. A lényeg tehát az, hogy fejlődésünk dialektikája következtében a burzsoázia ezen eszközeinek a funkciói és rendeltetése *elvileg* gyökeresen megváltoznak, — megváltoznak a szocializmus javára, a kapitalizmus rovására.” (Sztálin Művei. 7. kötet. 394. oldal. Szikra. 1951.)

A tudományos munka, a technika területén mindazokat az eredményeket és tapasztalatokat átvesszük és továbbfejlesztjük, amelyeket a szocializmust megelőző társadalmi rendszerek elértek. Nem volna alátámasztható az a nézet, hogy a termelés és az elosztás irányítása és ellenőrzése terén a kapitalista társadalomban tudatosan alkalmazott vagy

spontán működő tényezőket feltétlenül figyelmen kívül kell hagynunk, hogy ezek felhasználása, „megnyergelése” eleve ellentmond a szocialista rendszer jellegének.

A marxizmus-leninizmus felvértez bennünket a társadalom, a gazdasági törvények ismeretével. A felismert szükségszerűség megadja számunkra a cselekvés szabadságát, azt az igazi szabadságot, amellyel a törvények ismeretében a társadalom és a gazdaság fejlődését irányíthatjuk. E gazdasági törvények ismeretében a kapitalizmusban alkalmazott bizonyos módszerek tudatos alkalmazása eredményes, hasznos lehet. Éppen ezért feladatunk is megvizsgálni, feltárni e módszereket és legmegfelelőbb alkalmazásuk nálunk szükséges feltételeit, valamint azt, hogy a kapitalista társadalomban működő tényezők felhasználásában — anélkül, hogy a szocializmus törvényeinek érvényesülését veszélyeztetnénk — mely határig mehetünk el.

Azok a módszerek és eszközök, amelyek a kapitalista viszonyok között szükségképpen és gyakran a vakon működő természeti erők jelle gével érvényesülnek és romboló hatásúak, a mi viszonyaink között a szocializmus építésének szolgálatába állíthatók. Ezeket — mint Sztálin tanítja — megismerhetjük, számolhatunk velük, támaszkodhatunk rájuk, hozzáértően alkalmazva és felhasználva őket. korlátozhatjuk hatás körüket, a bennük rejlő erőket a társadalom javára fordíthatjuk. Abból, hogy a vállalatokat abba az irányba befolyásoljuk, hogy sok és jó termék olcsó előállításával minél több „jövedelemre” tegyenek szert, még nem lesz semmiféle kapitalizmus. Abból, hogy a vállalatokat arra kötelezzük, hogy állandóan növeljék a termelést, versenyezzenek egymással a fogyasztók legjobb kielégítésében, még nem lesz túltermelési válság. Abból, hogy rendet és szervezettséget valósítunk meg éppen a jövedelmezőségen keresztül a vállalatainknál, még nem lesz anarchia a piacon. A mi rendszerünkben a munkaerő nem áru, a munkabér nagyságát nem a kereslet és a kínálat szabályozza, hanem az állandóan növekvő nemzeti jövedelemből a fogyasztás céljaira jutó, ugyancsak állandóan növekvő hányad. Ha a termelés növekedése következtében nálunk aránytalanság lép fel az árualap és a vásárlóerő között, amennyiben az árualap számottevően meghaladja a vásárlóerőt (az ilyen „aránytalanságok” az egészségesen fejlődő szocialista rendszerben időről időre szükségszerűen fellépnek), akkor ebből nem munkanélküliség, nem gyárak bezárása, a termelési kapacitások kihasználatlansága következik, hanem a dolgozók életszínvonalát közvetlenül növelő, a lehetőségek tudományos felmérésén alapuló tervszerű állami intézkedés: az árak leszál lítása.

A tanulmányban kifejtettekkel kapcsolatban rá kell mutatni arra is, hogy más a helyes tendencia meghatározása és más kérdés az, hogy a helyes irányban — anélkül, hogy túlzásba esnénk — meddig mehetünk el. A pártkongresszus például feltárta vezetési módszereink azon

hibáját, hogy túl sok, túl részletes utasítással, határozattal, szabályozással törekszünk a megfelelő eredmények elérésére. A kongresszus ezzel megjelölte a hibák kijavításának módját, irányát. Ennek az iránynak helyessége nem vitás. Az azonban, hogy valamely adott helyzetben helyes-e egy vagy több vállalatnak néhány részletutasítással, részlettervvel többet vagy kevesebbet adni, az vitatható lehet, — ez csak adott körülmények vizsgálata alapján dönthető el. Ugyanígy: annak az iránynak, tendenciának helyessége bizonyára nem vitás, hogy az eddiginél következetesebben kell érvényesíteni irányító és ellenőrző tevékenységünkben a gazdaságosság szempontjait, hogy teljesebb mértékben kell és lehet a termelés szervezésében és ellenőrzésében felhasználni a pénz szervező és ellenőrző funkcióját és az ebből adódó lehetőségeket. Az sem vitás, hogy tüzetesen tanulmányozni kell, hogy e módszerek tudatos felhasználásában — a mindenkoris reális körülményeket figyelembe véve — mely határig mehetünk el. E határ megjelölése lehet csak vitás. Hogy meddig mehetünk el a megjelölt irányban, anélkül, hogy a szocialista tervgazdaság alapelvével ellentétbe kerülnénk, ezt itt is az adott körülmények beható vizsgálata során lehet csak eldönteni. E tanulmány célja nem valamely határ megjelölése; nem annak meghatározása, hogy meddig mehetünk el, milyen mértékben mondhatunk le ennek kapcsán eddig alkalmazott módszereinkről és eszközeinkről, egyes részletutasításokról, részlettervekről. Az ilyen és hasonló tanulmányok nem pótolhatják azt a munkát, amelyet a politikai gazdaságtan elvi, elméleti és a gazdaságpolitika gyakorlati, aktuális kérdéseinek ismerőiből álló valamilyen kollektívának vagy bizottságnak kell az adott helyzet, a nehézségek, lehetőségek reális vizsgálata és számbavétele alapján elvégeznie. Hasonlóképpen nem vállalkozhatunk e tanulmány keretein belül annak a kérdésnek megoldására sem, hogy konkrétan mely intézkedések hajthatók végre és milyen sorrendben, abban az esetben, ha valamely szocialista vagy a szocializmust építő országban bármely oknál fogva átmenetileg nem állnak fenn azok a feltételek, amelyek a pénz szervező és ellenőrző funkciójának következetes érvényesítését és kihasználását lehetővé teszik; például: ha nem állnak rendelkezésre minden tekintetben megfelelő készletek és tartalékok, ha az árak és az arányok számottevően eltérnek attól, ami az értéktörvény figyelembevétele mellett indokolt volna; vagy ha a rendelkezésre álló árualap összetételében vagy mennyiségében nem minden szempontból felel meg a jelentkező vásárlóerőnek.

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa megvilágította az előttünk álló utat, meghatározta feladatainkat. Rajtunk áll, hogy e feladatok végrehajtásának azon módozatait, feltételeit felvessük, kidolgozzuk és alkalmazzuk, amelyek mellett leggyorsabban és legeredményesebben valósíthatjuk meg azokat a fontos célokat, amelyeket a pártkongresszus kitűzött.

A termelő munkások arányának növelése a Lenin Kohászati Művekben

Az 1954. tervév végén gyárunk dolgozói is nagy eredményekre, a felszabadulás óta eltelt 10 év hatalmas alkotó munkájára tekinthetnek vissza.

A gyár tízéves fejlődése

1944 december 3-án jelentek meg Diósgyőrött az első szovjet csapatok. Bombázásoktól súlyosan megrongált, teljesen megbénított gyárat találtak. Az amerikai és az angol repülők nem sokkal azelőtt 710 bombát dobtak a gyárra és lakótelepeire. A németek felrobbantották a nyugati villamosközpont összes gőzturbináit, a durvahengersiz hajtóművét és a keleti központ gőzturbináját.

A helyreállítási munka gyorsan megkezdődött. 1945-ben a gyár még csak a háború előttinek 25 százalékát termelte, 1947-re pedig a termelés már elérte az 1938. évi színvonalat. A következő néhány év alatt a gyár többet fejlődött, mint a megalapítása óta eltelt több mint másfél évszázad alatt.

A diósgyőri kohászat megalapítója, Fazola Henrik egri lakatosmester 1772-ben létesítette az első nagyolvasztót Ómassán a Garadna völgyében, ahol bőségesen volt faszén- és mészégetésre alkalmas fa és mészkő, továbbá vízienergia a mai Hámor község területén felállított vaskalapácsok (hámorok) hajtására. A Fazola-féle kohászat a napoleoni háborúk idején élte fénykorát: a magyar acél elérte a legjobb külföldi acélok minőségét. A később állami vállalként működött diósgyőri vasgyár csak a háborús konjunktúrák idején lendült fel. Egyébként állandóan veszteséggel, pénzhiánnyal küzdött, s mindig az a veszedelem fenyegette, hogy az állam eladja a versenytárs Rimamurányi Rt-nek, az pedig bezárja a gyárat.

A gyár a felszabadulás utáni gyors fejlődés eredményeként *most háromszor annyit termel, mint 1938-ban, s egy hónap alatt többet termel, mint 1932-ben egy év alatt.* Az állóalapok értéke kétszeresre emelkedett, a munkáslétszám is megkétszereződött, s mintegy 3000—3500 munkáskáder került a gyárból iskolákba, egyetemekre, az államapparátusba, a honvédség tisztikarába.

A gyár a Szovjetunió közvetlen segítségének és tapasztalatainak felhasználásával csakhamar hatalmas méretű létesítményekkel bővült.

A felszabadulás előtt az első kiskohó 3 év alatt, a mostani I. számú kohó 13 év alatt készült el; mi pedig a 700 m³-es kohót 8 és fél hónap alatt építettük fel. A nagyolvasztó építését sok más építkezés és átalakítás egészítette ki. Az *érctéglagyár* létesítése lehetővé tette nagy vastartalmú szovjet por-érceknek és a hazai timföldgyártás értékes melléktermékének, a vörös iszapnak a felhasználását. A Sajó-parton *koks- és érc tároló telep* épült a Záhonyból érkező érc és a külföldi koksztárolására. Innen 40 tonnás különleges billenőkocsikkal biztosítottuk a nagyolvasztó folyamatos ellátását. A nagyolvasztói salak cementgyártásra történő felhasználására *granulálót* építettünk, hogy hasznosíthassuk a korábban hulladékként kezelt salakot. A nagyolvasztóhoz *koksztároló, mechanikus etető* épült. A vasúti kocsik egy részét már nem kézzel, hanem buktatóval ürítjük, s az anyag szállítószalagon jut a bunkerekbe.

Több új martin- és elektromos kemence — köztük egy 180 tonnás buktatható kemence — valamint új mágneses rakodó daru, gyorslaboratórium, törőmű, új hulladéksajtoló stb. jelzi a martin- és az elektroüzemi technika jelentős fejlődését.

Az *acélöntöde és a vasöntöde* egykor egészségtelen üzemait jelentős csarnokbővítésekkel, homokelőkészítő, szárító, homokoló, hőkezelő kemencék, kupolák építésével és a gépi formázás fejlesztésével korszerű üzemekké alakítottuk át. Az átalakított acélöntöde a beruházások eredményeképp megkészszerzte termelését, a vasöntöde termelése pedig másfélszeresre növekedett.

A *durvahengerde* új hengeresztergaműhellyel, bugacsizolóval, 1 triobugasorral és más berendezésekkel bővült. A durvalemez hengerművet Lőrincré telepítettük. A durvahengerde termelése az áttelepítés ellenére több mint ötven százalékkal növekedett. Nemrég készült el vállalatunkban Közép-Európa legmodernebb középhengerműve.

A *kovácsműhely* régi, elavult csarnokát vasszerkezetű, jelentősen gépesített és kibővített csarnokká építettük át.

Ezenkívül a legutóbbi években igen sok *segéd- és mellékhely* létesült. Új vízmű, víztároló, sűrített levegő szolgáltató berendezés épült, jelentősen bővült és átalakult a gyár egész közlekedési, rakodási rendszere, villamosenergia- és gőzellátása.

Korszerű anyagvizsgáló berendezéseket kaptunk. A mechanikai javító-műhely, a villamos motorjavító, a vasszerkezeti és a központi szerszámellátó műhelyek a régi korszerűtlen épületekből világos, gépi munkára berendezett épületekbe kerültek át; központi műszerésműhely, új termoxidműhely, minta-asztalosműhelyek, minta-raktár, új irodaépület, tűzoltólaktanya stb. létesült. Új, korszerű öltözők, mosdók készültek, 850 lakás, 102 férőhelyes *legényszálló*, 4000 személy befogadására alkalmas, földszintes épületekből álló „békeszállás” épült. Bükkszentkereszten, Siófokon, Girincsen, Görömböly-Tapolcán, Hajdúszoboszlón üdülőket, Tapolcán éjjeli szanatóriumot létesítettünk a dolgozóknak. Az egykori gyárigazgatói lakásban korszerű bölcsőde, a kertben gyermekjátszótér létesült. A vasgyári óvodát teljesen átalakítottuk, óvodát építettünk Újdiósgyőrben, ahol sem óvoda, sem játszótér nem volt. 24 millió forintot költséggel felépült az ország legnagyobb ipari tanulóvárosa: kohóipari technikumot és kollégiumot építettünk; szabadtéri színpadot, sportpályát, strandot stb.-t létesítettünk vagy alakítottunk át.

A felszabadulás óta eltelt 10 év munkájának értékelésekor azonban igen sok hiányosságra is rá kell mutatnunk. Gyárunkban az eredmények mellett különösen élesen kidomborodnak a felemelt ötéves terv túlzott építkezési üteméből s az ezzel kapcsolatos tervszerűtlenségből, kapkodásból származó károk, hiányosságok. A Lenin Kohászati Művek rekonstrukciójakor is túlzottan előtérbe került a *mennyiségi fejlesztés* szempontja: *mindenáron, minél több vasat és acélt* az országnak. Ez abban jelentkezett, hogy az üzem átalakításakor elsősorban a közvetlen termelő üzemeket bővítettük: a kisegítő és a melléküzemek fejlesztésének üteme elmaradt a közvetlen mennyiségi termelést szolgáló beruházásokétól. Az út-, a vasútépítés, az energiaellátás, az érctéglagyártás, a kikészítés, a raktározás, a hulladékok és a melléktermékek feldolgozása még most sem arányos a közvetlen termelő üzemek fejlettségi színvonalával, s ez igen sok fennakadást, tervszerűtlenséget, pazarlást okoz. A mindenáron való mennyiségi fejlesztés miatt a beruházási költségek is jóval túllépték a tervezett, műszakilag megokolt költségeket, s a beruházások hatására a termelési költségek a tervezettnél kevésbé csökkentek, sőt gyakran növekedtek is. A tonnák hajszolása sok műszaki és gazdasági vezetőnket és dolgozónkat érzéketlenné tette a pazarlással szemben.

Az új szakasz politikájának megvalósításához a mi gyárunk munkájában is fordulat szükséges: a meghatározott mennyiségi fejlesztéssel együtt az elért eredmények megszilárdítására, az önköltség csökkentésére.

E cikk keretében a termelékenységek emelésére sokkal nagyobb gondot fordító új munkastílus kialakításának nagyszámú, sokrétű problémája közül ezúttal a munkaerőátcsoportosításnak és a jól működő, bürokráciamentes irányítószervek kialakításának kérdéseit vizsgáljuk.

A termelő munkások arányának csökkenése és az alkalmazotti létszám felduzzadása

A felemelt ötéves terv éveiben gyárunk erőltetett ütemű fejlesztéséhez nem volt meg a kellő számú és szakképzettségű munkaerő, sőt még most, a kohászat sokkal lassúbb fejlesztése idején sem biztosíthatjuk megfelelő összetételben a szükséges munkáslétszámot. *Most is hiányzik többszáz szakmunkás*, akiknek a munkájára az üzemnek okvetlenül szüksége van. De azt is jól tudjuk, hogy a munkáslétszám szükséges növelése más termelési ágakban, például a mezőgazdaságban, az építőiparban, a bányászatban, a könnyű- és az élelmiszeriparban még fontosabb és még nagyobb problémákat okoz, mint nálunk.

A Lenin Kohászati Művekben a munkások és az alkalmazottak együttes létszáma a felszabadulás óta kétszeresre növekedett, s ha ez a létszámnövekedés megfelelő megoszlású lett volna, akkor most nem is küzdenénk munkaerőproblémával. De a létszám kétszeresre növelése úgy történt, hogy benne az *alkalmazottak* (a műszaki, az adminisztratív, a kisegítő- és a nem ipari dolgozók) *létszáma több mint négyszeresre szökött fel*.

A kormányprogram meghirdetésétől ez év őszéig tovább emelkedett az alkalmazottak arányszáma: 1953-ban 11,2 százalékkal, 1954 első félévében (az 1952. évihez képest) további 17,3 százalékkal, tehát másfél év alatt összesen 28,5 százalékkal lett nagyobb az alkalmazottak száma, s a fizikai munkásoké ezidő alatt csak 15,9 százalékkal növekedett.

Természetesen az alkalmazotti létszám növekedése nem mindenképpen káros jelenség, hanem *bizonyos határig iparunk fejlődésének szükségszerű, fontos velejárója*. Például a termelési kapacitás bővülése, a termelés fokozódó gépesítése, a technika tökéletesítése miatt szükséges a mérnökök és a technikusok számának és arányának növelése.

De vállalatunk műszaki létszámának növekedésében nemcsak a műszaki fejlődés megkövetelte magasabb színvonal tükröződik. Ez év júniusában *műszaki munkakört betöltő dolgozóinknak 8 százaléka volt mérnök és 18 százaléka technikus*, a többiek nagyrészt igen nagy gyakorlati szaktudású, de nem kielégítő felkészültségű dolgozók, másrészt olyanok, akik *még a szakmunkás színvonalát sem érik el*. Ez utóbbiak nem is annyira műszaki munkát, mint inkább adminisztratív, kisegítő munkát végeznek a műszaki dolgozók mellett. Valójában tehát az alkalmazotti létszám növekedése nemcsak a kétségtelen szakmai színvonalemelést, hanem elsősorban az adminisztratív létszám káros felduzzadását jelenti.

A műszaki dolgozók kedvezőbb premizálása miatt a dolgozók igyekeztek műszaki státusba kerülni, de a fölöttes szervek és a vállalati osztályok is műszaki munkaköröknek nyilvánítottak valójában főképp adminisztratív munkaköröket is (például újítási felelős, verseny-felelős, tervelőadó stb.). Ha a premizálás és a létszámgazdálkodás szempontjából nem tekintenénk kedvezőbb jelenségnek a műszaki állomány növekedését az adminisztratív létszám növekedésénél, akkor statisztikánk csak kevéssel több műszaki, mint adminisztratív dolgozót mutatna ki, s az adminisztratív dolgozók létszámnövekedése jóval meghaladná a legutóbbi másfél évben mutatkozott 10 százalékot.

Az adminisztratív létszám túlzott növekedése pedig nem a műszaki színvonal emelkedésére, nem a technika fejlődésére, hanem a bürokrácia fokozódására vall. A termelés tervszerű irányításához szükséges pontos, gyors, megbízható nyilvántartás feltétele a jó, észszerűen meg szervezett adminisztráció, az adatfeldolgozás gépesítése stb., nem pedig az adminisztratív létszám felduzzasztása.

Az adminisztratív létszám felduzzadásának okai

Vállalatunk igazgatási szervezetének kialakításában, a termelés irányításához és ellenőrzéséhez szükséges ügymenet és nyilvántartás megszervezésében nem voltunk elég jártasak. Emiatt sok kapkodás, tapogatózás, kísérletezés és *a kampányszerű, megfontolatlan átszervezések garadája* jellemezte a vállalati szervezet kialakítását.

A Szovjetunió igazgatási, ügyviteli tapasztalatait is kampányszerűen vettük át, s mindig azt vártuk, hogy az éppen megszervezendő új osztály vagy szerv megoldja minden eddig égető problémánkat. Például a diszpécsterszolgálat, a tervfelbontás vagy a vállalati önálló elszámolás kampányszerű megszervezése során szinte mindent egy lapra, az új szervezet kifejlesztésére tettünk fel. De nem vizsgáltuk meg elég gondosan, hogy *megvannak-e a feltételek az új szervezeti forma kialakítására*, hogy az új szervezet milyen korábbi munkaköröket tesz fölöslegessé, hogyan kapcsolódik be a vállalat egész munkájába.

A Szovjetunióban kialakult vállalati szervezet sokszor mechanikus átvételéhez, a szervezési kampányok túlhangsúlyozásához nagyban hozzájárultak azok a nehézségek, amelyeket a felemelt ötéves terv túlzott üteme okozott egész gazdasági életünkben, s nálunk is. Később eszméltünk rá, hogy a nehézségek forrása nemcsak a rossz végrehajtás, hanem maguknak az irányelveknek, a kitűzött céloknak a túlméretezettsége is, ezért sokszor jobb vagy jobbnak vélt szervezeti formák kialakításával, végeredményben az igazgatási apparátus felduzzasztásával akartuk leküzdeni gazdasági nehézségeinket, a vállalat munkáját rontó aránytalanságokat.

Például évről évre nagyobb gondot okozott, hogy a termelés mennyiségi fejlesztésétől elmaradt egyebek közt az úthálózat, a szállítási, a rakodási és a kikészítő kapacitás megfelelő bővítése. Emiatt gyakran előfordult, hogy megtermeltük a tervezett mennyiséget, a népgazdaságnak mégsem adhattuk át a vasat és az acélt, mert nem tudtuk kiszállítani a gyár területéről. E szállítási és anyagmozgatási nehézségek miatt állandóan több millió forint kötbért és kocsiálláspénzt kellett fizetnünk, s ez jelentősen megdrágította termelésünket, megkárosította a népgazdaságot. A bajon úgy akartunk segíteni, hogy megszerveztük és *mind nagyobbra duzzasztottuk anyag- és áruforgalmi irányító szolgálatunkat*, amelynek létszáma ez év nyaráig 86 főre emelkedett. Már korábban megszerveztük az üzemi diszpécserhálózatot, s az anyagot gyakran nélkülöző műhelyek, valamint a MÁV is szervezett nagylétszámú diszpécserhálózatot. Végülis a *tömérdék sürgető egymást okolva bábáskodott a forgalom körül*, rakodómunkás-létszámunk pedig általában a szükségesnek a felét sem érte el, a kocsiálláspénz tovább növekedett, s az anyagellátás sem javult.

Hasonlóképpen: nagylétszámú szervezetek létesítésével akartuk megoldani a minőség megjavítását, a technológiai fegyelem megszilárdítását stb.

Nem kétséges, hogy a kapitalista időkből átvett ipari szervezetünk nem felelhetett meg az új követelményeknek. Szükséges volt, hogy minden vállalatban műszaki fejlesztési, technológiai osztályokat, minőségi ellenőrző szerveket, diszpécserhálózatot stb. szervezzünk. De a Lenin Kohászati Művekben és más gyárakban is gyakran rosszul oldottuk meg ezt a feladatot.

Például a Rákosi Mátyás Művek Öntöde gyára évekkel ezelőtt *gyártástervező* szolgálatot szervezett. Huszonhat tagból *csupán három volt öntő szakember*, de a rendelet megkövetelte a 26-os létszámot. Az ilyen „botcsinálta” gyártástervezők, MEO-sok stb. persze mosolyra készítették a régi, gyakorlott vasöntő szakmunkásokat, s ahelyett, hogy a műszaki fejlődés előrelendítőivé váltak volna, *lejáratták a szakmunkások szemében ezeket a fontos és nélkülözhetetlen szerveket*. Helyesebb lett volna, ha kislétszámú, megfelelő képzettségű szervekkel kezdjük, s amíg létszámukat nem növelhetjük a technikumról, műegyetemekről kikerülő fiatalokkal, addig tevékenységüket a legfontosabb gyártmányokra korlátozzuk.

A túlzott ütemű iparosítás azonban nemcsak közvetve, hanem közvetlenül is hozzájárult az alkalmazotti létszám felduzzasztásához.

Túlzott termelési terveink megvalósításához *jónéhány vállalatot, trösztöt létesítettünk* reális alap nélkül. Könnyűszerrel kinevezhettük igazgatójukat, megszervezhettük ügyviteli apparátusukat, de igen nehezen alakíthattuk ki szakmunkásgárdájukat, általában termelő részteleiket.

Diósgyőrött különösen az építőiparra volt jellemző a trösztök és a vállalatok adminisztratív létszámának megokolatlan növekedése, főként azért, mert a produktív dolgozók megfelelő létszámának kialakítása nem valósult meg.

Az építőipar szétagoltsága már oda vezetett, hogy némelyik építőipari vállalat „hadsereg nélküli tisztikarrá” vált, s nem egy helyen minden második termelő munkát végző dolgozóra egy-egy irányító személy jutott. Ez volt a helyzet a diósgyőri rekonstrukciót végző 34. számú trösztben is.

Végül az alkalmazotti létszám felduzzasztására, a bürokrácia növelésére vezetett az a fejlődési nehézségeinkkel és gazdaságpolitikai hibáinkkal ugyancsak összefüggő *vezetési stílus*, amely funkcionális szervek, ellenőrző közegek tömegének közbeiktatásával, részletutasításokkal és széleskörű adatszolgáltatás megkövetelésével akart mindent központilag megoldani és ellenőrizni.

Természetes, hogy népgazdaságunkban elengedhetetlen a centralizált, a tervszerű vezetés. De ne tévesszük össze ezt a bürokratikus centralizmussal, amely béklyóba köti az alsóbb vezető szervek öntevékenységét, tömördek akta és rendelet gyártásával jár, s az alsóbb szerveket is bürokratizálja, hiszen az aktákat meg is kell válaszolni, s ehhez apparátus kell.

Az ilyenfajta jelenségek nemcsak az állami irányítószervek és vállalatok közt, hanem egy-egy vállalatban is gyakoriak. Nem is nagyon régen a vállalati igazgató személye mellé rendelt titkárságon 2 titkár és 9 igazgatói ellenőr dolgozott. Az igazgatói előszobában valóságos

fiók-gyárigazgatóság alakult ki. A 11 főnyi titkár és igazgatói ellenőrgárda munkáját most egy dolgozó végzi. A sok igazgatói ellenőr csökkentette az osztályvezetők, a művezetők felelősségét: fölöslegesen közbeiktatott szerv volt.

A túlzott központosításnak mintegy ellenlábasként keletkeztek olyan szervezeti formák, amelyek éppen az ellenkező végét felé hajlanak. Ilyen az *önálló elszámoló egységek és vállalatbeli önálló vállalatok nem mindig megokolt szervezése*. Például a Lenin Kohászati Művek nemrég beolvasztott szállítási és raktározási részlegének (éppúgy, mint a Sztálin Vasmű azonos részlegének) önálló vállalatként való működtetése csak az anyagmozgatási költségek emelkedését segítette elő.

Az ilyen decentralizált vállalatokban elkerülhetetlen a párhuzamos nyilvántartás, tehát nagyobb adminisztratív létszám kell. Hamarosan kifejlődik a vállalati sovinizmus, s háttérbe szorul a főcél: az alaptevékenységet végző vállalat gazdaságos kiszolgálása.

Az adminisztratív létszám felduzzadásának káros következményei

A példák tanúsága szerint az alkalmazotti létszám felduzzasztása nem oldotta meg problémáinkat, sőt a túlméretezett adminisztráció még újabb hibákat okozott.

Az adminisztráció értelmetlen, öncélú felduzzasztása elsősorban *rontotta a tervfegyelmet, pontatlanná tette a valóban szükséges nyilvántartásokat is*, gyakran lelkiismeretlen kirakatmunkára, bürokratikus aktatologatásra, a felelősség elhárítására ösztönözte dolgozóinkat.

Az adminisztráció felduzzasztása *növelte a termelés önköltségét*. Egyrészt növelte az önköltséget maga a felduzzasztott létszám fizetése, másrészt az, hogy az ügyintézők számának emelkedése gyakran nem a termelés észszerű megszervezését eredményezte, hanem olyan újabb hibák forrásává vált, amelyek növelték az önköltséget. Például a már említett anyag- és áruforgalmi irányító szolgálat felduzzasztása következtében még tovább növekedtek a kocsiálláspénzek. Nyilvánvaló, hogy ha a 86 adminisztratív sűrű és ügyintéző helyett ugyanannyi fizikai dolgozót alkalmaztunk volna a vagonok kirakásához, akkor megtakaríthattuk volna a milliókra rúgó kocsiálláspénzeket.

Ez a példa egyébként bizonyítja a túlméretezett adminisztráció további fontos következményét: *az alkalmazotti létszám felduzzasztásával együtt járt a fizikai munkakörökben mind élesebbé váló munkáshiány*. A szakmunkási és a segédmunkási munkahelyek betöltetlensége pedig nemcsak közvetlenül akadályozta a termelési terv teljesítését, hanem azáltal is, hogy bomlasztotta a munkafegyelmet. Elsősorban a nagyfokú munkáshiány miatt vált vállalatunkban a munkaerőhullámozás olyan méretűvé, hogy évente kicserélődött a munkáslétszámnak több mint egyharmada, sőt a munkaerőhullámozás még most is, amikor jelen-

tősen enyhült a munkaerő-helyzet feszültsége, eléri az évi 30 százalékot: a késések, az igazolatlan napok száma máig sem csökkent eléggé; a lógósokkal, a munkakerülőkkel mindmáig nem szálltunk szembe elég erélyesen.

A racionalizálás célja és tapasztalatai

A nevelő, felvilágosító munka nyomán a dolgozók mind nagyobb tömegei értik meg: *a fölösleges szervek, a túlzott improduktív létszám megtürése gátolja a munkatermelékenység növekedését, a több, jobb, olcsóbb áru termelését, az új kormányprogram sikeres végrehajtását, a népjólét emelkedését.*

A munkások már régóta helytelenítették a bürokrácia torz kinövéseit, gyakran bírálták is emiatt a vezetőket, s helyeslően fogadták a racionalizálási rendeletet.

A racionalizálás államigazgatási és gazdasági szerveink jobb megszervezését jelenti, hogy az anyagi és a munkaerőforrásokat a legcélszerűbben használhassuk fel a legfontosabb cél: a népjólét emelésére.

A racionalizálás tehát nemcsak létszámcsökkentés, hanem egyzersmind az ügyviteli, az irányító és az ellenőrző apparátusok munkájának jobb megszervezése, a termelő munkafolyamatok egyszerűsítése, összehangolása, a korszerű technológia meghonosítása is.

Sokan úgy vélték, hogy a racionalizálás az árualap és a vásárlóképes kereslet aránytalanságának szükséges, bár keserű orvossága.

Ez az elképzelés ellentmond az új szakasz politikájának, amelynek alaptétele, hogy az árualap és a fogyasztás összhangját nem az életszínvonal bármiféle korlátozásával, hanem *az árualap növelésével* kell és lehet megteremteni.

A legutóbbi néhány hónap folyamán végrehajtott racionalizálás részletes értékeléséhez még hiányzik a megfelelő távlat. A racionalizálás szükségessége, célja, végrehajtásának főbb irányelvei elég világosak előttünk, a gyakorlati tapasztalatok, problémák mégis sokkal frissebbek, kiforrottabbak, semhogy minden tekintetben teljes képet adhatnánk a racionalizálás konkrét módszereiről, hatásairól, eredményeiről, a hibákról és a további gyakorlati tennivalókról. Néhány tapasztalatra, néhány főbb kérdésre azonban már az eddigi gyakorlat alapján is kitérhetünk.

A gyár igazgatási apparátusának racionalizálásakor megvizsgáltuk az egyes szervek, a beosztott dolgozók tevékenységét, *munkanap-felvételeket* készítettünk az osztályok munkájáról. Ez az egyszerű helyzetfelmérés is nagy *belső munkanélküliséget* tárt fel. A munkanap-fényképezést a munkáshiány csökkentése céljából a fizikai munkásoknál is alkalmaztuk. A módszer jól bevált. Jóllehet, még most sem oldottuk meg a villanyszerelőhiányt — s az adminisztratív és az egyéb nem ter-

melő munkaerők átcsoportosítása nem is jelenthet gyors megoldást, mert a villanszerelők kiképzése hosszabb ideig tart —, de megállapítottuk, hogy az ügyeletes villanszerelők csak munkaidejük $\frac{1}{4}$ -ét, $\frac{1}{3}$ -át használják ki, a többi időt esetleges üzemzavarokra várva, tétlenül töltik. Nyilvánvaló, hogy a villanszerelőhiány teljesen nem oldható meg, de legalább jelentősen enyhíthető, ha az ügyeletes villanszerelők munkaidejük egy részében tartalékalkatrészeket készítenek, vagy más, nem sürgős, tehát üzemzavar esetén könnyen megszakítható munkákat végeznek.

Ez a módszer semmikép sem mellőzhető, de a gyári munkaerőtartalékok feltárásának még nem legfejlettebb módszere. *Ha egy osztály dolgozói teljesen kihasználják munkaidejüket, abból még nem következik, hogy minden munkájuk szükséges.* A párhuzamos ügyintézés, a főleges munkák megszüntetéséhez összefüggéseiben kell megvizsgálni az egész munkamenetet, az osztályok kooperációját, az ügyintézés módját és a műszaki-gazdasági feltételek alakulását.

Például a termelési osztályon, az üzemekben, az anyag- és az áruforgalmi irányító szolgálatban sok olyan munkakört találtunk, amelyeknek megszüntetésével vagy összevonásával nemcsak létszámcsökkenést, hanem a racionalizálás valódi céljának megfelelően észszerűsítést, munkacsökkenést és egyszerűsítést értünk el.

Az osztályok munkájának szélesebb összefüggésben való vizsgálata gyakran szükségessé tette, hogy a szállító vállalatokkal, a MÁV-val, a vevő vállalatokkal is összeegyeztessük a munkát. Például a Lőrinci Hengermű lemezhengerdéjébe szállított platinák lefúvatásához Budapestről teherautón hozattuk az oxigént. A szállítás akadozott, s rendkívül drága volt. Most a lefúvatás egy részét Lőrincen néhány odahelyezett munkás végzi, s ezzel nemcsak tetemes szállítási költséget takarítottunk meg, hanem az ügyintézés is egyszerűsítettük, s a fennakadásokat is csökkentettük. Budapesti kirendeltségünknek a többi kohászati üzemi kirendeltséggel való összeköltözése és racionalizálása során sem csak munkát, létszámot takarítottunk meg, hanem lakásra alkalmas helyiségeket is felszabadítottunk.

Különleges figyelemmel kellett megoldanunk a racionalizálásnak azt a részét, hogy *felülvizsgáljuk a felsőbb utasításra szervezett funkcionális munkakörök és a vállalati központi osztályok munkáját.* Ha a Minisztériumban, az Iparági Igazgatóságokban vagy más központi szervben egy-egy új osztály létesült, ez igyekezett a vállalat központi igazgatásában is megszervezni a neki megfelelő munkaköröket, osztályokat, felelősöket. A vállalat központi igazgatási osztályai ugyanezt tették az üzemekben. Így alakult ki például az újítási felelősök, a munkavédelmi felelősök, a rezsifelelősök stb. hálózata.

Az újítási munka műszaki irányítása, az újítási feladattervek elkészítése és az újítások elbírálása nem is lehet az újítási felelős

feladata, hiszen ehhez univerzális műszaki és gazdasági képzettségű, a helyi viszonyokat jól ismerő dolgozó volna szükséges. Egy embertől ennyit nem követelhetünk. Az újítási felelős feladata az újítások ügyvitele, adminisztratív lebonyolítása, jelentések megírása, valamint az újítási szervező- és propagandamunka, amely párhuzamos a tömegszervezetek mozgalmi munkájával és a gazdasági vezetők szervező, nevelő munkájával. Az újítómozgalom érdemi irányítása elsősorban a műszaki és gazdasági vezetők munkájából, valamint az üzemi párt- és tömegszervezetek politikai nevelőmunkájából áll.

A *funkcionális munkakörök megszüntetése, illetve összevonása* jelentős tartalékokat tárt fel. A nagyolvasztóban most egy személy látja el a rezsifelelős, a munkavédelmi felelős és az újítási felelős munkakörét, s állítása szerint még ez a három feladat sem köti le egész munkaidejét.

A sok „felelős” csökkentette az egyszemélyi vezetők felelősségét, mintegy megnyugtatta őket, hogy van, aki törődjék a versennyel, a takarékossgal, az újításokkal, a munkavédelemmel stb.

A gyáregységek, az üzemek funkcionális szerveinek csökkentésénél is fontosabb feladat az *igazgatás központi szerveinek racionalizálása*. Egy-egy fölösleges központi íróasztali munkakör megszüntetése igen sok hiábavaló munkától szabadítja meg a vállalatot. A központi munkakörök tekintélyes része úgy keletkezett, hogy a különféle átszervezések során felszabadult vagy a vállalathoz került dolgozóknak hamarjában nem adhattunk megfelelő munkát, csak valami bizonytalanul körülhatárolt munkakört, hozzá íróasztalt, fizetést, s vártuk, hogy az illetők majd kialakítják munkakörüket. Az íróasztalhoz jutott dolgozó pedig keresett munkát, jogkört, beosztottakat, szervezett az üzemrészekben megfelelő funkcionális szerveket, bekért jelentéseket, rendeleteket indított útjukra, s „bebizonyította”, hogy munkaköre szükséges. Ezért csökkentenünk kellett az egyébként igen fontos, de fölöslegesen felduzzasztott központi osztályok létszámát is, például a személyzeti osztályét, a munkaügyi osztályét, a tervosztályét stb.

A személyzeti és a munkaügyi osztályon külön oktatási csoport működött, s ez helyes is volt, hiszen a műszaki és az ipari tanulók oktatása fontos feladat. Később azonban az oktatási osztály is kettévált, külön műszaki és külön ipari tanuló oktatási osztállyá. Ez azért lett „szükséges”, mert egy dolgozónak munkakört kellett adnunk. Az eredmény pedig az volt, hogy az oktatási osztály létszáma megkétszereződött.

Az igazgatási szervek munkájának egyszerűsítése végett a szervek gyakran bürokratikus munkamódszerein is sokat kell változtatnunk. Gyárunkban pedig igen elharapódzott az osztályok közt a fölösleges levelezgetés, az úgynevezett irodalapok tömegének küldözgetése. Ha az egyik osztálynak szüksége volt egy másik osztály valamilyen intézkedésére, akkor ezt a biztonság kedvéért irodalapon, írásban kérte. Azután

nem érdekelte, hogy a másik osztály megteszi-e a szükséges intézkedést; hiszen az irodalap másolatának birtokában már minden felelősség elhárult az intézkedés kérőjéről.

Ha a válasz-levélben a másik osztály közölte, hogy munkáshiány vagy anyaghiány, esetleg más akadályok miatt nem intézkedhet, akkor újabb irodalapot kellett írni, s még nyomatékosabban kellett kérni a szükséges intézkedést. Így szomszédos épületben vagy néha szomszédos szobában lévő osztályok gyakran hónapokig ellevelezgettek egymással, anélkül, hogy a feladatot megoldották volna. Ha az intézkedés már halaszthatatlanná vált, akkor több hét vagy több hónap után az intézkedés kérője végül megtette, amit már az első irodalap megírásakor is megtehetett volna, hogy felvette a telefont, vagy átment az illetékes osztályra, s személyesen megállapodott a másik osztállyal.

Meg kellett tiltani az irodalapok használatát. Levelezgetések helyett személyesen vagy telefonon kell elintézni az ügyeket, s a legfontosabbokról közösen megtárgyalt jegyzőkönyvet kell készíteni a végrehajtásért felelős személyek megjelölésével.

A racionalizálás *több lépcsőben* történt. A létszámcsökkentés nem haladja meg az alkalmazotti létszám 12 százalékát, mégis több mint kétszerennyi dolgozó átirányítására, munkakörének megváltoztatására került sor. A központi igazgatási apparátus dolgozói a gyárrészlegbe kerültek, sokhelyütt a művezetőkől csoportvezetők lettek, a csoportvezetőkől munkások. Tehát a racionalizálás miatt megszűnt munkakörökből nem közvetlenül irányítottuk át a dolgozókat termelő munkára, hanem ez az átirányítás általában az említett módon, közvetve történt.

Ezzel a módszerrel elértük, hogy a 12 százalékos alkalmazotti létszámcsökkentés nem jelentett ugyanekkora vállalati létszámcsökkenést. *A racionalizálás által érintett dolgozóknak több mint felét nem bocsátottuk el, hanem átvittük termelő munkára.*

A racionalizálás tapasztalatai bizonyítják, hogy ha párt- és tömegszervezeteink, gazdasági vezetőink minden dolgozónak megmagyarázzák, mennyire szükséges a termelő és a nem termelő munkások helyes aránya, akkor igen kevesen fogadják keserű érzéssel, csüggedten az új beosztást. A mi vállalatunk tapasztalatai is bizonyítják, hogy *új beosztásról, nem pedig munkanélküliségről van szó.*

A racionalizálás által érintett dolgozóknak mintegy felét elbocsátottuk, többségüket azért, mert a felajánlott más beosztást nem fogadták el. Az elbocsátottak közül csak hárman jelentkeztek szakszervezeti segélyért, ezek is csak azért nem helyezkedtek el, mert előzetesen nem keresték fel a munkaerőirányító szolgálatot. Jelentkezésük után csakhamar ők is elhelyezkedtek. Ezek a tények azt is bizonyítják, hogy a racionalizálás általában elérte legfontosabb célját: megnövelte a termelő munkások arányszámát.

A termelő munkától való idegenkedés nem jellemzi a munkásosztályt. Ellenkezőleg: még szó sem volt a fölösleges szervek megszüntetéséről, máris sok öntudatos dolgozó, aki munkapadtól került irodai beosztásba, maga kért szakképzettségének, képességeinek megfelelő beosztást. Maklári elvtársat korábban egy nyilvántartó iroda vezetésével bíztuk meg. Már hónapokkal ezelőtt kérte, hogy helyezzük vissza korábbi munkahelyére: a nagyolvasztói villamoskarbantartók művezetői munkakörébe. Helytelenítette, hogy mialatt ő nehezen igazodik el a statisztika rejtelmeiben, a nagyolvasztóban kevéstapasztalatú utódának szinte megoldhatatlan feladat az üzem helyes karbantartása, s ez meglátszik a kohó termelésének csökkenésén.

Ugyanez készítette Gyuricskó elvtársat, a rendészeti osztály vezetőjét, hogy eredeti szakmájába, a kohóművesekhez kérje visszahelyezését.

Természetesen nem mindenki volt korábban szakmunkás, nem mindenkinek a fizikuma alkalmas nehezebb testi munkára. Ezért az a legfontosabb, hogy mindenkivel egyénileg foglalkozzunk, s gondosan mérlegeljük a körülményeket.

A racionalizálással kapcsolatos kormányrendeletek: a felmondási idő meghosszabbítása, az átképzős tanfolyamok szervezése, a munkaerő-irányító szolgálat létesítése, a vidékre utazók budapesti lakásának fenntartása, a szakszervezeti segélyek folyósítása lehetővé teszik, hogy se a racionalizálást végrehajtó szervek, se az érintett dolgozók ne legyenek kénytelenek kapkodni, idegeskedni, hanem nyugodtan, megfontoltan járhassanak el, s mindenki megtalálhassa a hajlamának, képességeinek, körülményeinek legjobban megfelelő munkahelyet.

A Lenin Kohászati Művekben éppen ezzel kapcsolatban követtünk el igen súlyos hibákat. Előfordult, hogy egy-egy helyen a munkakörülmények, a munkafolyamat gondos vizsgálata nélkül, mechanikusan csökkentettük a létszámot. Még súlyosabb hiba volt, hogy némelyik dolgozót csak bürokratikusan, írásban értesítettük az áthelyezésről vagy az elbocsátásról, s nem magyaráztuk meg ennek szükségességét, okát, nem adtunk tanácsot, felvilágosítást további sorsukra vonatkozóan.

A racionalizálással kapcsolatos politikai felvilágosító munkánknek még most is súlyos fogyatékosága, hogy nem mértük fel kellőképpen a racionalizálás helyi eredményeit és hatásait, s ezért nem is tudatosítatjuk eléggé őket. Népművelőink, tömegszervezeti aktíváink nem szállhatnak szembe elég erélyesen és eredményesen a racionalizálás miatt előforduló csüggedéssel, aggályoskodást keltő hírekkel, hangulatokkal. Kevés szó esik arról, hogy üzemünkben a termelő munkára átkerült dolgozók keresete általában emelkedett, hiszen a munkások átlagbére nálunk nagyobb, mint az adminisztratív dolgozóké, s a racionalizálás óta megjavult termelési eredmények folytán emelkedett a munkások bére és az összes dolgozók átlagbére is. A dolgozók sokhelyütt még most is többet beszélnek azokról a kevésbé általános esetekről, amikor a ra-

cionalizálás jövedelemcsökkenéssel járt. A racionalizálással kapcsolatban is érvényes az a megállapítás, hogy a politikai felvilágosító, nevelő munkában nem hallgatni, hanem nyíltan, világosan beszélni kell a problémákról, a látszólag „kényes” kérdésekről.

A racionalizálás eredményei, hatásai a Lenin Kohászati Művekben okvetlenül pozitíven értékelhetők. Elkövettünk hibákat, de igyekeztünk is orvosolni az egyéni sérelmeket.

A racionalizálás eredményeképpen megjavult a termelő munkások aránya, s megszűnt az alkalmazotti létszámnak a legutóbbi két évben bekövetkezett felduzzadása. A racionalizálás eredményeképpen az egy alkalmazottra jutó termelő munkások száma 3-ról 3,5-re növekedett. Ezzel visszaállítottuk az 1952. évi arányt. Az átcsoportosítás nyomán enyhült, de még most is jelentős a munkáshiány. A nagyolvasztó most is 10 százalékos, a csavargyár 25 százalékos munkáshiánnyal küzd, s jónéhány más üzemünk munkáslétszáma sem éri el a tervezettet.

A racionalizálás eredménye az alkalmazotti gárda összetételének megjavulása is, hiszen az osztályok és a gyáregységek elsősorban a gyenge szakképzettségű vagy a fegyelmezetlen dolgozóktól igyekeztek megválni.

A legfontosabb eredmény, hogy a racionalizálás elősegítette termelésünk megjavítását. Harmadik negyedévi teljes termelési tervünket 100,2 százalékra, a legfontosabb készgyártmányok tervét pedig csak 92,4 százalékra teljesítettük. Ezzel szemben októberi teljes termelési tervünket 109,3 százalékra, készgyártmánytervünket 104,4 százalékra teljesítettük.

Nem kétséges, hogy a javuló eredmények elsősorban dolgozóink lelkesedésének, a nagy Októberi Forradalom tiszteletére kifejlődött szocialista munkaverseny mozgósító erejének és pártunk központi vezetősége októberi határozatainak köszönhetők, mert ezeket a határozatokat valamennyi diósgyőri vasas szívvel-lélekkel helyesli, s kész harcolni is értük.

A racionalizálás éppen e lelkes munka elől hárította el a bürokratikus akadályokat.

A kezdeti eredmények ellenére még sok a teendőnk a racionalizálással kapcsolatban. Jól átgondolt, hosszú és szívós munkát kell végeznünk, hogy elmondhassuk: üzemünk „ésszerűen” dolgozik. Tovább kell szilárdítanunk az egyszemélyi vezetők felelősségét; növelnünk kell a dolgozók anyagi érdekelttségét; az MDP III. kongresszusának, Központi Vezetőségünk októberi határozatainak népszerűsítésével, üzemünk élenjáró fizikai és értelmiségi dolgozóinak példamutatásával harcba kell vinnünk a Lenin Kohászati Művek egész kollektíváját az új szakasz gazdaságpolitikájának megvalósításáért, hogy több, jobb, olcsóbb acél-áruval járulhassunk hozzá mezőgazdaságunk fellendítéséhez, exportunk fejlesztéséhez, végső soron a magyar dolgozó nép virágzó, boldog életéhez.

Vita a háztáji gazdaság kérdéseiről

(A Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztályának ülése)

Erdei Ferencnek, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának a Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle 1954. évi 8—9. számában vitacikke jelent meg *A háztáji gazdaság kérdéseiről*. A cikk fölkelte a mezőgazdaság szocialista átszervezésének elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó szakemberek érdeklődését, ezért a Magyar Tudományos Akadémia Agrártudományok Osztálya 1954. november 4-én *Manninger Rezső* akadémikus elnökletével nyilvános ülésen megvitatta Erdei Ferenc cikkét. A vitában felszóltak: *Dobi István*, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, a Termelőszövetkezeti Tanács elnöke; *Okályi Iván*, a mezőgazdasági tudományok doktora, egyetemi tanár; *Berend József*, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, az Agrártudományi Egyetem Agrárközgazdasági Karának dékánja; *Horváth Lajos*, a Mezőgazdasági Szervezési Intézet helyettes igazgatója; *Lukács László*, az Intézet osztályvezetője; *Komló László*, az Intézet helyettes osztályvezetője; *Pál József*, a zsámbéki Termelőszövetkezeti Elnökképző Iskola tanára; *Béres Sándor*, a Termelőszövetkezeti Tanács titkára; *Markó Lajos*, az Agrártudományi Egyetem tanársegéde; *Erdei Ferenc* pedig bevezetőt és zárót mondott. *Vágsellyei István*, az Agrártudományi Egyetem tanára, *Nagy László* és *Seres Imre* aspiráns írásban juttatta el hozzászólását.

★

Erdei Ferenc bevezetőül megállapította, hogy *a vita alapjának továbbra is a cikkében foglaltakat te-*

kinti, a vita előmozdítása végett azonban néhány kiegészítést fűzött hozzájuk.

Előrebocsátotta, hogy a téma feldolgozását részben szándékosan, részben szükségszerűen leszűkítette, s a háztáji gazdaságnak elsősorban üzemszervezési — de a termelőszövetkezeti gazdálkodás egészével összefüggő — kérdéseit taglalja, s több irányban szinte elvágja azokat a további közgazdasági összefüggéseket, amelyek nélkül pedig nem tisztázható a háztáji gazdaságnak az átmenetben betöltött szerepe, a szocializmus egész szakaszában való jelentősége és lényege. Ez a leszűkítés annyiban volt szándékos, amennyiben a *mai időszakban* legkritikusabb kérdéseket kívánta mélyrehatóbb elemzéssel feltárni és vitára bocsátani, hogy a gyakorlat számára leszűrhesük a következtetéseket, s megállapíthassuk a legégetőbb tennivalókat.

Két kérdéssel kapcsolatban rámutatott a leszűkítés következményeire.

Az egyik kérdés: mi a lényege és a jelentősége a háztáji gazdaságnak az egyéni gazdálkodásról a közös gazdálkodásra való áttérésben és a szocializmus egész időszakában. Erre a kérdésre cikkében — bár tesz bizonyos megállapításokat — voltaképpen lenini-sztálini idézetekkel és a Szovjetunió Kommunista Pártja központi bizottsága teljes ülésének határozatával felel. Az idézett útmutatásokat, s különösen az említett tavalyi szeptemberi határozatnak részletes és sok új vonást tartalmazó irányelveit általában a mi viszonyaink közt is *helytállóknak* tartja. Természetesen elis-

meri, hogy helyes lett volna ezt a kérdést a mi — a szocialista építésnek a Szovjetunióétól eltérő — viszonyaink közt, az átmenet itt adott feltevélei közt mélyrehatóan kifejteni.

A másik kérdés: hogy a júniusi határozat utáni időszakban miért következett be a háztáji gazdálkodás túlfejlesztése. Ezt a kérdést *nem elemzte* cikkében, csupán utalt rá, hogy a háztáji gazdaság korábbi elhanyagolásának is, a mai túlfejlesztési törekvéseknek is közös a forrásuk: nem tisztáztuk sem elvileg, sem a mi viszonyaink közt való konkrét alkalmazás szempontjából a háztáji gazdaság lényegét, jelentőségét, keretét. Nem vált világossá előttünk a háztáji gazdaság szerepe a mezőgazdaság szocialista átalakításában, bár az irányadó párt- és állami határozatok e kérdésben helyesnek tekinthetők. Cikkének ezt a megállapítását továbbra is helyesnek tartja, de hozzáteszi, hogy a mostani túlfejlesztésnek végső soron a *közös gazdaságban* vannak a gyökerei, mégpedig az anyagi érdekeltség kérdésében, a részesedési rendszerben és a közös gazdaság még teljesen meg nem oldott egyéb kérdéseiben.

Erdei Ferenc még egy kérdést ítélt nem elég világosan kifejtettnek — bár a cikk bőségesen tartalmaz rávonatkozóan elemzést és állásfoglalást. Ez a háztáji gazdaságnak a közös gazdasághoz való üzemi viszonya. Mi a háztáji gazdaság (föld) jellege a mi viszonyaink közt, ha az átmenet perspektívájára is gondolunk: állandó házi föld-e, mint a Szovjetunió gyakorlatában, vagy pedig a közös föld évről-évre változó háztáji (egyéni) használatban lévő része, vagyis „járandóság“-jellegű-e? Erdei Ferenc cikke első részében nagyon határozottan kijelenti: a közös gazdálkodás természetéből következő elvi követelmény, hogy a háztáji gazdaság a közöstől mind területileg, mind a kezelés és a megművelés szempontjából *elkülönített* házi föld legyen. A cikk második részében azonban átmeneti megoldásként nagy engedményeket

tesz, s ezek végeredményben elvi engedmények is. A kérdést tehát úgy lehet felvetni: elfogadhatjuk-e a háztáji föld művelésének „járandóság“-jellegű formáját, amely ma többségben van termelőszövetkezeteinkben. Az ilyen háztáji föld a trágyázás, a szántás, a gépi munka szempontjából része a közös vetésforgónak, ezt a földet a közös gazdaság eszközeivel művelik meg, s a szövetkezeti tag csupán a kézi munkát végzi el. A cikk egyik-másik részében úgy tűnhet, hogy ez a „járandósági“ jelleg topográfiai okokból alakult ki, pedig ennek mélyebben gyökerező okai vannak. Okvetlenül közrejátszik ebben először is az anyagi érdekeltség és a közös gazdaság több különféle bizonytalansági tényezője; másodsor az, hogy minden szövetkezeti tag látja és fontosnak tekinti a közös gazdaság és a gépállomás eszközeivel és gépeivel való művelés, a közös vetésforgóban való „forgás“ gazdaságossági és agrotechnikai előnyeit; harmadszor pedig az, hogy a mostani termelőszövetkezeti tagok többségének belépése előtt sem volt hagyományos házkörűli földje vagy falu alatti kerti (szőlő, gyümölcsös) területe (mint általában a középparasztoknak és a dunántúli gazdáknak). Tehát a háztáji földet ilyen formában sem tekinthetjük egyszerűen „konvenció“-maradványnak. Figyelemreméltó gazdasági, agrotechnikai és társadalmi okok miatt nálunk a gyakorlatban minden ellenkező szabályozással szemben a háztáji föld ilyen művelése és használata alakult ki. „Ezért úgy gondolom — fejezte be bevezetőjét Erdei Ferenc — nekünk azt kell elvileg megvizsgálnunk, hogy ez a járandóságjellegű föld milyen jellegzetességeinél fogva ellenkezik a közös gazdasággal, s ebben az esetben hogyan győzhetjük meg a szövetkezeti tagokat e jelleg megszüntetésének szükségességéről. Meggyőződésem azonban, hogy egészében ez a rendszer nem ellentétes a közös gazdálkodással, tehát ennyiben el kell fogadnunk, s szembe kell néz-

nünk azzal, hogy a háztáji gazdaság a mi termelőszövetkezeteinkben mind az elkülönített földön, mind pedig — legalábbis részben — a járandósági jellegű földön fog kialakulni tartósan, a szocializmus egész szakaszában. Természetesen nem állítom, hogy ez a kérdés nem vitatható. Nagyon is vitatható, s a cikkben kifejtett álláspontomat a most elmondottak értelmében egészítem ki.“

A bevezető után kialakult vitát néhány fő kérdés köré csoportosítva ismertetjük.

A közös és a háztáji gazdaság összefüggése

A vita megerősítette azt az egész cikkből következő álláspontot, hogy a háztáji gazdaság tárgyalása szükségszerűen összefonódik az egész termelőszövetkezeti gazdálkodás kérdésével, s hogy a háztáji gazdálkodás helyes kialakítása csak az egész termelőszövetkezeti gazdálkodással való összefüggésének és a mezőgazdaság szocialista átalakítása hazai sajátosságainak leggondosabb mérlegelésével lehetséges.

A vitában résztvevők általában helyeselték azt az elvi megállapítást, hogy a közös gazdaság és a háztáji gazdaság szerves egységet alkot, s egyiket sem vizsgálhatjuk a másiktól elvonatkoztatva. *Erdei Ferenc* rámutatott, hogy a közös és a háztáji gazdaság elszakíthatatlan kölcsönhatása folytán semmi esetre sem tekinthetjük a háztáji gazdaságot egyoldalúan csak a közös gazdaság következményének, mert a háztáji gazdaságnak most elsősorban mint feltételnek van jelentősége éppen a közös gazdaság megszilárdítása szempontjából.

Erre utal a cikknek az a megállapítása is, hogy „a háztáji gazdálkodás... alakulása egyaránt kihat a közös gazdaság megszilárdításának szinte minden tényezőjére, s a termelőszövetkezeten kívül az egész falura, az egyéni gazdálkodókra is.“ Ezt a gondolatot fejlesztette tovább *Horváth Lajos*, aki az egész mező-

gazdaság fejlődésének perspektívájában vetette fel a termelőszövetkezeti gazdálkodás és benne a háztáji gazdálkodás kérdéseit.

Ártermelő jellegű-e a háztáji gazdaság?

Az egyik legvitatottabb kérdés az volt, hogy általában és konkrétan mi a háztáji gazdaság célja, s hogy a mi viszonyaink közt milyen mértékben van, illetve lehet ártermelő jellege.

A vitacikk állásfoglalása ebben a kérdésben — azon kívül, hogy nyomatékosan hangsúlyozza a háztáji gazdaságnak az átmeneti szakaszban különösen fontos politikai és gazdasági jelentőségét — a következő:

„A háztáji gazdaság legfőbb jellegzetessége, hogy alá van rendelve a közös gazdaság érdekeinek, tehát *kiegészítő gazdaság*. Lényege, hogy *háztartási szükségletre* termel, házkörűli, nem ártermelő gazdaság; ez azonban természetesen nem zárja ki, hogy bizonyos fölöslege időnként áru formájában piacra kerülhet. De ismételjük: célja nem ártermelés, hanem közvetlen ellátásra való termelés, mert kiegészítő gazdaság az elsősorban ártermelő közös gazdaság mellett.

Ebből folyik a háztáji gazdaság nagyságának helyes meghatározása. Céljából következően a háztáji gazdaság *alsó határát úgy kell megszabni, hogy biztosítsa, zömében kielégítse a termelőszövetkezetben dolgozó család legközvetlenebb háztartási szükségleteit... Felső határát pedig úgy kell megállapítani — szintén céljából következően —, hogy a háztartási szükségletek ellátását szolgáló termelés zömében vagy rendszeresen ne válhassék ártermelővé.*“

Bár a háztáji gazdaság jellegének ez a meghatározása eléggé rugalmas, a vitában mégis jelentősen eltérő álláspontok alakultak ki.

Lukács László szerint a termelőszövetkezeti tagságnak a közös gazdálkodásból olyan jövedelemre kell szert tennie, hogy *ne legyen érdeke a háztáji gazdaságnak ártermelő gazda-*

sággá való fejlesztése, hanem a háztáji gazdaságot csak kiegészítő jellegű gazdaságnak, a közös gazdálkodást pedig megélhetése főforrásának tekintse.

Okályi Iván, aki természetesen elismeri a háztáji gazdaságnak az egyéni gazdálkodásról a közös gazdálkodásra való áttérésben betöltött politikai és gazdasági jelentőségét és szerepét, megállapította, hogy a háztáji gazdálkodásnak perspektivikusan két feladatot kell megoldania. Egyrészt ki kell egyenlítenie az áruellátottságban tájanként jelentkező különbségeket, másrészt ki kell egyenlítenie a mezőgazdasági termelés egyenetlen munkaerőfoglalkoztatottságából származó ingadozásokat, s biztosítania kell a heverő munkaerő értékesítését. Ez a két cél egyszersmind megszabja a háztáji gazdaság alsó és felső területhatárát is. *Okályi Iván* már határozottan felvetette azt a kérdést: *feladata-e a háztáji gazdálkodásnak az árutermelés*, s szerinte, ha a háztáji gazdaság a családi szükségleteken kívül tájanként változó mezőgazdasági áruellátási hiányokat is kiegyenlít, akkor árutermelő szerepet is betölt.

Markó Lajos szerint nem mondhatjuk határozottan, hogy a háztáji gazdaság nem árutermelő gazdaság. Az sem állítható, hogy a háztáji gazdálkodás csak esetenként, csak akkor jár piacra való termeléssel, amikor éppen fölöslege van. A termelőszövetkezeti alapszabály eleve lehetővé teszi az árutermelést. Egy naponta 10—15 liter tejet adó tehén tartása már rendszeresen árufölösleget biztosít. Ugyancsak árutermelő tevékenység egy anyakoca teljes szaporulatának felnevelése, mert a szaporulat meghaladja a családi szükségletet, ezért nagy része okvetlenül értékesítésre kerül. Árutermelést biztosít a földterület is, különösen a szőlő és a gyümölcsös. Tehát a mostani alapszabály által megszabott háztáji gazdaság területe és állatállománya a családi munkaerő jó felhasználásával szükségszerűen árutermelésre vezet.

A vitában valamennyi felszólaló egyetértett azzal a megállapítással, hogy a háztáji gazdaságban *ezidőszent van árutermelés*. *Berend József*, *Dobi István* és *Markó Lajos* a mi viszonyaink közt ezt az árutermelést okvetlenül helyesnek véli, *Lukács László* azonban csak alkalmasszerűen, *Okályi Iván* tájtól függően, *Horváth Lajos* és *Komló László* pedig a közös gazdasághoz képest bizonyos megszorításokkal tartja elfogadhatónak.

Erdei Ferenc körülbelül 40 százalékra becsülte a háztáji gazdaságnak a termelőszövetkezeti paraszt összes jövedelmében való részesedését. *Pál József* rámutatott, hogy ez az arány a zsámbéki Termelőszövetkezeti Elnökképző Iskola reprezentatív vizsgálatai szerint nagyobb. A háztáji gazdaság bevételének 88 százaléka az állattartásból származott. A tagok azonban a közös gazdaságból kapták az állattartáshoz szükséges takarmány nagy részét. Ha ezzel termelési költségként számolunk, akkor a háztáji gazdaságból származó jövedelem az összes jövedelemnek csak mintegy 25—30 százaléka, tehát a munkaegységre jutó részesedés már meghaladja a háztáji gazdaságból származó jövedelmet.

Összefoglalva az szűrhető le az e kérdés körül kialakult vitából, hogy a háztáji gazdálkodás a családi szükségletek kielégítésén kívül *szükségszerűen árutermelő is*, s ez az árutermelés nem elhanyagolható sem a *helyi ellátás*, sem a szövetkezeti tag *anyagai érdekei* szempontjából.

A háztáji gazdaság méretei

A háztáji gazdaság árutermelő szerepe szükségszerűen felveti a háztáji gazdaságokban folyó árutermelés és az egész háztáji gazdálkodás méreteinek kérdését. Ennek a kérdésnek a tisztázása azért is szükséges, mert a háztáji gazdálkodás helyes méretének kialakítása biztosítja a közösségi és az egyéni érdekek helyes összeegyeztetését, s elősegíti a háztáji gazdálkodás eltorzítása ellen való harcot.

A vitacikk általában helyesnek tartja az alapszabálynak a háztáji gazdaság méretére vonatkozó meghatározásait.

A vitában ezzel szemben két álláspont alakult ki. *Berend József* szerint *lehetséges, de nem biztos*, hogy általában helyes az alapszabály által megszabott keret, különösen, ha mérlegeljük a tájadottságokat is. Ezért előbb tudományosan vizsgáljuk felül az alapszabály előírásait, s azután mondjuk ki, hogy ez a keret helyes-e vagy sem. *Horváth Lajos* és *Komló László* a háztáji gazdaság ezidőszereint engedélyezett kereteit eleve túlzottnak vélik. Szerintük a háztáji gazdaság mai mérete már a közös gazdaság létét veszélyezteti.

Ez a felfogás tagadja azt a cikkben kifejtett álláspontot, hogy „a termelészövetkezetek növekvő árutermelésének elengedhetetlen feltétele, hogy a háztáji gazdaság a tagok háztartási szükségletének minél nagyobb részét megtermelje“. Ha ez így volna — állította *Komló László* —, akkor nagyon sok jól jövedelmező, virágzó termelészövetkezetnek kellene lenni az országban, mert a háztáji gazdaság ma már annyira kifejlődött, hogy nemcsak a család fogyasztását látja el, hanem gyakran áruval is jelentkezik a piacon. Szerinte a fejlett háztáji gazdaság állatállománya a közös gazdasággal szemben támasztott nagy takarmányigény miatt — még az alapszabályban megszabott keretek közt is — szükségképpen a közös gazdaság tönkretételére vezet. Példaként megemlíti, hogy 1 tehénből, 1 növédekmarhából, 1 anyakocából, 4 süldőből és az ebből megmaradó 1 hízósertésből, valamint 10 tyúkból, 40 növédekbaromfiból és 5 kacából álló háztáji állatállomány takarmányellátásához a közös gazdaság területének 30 százaléka szükséges (ha egy termelészövetkezeti családra átlagosan 10 kh. szántó és rét jut). Az alapszabályban engedélyezett maximális állatállomány takarmányellátásához pedig a közös gazdaság területének 75 százaléka kellene.

A vita résztvevői általában kételkedtek ezeknek a számításoknak a helyességében, s szükségesnek látták a számítások ellenőrzését.

(Megjegyzés: Az Állattenyésztési Kutató Intézet Üzemszervezési Osztályának számítása szerint a következő a helyzet: A számítás alapjául szolgáló háztáji állatállomány: 1 tehén, 2 növédekmarha, 1 anyakoca 10 malaccal, 4 süldő, 4 hízó, 5 juh, 30 vegyesbaromfi kacsahizlalással. Ennek az állatállománynak a takarmányszükséglete az FM. 260/1953. sz. utasításában közölt takarmánynormák alapján 11,1 q árpa, 1 q zab, 22,5 q kukorica, 36,9 q széna. A takarmány megtermeléséhez szükséges terület (árpából 9, zabból 8, kukoricából 14, szénából pedig 19 mászás termésátlaggal számolva) 4,9 kh. A zöld- és a vizenyős takarmány megtermeléséhez üzemi viszonyok közt szükség volna további 3 kh területre (2,1 kh zöld és 0,9 kh vizenyős), ez azonban a számítást végzők szerint — kedvező viszonyok közt — a háztáji gazdaságban elhanyagolható, mert ez a szükséglet a községi legelő, az alkalmi takarmányforrások (utak, árkok stb.) és a házkörüli takarmánylehetőségek (moslák, kerti melléktermékek stb.) felhasználásával kielégíthető. A háztáji területből legalább 0,5 kh abraktakarmánytermő terület biztosítható, tehát a közös területből mintegy 4,4 kh szükséges az említett maximálisnak tekinthető háztáji állatállomány ellátásához. A Mezőgazdasági Termelészövetkezet Mintaalapszabálya által engedélyezett háztáji állatállomány egyébként a következő: „egy tehén és egy-két növédekmarha, egy-két anyakoca malacaival, évente 3—4 hízósertés, öt juh vagy kecske, korlátlan számú baromfi, házinyúl és méhcsalád“. — S. L.)

Komló László szerint „a mai háztáji állatállomány országosan még a felét sem éri el a minimálisan engedélyezettnek“. Ebből viszont az következik, hogy a háztáji állatállomány ezidőszereint legföljebb 20—25% terüle-

tet igényel a közös gazdaságból. Továbbá azt is meg kell gondolni, hogy az alapszabályban megszabott állatállomány felső határát sem országos átlagban, sem egy termelőszövetkezet átlagában nem lehet még perspektivikusan sem elérni — hacsak alapszabályellenes túlfeszítést meg nem engedünk.

Ebből azonban egyáltalán nem következik — mondta *Erdei Ferenc* —, hogy az alapszabályban meghatározott keret túlzott. Helyes a cikknek az az álláspontja, hogy a háztáji gazdaság léte, sőt az alapszabály engedélyezte keretek közt való fejlesztése szükséges és fontos tényezője a mezőgazdaság szocialista átalakításának. Teljesen helytelen volna a mai alapszabályi kereteken túlmenően korlátozni a háztáji gazdálkodást.

A közös gazdaság erősítése

Mivel a háztáji gazdaság az egyéni és a közösségi érdekek összeegyeztetésének egyik fontos eszköze, a háztáji gazdaság fejlődésének vizsgálatakor is felvetődik a közös gazdaság fejlesztésének kérdése. Különösen élesen jelentkezett ez az előbb tárgyalt takarmányellátási problémában. Ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a háztáji gazdaság keretei a mezőgazdaság szocialista átalakítása szempontjából messzeható politikai és gazdasági okok miatt nem csökkenthetők, akkor nyilvánvaló, hogy ennek a konkrét (takarmányellátási) kérdésnek és sok egyéb népgazdaságilag fontos kérdésnek (például a gabonaproblémának) a megoldása: a *közös gazdaság fejlesztése*. Az előbbi példánál maradva: minél jobban nőnek a közös gazdaság termésátlagai, annál inkább csökken a háztáji állatállomány takarmánytermő terület-igénye a közös gazdasággal szemben.

A vitában az az egységes vélemény alakult ki, hogy termelőszövetkezeti gazdaságaink fejlődése és színvonala még korántsem kielégítő. A vita rámutatott ennek néhány okára, felfeltette a további fejlesztés módjait, s

többé-kevésbé — de semmiesetre sem kielégítően — tisztázta a háztáji gazdaság szerepét és jelentőségét a közös gazdaság megerősítésében.

Komló László megállapította, hogy mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalmunkban nem érvényesült a lenini fokozatosság elve. Ezenkívül a túlzott ütemű iparosítás terhei a termelőszövetkezeteket is nyomták, pedig a nagyüzemi gazdaság építésére törekvő szövetkezeteknek maguknak is nagyarányú támogatásra lett volna szükségük.

Berend József szerint a felemelt ötéves terv során kevés volt a termelőszövetkezetek beruházása is, ezért a termelőszövetkezetek gazdaságai nem fejlődhetnek igazi *nagyüzemmé*.

Az értéktörvény nem megfelelő alkalmazása is gátolta a közös gazdaság fejlődését. A szabadpiac kedvező értékesítési lehetőséget biztosít az egyéniileg gazdálkodó parasztoknak, s az értéktörvény a kisparashti gazdaságok termelése fejlesztésének fontos eszközévé vált. A termelőszövetkezeti paraszt — mondta *Berend József* — az egyéniileg gazdálkodó paraszthoz hasonlóan törekszik a szabadpiaci értékesítésre, s az értéktörvény hatására szintén fejleszti háztáji gazdaságát. Ezzel szemben a termelőszövetkezetek szabadpiaci értékesítése az összes termékeknek legföljebb 8—10 százalékát teszi. *Horváth Lajos* rámutatott, hogy a termelőszövetkezet a közös gazdaság termékeit az állami kereskedelmi szerveken keresztül értékesíti. 1953-ben a termelőszövetkezetek (*Pál József* vizsgálatai szerint) ezért adtak 64-féle cikkből természetbeli részesedést, vagyis osztottak ki természetben mindent, ami csak kiosztható volt. Nyilvánvaló, hogy mindez nagyon csökkentette a termelőszövetkezetek közvetlen áru-termelését. A termelőszövetkezeti tagok — éppen az értéktörvény hatására — úgy látták, hogy nagyobb közvetlen jövedelemhez jutnak, ha a háztáji gazdaságon keresztül értékesítik a közös gazdaság termékeit is.

Mik a legfontosabb teendők a termelőszövetkezetek közös gazdaságának megerősítésében?

Lukács László külső és belső tényezők csoportjára osztotta ezeket a feladatokat. A *külső tényezők* közül néhány: az árrendszer felhasználása a közös termelésben való érdekelttség növelésére; a legmegfelelőbb időben és a megkívánt minőségben végzett gépi munka biztosítása; a közös gazdaság árufölöslegei kedvező értékesítésének megszervezése; a termelőszövetkezet önállóságának tiszteletben tartása.

A *belső tényezők* közül fontosabbak: a vezetés megjavítása; a tervek üzemi realitása; a tagok *érdekeltségének* fokozása a közös termelésben a jövedelemelosztás módjának fejlesztése útján.

Horváth Lajos az állattenyésztés és a takarmánytermesztés összhangjának biztosítását, *Berend József* eddigi beruházási politikánk változtatását emelte ki mint megoldandó feladatot.

Erdei Ferenc hangsúlyozta összefoglalójában, hogy mindezekon kívül el kell ismerni a háztáji gazdaság lényegbevágó szerepét is. A közös gazdaságot csak akkor lehet megerősíteni, ha a háztáji gazdaság betölti szerepét: megalapozza az átmenet időszakában a szövetkezeti tag ellátását, biztonságerzetét, megszokott falusi életét. A közös gazdaságba való belépés nem képzelhető el úgy, hogy a paraszt egyszerre teljesen szakít az egyéni gazdálkodással, s átlép a közös gazdaságba, mintha egy nagyipari üzembe menne át. Ez történeti, társadalmi képtelenség volna. Ezért van az átmenet időszakában meghatározott és el nem hanyagolható szerepe a háztáji gazdaságnak.

Elkülönített vagy a közös forgóba illesztett háztáji föld

A mi viszonyaink közt fontos kérdésként vetődik fel a háztáji földnek elkülönített vagy „járandósági“, tehát részben vagy egészben a közös forgóba illesztett jellege. Erre nézve a

cikk bizonyos vonatkozásban ellentétes „elvi“ és „gyakorlati“ álláspontot fejtett ki.

A szóbanforgó kérdés tisztázatlansága sok gazdasági és politikai hibára vezetett. *Pál József* rámutatott, hogy a tagosítások során nemcsak a termelőszövetkezetekben hanyagoltuk el a háztáji földek helyes kialakítását, a hagyományos formákat, hanem azt is akadályoztuk, hogy az egyéni gazdák kialakítsák házkörüli gazdálkodásukat. Például Kisújszálláson 550 kh. háztáji gazdálkodásra alkalmas zárt kert nagy része elpusztult, s ma csupán 60—70 holdon van szőlő, vagy gyümölcsös.

Sokszor nem törődtünk vele, hogy a parasztság ragaszkodik ahhoz a házhoz, földhöz, szőlőhöz, amely az apjáé, nagyapjáé volt, s ahhoz a diófához, amelyet a nagyapja ültetett. *Horváth Lajos* szerint nagyon fontos, hogy a háztáji gazdaság tekintetében se sértjük meg a parasztságban kifejlődött tulajdonérzetét. A tulajdonhoz való ragaszkodás tiszteletben tartásával is elősegíthetjük a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődését.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban további vélemények is elhangzottak.

Okályi Iván szerint a háztáji gazdálkodásnak nem járandóság-jellegű földön, hanem állandó jellegű földön kell folynia. Ezzel szemben bizonyos helyileg megokolt és meghatározott esetekben kedvezőbb lehet a nagyobb, összefüggő területek felhasználása az egyéni kisparcellás termelés helyett.

Béres Sándor javasolta, hogy a háztáji gazdaság területe jellegének problémáját — a helyi adottságok és főként a történelmileg kialakult szokások mérlegelésével — bízzuk egyelőre a termelőszövetkezetekre.

Pál József szerint a háztáji gazdaság alapja az állandó házi föld, lehetőleg a lakóhely közelében. Az átmenet idején azonban arra kell törekednünk, hogy e gazdaság kialakításához minél kedvezőbb feltételeket teremtsünk.

A vita eredményeként megállapítható, hogy mostani viszonyaink közt

helyes a vitacikk második részében kifejtett és a bevezetőben is hangsúlyozott álláspont. Helyes tehát, ha kialakítjuk a háztáji gazdaság rugalmasabb kereteit, amelyekben a háztáji föld egy része házkörűli vagy falualatti veteményeskert, gyümölcsös vagy szőlő, másik része pedig, például a kukoricaföld, a közös gazdaság vetésforgójának része.

A vitaülés általában kedvezően értékelte Erdei Ferenc cikkét.

A cikk igen gazdag üzemszervezési vonatkozású kérdésekben, s példát mutat a bonyolult üzemi kérdések feldolgozására és helyes megoldására.

Hasznos és nagyon értékes Erdei Ferenc tanulmánya, s az ezzel kapcsolatos vita elősegíti a termelőszövetkezeti mozgalom és az egész mezőgazdaság fejlesztését.

Igen nagy értéke a vitának, hogy az üzemszervezési kérdéseken kívül néhány nagyon fontos gazdaságpolitikai szempontra is felhívta a figyelmet. Rámutatott a közös és a háztáji gazdaság szoros összefüggésére, a ház-

táji gazdaság vidékenkinti vizsgálatának fontosságára, valamint arra, hogy a közös és a háztáji gazdaságból származó jövedelmek helyes arányának kialakítása végett nem a háztájit kell korlátozni, hanem a *közös gazdaságot kell fejleszteni*. De a vita hiányosságának tekinthető, hogy a termelőszövetkezetek megszilárdításának csak néhány problémájával hozta kapcsolatba a háztáji gazdaság kérdését, s nem elemezte mélyen a háztáji gazdaságnak az egész átmenettel való összefüggését. Teljesen mellőzte például azt a fontos politikai problémát, amely a háztáji gazdaság kérdéseinek vizsgálatakor, a termelőszövetkezetekbe tömörült szegény- és középparasztok egymáshoz való viszonyával kapcsolatban vetődik fel.

Ennek ellenére igen nagy jelentőségű volt a vitaülés, mert a résztvevő mintegy kétszáz szakember, vezető állami funkcionárius és kutató munkájához mezőgazdasági termelőszövetkezeteink fejlesztésének több döntő kérdésében sokrétű útmutatást adott.

Stenczinger László

Japán újrafelfegyverzése az Egyesült Államok távolkeleti agressziójának szolgálatában

A Távol-Kelet békéje ellen irányuló amerikai merényletsorozat fontos eleme Japán újrafelfegyverzése. Japán ma a Kína és a Szovjetunió ellen tervezett amerikai agresszió legfőbb távolkeleti stratégiai bázisa.

Japán az amerikai megszállók uralma alatt

Az amerikai imperialisták távolkeleti háborús tervei szempontjából kedvező körülmény, hogy Japánt a második világháború befejezése után — a nagyhatalmak megegyezése alapján — kizárólag az amerikai csapatok szállták meg.

Az amerikai megszálló hatóságok kezdettől fogva megsértették a Szovjetunióval közösen kiadott potsdami nyilatkozatot, amely szerint — az ország demokratizálását biztosító egyéb intézkedéseken kívül — a japán békeszerződés előkészítése a szövetségesek közös feladata lett volna. Az Egyesült Államok és a befolyása alatt lévő országok 1951 szeptemberében különbékeszerződést és ezt kiegészítő úgynevezett „biztonsági egyezményt” kötöttek Japánnal.

E megállapodások értelmében meghatározatlan időre meghosszabbították a megszálló csapatok japáni tar-

tózkodását, sőt az Egyesült Államok arra is jogot biztosított magának, hogy „belső zavargások és felkelések” esetén a japán nép ellen bevetesse megszálló seregeit. Egyszermind más japán szigetekkel együtt jogtalanul amerikai birtokká nyilvánította Riukiut, Volcanót, Bonint és Okinavát.

A Szovjetunió a különszerződéssel ellentétben olyan békeszerződésjavaslatot készített, amely valóban a szigetország békés fejlődését és ilyen módon Délkelet-Ázsia biztonságát szolgálta volna.

E tervezet célul tűzte ki a japáni militarizmus feltámadásának megakadályozását, a külföldi megszálló csapatoknak Japánból való kivonását és a szigetország területén idegen katonai támaszpontok létesítésének megtiltását. Javasolta továbbá, hogy Japán ne vehessen részt olyan koalícióban vagy katonai szövetségben, amely a Japán elleni háborúban résztvett hatalmak bármelyike ellen irányul. A szovjet tervezet biztosítani kívánta a japán nép demokratikus jogait és szabadságát, a japán ipar akadálytalan, békés fejlődését, a többi állammal való kereskedelmét és a nyersanyagforrások hozzáférhetővé tételét a szigetország számára. Az Egyesült Államok mellőzte e fontos javaslatokat, valamint a Szovjetunió és Kína tiltakozását a háborús különszerződés ellen.

A második világháború utáni első években a megszállóknak kifelé sikerült azt a látszatot kelteniük, hogy Japánban bizonyos demokratikus fejlődés megindítására törekszenek: 1947-ben új alkotmányt léptettek érvénybe, s ez egyebek közt kimondta, hogy „Japán örökre lemond a háborúról és fegyveres erőiről, mint a nemzetközi konfliktusok megoldásának eszközéről”. Más politikai és gazdasági vonatkozású látszatintézkedéseket is tettek. A valóságban ezek csupán a fokozódó osztályharc tompítását és a világ közvéleményének megtévesztését szolgálták. Igazi céljuk a japán demokratikus erők

elnyomása, a japán militarizmus feltámasztása volt.

A japán uralkodókörök most nyíltan készülődnek, hogy a parlament segítségével megváltoztassák az alkotmányt, töröljék belőle a haderő fenntartását tiltó cikkelyeket.

A második világháborúban vereséget szenvedett japán reakciós erők kezdettől fogva tervszerűen azon dolgoztak, hogy a megszállók segítségével visszahódítsák pozícióikat. Ezért mindenképpen a gazdasági élet militarizálására törekedtek, s ez a törekvésük teljesen megfelelt az Egyesült Államok céljainak is.

Az amerikai megszállók a koreai agresszió megkezdésével párhuzamosan gyakorlati feladatuknak tekintették, hogy Japánban *távolkeleti zsoldoshadsereget* létesítsenek. Az 1950. év őszén a hetvenötezres létszámú „rendőri tartalékhadtest” keretében megalkotották az új japán haderő szárazföldi, légi és vízierőinek magvát. Ez év július elsejétől e csapatok a „japán önvédelmi alakulatok” elnevezést kapták. Az amerikai kiképzési módszereket és fegyvereket alkalmazó haderő létszámát rövidesen 6 hadosztálynyira akarják emelni. Az Egyesült Államok nehézfegyverzetel, tankokkal és repülőgépekkel is ellátja ezt a zsoldoshadsereget, s katonai szakértők légióját küldi a megfelelő vezetés biztosítására.

Az Egyesült Államok az idén márciusban kötött úgynevezett *kölcsönös segélynyújtási és védelmi szerződés* keretében jelentős anyagi segítségben részesíti Japánt katonai erőinek növelése céljából: csupán az 1954—1955-i pénzügyi évben több mint 500 millió dollár értékű fegyverszállítmányt küld Japánba. A szerződés értelmében a közelmúltban megalakították a 700 főnyi „Katonai Tanácsadó Csoportot”, amelynek vezetője az Egyesült Államok tókiói nagykövete (!). E bizottság feladata: az anyagi eszközök felhasználásának ellenőrzése, valamint az egységes kiképzés biztosítása.

Gyors ütemben bővítik Japánban az *amerikai támaszponthálózatot*. 1953 elején 733 amerikai haditámaszpont volt a szigetországban, alig egy év múlva számuk már 804-re emelkedett. Ma már átlagosan Japán minden 460 négyzetkilométernyi területére jut egy-egy amerikai hadibázis. Az ország legfontosabb hadikikötői — Jokoszuka, Szaszebo és Ominato — most az amerikai haditengerészet bázisai. A háborús készülődés megszállottjai csaknem 200 falu parasztjait kergették el, hogy az elnéptelenedett falvak helyén lőtereket és repülőtereket létesíthessenek.

A japán haderő élgárdájának kiképzése az Egyesült Államokban folyik. Itt a japán fasiszták édestestvéreikkel, Franco és Adenauer zsoldosaival együtt sajátítják el az amerikai „mesterfogásokat”.

Hasonló célokat szolgál a *Japánban létesített amerikai kiképzőközpont*, amely a távolkeleti és a délkelet-ázsiai országok leghírhedtebb amerikai kémeit gyűjti össze, hogy „szakembereket és tisztviselőket” neveljen belőlük. A jó eredménnyel végző „növényedékek” e területek államapparátusának kulcspozícióiba kerülnek.

A hazai reakció és a megszállók gombamódra szaporítják a militarizálás és a fasisztálás központjait: a legkülönbefélebb *katonai jellegű szervezeteket*. Ezidőszert Japánban több mint 700 ilyen szervezetet tartanak nyilván, s mind a japán kormány, mind a megszálló hatóságok politikailag és anyagilag támogatják őket. Nagy támogatást kap például az „Antikommunista Liga”, amely a Japán Kommunista Párt főtitkára ellen 1948-ban elkövetett merénylet szervezője volt. A „Haza megmentésének egyesülete” a régi fasiszta hadsereg tisztikarának gyülekezőhelye. A „Jamato-párt” nevű fasiszta-revansista szervezet nyíltan hirdeti: „Amerikai fegyverek segítségével fogunk feltámadni!”

A második világháború távolkeleti főbűnösei amerikai védnökeik támogatásával azon fáradoznak, hogy fel-

támasszák a japán reakció és militarizmus erőit, mitsem törődve a nép akaratával és vágyaival, a békeharc világméretű erősödésével.

A nemzetgazdaság militarizálása

Japán gazdaságát a *militarizálás és az amerikaiakkal társult hazai monopolisták korlátlan uralma* jellemzi.

A megszállás kezdeti időszakában McArthur kiadott ugyan egy, a „japán gazdaság decentralizálására irányuló programot”, amely látszólag a nagy monopóliumok megszüntetését célozta. De a valóságban a *dekartellizálás* során csupán fiókvállalatokra bontották a fináncmágnások óriás üzemeit, s ezeket továbbra is egy központ irányította. A „dekartellizálási” folyamatot az amerikaiak arra is felhasználták, hogy jelentős mennyiségű japán részvényt vásároljanak. Ezúton is, valamint a tőke- és az árukivitel egyéb módokon történő fokozásával, a Japánra erőszakolt és csupán az Egyesült Államoknak kedvező műszaki és gazdasági egyezmények megkötésével, valamint a hadimegrendelésekkel mind nagyobb irányító befolyást szereztek a szigetország gazdasági életében.

A mammuttársaságok és a nagy pénzintézetek „felszámolásával” kapcsolatos komédiát csakhamar felváltotta a *koncentráció folyamatának leplezetlen elősegítése*. A híres „6 nagy” bank közül négy átkereszteléssel takarta változatlan, sőt növekvő gazdasági befolyását. Micui és Szanva pénzintézete pedig még régi nevét is megtartotta.*

A koncentráció gyors növekedésére jellemző, hogy már 1951-ben három nagy kohóipari társaság termelte a Japánban gyártott nyersvas 96,2 százalékát, 6 hajógyár a hajók 75 százalékát, nyolc vállalat a széntermelés felét, s öt-öt társaság összpontosította az acéltermelés 65 százalékát, illetve az ásványolajtermelés 80 százalékát.

* Lásd *Pevzner*: A japán monopol-tőke 1945—1950. 419. old. (A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kiadója. Moszkva. 1950.)

Az amerikai monopóliumok mindinkább benyomultak a japán nemzetgazdaságba. Sietségüket és alaposságukat ebben a vonatkozásban jól megmagyarázza, hogy Japánban 2—3-szor magasabb a profitráta, mint az Egyesült Államokban.

Amerika a japán tőke kivitelben megszerezte az első helyet Anglia és Kanada előtt. Egész iparágak kerültek amerikai irányítás alá. Csak egy-két kirívó példát említünk: a Standard Vacuum Oil Company, a Caltex és más amerikai olajtársaságok ellenőrzik az ásványolajkitermelő és feldolgozó-ipart, az Alcoa, a Reynolds Metall Co. az alumíniumgyártást, a Goodrich, az International Telephone and Telegraph Co. és más társaságok a gumi- és a vegyipart.

A japán nehézipari monopóliumoknak amerikai segítséggel történő helyreállítása az Egyesült Államok háborús céljait szolgálja.

Az ipari termelés 1937-et 100-nak tekintve 1953-ban 124-re emelkedett. Ez kizárólag a lázas fegyverkezés következménye. Ezt bizonyítja, hogy a fogyasztási cikkek gyártó szektor termelése jóval elmarad a háború előttitől: a japán textilipar 1953. évi termelése az 1937. évinek körülbelül 60 százaléka, a bőr- és a cipőiparé pedig mintegy 45 százaléka tehető. A mezőgazdasági termelés a háború előtti szinten van. Ezzel szemben a vasércbányászat, a nyersvastermelés és a villamosenergiatermelés az 1937. évinek több mint másfélszeresére növekedett. Az ásványolajtermelés elérte a háború utáni csúcshoz, s a kőszéntermelés is növekedett 1937-hez képest.

Az amerikai megszálló hatóságok kívánságára 1949-ben létesített úgynevezett *ellenérték-alap* is a háborús szempontból elsőrangú fontosságú nehézipar tőkeerejét és termelését duzzasztja. Ide fizeti be a japán kormány az amerikai „segélyek” keretében kapott áruk eladásából származó összegeket, amelyeket azután az Egyesült Államok kívánsága szerint köteles a szigetország hadipotenciáljának fej-

lesztésére fordítani. Az ellenérték-alap, amelynek nagysága már a különbékesszerződés idején is meghaladta az 1 milliárd dollárt, fontos eszköze a japán gazdaság militarizálásának.

Az Egyesült Államok katonai megrendelése is nagyban hozzájárultak a japán gazdaság militarizálásához. Az amerikai katonai megrendelések összege a koreai háború időszakában mintegy 1,2 milliárd dollárra rúgott, s 1954-ben is eléri a 600 milliót.

Japánban ezidőszereint több mint 500 hadiüzem működik, s ezek közül 314 a repülőgépiparral kapcsolatos. A japán vegyipari konszernnek is fokozott ütemben gyártják a különféle robbanóanyagokat.

A japán hadiipar mind nagyobb részt vállal a Tajvan-szigeten ideiglenes menedéket talált Kuomintang-klika, a Bao-Daj- és a Li Szin Man-banda fegyverellátásában.

Pénzügyi vonatkozásban a kormány az adók szüntelen növelése, infláció és államkölcsönök kibocsátása útján mozgósítja az ország militarizálásához szükséges anyagi eszközöket. Joseph Dodgenak, az Egyesült Államok japáni gazdasági megbízottjának személyes kívánságára az adók és a katonai kiadások növelését „olyan erélyesen kell végrehajtani, hogy ez elkerülhetetlenül a lakosság életszínvonalának csökkentésével járjon”.

Japán *költségvetési kiadásainak* mintegy 70 százaléka közvetve vagy közvetlenül katonai jellegű, s ez az arány mindinkább növekszik. Az 1953—1954. évi költségvetésben csupán a „nemzetbiztonsági hivatallal” kapcsolatos kiadások 57 százalékkal növekedtek az előző évihez képest. Az 1953/54-i pénzügyi év (1953 április—1954 március) költségvetési hiánya a militarizálási pénzügyi politika következtében mintegy 100 milliárd jen volt.

A folytonosan növekvő katonai kiadások következtében 1953 végére rohamosan erősödött az infláció, veszedelmesen megnőtt az államadósság.

A fizetési mérleg pedig, amely a koreai háborúval kapcsolatos láthatatlan bevételek, az amerikai csapatok és a koreai ENSZ haderők rendelkezésére bocsátott áruk és szolgáltatások folytán 1952-ben még csaknem 100 millió dollár fölösleget mutatott, az 1953-i pénzügyi évben már mintegy 200 millió dollár hiánnyal zárult.

Az infláció fokozódását tanúsítja, hogy a háború előtt 4 jen volt, most ellenben 360 jen 1 dollár, a feketepiacon pedig már 600 jent, sőt ennél is többet adnak a dollárért. A forgalomban lévő papírpénz mennyisége több mint tízszeresre nőtt 1945 óta.

Japán gazdaságában nagy szerepe van a *külkereskedelemnek*, főképp az ország nagy nyersanyagszegénysége miatt. A japán kohó- és fémipar szinte teljesen importra épül.

Japán — exportjának növelése céljából — a második világháború utáni időszakban megváltoztatta külkereskedelmi struktúráját. A nehézipari termékek részesedése az exportban megsokszorozódott, a textil- és az élelmiszerkivitelé ellenben jóval kisebb az 1937. évinél.

Japán a gazdaság militarizálása következtében egyre növekvő import-szükségletének fedezése céljából minden lehetőséget megragad, hogy fokozza kivitelét. Ennek ellenére külkereskedelmi mérlege a második világháború óta állandóan deficites, s a hiány katasztrofális gyorsasággal növekszik: 1947-ben 202 millió dollár volt, 1953-ban már 1136 millió dollárra rúgott.

A feltámasztott japán monopoltőke néhány éve újból folytatja a második világháborúbeli veresége következtében megszakadt gazdasági expanziót. Ezt a célt szolgálja a japán fináncmágnásoknak Délkelet-Ázsiába irányuló tőke kivitele is, amelynek keretében 1952-től 1957-ig több mint 90 millió dollár tőkét exportálnak a területekre, főképp olcsó stratégiai nyersanyagkészletek biztosítása végett.

Japán ma már ismét mindinkább fenyegeti imperialista vetélytársait —

elsősorban Délkelet-Ázsiában és a Távol-Keleten, de egyebütt is. Erre vall, hogy 1949-ben még csak 511 millió dollár értékben exportált, 1953-ban ellenben már ennél mintegy két és félszer többet. Egyelőre azonban az 1951. évi, háborúutáni csúcskivitelének volumene is csupán 26 százaléka volt az 1937. évinek.

Japán különösen Angliával vív elszánt konkurrenciaharcot. Japán a második világháború befejezése óta nemcsak a többi tőkésország önálló versenytársa, hanem egyszersmind az Egyesült Államok eszköze is Anglia ázsiai pozícióinak meggyöngyítésére. Az érem másik oldala, hogy Japán az idén a korábbinál jóval előnyösebb kereskedelmi szerződést kötött Angliával; ennek értelmében bővül a brit nemzetközösség országaiba irányuló japán árukivitel. Emögött pedig a brit kormányköröknek az a kísérlete húzódik meg, hogy lazítsák Japán Amerikától való függését, és a maguk oldalára vonják ezt az országot. Ezt igazolja az is, hogy Anglia ez év októberében meghívta Japánt, csatlakozzék a Colombo-tervhez*, s időszerűnek tartja Japán bevonását a GATT-ba is. (Az általános kereskedelmi és vámegyezménybe.)

A japán ipar versenyképességét nagyon csökkenti, hogy javarészt elavult termelőberendezésekkel dolgozik, s ez a körülmény, továbbá az, hogy döntően az Egyesült Államoktól kénytelen méregdrágán nyersanyagokat vásárolni, a világpiaci ár fölé emeli a japán exportcikkek árát, noha az önköltség bérhanyada jóval

* A Colombo-terv a Brit Birodalomhoz tartozó országok külügyminisztereinek kezdeményezésére 1950-ben született meg 6 évre (1951—1957) kiterjedő hatállyal; időközben jónéhány más állam is csatlakozott a tervhez, amelynek célja: a dél- és a délkeletázsiai országok gazdasági fejlődésének „előmozdítása”, az említett ázsiai területek és a „nyugati demokráciák” kapcsolatának „elmélyítése”. Egy ideje az eredetileg angol vezetés alatt állott csoportosulásban nagyon megnövekedett az Egyesült Államok befolyása.

kisebb, mint a többi imperialista országban.

Nehezíti Japán helyzetét, hogy nem növelheti az Egyesült Államokba és a dollárövezet országaiba irányuló exportját. Ezért kitartóan igyekszik behatolni a közelkeleti, az afrikai, sőt még a nyugateurópai piacokra is, de e területek távolsága nagy akadálya kivitele emelésének.

Fokozzák Japán ilyen irányú nehézségeit a vámkorlátozások is, valamint az, hogy a második világháború óta külkereskedelmi ügyleteit kénytelen dollárban vagy fontban lebonyolítani, mert a jen csak a belső piaccon van forgalomban.

A koreai fegyverszünet óta Japán egész gazdasági helyzete romlott, ennek következtében még fokozottabban rá van utalva a demokratikus világpiacra, ahol bőségesen talál kölcsönös előnyökön alapuló kereskedelmi lehetőségeket.

A japán tömegek a mind vészjóslóbb külkereskedelmi problémák megoldása végett évek óta sürgetik a Kínával és a Szovjetunióval való kereskedelmi kapcsolatok kiterjesztését. Újabban a burzsoázia jelentős körei is csatlakoztak ehhez a követeléshez.

Amerika urai szinte teljesen elzárták Japánt legnagyobb és hagyományos piacterületétől: a Kínai Népköztársaságtól. 1937-ben Kína első helyen állt a japán kiviteli területek közt, most pedig a két ország kereskedelmi forgalma a háború előttinek körülbelül 1 százaléka körül van. Ezzel szemben az Egyesült Államok részesedése Japán importjában a Japánra erőszakolt kényszerbehozatal következményeképpen az 1937. évi 26,6 százalékról 50 százalékra nőtt; az Egyesült Államok mintegy háromszorannyi árut sóz rá méregdrágán a szigetországra, mint amennyit potom pénzért megvásárol tőle.

Ezért érthetően a külkereskedelem a mind élesebben megnyilvánuló *japán-amerikai ellentétek* egyik legfőbb forrása. Az amerikai finánc-tőkés segítségével újjáéledt japán monopóliumok, jenki gazdáikkal való együttműködésük és bizonyos érdek-

közösségük ellenére is, most már igyekeznek lazítani az Egyesült Államoktól való függőségükön, s ismét a japán gyarmatbirodalom helyreállításáról álmodoznak.

A japán gazdasági élet hanyatlásának vészjelei még a korábban „amerikarajongó” burzsoá körök egyrészét is kijózanítják. Például a *japán kormánypart külpolitikai bizottsága* nemrég a népi Kína kormányának elismerését javasolta, s arra hivatkozott, hogy „ha... Japán biztosítani akarja a kereskedelem útján megvalósuló önellátást, akkor... normális kapcsolatokat kell teremtenie Tokió, Peking és Moszkva közt”. Nagy visszhangra talált a japán nemzet körében a Szovjetunió és Kína hasonló értelmű javaslata. A válságjelek és a tömegek nyomása rákényszerítette a japán kormányt, hogy bizottságot létesítsen a kelet-nyugati kereskedelem kiterjesztésére, s a gazdasági kapcsolatok hivatalos felvételére felhatalmazott parlamenti delegációt küldjön a Szovjetunióba és Kínába.

A tömegek kifosztásának és a monopóliumok gazdagodásának „új módszerei”

A féktelenül militarizáló gazdaságpolitika 1953 végére a tönk szélére juttatta Japán nemzetgazdaságát. A tőkés világsajtó és a közvélemény már körülbelül egy éve mind gyakrabban foglalkozik a japán gazdaság válságával; például a *New York Herald Tribune* 1954. január 4-i számában ezt olvashattuk: „Szétpattan a japán prosperitás szappanbuborékja...” A lap megállapítja, hogy a gazdasági válság jelei egészen nyilvánvalók, s a válság súlyos formában kibontakozik, „ha a kormány nem folyamodik kíméletlen rendszabályokhoz”.

A londoni *Times*, az angol finánc-tőkés körök szócsöve *Japán gazdasági válsága* című cikkében így jellemzi a szigetország helyzetét: Japán urai túlságosan berendezkedtek az amerikai pénzügyi támogatásra, később pedig a koreai háborúra, s nem

fordítottak kellő gondot a gyáripár modernizálására és észszerűsítésére. A lap szerint az amerikai pénzügyi „segítség” megmentette ugyan Japánt a csődtől, de megrendíti „üzleti szilárdságát”. A *Times* az ország gazdasági helyzetének értékelése során rámutat a mindinkább növekvő nehézségekre, amelyek még fokozódnak majd, ha Japán megkezdí a több milliárd dollárra rúgó délkeletázsiai jóvátétel törlesztését.

A japán uralkodókörök azonban érdekelték a fegyverkezési hajszában, ezért a válságjelek ellenére ragaszkodnak hozzá. Csupán az ország militarizálását szolgáló *gazdaságpolitika módszerét változtatták meg* valamelyest — más tőkésországok mintájára.

Melyek ezek az „új módszerek”? A kormány Anglia és Nyugat-Németország példájára hivatkozva a legnagyobbfokú lemondást és takarékos-ságot követeli a lakosságtól. Japán hivatalos körök a deflációs gazdaságpolitika és a takarékos-ság évének nevezték el az 1954. évet.

Fontos programpontjuk a kiviteli iparok modernizálása, az éhség-export fokozása, egyebek közt az állami exporttámogatás növelése révén. Ugyancsak elsősorban a dolgozó tömegek ellátottságának romlását, egyebek közt az élelmiszerbehozatal csökkenését eredményezik majd a tervezett erélyes importkorlátozások.

Az 1954-i pénzügyi évben a költségvetési kiadásokat 1000 milliárd jen alá akarják csökkenteni. A közmunkákra, az élelmiszertermelésre, a szociális kiadásokra és az importált élelmiszerek ártámogatására szolgáló kiadásokat jelentősen csökkentették, ezzel szemben a „védelmi kiadásokat” 2 százalékkal emelték 1953-hoz képest. Jellemző, hogy a költségvetésben csupán a katonai kiadások növekedtek.

„Új módszerekkel” mozdítják elő a monopóliumok további megerősödését is. Erre szolgál a monopóliumellenes törvények ismételt enyhítése, amelyet a finanszmágnások kormánya a „nemzet érdekeivel”, a japán áruk

világpiaci versenyképessége fokozásának szükségességével okolt meg. Az 1954. április 1 óta érvényben lévő új adótörvény csökkentí a jövedelmi és a testületi adókat, s erősen növeli a közvetett adókat (a hivatalos kommentárok hangsúlyozzák, hogy főképp a luxuscikkekét: de ezek közé felvették a tüzelőanyagot és a cigarettát is). A nyersanyagok, a hitelek és a beruházások elosztásakor ugyancsak a kartellizálás további elősegítése és a nagy finansztőkések érdeke a mértékadó szempont.

Joszida hangoztatta kormánynyilatkozatában, hogy a kormány az ismeretett elvektől akkor sem tér el, ha érvényesítésük a munkanélküliség növekedésére és az iparvállalatok egy részének (értsd a kis- és a középüzemeknek) tőkehiány miatt történő bezárására vezetne. A miniszterelnök megállapította, hogy csökkenteni kell az általános életszínvonalat.

A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* egyik ez évi száma két szóval jellemezte a japán kormány „új” politikáját: „adagolt nélkülözés”. Persze nem a nagytőkések nélkülöznek. Egyetlen példa is elég erre: az 1953—1954-i pénzügyi évben a villamosenergiatermelést monopolizáló 9 japán finansztőkés társaság 5729 millió jen (körülbelül 16 millió dollár) tiszta nyereségre tett szert. Második fél-évi hasznuk 40 százalékkal haladta meg az elsőt, s messze felülmúlta minden korábbi bezsebelt nyereségüket. Most profitjaik további növelése céljából 15 százalékkal fel akarják emeltetni a villamosáram fogyasztási díját.

Milyen eredményekkel járnak a Japánban alkalmazott „új módszerek”? Az eddigi adatok szerint az ipari termelés ez év első felében körülbelül ugyanazon a szinten volt, mint 1953 második felében, de például az acéltermelés ugyanebben az időszakban több mint félmillió tonnával csökkent.

A külkereskedelmi mérleg deficitje 234 millió dollárral több volt 1954 első felében, mint a múlt év azonos időszakában.

Jóllehet a kormány árleszállítást ígért, a fogyasztási javak nagykereskedelmi árai ez év első felében 9 százalékkal, a fogyasztói árak pedig még ennél is nagyobb arányban meghaladták 1953 első félévének árszintjét.

Japán „új” gazdaságpolitikai módszerei tehát nem kecsegtetnek valami fényes perspektívával. A nemzetgazdaság hanyatlik, s ezzel és Joszida sikertelen washingtoni és nyugat-európai körútjával függ össze a napokban lezajlott kormányválság. A Joszida-kormánynak távoznia kellett, mert kitűnt, hogy képtelen kivezetni az országot abból a válságból, amelybe katasztrófapolitikájával taszította. Joszida lemondása egy-szersmind az amerikai barát politikai irányzat kudarca is. Icsiro Hatojama, az új miniszterelnök, hírhedt fasisztamultú politikus, az önállóságra törekvő, legtekintélyesebb finánc-tőkéket képviselő Demokrata Párt elnöke.

Az „adagolt nélkülözés” politikája folytán fokozódik a japán dolgozó tömegek létbizonytalansága, s mindinkább süllyed a dolgozók életszínvonal. Nehézebbé válik a kis- és a középtörzsek élete is, de az emelkedő árak, a létfenntartási költségek növekedése, az infláció, a militarizálási politika és az amerikai-japán kettős kizsákmányolás terhei elsősorban a munkásokat és a dolgozó parasztokat sújtják.

A japán kormány hivatalos adatai szerint egy átlagos nagyságú munkáscsalád létminimuma havi 20 000 jen. Ezzel szemben ennek az összegnek a felét is csak jó szakmunkás keresheti meg, s csak a legfontosabb iparágak legkiválóbb munkásai kapnak ennél többet. A japán munkások igen nagy többségének bére kisebb a hivatalosan megállapított létminimumnál, s a többi tőkésország dolgozóinál is: 1 tonna acélrúd gyártásáért Japánban összesen 14 dollárnak megfelelő munkabért, ezzel szemben az Egyesült Államokban 22,50, Ang-

liában pedig 17 dollárnak megfelelő összegű bért fizetnek.

A munkanap hosszúságát — különösen az amerikaiaknak dolgozó hadiüzemekben — a gyárvezetőség, illetve a katonai parancsnok teljhatalommal szabja meg, s döntése ellen nincs fellebbezés.

A japán gyárakban máig is megmaradtak a *kizsákmányolás feudális formái*: az üzemhez kötöttség különféle változatai, a 12—14 órás munkanap, a rabszolgamunka, s ezeket a japán gyárosok a modern amerikai „iz-zasztó” munkamódszerekkel párosítják.

A létfenntartás gondjait a *közszükségleti cikkek árának* említett gyors növekedése is súlyosbítja: a koreai háború megkezdése óta átlagosan mintegy 70 százalékkal drágultak ezek a cikkek. A közlekedési, a postai és a közszolgáltatási díjak a legutóbbi években körülbelül 30 százalékkal emelkedtek.

A *házbérek* szintén rendkívül drágák. Részben ezért, részben pedig az egyre növekvő munkanélküliség miatt Japánban ma mintegy 18 millió ember, a lakosságnak több mint 20 százaléka hajléktalan.

A *munkanélküliek* száma körülbelül 10 millió. Az állandó létbizonytalanság, a nyomor és a tömeges munkanélküliség jó talajt biztosít a rabszolgakereskedelemnek. Évente több-százezer ilyen jellegű ügylet bonyolódik le. Az elhagyott gyermekek száma mintegy kétmillióra tehető.

Igen kedvezőtlen a dolgozók egészségügyi helyzete is: az összes munkásoknak körülbelül egyharmada tüdőbajos, minden negyvenedik japán lakos vérbajban szenved. Nő az elmebajosok száma, s évente 15—20 000 ember lesz öngyilkos.

Hasonlóképpen sínylődik a *dolgozó parasztság*, a munkaképes korú lakosságnak mintegy 53 százaléka. A falusi szegény- és középparasztokat a kulákokon és a földesurakon kívül a japán és az amerikai monopol-törzsek is kiszipolyozzák. Az amerikaiak által nagy garral reklámozott „földreform” nem javította a

dolgozó parasztok életét, s csak a kulákokat erősítette. Valójában ez a „földosztás“ az éleződő falusi osztályharc erőinek megosztását, s korántsem a falusi szegénység fölemelkedését célozta. A reform során csak az juthatott földhöz, akinek elég pénze volt földvásárlásra. A reform végrehajtása után kiderült, hogy a parasztgazdaságok 70 százalékának 1 hektárnyi földje sincs, több mint 300 000 parasztcsalád pedig egyáltalán nem kapott földet. Az ország mezőgazdasága hanyatlik, a dolgozó parasztság hihetetlen anyagi nehézségekkel küzd: fojtogatja a hatalmas mértékű kényszerbeszolgáltatás meg a súlyos adóteher.

A kis- és a középgazdaságok tömegesen jutnak tönkre. A földművelési és erdőgazdasági minisztérium statisztikája szerint a japán parasztoknak több mint 30 százaléka a földbirtokosok és az uzsorások adósa.

A hazafias érzelmű értelmiség osztozik a munkások és a parasztok nehéz sorsában: jelentős része állás nélkül vagy ideiglenes alkalmazottként tengődik.

A város és a falu dolgozóinak vásárlóképesége nyomoruk fokozódása miatt erősen csökken. Ez és a nagyüzemek gyilkos konkurrenciája mind kedvezőtlenebbé teszi a kis- és a középtörzsek helyzetét és perspektíváját. A legutóbbi években több mint tízezer e kategóriába tartozó régi cég jutott csődbe, s a tönkrementek száma szüntelenül növekszik. A mostani „szigorú gazdaságpolitika“ további „áldozatokat“ követel ezektől a rétegektől is.

A békeiparágakban érdekelt japán burzsoázia mindinkább szembekerül az újrafelfegyverzési politikával és az ezen nyereszkeskedő finánciókével. Profitérdekeinek védelmében követeli a Kínával való kereskedelem kiterjesztését, a hadiiparnak kedvező, a többi iparágaknak azonban igen sérelmes adópolitika megváltoztatását, a békeiparágak fejlesztését, a diszkriminációs külkereskedelmi politika megszüntetését és a lakosság vásárlóképeségének fokozását.

Mindez arra vall, hogy a japán imperializmus a japán fináncióké újjáéledése ellenére is igen gyenge alapon nyugszik.

A haladó erők harca a nemzeti függetlenségért

A japán haladó erők felismerték a nemzetet fenyegető katasztrófát, s mind szélesebb rétegeket mozgósító harcot vívnak hazájuk megmentéséért. Egyik legfőbb céljuk, hogy a béketábor országaival való széleskörű gazdasági együttműködés útjára segítsék Japánt.

A japán haladó erők élén a munkáosztály és a vele szövetséges dolgozó parasztság áll. Harcukat a sok hősi küzdelemben megedződött Japán Kommunista Párt vezeti, amely megalakulása óta 23 éven át, egészen a második világháború végéig, illegitásban dolgozott.

A megszálló hatóságok és a hazai reakció dühödt támadásai és fasiszta jellegű intézkedései ma ismét féllégális helyzetbe kényszerítették a pártot, a nép legjobbjai azonban növekvő erővel támogatják a párt nemzetmentő célkitűzéseit.

A párt 1951-ben — a hírhedt különszerződés megkötésével egyidőben — kiadott úgynevezett „új programjában“ megvetette az alapját a hazafias erők széles, demokratikus egységfrontba tömörítésének. Kitűzte a célt: meg kell szervezni a nép forradalmi harcát a Joszida-féle vazalluskormány megdöntéséért, nemzeti felszabadító demokratikus kormány alakításáért.

A kommunista párt új programjának hatására a szociáldemokrata pártban szakadás történt: a baloldali szociáldemokraták Szudzuki vezetésével kiváltak, s azóta is együtt haladnak a kommunista párttal az újrafelfegyverzés politikája ellen folyó küzdelemben.

A népi ellenállás ereje megmutatkozik a szakszervezeti mozgalomban is. A japán munkások — a sztrájktilalmi törvény megsértőit sújtó drákói büntetések ellenére — munkabe-

szüntetésekkel, tüntetésekkel, tiltakozó gyűlésekkel harcolnak gazdasági és politikai követeléseik teljesítéséért. Tavaly a kohászok, a vasutasok, a rakodómunkások, az idén a szénbányászok, a vasutasok s a textil-munkások sztrájkjai voltak a legjelentősebbek.

A japán nemzeti érdekekért vívott harcban a munkás- és a paraszttömegeken, valamint a melléjük felzárkózott haladó értelmiségieken kívül nagy számban vesznek részt a hazafias érzelmű kisiparosok, kiskereskedők, kis- és középtőkészek, de csatlakoztak ehhez a harchoz olyan nagyiparosok és nagykereskedők is, akiknek érdekeit szintén sérti az amerikai megszállás. A nemzeti érdekek védelmében így kovácsolódik ki a japán haladó erők egységfrontja.

Teljesen új jelenséggé a hadseregben is kezd bizonyos ellenállás kibontakozni: a júniusban megkezdett átszervezés során csakhamar 6300 japán katona tagadta meg az új esküforma aláírását és a továbbszolgáltatásra való felhívás teljesítését.

A szigetország haladó erői aktívan résztvesznek a békemozgalmokban. Fő jelszavuk — „Jóviszonyt Kínával és a Szovjetunióval!“ — jelentős tömegeket mozgósít az újrafelfegyverzési politika ellen, az ország függetlenségének védelmére.

A szigetország népe lelkesen támogatja a Japán Béketanács felvilágosító munkáját, a világbéke megóvásáért folyó nemzetközi akciókat. A kegyetlen rendőrterror ellenére mintegy 6,5 millió ember írta alá az öt nagyhatalom békeegyezményének megkötését követelő felhívást.

Japánban régi tradíciói vannak az amerikaellenességnek, de ez az érzés méginkább fokozódik az Egyesült Államok hírhedt „erőpolitikája“ nyomán. Egységesen szembeállította a japán nemzetet az amerikai hódítókkal a március elején Bikiniben történt hidrogénbombarobbanás, amelynek következtében 60 japán halász súlyosan megbetegedett, és több meghalt. Ez a robbantás jóidőre megfosztotta a környező tengerparti területek la-

kosságát egyik legfontosabb élelmiszerétől és fontos exportárujától, a haltól.

A Japán Béketanács hatalmas kampányt indított az atom- és a hidrogénbomba eltiltásáért. Ez az akció megmozgatta az egész népet. A tömegek hatalmas nyomásának hatására kénytelen-kelletlen még a kormány is tiltakozott az atom-, illetve a hidrogénfegyver használata ellen.

Az *Economist*, az angol burzsoázia egyik vezető lapja, így jellemezte a japán nép hangulatát: Japánban ma két népszerű jelszó van. „Ki az amerikaiakkal!“ és „Le a felfegyverzéssel!“

A tömegek erős ellenszenve arra indítja az Egyesült Államokat, hogy csapatainak döntő részét Okinavába, a Japántól a különszerződés során elrabolt szigetre helyezze át.

A japán nép kibontakozó tömegharca teljesen igazolja Malenkov elvtársnak az SZKP XIX. kongresszusán elhangzott megállapítását, hogy az amerikaiak Japánban éppen azért törekszenek a fasiszta rendszer megteremtésére, mert ott különösen jelentősek a béke és a demokrácia erőtaralékai.

A japán tömegek mindinkább megértik, hogy hazájuk felszabadítása csak a nemzeti összefogás programja alapján valósulhat meg. Az egész világ békeszerető népei támogatják ezt a programot, mert tudják, hogy a japán tömegek harca a világbéke szempontjából is nagyjelentőségű.

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a japán gazdaság a kapitalizmus általános válságának második szakaszában az eszeveszett militarizálási politika harapófogójában vergődik. A hadiipar egyoldalú, erőltetett fejlesztése a békeiparágak rovására történik, fokozódik a nemzetgazdaság aránytalansága, s erős válságjelek mutatkoznak.

Károsan hat a gazdasági fejlődésre, hogy a második világháború után a japán imperializmus az Egyesült Államok csatlóshatalmaként éled újjá.

Japán politikai és gazdasági életére az Egyesült Államoktól való nagyfokú politikai, gazdasági és pénzügyi függés, Amerika agresszív, gyarmatosító céljai nyomják rá bélyegüket.

A belső nyersanyagforrások hiánya, az erős feudális maradványok, valamint a tömegek jövedelmének és vásárlóerejének alacsony szintje ingattá teszik Japán gazdaságát. A belső piac felvevőképessége ennek folytán sokkal szűkebb, mint a nyugati tőkésállamokban.

Japán a demokratikus világpiactól való szinte teljes elszigeteltsége miatt igen kedvezőtlen feltételekkel kénytelen résztvenni a tőkés világpiacon rendkívül kiéleződött konkurrenciaharcban, s külkereskedelme és gazdasága más, nála hatalmasabb imperialista versenytársak harcától függ. Ez akadályozza Japánt külkereskedelmének fejlesztésében.

Az Egyesült Államok által új életre keltett japán finánctóke mindezt nem tűri tétlenül. Gazdasági erősödése arányában mindinkább szembekerül a többi tőkésországgal, köztük első-

sorban Angliával, de az ország nemzetgazdaságát irányító amerikai gazdasáival is.

Az imperialista ellentétek kiéleződése is gyengíti a japán imperializmust, s a béke megővéseért küzdő dél- és délkeletázsiai országok népeinek fokozódó harca a japán militarizmus feltámasztása ellen ugyancsak fokozza ingatagságát.

Gyengíti végül a japán imperializmust a japán társadalom minden rétegében tapasztalható növekvő elégedetlenség, a fokozódó belső feszültség, az osztályharc kiéleződése.

Mindezekből az is nyilvánvalóvá válik, hogy az Egyesült Államok agresszív távolkeleti politikája — nem utolsósorban azért, mert egyik fő támaszpontja éppen Japán — igen ingatag alapokra épül.

A békét akaró népek százmillióinak ellenállása és ereje kudarcra ítéli az Egyesült Államok világuralmi terveit, amelyeknek szerves része: a Távol-Kelet leigázására irányuló törekvés.

Bíró Lászlóné

A magyar közgazdasági irodalom lendítőereje

10 éves a Szikra Könyvkiadó

A minap ünnepelte a Szikra, a Magyar Dolgozók Pártja könyvkiadója működésének 10. évfordulóját. 10 éve, hogy magyar földön már nem jár börtön a marxizmus-leninizmus igazságainak terjesztéséért, hogy hosszú évek illegalitása után lehetőség nyílt a szocializmus eszméinek széleskörű hirdetésére. A magyarországi illegális kommunista sajtó a felszabadulás előtt nehéz küzdelmet vállalt, önfeláldozó harcot vívott a marxista-leninista irodalom terjesztéséért. A Szikra a felszabadulásnak szinte első perceitől új feltételek közt, de változatlan energiával vállalta a szocializmus eszméi terjesztésének, a párt és a dolgozók közötti ideológiai

kapcsolatok szorosabbra fűzésének felelő és felelős feladatát.

A Szikra Könyvkiadó 1944 október második felében alakult meg Szege-den, közvetlenül a város felszabadulása után. 1945. január 25-én, alig néhány nappal Pest felszabadítása után — amikor Budát a német fasiszták még megszállva tartották — Pestre helyezte át működését. Az azóta eltelt 10 év gazdag volt sikerekben. A Szikra 1954 októberig összesen 2677 művet adott ki, 42 millió példányban, s nagy munkát végzett a marxizmus-leninizmus klasszikusai műveinek kiadása, népünk nevelése, pártunk politikájának alátámasztása végett. Most sokrétű tevékenységének csu-

pán közvetlenül a közgazdaságtudománnyal kapcsolatos részével foglalkozunk.

A Szikra Könyvkiadó előmozdította kiadványaival a marxista-leninista közgazdaságtudomány magyarországi fejlődési feltételeinek kialakulását. E tekintetben a legtöbbet *Marx, Engels, Lenin* és *Sztálin* műveinek kiadásával segített. 10 évi eredményes munkája nyomán ma már Marx és Engels szinte valamennyi fontosabb műve megjelent magyar nyelven. Új, helyes fordításban, több mint 100 000 példányban jelent meg a *Kommunista Kiáltvány*. Marx főművének, *A tőkének* az első kötete már 1948 májusában megjelent Rudas László és Nagy Tamás fordításában. Az első kiadás példányszáma 17 000, az 1949-ben megjelent másodiké pedig 50 000 volt. *A tőke* III. kötete 1951 decemberében, II. kötete pedig 1953 decemberében került Nagy Tamás fordításában a magyar olvasók kezébe. Ezzel közgazdászaink tanulmányaikhoz felbecsülhetetlen segítséget kaptak. Marx és Engels *Válogatott Művei*-nek két kötete 50 000 példányban, Marx *A politikai gazdaságtan bírálatához* című műve 15 000 példányban, *A tőkés termelés előtti tulajdonformák* 12 000 példányban, Engels *Anti-Dühringje* 75 000 példányban, *A munkásosztály helyzete Angliában* 10 000 példányban, *Az erfurti program bírálata* pedig 8000 példányban jelent meg.

A könyvkiadó Marxnak és Engelsnek mintegy 60, Leninnek összesen 80 művét adta ki 1 400 000, illetve 2 800 000 példányban. Lenin összes műveinek 35 kötetéből ma már 23 megjelent magyar nyelven. Ez év januárjában jutottak hozzá az olvasók Lenin Magyarországgal kapcsolatos írásainak gyűjteményes kötetéhez. A kiadó a következő egy-másfél évben befejezi Lenin összes műveinek kiadását.

A Szikra 1952 szeptemberéig kiadta Sztálin műveinek a Szovjetunióban megjelent mind a tizenhárom kötetét. A hátralévő két kötet magyar-

nyelvű kiadása is nyomköveti majd a szovjetuniói kiadást. Az *SzKP története* 735 000, *A leninizmus kérdései* 335 000 példányban került a magyar olvasóhoz. 1950-ben jelent meg Sztálin nyelvtudományi munkája, 1952-ben pedig *A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban* című rendkívül fontos munkája 180 000 példányban. A Szikra rendszeresen kiadja a Szovjetunió Kommunista Pártjának határozatait; kiadta a *XIX. kongresszus anyagát, az SzKP-nak a bőség megteremtését szolgáló határozatait, az SzKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatait*, amely a szocializmus építésének valóságos kincsestára (nemrég jelent meg az I. kötet, s a közeljövőben kiadásra kerül a II. és a III. kötet is).

A kiadó a párt politikájának megvilágítása és alátámasztása céljából több gyűjteményt adott ki a klasszikusok írásaiból: például Lenin *Az agrárkérdésről*, valamint Lenin és Sztálin *A munkáról* című gyűjteményes kötetét.

Fejlődésünk új szakaszának fontos követelménye, hogy küzdjünk a dogmatizmus, a talmudizmus, a mechanikus idézgetés ellen, a marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazásáért. De téved, aki úgy véli, hogy az új szakaszban valamelyest is csökkent a marxizmus-leninizmus tanulmányozásának fontossága, vagy aki a dogmatizmus ellen való harcot azzal cseréli fel, hogy a klasszikusoktól szó szerint átvett szöveget most már nem teszi idézőjelbe. A közgazdaságtudomány alkotó fejlesztése megköveteli népi demokratikus fejlődésünk sajátosságainak konkrét, tüzetes elemzését, de megköveteli a marxizmus klasszikusai tanításainak ismeretét is, mert enélkül lehetetlen az igazán tudományos konkrét elemzés, lehetetlen a fejlődésünkhöz szükséges helyes következtetések leszűrése. Tehát nem kisebb, hanem fokozottabb feladat a klasszikusok műveinek propagálása, alkotó tanulmányozása.

Jelentős segítség a közgazdászoknak, hogy a Szikra kiadja a *Szovjetunióval, a népi demokráciákkal foglalkozó fontosabb politikai, közgazdasági munkákat, a népi demokráciák kommunista pártjainak kongresszusi anyagát, a pártvezetők jelentősebb elméleti munkáit*. Különösen nagybecsű Mao Ce-tung műveinek eddig megjelent három és a közeljövőben megjelenő negyedik kötete. A jövő év egyik legfontosabb kiadványa lesz, mégpedig nemcsak a közgazdászok, hanem a társadalomtudományok valamennyi művelője, tanulmányozója szempontjából a Szovjetunióban megjelent *politikai gazdaságtani tankönyv magyar fordítása*.

A Szikra kiadott sok olyan közgazdasági munkát is, amely az imperialista gazdasággal, a kapitalizmus általános válságának elmélyülésével, a tőkésországok dolgozóinak osztályharcával foglalkozik. Mintegy 30 művet adott ki az amerikai imperializmusról, köztük Foster *Az amerikai földrész rövid története* és Perlo *Az amerikai imperializmus* című munkáját. Nagyon hasznosak voltak azok a kiadványok, amelyek lehetővé tették, hogy tanuljunk a szocialista tábor országainak gyakorlatából, s a nyugati országok kommunista pártjainak tapasztalataiból. A fordításokkal kapcsolatban hibák is akadtak. Megtörtént, hogy a kiadó ugyanarról a témáról néha fölöslegesen sok könyvet, cikkgyűjteményt adott ki, s nem mérlegelte eléggé, hogy milyen könyvek kiadása okvetlenül szükséges.

A kiadónak már megindulása óta fontos, népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában pedig egyik elsőrendű jelentőségűvé vált feladata a magyar marxista-leninista politikai, közgazdasági irodalom megteremtésének és fejlesztésének, a marxista közgazdaságtudomány kibontakozásának, a közgazdaságtudományi ismeretek elterjedésének előmozdítása. Kétségtelen, hogy a Szikra Könyvkiadó itt már elért eredményeket.

Rendszeresen kiadta a párt kongresszusainak anyagát, a Központi Vezetőség üléseinek határozatait, pártunk vezetőinek írásait, legutóbb Nagy Imre válogatott beszédeinek és írásainak két kötetét *Egy évtized* címen. Ezenkívül a legutóbbi 2—3 évben a Szikra mindinkább serkenti a gazdasági és a pártfunkcionáriusokat és a közgazdászokat, hogy önálló kutatáson alapuló tudományos munkákat és népszerű füzeteket írjanak. Megjelent például Pach Zsigmond Pál műve: *Az eredeti tőkefelhalmozás kérdései Magyarországon*. Az új szakasz előtt azonban kevés önálló gazdasági tárgyú munka jelent meg, s ezek színvonala sem mindig kielégítő. E hibák kijavításában már vannak bizonyos eredmények. A kiadó a legutóbbi időben megnövelte a mezőgazdaság időszzerű problémáival foglalkozó kiadványok számát, kiadott a mezőgazdaság fejlődésének egyes kérdéseivel foglalkozó több pártfőiskolai előadást. Több könyvet jelentetett meg a tanácsok munkájával kapcsolatos kérdésekről is, például Beér János és Bihari Ottó beszámolóját a pusztaszabolcsi tanács munkájáról. Néhány népszerű füzet kiadásával is elősegítette a szocialista építés időszzerű feladatainak megoldását. Közülük különösen tanulságos Dobozy Imre *Pártmunka egy nyírségi szövetkezetben* című munkája, mely helyesen tárja fel a politikai és a gazdasági munka összefüggéseit, továbbá a *Virágzó mezőgazdaság — jó módú nép* című paraszti levélgyűjtemény, amely hű képet ad parasztságunk életéről, problémáiról, gazdag termelési tapasztalatairól. Nemrég jelent meg Sándor Vilmos műve: *Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900*.

De a kiadó — erőfeszítései és nem lebecsülendő eredményei ellenére — sem elégítette még ki a közgazdasági irodalom területén az új szakasz fokozott követelményeit. Munkájának ezirányú fogyatékoságai is tükrözik azt a tényt, amelyet a MDP III. kongresszusa, majd a Központi Vezetőség októberi határozata feltárt, hogy

tudniillik a közgazdaságtudomány elmaradt fejlődésünk szükségletei mögött, hogy a fiatal közgazdászoknak nem adtunk elég bátorítást, megbízást, segítséget, hogy hazánkban *nemigen folyt igazi marxista gazdasági kutatómunka*, ehelyett elterjedt a dogmatizmus; elsősorban ezért nem jelentek még meg tudományos monográfiák gazdasági életünk legidősebb kérdéseiről sem. A Szikra közgazdasági kiadványaiban is találkozunk a *dogmatizmus* megnyilvánulásaival, azzal, hogy egyesek a magyar sajátosságok konkrét elemzése helyett csupán magyar példákkal „illusztrálják” a marxizmus-leninizmus általános tételeit. Ez a módszer a problémák vulgarizálására, mechanikus párhuzamosságok feltételezésére, helytelen következtetések leszűrésére vezetett, például a szocializmus gazdasági alaptörvényének hazánkban való érvényesülésére vonatkozóan. De tapasztalhattuk az *ökonomizmus* megnyilvánulásait is egyes közgazdasági munkákban, amelyek nem mérlegelték kellőképpen a párt politikájának, a munkás-paraszt szövetség megszilárdításának szükségleteit és alapproblémáit.

A kiadó nem elég gyorsan reagál — mégpedig magasszínvonalú kiadványokkal — népünk igényeire, nem népszerűsíti idejekorán a párt általános politikájának és gazdaságpolitikájának időszerű kérdéseit, még nem segít eléggé a téves nézetek leleplezésében. Fontos, hogy ezek a hibák mihamarabb megszűnjenek. Ezt a célt szolgálja az új közgazdasági tématerv kidolgozása is, amelyből csupán néhány fontosabb témát említünk meg: a nép alkalmazása népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában; az ipar szerkezetének átalakítása hazánkban; a munka termelékenységének alakulása népgazdaságunkban; termelőszövetkezeteink a növekvő árutermelés útján; az anyagi érdekelttség elvének megvalósítása: mezőgazdaságunk fellendítésének egyik döntő feltétele;

a haladó közgazdasági gondolat fejlődése Magyarországon.

A hazai közgazdaságtudomány fokozódó megélénkülése, különösen a Közgazdaságtudományi Intézet megteremtése fontos feltétele és biztosítéka a kiadó jobb munkájának. A kiadónak fokozott segítséget kell kapnia közgazdászainktól, gazdasági funkcionáriusainktól is. Egy ideje meglehetősen széles körökben elterjedt az a nézet, amely az új szakaszban lebecsüli a politikai irodalom fontosságát, s csak a szépirodalmi és a szakirodalmi művek kiadását és terjesztését tekinti fontosnak. Kétségtelen, hogy ki kell elégítenünk a szépirodalmi és a szakirodalmi művek fokozottabb kiadására irányuló igényeket. Az is kétségtelen, hogy emelni kell a politikai kiadó munkájának színvonalát, javítani kell a kiadott művek tematikáját és az egyes művek színvonalát. De mindebből nem következik, hogy a politikai irodalom olvasása, ismertetése, terjesztése már lebecsülendő feladat volna. Ellenkezőleg, az új szakasz még inkább megköveteli a közgazdasági munkák színvonalának emelését, a kiadás minőségének javítását és mennyiségének növelését. Ez a kiadó feladata és ehhez szükséges közgazdászaink segítsége. Közgazdászaink ne sajnálják a fáradságot a gazdasági helyzetünkkel kapcsolatos problémák akár hosszabb, akár rövidebb formában való kidolgozására. Vállaljanak fokozottabban részt a közgazdaságtudomány fejlesztésében, jelezzék a szükségleteket, bírálják a megjelent könyveket és füzeteket. Az alkotó együttműködés nagyon fontos közgazdasági irodalmunk igazi felvirágzásának megteremtése szempontjából. A Szikra — egy évtizedes eredményes működésének tapasztalatait gyümölcsöztetve — a jövőben még többet tehet a kialakuló hazai közgazdasági irodalom kibontakoztatásáért és lendületes fejlesztéséért.

Fülöp Gábor

1944–1954

Adatok hazánk tízéves gazdasági fejlődéséről

(I. A magyar nemzetgazdaság háborús kárai a második világháborúban)

1945 tavaszán, amikor a szovjet hadsereg felszabadította hazánkat, az ország gazdasága a pusztulás szomorú képét mutatta. A gazdasági élet valamennyi területe megsínylette a háborús pusztításokat, a németek és szolgálatkész tőkés, földesúri lakajaik, valamint nyilas cinkosaik országvesztő politikáját és barbár fosztogatását.

Dolgozó népünk hősi munkával, szétzüllött gazdaságban, összezsugorodott termelőapparátussal kezdte meg az új országépítés első szakaszát, a *helyreállítást*, amelynek hatalmas eredményeit csak akkor értékelhetjük kellőképpen, ha felmérjük: mekkora károkat okozott a háború és a fasiszta dúlás az ország gazdaságában.

Magyarország háborús kára az 1946-ban végzett statisztikai felmérés, valamint a különféle, nem teljes becslések szerint *21,95 milliárd 1938. évi értékű pengőre* rúgott.* Ez az összeg Magyarország 1938. évi nemzeti jövedelmének körülbelül *ötszöröse*.

A szorosabban értelmezett *termelés* (gyárpar, mezőgazdaság, bányászat, kohászat és kisipar) kára több mint *6,5 milliárd 1938. évi értékű pengő*, vagyis az átlagos évi nemzeti jövedelemnek körülbelül *másfélszerese*, az összes károknak csaknem *egyharmada* volt. A károk termelőágak sze-

rint a következőképp oszlottak meg: a mezőgazdaságot ért károk összege majdnem *3,7 milliárd*, a gyárpar károsodása több mint *2 milliárd*, a kisiparé *727 millió*, a bányászaté pedig *65 millió pengőre* rúgott.

A termelési javak károsodásának *16 százalékát* a nyilasok és a németek fosztogatása, a gyárleszerelések és elszállítások okozták.

A károk ágazonkénti százalékos megoszlása

Magánháztartás	23,9
Mezőgazdaság	16,8
Közlekedés	16,8
Gyárpar	9,3
Lakóházak	8,4
Kereskedelem	6,2
Kisipar	3,3
Kulturális ágak	1,9
Egészségügy, népjólét	0,7
Bányászat és kohászat	0,3
Egyéb	12,4

Az ipar háborús kárai

A gyárpar a háború következtében *létesítményeinek és termelőképességének majdnem felét*, anyag- és gyártmánykészletének pedig még nagyobb hányadát *veszítette el*. A gyárak *90 százalékát* érte kisebb-nagyobb háborús kár (*3602 gyár*). A gyárpar ingatlanainak és berendezéseinek kára *860 millió pengő* volt, vagyis az eredeti értéknek csaknem *50 százaléka*. A munkagépekben okozott kár *340 millió pengő* (*75 száza-*

* A stabilizációkor (1946. augusztus 1-én) 4 forinttal tekintettek egyenlőnek egy 1938. évi pengőt.

lék), az épületek károsodása 250 millió pengő (csaknem 50 százalék), az erőgépeké 55 millió pengő (33 százalék) volt. A gyáripart ért 2 milliárd pengőnyi kárból mintegy 22 százalékot közvetlenül a németek és a nyilasok okoztak, ebből 85 százalékot pusztító és rongáló tevékenységükkel, 15 százalékot pedig az értékek elszállításaival.

A gyáriparban 2119 üzem — vagyis az összes üzemek fele — szenvedett átlagosan 45,7 százalékos kapacitáscsökkenéssel járt károsodást. Az egész gyáriparra vonatkoztatva ez 24 százalékos átlagos kapacitáscsökkenésnek felel meg. Voltaképpen azonban gyáriparunk kapacitása sokkal nagyobb mértékben csökkent, mert éppen a nagyobb gyárak kapacitáscsökkenése jóval meghaladta az átlagost.

A kapacitáscsökkenést szenvedett gyáraknak az összes gyárakhoz viszonyított arányszáma a *gépgyártásban* volt a legnagyobb (78,8 százalék); ez nagyon gátolta az újjáépítést.

A károsodott gyárak számaránya legnagyobb volt a *gumiiparban*, ahol valamennyi üzemünk megsérült. A gép- és a bőriparban az üzemek 95 százaléka szenvedett háborús kárt. Az üzemeknek több mint 90 százaléka sérült meg a *textil- és a vegyiparban* is.

A gépgyártás kára 750, a textiliparé 301, a vas- és fémiparé 236, az élelmiszeriparé 209, a vegyiparé pedig 192 millió pengőre rúgott. A *bányászat és a kohászat* területén leginkább a műszaki létesítmények károsodtak: értékük 50 százalékának mértékéig; az épületkár és a hajtógépek károsodása mintegy 33 százalékra, a munkagépeké pedig több mint 66 százalékra rúgott. A 117 bánya- és kohóüzem közül 109 szenvedett kárt, s közülük 64-nak csökkent a kapacitása, mégpedig a károsodott üzemek több mint 40 százalékáé 20—50 százalékkal, mintegy 30 százaléka pedig több mint 50 százalékkal. Súlyos károk érték mindkét kohóművünket;

egyikük kapacitásának 11—25, másikuk pedig 26—50 százalékát vesztette el.

A gyáripar ágankinti kapacitáscsökkenése

	A kapacitáscsökkenést szenvedett gyárak	Az összes gyárak
	átlagos kapacitáscsökkenése százalékban	
Vas- és fémipar	44,1	26,3
Gépgyártás	48,1	36,2
Gépjavítóműhelyek	46,5	38,3
Villamos energia-termelés és -elosztás	42,4	24,8
Kő-, agyag- és üvegipar	48,1	29,4
Faipar	51,0	28,2
Csont- és műanyagipar	43,9	27,4
Bőripar	46,9	16,6
Gumiipar	35,5	17,8
Sörte-, szőr-, tollipar	42,6	23,7
Fonó-szövőipar	41,3	22,1
Ruházati ipar	55,7	28,6
Papíripar	40,6	18,9
Élelmiszeripar	42,6	16,0
Vegyipar	48,0	26,1
Sokszorosítóipar	35,7	17,9
Összesen	45,7	23,9

A mezőgazdaság károsodása

Mint már utaltunk rá: a mezőgazdaságot ért károk *teljes összege* majdnem 3,7 milliárd 1938. évi értékű pengő volt. Az 1944—1945. évben vetetlenül maradt területek miatt további 200 millió pengő kár származott. Az erdőgazdaságot ért kár 200 millió pengőre rúgott.

A mezőgazdasági károk százalékos megoszlása a következő volt:

Állatkár	40,9
Terménykár	35,9
Épületkár	5,9
Egyéb kár	17,3

A mezőgazdasági terményekben okozott kár 1320 millió pengő volt: ez körülbelül 4 millió hektár szántóföld egy évi hozamának felel meg. A mezőgazdasági gépekben 162 millió pengő kár esett. 218 millió pengő értékű mezőgazdasági épület ment tönkre, illetve rongálódott meg.

A legsúlyosabb veszteséget az állattenyésztés szenvedte: a mezőgazdaságot ért károknak mintegy 2/5-ét, másfélmilliárd pengőt. Ennek az összegnek a nagyságáról világosabb képet kapunk, ha meggondoljuk, hogy 1933-ban körülbelül ennyi volt az ország egész szántóföldi termelése. Az állatkároknak körülbelül 14 százalékat a németek és a nyilasok fosztogatásai okozták.

Az állatállomány háborús veszteségét a következő táblázat tünteti fel:

Állatfajta	Veszteség	
	millió darabban	az 1942. évi állomány %-ában
Szarvasmarha és bivaly	1,2	52,6
Ló	0,5	59,0
Sertés	2,2	46,4
Juh	1,4	82,7
Baromfi	18,3	—

Az állatállomány ilyen nagyarányú pusztulása a trágya kiesése miatt a növénytermelés további fejlődésére is rendkívül káros hatással volt.

A közlekedési károk

A közlekedést ért károk teljes összege 3,7 milliárd pengő volt, s benne a vasúti károké 2,9 milliárd. A vasút 68 337 járművéből 48 880 került külföldre. A vasúti berendezéseket a következő károsodás érte:

Elpusztult, illetve megsérült

a vágányzat	35,6 százaléka,
az alagutak	10,4 százaléka,
a rácsos hidak	99,4 százaléka,
a vasgerenda-hidak	27,5 százaléka.

A gördülőállomány károsodása:

	A háborús károsodás okozta hiány %-ban	A megromoltan itthon maradt járművek az összes itthon maradt járművek %-ában
Mozdony	43,6	60,5
Motorkocsi és sínautó	37,4	82,7
Személy- és kalauzkocsi	61,9	55,8
Teherkocsi	74,0	43,0

Súlyos károkat szenvedett a hajózás is: 50 személyhajóból sértetlenül itthon maradt 2, sérülten 3; 50 vontatóból csak egy maradt itthon, s az is sérülten; 252 uszályból sértetlenül itthon maradt 4, sérülten 6.

Különösen súlyos kár érte hídjainkat: 8373 közúti hídból elpusztult 1704, az összes hidak 16,7 százaléka, a hidak folyóméterben számított teljes hosszúságának 36,2 százaléka. Elpusztult Budapest valamennyi közúti hídja. A németek felrobbantották az összes dunai és tiszai hidakat: a Dunán a pesti hidakon kívül 10 hidat, a Tiszán összesen 11 hidat.

Az ország gépjárműállománya — 12 737 személy- és teherautó elpusztulása vagy elhurcolása következtében — 53,5 százalékkal csökkent.

A fasiszták felrobbantották a 120 kW-os, több mint 300 méter magaságú nagyadót, a magyar rádió büszkeségét, s elpusztítottak két kisebb közvetítőállomást.

Épületkárok

Az épületkárok teljes összege több mint 4 milliárd pengőre rúgott; ebből a lakóházakra 1860 millió pengő, az üzemi épületekre 860 millió pengő, a középületekre pedig 1338 millió pengő

jutott. A lakóházkárból Budapestet 1250 millió pengőnyi kár sújtotta, vagyis az országos lakóházkár kétharmada. A budapesti lakásoknak több mint 80 százaléka szenvedett kisebb-nagyobb kárt. Szobáik 23,7 százaléka vált használatatlanná, az összesen 481 280 budapesti lakószobából pedig 25 795 teljesen megsemmisült.

A tanintézetek kára

A tanintézetek kára 218 millió pengő volt. Ez a hatalmas összeg háromszorosa a volt vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1938. évi rendes kiadásainak, a tárca átlagos évi beruházásainak pedig hatvanszorosa! Ha tehát a felszabadulás után is olyan ütemben „fejlesztettük volna” közoktatásunkat, ahogyan a Horthy-rendszer idején történt, akkor iskoláink, egyetemeink helyreállításához több évtized kellett volna.

Hazánk óriási háborús kárait a hazaáruló uralkodóosztályok rövidlátó, népellenes külpolitikáján kívül nem kis részben az okozta, hogy a németek és magyar fasiszta csatlósai esztelen dühvel pusztítottak mindent, amit csak tudtak. Erről tanúskodnak a következő számok:

A németek és a nyilasok pusztításai által okozott kár százalékaránya a teljes kár százalékában

Összes károk	29,4
Közlekedés	85,7
Műemlékek és műkincsek	58,9
Kereskedelem	32,9
Pénzügyintézetek	29,1
Bányászat és kohászat	26,9
Kisipar	26,6
Gyáripar	21,9
Mezőgazdaság	12,1

A háború okozta kár és pusztítás olyan súlyos volt, hogy 1946-ban a károk felmérése idején a pénzügyminisztérium szakértői a *Magyarország háborús kárai* című kiadványban a következőket írták: „Magyarország közgazdaságát a háborús károk alapján rendítették meg. Természeti kincsek híján, kizárólag a megmaradt termőföldekre és a népesség munkaerejére támaszkodva az ország teljesítőképessége hosszú időn át igen korlátozott lesz.” (23. old.) A magyar dolgozó nép határtalan szorgalma és munkalendülete, amelyet a kommunisták pártja szervezett meg az ország gazdasági újjáépítésére, meggyőzően rácafoltt a borúlátó szavakra. Hazánk népgazdasága rövid egy évtized alatt nemcsak kiheverte a példátlanul súlyos háborús károkat, hanem a szocializmus útján fejlődve, mindinkább biztosítja a dolgozó nép anyagi jólétének növekedését.

FELHÍVÁS

A Szovjetunióban nemrég megjelent politikai gazdaságtani tankönyv 4 új közgazdasági fogalmat tartalmaz. Ezek a következők: труд для себя; труд для общества; продукт для себя; продукт для общества (megközelítő magyar fordításuk: önmagának végzett munka; a társadalomnak végzett munka; önmagának termelt termék; a társadalomnak termelt termék).

Ezek a kifejezések azért váltak szükségessé, mert a szocializmus viszonyaira nem alkalmazhatók a kapitalizmus politikai gazdaságtanából ismert „szükséges munka”, „többletmunka”, „szükséges termék” és „többlettermék” fogalmak.

Kérjük olvasóinkat, hogy e fogalmak megfelelő magyar fordítására vonatkozó javaslataikat 1955. január 15-ig küldjék meg szerkesztőségünknek. (Budapest, VI, Sztálin-út 40.)

Varga Jenő: Az imperializmus gazdaságának és politikájának fő kérdései

(a második világháború után)

(Szikra. 1954. 651 oldal)

Nemcsak a kapitalizmus politikai gazdaságtanával, a nemzetközi helyzettel foglalkozó szakemberek, hanem a gazdasági kérdések iránt érdeklődő magyar olvasóközönség széles rétegei is nagy érdeklődéssel várták Varga Jenő új művének magyar nyelven való megjelenését.

Varga Jenő a következőképpen határozza meg új könyvének célját: „Ebben a könyvben azt a feladatot tűztük magunk elé, hogy elemezzük az imperializmus gazdasági és politikai fejlődésének fő vonásait a második világháború után. Reméljük, hogy a gazdaság és a politika elemzésének szoros egybefonódása révén sikerült elkerülnünk azokat a hibákat, amelyek a gazdaságnak a politikától való elszakítása folytán előző könyvünkben előfordultak.“ Már előljáróban megállapíthatjuk, hogy Varga Jenőnek új könyvében sikerült elérnie ezt a célt, s nagy értékkel gyarapította az imperializmus mai korszakára, a kapitalizmus általános válságának második szakaszára vonatkozó marxista irodalmat.

A szerző *A kapitalizmus általános válságának további elmélyülése a második világháború után* című első fejezetben a két tábor erőviszonyainak megváltozásával, a kapitalizmus általános válsága második szakaszának legfontosabb jellegzetességeivel foglalkozik. Ezenkívül röviden elemzi mindazokat a folyamatokat, amelyek az általános válság további elmélyü-

lésére vezettek (a két rendszer harca a második világháború után, az egységes világpiac szétesése, az imperializmus gyarmati rendszerének bomlása, a kapitalista rendszer egészének meggyengülése stb.). A következő három fejezetben Varga Jenő megmutatja, hogyan érvényesülnek az általános válság jellegzetességei az imperialista tábor főbb országaiban: a II. fejezetben az amerikai, a III. fejezetben az angol imperializmussal, a IV. fejezetben a német és a japán imperializmus újjáéledésével foglalkozik. Az V. fejezetben (*Ellentétek és harc az imperialista táboron belül*) elemzi az imperialista tábor ellentmondásait, s tüzetesen megvizsgálja az Egyesült Államok és a többi kapitalista ország ellentéteit. A következő három fejezetben a gyarmati rendszer szétesésével foglalkozik: a VI. fejezetben általában tárgyalja a kérdést, a VII. fejezetben elemzi az imperializmus gyengülését Indiában, a VIII. fejezetben pedig az imperializmus vereségét Kínában. A IX., a X. és a XI. fejezetben a jelenkori kapitalizmus politikai felépítményét, s az e felépítmény fejlődésével kapcsolatos kérdéseket vizsgálja, ennek keretében tárgyalja a szociáldemokrácia válságát, az egyház és a vallás szerepét az imperializmus szolgálatában, a burzsoá államok fasizálódását és a fasiszta mozgalmakat. Végül az utolsó, a XII. fejezet a népek harcát vezető kommunista pártokkal foglalkozik.

Varga Jenő új művének első fejezete különösen nagy érdeklődésre tarthat számot. Elsősorban azért, mert ez a fejezet mélyrehatóan elemzi a kapitalizmus általános válságának második szakaszát, s a korábban megjelent hasonló tárgyú műveknél sokkal jobban összefoglalja a kérdés megismeréséhez szükséges tényeket és szempontokat. Ezért ez a fejezet igen nagy segítséget ad a kapitalizmus általános válsága második szakaszának oktatásához és tanulmányozásához.

Másrészt ez a fejezet felvet néhány olyan problémát, s ezeket a későbbi fejezetekben részletesen is kifejti, amelyekből újszerű összefüggések tárulnak fel. Ebből a szempontból külön kiemelünk a fejezetben tárgyalt két problémát. Az egyik: az államapparátus alárendelése a monopóliumoknak. Ebben a részben Varga Jenő új adatokkal és tényekkel ismerteti meg az olvasót. Például megmutatja, hogyan nyereszkedtek a monopoltőkék négyszeresen a hadiüzemek építésével kapcsolatos kiadásoknak az államra való áthárítása révén:

1. Az állam kamatot fizet a monopoltőkéknek a hadiüzemek felépítése céljából felvett összegek után.

2. A monopoltőkék óriási hasznot zsebeltek be, mert állami megrendelésre ők építették fel a gyárakat.

3. Az állam ellenszolgáltatás nélkül átadta a monopoltőkéknek a felépült új gyárakat, hogy a háború alatt a tőkék üzemeltessék őket.

4. A háború befejezése után a monopoltőkék minimális áron (rendszerint az állam által befektetett összeg 10 százalékáért) megszerezték ezeket a gyárakat az államtól.

A szerző ugyanebben a fejezetben részletesen elemzi, hogyan zülleszt szét az Egyesült Államok monopoltőkéje a többi tőkésország gazdaságát. Varga Jenő e kérdés tárgyalásakor tér ki — egyebek közt — a *dolláréhség* problémájára. Az Egyesült Államokban a második világháború után fonák helyzet alakult ki — mutat rá Varga Jenő. Egyrészt szüntelenül csökken az import, mégpedig leg-

főképpen a belső piac viszonylagos szűkülése és a tőkefölöslegek növekedése miatt. Másrészt az amerikai monopoltőkék a kivitel állandó növelésére törekszenek, hogy fenntartsák a nagy monopolárakat, s egyúttal megkaparintassák külföldi vetélytársaik piacait. Ezért az amerikai árukkal elárasztották a világ valamennyi tőkésországát.

Egyetlen tőkésország sem exportálhat végnélkül többet, mint amennyit importál. Az Egyesült Államok, amely a második világháború után állandóan sokkal többet exportál, mint amennyit importál, külkereskedelmi politikájával kiszivattyúzta az egész kapitalista világ aranytartalékainak háromnegyedét. Ezért a többi kapitalista ország — köztük elsősorban Anglia — mind kevésbé fizet arannyal vagy dollárral az Egyesült Államokból importált árukért. Így keletkezett a közismert „dolláréhség”, amely az egész kapitalista világra kiterjedt. Varga Jenő erről megállapítja: „A dolláréhség az Egyesült Államok és a többi kapitalista ország közötti éles ellentétek új, különleges megnyilvánulási formája.” (78. old.)

Varga Jenő könyvének második fejezete (*Az amerikai imperializmus világuralmi törekvései*) a gazdaság és a politika egységes vizsgálatának kitűnő példája. A szerző ebben a fejezetben bevezeteskép röviden áttekinti az amerikai imperializmus történetét, majd feltárja az Egyesült Államok mai politikájának gazdasági alapját, s megvilágítja, hogy a kapitalista világrendszer általános válságának körülményei közt melyek az amerikai imperializmus világuralmi törekvéseinek gazdasági rúgóí. Például megmutatja a termelés koncentrációjának és a tőke centralizációjának a második világháború alatt és után bekövetkezett fokozódását, bebizonyítja az export növekedésének szükségességét és az import csökkenését stb. Az amerikai imperializmus

fejlődésének gazdasági elemzése alapján kifejti: hogyan jár együtt az Egyesült Államokban a belső ellentmondások kiéleződésével a reakció erősödése, valamint a külső terjeszkedés fokozódása. Leleplezi az amerikai életformát, szétzúzza az amerikai imperializmus szépítgetésére törekvő burzsoá propagandát. Varga Jenő hangsúlyozza és megcáfolhatatlan tényekkel bizonyítja: a kapitalizmus általános válsága idején az Egyesült Államok monopolitókéje mind nyiltabban törekszik, hogy az egész világra kiterjessze uralmát, hogy kizsákmányolja és nyomorba döntse a világ valamennyi népét.

De a szerző ebben a fejezetben nemcsak egyszerűen leírja és rendszerezi a tényeket, hanem elméletileg általánosítja is a felvetett és sokoldalúan vizsgált kérdéseket, s ily módon sok új szemponttal gyarapítja e problémakör marxista irodalmát.

A szerző az általános válság jellegzetességeinek megnyilvánulásaiával kapcsolatban abból indul ki, hogy szó sem lehet semmiféle amerikai „kivételességről”. Az amerikai kapitalizmus általános fejlődéstörvényei nem különböznek a többi ország kapitalizmusának fejlődéstörvényeitől. Sőt: az Egyesült Államok mint a gazdaságilag legerősebb imperialista ország méginkább függ a kapitalizmus általános válságának hatásától, mint a többi tőkésország. (Lásd 118—119. old.) Csak ezen az elméleti alapon bizonyítható be, hogy az amerikai kapitalizmus nem szüntetheti meg azokat a fenyegető és mindinkább kiéleződő ellentmondásokat, amelyeket az általános válság elmélyülése idéz elő. Az amerikai imperializmus a terjeszkedésben, a szocialista tábor ellen forralt háború előkészítésében, a világuralom meghódítására irányuló kísérletekben keresi a menekvést. Ráerőszakolja a fegyverkezési hajszát a többi tőkésországra, félgyarmatává akarja változtatni ezeket az országokat, s monopolizálja piacaikat. Varga Jenő hangsúlyozza, hogy az Egyesült Ál-

lamok monopolitókéje más országok rovására törekszik azoknak a nehézségeknek a leküzdésére, amelyeket a kapitalizmus általános válságának elmélyülése okozott.

Varga Jenő ebben a fejezetben megmutatja az amerikai imperializmus *legnagyobb gyengeségeit*. Megállapítja, hogy az Egyesült Államok hadigazdasági potenciálja kétségtelenül nagyon jelentős, de arra is felhívja a figyelmet, hogy túlbecsülni sem szabad az amerikai imperializmus erejét. A szerző elemzi az amerikai imperializmus gyengeségeinek hazai és nemzetközi tényezőit.

A belső tényezők a következők:

1. A kapitalizmus alapvető ellentmondása az Egyesült Államokban élesebb, mint bármely más tőkésországban.

2. Ebből következően az Egyesült Államokban különösen súlyosak az értékesítési nehézségek, s különösen nagyfokú a belső piac viszonylagos korlátozottsága. Ezt az ellentmondást még csak fokozza a termelőkapacitásnak a második világháború alatt és az azóta eltelt időben bekövetkezett nagyarányú növekedése.

3. Az osztályharc fokozódó éleződése, amelynek az az oka, hogy a gazdaság mindinkább néhány milliárdos és milliomos kezében koncentrálódik, a dolgozó tömegek elnyomordása pedig fokozódik.

4. Az Egyesült Államokban élő nemzetiségek elnyomása.

Varga Jenő nemzetközi vonatkozásban a következőkkel magyarázza az amerikai imperializmus gyengeségeit:

1. Az amerikai imperializmus szétzülleszteti a többi tőkésország gazdaságát, s ez végső soron az Egyesült Államok gazdasági elszigetelődésére vezet.

2. Az amerikai imperializmus a gyarmati népek szabadságharcában az egész világon a gyarmattartó hatalmakat támogatja, s ez ádáz gyűlöletet kelt a gyarmati népekben az Egyesült Államok politikájával szemben.

3. Az amerikai imperialistáknak az a célja, hogy a többi kapitalista ország népeit ágyútöltelékül használják fel világuralmi törekvéseik megvalósítása során, mélységes gyűlöletet keltett a kapitalista országok népeiben.

„Így tehát — foglalja össze elemzését Varga Jenő — az Egyesült Államok korántsem olyan erős, mint ahogy az amerikai imperialisták állítják. Az országon belüli osztályharc és nemzeti mozgalom, az Egyesült Államokban élő dolgozók többségének békeszeretete, a megszállott országok, különösen pedig a gyarmati és félgyarmati országok népeinek gyűlölete az amerikai imperializmus iránt, az amerikai monopoltőke elkerülhetetlen érdekellentéte az angol, francia, német és japán monopoltőkével, továbbá — ami különösen fontos — a szocializmus táborának gyorsan növekvő erői, mindezek a tényezők egyre jobban gyengítik az amerikai imperializmust.“ (178. old.) Mindezzel Varga Jenő megmutatja az amerikai imperializmus legsebezhetőbb pontjait, leleplezi az amerikai propagandának az Egyesült Államok gigantikus erejéről költött legendáját.

A szerző az imperialista ellentétek elemzése során (V. fejezet: *Ellentétek és harc az imperialista táboron belül*) utal az imperialista tábor kettészakadására. „... Az imperialista tábor egy mély szakadék két részre osztja: az egyik oldalon az Egyesült Államok, amely erőnek erejével világuralomra törekszik, a másik oldalon valamennyi többi kapitalista ország, amelyek között szintén mélyreható ellentétek állnak fenn.“ (280. old.) Ezzel kapcsolatban elemzi az amerikai imperializmus világuralmi törekvéseinek a többi kapitalista országra kifejtett hatását. Figyelmeztet a második világháború utáni helyzetnek arra a sajátosságára, hogy az imperialista országok az éles ellentétek és az egymással vívott szüntelen harc ellenére, az Egyesült Államok nyomása alatt és saját népeik érdekeivel el-

lentétben, az Egyesült Államok vezetése alatt szerveződő katonai szövetségekbe tömörülnek. Ezek a szövetségek az amerikai imperializmus céljait szolgálják. De Varga Jenő megmutatja a katonai szövetségekben mindinkább érvényesülő széthúzást, érdekellentéteket is.

A szerző az amerikai imperializmus belső ellentéteinek vizsgálata során különösen hangsúlyozza az *angol-amerikai ellentéteket*. Rámutat, hogy az Egyesült Államok — nagyhatalmi túlsúlyára és iparának jobb műszaki felszerelésére támaszkodva — általános támadást indított Anglia birodalmi piacainak megkaparintásáért. Anglia elkeseredetten védekezik, s felhasználja jónéhány olyan előnyét, amely az Egyesült Államoknak nincs meg. Például ilyen előnye Angliának, hogy az Egyesült Államoktól eltérően az *élelmiszerek és a nyersanyagok nagy vásárlója*. Ez lehetővé teszi, hogy Anglia kétoldalú kereskedelmet folytasson, hogy ipari termékeket adjon el azoknak az országoknak, amelyekből élelmiszert és nyersanyagot importál. Mint ismeretes, az Egyesült Államok ezt nem teheti meg, hiszen neki óriási élelmiszer- és nyersanyagfőlöslege van. Az amerikai imperializmussal szemben vívott versenyharcban fontos fegyvere a *sterling-blokk* is, amely lehetővé teszi, hogy valutáris korlátozások nélkül kereskedjék az e blokkhoz tartozó, körülbelül 500 millió lakosú országokkal. Anglia felhasználja a *preferenciális vámrendszert* is, amely lehetővé teszi, hogy a Brit Birodalomhoz tartozó országokba irányuló exportja során mintegy 15 százalékkal növelje az angol áruk versenyképességét. Anglia természetesen mindezeknek az előnyöknek ellenére igen sok területen rendkívül hátrányos helyzetben harcol az Egyesült Államok ellen. Ilyen hátrányos terület például a *tőkekivitel* területe, mert itt az Egyesült Államok van nyilvánvaló fölényben.

Varga Jenő megvizsgálja az imperialista ellentétek sok egymásba kapcsolódó területét, s az ellentétek elem-

zése során a következő végső következtetésre jut: „Az imperialista tábor ipari hatalma, nagy hadserege és flottája ellenére belsőleg gyenge, és ha a népeknek nem sikerülne az új háborút megakadályozniuk, nem lesz képes kiállni az erőpróbát egy új fegyveres összecsapásban.” (333. old.)

A gyarmati rendszer szétesésének megindulása a második világháború után a kapitalizmus általános válsága mai szakaszának egyik legfontosabb mutatója. A könyvnek *A gyarmati rendszer szétesése* című VI. fejezete a gyarmati rendszer mai helyzetét elemzi.

A szerző a gyarmati szabadságharcok eredményeinek vizsgálata során figyelemreméltó párhuzamot von India és Kína, az egykori két legnagyobb gyarmati ország közt. Varga Jenő utal rá, hogy bár e két ország gazdasági és osztályszerkezete a második világháború előtt megközelítően azonos volt, mégis a nemzeti szabadságharc a két országban egészen más eredménnyel végződött: a kínai nép a kommunista párt vezetésével megteremtette a népi demokráciát, s Kína végkép kiszakadt az imperializmus láncából, Indiában ellenben a burzsoázia az angol imperializmussal és a feudális földesurakkal kötött kompromisszum révén átmeneti győzelmet aratott.

Varga Jenő a következőkkel magyarázza Kína és India eltérő fejlődését:

1. India népei közt az angol megszállásig egészen gyenge volt a kapcsolat, s még ma sem túlságosan erős, Kínában ellenben viszonylag csak egészen kisszámú a nemkínai lakosság, az állami egységnek itt évezredes hagyományai vannak.

2. India 200 évvel ezelőtt vált Anglia gyarmatává. Ez a tény lehetővé tette, hogy az indiai burzsoázia az angol gyarmatosítók ellen vívott látszólagos harccal elámítsa a néptömegeket. A burzsoáziának az Indiai Nemzeti Kongresszus párt segítségével sikerült

bizonyos időre a nemzeti szabadságmozgalom élére állnia. Ezzel szemben Kína csupán 100 évvel ezelőtt vált félgyarmattá. A kínai ipari burzsoázia nem válhatott a nemzeti szabadságmozgalom vezetőjévé, s így a gyarmati szabadságharc vezetését 1927 óta — amióta a Kommunista Párt elszakadt a Kuomintangtól — a proletariátus vette át.

3. Indiának, mint angol gyarmatnak, nem volt önálló hadserege, az indiai kommunistáknak jóformán semmiféle lehetőségük sem volt rá, hogy befolyást szerezzenek a hadseregben. Kínának ezzel szemben önálló hadserege volt, a Kommunista Párt pedig minden lehetőséget megragadott, hogy a hadseregben megszilárdítsa befolyását, s hogy saját hadsereget létesítsen; ez kétségtelenül fontos tényezője volt a kínai forradalom győzelmének.

E tényezők — jónéhány, Varga Jenő által megvilágított más tényezővel együtt — magyarázzák meg az elmentés irányú fejlődést. Ezek a tényezők Indiában *megnehezítették*, Kínában pedig *előmozdították*, hogy a proletariátus és élcsapata, a Kommunista Párt legyen az antiimperialista harc vezető ereje. Varga Jenő történelmi tanulságok alapján meggyőzően bizonyítja, hogy a gyarmati szabadságharcok sikerét végső soron az dönti el: *melyik osztály* vezeti a forradalmat. Ezért ez a rész különösen tanulságos, s szintén nagyon jól felhasználható a politikai gazdaságtan oktatásában, elsősorban a kapitalizmus általános válságának kifejtésekor.

A gyarmati rendszer szétesésével, a gyarmati válság elmélyülésével kapcsolatos másik sokoldalúan elemzett kérdés az amerikai imperializmus és a gyarmatok kapcsolata. Varga Jenő egyrészt megcáfolja az amerikai imperialistáknak azt a hazugságát, hogy az Egyesült Államok nem gyarmattartó hatalom, s Lenin tanításai alapján bebizonyítja, hogy bár az Egyesült Államoknak forma szerint alig van gyarmata, de a valóságban mégis az övé a legnagyobb gyarmatbirodalom. Lenin

már *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* című művében megállapította: a gyarmati kizsákmányolás szempontjából nem okvetlenül szükséges, hogy valamely ország forma szerint gyarmattá váljék, s hogy politikailag formálisan független országok gazdasági tekintetben tulajdonképpen gyarmatok lehetnek. Varga Jenő e tanítás alapján rámutat, hogy „Gyakorlatilag nemcsak Cuba és a Fülöp-szigetek tekintendők az Egyesült Államok gyarmatainak, hanem egész Latin-Amerika is és a világ burzsoá országainak többsége, amely mindjobban az amerikai tőke gyarmati kizsákmányolása alá kerül”. (151. old.)

A szerző az amerikai imperializmus céljával és módszereivel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a második világháború után a háborún meggazdagodott amerikai fináncoligarchia már nem elégszik meg csupán a gyarmatok újraelosztásával vagy egyes gyarmatok meghódításával, hanem arra a célra törekszik, hogy a többi imperialista hatalom monopolista helyzetét valamennyi gyarmatukon megszüntesse. Az Egyesült Államok e cél elérése végett képmutató módon a gyarmati népek „barátjának” és „felszabadítójának” szerepében tetszeleg.

Rendkívül tanulságos a könyvnek az imperializmus politikai felépítményével foglalkozó része. A szerző részletesen elemzi a jobboldali szocialisták, a katolikus egyház és a fasiszták ideológiáját és politikáját. Úgy jellemzi a jobboldali szociáldemokratákat, mint a burzsoázia osztályuralmának legfőbb társadalmi támaszait, s a reformistákat meg a többi jobboldali szociáldemokrata vezetőt okolja azért, hogy a fő tőkésországokban még ma is a burzsoázia van uralmon. Ha a jobboldali szocialisták nem vonnák el a proletariátus egy részét a forradalmi mozgalomtól, akkor a kapitalizmus már mindenkép meg-

semmisült volna. A szerző a reformizmus befolyásának legfontosabb eszközeivel foglalkozva elsősorban a munkásarisztokrácia szerepét elemzi.

Varga Jenő megjegyzi, hogy most a nagyburzsoázia és a jobboldali szocialisták nyílt együttműködésének időszakában az egész jobboldali szociáldemokrácia körében általános jelenséggé vált a marxizmus tagadása. A marxizmust tagadó vagy meghamisító jobboldali szocialistáknak nincs és nem is lehet a burzsoáziától független, önálló ideológiájuk. A közgazdaságtanban Keynes elméletét vallják, s „az osztályok feletti államnak”, a „jóléti államnak” és a kapitalizmus szocializmusba való békés átnövésének elméletét terjesztik. A politikában az antikommunizmust, az osztályegyüttműködést és a burzsoá kozmopolitizmust hirdetik; az amerikai imperializmus kedvéért elárulják saját országuk nemzeti érdekeit, harcolnak a Szovjetunió és az egész szocialista tábor ellen. Varga Jenő leleplezi a jobboldali szocialistáknak a tőkésrendszert dicsőítő demagógiáját, s meggyőzően bebizonyítja a szociáldemokrácia válságát, amely a kapitalizmus általános válságának szerves politikai része.

Varga Jenő ebben a fejezetben foglalkozik a „munkásbürokrácia” fontos és érdekes problémájának vizsgálatával. Munkásbürokrácián azt a néhány tízezernyi, javarészt régebben szakmunkásként dolgozott embert érti, aki a kapitalista országokban a szakszervezetek, az állam, a városok fizetett tisztviselőjévé vált. Ide sorolja a szociáldemokrata pártapparátust, a szakszervezeti, a szövetkezeti és a betegsegélyező pénztári apparátust, valamint a községi bürokráciában dolgozó volt munkásokat. Végül — azokban az országokban, amelyekben a jobboldali szocialisták részt vesznek a kormányban — a munkásbürokráciához tartoznak a jobboldali szocialista miniszterek, az államapparátus jobboldali szocialista tisztviselői és mások. Ennek a munkásbürokráciának — amelynek tagjai a jól fizetett tisztvi-

selők életét élik, s teljesen elszakadtak a munkásosztálytól — nagy hatalma van a proletariátuson, mert tőle függ nagyon sok, a munkásmilliók mindennapi élete szempontjából fontos kérdés eldöntése. A munkásbürokrácia uralma — különösen az a tény, hogy tagjai bekerültek az államapparátusba — egyik legfőbb jellemzője a mai jobboldali szocialista pártoknak, s egyik legfontosabb oka, hogy a jobboldali szociáldemokrata pártok ma már teljesen burzsoá pártokká váltak.

A könyv részletesen taglalja az *egyház* mai megnövekedett szerepét az imperializmus szolgálatában. A katolikus egyház, amelynek a Vatikán révén nemzetközileg megszervezett tekintélyuralmi központja is van, különösen alkalmas eszköz az amerikai imperializmus számára. Nem hiába válik mind szorosabbá az Egyesült Államok imperializmusának és a Vatikánnak a kapcsolata. A katolikus egyház a reformizmus és a fasizmus összekötő láncszemévé vált. Az egyházat reakciós vezetők összekapcsolják a reformizmussal. A katolikus szakszervezetek az egyház szociális demagógiájának kifejezői és a reformizmus vallásos irányzatának képviselői. A katolikus egyháznak még szorosabb kapcsolatai vannak a fasizmussal, sőt sokhelyütt szinte teljes az egyház és a fasizmus összefonódása.

Az uralkodó osztályok minden eszközzel támogatják a katolikus pártokat, amelyek vallásos frazeológiával leplezik igazi politikai irányukat. Figyelemreméltó az a megállapítás, hogy a „protestáns országokban“ (Angliában, a skandináv országokban, az Egyesült Államokban) a protestáns egyház és a reformista vezetők igen szoros kapcsolata az egyik oka, hogy itt a burzsoáziának nincs szüksége külön protestáns pártok alakítására.

A könyv foglalkozik a tőkésországok második világháború utáni fasizálódásának kérdésével. A fasizálódás, mint Varga Jenő írja, a különféle országokban a konkrét tör-

ténelmi körülményektől függően eltérő módon valósul meg. De mindenütt a jobboldali szakszervezeti vezetők és a jobboldali szociáldemokrata vezérek hallgatólagos beleegyezésével. A burzsoáziának a fasizmus és a reakció felé fordulása a burzsoázia gyengeségéről, a néppel való kapcsolatának teljes meglazulásáról tanúskodik. Varga Jenő részletesen nyomon követi, hogyan folyik az állam és a politika fasizálódása az Egyesült Államokban, ahol ez a folyamat sokkal intenzívebb, mint a tőkésállamok többségében. Az amerikai imperialisták abbéli igyekezetükben, hogy harmadik világháborút robbantsanak ki, nemcsak az Egyesült Államokban támogatják a fasizmust, hanem reakciós fasiszta rendszereket akarnak meghonosítani az egész tőkésvilágban. Varga Jenő részletesen foglalkozik a fasizmus nyugatnémetországi újjáéledésével, amely az amerikai megszálló hatóságok közreműködésével valósul meg.

★

Varga Jenő új műve óriási anyag feldolgozása révén kiterjed az imperializmus második világháború utáni egész gazdaságának és politikájának vizsgálatára. A mű nagy tudományos értékkel gazdagítja a kapitalizmus marxista politikai gazdaságtanát. A könyvnek különösen nagy érdeme, hogy felkelti az olvasó érdeklődését, s az imperializmus kérdéseinek további tanulmányozására ösztönöz. A könyvben található sok érdekes új adat, tény és elméleti következtetés felhasználása pedig fellendítheti oktatómunkánkat. Mindent egybevetve: Varga Jenő új könyve a várakozásnak megfelelően bebizonyítja: a kapitalizmus mai rohamos hanyatlásának bonyolult jelenségeiben csak a marxizmus-leninizmus elméletétől vezérelt közgazdaságtudomány képviselői és ismerői igazodhatnak el.

Buza Márton

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 8., 9. és 10. számából

A Voproszi Ekonomiki 1954. évi 8. száma *Az SZKP központi bizottsága júniusi ülésének határozatai és a közgazdaságtudomány feladatai a mezőgazdaságban* című vezércikkében hangsúlyozza, hogy a szovjet közgazdászoknak gondosan tanulmányozniuk kell a mezőgazdasági termelés gazdasági kérdéseit, s az e népgazdasági ág gyakorlatában fölvetődött időszerű problémák megoldására kell törekedniük.

Ismeretes, hogy a füves vetésforgó rendszerének sablonos alkalmazása sok kárt okozott a mezőgazdaságban. Ebben a mezőgazdasági kérdésekkel foglalkozó kutatóintézetek is hibásak, mert nem tanulmányozták kellőképpen a szovjetország különféle vidékeinek sajátos helyi viszonyait. Még néhány legutóbb megjelent szakmunka is dogmatikusan tárgyalta ezt a kérdést.

A szovjet közgazdászoknak sokkal körültekintőbben kell foglalkozniuk a szocialista mezőgazdasági termelés specializálására és az egyes növényfélések termelési helyének észszerű megválasztására vonatkozó tudományos problémákkal. Nem fordítottak kellő figyelmet a mezőgazdasági munka termelékenységének vizsgálatára sem. Még ma sem alakult ki egységes álláspont a kolhoz munka termelékenységének mérésére alkalmas módszerekről.

Az új földek megművelésének nagyszabású munkája megkívánja tudományos kutatócsoportok szervezését, hogy ezek a helyszínen tanulmányozzák, hogyan szervezhetők meg az új szovhozok, milyen beruházások útján érhető el a legjobb termelési eredmény. Többet kell fog-

lalkozni a kolhozok munkaszervezeti formáival, a gépállomások és a traktorosbrigádok önálló elszámolásának meghonosításával és a szovhozok önálló elszámolásának megszilárdításával kapcsolatos kérdésekkel.

A kolhoztermelés gyakorlata sürgetően megköveteli, hogy a szovjet közgazdászok kidolgozzák a kolhoztermelés önköltségének mérésére alkalmas módszereket.

A 8. szám *Szemle* rovata közli K. Janovnak és J. Vinogradovnak *A nagykereskedelmi árak esése a tőkés világpiacon* című cikkét.

A tőkés világpiac helyzetének megítélése szempontjából nagyjelentőségű az árak alakulása. A koreai háború kirobbantása után az árak spekulatív felhajtását észlelhettük. De csakhamar bekövetkezett az ár-esések időszaka.

A lakosság fizetőképes keresletének csökkenése már 1952-ben éreztette hatását. Főként a textiliparban és a fogyasztási cikkek gyártó többi iparágban halmozódtak föl nagy eladatlan készletek. Ennek következtében tovább csökkent a mezőgazdasági áruk nagykereskedelmi ára.

Különösen nagy a gyarmati eredetű mezőgazdasági termékek ár-esése.

Az iparilag fejlett tőkésországok a gyarmati mezőgazdasági áruk ár-esése ellenére is erőszakosan fenntartják a gyarmatokra exportált iparcikkek magas monopolárát. Ennek következtében a gyarmati és a függő országok azonos mennyiségű iparcikkért mind több mezőgazdasági terméket kénytelenek adni. Példaként megemlítjük, hogy az Egye-

sült Államokban 1951-ben egy nagytonna acél árának 103, 1953 végén pedig már 384 angol font nyersgumi ára felelt meg.

A cikkben közölt adatok tanúsága szerint a színesfémek, a textilárak és néhány más ipari termék nagykereskedelmi ára is csökkent.

A kapitalizmusban a kiskereskedelmi árak mozgása nem esik egybe a nagykereskedelmi árak mozgásával. Jellemző, hogy a létfenntartási költségek még azokban az országokban is emelkedtek, amelyekben a nagykereskedelmi árak csökkentek.

A nagykereskedelmi árak hanyatlása világosan bizonyítja, hogy újabb gazdasági válság fenyegeti a tőkésországokat. E válság jelei mind több és több iparágban észlelhetők.

Az *Előadások és Konzultációk* rovatban jelent meg V. Szusczenkónak *A konkurrencia és a termelési anarchia törvénye a monopóliumok uralmának viszonyai közt* című cikke.

A konkurrencia és a termelési anarchia objektív gazdasági törvényét a termelőeszközök magántulajdonán alapuló tőkés termelőviszonyok határozzák meg. Ez a törvény az árutermeléssel együtt keletkezett a tőkés termelőmód kialakulása előtt, amikor az egyszerű árutermelés már kifejlődött.

A konkurrencia és a termelési anarchia törvénye uralmának oka a kapitalizmus fő ellentmondása: a termelési folyamat társadalmi jellege és a munkatermékek magántőkés elcsatítása közt meglévő ellentmondás. A tőkés profithajszája, a társadalomban termelt értéktöbblet minél nagyobb részének megszerzésére való törekvése elkerülhetetlenül konkurrenciára és az egész társadalmi termelés anarchiájára vezet. Konkurrenciaharc dúl a nemzetgazdaság ágazataiban és különféle ágazatai közt. Az egyes ágazatokban vívott konkurrenciaharc alapján alakul ki az áruk piaci (társadalmi) értéke és ára, meggy végbe a termelés és a tőke koncentrációja.

A konkurrencia az imperializmus korában elkecsereedett harccá fajul el; e harc célja: a konkurrens tönkretétele, a bel- és a külföldi piacok megkaparintása és a maximális profit biztosítása. Az imperializmus korában, amikor megszűnik az egyes tőkésországok gazdasági elszigeteltsége, a konkurrenciaharc nemzetközi méreteket ölt.

A monopóliumok elkecseredetten harcolnak a nyersanyagforrásokért; a régiek helyettesítésére alkalmas újabb nyersanyagfajták gyártása méginkább fokozza ezt a harcot. Ilyesfajta harcot vívnak mostanában az angol gyapjúipari monopóliumok az amerikai műgyapjúfonál-készítő monopóliumokkal. Az utóbbiak három év alatt 42 ezer tonnáról 95 ezer tonnára növelték termelésüket (ez a mennyiség az amerikai szükségletek egyharmadát fedezi). Ennek következtében jelentősen megcsappant az angol gyapjúszővetek amerikai exportja.

A konkurrencia és a tőkés termelés anarchiája károsan befolyásolja a termelőerők fejlődését. A konkurrencia bizonyos esetekben ösztönzi ugyan a monopóliumokat, hogy tökéletesítsék a termelés technikáját (manapság ez főként a hadiiparban tapasztalható), de általában akadályozza a termelőerők fejlődését. A monopóliumok tömegesen felvásárolják vetélytársuk elől a különféle találmányokat, de legtöbbször nem hasznosítják ezeket, mert éppen monopolhelyzetük mentesíti őket az új technika alkalmazásának kényszerűségétől.

Az imperializmus korában rendkívül megnehezül, s voltaképp lehetetlenné válik a legszükségesebb nemzetgazdasági arányok megteremtődése. A legkedvezőbb helyzetben lévő monopóliumok (különösen a nehézipari monopóliumok) felhajtják termékeik árát, megsarcolják a többi iparágakat, s rovásukra is terjeszkednek. De közben megsértik a nem-

zetgazdasági arányokat, fokozzák a termelési anarchiát.

Sok ország nemzetgazdaságában azért keletkeznek rendkívül nagy aránytalanságok, mert egyes iparágak a pusztító külföldi konkurrencia miatt nem fejlődhetnek.

Fokozza a tőkésországok nemzetgazdaságának aránytalanságait a féktelen fegyverkezési hajsza, amelynek következtében a társadalmi termék jelentős része kiszakad az újratermelés folyamatából. Ma az Egyesült Államokban — hozzávetőleges adatok szerint — a társadalmi termék egynegyede hadicélokot szolgál.

A monopóliumok uralma rendkívül megnehezíti mindezeknek az aránytalanságoknak akárcsak részleges kiegyenlítését is. A monopóliumok minden úton-módon akadályozzák új vállalatok alapítását, erőszakosan fenntartják az áruk értékétől rendszerint jelentősen eltérő nagy monopolárakat, így gyöngítik az ár-ingadozásokat, amelyek pedig régebben előre jelezték az egyes iparágak túltermelését vagy elégtelen termelését. Nagy monopolárak esetén az állótőkének az egész tőkében való növekvő részesedése megnehezíti a munkaeszközökbe fektetett tőke más iparágba való átáramlását. Mindez arra vezet, hogy az aránytalanságok átmeneti jellegű és részleges kiegyenlítése csak gazdasági válságok útján valósulhat meg.

A szocializmusban a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján érvényét veszítette a konkurrencia és a termelési anarchia törvénye, s helyébe lépett a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye. Ez a törvény szabályozza a munka- és a termelőeszközök elosztását a szocialista gazdaság ágazatai közt. A szocialista termelés a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek megfelelően tervszerűen folyik. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok gazdaságának tervszerű fejlődése biztosítja a termelőeszközök és a fogyasztási cik-

kek piaca fölvevőképességének szüntelen növekedését. A szocializmusban a fogyasztás növekedése folytonosan megelőzi a termelés növekedését. Ezért lehetetlen a piacokon vívott konkurrenciaharc.

A lap *A világháborúk tanulságai és a háborús veszedelem ellen vívott harc* címen emlékezik meg a 40 éve (1914. augusztus 1-én) kitört első világháborúról és következményeiről.

V. Djacsenko *A szovjet pénzügy természetéről és funkcióiról* írt cikkét a Pénzügyi Szemle októberi száma teljes terjedelemben közölte.

L. Prejsz *Marx Károly nagy történelmi kritikai műve* című cikkében *Az értéktöbbleteméletek* első részének megjelenéséről emlékezik meg.

L. Zalcman *A szovjet állattenyésztés belterjesebbé tételének és specializálásának kérdéseiről* írt cikket. A szerző a Szovjetunió egyes vidékeinek sajátos természeti viszonyait mérlegelve foglalkozik az állattenyésztés fejlesztési lehetőségeivel.

A. Versinyin, I. Iszajev és Sz. Szamojlov beszámolójának címe *A szverdlovszki gyárak munkatermelékenységfokozási tartalékairól*.

V. Karra *A Román Népköztársaság gazdasági építésének sikerei* című cikkében Románia felszabadulásának tizedik évfordulója alkalmával ismerteti a román nép politikai, gazdasági és kulturális életében bekövetkezett nagy változásokat.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban A. Ivanov ismerteti M. Szmítnek *A munkásosztály második világháború utáni helyzete az Egyesült Államokban, Angliában és Franciaországban* című, tavaly megjelent könyvét.

A Voproszi Ekonomiki 9. számában jelent meg I. Novikovnak *Csökentsük a termelés önköltségét, biztosítsuk a szovhozok jövedelmező munkáját* című cikke. A cikk történelmi áttekintést ad a szovhozok

gazdasági fejlődéséről, s konkrét példákön megmutatja, milyen úton-módon csökkenthetik a szovhozok az önköltséget.

A szovhozok megalakulásuk után hosszú ideig állami dotációt kaptak, és csak később tértek át az önálló elszámolásra.

Az állami dotáció megszüntetésének jónéhány éven át sok akadálya volt: a szovhozok nagyrésze drágán termelt, a vezető gazdasági szervek megokolatlanul alacsonyan állapították meg a beadási árakat, a szovhozokat túlzottan nagy szállítási költségek terhelték, helytelen volt az önköltség tervezése stb. Az árrendszer átalakítása a szállítási költségeknek a begyűjtő szervezetekre való áthárítása, az önköltségtervezés újabb módszereinek alkalmazása stb. útján lehetővé tette, hogy az egyes gazdaságok munkája reálisabban tükröződjék az önköltségben. A szovhoztermelés gépesítésének fokozása is módot adott a termelés növelésére és az önköltség csökkentésére. Az új feltételek közt mind több szovhoz csökkentette önköltségét, s fokozatosan átváltozott jövedelmező gazdasággá. 1952-ben a szovhozok átlagosan 19,8 százalékkal csökkentették a gabonafélék, 7 százalékkal a tej és 11,3 százalékkal a disznóhús önköltségét. De ezek csak a kezdeti lépések. A szovhozoknak még sok lehetőségük van önköltségük csökkentésére. Nagyon fontos az üzemágak helyes arányának kialakítása, az állattenyésztéshez szükséges takarmánybázis biztosítása, a munkaerő állandó foglalkoztatása.

K. Izmajlov Az imperialista hatalmaknak a gyengén fejlett országokkal folytatott kereskedelme — a gyarmati rablás eszköze címmel írt cikkében elemzi a gyarmati kereskedelem időszakos problémáit.

Az imperialista államok monopóliumai kiterjedt kereskedelmet folytatnak a gyarmati és a függő országokkal, hogy ily módon is növeljék profitjukat. Importjuknak mintegy

60 százalékat ezekből az országokból fedezik, s exportálható áruiknak körülbelül felét-kétharmadát a gyarmati piacokon helyezik el magas monopolárakon. Az Egyesült Államok és Anglia, a két legnagyobb imperialista ország különösen nagy arányokban folytatja ezt a nekik minden vonatkozásban kedvező kereskedelmet. Az angol vámstatisztika hivatalos adatai szerint Anglia 1953-ban főként gyarmatairól és dominiumaiból szerezte be a legfontosabb nyersanyagok és élelmiszerek nagy részét, a juta 100, a gumi és a mangán 93, a réz és a gabona 81, a gyapjú 76, a vaj 56, a hús és a húsrészek 54, a cukor 48 százalékat. Anglia egyszersmind nagymennyiségű készárut exportál ezekbe az országokba, így könnyít elhelyezési nehézségein. Jellemző, hogy az angol gyarmatokra és dominiumokra szállított pamutszövetek mennyiségének az egész exporthoz viszonyított aránya az 1937. évi 43 százalékról 1953-ban 70 százalékra, a gyapjúsöveteké pedig 26 százalékról 46 százalékra emelkedett.

A monopóliumok mindenképp arra törekcsenek, hogy fenntartsák a gyarmati és a függő országok gazdasági elnyomásának mai rendszerét. A monopóliumoknak nem céljuk a gyarmati országok iparosítása. Egyetlen példa is elég e megállapítás illusztrálására: Anglia 1953-ban gyarmati birtokaira 200 millió fontsterlingért exportált textilárut, és csak 15 millió fontsterlingért textilgépeket.

Az amerikai monopóliumok különösen a második világháború óta terjeszkednek a gyarmati és a függő országokban. Az áruexport fokozásán kívül bőségesen exportálnak tőkét is ezekbe az országokba. Például 1953-ban az amerikai cégek külföldi tőkebefektetéseinek 70—80 százaléka irányult a gyarmati és a függő országokba.

A monopóliumok olyan árpolitikát folytatnak a gyarmati országokkal szemben, amelynek segítségével bu-

sás haszonra tehetnek szert. Jellemző tünet a gyarmati áruk árának évi és idényszerű ingadozása. A legutóbbi években az évi átlagos áringadozás elérte a 14 százalékot, egyes árucikkek vonatkozásában pedig a 33 százalékot. Áringadozáson ez esetben az árak csökkenését értjük. De az idényszerű áringadozások sem elhanyagolhatók. A monopóliumok saját áruikra mesterségesen felhajtott árakat állapítanak meg, s így állandósítják a nem-egyenértékű cserét. Ma már az a helyzet, hogy a gyarmatoknak és a függő országoknak az imperialista országokból importált azonos mennyiségű késztermékért mintegy kétharmaddal több árut kell exportálniuk, mint 50 évvel ezelőtt.

A. Kornyijenko A „szervezett” tőkés gazdaság elméletének reakciós lényege címmel leleplezi a kapitalizmust dicsőítő modern burzsoá közgazdasági „elméleteket”.

A „szervezett” tőkés gazdaság eszméjének mély történelmi gyökerei vannak. A múlt század utolsó harmadában kialakultak olyan burzsoá elméletek, amelyek a különféle államsegélyek szükségességének bizonygatásával voltakép a kialakuló monopóliumok érdekeit védelmezték. Az első világháború idején tovább fejlődött a „szervezett kapitalizmus” elméleti csirája. Az akkori burzsoá közgazdászok olyan „új gazdaságról” beszéltek, amely a társadalmi akarat által egyesített magángazdaság lesz, de az esetleges súrlódások elkerülése és a termelékenység fokozása végett igénybeveszi majd az állam szabályozó tevékenységét is. Az első világháború után a kapitalizmus védelmezői a monopóliumok „szervező” szerepének hangsúlyozására törekedtek, s a kapitalizmus viszonylagos, részleges stabilizációjának időszakában mind gyakrabban írtak a kapitalizmus „felvirágzásáról”, „szervezettségéről”, „tervszerű felemelkedéséről”, „a nyomor végleges megszüntetéséről” stb. Azután jött az 1929—1933. évi világgazdasági válság, s a szomorú valóság egytől-egyig

rácáfolt ezekre az „elméleti” okoskodásokra. A burzsoá közgazdák kényszeredetten visszavonultak, de csak rövid időre. Csakhamar ismét megjelentek a színen, s a kapitalizmus „tervezéséről” kezdtek beszélni. Az új eszméknek gyakorlati „megvalósítói” is akadtak. Az Egyesült Államokban Rooseveltt kísérlete meg a válság káros hatásának csökkentését és az amerikai gazdaság „szabályozását”. Mi lett az eredmény? A monopóliumok uralmának további megerősödése és válságokozta nehézségeik csökkenése. A másik változat megvalósításának színhelye a hitleri Németország volt. Hitlerék elvetették a burzsoá liberalizmus eszközét, és hivatalosan is a legnagyobb monopóliumok vezetőire bízták a nemzetgazdaság irányítását. Persze közben szociális demagógiával a monopóliumok mindenhatósága helyett „nemzeti szocializmusról” szavaltak.

Mindkét kísérlet (bár sok tekintetben különbözött egymástól) voltakép azonos eredményre, a monopóliumok hadállásának megerősödésére és az állammonopolista kapitalizmus növekedésére vezetett.

A második világháború következtében méginkább elmélyült a tőkés rendszer általános válsága. A burzsoáziát ma méginkább aggasztja a kapitalizmus jövője. Aggodalmai eloszlátására és a néptömegek félrevezetésére felhasználja a burzsoá közgazdászokat is, akik mostanában három „alaptétel” kifejtésével akarják elfeledtetni a tömegekkel régi jóslataik hamisságát, s bebizonyítani, hogy a kapitalista gazdaság a háború után „megújult”, minden vonatkozásban „jobb lett”.

Első tételük: a háború utáni tőkés gazdaság olyan „munkagazdaság”, amelyben tulajdonképpen mindenféle osztálytagozódás megszűnt. A háború idején előtérbe nyomult, s a háború után is megmaradt az állami vezetés és ellenőrzés, ennek eredményeképp a munkások és a kapitalisták, az alkalmazottak és a mérnökök egyaránt „állami szolgálatban lévő

hivatalnokok“ lettek. Ez a körülmény — a burzsoá közgazdászok szerint — megteremtette a tőkés gazdaság „szabályozásának“ lehetőségét.

Második tételük: a „munkagazdaságban“ állítólag jelentősen megjavulhat a dolgozók anyagi helyzete, mert a tőke természete megváltozott. A tőke most már az egyes emberek anyagi jólétének kifejezője, minthogy az egyén jövedelme, boldogulása a „munkagazdaságban“ betöltött tisztességétől függ. Az amerikai nominálbérek csökkenése, a többi tőkésországban tapasztalható „bérbefagyasztás“, a kiskereskedelmi árak növekedése, s általában a létfenntartási költségek emelkedése, továbbá a munka intenzitásának fokozódása stb. nagyonis ellentmond ezeknek az állításoknak, az „általános jólétről“ hangoztatott szólásoknak.

Harmadik tételük: A „szabályozott gazdaság“ állítólag lehetővé teszi, hogy a tőkés gazdaság elkerülje a válságokat. A burzsoá közgazdászok a „nagy ciklusok“, illetve „technológiai ciklusok“ korszakáról beszélnek. Szerintük most a modern technológia követelményei határozzák meg a gazdasági folyamatot. Az állam nemzeti méreteken „szabályozza“ az állótőke pótlásának és felhalmozásának szükséges arányait, az általános termelési anarchia megszűnik, a tömegek fizetőképes kereslete korlátozottságának problémája háttérbe szorul, s minthogy a fogyasztásban a súlypont áthelyeződött az állótőkére, a fizetőképes kereslet szűk keretei már nem korlátozzák a termelést. Ez Hansen amerikai közgazdász „technológiai cikluselméletének“ lényege. A gyakorlatban pedig azt tapasztaljuk, hogy a burzsoá állam az állótőke mozgásának „szabályozása“ útján az állami támogatások aranyesőjét hullatja a monopóliumokra, s elsősorban katonai megrendelések révén jól profitáló üzletet biztosít nekik.

A „technológiai cikluselméletnek“ meghatározott politikai célja is van. Hansen szerint a fejlett technikán

alapuló „technológiai ciklus“ megköveteli az egész tőkés világ technológiai folyamatának egységét. S minthogy a fejlett technika mintaképe az amerikai technika, azt ajánlja, hogy az Egyesült Államok biztosítsa a kapitalista világ „egységes technikai bázisának egységes ritmusát“. Más szavakkal: az amerikai monopóliumok uralják a világot.

A „szervezett“ tőkés gazdaság politikája a modern imperializmus, elsősorban az amerikai imperializmus politikája, amelynek valódi célja a „szabályozás“ néhány követelményének felsorolásából is kitűnik. Íme ezek a követelmények: az árak „ellenőrzése“, (voltaképp állami segítség a nagy monopolárok biztosítására); „a munkabér stabilizálása“ (értsd: a legalacsonyabb színvonalon való tartása); az állami költségvetés közvetlen felhasználása a nagy hadiipari trösztök támogatására; a nyersanyagforrások, a termelőkapacitások, a költségvetési eszközök stb., azaz minden fontos gazdasági erő koncentrációja a nagy monopóliumok tulajdonában; a befektetések „szabályozása“ (vagyis az állam közvetlen felhasználása a bel- és a külföldi tőkebefektetések legkedvezőbb feltételeinek megteremtésére, például a „Marshall-terv“, „A Truman-féle negyedik pont“, a tőke kivételre adott állami garancia stb. útján); a külföldi piacok megkaparintására legkedvezőbb feltételek biztosítása (exportprémiumok, szubvenciók, a dömping állami finanszírozása stb.); a munkaidő és a munkaügyi törvényhozás „szabályozása“ (értsd: munkásellenes törvények jóváhagyása, különféle reakciós intézkedések végrehajtása stb.).

Íme ez a tőkés gazdaság „szabályozásának“ lényege és valódi célja.

Lo Jüan-cengnek *A termelészövetkezeti mozgalom fejlődése és a mezőgazdaság szocialista átalakításának perspektívái Kínában* című cikkét az Anyag- és Adatszolgáltatás 1954. évi 10. száma, I. Veküának *A szocializmus gazdasági törvényei és a szovjet*

állam gazdaságpolitikája című cikkét pedig az Anyag- és Adatszolgáltatás 1954. évi 11. száma közli magyarul.

B. Szokolov *A lakásépítés fejlődése a Szovjetunióban* címmel írt cikket.

V. Maszlennyikov *A Kínai Népköztársaság öt éve* című cikkében a felszabadulását ünneplő kínai nép politikai és gazdasági sikereit méltatja.

J. Kamenov és J. Matejev, a Bolgár Tudományos Akadémia levelező tagjai *Bulgária gazdasági fejlődésének sikerei a népi hatalom tíz évében* című cikkükben részletesen beszámolnak a felszabadult bolgár népszocialista építőmunkájának eredményeiről.

G. Gercovics az öt éve megalakult Német Demokratikus Köztársaság békés építőmunkájáról, népgazdaságának fejlődéséről és népe életszínvonalának emelkedéséről számol be.

A *Szerkesztőség Postája* rovat közli P. Malahinov levelét *A szovjetunióbeli nyereségről és forgalmiadóról*. A levél írója vitába száll A. Bacsurinakkal a Voproszi Ekonomiki 1954. évi 3. számában megjelent, e témával foglalkozó cikkével. A Pénzügyi Szemle 1954. évi 6. száma részletesen ismertette Malahinov levelét.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovatban Sz. Mensikov ismerteti A. Manukjan és K. Kozarev 1953-ban megjelent könyvét, amelynek címe: *A tőkés olajpiac*. A könyv hét fejezetre oszlik, s a következő fontosabb problémákat taglalja: az olaj stratégiai jelentősége a tőkés világban; az angol és az amerikai olajmonopóliumok és a tőkés olajpiac ellenőrzése; a monopóliumok harca az olajlelőhelyekért; az angol és az amerikai olajmonopóliumok erőviszonyának megváltozása az olajkitermelésben; az amerikai olajmonopóliumok térhódítása az olaj feldolgozásában és szállításában a második világháború után; az angol-amerikai ellentmondások kiéleződése a második világháború után; a maximális profitért harcoló

monopóliumok módszerei és e harc következményei.

A Voproszi Ekonomiki 10. számának *A közgazdasági ismeretek propagandájáról* című vezércikke méltatja a politikai gazdaságtan közelmúltban oroszul megjelent tankönyvének jelentőségét. Utal a politikai gazdaságtani ismeretek széleskörű propagandájának fontosságára. Vázlatosan ismerteti a neves szovjet közgazdászok által megírt tankönyv tartalmát, s megjelöli a szovjet közgazdaságtudomány legújabb feladatait.

A. Petrov *A Szovjetunió harca a nemzetközi gazdasági együttműködés fejlesztéséért* címmel írt cikket. A szerző idézi a marxizmus-leninizmus tanítását, amely szerint a külpolitika a belpolitika folytatása, s a belpolitika egyszersmind meghatározza a külpolitikát. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy a szovjet állam és a kapitalista államok külpolitikájának elvei és céljai merőben különböznek egymástól. A szovjet külpolitikát az a lenini tétel vezérli, hogy lehetséges a szocializmus és a kapitalizmus huzamos, békés egymás mellett élése.

Petrov elemzi a második világháború után kialakult nemzetközi gazdasági helyzetet. Hangsúlyozza, hogy a két tábor gazdasági kapcsolatai elsősorban az amerikai imperialisták megkülönböztető politikája és szerződésszegései miatt romlottak meg. Tavaly odáig fajult a helyzet, hogy az Egyesült Államok az 1947. évi 340 millió dollár helyett 1953 első tizenegy hónapjában csak 1,8 millió dollárért exportált árut a Szovjetunióba és az európai népi demokratikus országokba. De a tavalyi év újabb fordulat kezdete is volt. A Szovjetunió és az egész demokratikus tábor céltudatos békepolitikája a két tábor gazdasági kapcsolatainak felújításában és kiterjesztésében is kedvező eredményekkel járt. Persze a túltermelési válság réme és a tőkés gazdaság helyzetének romlása is rákényszerítette a tőkésországokat, hogy gazdaságilag

közeledjenek a demokratikus tábor országaihoz.

A Szovjetunió 1953-ban már több mint 50 országgal kereskedett, s az idén is arra törekszik, hogy az egyenjogúság és a kölcsönös előnyök elve alapján fejlessze külkereskedelmi kapcsolatait. A szerző részletesen beszámol ezekről a törekvésekről és az idei külpolitikai, illetve gazdasági tárgyalások eredményeiről.

Az állami szektor megteremtése a kínai forradalom egyik legnagyobb vívmánya. G. Gansinnak *Az állami szektor vezető szerepe a Kínai Népköztársaság gazdaságában* című cikke beszámol az egyes népgazdasági ágakban kialakított állami szektor eredményeiről, e szektornak a többi szektorra való hatásáról és az állami szektor fejlődésének távlatairól.

G. Grisin *A Német Demokratikus Köztársaság békés fejlődésének öt éve* címmel írt cikket a német nép békeszerető, demokratikus államának politikai és gazdasági sikereiről, a német probléma békés megoldásának lehetőségeiről.

A folyóirat ismertetett száma *Ausztria gazdasága a háború utáni időszakban* címmel dr. Theodor Praeger cikkét is közli.

Raab osztrák kancellár egyszer kijelentette: „Amit általában »burzsoázián« értenek, az Ausztriában ismeretlen fogalom.” Ez túlzás a javából. Még az osztrák tőkések által finanszírozott Gazdasági Kutatóintézet 1953 november havi beszámolója is elismeri, hogy Ausztriában 400 tőkés évi jövedelme meghaladja az egymillió schillinget, 700 tőkésé ötszázezer és egymillió, 10 000 tőkésé pedig száz- és ötszázezer schilling között ingadozik; a kisebb jövedelmű tőkések tízezeit már nem is említjük. Ez a jövedelemmegoszlás arról tanúskodik, hogy ma már Ausztria történetében példátlan arányúvá vált a tőkekoncentráció és a tőkecentralizáció. Jellemző, hogy a bánya- és a kohóipari vállalatok munkásainak 80—90 százaléka ezernél nagyobb létszámú üze-

mekben, az ipari munkásoknak mintegy 60 százaléka pedig néhány száz nagy vállalatban dolgozik (az összes vállalatok száma körülbelül 5000).

Ausztria demokratikus körei 1945 után országuk szabad, független életére számítottak. Ez a vágyuk nem teljesült. Ausztria ma méginkább a hazai és a külföldi monopóliumok garázdálkodásának színhelye, mint valaha. A jobboldali szocialista vezetők által olyannyira dicsőített nacionalizálások is a nagytőkések érdekeit szolgálják. A nacionalizálás a vállalatok elég nagy körét érintette, de államkapitalista jellegű intézkedés volt, s főként a német tulajdonban volt vállalatokra terjedt ki. Az *Industrie*, az osztrák nagyiparosok lapja bevallja: a nacionalizálás azért történt, nehogy sor kerülhessen (a potsdami határozatoknak megfelelően) a német vállalatok elidegenítésére.

Ausztria mostani vezetői nemzetellenes gazdaságpolitikát folytatnak. Teljesen az amerikai monopóliumok szolgálatába állítják az ország gazdaságát. A schilling elértéktelenedik. A kezdeti 1:10 helyett ma már 1:26 a dollárhoz viszonyított árfolyama. Az osztrák kormány híven követi az amerikai monopóliumok megkülönböztető külkereskedelmi politikáját. Ennek következménye, hogy az ország külkereskedelmi forgalmának ⁹/10-ed része a válságok hatásának kitett nyugati országokkal bonyolódik le, mégpedig olyan árakon, hogy Ausztria az import finanszírozásához 40 százalékkal több árut kénytelen exportálni, mint 1937-ben.

Ez a gazdaságpolitika elsősorban az osztrák dolgozókat sújtja. A munkanélküliek száma 1948-ban 55 000, 1953—1954 telén pedig már 300 000 volt. A reálbérek sokkal kisebbek a háború előttinél. Az egy lakosra számított élelmiszerfogyasztás 1952—1953-ban mintegy 90 százaléka volt az 1934—1938. évi átlagnak. Különösen megcsappant a minőségi élelmiszerek fogyasztása.

A legutóbbi években a nyugat-német monopóliumok újra megjelentek az osztrák gazdasági életben. Az osztrák kormány csak azért nacionalizálta a német tulajdonban volt vállalatokat, hogy bizonyos idő múltával átjátssza őket a német monopóliumoknak különféle kárpótlások, a tulajdonjog átadása, az évek során elvesztett nyereségek fokozatos megtérítése stb. útján. Ausztria bekapcsolódik az Európai Szén- és Acélszövetségbe, s külkereskedelmileg is mind nagyobb mértékben függ Nyugat-Németországtól. Ezek a jelenségek azt mutatják, hogy újabb Anschluss réme fenyegeti Ausztriát.

A reakciós vezetők okozta nehézségek közepette csak Ausztria Kommunista Pártja mutatja meg a dolgozóknak az ország gazdasági és politikai helyzetének megjavulására vezető utat. A Kommunista Párt már 1948-ban kidolgozta az osztrák gazdaság fejlesztésének hároméves tervét, amelyet a nyugati imperialisták „segítsége” nélkül meg lehetett volna valósítani. A párt felvilágosító munkájának eredménye, hogy mind nagyobb tömegek látják az osztrák reakciós körök nemzetellenes politikájának valódi céljait, s harcolnak kitartóan anyagi helyzetük megjavításáért, az ország gazdasági és politikai függetlenségének kivívásáért.

A *Vitacikkek* rovata két cikket közöl. *M. Bor* *A szocialista társadalom nemzeti jövedelmének néhány kérdéséről* írt cikkében több szovjet közgazdással vitázik, s jónéhány elvi és gyakorlati kérdésben kifejti saját véleményét.

A szovjet közgazdasági irodalomban gyakran találkozunk azzal a meghatározással, hogy a Szovjetunió nemzeti jövedelme egyenlő az újonnan termelt értékkel. De vajjon a kapitalizmus analógiájára a szocialista társadalom jövedelmét is újonnan termelt értéknek minősíthetjük-e? A szocializmus társadalmi termékének és nemzeti jövedelmének elemzésekor használhatjuk-e az „érték”, az

„átvitt érték”, az „újonnan termelt érték” fogalmakat? A szerző szerint nem, mert ezek a fogalmak a tőkés termelés sajátosságait tükrözik. A szocializmusban a termelőeszközök (a belföldi gazdasági forgalomban) nem áruk, nem értékek, tehát nem vihetik át értéküket a termelt termékre. Az persze más dolog, hogy a kommunizmus első szakaszában a termelésre felhasznált munkamennyiség még nem mérhető közvetlenül munkaidőben, hanem csak kerülő úton, az érték és az értékformák segítségével. Ezért a szocializmusban a társadalmi termék, következésképp a nemzeti jövedelemnek megfelelő társadalmi termék rész termelésére felhasznált munkamennyiség mérése is csak az érték és az értékformák segítségével valósulhat meg.

A megtermelt nemzeti jövedelem nagyságának megállapítása szempontjából nagyon fontos a szocialista gazdaság termelő és nemtermelő szféráinak helyes elhatárolása. Néhány szovjet közgazdász (V. Szobol, A. Petrov, A. Palcev) azt állítja, hogy a közlekedést és a hírszolgálatot nem sorolhatjuk teljesen a termelő szférához, mert a személyszállítás és a lakosság személyes szükségleteit kielégítő hírszolgálat tevékenysége nem minősíthető anyagi javak termelésének. A szerző szembeszáll ezzel a nézettel. Hangsúlyozza: amikor Palcev azt állítja, hogy a közlekedés utaszállításra való igénybevétele a személyes fogyasztásnak, nem pedig az anyagi javak termelésének a folyamata, megfelel az arról a körülményről, hogy bármilyen használati érték személyes szükségletekre való felhasználása mindenkor a személyes fogyasztás folyamata, de e használati érték termelése anyagi javak termelése. Itt legfeljebb arról lehet szó, hogy az egyik esetben a termék dologi formát ölt, a másik esetben pedig a „termék” fogyasztása egybeesik termelésével.

Bor a kereskedelemmel kapcsolatban inkább azoknak a közgazdászok-

nak a véleményét osztja, akik szerint a szovjet kereskedelem tiszta költségei meglehetősen jelentősek, ezért a kereskedelmet csak részben sorolhatjuk a termelőszférához.

A nemzeti jövedelem valóságos nagysága meghatározásának szempontjából nagyon fontos a mezőgazdaság teljes és tiszta termelésének pontos kiszámítása. A növénytermelésben a valóban betakarított termeléssel kell számolni, a személyes fogyasztásra megmaradó kolhoztermékeket pedig kereskedelmi ártöbblet nélkül számított állami kiskereskedelmi árakon kellene értékelni. Így pontosabban meghatározhatnánk a közfogyasztás nagyságát.

A nemzeti jövedelem ágazati és szociális szerkezetének pontos meghatározása végett időszerű volna olyan számítási módszerek kidolgozása, amelyek segítségével megállapíthatnók az egyes ágazatokban valóban megtermelt nemzeti jövedelemrész nagyságát.

A szerző külön foglalkozik a nemzeti jövedelem elosztásának problémájával. Helyteleníti, hogy egyes szovjet közgazdászok a szocialista társadalomra vonatkoztatva is használják a nemzeti jövedelem újraelosztásának fogalmát. A kapitalizmusban a nemzeti jövedelem újraelosztása úgy valósul meg, hogy a tőkés az államapparátus segítségével és monopolárak megszabása útján eltulajdonítják a munkásosztály szükséges termékének egy részét. A nemzeti jövedelem újraelosztása tehát egy osztály javára, s egy másik kárára valósul meg. A szocializmusba való átmenet szakaszában még szó lehetett a Szovjetunió nemzeti jövedelmének újraelosztásáról (az össznépi szektor javára, a kapitalista elemek kárára), de ma már helytelen e fogalom használata.

Minthogy a Szovjetunióban nem beszélhetünk a nemzeti jövedelem újraelosztásáról, voltaképp nem használhatjuk az adók fogalmát sem, leg-

alábbis olyan értelemben nem, mint a kapitalizmusban. A szerző az „adó” kategória helyett a „befizetés” kategória használatát javasolja.

A szerző a cikk végén elemzi a felhalmozási alapot, a tartalékalapot és a nemtermelő fogyasztás alapját, s néhány kérdés megoldására új módszereket javasol.

A másik vitacikkben *L. Kantor* a szocialista ipar önköltségének gazdasági természetével kapcsolatos problémákat elemzi. Kantor cikkének részletes ismertetése a Pénzügyi Szemle 8. számában jelenik meg magyarul.

A Szemle rovatban *J. Pevzner* írt cikket *Japán gazdasága és dolgozóinak helyzete az amerikai meg szállás viszonyai közt* címmel.

A *Kritika és Könyvismertetés* rovat három könyvvel foglalkozik. *M. Fedorovics* ismerteti *N. Smuljan* és *O. Kruglova* *A gépgyárak termelőkapacitása* című könyvét. (Kiev. 1954. 220 old.) A könyv első része a termelőkapacitás fogalmával kapcsolatos elméleti kérdéseket, második része pedig a kapacitásfelmérés gyakorlati módszereit tárgyalja.

L. Valentyinova Waldeck Rochetnek, a Francia Kommunista Párt politikai bizottsága tagjának *A francia parasztság útja a felszabadulás felé* című, magyarul is megjelent könyvét ismerteti. (Szikra. 1954. 238 old.)

F. Morozov a szerkesztőségnek írt levélben számol be a dekabrista *M. Orlov* egyik kevésbé ismert, *Az államhitelről* című munkájáról, illetve a könyvnek a korabeli orosz kiadásban kicenzúrázott részeiről.

A Voproszi Ekonomiki 10. számában jelent meg *V. Lavrov*nak *A pénzügyi és a hitelrendszer szerepe a Szovjetunió mezőgazdaságának további fejlesztésében* című cikke, amelyet magyarul a Pénzügyi Szemle 1954. évi 8. száma közöl.

M. L.

Magyar nyelven megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Az államháztartás számvitele. 2 kötet. Írta a Pénzügyminisztérium Számviteli Osztálya által megbízott munkaközösség. Pénzügyi Kiadó. 1954. 200 old.

Bálint Róbert — Geszti Andor: A diszpécserrendszerű irányítás alkalmazása. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 263 old.

Beér János — Bihari Ottó: A pusztaszabolcsi tanács munkája. Szikra. 1954. 159 old.

Datlin Sz.: Tunisz, Algéria, Marokkó népeinek függetlenségi harca. Szikra. 1954. 99 old. (Nemzetközi Kérdések. 1954. 1.)

Dutt P. R.: Válságban Nagybritannia és a brit imperializmus. Szikra. 1954. 560 old.

Engels: Az erfurti programtervezet bírálata. Szikra. 1954. 59 old.

Guntner Konrád — Mérő Dénes — Reitmann József: A nemzetközi szállítmánybiztosítás szabályai és gyakorlata. Pénzügyi Kiadó. 1954. 151 old.

Hegedűs Gyula: Az állami mezőgazdasági gépállomások dolgozói bér- és prémiumrendszerének alkalmazása. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 131 old. (Bér és Norma kiskönyvtára 24.)

Iparvállalatok mérlegbeszámolóinak elemzése. Szerkesztette Gergely István. Pénzügyi Kiadó. 1954. 247 old.

Kara-Murza G. Sz.: A nagy kínai parasztháború. 1850—1864. Művelt Nép. 1954. 136 old.

Kovacsics József: Város- és községstatisztika. Statisztikai Kiadó. 1954. 268 old.

Kuttner Alfréd — Gombos Pál: Földművesszövetkezeti kiskereskedelem és közétkeztetés tervezése. Kereskedelmi Kiadó. 1954. 118 old.

Lenin Művei. 14. kötet. Szikra. 1954. 399 old.

Liebknecht Karl: Válogatott beszédek és írások. Wilhelm Pieck emlékbeszédével. Szikra. 1954. 511 old.

Mezőgazdasági zsebkönyv. Írták: Borbás Lajos, Kállay Kornél és mások. Mezőgazdasági Kiadó. 1954. 298 old.

Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900. (Felelős szerkesztő: Pach Zsigmond Pál.) Szikra. 1954. 771 old.

Szántó Imre: A parasztság kisajátítása és mozgalmai a gróf Festetichek kezshelyi ágának birtokain 1711—1850. (Szerkesztette: Varga János.) Művelt Nép. 1954. 254 old. (A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete.)

Szűcs István: A szociális-kulturális ellátás népgazdasági tervezése. Tervgazdasági Kiadó. 1954. 119 old. Kéziratként.

Vámbéri Rózsa: Gépállomások és termelőszövetkezetek könyvvitele. Tankönyvkiadó. 1954. 339 old.

Virágzó mezőgazdaság — jómódú nép. (A Szabad Föld 1954. évi pályázataira beküldött munkák gyűjteményes kötete.) Szikra. 1954. 295 old.

Wellmann Imre: Tessedik Sámuel. Művelt Nép. 1954. 135 old.

Külföldön megjelent gazdasági tárgyú könyvek

Agrarnaja polityika szovjetszkoj vlasztyi (1917—1918). Dokumenti i materiali. [A szovjethatalom agrárpolitikája (1917—1918)]. Dokumentum- és anyaggyűjtemény. Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 550 old.

Alekszejev A.: Csto takoje osznovoj ekonomicseszkoj zakon szovremenno kapitalizma. (A jelenkori kapitalizmus gazdasági alaptörvényéről.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 88 old.

Altjer A.: Krusenyije tyeorii „plano-vovo kapitalizma.“ (A „tervszerű kapitalizmus“ elméletének csődje.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 238 old.

Aluminium world survey. The Metal Bulletin — Special aluminium issue. April 1954. (A világ alumíniumtermelésének áttekintése. A fémipari bulletin külön alumíniumipari száma. 1954 április.) Ilford. C. W. Clark. 1954. 128 old.

Avszenyev M.: Anglo-amerikanszkaja borba za nyefty poszle vtoroj mirovoj vojni. (Angol-amerikai harc az olajért a második világháború után.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 135 old.

Frej L. L.: Mezsdunarodnyije raszcoti i finansirovanyije vnyesnyej trgovli kapitaliszticeszkih sztran. (A tőkésországok külkereskedelmének nemzetközi elszámolásai és finanszírozása.) Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1954. 337 old.

Historical statistics of the United States 1789—1945. (Az Egyesült Államok történeti statisztikája 1784—1945.) Washington. Government Printing Office. 1954. 179 old.

La France et les trusts. Introduction Jean Baby. (Franciaország és a trösztök. Jean Baby bevezetőjével.) Párizs. Editions Sociales. 1954. 237 old.

Karasz A. V.: Pravo goszudartsztvennoj szocialiszticeszkoj szobsztvennosztyi. (A szocialista állami tulajdon joga.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 278 old.

Ludwig Eduard: Österreichs Sendung im Donauraum. Die letzten Dezennien der österreichischer Innen- und Außenpolitik. (Ausztia hivatása a Duna térségében. Az osztrák bel- és külpolitika a legutóbbi tíz évben.) Bécs. Állami Kiadó. 1954. 356 old.

Marx K.: Tyeorii pribavocsnoj sztoimosztyi. (4. tom „Kapitala“ 1. Csaszty.) (Az értéktöbbletelméletek. A tőke 4. kötete. 1. rész.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 439 old.

Menzsinszkij A.: Szovremennaja mezsdunarodnaja trgovlja kapitaliszticeszskovo lagerja. (A kapitalista tábor mai nemzetközi kereskedelme.) Moszkva. Külkereskedelmi Kiadó. 1954. 111 old.

Nyesztyerenko A. A.: Ocserki isztorii promislennosztyi i polozsenyija proletariata Ukraini v konce XIX i nacsale XX. v. (Az ukrán ipar története és az ukrán proletariátus helyzete a XIX. század végén és a XX. század elején.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 306 old.

Notkin A. I.: Voproszi opregyelenyija ekonomicseszkoj effektivnosztyi kapitalnih vlozszenyij v promislennosztyi SzSzsZR. (A Szovjetunió ipari beruházásai gazdasági hatékonyságának meghatározásával kapcsolatos kérdések.) Moszkva. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Kiadója. 1954. 110 old.

Prugyenzskij G. A.: Vnutriproizvodsztvennije rezervi. (A termelés belső tartalékai.) Moszkva. Állami Politikai Kiadó. 1954. 284 old.

Vinogradov V. H.: Organyizacija i tyechnika szovjetszkoj trgovli. (A szovjet kereskedelem szervezete és technikája.) Moszkva. Állami Kereskedelmi Kiadó. 1954. 559 old.

Weber Wilhelm: Theorie und Politik der Beschäftigung. Der Stand der Debatte um die „Vollbeschäftigung“. (A foglalkoztatottság elmélete és politikája. A „teljes foglalkoztatottságról“ folyó vita állása.) Bécs. Mainz. 1954. 173 old.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája közgazdasági intézetének a Szovjetunió és a népi demokráciák gazdasági kérdéseivel foglalkozó tavalyi kiadványai

1. A szovjet gazdaságról

D. Csernomorgyik. A SZOVJETUNIO VASÚTI TEHERSZÁLLÍTÁSI TARI-
FÁI. A Szovjetunió Tudományos Aka-
demiájának Kiadója.* 1953. 184 oldal.

A könyv fejezetcímei: A tarifapolitika és a szállítási költségek; A szovjetállam gazdaságpolitikájának hatása a vasúti tarifákra; A tarifák és az önköltség; A Szovjetunió tarifarendszerének fejlődési szakaszai; A Szovjetunió érvényes vasúti teher szállítási tarifarendszere; A teher szállítás termelési értéke; A termelési érték megjelenési formái és mérése. A szerző megvilágítja a vasúti tarifák szerkezetét és gyakorlati alkalmazását; a tarifaképzést a szovjet népgazdasági árképzés alkotórészének tekinti. Általánosítja az érvényes tarifarendszer kialakításának gyakorlatát, s megmutatja, hogyan hat a szocializmus gazdasági alaptörvénye, a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődésének törvénye és az értéktörvény a tarifarendszer fejlődésére. Megvizsgálja a vasúti tarifacsoportok általános színvonalát és differenciálódását meghatározó tényezőket, e tényezők összefüggését az értékkel és az önköltséggel. Végül az érvényes vasúti teher szállítási tarifarendszer elemzése alapján javaslatokat tesz e rendszer megjavítására és egyszerűsítésére.

M. Dmitrijev. AZ ÜZEMI ÖNÁLLÓ ELSZÁMOLÁS KÉRDÉSEI. Állami Politikai Kiadó. 1953. 180 oldal.

A könyv általánosítja a különféle iparágakhoz tartozó vállalatok önálló elszámolású egységeinek tervezése és szervezése során összegyűlt tapasztalatokat. Elsősorban a következő kérdéseket tárgyalja: a vállalatok önálló elszámolású egységeinek tervezőmunkája;

az önálló elszámolású egységek termelésének nyilvántartása és termelési önköltségük kalkulációja; az önálló elszámolású üzemekben elért gazdasági eredmények mérési módszerei; a műhelyek, a brigádok és a dolgozók önálló elszámolása.

M. V. Dmitrijev. AZ IPARVÁLLALATI ÁLLÓESZKÖZÖK KIHASZNÁLÁSÁNAK NYILVÁNTARTÁSA. Állami Pénzügyi Kiadó. 1953. 148 oldal.

A szerző egyes szén- és gépipari, vas-kohászati, könnyűipari és más iparág-beli vállalatok példája alapján általánosítja az állóeszközök nyilvántartása megszervezésének tapasztalatait. A következő kérdéseket világítja meg: az állóeszközök kihasználásának jelentősége és a kihasználási mutatók; az állóeszközök állományának és kihasználásának nyilvántartása, illetve a nyilvántartás sajátosságai a beruházási építkezéseken; az egyes iparágak állóeszköz- és termelőkapacitáskihasználási mutatói; az iparvállalati állóeszközök jobb kihasználásának módjai.

V. Jakovcevszkij. KERESKEDELMI TŐKE A FEUDÁLIS OROSZORSZÁGBAN.* Akadémiai Kiadó. 1953. 201 oldal.

A könyv megvizsgálja a feudális oroszországbeli kereskedelmi tőke felhalmozásának kérdéseit, megmutatja a kereskedelmi tőke koncentrációjának a kül- és a belkereskedelem talaján végbement folyamatát. Foglalkozik az árakkal és a profit elsajátításával, a profit megszerzéséért és elosztásáért vívott harccal, a kereskedők meggazdagodásával és a közvetlen termelők pusztulásával. A könyv bevezetésre, nyolc fejezetre, befejezésre és külön mellékletre oszlik.

* A könyvről a *Voproszi Isztroii* 1954. évi 1. számában és a *Voproszi Ekonomiki* 1954. évi 1. számában jelent meg ismertetés.

* A továbbiakban: Akadémiai Kiadó.

M. Kolganov. A TULAJDON A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN.* Akadémiai Kiadó. 1953. 391 oldal.

A könyv vizsgálatának tárgya: a tulajdon és a tulajdonformák, a szocialista tulajdonról szóló tanítás keletkezése és fejlődése, a szocialista társadalom tulajdonformái és a szocialista tulajdon fejlődésének útjai. A szerző a könyv utolsó részében szembeállítja a szocialista tulajdon fejlődésének nemzetközi sikereit a tőkés magántulajdon válságával.

N. Maszlova. A MUNKA TERMELÉKENYSÉGE A SZOVJETUNIO IPARÁBAN.** Állami Politikai Kiadó. 1953. 384 oldal.

A könyv három fejezetben a következő témákat fejti ki: a munka termelékenysége a szocializmusban és a kapitalizmusban; a munka termelékenységének dinamikája az orosz, illetve a szovjet iparban közvetlenül az első világháború előtt és az első világháború alatt, a helyreállítási időszakban, a háború előtti ötéves tervek éveiben és a háború után; a munkatermelékenység növelésének legfontosabb tényezői.

A. Notkin. A SZOVJET IPARI BERUHÁZÁSOK GAZDASÁGI HATÉKONYSÁGA MEGHATÁROZÁSÁNAK KÉRDÉSEI. Akadémiai Kiadó. 1953. 111 oldal.

A könyv általánosítja az ipari beruházások gazdasági hatékonyságának meghatározásával kapcsolatos tapasztalatokat, megfogalmazza az anyag- és a munkaerőkihasználás gazdasági hatékonysága megállapításának alapelveit. A könyv a következő részekre oszlik: a beruházások gazdasági hatékonysága a szocializmusban; az ipari beruházások gazdasági hatékonysága meghatározásának legfontosabb mozzanata; az ipari beruházások nagyságának meghatáro-

zása; a tervezett termelés folyó kiadásai nagyságának meghatározása; a pótlólagos beruházások és a folyó ráfordításokon elérhető megtakarítások egybevetése.

D. Spoljanszkij. A DÉLOROSZORSZÁGI SZÉN- ÉS KOHÓIPARI MONOPÓLIUMOK A XX. SZÁZAD ELEJÉN. Akadémiai Kiadó. 1953. 148 oldal.

A szerző rövid gazdasági jellemzést ad a XIX. század végének déloroszországi bányaiparáról. Megmutatja, hogyan konkuráltak a különféle déloroszországi monopolegyesülések egymással, illetve az urali és a lengyel iparral. A szerző nagy archívum-anyagot használt fel.

A. Vorobjova. ÖNÁLLÓ ELSZÁMOLÁS A VASKOHÁSZATBAN. Kohóipari Kiadó. 1953. 214 oldal.

A könyv megvizsgálja a szovjet vaskohászatban alkalmazott önálló elszámolás szervezeti formáit, s feltárja további megszilárdításának útjait. Általánosítja több kohóipari vállalat (a kuznyeckei és a magnitogorszki kohóművek, a délvidéki kohóipari vállalatok, a moszkvai *Sarló és Kalapács* gyár és még jónéhány gyár) önálló elszámolással kapcsolatos legjobb tapasztalatait. A szerző feltárja azokat a hibákat, amelyeket egyes kohóipari vállalatok elkövettek üzemeik, műhelyeik és brigádjaik önálló elszámolásának megszervezése során. Megvizsgálja, milyen jelentősége és feladata van az önálló elszámolás meghonosításának és megszilárdításának a vaskohászatban. Foglalkozik a kohóipari vállalatok önálló elszámolásának megszilárdításával, az üzemi önálló elszámolás megszervezésével, valamint az önálló elszámolás és az ipari felhalmozás összefüggésével.

2. A népi demokratikus országok gazdaságáról

V. Karra. A SZOCIALISTA GAZDASÁG ÉPÍTÉSE A ROMÁN NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN. Akadémiai Kiadó. 1953. 216 oldal.

A könyv első fejezete a népi demokratikus hatalom megteremtése előtti román gazdaságról és a román dolgo-

* A könyvről a *Kommuniszt* 1953. évi 17. számában jelent meg ismertetés. Ezzel kapcsolatban lásd még M. Kolganovnak a *Kommuniszt* szerkesztőségéhez intézett levelét és a szerkesztőség válaszát a *Kommuniszt* 1954. évi 8. számában.

** A könyvről a *Kommuniszt* 1954. évi 5. és a *Voproszi Ekonomiki* 1954. évi 5. számában jelent meg ismertetés.

zóknek a kizsákmányoló osztályok ellen vívott harcáról szól. A második fejezet megmutatja, hogyan harcolt a román munkásosztály a népi demokratikus rendszer megteremtéséért. A harmadik fejezet ismerteti a népi demokratikus rendszer fejlődésének első szakaszában végbement szociális és gazdasági változásokat. A negyedik fejezet tárgya: a román népi demokrácia további fejlődése és a háború utáni gazdasági helyreállításban, az ország szocialista iparosításában, illetve a mezőgazdaság szocialista átalakításában elért eredményei. Az ötödik fejezet a Román Népköztársaság dolgozóinak szüntelenül javuló anyagi és kulturális helyzetével foglalkozik.

V. *Sztarodubrovszkaja*. A SZOCIALIZMUS GAZDASÁGI ALAPJÁNAK ÉPÍTÉSE A BOLGÁR NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN. Akadémiai Kiadó. 1953. 224 oldal.

A szerző a szocializmus bulgáriai építésének példáján megmutatja az új gaz-

dasági politika nemzetközi jelentőségét. Kifejti, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet idején a „nep” a proletariátus diktatúrájának egyetlen helyes gazdaságpolitikája; rámutat e politika alkalmazási sajátosságaira, amelyeket az új történelmi viszonyok és Bulgária feltételei határoznak meg. Ismerteti a bolgár munkásosztálynak a proletárdiktatúráért és a kommunista pártnak a munkás-paraszt szövetség megszilárdításáért vívott harcát. Megmutatja a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet legfontosabb jellegzetességeit és bulgáriai sajátosságait, továbbá az új gazdasági politikának és Bulgária szocialista iparosításának tartalmát és főfeladatait; külön foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy milyen szerepe van a szocialista iparosításnak a város és a falu termelési összefogásának megerősítésében. Ismerteti a bolgár mezőgazdaság szocialista átalakításának útjait és a bolgár dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelkedését.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG :

Antos István, Benke István, Bognár József, Erdei Ferenc, Fekete Ferenc (főszerkesztő), Friss István, Háy László (a szerkesztőbizottság elnöke), Lázár György, Nagy Tamás, Szabó Gergely, Szabó Kálmán

Szerkesztőség:

Budapest, VI, Sztálin-út 40. I. emelet. — Telefon: 125—896, 124—717

Kiadóhivatal:

Akadémiai Kiadó, Budapest, V, Alkotmány-utca 21. — Telefon: 111—010

Előfizetéseket felvesz a Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V. József nádor-tér 1
Telefon: 180—850

Csekkszámlaszám: 61.257

Előfizetés negyedévre 15.— Ft, egy évre 60.— Ft

★

Példányszám 7500

Terjedelem 8 ív

A kéziratok nyomdábaadásának időpontja: 1954 december 1—6

A kiadásért felel: az Akadémiai Kiadó igazgatója